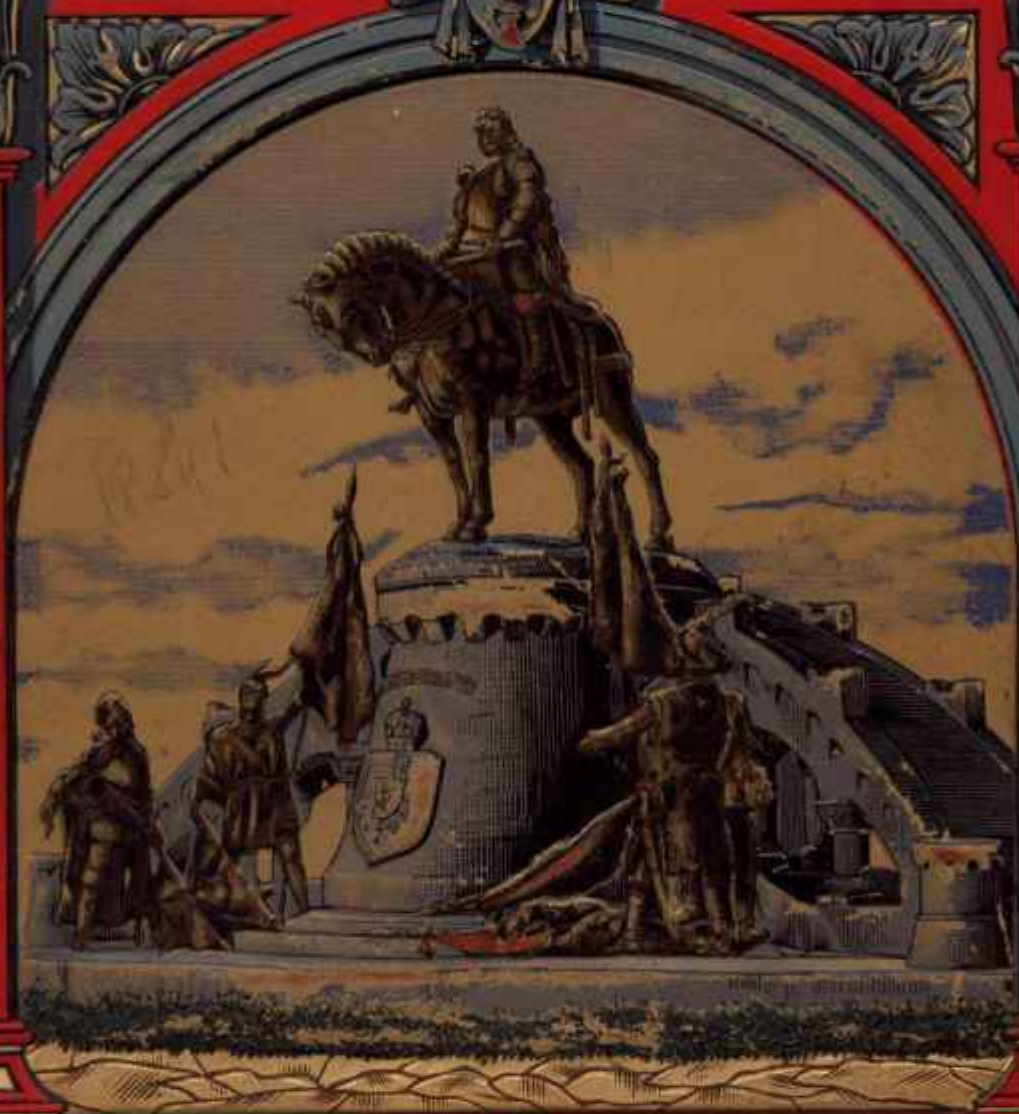
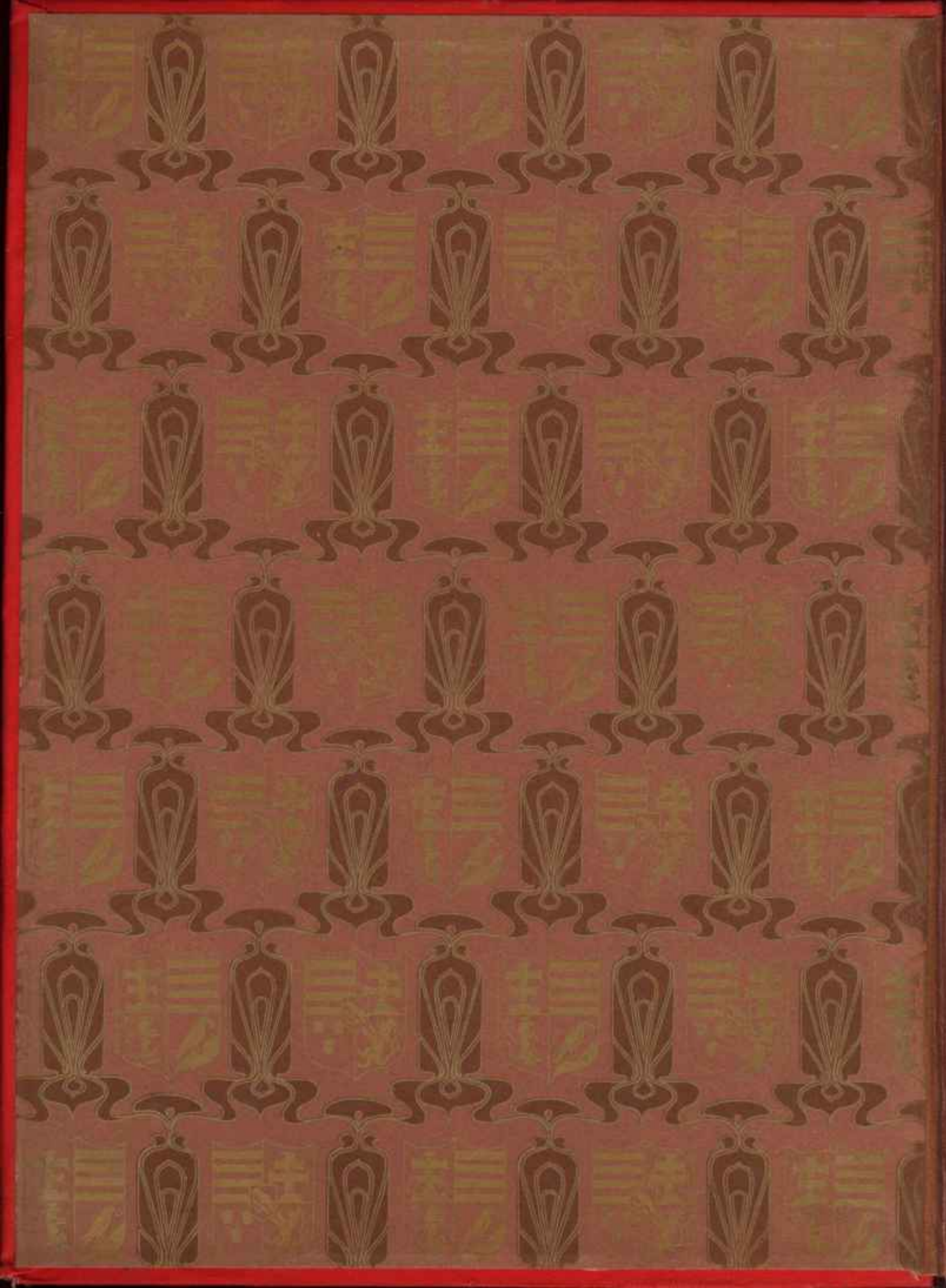

DÁTYÁS KIRÁLY

EMLEK-KÖNYV.

SZERKESZTI
MÁRKI SÁNDOR
AZ ATHENAEUM R.T. KIADÁSA.

No. 21 - 1124

Q-M
M 11

MÁTYÁS KIRÁLY
EMLÉKKÖNYV

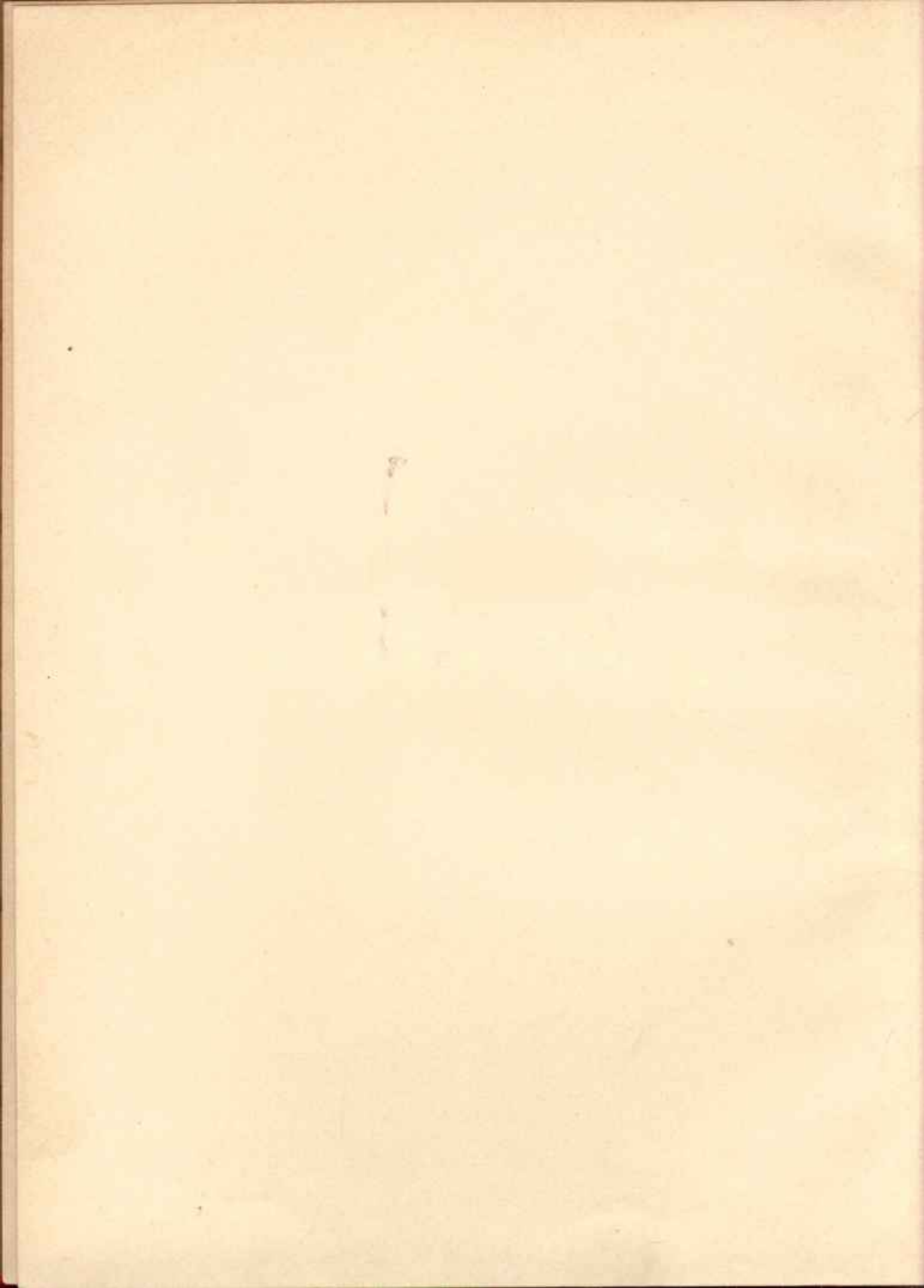
H. sz. 21
d. m. 447

1854

20

204

12.

MÁTYÁS KIRÁLY.

(A kolosvári Mátyás-szobor főalakja FADRUSZ JÁNOSTÓL.)

Mátyás-Emlékkönyv.

Az Athenaeum kiadása.

MÁTYÁS KIRÁLY EMLÉKKÖNYV

KOLOZSVÁRI SZOBRÁNAK LELEPLEZÉSE ALKALMÁRA

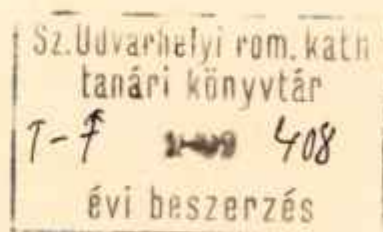
SZÜLŐVÁROSA

KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROS MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

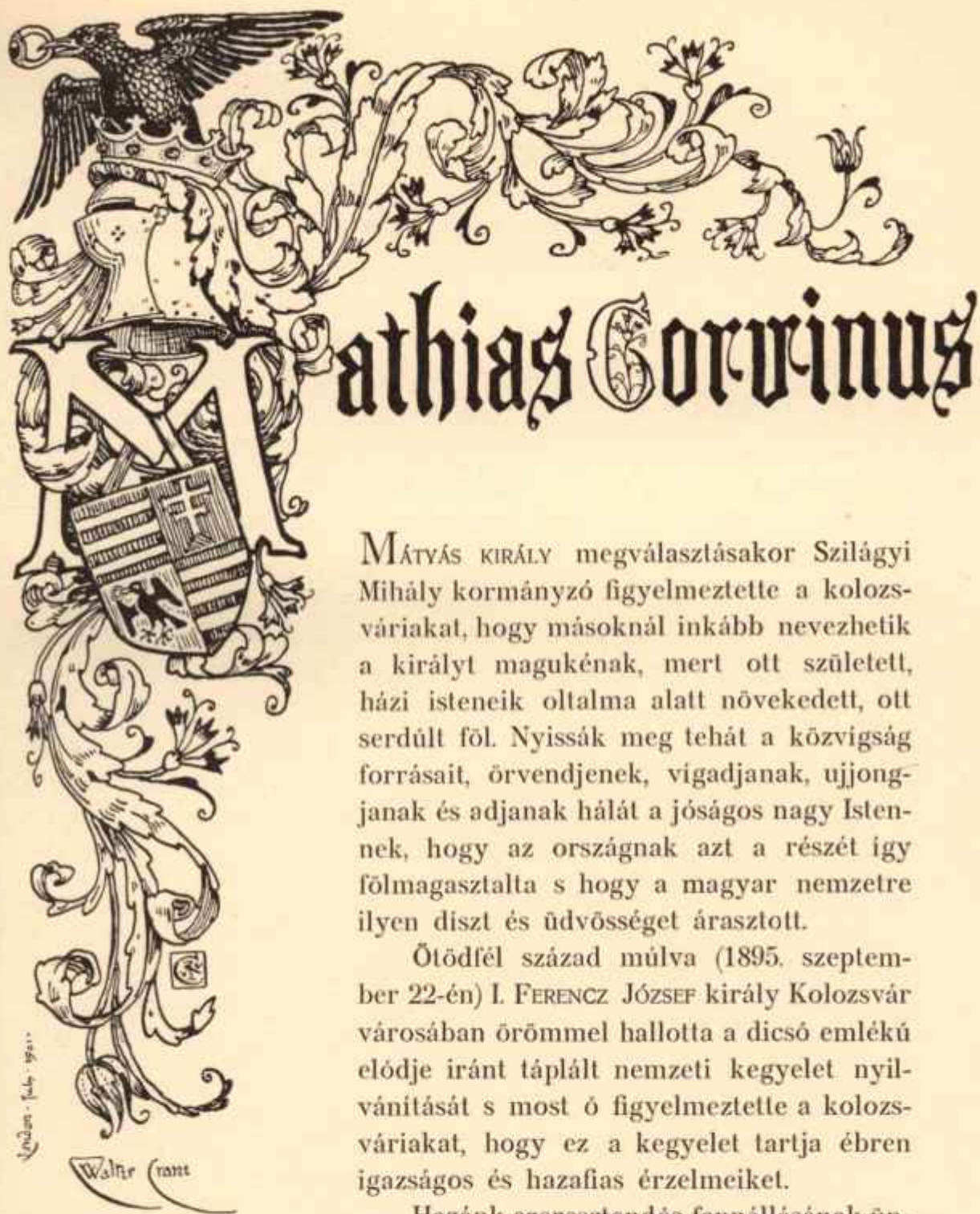
DR. MÁRKI SÁNDOR

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA LEV. TAGJA, EGYETEMI TANÁR
KOLOZSVÁR SZ. KIR. VÁROS TISZT. TANÁCSOSA

BUDAPEST

KOLOZSVÁR SZ. KIR. VÁROS HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
KIADJA AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-TÁRSULAT
1902

MÁTYÁS KIRÁLY megválasztásakor Szilágyi Mihály kormányzó figyelmeztette a kolozsváriakat, hogy másoknál inkább nevezhetik a királyt magukénak, mert ott született, házi isteneik oltalma alatt növekedett, ott serdült föl. Nyissák meg tehát a közvígsg forrásait, örvendjenek, vigadjanak, ujjongjanak és adjanak hálát a jóságos nagy Istennek, hogy az országnak azt a részét így fölmagasztalta s hogy a magyar nemzetre ilyen dísz és üdvösséget árasztott.

Ötödfél század múlva (1895. szeptember 22-én) I. FERENCZ JÓZSEF király Kolozsvár városában örömmel hallotta a dicsó emlékű elődje iránt táplált nemzeti kegyelet nyilvánítását s most ő figyelmeztette a kolozsváriakat, hogy ez a kegyelet tartja ébren igazságos és hazafias érzelmeiket.

Hazánk ezeresztendős fennállásának ünnepén (1896. május 17-én) hazafias és hálás kegyelete jeléül a város valóban elhatározta, hogy helyreállíttatja azt a házat, melyben legnagyobb fia született s hogy szeptember 30-án országos ünnepséggel

teszi le az alapkövet lovagszobrához, melynek nemzeti adakozás útján való felállítását még 1882. július 21-én elhatározta.

Mindakét határozat teljesült. S a nemzet és király akaratából állani fog rövid idő múlva az a hatalmas szobor, mely Mátyás egyéniségében egyúttal a magyar állam eszméjét dicsóítja meg. Azt az eszmét, mely ezredévessé tette a hazát s melyet soha és senki sem képviselt méltóbban. S abban a városban, melynek, mint Isten kegyelméből szülővárosának hírnevét — 1469. február 3-án tett nyilatkozata szerint — Mátyás király tisztességben és becsületben növekedni s méltó érdemeiért megjutalmazva látni óhajtja.

Mátyás király szülőháza és szobra a kegyeletnek helyhez kötött jelei lévén, a nemzet közérzetének felbuzdítása végett a város elhatározta, hogy tudományos és irodalmi becsű díszmunkával is hódol nagy fiának, ki maga mondotta, hogy szabad idejét folytonos háborúi közt sem gyönyör és enyhülés nélkül szenteli az irodalomnak. A magyar írók a francia Eugène Müntz-czel s a magyar művészek az angol Walter Crane-nel együtt lelkesen működtek közre, hogy ez a könyv méltó legyen a renaissance egyik legnagyobb alakjának emlékéhez. Tanulmányaik, melyek oly sok oldalról világítják meg Mátyás király történelmi jelentőségét, kétségkívül lendületet adnak a magyar essai-irodalomnak és friss koszorúik mesterök, Zrinyi Miklós hervadhatatlan koszorújával együtt növelik Mátyás király babérjait.

A nemzet tehát fogadja kedvesen és forgassa gyakran ezt a könyvet, melyet Kolozsvár sz. kir. város és az Athenaeum Irodalmi Könyvkiadó Társaság — a hogy Mátyás király írta Pomponius Laetus művéről — »diszesen kinyomatott s neki ajándék gyanánt felajánl.«¹

¹ A bevezetés elejét díszítő rajzot *Walter Crane*, ki Mátyás kolozsvári szülőháza és szobra iránt kegyeletesen érdeklődött, Londonból barátjának, Kovács János tanárnak ajánlva küldte, »for the king Mathias Corvinus' Commemoration at Kolozsvár; in memory of a most pleasant visit and in acknowledgement of many courtesies received there.« (Magyarul: »Ajánlva K. J. barátomnak, Mátyás király kolozsvári emlékünnepeire; legkellemesebb kolozsvári látogatásom emlékére és elismeréséül annak a sok szíves figyelemnek, melyben ott részesültem«).

TARTALOM.

★

	Lap
JÓKAI MÓR ----- Mátyás király (Költemény) -----	1
HEGEDŰS SÁNDOR -- Mátyás király emléke -----	3
KÖVÁRI LÁSZLÓ ----- Mátyás király kora -----	5
KARÁCSONYI JÁNOS -- Mátyás király ősei -----	9
FRAKNÓI VILMOS ----- Hunyady Mátyás egyénisége -----	17
LAUKÓ ALBERT ----- Európa Mátyás korában -----	27
BENEDEK ELEK ----- Mátyás és a nép -----	33
KISS LAJOS ----- Mátyás hadserege -----	41
MÁRCZALI HENRIK -- Mátyás és az alkotmány fejlődése -----	52
GRÓF ANDRÁSSY GYULA -- Mátyás az igazságos -----	64
CSÁNKI DEZSŐ ----- Mátyás király pénzügyei -----	71
† GRÓF ZRINYI MIKLÓS -- Mátyás és a Nyugat -----	77
GRÓF KUUN GÉZA -- Mátyás keleti politikája -----	84
JANCsó BENEDEK -- Mátyás király és az oláh vajdaság -----	94
MÁRKI SÁNDOR ----- Mátyás király és az oroszok -----	100
VÁMBÉRV ÁRMIN ----- Mátyás követei Perzsiában -----	105
ÁLDÁSY ANTAL ----- Mátyás király és a papság -----	108
PÓR ANTAL ----- II. Pius pápa és Mátyás király -----	115
BERZEVICZY ALBERT -- Beatrix királynő -----	122
EUGÈNE MÜNTZ ----- Mátyás és a renaissance -----	146
ERDÉLYI PÁL ----- Mátyás király könyvtára -----	157
DÉZSI LAJOS ----- Mátyás és a könyvnyomtatás -----	167
BÉKEFI REMIG ----- Mátyás és az iskola -----	171
BÉKEFI REMIG ----- Mátyás és a ciszterciezek -----	179
CS. PAPP JÓZSEF ----- Mátyás és Dante -----	182
HEGEDŰS ISTVÁN -- Mátyás király és a latin költők -----	190
SZILÁDY ÁRON ----- Költészetünk Mátyás király idejében -----	203
VERSÉNYI GYÖRÖY -- Mátyás király a magyar költészetben -----	212
IMRE SÁNDOR ----- A magyar nyelv Mátyás korában -----	221
BINDER JENŐ ----- A czinkotai kántor és rokonsága -----	226
PRÉM JÓZSEF ----- Mátyás király a krajnai népköltészetben -----	237

→ VIII ←

ZSILINSZKY MIHÁLY	Bonfinius Mátyás királyról	241
TÖRÖK ISTVÁN	Heltai Gáspár Mátyás királyról	245
SZÉCHY KÁROLY	Zrínyi Miklós Mátyás királyról	249
PASTEINER GYULA	Az építészet Mátyás király alatt	258
FÉRENCZI ZOLTÁN	Mátyás a képzőművészetben	266
PÓSTA BÉLA	Mátyáskori emlékek az »Erdélyi Múzeum-Egylet« érem- és régiség-tárában	280
SZÁDECZKY LAJOS	Mátyás király szülőháza	302
NAGY LAJOS	A kolozsvári Mátyás-szobor története	308
FEKETE NAGY BÉLA	Kolozsvár kegyelele Mátyás király iránt	312

* * *

Önálló melléklet: 2 térkép és 12 kép.
A szövegben 135 rajz.

MÁTYÁS KIRÁLY.

KOLOZSVÁRI SZÜLŐHÁZA EMLÉKTÁBLÁJÁNAK LELEPLEZÉSE ALKALMÁRA

IRTA: JÓKAI MÓR.

Leáldozott napot felhozni az égre,
Lobbanó villámot vetni festett képre,
Csillagvilág közül vezérfényt kinézni:
Könnyebb, mint Hunyady Mátyást felidézni.

— Szem, a mely meglásson; szív, mely átérezzen;
Kéz, mely rólad írva, közbe meg nem rezzen,
Kinek van adatva? — Volt a ki tehette: —
»Arany» volt maga is. — El van már temetve.

— Mi az »én» világom, mely téged keresget?
Bolygó fény, mely holtak sirja fölött repked.
Szikrák, mik, zord jövő ködéből, a multak
Fényébe menekvő képzeletben gyultak.

De a szó, mely rólad hangzik, ezerré lesz
Azzal, hogy vele egy egész nemzet érez: —
— Hogy soha szülőföld oly nagyot nem termett;
Oly nagyot mint királyt, — mint magyart, — mint embert.

Emlékedet, im, négy század tartja épen:
El nem fogy, újra él minden nemzedékben.
A nép hisz benned, mint a föltámadásban
S neved él örökké egy fősóhajtságban.

Ez a szerény hajlék látott megjelenni: —
— Nagy csillaghullásnak kellett akkor lenni.
»Emós» tűzfolyója akkor áradt széjjel,
»Hadur» kardja esett alá ezen éjjel.

Korona még nem volt gyermeki főd felett;
De csillag ragyogott rajt, korona helyett. —
Napnyugoti »három királyok» azt lesték
S nem tömjén-mirrhával — pallossal keresték.

Ez a csillag őrzött, ez vezetett végig
Börtönön, vérpadon át, királyi székig;
Ország koronáját elébb nem tetted fel:
Kérdemelted azt királyi tettekkel.

Királya a honnak, vezére a népnek,
Jogaroddal áldád, kardoddal megvédted,
Hazánk koronáját tetted fényes napnak:
Idegen koronák jók voltak drabantnak.

Hajh! nem vert e földben ellenség zászlója
Gyökeret, míg Mátyás volt oltalmazója!
S a hol gesztet hajtott az erős cseh gyarmat,
Nem tépte ki: bölcsen beojtá magyarnak.

Országunk czimerét, míg »hollód» állt közte,
Mindenki rettegé: senki le nem győzte.
»Félhold» két szarvával, »sas» kettős fejével
S kétfarkú »oroszlán» nem tépheték széjjel.

S míg a sok királyok, hercegek csoportja,
Fejét összedugva, a tanácsot tartja,
Keresztet félholdtul védni vállvetetten, —
Mátyás király így szólt: »én már meg is tettem.«

Országunk határit kiterjeszté messze,
Vajda és despota mind lett hűbérese.
Jajczavár, a Hradsin s a büszke Bécs tornya
A magyar zászlókat hordá meghódolva.

De a kit leküzdött, — a legfőbb ellen, —
Az idebenn lakott: — a régi rossz szellem —
Átkos visszavonás, — hiú góg hidrája,
Melynek nem a hon, csak önérdeke drága.

»Úr« helyett zsarnokok, »bírák« helyett zsarlók. —
Ugáron az elmék, — vetetlen a tarlók: —
Hamis pénz, hamis hit, kijátszott törvények: —
Nincs oly erős nemzet, kit azeg ne törnének.

Te új erkölcsöket hoztál a nemzetbe,
Szellemed lángjával magasra vezetve.
Erényit ápoltad; — hiszen jó e nemzet!
Tiszta buzát arat, a ki konkolyt nem vet.

Tudós, művész vele palotában lakott;
De meglátogatta a szalmás hajlokot:
S ki észszel, ki kézzel derék munkát végez,
Az állt legközelebb királyi szívéhez.

Szétszórt kötetekben bámuljuk könyvtárát, —
Töredék kövekben fényes Budavárát: —
Írott törvény, — népnek ajkán élő monda,
Mily nagy volt a magyar »akkor«! mind azt mondja.

Hizelgő szavakat nem adott és nem vett:
De fentartá a hont megalkotó elvet:
»Nem szóval, de tettel a hazát szeretni«,
— Dolgozni, — tanulni, — és siklust fizetni.

S mit a nép felőle örökké emleget,
Igazság pallosát, jogosztó mérleget:
»A jog, az igazság, országvilág lássa,
Hogy az a királynak uralkodó társa!

S ha idegen volt is, kit sujtott a vér-tett,
S magyar és rokon volt, a ki törvényt sértett:
A szenvedőt fogta még akkor is pártul,
S az igazságszegőt eldobta magátul.

Mig Mátyás ura volt szép Magyarországnak,
Magyar is ura volt széles e világnak,
A nagy emberekre átszállt ragyogása,
És a kicsinyekre két keze áldása.

Sírhatót az ország, mikor eltemette:
Egész fénykora mind ott feküdt mellette;
Úrnak urasága, pórnak nyugalma,
Mind azt eltakarta Mátyás király halma.

Hajh! Te fényes csillag! Én vezércsillagom!
Kit ragyogni láttunk fényes regghajnalon.
Azt hittük, hogy Mátyás fényét látjuk újra;
Egy boldogabb kornak jeléül kigyulva.

A kihez reményink sugarit kötöttük,
S dicsó nagy hazáról álmodtunk fölöttük:
Multunk fényét láttuk visszavarázsolva.
— M'ért kelle lehullnod? Hová tűntél? Hol vagy?

— Sűrű nagy homálytul szemem elsötétül:
Nem látok egy nyomra jövődök kódétül...
Egyik sírkőtül a másikhöz vándorlok —
S utánna töpregek: mi minden elporlott!

Fényes multunk szélnek átadott pozdorja: —
Dicsó Mátyás hamvát a vihar széthordja.
Ha mi nem keressük, tán Ő keres minket —
S porszemei hazánk sorsán aggni intnek.

Vajha e szent hamvból jutna minden szívbe
Egy porszem, mely minden honfit egyesítne,
Egy nagy gondolatban új életre kelve:
»Mi földön üdvözt, az a hon szerelme!«

MÁTYÁS KIRÁLY EMLÉKE.

IRTA: HEGEDŰS SÁNDOR.¹

Talán nem véletlen az, hogy Kolozsvár-város a legnagyobb magyar király iránt való kegyeletének, négyszáz éves mulasztás után, most ad látható jelben kifejezést.

Kellett ehhez az, hogy egyfelől Szent István koronájának fenkölt viselője, teljesen azonosítván magát a nemzetnek nemcsak érdekeivel, de eszményeivel és vonzalmaival is, maga adjon példát és figyelmeztesse a nemzetet a kegyelet kötelességeire.

A mi annál buzdítóbb, lelkesítőbb példa, minél nagyobb az eltérés származásban és történelemben, a kegyeletet nyújtó és megérdemelten régen váró fenkölt fejedelmek közt. Másfelől azt hiszem, hogy ha a történelmi hűvelyből kibontjuk a tényezőket és feladatokat, egy kor sem érezhette és érthette annyira át, mint korunk, mindazon törekvéseket és eredményeket, miknek Mátyás király szentelte magát.

Mert tagadhatatlan, hogy az ő törekvése, mely nagy erőfeszítéssel, nagy áldozattal nagy eredményeket mutatott fel, az volt, hogy megteremtse területben és berendezésben, felszerelésben és szellemi légkörben mindazon tényezőket, a mik a magyar államot nagygyá és állandóan erőssé, fejlődésre képessé tenni képesek.

Természetes, hogy e nagy feladatok, az akkori viszonyokhoz képest, vagy a közönséges rablók és pártütők, vagy az osztrák, cseh, török hadjáratokban vették igénybe Mátyás katonai képességét, a nemzet erőfeszítését. De a philosophus hűvelyéből kibonthatja a feladat lényegét, melyet hódítás és szövetség adhat meg, a magyar állam területének kellő nagyságát és épségét, hogy fennállani és súlylyal bírni képes legyen.

Természetes az is, hogy ez a hadszervezetnek oly formáját és állandóságát tette szükségessé, melyet csak Mátyás messze látó szeme vett észre és melyet — korát meghaladó módon — valósított is. De természetes az is, hogy ez nemcsak

¹ A nagy király szülőháza emléktáblájának leleplezésekor 1889. szept. 2.

véráldozatot kívánt a nemzettől, hanem pénzt is, melynek állandó és biztos forrásokból kelle az állam rendelkezésére állani. Ezért járt nagy teherrel és küzdött újabb és újabb áldozatok követelésével Mátyás pénzügyi politikája; ezért kelle a koronaadó és harminczad modernebb és az adónak megfelelőbb természetű forrásait megteremteni, úttörő lévén e téren is, Mátyás korában, kinek története bizonyítja azt is, hogy a politika jóságát és nagyságát nem lehet és nem kell mindig pénzügyi eredmények szerint mérlegelni.

De a hadi és pénzügyi szervezet mellett érezte Mátyás bölcsessége annak szükségét, hogy a nemzetet a kultúrában kell emelni, ha azt akarja, hogy életreképes és reprodukív erővel bíró legyen. És ezt a keleti faj honnról nem nyerhette, a benszülöttektől nem kaphatta; ezt nyugatról kelle behoznia.

Akkor az olasz kultúra nyújtotta a leggazdagabb forrásokat; és Mátyás leginkább ezekből a forrásokból merített és ezekből hozta be a tudomány és művészet azon megbecsülhetetlen tényezőit, melyek a nemzeti intézeteket és udvari köröket magasabb színvonalra emelni és ezek útján az egész nemzet művelődését előmozdítani képesek és hivatva voltak.

Nem félt — négyszáz év előtt sem — az idegen nyelvtől és kultúrától, bárhonnan jött; mert tudta, hogy az csak termékenyítő erőt és emelkedést nyújt.

De tagadhatatlan, hogy legkevesebb adatunk van Mátyásnak oly téren való működéséről, melyen a legmaradandóbb emléket emelte magának.

Milyen száraz, hiányos a történelem az ő *igazságügyi* intézkedései tekintetében! Pedig mekkorának és milyen mélyrehatónak kellett lennie, hogy belőle hagyomány, sőt közmondás keletkezzék!

»Meghalt Mátyás király, oda az igazság.« — egy pár szóval annyit mond, hogy annak alapját kötetekre menő adatok teszik; és ha minden közmondás részrehajló lehet is a jelen bármely jelen összehasonlítása tekintetében, kétségtelen, hogy a multat mindig igazságosan ítéli meg.

Ez bizonyítja, hogy Mátyás az államnak minden korban szükséges egyik főalapját nagyon ismerte és nagyon kultiválta; fájdalom, inkább személyes működésében, mint intézményeiben.

És hogy Mátyás a modern állam legerősebb fejlődést nyert feladatának és működése terének, a *közigazgatásnak* fontosságát is mennyire ismerte, bizonyítja, hogy egyik törvényében kiköti, hogy a szolgabírák anyagilag független és részrehajlatlan emberek legyenek. Neveket és intézményeket cserélhetünk; a feladat lényege mégis ebben rejlik.

Most a kegyelet hirdesse, hogy Mátyás örök emléke élénken él bennünk is. És a mint ő eszményt nyújtott a királyoknak, úgy nyújtott eszményt a polgároknak is, melyet elfogadnunk kell nekünk, kis embereknek is.

MÁTYÁS KIRÁLY KORA.

IRTA: KÖVÁRI LÁSZLÓ.

Miért is jöttünk ki Ázsiából, hogy e világ csúfjára itt elveszszünk? Már kísértett a nemzet lelkében e gondolat, csak nem bírta kifejezni, mint később Zrínyi Miklós. A nemzet már egy körülkerített tábor, mintegy felszólítva a megadásra, fegyverének kiszolgáltatása s nemzeti létéről való lemondásának feltétele mellett.

Féleztetted éve, hogy itt vagyunk; de még mindig exotikus nép, ázsiai barbár, idegen Európa szemében. Nem jó európaiak, nem jó keresztény, még csak jó szomszéd sem; veres posztó Európa térképén.

Nem bírják a honfoglalást megbocsátani. A Közép-Duna elfoglalását. Turáni nyelvünk, itt az árjanyelv tengerében, kirívó sziget, hogy ne mondjuk, folt. Temperamentumunk igen vérmes, igen harcziás. Szabadságérzésünk s annak kifejezése, alkotmányunk nem illik be az akkori egyetemes Európa keretébe. Csaknem minden föld feudum, minden nemzet feudatarius, minden korona örökletes; nálunk a nemzeté a föld, szabad a nemzet, s választó királyság vagyunk; sem belügyi, sem külügyi, sem egyházpolitikai tekintetben nem engedjük magunkat eléggé akklimatizáltatni. Európa minden intézményeinek csak felét fogadtuk el, nemzeti intézményeinkből igen sokat kívántunk megtartani.

Ha valamely korszak szereplőit, a Hunyadyakét saját korszakuk szempontjából kell tekintenünk. Alakjaik méreteit az a sötét korszak adja meg, a melyben szerepeiket lejátszották. Az nem fejezi ki, ha azt mondjuk, hogy a középkornak legnagyobb alakjai voltak; reá kell mutatnunk, hogy a középkor legelvadultabb korszakára esett szereplésök.

Mert ki nem hajolna meg a középkor pietikus korszaka előtt, mely kifejti a keresztény vallás magasztos eszméit, formulázza a dogmát; a ritus és liturgia terén felhasznál a római imperium diszszertartásaiból mindent, mi a lelkekre emelőleg hat? Mely templomokat épít a szeretet vallásának, s az egyházat intézménynyé emeli? S azon kor ártatlansága előtt, melynek ideálja a remete, a vértanú, a szent?

Csizmertartó sphinx
Mátyás kálváriáján.

Ki ne hajolna meg a középkor azon poetikus korszaka előtt, mely idealis czélokért, a vallás nevében és védelmére keresztes hadjáratokat folytat; a középkor lovagkornak jelzett korszaka előtt, mely formulázta a lovagiasság szabályait, felfedezte a női erény kultuszának eszméjét; férfi-erénynyé emelte a nemes bátorságot s melynek ideálja a troubadour, a lovag, ki akkori fogalom szerint harczol és imádkozik?

Csak hogy erre a pietikus és poetikus két korszakra, a középkornak egy újabb korszaka szakadt Európára.

Volt annak a pietikus korszaknak még egy más nagy gondolata is: keresztény alapon szervezni Európa politikai világát. Azon az alapon, hogy mindnyájan egyenlő gyermekei vagyunk a közös, a mennyei atyának. De a kiválóságok vezessenek. Miként az egyházban, a politikai életben is nagy egyéniségekre bizzák a közélet vezetését. Miként az egyházban, úgy a világi élet kormányzásában az állások az illető képtelenné válása vagy elhunytá alkalmából az államra szálljon vissza, hogy a legkiválóbb léphessen helyére, s e szolgálata jutalmául kapjon földterület, tisztségével együtt, mely átszálljon követőjére.

Az egyház megmaradt az eredeti szervezet alapján, de nem a világi rend. A tisztség jutalma, a föld, a családban örökölhetővé lett; vele együtt ment a föld terhe, a tisztség. S kifejlett, mit magyar szó ki nem fejez, a feudalismus; az az intézmény, mely a lovagkoron át Nyugot-Európát a középkor harmadik korszakába vezette. Abba a korszakba, melynek szelleme ellen már fölkelt a renaissance forradalma. Az a korszak, mely nemzetünk ellen már nem támadást, hanem rohamot, ostromot folytat, mi ellen a Hunyadyak fegyverre híjják a nemzetet.

Ez a korszak a pietást már nem ismeri, sőt sem nem vallásos, sem nem lovagias. A középkornak ez szerzi meg a *sötét* jelzót, s hogy a felháborodott lelkek békéje magának elégtételt vegyen, a rablóvárak és ököljog korának bélyegezte.

A feudalismus a hűséget léptette elő erénynek. Ez a korszak felfelé már nem látja kötelezőnek, hozzája lefelé a szolgaság érzetét követeli. A társadalom régi rendjét felbontja. A felsőbb réteg a korona és nép közé helyezkedik. Miként az egyházi hierarchia, a társadalmat rangfokozatokba szervezi. A nép, a tömeg jogait elkobozza. A földet magához ragadja, a népet magától teszi függővé. A földet, hatalmat és dicsőséget a születésnek monopolizálta. Megváltoztatta a közgazdaság rendszerét. Az államot az örökletesség rendszerére fektette. S mert a birtok terheit nem kívánta magára nézve kötelezőnek tekinteni, önként kínálkozott az absolutismus eszméje; hogy meg ne akadjon az állam kereke, a közigazgatást burocratiára, a fegyverhordozást katonaságra fektette.

Ez a fényesen felvonult, keveset ragyogott, hamar elsötétült s végnapjait siettető középkor utolsó korszaka a háttére a Hunyadyak korának, az apának és fiának, kiknek feltünése, pályafutása mintegy czáfolata a középkor utolsó

korszaka szellemének. Az apa gubernátorsága, a fiú királysága nem egyéb, mint tiltakozás a középkor szelleme és intézményei hozzánk-bevonulása ellen, mint a melyeket örök törvényekre fektetve nem láttak. Kirohanás nemzeti és alkotmányos életünk fellegrárából, miután bástyait, sánczait a középkor szelleme már lerombolta.

Hogy nagy alakjaikat közelebbi, saját történetünknek a középkori szellemmel áttört levegőjébe állítsuk; hogy koruk küzdelmeit, melyeket nagy lelkők vezettek, a maguk nagyságában méltathassuk: vissza kell pillantanunk, ez a középkor honnan hová sodorta volt a nemzetet.

A honfoglalás után, az európai eszmék és intézmények során, legelsőbb is a kereszténységgel találkozunk. A quedlinburgi békében megnyitottuk kapunkat a nyugoti egyháznak. Szent István egész lelkével a római vallás híve lesz. De azon feltétellel, hogy a püspökségeket a nemzet dotálhassa, a király tölthesse be. Nemzeti klérust akart. A mint a keleti egyház különvált, s a nyugoti egyház hierarchikus szervezetét megkapta, Szent László és Kálmán király a dolgok új rendjébe is beillesztette nemzetét. Kezdődnek a keresztes háborúk. Nemcsak hogy részt nem veszünk, a hadakat sem bocsátjuk át; félünk, hogy beszállásolják magukat. Ez időtől fogva már nem találunk a nyugoti szellem keretébe. Belviszályok keltése után próbálnak megtörni. A püspöki kinevezés joga kérdésessé tétetik. Az apa főkormányzó tiltakozik, Mátyás király a hármass kereszti kitérésével fenyegetőzik.

A középkor másik nagy eszméje és intézménye, a feudalismus legelső gondolatja, a melylyel találkozunk, hogy a föld, az ország, hová a keresztet felütik, az egyház, vagyis mint a világi hatalom velünk szemben is kifejezésre juttatja, a római császárság feuduma. A császárság már Szent Istvánnal szemben fölveti igényét. Fegyverrel verjük vissza. A nagy király halála után szintén támad; negyven évig állunk fegyverben ellene. A kuria, mely a legenda szerint a felajánlott Magyarországot Szent Istvánnak visszabocsátotta, az Árpád királyok vége felé szintén igényt támaszt. Az országot pápai adó alá veti. Még ki sem haltak az Árpádok, trónjelöltjét beindítja. Nem kívánjuk elfogadni. Nem sokára a pápai adót is felmondjuk. Mit a kuria már kérdésessé tesz, az investitúra jogát Zsigmond részünkre dönti el. Mindannyi ok, hogy elvesztjük a kuria kegyét.

A két hatalom egyre puhítja a nemzetet. A fegyveres és diplomatiái támadásnak segítségére jön a mongol, majd a török. A mongolok egy évig irtják a nemzetet. Európának egy szava sincs érettünk. Jön a török Európára; velencei hajók szállítják át. Támadja Balkán-tartományainkat, bebetör Magyarországra. Melyben eddig haladtunk, a latin világ biztat, de nem segít. Mitől eddig huza-kodtunk, a német világ felé fordulunk, Ausztriát megkerülve, Németország szívéhez. Mert Ausztria már a mongol invasio alkalmával cserben hagyott. A Luxemburgok nem segítenek ki, a török kardhegyre vesz. Ez elhagyatottságában a nemzet

önmagára gondol. Nemzeti vezérre, nemzeti dynastiára. De honnan vegyen jelöltet, mikor a honfoglaló nemzetségek nagyjait fölemésztették a viharok, vagy kipusztították. Kit jelöltnék véltek, vérpadra hurczolták.

De nemcsak a nemzeti dynastia, a királyválasztás joga is veszendőbe kezdett volt menni. Az Árpád-ház a vérszerződés alapján következett. A királyválasztás, a hitlevél melletti koronázás kifejezése annak, hogy a magyar király, Isten kegyelme mellett, a nemzet akaratából lép trónra s elismeri a nemzet királyválasztási jogát. Alkotmányunk e követelménye már nem talál a középkor szellemével, mely nemcsak a feudumokat, hanem a koronákat is örökletesekké tette. Európában már csak hat fejedelmi méltóság betöltése jár választással; ebből is egy a pápaság, másik a svájci köztársaság. Mikor az Anjouk lépnek az Árpádok trónjára, az elsőt háromszor koronázzák meg; de mert a királyválasztási jog kifejezést nem nyert, kénytelen volt magát a negyedik koronázatásnak is alávetni. Az Anjouk után Zsigmondnál szintén kifejezésre jutott. De már leánya kezén át családi vagyon számába kezdik venni az országot. A nemzet veszendőben látja hazája függetlenségét. Hogy királyválasztási jogát proklamálja, míg a főrend Budán a jelentkezők felett tanácskozik, az alsó tábla, a nemzet zöme, Mátyást a Duna jegén kikiáltja: mintegy tiltakozásul a középkori eszmemenet invasioja ellen.

Az Árpádok kihalásával másfél századon át kizavarják a lelkekből a nemzet önrzetét. Terrorismussal kezdték, vesztegetéssel folytatták. Hogy a nemzetben az alkotmányos érzést elaltassák, évtizedeken át nem tartanak országgyűlést. De a mint az örökletes monarchia eszméje kísértetni kezd, a nádorságot választás alá veszik. S mert a király gyermek, hogy az ország a kapitányok közt, miként Nyugat-Európa annyi országa, darabokra ne szakadjon, főkormányzó választásában nyugosznak meg, s megválasztják a legnagyobb magyart, Hunyady Jánost, a nemzeti szellem leghívebb képviselőjét.

De már szinte későn. Mert a középkor nagyban bomlasztotta a nemzetet. Az Árpádok után már osztályokra szakad a nemzet, a nép jobbágyságra jut, a nemesség háttérbe szorúl, a hatalmasok előtérbe nyomódnak. Kiknek az anyaföld nem tulajdona, azokban pusztul a hazaszeretet. A kisenemességben az ellentállási képesség. Nem egységes a nemzet. A középkor a társadalmat egymással szembeállította.

Európa, legmegáldottabb pontján, már megjelenésünknel sem látta szívesen nemzetünket. Az egységes haza különlegesség számba ment Európa szemében, mely apró államokra volt darabolva. Egyházi politikánk szintén kiváltságos helyzet. Hogy nem vagyunk feudum, bántja az egyetemesség elméletét. Alkotmányunk igen demokratikus. Jönnek reánk a besenyők, kunok; magunkba olvasztjuk. Jönnek a mongol-tatárok, egy évig irtják a nemzetet; Európának nincs egy szava mellettünk. Most megjelenik a török, támadja Balkán-tartományainkat, készül reánk törni; Európa segélye inkább csak a kereszténység érdeke. Közép-

korunknak ebben a válságos helyzetében lépnek elő a Hunyadyak. Az apa fölkel a nemzetben az ősi erény, a vitézség érzetét, fölkel a elnyomott bátorságát, a nagy ősök és hősök emlékének bámulatát, a szabadság és hazaszeretet kultuszát. Csatákba viszi, még egyszer összeköti a nemzetet. Lelkét nemzeti ideálokkal tölti el. A magyar ismét egy tábor. Dicső pályájának folytatását az apa átadja méltó fiának, Mátyásnak: a középkor utolsó szakában, melyet az ököljog korának neveznek, mely már sem nem vallásos, sem nem lovagias. S annyira nem humánus, hogy csodaszámba ment, hogy valaki még lehet a néphez — igazságos. S a midőn ezen, minden idealismusból kivetkezett, mindenhez, a mi gyöngébb, igazságtalan kor, mely hazánkat rendre idegen elemekkel rakta meg s mely azt hitte, hogy ősi alkotmányunkkal nemzeti törekvéseinket is kipusztította és Szent István koronájának a császárság kezébe-játszásával már készítheti nemzetünk szemfödőjét: egyszerre csak arra ébred, hogy Hunyady nem adja át magát annak az elégikus hangulatnak: »miért is jöttünk ki Ázsiából?« Mátyás király tudára adja Európának, hogy »él magyar, áll Buda még!«

MÁTYÁS KIRÁLY ŐSEI.

IRTA: KARÁCSONYI JÁNOS.

Nem mendemondát írunk. Ezt kell először is kijelentenünk; mert a magyar nemzet történetében jártas olvasó az alább közölt családfára tekintve, könnyen azt mondhatja: ennyit eddig is tudtunk, sőt ennél is többet. Úgy van; csakhogy az a több, a mit tudni véltünk, részben a hazudozók, részben a jóhiszemű tévedők mendemondája vala. Nincs itt hely és alkalom e mendemondákkal s valótlanságokkal bibelődni. Adjuk inkább a biztosan megállapított igazságot és először is a pontos nemzedékrendet Mátyás királyunk őseiről.

N.				
Serbe		N.		
I. Vajk 1409—1414 udvari vitéz ~N.	Magas 1409	I. Radul (László) 1409—1419 ~Anko 1429-ben özvegy	II. Radul 1409	
I. János 1409—1456 ~Szilágyi Erzsébet † 1441 I. Mátyás király szülei.	II. János (Iván) 1419—1440 1441.	II. Vajk 1419	N. leány ~Székely N.	Klára 1440—1453 ~Dengeleghy Pongrácz

Elevenítsük föl kissé e száraz nemzedék-rendet.

Nem lehet kétségbevonni, hogy a magyar királyi kancellária ott Visegrádon, a Hunyady-család részére készített 1409 okt. 18-iki új-adománylevél¹ kiállítása helyén nem a maga ujjából szopta azon, magyar főleknek idegen, ritkán hallott Serbe, Vajk, Radul neveket, hanem azokat a kérelmező Hunyady I. Vajk előadása után írta be az adománylevélbe. El kell tehát fogadnunk azt, hogy Hunyady I. Vajknak atyját Serbenek, testvéreit Magasnak (vagy Magosnak) és Radulnak, unokatestvérét szintén Radulnak, legidősebb fiát Jánosnak hitták. Azt sem lehet kétségbevonni, hogy a királyi kancellária ismerte a királyi udvar tisztviselőit (Hunyadmegye földrajzát már nem) s így Hunyady I. Vajk 1409-ben valóban előkelő, a köznemesnél sokkal magasabban álló férfiú: udvari vitéz vala. Ezek bizonyos számú zsoldos katonával egyenesen a király személyét követték, szükség esetén vele és érette harcoltak.

Az udvari vitéz hivatalát és az azzal járó vitéztlő (egregius) címet bírta Hunyady I. Vajk 1414-ben is. Erőskezű ura volt ő a vajdahunyadi várnak s az uradalmával szomszédos zalasdi kenézeket úgy megfenyegette némi határ- és jogsértés miatt, hogy azok ijedtükben az erdélyi alvajdához futottak, sőt készek voltak a dévai vár uradalmából, tehát a Vajda-Hunyad egész szomszédságából elköltözni. Abban a levélben, a mit a kenézek kérelmére Nádasz László alvajda ez ügyben írt, barátjának szólítja Hunyady I. Vajkot;² ezt pedig holmi oláh kenézre, sőt még közönséges egy-kéttelkes nemesre sem szokták vesztegetni az alvajda urak. I. Vajk jeles és nevezetes volta megtetszik abból is, hogy kortársai testvérét I. Radult róla Vajk Radul-nak hitták.³

1419-ben már nem I. Vajk, hanem az épp most említett I. Radul (másként László) a Hunyady-család jogi feje s azért ő íratja át a gyula-fehérvári káptallal az 1409-iki új-adománylevelet a maga, valamint unokaöccse, I. János, II. János (Johan = Iván) és II. Vajk számára. Tíz év múlva 1429-ben már

¹ Fejer: Genus et incunabula Joannis de Hunyad. 32—33, Fraknói: Mátyás király 7. s másutt.

² Hunyadmegyei tört. társ. évkönyve. I. 76.

³ Századok. 1887. VIII. 27.

Hunyady János bővített czimere.
1453 febr. 1.

I. Radult is halottként emlegetik s helyette özvegye, Ankó részes (bizonyára még ki nem kapott hozománya révén) a Hunyady-család jószágaiban.¹

Beszélhetünk már most a ragyogó fényes napról, a világhírű keresztény hősről, Hunyady I. Jánosról. Csakhogy nekünk nem azt kell itt elmondanunk, a mit már százszor meg ezerszer elmondtak, a mit minden művelt magyar ember úgy is tud, e hősnek országos tetteit, hanem pályájának kezdeteit és családi viszonyait.

Hunyady I. Jánost, a mint láttuk, atyja 1409-ben már beíratta az új-adomány-levélbe. Annak jele ez, hogy ekkor ő már nagykorú, 20 éven felül vala. Maga I. János is azt iratja 1448-ban Vitéz János által a pápának, hogy 60 éven felül van² s így ha akkor csak 61 éves is volt, 1387-ben már napvilágot látott. Gyermekkoráról természetesen semmit sem tudunk; de legalább azon harmincz évről, a mely 1409-től 1439-ig, a szőrényi bán méltóságának elnyeréséig eltelt, igyekezzünk valami biztosabbat megállapítani.

A későbbi írók sok mindenfélét össze-vissza beszélnek Hunyady I. János ifjúságáról, de csak három szavahihető tanunk van. Első V. László kancelláriája, jobban mondva a Hunyady-család 1453-iki előterjesztése a besztérczei örökös grófság ügyében.³ Ez föltétlen hitelt érdemel. A második Capistranói Szent János 1456-iki levele.⁴ A harmadik Chalkokondylas görög írónak körülbelül 1463-ban írt tudósítása.⁵ Capistranói Szent János tanúságát azon szoros összeköttetésnél fogva, melyben ő Hunyady I. Jánossal állott, el kell fogadnunk; de Chalkokondylas-ét sem szabad elvetnünk, mert ennek tudósítása délvidéki, nevezetesen szerb fejedelmről szól, már pedig e tekintetben ő jól értesült.

V. László kancelláriája Hunyady I. János 1439 előtti pályafutásáról ennyit mond: »A jeles tehetségű és császárt szolgálni méltó katona előbb a királyi vitézek közé soroztatva, majd pedig a királyi tanácsba is bejutva, elválhatatlanul követte említett őszünket (Zsigmondot) mind a császári korona fölvételekor, mind akkor, midőn Csehország bajainak orvoslásában járt-kelt«. E tudósításból az évszámot akkor lehet biztosan megállapítani, ha tudjuk, mit értettek »imperialis infula« alatt. Csakis a pápától nyert koronázást értették. Tudvalevő már most, hogy Zsigmondot 1433. május 31-én koronázta a pápa császárrá; az is ismeretes, hogy Rómából visszatérve, az 1436–37. években foglalkozott újra Csehország bajaival (reparandis ruinis Bohemie). — Biztos tehát, hogy 1433 elejétől 1437 végéig Hunyady I. János Zsigmond király oldala mellett volt mint udvari vitéz.

E biztos adatból kiindulva, keressük, mikor ismerhette meg Zsigmond király

¹ U. o.

² Schwandtner: *Scriptores*. II. 53. Teleki Hunyadiak kora. I. 59.

³ Teleki i. m. X. 349.

⁴ Fejér i. m. 227., 259–60.

⁵ Idézi Fejér i. m. 16–17.

a nagy keresztény hőst? s mikor szerethette meg őt annyira, hogy udvari vitézei, elválhatatlan emberei közé vette? 1432-ben nem, mert akkor ő Olaszországban tartózkodott; 1431-ben sem, mert ez év javarésztét Németországban, két utolsó hónapját Milanóban vagy környékén töltötte.¹ Így mindig előbbre, előbbre menve, nem találunk egy évet s egy hónapot sem, a melyben Zsigmond Temesvárnak vagy Erdélynek tájékára nézett volna egész 1428-ig; 1428-ban azonban ápril 10-től december 8-ig állandóan az Al-Duna vidékén, Galambócznál, Ilyéden, Temesvárott táborozott s vitta szerencsétlen harcát a törökkel.² Erre az évre kell tehát tennünk Hunyadynak, a későbbi törökverő hősnek Zsigmond királylyal való ismeretségét.

De hol volt azelőtt? Capistranói Szent János levele szerint »Ujlaky Miklós uradalmában 5 vagy 6 lóval kezdte katonáskodását«. E szavakat »Nicolaus de Ujlak, sub cuius dominatu... Johannes... militiam inchoavit« eddig úgy értelmezték, hogy Hunyady I. János magának Ujlaky Miklósnak lett volna zsoldos katonatisztje. Ez értelmezés azonban lehetetlen, mert Ujlaky Miklós Hunyady I. János katonai pályájának kezdetén még gyermek volt s élt még atyja, Ujlaky László. Mivel pedig Capistranói szavai úgy is érthetők, hogy Hunyady Ujlaky Miklós uradalmában kezdett katonáskodni, bátran kereshetjük e szolgálat kezdetét Ujlaky Miklós atyja, László idejében. Ujlaky László pedig éppen 1410-ben lett macsovi bánná s az volt 1410–14., majd ismét 1416–18-ig.³ Az 1410-iki év nagyon jól összeillik Hunyady I. János pályájának kezdetével. Akkor volt ugyanis ő 23–24 éves, tehát éppen alkalmas arra, hogy 5–6 lóval valahol katonai szolgálatba álljon és szerencsét próbáljon.

Mint zsoldos katonatiszt (mercede conductus) állott azután Hunyady I. János a szerb despota szolgálatába és szolgált ott »nagyon hosszú ideig«, mint ezt Chalkokondylas mondja. Az Ujlaky-családnál való szolgálata nyújtott neki alkalmat a szerb despotával való ismeretségre. Mert akár a macsovi bánságban, akár az Ujlaky-család ősi fészkeben, a dunamenti Ujlakon (most Illok) rőtta le szolgálatát, a Szendrón lakó despotáról sokat hallhatott s felajánlhatta neki szolgálatát. — Nem kell azonban ebből azt gondolni, hogy Hunyady I. János ekkor elhagyta hazánkat. A szerb despota, Lazarevics István, 1411-ben meghódolván Zsigmondnak, szép uradalmakat, várakat kapott itt Magyarországon⁴ és csakis itt volt szüksége magyar tisztekre, várnagyokra. Hunyady hosszú ideig tartó szolgálata is itt Magyarországon, a despota valamelyik várában telt el.

E várak közül különösen megragadja figyelmünket Becse, vagyis a mai

¹ Báth, M. királyok utazásai, 146–149.

² U. o. 142.

³ Századok. 1875. 455–56.

⁴ Schönherr: Az Anjou-ház örökösei. 483. Thim: A szerbek története. 18–27.

torontálmegyei Török-Becse.¹ Ha e várban volt katonatiszt Hunyady János, akkor megvan a nyitja annak, hogyan ismerkedett meg feleségével, *Szilágyi Erzsébet*tel.

E ritka derék nőnek családja eredeti otthonában, a mostani Szilágy- (régén Közép-Szolnok-)megyében Bernolthi nevet viselt,² de onnan előbb Bács-, utóbb Hevesmegyébe származott át s végre is a régi Csanád- és Torontálmegyék határán eső Horogszeg kastélyában talált állandó fészket.³ E Horogszegről ma már biztosan tudjuk, hogy a mostani Nagy-Kikindától keletre Seultourn helyén, tehát Becsétől mintegy 45–50 kilométerre állott⁴ s 1409-ben ment át végleg a Szilágyi-család kezébe. Magának Szilágyi Erzsébetnek atyja, László, éppen úgy katonatiszt vala egykoron Maróthy János seregében,⁵ mint utóbb Hunyady I. János az Ujlakyaknál és a despotánál. Meg volt tehát az alkalom, meg volt a társadalmi állás egyenlősége s így természetesen könnyen létrejött a boldog házasság, noha eredetileg a férj és feleség bölcsői nagyon távol ringottak egymástól.

Hunyady I. János pályafutása tehát országos méltóságra való emelkedéséig röviden a következő: 1410–14 táján az Ujlaky-családnál, 1415 tájától 1427-ig, Lazarevics István szerb despota haláláig, a despota magyar váraiban szolgál, 1428-ban királyi udvari vitéz lesz, ugyanezidőtájt megnősül, 1433-ban Zsigmondot Olaszországba követi s oldala mellett van 1437 végéig.

E pályának utolsó részét okleveleink is igazolják. 1434-ben már Zsigmond kancelláriája is »udvari vitéz«-nek nevezi őt. Ekkor veszi zálogba Papi mezővárost 1200 frtért Zsigmond királytól.⁶ 1435-ben még 300 frtot ad kölcsön királyának s Papi helyett a Lugostól délre eső Komját várost kapja egész a mai Zorlenczig nyúló kerületével együtt szintén zálogul.⁷ 1437. szept. 21-iki levélből kitűnik, hogy Hunyady testvérével, Ivánnal együtt 50 lándsával, vagyis egy lándsára 6 katonát számítva, 300 katonával szolgált királyának; s mivel ez készpénzzel fizetni nem tudta, szolgált ingyen és csak azt kívánta, hogy fizetése biztosítékaul a komjáti kerületet még 1250 frtig kössék le nekik. Ezt a király meg is tette.⁸ 1438–39-ben jutalmul és fizetés fejében Szabadka, Tavankút, Madaras és Csószajra (most Jankovác, Bács-Bodrogm.), továbbá Halas királyi városok és falvak ispánságát bírta.⁹ 1439 szeptemberben ott volt ő is az eredménytelen titelrévi (tüdőrévi) táborban. Csakhogy a szept. 17-iki nevezetes okiratban az

¹ V. ö. Csánki: Magyarország tört. földrajza. II. 124–25.

² Bács-Bodrogmegye monografiája. I. 161. V. ö. Teleki-okl. I. 160., 161.

³ Temesmegyei oklevelek. 409–414.

⁴ Csánki i. m. I. 697. V. ö. Temesmegyei okl. 625.

⁵ Fejér: Cod. Dip. X/4. 610.

⁶ Fraknoi: Hunyady Mátyás király. 72. Márki: Arad tört. I. 183.

⁷ Pesty, Krassómegye története III. k. 351.

⁸ Pesty: A szörényi oláh kerületek. 66.

⁹ Pesty: A szörényi bánság tört. III. 35.

Hunyady János gyulafehérvári síremléke.

ó neve még nagyon hátul, a Perényi, Héderváry, Lendvay, Bánfy, Semsey, Kátay, Gersei Pethő és Losonczy-családok után fordul elő.¹ Ámde a legveszedelmesebb s éppen azért nem keresett országos hivatalnak, a szörényi bánságnak élére lép s »nagyságos«-sá lesz.²

A többi ismeretes.

Hunyady I. Jánosnak öcsesére, »Johan«-ra, bátyjának jegyzője nem tudott nagyobb dicséretet mondani, mint azt: miles militum, *a vitézek vitéze*. 1409-től 1440-ig emlegetik őt okleveleink. Fényes, kortársai szemében őt nagyraemelő haditettei közül, sajnos, csak egyet ismerünk; 1435 előtt Csáky László erdélyi vajda társaságában Havaselyben megverte a törököket.³ 1439-ben ő is szörényi bánná lesz, részt vesz azon fáradságos, roppant türelmet követelő munkában, a melynek eredménye volt az Orsovával és Szörénynyel szemközt eső hegyek török martalóczokkal telt rablóvárainak megvívása s elpusztítása.⁴ 1442. jan. 4. előtt Erdélyben »a közjónak szolgálatában« hűnyt el s a gyulafehérvári székes-egyházban nyert fáradt teste nyugvóhelyet.⁵

Hunyady I. János leánytestvérei közül az egyiknek nevét sem ismerjük; csak azt tudjuk róla, hogy Székely nevű nemeshez ment férjhez. Ettől származott azután az a híres Székely János, a ki, mint a sereg balszárnyának vezére, a rigómezei csatában elesett (1448).⁶ Felőle is nagy tévedésben voltak régi történetíróink, mert tót és horvát bánnak nevezgették őt, pedig e hivatalokat nem viselte s nem is viselhette.⁷ Székely ispán volt ő s e révén jutott a magnificus czimhez, anyja után pedig Hunyady »frater noster«-ének hívja őt.⁸ Hogy Szentgyörgyi Székely Tamás, az auránai perjel, e Székely Jánosnak testvére lett volna, azt Dlugosnak nem merem elhinni, más meg nem szól róla.

Másik leánytestvére volt a nagy hősnek *Kldra*, Dengeleghy Pongrácznak neje. E Dengeleghy Pongrácz, mint ivadékinak a tövisi egyházban látható czimerei mutatják, a Káta-nemzetségből származott. Ebből is, de meg birtokainak fekvéséből is bizonyos, hogy a szatmármegyei Dengeleg volt születéshelye.⁹ 1439. szept. 17-én ő is lent volt a titelrévi táborban s kezességet vállalt az ígért adó behajtásáért. Mikor sógora erdélyi vajda lett, őt tette meg alvajdájává s ez volt

¹ Teleki i. m. X. k. 72.

² Krassómegye tört. III. k. 370.

³ Teleki i. m. X. 90.

⁴ U. o.

⁵ Fejér: Genus et incunab. 48. V. ö. Tört. Tár. 1897. 351—52.

⁶ Thuróczy krónikája CC. XLVI, XLVII. Teleki i. m. 55. I. 4. jegyz.

⁷ V. ö. Zichy cs. okm. IX. 95. 197., 272., 288. Teleki i. m. X. 210., 237.

⁸ Székely oklt. III. 61. V. ö. Századok. 1880. 801.

⁹ V. ö. Csánki i. m. I. 546., 576. Birtokai majdnem mindenütt szomszédosak a Csaholyi-családdéival, s mint tudjuk, ez is a Káta-nemzetség hajtása.

1444. nov. 10-ig,¹ a szerencsétlen várnai napig. Ott küzdött, ott esett el ő is annyi derék vitézzel egyben a Fekete-tenger partján.²

Ezzel előadtuk, a mit I. Mátyás őseiről tudunk. Kevés az, de annyi kétségtelenül kiviláglik belőle, hogy I. Mátyás büszkén hivatkozhatott őseire s nem kellett, mint Macedo Vaszilnak, hamis genealogiákhoz folyamodnia.

HUNYADY MÁTYÁS EGYÉNISÉGE.

IRTA: FRAKNÓI VILMOS.

Annál az életpályánál, mely a kolozsvári óvár egyik szerény polgári házában 1440. február 23-ikán nyílt meg és a bécsi fejedelmi várpalotában 1490. április 6-ikán ért véget, fényesebbet, rendkívülibbet hazánk története egyet sem mutat föl, a világtörténet keveset.

Hunyady Mátyás, ki mint a szörényi bán másodszülött fia jött a világra, tizenhét évesen Magyarországot trónjára foglalta el, tíz évvel később Csehország királyává választott meg; a távol éjszakra a Poroszországban uralkodó német lovagrend, délen az anconai köztársaság fölött a fővédnökséget gyakorolta; élete alkonyán fegyvere hatalmával Ausztriát hódította meg. Német, lengyel, cseh, olasz, oláh, szerb és török hadak fölött diadalokat aratott. Európa leghatalmasabb uralkodói keresték szövetségét. A Wittelsbach- és Hohenzollern-dynastiák tagjai fizetést, évdíjat fogadtak el tőle. Nőül vette a nápolyi király leányát; törvénytelen származású fiának milanói hercegnőt jegyzett el.

¹ Történ. Tár. 1897. 352. 1889. 751. Teleki i. m. I. 377.

² Irodalomtörténeti Emlékek. I. 23.

Bókezűségével hírneves művészeket, költőket, tudósokat vonzott udvarába, melyet a fényétől elbámult egyik olasz diplomata földi paradicsomnak nevezett.

Emelkedésében és sikereiben nagy része volt a dicső névnek, melyet viselt; annak is, a mit a körülmények szerencsés találkozásának szoktunk nevezni; de a legjelentékenyebb tényező az ő hatalmas egyénisége, mely a nagy történelmi szereplés föltételül szolgáló tulajdonságokat kivételes teljességben és harmóniában olvasztotta össze.

I.

Ezen tulajdonságok kifejlesztésére és lelkének magas eszmények felé irányítására a légkör, melyben gyermekkorát töltötte, a legkedvezőbb volt. Neveltetését korának legműveltebb magyarja, Zrednai Vitéz János vezette. Avatott mesterek ismertették meg vele a klasszikai irodalmak remekeit. Egy szent szerzetes, Capistranoi János atya és a pápai diplomácia egyik legtisztelietreméltóbb alakja, Carvajal János bibornok működtek közre anyjával, hogy lelkében a vallásosság érzését erőssé tegyék.

De mindezeknél mélyebb hatást gyakorolt rá — dicső atyja, példájával és azokkal a nagy eseményekkel, melyek általa és körüle éppen attól az időtől fogva, a mikor Mátyás lelke a hatások befogadására képessé lett, meg nem szakadó láncolatban következtek egymásra.

A gyermek még nem töltötte be ötödik esztendejét, mikor egy téli napon megrendítő hír érkezett Hunyadvárába: a várnai csatavesztésről, a király és Hunyady János eltűnéséről. Hetek multak el kínos bizonytalanságban, míg megjön a vigasztaló értesítés, hogy az apát a havasalföldi vajda foglyul őrzi. Majd kiszabadíttatván, meg nem tört lelkében a haza megmentésének hó vágyával, csüggedtelenül látott a hadikészületekhez, fölkelvén a bizalmat nemzetében, mely hódolattal hajolt meg előtte, és kormányzóvá választotta.

A dicsóság és hatalom fénye körülsugározta családját is. De ismét gyászba borította a rigómezei csatavesztés, a mely után a bujdosó hadvezér Brankovics György szerb fejedelem fogságába került, a honnan lealázó és súlyos föltételek árán szabadult meg.

A közérdeknek alárendelni érzelmeit, a rokon- és ellenszenv sugallatait, korán megtanította fiát Mátyást is, kinek már tizenegyéves korában szerepet juttat; a gyűlölt Cilley Ulrik gróf leányát jegyzi el neki.

Noha pedig Ulrik gróf nem szűnik meg ármányt szőni Hunyady János ellen és életére tör: az engesztelhetetlen ellenségek gyermekeinek frigye az egyház áldásában részesül.

Dramai gyorsasággal, egy esztendő lefolyása alatt következnek most: Nándorfehérvár felszabadítása, Hunyady János halála, Cilley Ulrik megöletése, Hunyady László kivégeztetése, Mátyás elfogatása.

Erős szellemeket a csapások súlya meg nem tör, le nem sujt; inkább meg-
edz és fölemel. Mátyás lelki ereje a méltatlan üldözéseknek a gyűlölet által éles-
tett tüzeben megacézószódott. A vészülettett bátorsághoz magasfokú önérzet
járult, mely a megaláztatások közepett a kihívó dacz alakjában jelentkezett.
Bécsi börtönének őrei sértő gúnynyal súlyosbították sorsát: »magyarok kirá-

Mátyás ifjúkori arcképe.

lyának» csúfolták. Ausztria jövő uralkodójának soká elfojtott haragja egyszer
abban a meglepő nyilatkozatban tört ki: »Várjatok, majd még a ti királyotok
leszek!«

Mikor pedig néhány héttel később V. László halála után a nemzet nagy
többsége valóban őt jelölte a magyar trónra, a sors váratlan fordulata lelke egyen-
súlyát nem zavarta meg. A korona fénye és az azzal kapcsolatos hivatás fensége

egyaránt vonzotta. Maga is közreműködött abban, hogy azt elnyerje. Podjebrád Györggyel, a hatalmas csehországi kormányzóval szövetségre lépett, leányával jegyet váltott. Anyja és nagybátyja hozzájárulását ki nem kérve, határozta el magát erre a fontos lépésre, a mely a tizenhétéves ifjú érettségének első nyilatkozása volt. Ezt csakhamar egy másik, még jellemzőbb követte.

Anyja, hogy Garai László nádort megnyerje, esküvel kötelezte magát, hogy ennek leányát, a ki Hunyady László jegyese volt, Mátyással véteti el házastársul. A királyválasztás után, mikor fiával az ország határszélén találkozott, tervének megnyerni igyekezett őt.

Kínos küzdelem folyt le Mátyás lelkében. Hón óhajtott volna megkímélni anyját a fájdalomtól és megaláztatástól, melyet neki szerez, ha az általa elvállalt kötelezettség teljesítését megtagadja. Másfelől a gyermeki kegyelet sugallatait hatalmasabb tekintetek némították el.

Fölháborodással utasította vissza azt a gondolatot, hogy bátyja gyilkosának leányával ossza meg trónját; hogy atyja ellenségének javára atyja szövetségének irányában a háladatlanság bűnét kövesse el; hogy a szöszegetés tényével nyissa meg uralkodói pályáját. De döntő befolyást a politikai érdek mérlegelése gyakorolt rá; a mennyiben most, miután megválasztatása bevégzett tény volt, Podjebrád szövetsége jelentékenyebb értéket képviselt Garai támogatásánál.

Tántorithatatlanul ragaszkodott elhatározásához, a mely előtt meg kellett hajolnia anyjának, nagybátyjának és a fogadására jött főrendeknek, kik mindnyájan jóváhagyták a prágai eljegyzést.

Mint férfiú, mint igazi király lépte át országa határait.

II.

Ezekután már nem meglepő, hogy a királyválasztó országgyűlés végzésén, mely kormányzó gyámsága alá helyezé, túltette magát. Szilágyi Mihályt mellőzte, Garai Lászlót pedig, mivel tüntetőleg távol tartotta magát tőle, a nádori méltóságtól azonnal megfosztotta. Az erő ezen tényeivel meghódította a nemzet bizalmát, mely arra bátorította, hogy ezen az úton tovább haladjon.

Trónralépte után alig kilencz hónap telt el, a mikor nagybátyját, Szilágyi Mihályt, a kit sértett hiúsága összeesküvés szervezésére csábított, elfogatta, és azzal fenyegette, hogy fejét veszi. Nem hihető, hogy képes lett volna anyja fivérét vérpadon végeztetni ki; de szükségesnek látta: megrendíteni ellenségeit, megnyugtatni híveit, meggyőzni mindenkit arról, hogy az ország hajójának kormányrúdja erős kézben van. Ezért egyideig kérlelhetetlennek látszott; de miután célját már elérte, a pápai legátus közbenjárására szívesen ragadta meg az alkalmat, hogy azon ürügy alatt, mintha csak a Szent-szék tekintélye előtt hajolnék

meg, saját szíve szavára hallgasson. Szilágyinak életét megkímélte; de őt szigorú őrizet alá helyezte.

Mindazáltal a szilárd erővel hajlékony engedékenység párosult, a melyet habozás és aggály nélkül érvényesített, mikor a kítűzött célok követelték, a körülmények tanácsolták. Szembetűnően észlelhetjük ezt azon vonatkozásokban, a melyekben a császárhoz állott.

Lázadó magyar urak által III. Frigyes Magyarország királyává kiáltatván ki, a pápánál is odahatott, hogy bitorlónak nyilvánítsa Mátyást. Ez mindazáltal nemcsak kibékült és egyességre lépett vele, hanem fiául fogadtatta magát általa; az ily módon létesült viszonyt komolyan vette, és nejének, a cseh király leányának halála után azt az üzenetet küldé neki, hogy jövőendő hitvese megválasztását egészen ő rá bizza. Ipjával, Podjebrád György cseh királylyal, a ki a császár ellen támadást intézett, szakított, háborút üzent neki: azzal a megokolással, hogy »fenséges atyjának segélyt nyújtani köteles«. Majd utóbb a császárt személyesen kereste föl Bécsben, hol őt éves leánya kezét kérte meg, s ezen alkalommal fiúi gyengédségét olyan föltűnő módon éreztette vele, hogy környezetők gúnyos észrevételeire szolgáltatott alkalmat.

Azonban meggyőződven arról, hogy a császár játékot űz vele, bucsuzás nélkül távozott és megszakította vele a tárgyalásokat. Éveken át tartó feszültség után 1477 elején háborúra került a dolog, de ennek még ugyanazon év végén békekötés vetett véget, a melyben újból megfogadták, hogy »atyai és fiúi« érzelmeiket fognak egymás irányában táplálni. 1481-ben ismét kitért köztők a háború. Mátyás Bécsset megvivta és Ausztriát elfoglalta; de a hadjárat alatt több ízben tett kísérletet, hogy a császárral és fiával személyesen találkozva, a jó viszonyt helyreállítsa, az összejövetelekre tett előkészületei közepett érte a halál.

Hasonló végletekkel találkozunk a pápákkal való érintkezéseiben.

Az 1476-ik év elején a császár és a francia király, IV. Sixtus pápa letétele végett egyetemes zsinat összehívását tervezvén, Mátyás a pápa rendelkezésére bocsátotta mind közbenjárását, mind fegyverét, és késznek nyilatkozott, hogy ha a szükség kívánja, egész seregével »a Szent-szék, vagyis a mindenható Isten ellenségeinek megsemmisítésére« sikkra száll.

Ellenben öt évvel utóbb, a királyi kegyúri jog tárgyában keletkezett összeütközés alkalmából, kijelenti, hogy a magyarok készebbek »a kath. hittől elpártolni és a hitetlenek táborába állani« mint megengedni, hogy az ország javadalmait a Szent-szék adományozza. 1486-ban értesülvén, hogy ipja, a nápolyi király ellen VIII. Incze háborút indított, udvarához hívatta a külföldi diplomatákat és előttök azzal fenyegetőzött, hogy a pápának az engedelmességet fölmondja és az ügyet egyetemes zsinat elé viszi. Hét év múlva ugyanazon pápának ezeket írta:

»Én, szentséges atya, fiatal koromtól, főképen a mióta az isteni végzés a királyi trón magaslataira emelt, hadaimat, tekintélyemet, kincseimet a kereszténység, a katolikus vallás és

a Szent-szék javára mindig a legnagyobb készséggel értékesítettem; rokonaim és alattvalóim életét feláldozva, saját véreimet ontva és életemet kockáztatva, a kereszténységet és az egyházat oltalmaztam, a Szent-széknek mindig legengedelmesebb fia voltam.... Most előhaladt, úgyszólván agg koromban bizonyára nem fogok a Szent-széktől elpártolni, s ellene támadni!

A legfeltűnőbb mindenestre magatartása Beckensloer irányában, ki, miután az ország primási székére magasztaltatott föl, hűtelenül a császárhoz pártolt. Mátyás ekkor kinyilatkoztatta, hogy a háladatlan főpapot az országba vissza nem bocsátja, mert »kigyót ölében, viperát oldala mellett tűrni nem akar.« Néhány év múlva pedig közbenjárását veszi igénybe a császárnál, és leveleket ír neki, melyekben »szeretett barátjának« czimezi.

Az önmehtagadás legnagyobb mértékére volt szükség, hogy meghozza ezeket az áldozatokat, egyúttal az önérzett legmagasabb fokára, hogy ne féljen a következtelenség és a gyengeség látszatától. Mindig a maga elé tűzött cél lebegett előtte; a »salus republicae« volt előtte a »suprema lex«.

III.

Lángeszű uralkodóknak közös jellemvonása, hogy országuk kormányának legfőbb vezetésével, politikájuk irányozásával, a legfontosabb ügyek intézésével nem érik be; hanem apró részletekre is kiterjesztve figyelmüket, minél többet magok igyekeznek végezni, minél kevesebbet másokra bízni; különösen az állami iratok és levelek fogalmazásának munkájában tevékenyen részt vesznek.

Munkaképességök dimenziói méltán csodálatunkat keltik föl. Bethlen Gábor és a Rákócziak, Mária Terézia és II. József sajátkezdű iratainak levéltárainkban felhalmozott tömegei, vagy II. Frigyes és I. Napoleon nyomtatásban megjelent levelezéseinek kötet-sorozatai előtt, gyakran veti föl a történetíró azt a kérdést: hogy azok, kik sokat cselekedtek, annyit összeírni időt miképen találtak?

A középkorba menve vissza, és keresve azokat a fejedelmeket, a kikről kimutatható, hogy politikai és diplomáciai irataik fogalmazásának munkáját nem bízták egészen titkáraikra: alighanem Mátyás király a legelső, a ki mellett még kortársát, Albrecht-Achilles brandenburgi választófejedelmet, a jelenlegi porosz uralkodóház egyik őst említhetjük meg.

Kétségkívül azért, mert a XV. század második felében ritka dolog volt. Galeotti, az olasz humanista, ki hosszabb ideig tartózkodott a magyar királyi udvarnál, Mátyás »bámulatos szorgalmáról« szólván, különösen kiemeli, hogy ő »minden levelet, a mit elküld, vagy maga diktál, vagy mikor másokkal íratja, legalább elolvassa.«

Erősen kidomborodó egyéni jelleme mindenre, amit tett, szólt és írt, kivételes eredetiség bélyegét ütötte; úgy hogy azt, a mit maga írt, mások tollának termé-

Az emberekre való hatás összes eszközeivel rendelkezett; majd a hódító kedvesség varázsával nyerte meg, majd az indulatosság kitöréseivel félemlítette meg az embereket. Ezen végletek között hullámszanak levelei. De úgy látszik, hogy legszívesebben akkor veszi kezébe a tollat, a mikor szemrehányásokat tenni, vádolni, fenyegetni kell, mikor harcziás szellemét a papíron is érvényesítheti.

Termékenysége és leleményessége éppen olyan meglepő az írásban, mint a cselekvésben. Dialektikája nem kevésbé éles, logikája éppen olyan süjtő mint fegyvere. Némely levele azt a hatást teszi, mintha a sorokból harczi trombiták riadója, ágyúk dörgése hangzanék; mintha szavainak súlyos csapásaival előre gyengíteni akarná azokat, a kiket a csatatéren megsemmisíteni készül.

Az önuralom, mely lehetővé tette neki, hogy táborában az ágyúk tüzelése közepett zavartalanul pihenjen, — akkor sem hagyja el, mikor a tollat azért veszi vagy adja embereinek kezébe, hogy ellenségeihez szóljon. Minél válságosabb a helyzet, annál inkább megőrzi nyugalmit és higgadtságát. Ezt érdekesen igazolják különösen hadüzenő iratai, a melyek közül több maradt ránk.

Az önfegyelmzés jellemző nyilatkozása az, hogy az indulat első rohamában szerkesztett leveleket, mikor a higgadt megfontolás pillanata megjött, s belátta, hogy a kellő határokon túlment, nem küldött el.

Kiváló súlyt fektetett azokra az iratokra, a melyekben politikájának irányát és egyes tényeit magyarázza, igazolja, vádak és gyanúsítások ellen oltalmazza; vagy pedig ellenségeinek politikája ellen mint vádló lép föl, a szenvedett sérelmeket és méltatlanságokat elpanaszolja. Modern kifejezéseket használva, azt mondhatnók, hogy a maga javára hangulatot kelt, a közvéleményt irányítja.

Szokása volt uralkodásának nagyobb jelentőségű eseményeiről, különösen hadjáratainak lefolyásáról a pápához, a fejedelmekhez, egyes előkelő egyénekhez tudósításokat küldeni. Ezen levelek nem egy fogalmazat sokszorosításai; rendszerint eltéréseket tüntetnek föl; tekintettel vannak arra a különleges viszonyra, mely a levélíró és a címzett között fönnáll. Ily módon nemcsak a kíváncsiság kielégítésére voltak hivatva, hanem a kitüntető figyelem megható nyilatkozataival lekötöztették azokat, a kikhez intézve voltak. Ma pedig az olvasó nem hallgathatja el csodálatát Mátyás elméjének hatalma fölött, mely nagy diadalok mámorító hatása alatt lázas sietséggel szétküldött tudósításainak értékét ügyesen megválogatott hízelgő udvariassági nyilatkozatokkal gyarapítani tudja.

Nyugalmit nem veszti el a balszerencse pillanataiban sem. Legjellemzőbb e tekintetben a következő eset. Az 1471. év szeptember havában, éppen a mikor az ellene szőtt összeesküvést fölfedezvén és a lengyel herczeg betöréséről értesülvén, trónja megmentése érdekében erőfeszítéseket tesz, egy olasz humanistától ajándéku kapta meg kiadványát, mely Silius Italicusnak »a háborúkról« szóló énekét tartalmazza. Ékes levélben mondott neki köszönetet azért, hogy a küldött olvasmányával »a fegyverek vad zaját feledteti vele.«

IV.

A trónon és a magánéletben Mátyás egyéni jelleme egyformán nyilatkozik. Szülei házában a vallásosságnak és erkölcsösségnek szigorú elveiben neveltetett, nemes példányképeket látott maga előtt. Mikor ifjú korban trónra jutott, az önuralom és önmehtagadás tanujeleit adta. Kormányzásának ötödik esztendejében egy diplomata azon tényezők között, a melyeknek trónja megszilárdulását köszöni, kiemeli »tisztelessége életét.«

Első neje, a Cilley-leány, néhány hónappal a menyegző után kimúlt. A másodikkal, Podjebrád György leányával csak három évig élt házassági frigyben. Az ő halála után tizenhárom évig tartó özvegysége alatt az érzékiség kísértéseinek nem állott ugyan ellen, de soha sem lett rabjává. Egykorú emlékek tanúsága szerint, különösen a házaselet szentségének megsértésétől tartózkodott, és a külső tisztesség megóvására gondja volt. 1469

Mátyás.

tavaszan Boroszlóban időzése alatt egy előkelő sziléziai hölgy volt az első, ki mélyebb szenvedélyt keltett a huszonkilencz éves királyban. Benső viszony fejlődött, mely több volt fölületes szerelmi kalandnál, tartós összeköttetéssé szilárdult. A fiatal nő az uralmat, a mit Mátyás szíve fölött szépségével küzdött ki, a lélek nemesebb tulajdonságaival képes volt állandóvá tenni. Magyarországra kísérte a királyt, és éveken át közelében maradt. De szeré-

Beatrix.

nyen, elvonulva élt, kerülte a föltűnést és botrányt. A diplomaták jelentéseikben, az udvari történetírók munkáikban nem vesznek róla tudomást. Adománylevel, melyet maga vagy atyafiai számára kieszközölt volna, nem maradt fönn. E tekintetben kétségkívül lényeges hatással volt Mátyásra anyja, ki magas kort ért el és csak 1482-ben halt meg. Nagy tisztelet vette őt körül. Okleveleiben »felséges Mátyás király anyjának« címével élt. De az ország közügyeiben részt nem követelt magának.

Az egyetlen nő, kinek Mátyás a politikában befolyást engedett, harmadik neje, a nápolyi Beatrix, a ki fölött nagy hatalmat gyakorolt, úgyszólván uralkodott. Ezt a királyi származás és a szépség varázsa mellett, kiváló szellemi tehetségeinek köszönhette. A diplomaták azt jelentették küldöiknek, hogy mindent kivisz, a mit akar. A humanisták pedig híresztelték, hogy a hadak vezetésében és a csaták veszélyeiben osztozik férjével. Tény, hogy a diplomatai tárgyalásokban folytonosan részt vett; sőt Mátyás egy ízben azt a javaslatot terjesztette a császár elé, hogy a tőle elfoglalt területeket ideiglenesen Beatrix kormányára bizza; adomány- és kiváltságlevelekbe pedig gyakran illesztette azt a záradékot: »a felséges királyasszony jóváhagyásával és hozzájárulásával.«

Vele szemben Mátyás sem tudta elhárítani magától azt a veszélyt, a mi a hatalom birtokosait fenyegeti, a kik minél inkább elzárkóznak a hivatott és jogosult tényezők meghallgatása előtt, annál fogékonyabbak a hivatlan és jogosulatlan sugalmazások követésére. A kiméletet és kegyeletet nem ismerő uralkodó — gyenge férj volt. Ennek bizonyult főképen azon eljárásával, a mit Beatrix rokonai irányában tanusított. 1480-ban tizenhét éves testvéröccsének, Aragoniai Jánosnak adományozta az esztergomi érsekséget. Nem is találta szükségesnek leplezni az egyházi szempontoktól annyira távol eső okokat, a melyek vezették. Az adománylevélben merész nyíltsággal utal »az örök szerelemre, a mit legkedvesebb hitvese, a rokonszenvre és vonzalomra, a mit sógora iránt táplál, és a kötelességre, hogy ipjának lehetőleg kedvében járjon.«

Mikor pedig már öt év múlva az ifjú főpap elhunyt, a gyengéd férj azzal az ígérettel igyekezett a fivére halálán kesergő Beatrix fájdalmát csillapítani, hogy nővére hét esztendő fiának, a ferrarai Hippolyt hercegnek fogja adományozni az érsekséget. Ígéretét beváltotta. Az adománylevélben ismét hirdeti, hogy »ha azokat, kik személye körül szereznek érdemeket, részesíti fejedelmi nagylelkűségében, nem szabad mellőznie azokat, kik a sógorság kötelékeivel lévén hozzá csatolva, a természet jogánál fogva támaszthatnak igényt szeretetére.«

A neje iránt érzett szeretetnél Mátyásban csak az atyai érzés volt még hatalmasabb. A mikor le kellett mondania arról a reménységről, hogy Beatritól gyermeke születik, azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy törvénytelen fiának, Jánosnak biztosítja a trónöröklést. Erre a vér sugallatain kívül politikai eszményei, a független magyar állam és a nemzeti királyság megalapításának érdekei is készítették.

Tervének útjába állott Beatrix, kit a női szív sovárgása és a hatalmi érdek egyaránt befolyásolt. Makacsul ragaszkodott ahhoz a reménységhez, hogy a trónörököst ő hozza világra; azon esetre pedig, ha ennek bekövetkezése előtt ragadja el a halál férjét, utódja ő maga kívánt lenni.

Esztelen nagyravágyásával szemben Mátyás határozottan állást foglalt; őt is családját is meggyőzni igyekezett, hogy célját el nem érheti; de egyúttal kimeríthetetlen volt türelme és kimélete. Így, például, János számára Sforza Bianka hercegnő kezét megkérvén, a tárgyalásokat titokban indította meg, hogy azok sikerét Beatrix meg ne hiusítsa. Mikor pedig, a megtörtént eljegyzés fölbontására törekedve a királyné, attól sem riad vissza, hogy a milanói udvarnál tartózkodó királyi követhoz hamisított rendeleteket bocsásson, — nem érezte vele neheztelését, sőt a segédkező olasz titkárnak is megkegyelmezett.

Ez a kínos küzdelem haláláig tartott.

Mátyás erőfeszítései sikertelenek maradtak. Birodalmát nem hagyhatta örökségül fiára. A mit fegyverével kiküzdött, csakhamar elveszett. A mit lángelméje épített, nemsokára romokba dőlt.

Azonban nevének fényét, tettei dicsőségét örök értékű kincs gyanánt hagyta nemzetére. Az a tekintély és súly, a mit a magyar elem részére az európai államszerben kivívott, a bekövetkezett hanyatlás gyászos korszakában a fentartó, majd utóbb a feltámasztó erő egyik alkotó eleme lett.

Annak a kivételes kegyeletnek, melylyel emléket az egymásután következő nemzedékek környezik, nemes megnyilatkozása a szobrász műve, mely hatalmas alakját ércbe öntve örökíti meg. Méltán emelkedik ez éppen Erdélyben, a melynek rendeit egykor Mátyás királyvá választatása felől Szilágyi Mihály a következő lelkes szavakkal tudósította:

»Ti, a kik a fenséges Mátyás urat a Ti körötökben születni, házi isteneitek oltalma alatt nevelkedni és fölserdülni láttátok, inkább mint mások a magatoknak nevezhetitek őt. Nyissátok meg tehát a közvígtség forrásait, örvendjete, vigadjatek, ujjongjatek, és a jóságos nagy Istennek adjatek hálát, a Ti ország-részetek ilyen felmagasztalásáért, úgyszintén azon díszért és üdvösségért is, mely a magyar nemzetnek osztályrésztül jutott!«

EURÓPA MÁTYÁS KORÁBAN.

— FÖLDRAJZI TANULMÁNY. —

IRTA: LAUKÓ ALBERT.

Európa politikai földrajza a XV. század második felében mozgótájképhez hasonló, mely állandóan változik és a szemlélő újabb meg újabb csoportosulást lát. A modern kor küszöbén kezdenek eltűnni a liliputi fejedelemségek, uradalmak, hogy helyet adjanak nagyobb állam-complexumoknak. A hűbériség is végső napjait éli. Mihelyest a hadviselésben a taktika kezd döntő szerepet játszani, háttérbe szorúl a személyes vitézség, megszűnnek az apró esetepaté, miket a hűbérurak és vazallusok csaknem állandóan vívtak egymással.

Az államok új alakulásában Magyarország is kiveszi részét. A XV. század második felében trónján Hunyadi Mátyásban oly király ül, kinek diplomatiája benyúlik (a távol eső Spanyolország és Skandinávia kivételével) minden egyes állam életébe.

Európa épp oly mozgékony, épp oly tevékeny, mint maga Mátyás király. Kevés európai államnak van természetes határa; az egyes államok nagyságát a diplomatiá alkotja meg. Mátyás idejében Olaszországban leáldozóban van a köztársasági szellemű városok s apró hűbéresek uralma; ezek az apróságok nagyobb terjedelmű egységekbe olvadnak.

Franciaország a XV. század első felében szabadult meg a földarabolástól, melyet az angolokkal vívott százéves háború idézett elő. VII. Károly visszaállította a tengeri határt, mely Calais kivételével teljesen ép, Bretagne pedig még mindig önálló; csak keleten nem bírta még természetes határait elérni. Az Alpok vidékén az 1343-ban megszerzett Dauphiné képviseli Franciaországot. Keleten s északkeleten hatalmas uradalmak vannak a burgundi hercegek kezén. Merész Károly Lotharingiával akarta birtokait összekötni, azonban Nancy ostrománál 1477-ben elesett. Birtokán ellenfelei osztoztak. Provenceot véglegesen 1481-ben csatolták Franciaországhoz. Ekkép a Rhône s a tenger között levő vidék, a pápai javak kivételével, egészen Franciaország birtokába jutott. A Pyrenaeusok felé sem érte el Franciaország természetes határát.

Mátyás korában az *Iberi-félsziget* következő államokból állott: nyugaton *Portugal*-királyság Algarveval, középen *Leon* és *Castília* egyesült királyság; *Aragonia* kibővült az eddigi francia hűbéres területekkel és hozzá tartozik még Valencia is. Navarra királyság egyelőre vita tárgya Franciaország és Aragonia között; Aragonia birtokai még a Baleárok, Szardínia és Szicília szigetek.

Granada mohammedán királysága már haldoklik.

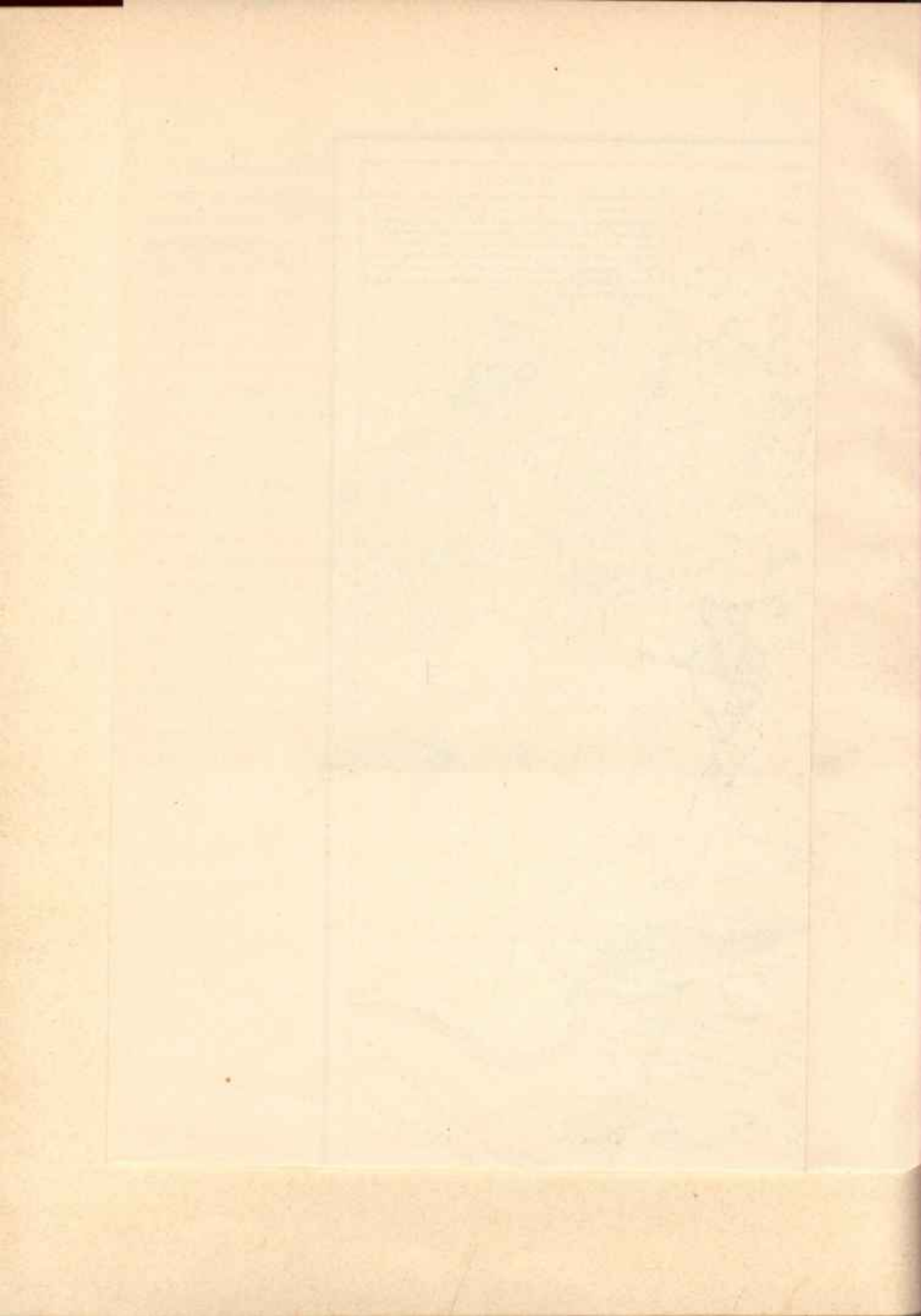
Franche-comté-től keletre a nyolcz szövetkezett *svájci kanton* a XV. században tetemesen megsaporodott. A nyolcz régibb kantonhoz 1481-ben alkották Freiburg és Solothurn kantonokat, melyekkel számuk tízre emelkedett.

A XV. században *Németországnak* teljesen ideális a kiterjedése. Svájc határai, melyek a Milanói- és a Savojai-hercezséggel érintkeznek, már alig számíthatók Németországhoz. Nyugaton Franche-comté, Luxemburg, Brabant, Holland Merész Károly halála után épp oly független birtokai Miksának, mint keleti felén a Habsburgok Ausztriája. *Csehország* Morvaországgal és Sziléziával, mintha nem is volna a birodalom tagja, háborút folytat a magyar királlyal (1468—78), melynek Morvaország, Szilézia, Lausitz áldozatul esik. Mátyás király egész haláláig meg is marad e részek birtokában; ugyanez történik Ausztria és Stájerország 1485-ben elfoglalt részeivel.

Egészben véve Németország ideális határa nem csorbult Mátyás király idejében; érintkezik Francia- és Olaszországgal, Magyar- és Lengyelországgal; a szlávok rovására pedig még terjeszkedik is. A birodalom az 1478. évi olmützi békében sem érvényesíti jogait. A brandenburgi választó és szövetségesei (a szász hercegek) harcra Sagan, illetőleg Lausitz ellen nem egyéb, mint egykor Arslán Henrik harcrai a szlávok ellen: terjeszkedés ezek rovására; mert Lausitz erősen beékelődik Szászország és Brandenburg közé.

A németek terjeszkedésének kell tekintenünk a Hansa-városok szövetségét is. Csakhogy a Szövetség természete, a szövetségben álló városok földrajzi fekvése, nem voltak alkalmasak, hogy a Hansa oly területi önállóságra tegyen szert, mint a svájci vagy németalföldi városok, illetőleg tartományok szövetsége.

Ezekon kívül a *kardrend* és *németrend* hódításai Poroszország, Litvánia, Kur-, Liv- és Estlandban még területileg is összefüggenek Németországgal s arra szolgálnak (1201—1466), hogy a szláv és finn elem rovására a németek és a nyugati műveltség megvessék lábukat a Balti-tenger partján egész a Finn-öbölíig. Az 1466. évi második thorni béke arra kényszerítette a németrendet, hogy *Pomereliát*, továbbá *Kulm* hercegséget, *Ermeland* püspökséget, *Danzig* és *Thorn* városokat átadják a lengyel királynak, kitől a többi részt hűbérül kapják. Ezzel a keleti németiség különvált a nyugati németiségtől. Mátyás ugyan, ki a birodalom érdekeit, mint trónpraetendens szemelőtt tartotta, a németrend védelmére kelt, de szavának nem lehetett hatása ellenségére s a vele szemben érdekelt félre, a lengyel királyra.

A németrenddel a különben csekély hatalmú lengyel király hűbéreseinek száma egygyel szaporodott; eddigi hűbéreseihez, a *kujaviai* és *massoviai* hercegekhez most harmadiknak a németrend járul. Ezenkívül Zsigmond kora (1412) óta zálogban tartja a szepesi városokat. Birtokosa (1390 óta) Galicziának s Ladomérnak; a moldvai vajdák kétes hűsége őt is boldogítja. Personalis unióban van *Litvániával*, de a litván helytartónak van annyi hatalma, mint később az erdélyi fejedelemlennek. E sokfejtű ország tehát abban a bajban szenved, melyben Németország.

Oroszország, melynek rovására Litvánia annyira terjeszkedett, éppen Mátyás király korában kezd megalakulni. III. Iván, Moszkva nagyfejedelme (1462—1505), Konstantinápoly bukása után Bizáncz örökösének tartja magát, annál inkább, mert Palaeologos Zsófia hercegnő az ő felesége, ki az utolsó császári családnak közel rokona. Az egykor oly hatalmas Aranyhorda is elveszti rugákonyságát; több kánságra oszlik s ezzel tehetetlenné válik. A nagyfejedelemséggel délről határos Krim III. Iván szövetségese a másik szomszéd, Kazán ellen. Ily helyzetben Iván megtagadja az Aranyhordának fizetendő adót; minthogy pedig a támadó kán nem képes őt legyőzni, 1480-ban megszületett a független moszkvai nagyfejedelemség. Kazán elfoglalása (1487), továbbá Nagy-Novgorod (1470), Viatka (1478), Tver (1493) megszerzése rábírja Ivánt a czár-czim föl vételére. Közben Krim török kézre kerül (1472) s ezzel megkezdődik Oroszország harcza a török szultánnal.

A *törökök* II. Mohammed (1451—1481) harminczéves uralkodása alatt fészkelődtek meg teljesen Európában. Miután Mohammed bevette Konstantinápolyt (1453), megszerezte az európaiaknak gyarmatait, a szlávok és görögök lakta tartományokat. A szorosabban vett Görögország 1458—1460-ban, Albania 1467-ben Skanderbég halálával hódolt meg. 1470-ben meghódítván Euboeát, Velence hatalmára az első nagy csapást mérte. A Fekete-tenger mellett elfoglalta Trapezuntot és Genova birtokait. 1480-ban a török Otrantóba is átkelt; de elég volt Mátyás király hadainak a megjelenése is arra, hogy visszavonuljon. Peloponnesos a törökök kétszeri kiűzetése után végre is a törököké lett. Ugyanakkor, mikor Mátyás harczban állott a törökkel, Velenczének is volt elég veszteni valója. Skanderbég

halálával rövid időre hatalmába kerítette Króját (1474—1478), de nemsokára el is vesztette; egy darabig ugyan megtartotta Durazzót, Antivárit, Butrintót, de 1500-ban ezeket is elvesztette. A dalmát városokon és szigeteken kívül kezén maradtak: Korfu, Kefalonia, Zante, Leukade, továbbá Naxos.

Genova birtokai, ellentétben Velenczével, a Fekete-tenger partján csoportosultak; a trapezunti császárság bukásával azonban 1475-ben ezek is elvesztek. Az Égei-tengerben a genovaiak birtoka, Khios szigete, a *Maona* nevű kereskedő társaság vezetése alatt állott; Samos, Kos szigetre és Phokea városra is kiterjeszté e kereskedő társulat uralmát s meg is tartotta 1566-ig.

Éppen így megtartották a johanniták Rhodost és a szárazföldön Halikarnassost, melyet nagyszerűen megerősítettek. Raguza, mely később a törökkel megalkudott s így autonómiáját megőrizte, Mátyás király idejében a magyar király védelme alatt állott.

A megelőzőkből kitűnik, mily mozgalmas életet éltek az európai államok és mennyire kényszerítették Mátyást a legszélesebb körű diplomatiái tevékenységre. Csaknem azt lehet mondani, hogy országa főnállhatásaért küzdött a mohammedanizmus következtében fanatizált török ellen, mely hatalom azzal, hogy Kaffát a genovaiaktól elvette és uralmát a krími határookra is kiterjesztette, dél és kelet felől igyekezett a magyar király hatáskörét a legszűkebbre szorítani. Különben is, mióta (1389-ben) a török a magyar királyság melléktartományaihoz ért, ezeket a magyar királyra nézve értéktelenné, megbízhatatlanokká tette. A moldvai, havas-alföldi vajdák, a szerb fejedelem, Bosznia királya csak akkor lehet hű a királyhoz, ha ez elég erős őt megvédeni. De ily hosszú vonal — Moldvától Dalmátiáig — állandóan meg nem védhető s így valamint Tvartko, Brankovics, később Kotromanovics István, kénytelenek a törökkel is úgy kiegyezni, a hogy lehet. E területeknek nem is lehetett már egyéb fontosságuk, mint hogy harczterekül szolgáltak s így a török egyenes betörését Magyarországba megakadályozzák. E körülmény kényszerítette Mátyást a cseh háborúra; ez tette előtte kívánatosná, hogy a birodalom körébe országa bevonassék.

A mi a *Mátyás korabeli Magyarország területét* illeti, az ország mai megyéi már teljesen kialakultak. Eltűntek az egyes várak területére szorítókozó megyék, melyeknek az Árpádok alatt tisztán honvédelmi céljuk volt. Nagy- és Kis-Hontot elválasztja Nógrádmegye; az egykor két részből álló Újvármegye Heves- és Abaújvármegyévé alakult, Abaúj északi részéből Sárosvármegye szakadt ki. Kialakult északkeleten Bereg, Maramaros. Keleten megvannak már a székely székek. A XIV. század elején feltűnő Torontál még mindig szűk helyet foglal el Csanád- és Kevevármegyék között. Fehérmegye még mindig közre veszi a Dunát; hozzá van kapcsolva a mai Pestmegye zsolti járása. Pilis még nem egyesült Pesttel. Bodrog és Bács külön megyék; Csongrád túlnyomóan a Tisza jobbpartján fekszik. Kemejben föltűnnek a kunok szállásai, épp úgy a Zagyva vidékén és

Halas környékén Fehér-, Pest-, Csongrád- és Bodrogmegyék között. A Dráván túl Somogy egykori részén szerénykedik a kis Verőczemegye; de Baranya még mindig magában foglalja Eszéket s benyúlik Nekeséig; Kőrös magába olvasztotta Revistye- és Gerzenczemegyét, Varasd Maróczát és Zagoriát, Zágráb Góra-, Gecske- és Podgoriamegyét. A Szávától délre még mindig megvannak Orbász-, Szana-

Mátyás nagy pecsétje az ország és a tartományok czimereivel.

és Dubiczamegyék, nagyrészből a mai Bosznia területén. Egészben véve tehát az ország területe sértetlen, csak a melléktartományok vannak siralmas állapotban. *Moldvára* Lengyelország is jogot formál; minthogy a török torkában van, a török is; Magyarországnak pedig még mindig hagyományos joga van hozzá. Mátyás (1467-ben) személyesen is jár Moldvában, tehát oly vidéken, a hol előtte a magyar királyok közül csak Kun László járt. A *Szörényi-bánság* nem terjed többé az Oltig; a Havasokon túl eső föld már a törökök országútja. Tulsó Szerémség

nem éri keleten többé a Timok-folyót, sőt a Moraváig sem ér, mert Szerbia elérte a Dunát.

Mátyás idejében már róla is mint török tartományról beszélhetünk. *Mácsó* területe mind szűkebbre szorúl; a török annyira neki bátorodik, hogy 1470-ben nagy gyorsasággal várat épít a Száva mellett, melyet 1475-ben Mátyás véres küzdelemmel vett be, de nem ronttatta le, mint eleinte tervezte, hanem kijavíttatta s Nándor-Fehérvárral együtt az ország végvárává tette. A török 1462-ben megölette Kotromanovics István bosnya királyt és elfoglalta Jajczát, melyet Mátyás király ugyan 1464-ben visszavett, de már ezzel Ozora és Só, sőt a Száván túl eső megyék is a török közvetlen-közelébe jutottak. Horvátországot a Karszt szakadékaik még egy darabig védik a török ellen; a Raguzai-köztársaság, mely Zsigmond idejében a magyar király védelme alá helyezkedett, most is hű szövetségese a királynak.

Mátyás a jövőbe lát s igyekszik az országot az elveszett vagy veszendőbe menő déli és keleti részekért nyugaton kárpótolni; így szerzi meg Karinthiát, Stájerországot, Ausztriát; de ezeket nem tekinti végleges birtoknak, bár a Német-birodalom ujját se emeli föl védelmőkre s az egészet Frigyes és Mátyás magán-ügyének tekinti. Annál inkább ragaszkodott a király Morvaország, Szilézia és Lausitz birtokához, melyeket már magáénak tekintett. A cseh király címet is lényegesnek vette; talán számított rá, hogy mint választó fejedelem, több hatással lehet a választókra, kik azonban követeit nem fogadták a nürnbergi gyűlésen (1481).

Mint cseh király rendeli (1475) Boroszlóba a szász hercegeket, hogy neki csehországi birtokaik után hűbér-eskút tegyenek. 1478-ban háborút üzen nekik a sagáni herceg ellen intézett támadásukért, majd 1480-ban figyelmükbe ajánlja Zittau lausitzi várost.

Mátyás energiája vonzza *Ancona* várost, hogy egy időre védelme alá adja magát (1487).

A mi a Mátyás-korabeli Magyarország *népességét* illeti, elég gyér lehetett még ekkor; talán ötödfél milliónál nem volt több lakója. A gyér népességről legjobban tanúskodik Mátyásnak 1480-ban a pápához intézett levele, melyben fölhatalmazást kér az egyház fejétől arra nézve, hogy ellenséges területről erőszakkal is lehessen behozni lakosokat Magyarország benépesítésére.

Mindent összevéve, Mátyás király idejében veszik föl az európai államok azt az alakot, melyben a XVI. században egymás ellen a küzdőterre lépnek. Szenvednek még ezután is kisebb-nagyobb változásokat, de a keret, melyben az új államok véglegesen kialakulnak, egészben véve már megvan. Kitűnik a diplomácia fontossága is; az ökölharcok örökös csetepatéi eltűnnek; a diplomácia a kisebb fellegeket eloszlatja, mint eloszlatta Mátyás harcát a sziléziai hercegekkel. A nagyobb háborúk kora kezdődik, melyeket az ellenfelek öntudatosan, határo-

MAGYARORSZÁG MÁTYÁS KIRÁLY HALÁLÁKOR 1490.

tervezte DR. CSÁNKI Dezső,
rajzolta KOGUTOWICZ Manó.

JEL-MAGYARÁZAT:

- országhatár
- birombatalan ország határ
- megyei határ
- birombatalan megyei határ
- birombatalan határ
- + érvényesek, püspökségek
- + káptalanok, monostorok
- ★ VÁROS és VÁR (vagy kastély)
- VÁROS
- + vár vagy kastély
- ◇ fűzfő és vár (vagy kastély)
- fűzfő
- (---) szegélyes a tó szélénél

Mérték 1:3.000.000

MÁTYÁS KIRÁLY
HÖDITMÁRYAI.

- országhatár
- birombatalan ország határ
- megyei határ
- birombatalan megyei határ
- birombatalan határ

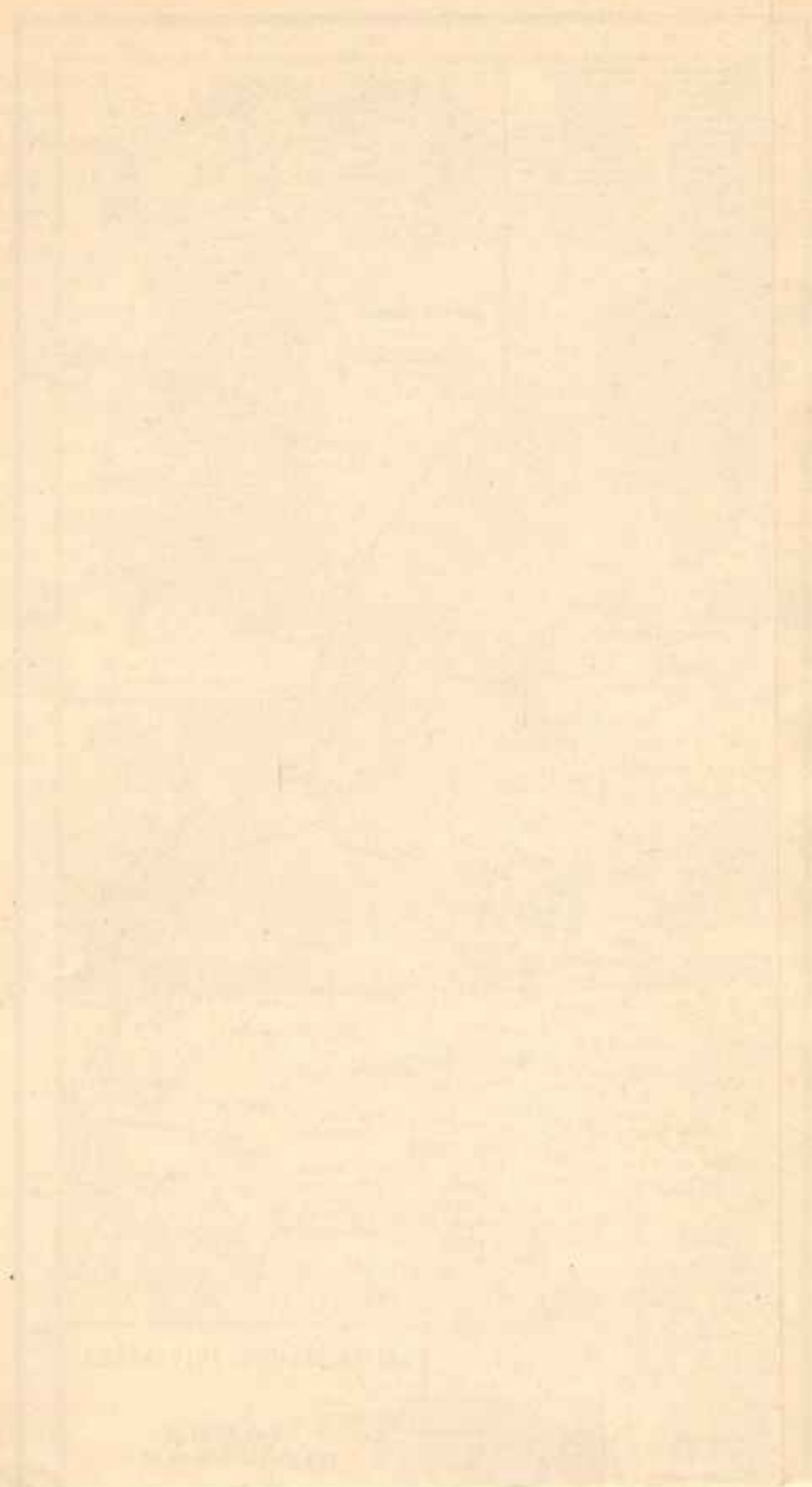
Mérték 1:200.000

DALMÁCZIA DÉLI FOLYTATÁSA.

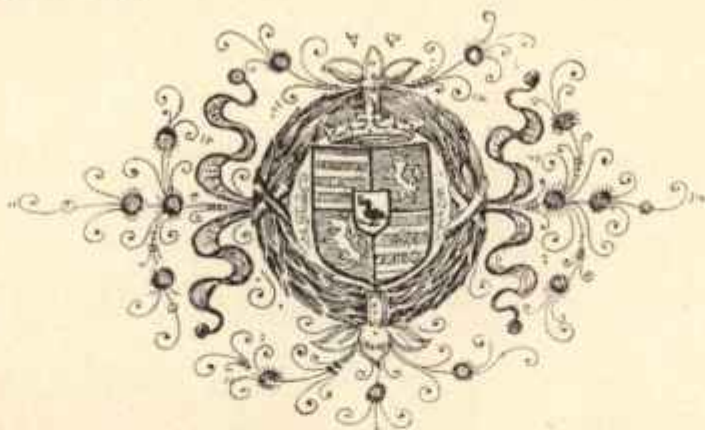
TÖRÖK-
BIRODALOM

HALOMPÖLDE
(HERCEGUTKA)

ADRIAI-TENGER

zött czélokért viselnek. A török már ekkor Európa közös ellenségének tűnik föl; az is marad még Mátyás halála után is jó kétszáz esztendőn át. Szerencsére nincs annyi embere, hogy előnyomulásában a meghódítottakat helyettesíteni tudná s így bármennyire előnyomúl is, uralkodásának nyomai csak a Balkán-félszigeten maradnak meg némileg.

Mátyás király czimere.

MÁTYÁS ÉS A NÉP.

IRTA: BENEDEK ELEK.

»Vetne bár esztendőnként háromszoros adót, örömet elszenvednök, csak visszahozhatnök sírjából!« E szavakkal siratta népe Mátyás királyt. Siratott-e még így koronás főt a nép? Nem tudok erre példát a történelemben. Ime a nép, mely Mátyás uralkodása idejében is nagy terheket visel, visszasíratja őt, s örömet elszenvedne háromszoros adót! Ha feltámaszthatná Mátyást, az *igazságot*!

... »Meghalt Mátyás király, oda az igazság!« — jajdul végig az országon s im, ez az országos jajdulás megmagyarázza nekünk — a háromszoros adót. Nem a terhek növekedése fáj a népnek, hanem, hogy oda az igazság. Nincs többé a király, ki ha nagy adót vet a népre, viszont a törvénytelen sanyargatást nem tűri; rang- és osztálykülömbiséget nem ismer; s igazságot szolgáltat a földhöz ragadt népnek a leghatalmasabb urak ellenében is.

Tizenhét éves ifjú volt Mátyás, midőn megkoronázták, s legelső cselekedete is különösen alkalmas arra, hogy a nép ne csak sejtse, de már higgye is: apjának méltó fia ő. Szilágyi Mihály, kit öt évre kormányzónak választottak az ifjú király mellé, Mátyás tudta és engedelme nélkül bosszút áll a szászokon, mivel ezek Hunyady László halála után nem tartottak vele. Felgyújtotta Beszterczét, kegyetlenül megkínózta a polgárokat. Ám a fiatal királynak ezzel nem

szerzett örömet Szilágyi; szörnyű haragra lobbantotta az önkényeskedés: nagybátyját a világosi várba záratta s ott is tartotta egy esztendeig. A főurak megdöbbentek a fiatal király szigorán, ki még a saját vérbelijének vétkére sem huny

Mátyás király igazságot tesz.

szemet. De *föllélekzett* a nép, melynek az adóját nem engedte el ugyan, de megmutatta első cselekedetével, hogy *igazságos*; hogy nem ismer osztály- és rangkülömbiséget; egyenlő mértékkel mér úrnak és parasztnak.

Való igaz, hogy Mátyás alatt súlyos terhek nehezültek a népre. Az ország védelme a törökök és hussziták ellen s másfelől Mátyás világhatalomra való törekvése nagy áldozatokat követelt a nemességtől is, a jobbágyságtól is. És ha Mátyás emlékét mégis mind e mai napig szeretettel őrzi szívében a magyar nép, a magyarázatot egyedül az ő erős igazságszeretetében, osztálykülömbiséget nem ismerő pártatlanságában találjuk. A nép ösztönszerűen húzódott Mátyáshoz, kiről tudta, hogy nemzetsége alsóbb osztályból eredett s természetes védőt keresett és talált is a hatalmaskodó nagyurak ellenében. Minden országgyűlés újabb meg újabb terhet rótt a népre; az adó folyton növekedett s ez a nép visszasírja őt halála után! Valóságos mondakör képződik személye körül s elhalmozzák kedvező, szép vonásokkal. Igaz, hogy az a sok mese és anekdota, a mi az idők folyamán Mátyás alakja köré fűződött, nem is magyar eredetű mind, de épp ez is a mellett bizonyít, hogy a nép Mátyás iránt való nagy szeretetében minden az ő személyét kedvező színben láttató történetet rája halmozott. De az már nem mende-monda, hogy sokszor megfordult a nép között, szívesen szóba állott a paraszttal, s alkalomadtán ott a helyszínen maga szolgáltatott igazságot. Az ilyen eseteknek hamar híre ment, szájról-szájra járt s Mátyás már életében legendás alakká lett a nép lelkében. Ugyanarról a királyról, a ki, a monda szerint, Várdaí Péter kalocsai érseket azért vetteti fogságra, mert a szegény árva fiúból lett érsek sokalja az egy arany adót s azt mondja a királynak, hogy inkább verje meg a német császár a Mátyás seregét, semhogy a nép elpusztuljon a nagy teher alatt. — Számtalan történet járt szájról-szájra, melyek halála után még jobban szaporodtak; történetek, melyek mind az ő igazságosságát hirdetik s oly nagy szeretettel beszélnek róla, a mint sem azelőtt, sem azóta magyar királyról. Mindegyre ott látjuk a nép közt, rendesen Mátyás diák képében. Mint Mátyás diák állít be a szegény ember kunyhójába, a nagyurak házába s a tapasztalt visszaéléseket példásan megtorolja — mint Mátyás király. Ha az állandó hadviselések kényszerítik, hogy a népre nagy adót vessen, meg is becsüli a népet, melyre az ő idejében igazán illett: »egyik kezében ekeszarva, másik kezében kard.«

Ki nem ismeri a gömőri esetet, midőn a nagyurakkal kimegy a szőlőbe, kiveszi a paraszt kezéből a kapát s parancsára vele együtt kapálnak az urak is. A király gyózi a munkát, de az elkényesedett urakról csakúgy csurog a verejték s már-már kidűlnék, ha a király meg nem könyörül rajtuk. — Látjátok, — mondá — mily nehéz munkával szerzi meg a nép, mit ti könnyelműen elprédáltok. Becsüljétek meg s hánjatok vele kimélettél! — És a kolozsvári bíró esete. A mikor a király maga is beáll a parasztok közé s hordja a fát a bírónál. Még meg is ütlegeli a hajdú. De aztán példásan meg is bünteti a nép sanyargatóját. — Majd Benet úr, a szegény háromszéki nemes ember házához vetődik diák képében. Benet uram megosztja vele egyszerű vacsoráját s borozgatás közben áradozva beszél a dicső, az igazságos Mátyás királyról. Egyszer aztán fölmegy Budára,

hogy látogassa meg Mátyás diákok s ím, a király előtt áll. Az volt az ő vendége. A király az asztalához ülteti Benet uramat s mert ökigyelme, mikor a király nála vacsorált, a lencsét »megtrágyázta« volt zsírral, a tréfát értő király behozatott egy tányér ezüstöt s egy tányér aranyat. Aztán hozatott egy tálat, abba bele-

Mátyás király Gömörben.

öntötte az ezüstöt, rá az aranyat, és mondá: — No, Benet uram, én is megtrágyázom az ezüstöt arannyal, mint kigyelmed zsírral a lencsét. Az urak tódították a tréfát s az egyik rá akasztotta aranyos, gyémántos mentéjét. — Elbírná-e Bereczkig? — El én tovább is, mondta Benet. Arra egy másik úr is rá akasztotta a mentéjét. — Hát ezt? — El én ezt is, még többet is, mondta Benet. A hányan voltak, mind nyakába akasztották a mentéjüket. — De már

ezekhez a drága mentékhez illik a kard, mondotta a király s gyönyörű szép kardot adott Benet uramnak.

Minden történet, minden adoma a népnek kedvez és rendesen az urak kudarcával, megszégyenülésével végződik. S ez természetes. A nép tanúja volt annak a küzdelemnek, mit Mátyás a féktelenkedő, az ellene fondorkodó nagyurakkal folytatott; s tanúja volt annak is, hogy a király nemcsak az ellene lázongó, de a szegény parasztot sanyargató urakat is példás szigorral bünteti meg. Ime, a magyarázat, hogy a nép Mátyás alatt szívesebben viseli a terhet. Ám nem szabad felednünk, hogy Mátyás törvényei nemcsak újabb meg újabb adókról gondoskodnak, de ugyanakkor minden lehető módon megvédik a nép érdekeit, előmozdítják boldogulását. Már az 1446-iki törvényben szabályozza a tizedfizetést. A paraszt megesküszik a kirovó kívánságára, hogy mennyi gabonája termett, hány akó bort szüretelt. Ha a tizedkirovó nem hisz az eskünek, megszámlálhatja a csomókat s ha többet talál, a fölösleget elveheti; de viszont ha a paraszt vallomása igaz volt, a kirovó egy aranyat köteles fizetni a parasztnak a szűkségtelen vizsgálatért s ha ezt nem akarná fizetni, a *parasztnak joga van elvenni a kirovó lovát*.

A népmonda ezt már kikerekíti azzal, hogy az igazságos király személyesen is eljárt a mezőre, hadd lássa, nem zsarolják-e a népet. Ilyen alkalommal játszódhatott le az a pompás jelenet, mely mai nap is a nép száján forog mese alakjában.

Egyszer — így szól a mese — Mátyás király, mikor szerte-széjjel járt az országban, hadd lássa, milyen dolga van a szegény népnek, egy falu mellett kiment a mezőre s ott szóba ereszkedett egy öreg szántóvetővel. Vele volt a kísérete is: hatalmas, nagy urak. A király megismerte az öreget, ki neki hajdanában katonája volt.

— Tisztességgel öreg! köszönt a király. — Köszönöm az asszonynak, felelt az öreg. — Hány pénzért dolgozik kend? — Hatért, felséges királyom. — S hányból él kend? — Kettőből. — Hát négyet hová tesz? — Azt a sárba dobom. — Hát aztán hány még a harminczkettő? — A' bizony, felséges királyom, már csak tizenkettő. — Hát a bakkecskéket megtudná-e fejni? — Meg biz' én, felséges királyom. — Na, öreg, Isten áldja. Hanem hallja kend, addig senkinek meg ne magyarázza az én kérdéseimet, míg a képemet nem látja.

Azzal tovább ment a király s azt mondta az uraknak: Urak, a ki az én kérdéseimet megmagyarázza, annak egy uradalmat adok.

Bezzeg szerették volna az urak megmagyarázni, de hiába törték a fejüket. Titkon visszasompolyogtak az öreghez, körülfogták, kérték, hogy magyarázza meg nekik a király kérdéseit, de az öreg azt mondta: — Hát nem hallották az urak, mit mondott a király? Addig nem szabad megmagyaráznom, míg a király képét nem látom. — De csak mondja meg kend, megfizetjük urasan. — Jól van. Adjanak tiz aranyat. — Mindjárt a markába nyomták.

— Nos, mikor a király azt mondta: »tisztelességgel öreg«, — mért válaszolta kend, hogy »köszönöm az asszonynak?« — Azért, felelt az öreg, mert az asszony mossa a ruhámat, a tiszta ruha pedig tisztesség. — Ez igaz. De hogy veti kend a pénzt a sárba? — Hát úgy, hogy kettőből magam élek, négyet a flamra költök. Az pedig annyi, mintha a sárba dobnám, mert sohasem látom. — S mi az: hány még a harminczkettő? — Megmondom, ha leolvasnak tíz aranyat. — Leolvasták. — Ennek az a magyarázatja, hogy fiatal koromban harminczkét fogam volt,

Az öreg paraszt megmutatja a király képét.

most meg csak tizenkettő. — No lám, mondták az urak, hogy ez nem jutott eszünkbe! Hát a bakkecskét hogy fejné meg? — Azt is megmondom tíz aranyért. — Leolvasták azt is.

— Úgy fejem meg a bakkecskét, a hogy most az urakat megfejtem. — No megálljon kend, — fenyegetőztek az urak, — megmondjuk a királynak, hogy megmagyarázta a kérdéseit, pedig a képét nem látta! — Nem? Nem láttam a király képét? De bizony láttam! Itt van, ni! — s mutatta az aranyon a király képét. Mert tudják meg az urak, így értette a király is, hogy addig ne magyarázzam meg a kérdéseit, míg pénzen nem látom a képét!

Az urak nagy-szegyenkezve elkullogtak.

Sok mindent bizonyít ez a mese. Nemcsak azt, hogy Mátyás érdeklődik a nép sorsa iránt és saját szemével akarja látni, hogy s mint megy a dolga a szegény parasztnak; de azt is, hogy, mintha csak a nép közt élt volna, közte nevedezett volna föl, ismeri a nép esze- és szavajárását és szándékosan hozza az urakat oly helyzetbe, hadd lássák, hogy az egyszerű ember esze túljár az urakén s ráadásul a szegény ember iskolázatlan bölcsességét megfizetteti az urakkal.

S valóban, mintha egyik mese a másik folytatása volna, mindenütt a királynak s a népnek egymás iránt való kölcsönös vonzódása, szeretete az a lélek, mely e mesékben lakozik. E mesékben király és nép egy test és lélek. Egymást szeretettel dédelgetik, védik. A nép bizik a király igazságosságában, a király meg a nép becsületességében, hűségében. Egyik mese szerint Mátyás feleországába fogad a burkus királylyal, hogy az ő juhásza semmi körülmények közt sem hazudik s a fogadást végre is Mátyás nyeri meg.

De ki győzné elmondani mindazokat a jóízú, elmés történeteket, melyeket Mátyásról összeírtak a krónikások s költött róla a nép mesét teremtő lelke.

Midőn Mátyás trónralépett, óriási feladat előtt állott: újra kellett szerveznie a hadsereget. A királyválasztó országgyűlés kimondotta, hogy a király *saját zsoldosaival* védje az országot, a főurakat és köznemeseket csak a legnagyobb szükség esetén szólíthassa hadba s a nemesek jobbágyaitól ne szedhessen adót. Az 1458-iki országgyűlésnek, melyet Szegedre hívott össze, a hadsereg ujjaszervezése volt a főtárgya. Ezen a gyűlésen elhatározták, hogy a királyi hadakat a királyi jövedelem mértéke szerint szaporítják s ezekhez csatolják a királyi jószágok telekkatonaságát is, még pedig minden húsz telek után egy katonát. Az egyházi és világi főurak kötelesek fentartani a banderiumokat s minden húsz telek után ők is egy katonát állítanak. A jobbágytalan nemesek tizen küldenek egy katonát. Ám a nemesség nem köteles a királyt az ország határán túl hadba követni, csupán a telekkatonaság. Ennek a hirtelenében összetoborzott, gyakorlatlan, rosszul fegyverzett katonaságnak komoly hadviselésben nem nagy hasznát vehette a király. Csakhamar megveti alapját a később oly híressé vált *fekete seregnek*; s mert az 1458-iki törvény nem terjedett ki Erdélyre, ott is szervezte a haderőt, a nemeseket, székelyeket, szászokat és jobbágyokat jószág- és fejvesztés terhe alatt kötelezván a haza védelmére. Az idővel 40 ezer főre szaporodott fekete sereg, melynek cseh katonaság volt a magja, székelyek az íjásza, alföldi parasztok a huszárjai, mindjobban háttérbe szorította a nemességet, mint haderőt. Mátyás lassankint adóval váltattatta meg a nemesség hadi szolgálatát, mert *jobban bízott a parasztságban*, mely kitartóbb, mely a hadviselés terheit, az időjárás sanyarúságait inkább bírja, mint a kényelemhez szokott nemesség. Szóval, Mátyás meglátja és meg is becsüli a föld népében az óserőt. S ha az ő nemzetsége alacsony sorsból emelkedett fel, gondja van rá, hogy ő is kiemelje a névtelenségből azokat,

kik erre érdemesek lettek akár vitézségök, akár tudásuk, eszességük által. Az ő uralkodása alatt sokan emelkedtek föl az alsóbb osztályokból; régi családok pusztultak el s foglalták el helyöket újak, de, természetesen, ez a változás nem jelentette a birtokok eldarabolódását; az ő idejében is a földbirtok jó felerésze a főurak tulajdona, a többi meg a köznemesség közt oszlik el. Az ő idejében tűnik fel a szegény nemes Szapolyai-család, melynek egyik sarja, Szapolyai János alig félszáz esztendő múlva már Magyarország királya: az utolsó nemzeti király. Valóban, érdekes, hogy az utolsó előtti nemzeti király emeli ki az ismeretlenség homályából a Szapolyai-családot, mely hazánknak az utolsó nemzeti királyt adja. Ugyanazt teszi Mátyás a Szapolyai-családdal, a mit Zsigmond király tett a Hunyady-családdal. De Szapolyai nem az egyetlen példa ebből az időből. Kinizsi Pál, a kenyérmezei hős, egyszerű molnárlegény volt s vitézsége által a legnagyobb méltóságokba emelkedik. Várdai Péter érsek szegény árva fiú volt. Őt is Mátyás emelte fel a porból. Igaz, hogy később fogságra vetette a szókimondó érseket; mert, nem szabad tagadnunk, Mátyás a mily igazságos volt külömben, épp oly kevéssé tűrte az ő dolgaiba való avatkozást. Várdai nem az egyetlen, kinek éreznie kellett Mátyás ellenmondást nem ismerő szigorát. Láttuk, hogy saját nagybátyját is elzáratta, mert önfejlőleg járt el. Ám abban, hogy a nagybátyját elzáratta, része lehetett annak a körülménynek is, hogy terhére volt az öreg úr az örökös zsembeledésével; de lám, Mátyás még saját édesanyjával sem habozott megmaradni az igazság ösvényén. E mellett tanúskodik a besztercei eset. Besztercze város 1477-ben, a királytól nyert kegyúri jog alapján, papot jelölt a nagy-demeteri plébániára; a püspök azonban, Hunyadyné ajánlatára, az ő kanczellárjának adta a plébániát. Mit tett Mátyás? Nem engedte meg, hogy Besztercze városát megakadályozzák a kegyúri jog gyakorlásában és szigoruan meghagyta a püspöknek, hogy a város jelöltjét iktassa be a plébániába.

Jellemző a korponai eset is. A király 1474-ben, Sziléziából Budára utaztában, egy napra megállapodott Korponán. Kiséretében voltak az ország leghatalmasabb urai: Ország Mihály nádor, Báthori István országbíró s az esztergomi meg a váci püspök; ugyanazok, a kikre éppen panaszkodtak a korponai polgároknak. Az volt pedig a panaszkodás, hogy ezek a nagyurak vámot fizettettek velők a birtokaikon, holott ők is, mint a többi városok, már a régi királyoktól vámentességi kiváltságot nyertek. A király még ott a helyszínen igazságot tett. Azonnal írásos rendeletet adott ki a négy főúrnak, hogy a korponai polgároktól vámot szedni »ne merészeljenek« s utasította a zólyomi főispánt, hogy ha ezután is szednének vámot, a törvénytelenül behajtott pénzt foglalja le a kincstár javára.

Ez időtájt a kassai polgárok is sokat szenvedtek. Egy Perényi nevű főúr folyton zaklatta, fosztogatta az oda utazó külföldi kereskedőket, elannyira, hogy azok már be sem mertek jönni az országba, a mivel nagy kárt okozott Kassának. A féktelen, elbizakodott főúr nem engedelmeskedett a király szigorú rendeleteinek;

de Mátyás ilyen esetekben nem ismert tréfát s bajnai Both András nevű udvari emberét küldötte ki »a vakmerő és őrző ember« megfékezésére. Both András ostrom alá is vette Perényi sztropkói várát s a rakonezátlan főúr csak hirtelen halálával kerülte el a szigorú büntetést.

Mátyás nemcsak szóval intette az urakat, hogy becsúljék meg a népet, de ő maga példát adott erre cselekedeteivel. Annyira nem ismert osztálykülömbiséget, hogy még a legsóbb néposztályt, a *czigányt* is megvédte, mint arról az 1476-ban az erdélyi vajdákhoz és helyetteseikhez küldött rendelete tanuskodik.

Csoda-e, ha a nép szerette Mátyás királyt? Csoda-e, ha halála után sóhajtozva, sirva emlegette nevét? Csoda-e, ha neki, az igazságosnak, szivesebben fizetett volna háromszoros adót? Csoda-e, ha valóságos mese- és mondakör képződött alakja körül s ha mind e mai napiglan regél a nép az igazságos Mátyás királyról? Mátyás neve s emléke örökkön-örökké élni fog a magyar nép szívében.

MÁTYÁS HADSEREGE.

IRTA: KISS LAJOS.

Szent Istvántól a XV. század végeig egy királyunk sem viselt oly sok hadjáratot, mint Korvin Mátyás, kinek 32 éves uralkodásából 25 év csatazajban folyt le. S ez a hosszú idő alig mutat fel oly hadi vállalatot, a mely szégyent hozott volna a magyarra. Mátyás kiirtotta a cseh rablókat, leverte a trónkövetelő Frigyes császárt, megvédelmezte Boszniát s hősiesen visszaverte a török támadásait, meghódította Morvaországot, Sziléziát és az osztrák tartományokat. A cseh és lengyel király épp oly fájdalmasan érezte az ő hatalmas fegyverének súlyát, mint a török szultán és a római császár.

Ilyen fényes eredményeket csakis jól szervezett és jelentékeny létszámú hadsereggel lehetett kivívni. A hadi sikernek ez az első feltétele, a mely nélkül a legkiválóbb hadvezéri tehetség is eltölpül.

Mátyás méltó helyet foglal el a történelem legjelesebb hadvezérei közt; de a mi nagyságát teljessé teszi, az, hogy hadseregét ő maga teremttette meg. Nem örökölt elődjétől tele kincstárt és jó hadsereget, mint Nagy Sándor és Nagy Frigyes. Az alig 120,000 arany forintra apadt évi kincstári jövedelem és a bomlásnak indult banderialis honvédelmi intézmény volt az ő öröksége.

Honvédelmünk állapota a Zsigmondtól V. Lászlóig hozott törvények szerint Mátyás trónraléptekor a következő volt:

Az országot és a határvárait rendes körülmények között a király tartozott védelmezni a kincstári jövedelemből fizetett banderiumaival és a tiszti banderiumokkal. Tiszti banderiumokat tartottak az erdélyi vajda, a székelyek grófja, a szörényi bán, a temesi gróf, a macsói és a horvát-tótországi bánok, kik az

Mátyás király mint triumphator.

(A velencei Averulius-kódexből.)

ország határainak védelmére a kincstárból készpénzben és sóban fizetést húztak. Ha ez az erő az ország megvédelmezésére nem volt elegendő, akkor a főpapok birtokuk és tizedjövedelmük arányában, az ország-bárok és örökös grófok birtokaik arányában kiállított banderiumaikkal, valamint a köznemesek telekatonasága (Zsigmond 1435. decretuma szerint minden 33 jobbágy után 1 lovas)

és a királyi városok csapatai is kötelesek voltak fegyvert fogni. Végül, ha a veszély igen nagy volt, a király általános fölkelést hirdetett, midőn az említettekén kívül az összes nemességet, továbbá a kunokat, jászokat, székelyeket és szászokat is fegyverbe hívták. Megjegyzendő azonban, hogy a király az ország határán kívül csak a királyi és tiszti banderiumokkal viselhetett hadjáratot. A többi védkötelesek a határszélen csupán 14 napig tartoztak táborozni s ha azalatt ellenség nem mutatkozott, széteszolhattak. E szerint hazánk katonai szervezete kiválóan *védelmi jellegű* volt.

Az egész véderő zöme a királyi hadsereg volt, t. i. a királyi és tiszti banderiumok. Ezt a király támadó hadjáratra is vihette. Létszámát az 1507-iki törvény 2600 lovasra teszi, melyből 1000 a királyi, 1600 a tiszti banderiumokra esett. Ilyenmő végzés a Mátyás előtti törvényekben nem fordul elő. Az 1454-iki decretum elrendeli, hogy országos bizottság vizsgálja meg, hány banderiumot lehet kiállítani a kincstári jövedelmekből? Azonban a bizottság munkálatának eredményéről mitsem tudunk. Ezekből az következik, hogy a törvény a Mátyás előtti korszakban a király kezét e tekintetben nem kötötte meg. De mit ért ez a szabadság, mikor a kincstári jövedelem 2–3000 katona zsoldjára is alig volt elegendő?

A banderialis honvédség, mint általában valamennyi feudális hadsereg, *katonai kiképzés* tekintetében fogyatékos volt. A főpapi és főúri banderiumoknak béke idején legfeljebb a keretök volt meg; a teljes létszámot közvetlen a háború előtt nyerték, a mikor a fegyelmezésre és begyakorlásra alig volt idő. A közfelkelésben résztvevő honvédség a szó valódi értelmében szervezetlen tömeg volt. Tagadhatlan, hogy a magyar nemzet bátor, lelkes és harcias volt akkor is; azonban egy rögtönzött, gyakorlatlan és fegyelmezetlen hadsereggel a török szultán állandó hadserege ellen kellő sikerrel nem védelmezhetette magát.

A banderialis honvédség továbbá *fegyvernem* tekintetében hiányos és egyoldalú volt. *Csupa lovasságból, és pedig vértés és könnyű lovasságból állott.* Gyalog katonaság csak a ritkábban előforduló általános fölkeléskor verődött össze; ez azonban olyan gyalogsággal, a minő a török janicsár-had, nem versenyezhetett. A puska és ágyú ebben a korban mind nagyobb szerepre jut a harcászat eszközei között, csakhogy a Mátyás előtti törvényekben hiába keresünk olyan végzést, a mely tűzérség szervezésére vonatkoznék.

Azonban legnagyobb fogyatkozása volt a banderialis intézménynek, hogy az erős működést már régóta megtagadta. Országgyűléseink jószágvesztést mondanak azokra, a kik banderiumaikat a kellő létszámban s a kitűzött időre nem állítják ki; de a törvény a polgárháborúk zajában s az oligarchia féktelensége és a királyi hatalom gyengesége miatt holt betű maradt. A főpapok és zászlósúrak nagy része a legválságosabb időben sem teljesíté honvédő kötelességét. 1456-ban, midőn II. Mohammed az ország védőbástyáját vívta, csak három zászlós

úr jelent meg a harczmezőn, a többi otthon maradt. Ha nincs egy Hunyadynk, Magyarország a banderialis rendszer gyarlósága miatt már ekkor elbukott volna. Az előadottak után valóban csodával határosnak kell mondanunk azt a történeti ténytet, hogy Mátyás képes volt Magyarországot egy rövid emberöltő alatt Európa első katonai hatalmasságává emelni.

Ennek alapját, a hadsereget, Mátyás kétféle módon teremtette meg: 1. *a régi honvédelmi intézményt új életre keltette s azt erőssé, harczraképessé tette*; 2. *e mellé a modern harczászat követelményeinek teljesen megfelelő jelentékeny állandó hadsereget szervezett*, melynek fentartására a pénzt az adó emelése és szigorú behajtása által szerezte meg.

A régi nemzeti hadsereg új szervezése az 1459. január 5-én szentesített szegedi törvény alapján történt. Ennek főbb pontjai a következők: A király saját személye és az ország védelmére annyi fegyverest tartson, a mennyi a jövedelméből telik. A királyi városok a háborúban az ő *hadi gépeikkel*, t. i. ágyúikkal, puskáikkal a *tüzérségi szolgálatot* teljesítik. Az egyházi és világi zászlósurak banderiumaikat Zsigmond törvénye szerint állítják ki. A királytól kinevezett kapitányok vezetése alatt minden megyében *vármegyei banderiumok* állíttatnak fel, a melyekbe minden 20 jobbágy után egy lovast s minden 10 jobbágytalan nemes után egy lovast soroznak be. A megyei banderiumokat a király minden évben *három hónapra katonai szolgálatra hívhatja s ez időn belül külföldi hadjáratra is alkalmazhatja*. A főpapi és főúri banderiumok s a fölkelő nemesek az ország határán belül addig tartoznak fegyverben maradni, *a meddig a szükség kívánja*, de a határon túl menni nem kötelesek.

Mátyás hatalmas erélye nem túrte, hogy a törvény holt betű maradjon. A mit az országgyűlés elhatározott, azt ő szigorúan végre is hajtotta s a horvát bán elfogatásával meg is mutatta, hogy a honvédelmi kötelesség dolgában nem ismeri a tréfát. Ez már magában is haladás volt a multhoz képest. Azonban Mátyás a régi honvédelmi intézményhez új elemeket is csatol: *a megyei banderiumokat és a tüzérséget*. Amazt az évenkénti mozgósítás, a kapitányok kinevezése és a külső hadjáratra való alkalmazás jogának megszerzése által királyi hatalmától függővé teszi. A portális militia Zsigmond törvénye szerint könnyű lovasság volt; fegyvere kard, íjj és csákány, vagy fokos. Mátyás is meghagyta a megyei banderiumokat könnyű lovasságnak s azt egységesen kiképzett önálló fegyvernemmé alakítván, megteremtette a magyar *huszárságot*.

Azonban a nemzeti hadsereg ez újítások mellett is kiválóan védelmi jellegű maradt s mint ilyen nem felelt meg teljesen Mátyás célzatainak s külpolitikai terveinek. Ezeknek valóstítására *állandó hadsereg* kellett, a mely mindig fegyverben lévén, rendszeres katonai kiképzésben részesül, a melylyel a vezér békében, háborúban szabadon rendelkezik s a melyben minden fegyvernem képviselve van.

Állandó katonasága már eddig is volt az országnak: a királyi és tisztí

banderiumok. Ez azonban igen csekély számú volt és csupa lovasságból állott. Ezt a király, ha pénze volt rá, szaporithatta s tetszése szerint szervezhette. A törvény e tekintetben nem akadályozta. Az állandó hadseregnek az általános hadkötelezettség alapján való szervezése e korban képtelenség lett volna. Mint más országokban, úgy nálunk is egyetlen módja volt: a *zsoldos rendszer*. Mátyás is ehhez a módhoz folyamodott. Főleg az állandó gyalogság szervezését tartotta fontosnak, mert lovassága a nemzeti hadseregben úgyis elég volt.

A zsoldos sereg felállítására ez időben igen alkalmas elemül kínálkoztak a cseh harczosok, kik a husszita háborúk lezajlása után *bratrik* (testvér) néven fegyveres társulatokat alkotva rablásból éltek, edzett, szilaj katonák voltak és jó pénzért bárkinek szolgálatába léptek. Ily bratrikokból állt az a sereg is, melyet Erzsébet királynő I. Ulászló ellen Giskra kapitány alatt zsoldjába fogadott s mely uralmát a Felvidék váraiban Mátyás koráig megtartotta. Mátyás négy évi kemény harc után 1462-ben megtörte a cseh rablókat s e közben meggyőződve rendkívüli vitézségökről, arra a meglepő elhatározásra jutott, hogy e vitéz népet, a mely eddig az ország csapása volt, az ország védelmére használja föl.

1459-ben Nankelreiter, Karaszki és Korbel cseh kapitányokat csapataikkal együtt 32000 arany évi fizetésért zsoldjába fogadta. Majd 1462-ben, midőn Giskra meghódolt, ennek csapatait, valamint Komorovszki, Bartos és más kapitányokat is fegyvereseikkel együtt szolgálatába vette föl.

Így keletkezett Mátyás állandó hadseregének egyik legkitünőbb alkotó része, a melyet Bonfinius és más régi írók *csehek*, *praetorianusok*, *feketék*, *fekete légio* néven emlitenek, mi pedig általában *fekete seregnek* nevezünk. A cseh hadtest e nevet fekete színű ruhájától és fegyverzetétől nyerte. A fekete sereg nagyobb része gyalogság, kisebb része lovasság volt.

De Mátyás állandó hadserege nemcsak csehekből állott. Volt abban külön *magyar hadtest* és külön *szerb hadtest* is. Amaz szintén gyalogságra és lovasságra oszlott; emez csupa könnyű lovasság volt, melyet Mátyás a hadjáratokon portyázásra használt.

Az állandó sereg létszáma már 1463-ban 7000 főnyi volt, melyből 5000 a gyalogságra, 2000 a lovasságra esett. A következő évben, a boszniai hadjáraton, a zsoldos gyalogság 8000 emberből állt. A kincstári adó és koronavám behozatala után a létszám jelentékenyen emelkedett. A maximumot 1475-től 1490-ig érte el, a mikor Mátyásnak állandó őrséget kellett tartania a meghódított morva, sziléziai és osztrák erősségekben és városokban s egyidejűleg harczolnia kellett a törökkel

Giskra perséje.

is. Ekkor voltak a szabácsi és kenyérmezei diadalok s ekkor foglalkozik Mátyás a római császárság megszerzésével s a török elleni nagy hadjárat tervével.

Erre az időre vonatkozik az egykorú firenzei okmány, a melynek tanúsága szerint Mátyásnak a török birodalom ellen kiállitható hadserege a következő létszámú volt: Cseh-morva és sziléziai nehéz lovas 6000, gyalogos 10,000, magyar nehéz lovas 10,000, pajzsos s balistákkal fegyverzett gyalogos 4000, lándzsával, pajzsos s íjjal fegyverzett székely lovas 16,000, hasonló fegyverzetű székely gyalogos 16,000, lövész vagyis puskás 4000, pattantyús mester (maestri di bombardi) 80, erdélyi urak s nemesek serege 10,000, erdélyi oláh 2000, havasalföldi vajdától lovas 12,000, gyalogos és nagyszámú pattantyús 20,000, oláh vajdától (moldvai) lovas 8000, gyalogos 30,000, összesen 148,080.

Nem véve tekintetbe a két hűbéres tartomány hadjuttalékát, a magyar haderó a kimutatás szerint 78,080 főre megy, a melyből 44,000 a *nemzeti* hadsereg,

Mátyás érme, Mars oszlopa körül a győztes magyar sereggel.

34,080 pedig az *állandó* zsoldos hadseregbe esik. A nemzeti hadsereg kizárólag az erdélyi csapatokra szorítkozik, ellenben az ország többi részének banderiumait nem foglalja magában; a miből önként következik, hogy a nemzeti hadsereg teljes létszáma 44,000 harcosnál sokkal többre rugott. Az állandó hadseregben a fekete sereg 16,000, a magyar sereg 18,000 főnyi volt. Végül felemlítendő, hogy az egész magyarországi haderőnek csak egyötöde idegen nemzetiségű, *négyötöde a magyar faj szülötte.*

A kimutatás a fegyvernemekről is nyújt némi felvilágosítást; erről azonban sokkal világosabb képet nyerünk magának Mátyás királynak Nápolyban levő követéhez, az egri érsekhez írott leveléből, a melyből a következőket idézzük: »Tudhatja Atyaságod, hogy a katonaság nálunk három rendre tagolódik. Az első a *nehéz lovasság*, a második a *könnyű lovasság*, a harmadik a *gyalogság*. Ez utóbbi is különféle, és pedig: 1. *könnyű fegyverzetű*, 2. *nehéz fegyverzetű*, 3. *nehéz pajzsos* és 4. *puskás gyalogság*. Minden nehéz fegyverzetű és nehéz

pajzsos katonának egy szolgálja s egy apródja van a fegyverek és pajzsok hordására. A puskások tudnak a fegyverekkel és pisztolyokkal bánni, de sem nem oly serények, sem nem oly használhatók a lövésre, mint a többi gyalogság, hanem azért a pajzsosok után, az *összeesapás elején*, t. i. mielőtt birokra kelnének, nem különben a *várak ostromára és védelmére* a legjobbak. Mi megtartjuk azt

Kinizsi pánczélla és kardja.

Mátyás pajzsa.

a szokást, hogy bármily számban is legyen a gyalogság, annak ötödrésze mindig puskásokból álljon... A nehéz fegyverzetűeket mi fal gyanánt tekintjük, kik helyökből ki nem mozdulnak, ha egy helyen kell is mindannyinak meghalni. A könnyű fegyverzetűek pedig alkalomszerűen esapnak ki s ha kifáradtak, vagy nagy veszélyt sejtene, a nehéz fegyverzetűek mögé vonódnak s ott vesztegelnek, míg nem megújult erővel s visszanyert bátorsággal megragadva az alkalmat,

újból harcra törnek elő. Végül az egész lovasságot és a puskásokat a nehéz fegyverzetűek és pajzsosok veszik közbe, éppúgy, mint mikor várerősségben vannak; mert a nagyobb pajzsok egymásra téve körben mintegy várat alkotnak s helyettesítik a falakat, így védve a gyalogságot s mindazokat, a kik a körben vannak . . . »

Az említettekhez csatlakozik, mint új fegyvernem, a *tüzérség*, melynek a boszniai, cseh és osztrák hadjáratokban nagy szerep jutott. Számos adathól kitűnik, hogy Mátyásnak hatalmas ágyútelepe volt. Így p. o. 1468-ban a cseh hadjáratra 50 nagy ágyúval indult ki Pozsonyból. 1482-ben Hainburgot sok ágyúval lövette, melyek közt volt egy óriási nagyságú, a *varga-mozsár*, a melyet 80 ló alig bír helyéből kimozdítani. A firenzei oklevél szerint 1475-ben a török ellen mozgósítandó seregében volt 30 bombardája, melyek 50 fontos köveket vetettek, a nélkül, hogy a kerekekről lemozdonyoztatnának, 30 nagy hosszú ágyúja (cerbottana), 24 kétkerekű szekere, melyek mindegyike 44 cerbottana kőgolyót tartalmazott, 12 nagy bombardá szekere, melyek mindegyikén 6 bombardá 25 fontos köveket vetett, 8 falbontó bombardája, 10 tüzes köveket vető nagy bombardája s több más gyújtó és tűzhányó gépje.

Az ágyúkat Mátyás részint a városoktól kapta, részint a törököktől zsákmányolta. Ezzel azonban nem mindig fedezhette szükségleteit s néha külföldi gyárakhoz volt kénytelen fordulni. Így p. o. 1480-ban Regensburgban 24 hajónyi ágyút, kéziíjjat és puskaport rendelt meg a török ellen való hadjáratra. Tüzérsége mennyiségre és minőségre nézve első volt az akkori Európában. Ennek híre a távoli Oroszországba is eljutott. III. Iván, moszkvai nagyfejedelem, 1488-ban ágyúöntő mestereket s az ágyúk kezelésében és a városok ostromlásában jártas tűzéreket kér Mátyástól.

Az új harczászati eszközök mellett Mátyás a régieket is nagyban alkalmazta. Könnyű gyalogságát és lovasságát kéziíjjakkal, nehéz gyalogságának egy részét számszeríjjakkal (balista) fegyverezte föl. Az ó- és középkori faltörő és kőszóró hadi gépekre nemcsak czélszerűségök, hanem olcsóságuk miatt is nagy súlyt fektetett. Ezekhez ugyanis nem kellett puska, a mi akkor igen drága volt. Ilyeneknek szerkesztésén ő maga is gyakran törte a fejét s bognárai és ácsai által csodálatos faműveket, faltörőket és parittyagépeket készíttetett. Ezek abban a korban, a midőn az ágyú-technika kezdetleges volt, még mindig megőrizték jelentőségöket. A középkorban készíttetek olyan parittyagépeket is, melyek a köveket 7—800 méternyire lőtték. Mátyás hadi szertárában 1481-ben 8 nagy parittyagép volt, a melyekről ő maga azt állítja, hogy közülök egy-egy, olyan vidéken, a hol a föld köves, három ágyút is felülmúl.

A déli határokat *vízi haderő* nélkül nem lehetett kellő sikerrel védeni. Ezt már Mátyás elődei is belátták, mi okból a Dunán hajóhadat szerveztek, a melynek legénységét a Duna mentén fekvő korona-birtokok jobbágyait alkalmazták,

kiket *királyi naszádosoknak* neveztek. Mátyás a királyi naszádosok régi intézményét valóságos katonai intézménynyé alakította s azt nemcsak védő, hanem támadó háborúra is képessé tette. Ez időben sok ezer szerb menekült hazánkba a török elől. Mátyás szívesen befogadta őket; egy részökből állandó hadserege számára könnyű lovasságot szervezett, más részöket a Duna melléki korona-birtokok pusztáin, Győr, Komárom, Buda, Csepelsziget, Pétervárad, Zalánkemén és Zimony vidékén mint királyi naszádosokat telepítette le s hajókkal és fegyverrel szerelte föl. Háború idején a magyar és szerb naszádosok zsoldot kaptak, a hadsereg kiegészítő részét tették és éppen oly katonai fegyelem alatt voltak, mint a szárazföldi hadsereg.

Mátyás dunai hajóhada a már ösmert firenzei okmány szerint valóban nagyszabású volt. Összesen 330 hajóból állott, melyeken a matrózokon kívül 10,000 harcos volt elhelyezve, kik közül 1700 lándzsás, 1200 vértés, a többi íjjász és számszeríjas. E hajók közt volt 16 nagy gálya, mindegyike 44 evezőre, 300 fegyveressel, 100 fontos lövegeket vető 4 nagy bombardával, 100 cerbottánával s 200 puskával. Mindenik bombardánál 3 pattantyús teljesíté a szolgálatot. E 330 hajón kívül volt még Nándorfehérvárott 34 naszád, mindegyik 18 evezőssel, 18 puskással s 2 pattantyús mesterrel. Mindegyik naszád orrán egy cerbottana volt, a mely 40 fontos löveget vetett. Volt még a királyi hajóhadban 8 nagy bomba, 8 nagy parittyagép és 4 magasra vető nagy mozsár, továbbá 20 dézsalakú nagy bomba, melyek 150 fontos gyújtó köveket vetettek. Midőn e hajóhad parthoz közeledett, módjában állt az e célra hozott póznákkal, rudakkal és lánczokkal két óra alatt egy oly várat állítani föl, mely 7—8000 harcost foglalhatott magába s a szárazföld felől az egész hajóhadat fedezte. E vár 40 bombardával volt felszerelhető. A víz felől 16 erősen felszerelt hajó fedezte a hajóhadat. A matrózok összes száma 2600.

Az eddigiekből kitűnik, hogy Mátyás hadserege abban a korban páratlan, befejezett egészset alkotó, rendszeres, nagy hadsereg volt, a mely minden fegyvernemet magában foglalt. Ily hadsereget Mátyás előtt egyetlen keresztény fejedelem sem állított fel.

S ez a hadsereg nemcsak létszámára, hanem *minőségére* nézve is első helyen állott. Hogy Mátyás a csapatok *gyakorlati kiképzését és fegyelmezését* egész az aprólékossáig menő pontossággal keresztülvitte, azt meglepően bizonyítja a Bonfiniustól részletesen leírt bécsújhelyi nagy *katonai szemle*, melyet Mátyás 1487-ben Beatrix és Bonfinius jelenlétében 8000 gyalogból, 20,000 lovasból és 9000 táborigi szekérből álló hadserege fölött tartott. Akárcsak egy újkori hadi szemlét és katonai gyakorlatot látnánk! Az a csend, mely a szemle alatt a 28,000 főnyi seregben volt; az a nagy pontosság és ügyesség, melylyel a mozdulatokat és fegyvergyakorlatokat végezték; az a gyorsaság és biztosság, melylyel az egyes osztályok a jeladásra alakzatukat most ékalakúra, majd körre, három- és négyszög-

alakra, majd olló- és fűrészalakra, végül pedig skorpió-alakra változtatták: csak hosszas és alapos katonai oktatás eredménye lehetett. A miből azt kell következtetnünk, hogy Mátyás nemcsak a hadjáratok, hanem a béke idején is

Szapolyai Imre teljes fegyverzetben.

gondosan gyakoroltatta csapatait s ezáltal elérte azt, hogy hadserege *harczképességre* nézve abban a korban a legelső volt. Hogy valóban legelső volt, azt a dicső hadi tények egész sorozata igazolja, melyből csak Szabács elfoglalását, Boroszló megvédelmezését és Magyar Balázs hétszáz magyar vitéze által Otrantónak a töröktől való felszabadítását említjük fel.

Mátyás a *bänderialis nemzeti hadsereg* kiképzését sem hanyagolta el; annál kevésbbé, mivel haderejének túlnyomó részét ez alkotta.

Az 1459-iki szegedi törvény, mely szerint a megyei banderiumok évenként három hónapra behívhatók, meg is adta erre a lehetőséget. Mátyás egyik legfényesebb hadi ténye, a *kenyérmezei csata*, kizárólag a bänderialis csapatok műve volt s az itt aratott diadal eléggé mutatja, hogy a nemzeti hadsereg harczképesség dolgában versenyzett az állandó katonasággal; és ha kiképzésre, fegyelemre nézve alább állt is, de e hiányokat bőven pótolta a vitézség s a haza és hit lángoló szeretete.

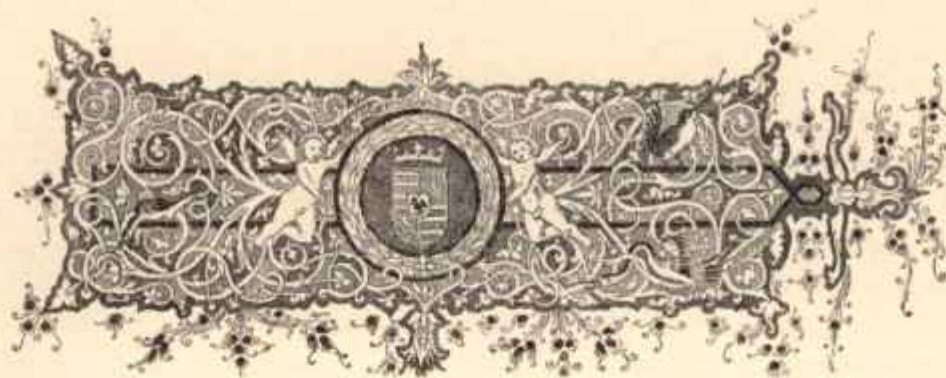
A nagy hadvezérek egyik kiváló tulajdonsága, hogy a *főtisztii* állásokra ki tudják válogatni a legderekabb egyéneket, a kik jellemők és tehetségök által a hadi czélok megvalósítását biztosítják. Ez a képesség megvolt Mátyásban is. Hadnagyait, kapitányait csodálatos emberösmerettel tudta kiszemelni, nem tekintve

a születésre, csak a tehetségre és hűségre. Ily módon a hősök koszorújával vette magát körül. Iskolát teremtett, melyben a tanítványok nem könyvekből, hanem királyi vezérek útmutatása szerint a harcmezőn szerezték ösmereiteiket. E hősök közt voltak idegen származásúak is, de a legnagyobb szám a magyarokra esett. Legkiválóbbak voltak: Báthory István, Bánfy Miklós, Csupor Miklós, Dávidházy, Egerváry, a Gerébek, Lábatlan, Nagy Simon, a Pongráczok, Rozgonyiak, Székely Jakab, a Szapolyaiak és a kiket első helyen kellett volna említenünk: Felföldi Kinizsy Pál és Magyar Balázs.

S e hősök hőse maga Mátyás király, a kitűnő szervező és nagy hadvezér. A kinek legkedveltebb dalai a magyar harci dalok s mindennapi olvasmányai a hadi történetek. A ki épp oly alaposan ösméri a régi népek, mint az újabbkoriak honvédelmi intézményeit s harci szokásait és épp oly jártas az elmélet, mint a gyakorlat terén. A ki inkább észszel, mint nyers erővel szerzi diadalait, de ha kell, első a küzdelemben és nem fél a sebektől. A ki szigorú a fegyelmelésben, de a mellett igazi bajtársa katonáinak és a csatából diadallal hazatérő harcosait székvárosában úgy fogadja, hogy mindnyájokkal kezet szorít. A ki lángszelleme, kitartása és lelkes hazafisága által a hatalom és dicsőség magas polczára emelte nemzetét és azért méltó arra, hogy kegyelettel őrizze emlékét minden magyar!

Mátyás kisebb győzelmi emlékérmé.

MÁTYÁS ÉS ALKOTMÁNYUNK FEJLŐDÉSE.

— AZ 1486-IKI TÖRVÉNY. —

IRTA: MARCZALI HENRIK.

Bonfini, ki akkor már a királyi udvarban élt, elbeszéli, hogy az 1485-iki diadalmas hadjárat után Mátyás tanácsot ült híveivel az országgyűlés előkészítésére és a teendők megállapítására. Meghallgatta Szapolyai Imrét a nádort és Orbán püspököt, a kinestartót. Legnagyobb súlya azonban előtte Drágffy Tamás országbíró szavának volt, mint a ki legjobban ismerte az országot, és hivatalának gyakorlása közben legjobban tudta, mire van szükség, hogy a rend és igazság helyreálljon. Aztán kivonatossan elmondja a törvényezikkek tartalmát.

Ennyi az, mit első forrásból azon törvényhozási emlékünkhöz keletkezése felől tudunk, mely nemcsak Mátyás kormányzásának legfőbb alkotmányos eredménye, hanem, meggyőződésünk szerint, Kálmán óta a magyar legislationnak és a nemzet politikai szellemének leghatalmasabb alkotása.

De tán jobb is, hogy semmi akkori magyarázat vagy dicsérő beszéd nem kíséri azt a művet, mely egyedül is elég volna Mátyás dicsőségének megőrzésére, mely magában is elég bizonyítás arra, hogy nem méltánytalanul nevezi, nemcsak a történet, hanem a nép is, nagy királyunkat, és őt egyedül minden uralkodó közül az »igazságos«-nak. Minden megokolásnál és panegyrisnél hangsúlyosabb és érthetőbb szólna a megmaradt szöveg. Nincs is más feladatunk, mint az, hogy cikkeiből kibetűzzük lelkét, velejét; betűiből kiolvassuk azt a szellemet, mely létrehozta, megállapítsuk azt az akaratot, mely elfogadtatta, azt az irányt, melybe alkotója általa terelni akarta hazánk jövőjét. Ebben áll történetírói feladatunk.

Különös és mégis tagadhatatlan, hogy történetírásunk bizonyos tekintetben egyoldalú, sőt elfogult Mátyással szemben. Igen bőven tárgyalják hadi vállalatait,

mindig kiemelve, hogy minden nagysága mellett sem hasonlíthatók babérjai atyjáéihoz; nagy részletességgel bonyolítják le diplomáciai alkudozásainak szövegedét, melynek hálójában nem egyszer maga is eltévedt; nagy szeretettel hordják össze azon adatokat, melyekből kitűnik, mennyire Maecenása volt az idegen tudósoknak és művészeknek. Történeti jelentőségének igazi rendületlen alapját, belső kormányzását és igazságszolgáltatását azonban nem igen kutatták, és így a felőle rajzolt kép mindig hiányos maradt. Ehhez még az a baj is járult, hogy tetteit a modern alkotmányos és parlamentáris jelszavak mértékével szokták mérni, és így a legmagyarabb királyt kicsi hián törvénytelen, önkénykedő zsarnoknak teszik meg, ki nem sokat törődik az országgyűlésekkel, ki törvény és kötés ellen önkényesen szed adót és ki csak arra használja a rendeket, hogy souverain akarátának kész eszközei legyenek.

Maga Mátyás kijelentette, hogy egész életének főfeladata volt az urak megfékezése. Vas markában tehát, abban, hogy ellenállást nem tűrt, nem kételkedhetünk. Az a bánásmód, melyben volt tanítóját, Magyarország primását, Vitéz Jánost részesítette, nem enged kétséget a felől, hogy a hol hatalma, érdeke forgott koczán, kiméletlen, erőszakos is tudott lenni. Bizonyos az is, hogy nagy vállalatai folytatásához ott vette az eszközöket, a hol kapta, és az adók kivetésénél nem mindig várta be az alkotmányos tényezők elhatározását.

Fel kell vetnünk az alapkérdést: alkotmányos érzelmű volt-e nagy uralkodónk, a ki tudta, minő kincse a szabadság nemzetének, és a kit csak a pillanat szüksége szorított törvénytelenségre; vagy zsarnok, ki dicsőségében és a nemzet vérével-verejtékével szerzett hatalmában csak eszközt látott arra, hogy uralmát korlátlanra tegye?

Törvényünk erre határozott és döntő választ ad. Mindjárt bevezetésében kimondja, hogy illő, ha a királyok inkább jó és állandó intézkedések szigorával, mint a korlátlan hatalomnak, vagy a kárhozatos visszaélésnek kényszerével kormányozzák népeiket.

Figyelemreméltó az alkotmányos lehetőségeknek éles, szinte modern szembeállítás. És a király ítélete itt nem szép szó, nem jó magyarjai megnyerésére szolgáló, de különben üres írott malaszt, hanem hitvallás. Mert ugyan mikor hangoztathatta volna király merészebben koronájának isteni jogát, mint Hunyady János fia, annyi külföldi és belső ellenség megtörése, Bécs elfoglalása után, dicsőségének, népszerűségének tetőpontján? Mikor szorult volna magyar uralkodó kevésbbé a rendek jóakarátának megnyerésére, mint akkor, mikor nem kér tőlük semmit, sem katonát, sem adót, sem más segítséget? Pedig az 1478-ban felajánlott subsidium már 1483-ban letelt és azóta rendjeinek felajánlását nem vette igénybe.

De minden szónál jobban bizonyít Mátyás felfogása mellett a törvénynek tartalma. Ha korlátlan hatalmat akar, gondoskodnia kell annak eszközeiről és

meggyöngyíteni mindazt, mi a függetlenség, az önállóság szellemét ápolhatja. Viszont, ha törvénye éppen az alkotmány igazi alapját, az önkormányzatot és a rendeknek a közigazgatásra való befolyását erősíti, lehetetlen le nem vonnunk azt a következtetést, hogy azt az uralkodó, kinek belátásában és céltudatosságában nem kételkedhetünk, maga is úgy akarta.

A törvény célja nem más, mint a közrend és a közbéke helyreállítása és biztosítása. »Mert mialatt sikereinket kivívjuk, mialatt szerencsénk és győzelmünk után járunk, azalatt hosszú távollétünk és elfoglaltságunk miatt nagy sokasága támad az országban a gyilkosoknak, tolvajoknak, latroknak, rablóknak, hamisítóknek, gyújtogatóknak és más hasonló gonosztevőknek, úgy, hogy nem volt biztosságban az utas, nem a testvér testvérétől, nem a vendég gazdájától.« Ebben a törvénykönyv nem különböznék előzőitől. Az állam örökös nagy feladatainak elérése, melyet a feudális kor visszaélései annyira megnehezítettek, volt főcél gyanánt kitűzve. A különbség, az intézkedéseknek individualitása csak abban áll, hogy nem a büntetések szigorúságában keresik az eszközt, hanem a törvényes eljárás javításában; abban, hogy a közhatalom minden letéteményese az állami életnek ezt a legfőbb szándékát szolgálja.

A közbéke fentartása, az állami rend megvédése a hűbéres főnemesség erőszakos törvénytelenységével szemben, általános törekvése a XV. század második felében uralkodó fejedelmeknek. A hol ez sikerült, mint a pápáknak, a Sforzáknak és az aragonoknak Italiában, XI. Lajosnak Franciaországban, Izabellának és Ferdinándnak Spanyolországban, VII. Henriknek Angliában, mindenütt véres harcnak volt eredménye és a modern állammal együtt megalakul a királyi abszolutizmus. Magyarországon e tekintetben más a fejlődés. Az oligarchiát Mátyás megalázta ugyan, de éppen nem törte meg és így nem elnyomás, hanem csak törvényes reform útján vethetett gátat a főurak féltelenségének. Míg mindenütt máshol, még Angliában is, a középkori nagy visszaélések megszűnése a közszabadság elhanyaglását vonta maga után, nálunk még nyitva állott az út arra, hogy az alkotmányos szabadság és az állami hatalom fejlődése párhuzamosan történjék meg.

A viszonyoknak ezen eltéréséből következik, hogy itt nem lehetett szó külföldi institutiók átvételéről. A reformnak magának a nemzetnek talajából kellett kinőnie, erejét, hatását a nemzeti élet leghathatósabb tényezőitől kölcsönöznie. A történelmi kérdés csak abban áll: mely tényezők szolgálatát veszi igénybe, melyiket mellózi? Mert világos, hogy azoknak, melyek ily cél szolgálatában érdemet szereznek, a többiek rovására kell fejlődniök, felvirágozniök.

Hunyady Jánost és családját az oligarchák irigységével és lenézésével szemben a katonaság és a köznemesség lelkes hazafisága emelte uralomra. Ezt az eredetét Mátyás sem tagadhatta meg. Személyes és dynastikus állása és érdeke így összeforrott és együtt hatott azon okok befolyásával, melyek akkor Európaszerte

kívánatossá, sőt szükségessé tették a feudalizmus megtörését, vagy legalább gyön-
gitését. Az egyes nagyurat felhasználta, kitüntette, sőt kedvelte, de az egész
osztályban alig láthatott mást, mint koronájának és hazája fejlődésének termé-
szetes ellenségét.

Így a törvénykönyv első és jellemző vonása a harc azok ellen, kik hatal-
mukkal képesek a törvényes eljárást megakasztani, vagyis a nagy birtokú, csatló-
sokkal, várakkal rendelkező főnemesség ellen. A harcot nem ágyúkkal vívják
egyelőre, hanem czikkelyekkel, de a tendentia így is szembetűnő. Nem szabad
Magyarországon lenni embernek, ki a törvény fegyelme alól kivonhassa magát.
Akik eddig ezt megtették és büntetlenül meglehették, azokat most teljes erővel
sújtja a törvény szigora.

Az első lépés erre a törvénykezés eddigi tumultuarius módjának eltörlése.
Az úgynevezett egybehívott gyűlések (*proclamatae congregationes*) alkalmával a
felek nemcsak maguk jelentek meg fegyveresen, hanem fegyveres pártfeleik
kísérték őket a törvény csarnokába és az ítéletet nem a jog, hanem a kard
hozta. »Ott számos borzasztóság, hallatlan botrány és sok véletlen veszély szokott
megtörténni.« Ezért »ezt a veszedelmes és az országon kívül hallatlan biráskodást
vagyis inkább rontást« teljesen és mindenkorra eltörlik. A bíróság tekintélyét
mindenkép fentartják, emelik, az ítélszék megvetőit vagy sértőit szigorú bün-
tetésekre vagy bírságokra ítélik.

Bár a törvény bevezetése csak a közönséges gonosztevőkről szól, tartalma nem
enged kétséget a felől, hogy főkép a hatalmasok megfékezését tartja szem előtt.
A 6. cikk szerint »az értesítő perbehívásokat, melyek hatalmaskodások, kártételek,
más bántalmak és jogsértések tárgyában történnek, a perbehívás után tartandó első
octavális törvényszak alatt végleg el kell intézni«. A bűnösök javára szolgáló
húzásnak-halasztásnak így véget kelle érnie. — A tanúvallatás alkalmával, ha a
kereset tárgya kártétel, a bíró a felperesnek ítéli oda az esküt (14. cz.). A bün-
tetés különböző a bűn minősége szerint, de a gyilkos büntetése mindig és minden
körülmény közt, minden váltságdíj mellőzésével, a halál. Külön ki van mondva,
hogy ebben nem lehet tekintet a tettes rangjára, sem kiváló állására. Ha meg-
szöknek is, menedéket sehol sem találhatnak. Senki sem fogadhatja be őket
kastélyába vagy házába, különben maga is hűtlenség bűne alá esik. (51. cz.)

A hatalmas ember addig könnyen kikerülhetette a törvény megtorlását az
által, hogy gonosztetteit távollétében, megbizottjai által hajtatta végre. A 15. cz.
szerint, ha egy úrnak várnagya, tisztje vagy más cselédje, vagy jobbágya követné
el a hatalmaskodás bűnét, ezért az urak ne essenek ugyan a hatalmaskodás bün-
tetésébe, de kötelességük tisztázni magukat arra nézve, hogy az illető vétket nem
az ő parancsukból követték el, és a tetteseket, ha szolgálatukban maradnak,
méltóan megbüntetni.

Még részletesebb a 33. cikk, mely igazi képét nyújtja az akkori társadalmi

bajok egyik legfőbb forrásának. »Mivel az urak tisztjei és szolgálai, az urokba vetett elbizottságuknál fogva másoknak igen sok kárt, sérelmet, jogtalanságot és bajt szoktak okozni, ezért, hogy az ő vakmerőségöket és féktelenségöket megzabolázzuk, de azért is, hogy uraikat nagyobb vigyázatra intsük, elhatároztuk:«

»Hogyha oly nemesek és birtokosok, kik várakat vagy tisztségeket birnak az uraktól, ezekből gonoszságokat visznek véghez, uraik kötelesek, az ispán felszólítására, ki alatt állanak, az igazság kiderítése után a kárvallottaknak igazságot szolgáltatni és elégtételt adni és minden elkövetett rosszat jóvátenni.« Ez a törvény, ha végrehajtják, csakugyan alkalmas arra, hogy az urakat óvatosabbakká tegye. Annál is inkább, mert legalább a nemesre nézve bizonyos tekintetben ki van mondva a törvény előtti egyenlőség. Az örökös grófokat kivéve ugyanis senki sem vonhatja ki magát rendes törvényszéke alól. Megszűnik a feudális kor egyik legkedveltebb eszköze is, a visszaűzés, mintegy a liberum veto igazságszolgáltatás dolgában (repulsio). A ki ezután alkalmazza, pörvesztes lesz és a hatalmaskodás büntetése alá esik.

Mindez a közönséges büntettek sorába tartozik és bár az oligarchia ellen való szándéka nyilvánvaló, bár a »dominus«-ok szerepelnek mint vétkesek, vagy mint a büntettek okozói, szorosan és betű szerint véve a büntető igazságszolgáltatás köréből nem lép át a közjog terére. A közjogi, király és állam elleni büntettek megtorlására szolgáltak azok a törvények, melyek a hűtlenség bűnét (nota infidelitatis) állapították meg. Ennek eseteit már Mátyás 1462-iki törvényének második cikkelye összefoglalta és későbbi decretumai új kategóriákat is állítottak fel, melyekre mind a fej- és jószágvesztés kemény büntetését, a hűbéres zabolátlanság egyedüli törvényes orvosságát, alkalmazták. Első helyen azokat sújtja, »kik nyilvánosan a király és korona közállama ellen láznak«. Mellesleg, ez a »status publicus«-nak, az államnak első előfordulása törvénykönyvünkben. Ugyanazon büntetésben marasztalja el a hamis oklevelek koholói és felhasználói, a hamis pénzverőket, a falvak és majorok nyilvános gyújtogatóit, azokat, kik külföldről hoznak be zsoldosokat az ország belső rendjének feldúlására; azokat, kik az országos bírák ítéletei ellen szegülnek, a kik menedéklevelet sértenek; az országos bírák megölőit vagy megsebesítőit, a várak, vagy uraik elárulóit, végre azokat, kik ellenfeleiket a köztörvényszék színe előtt megölik. Az ország egyházi jellemének megfelelőleg a nyilvános és kárhoztatott eretnokség is ugyanazon beszámítás alá esik. 1464-ben (10. cz.) megtoldották még e sorozatot azokkal, kik Albert király ideje óta épített, az ország védelmére nem szolgáló váraikat jövő pünkösdig le nem rombolják. Ugyanazt a célt szolgálja az 1471 : 29. cz., mely kilencz megnevezett várnak lerontását rendeli el 24 nap alatt.

Volt tehát elég törvényes alap úgy a lázadási kísérletek, mint a rablólovagok megbüntetésére. És mégis, hiába küzd ellenök a magyar állam, úgy szólva már Nagy Lajos ideje óta. Nem használt ott sem Zsigmond kiméletlensége, sem

Hunyady János energiája és népszerűsége. Még magának Mátyásnak is mennyit kellett küzdenie, nemcsak a Garayakkal és Giskra népével, hanem még az olyan minden politikai szín nélkül való rabló főúrral is, mint a minő Perényi volt! Nemcsak, hogy az ügyesebb kibúvhatott a törvény hálójából, hanem, a mi nagyobb baj volt, a hatalmas azt kénye-kedve szerint szétszakíthatta. Nem volt közérő az ország minden részében a lázadók megfékezésére és tetteiknek, melyek nemcsak a király ellen, hanem épp úgy az ország lakosainak élete, vagyona, szabadsága és becsülete ellen irányultak, kellő megtorlására. A nádor megfelelő fegyveres kísérettel bejárta ugyan az országot, de mire elérkezett törvényt ülni, a bűnösök, ha éppen nem akartak nyilvánosan ellenállani, már rég túl voltak erdőn, hegyen. A király katonasága, mely csak akkor kezdett állandó lenni, a végeken, vagy külföldi hadi vállalatokban volt lekötve. Már pedig világos, hogy, megbízható és állandó végrehajtó erő nélkül, tovább is írott malaszt marad a törvény és a békés elem továbbra is ki lesz szolgáltatva a törvénytelen uraknak.

Rége, az aranybulla zivataros idejében, maguk a nemesek állottak össze »a királyi felség távollétében« a főnemesi önkény megtörésére. A megyei önkormányzat első emléke, a Zala két partján lakó nemeseknek 1232-ben Kehidán kelt ítélőlevele, ezt az állapotot tükrözteti vissza. Hasonló cél szolgálatában szervezi aztán III. Endre törvénye a megyei igazgatást és bíraskodást. De az Anjouk idejében a főnemesség följe kerekedik a megyéknek, mind több kiváltságot nyer és mintán annak a királynak, ki szolgálatába birta kényszeríteni, a karja elernyed, fegyveres hatalmára támaszkodva állandó veszedelme maradt az ország közbiztonságának.

Igazi magyar hagyományt karol tehát fel a nagy király, midőn az oligarchiával szemben a megyét, a köznemességet állítja sorompóba. És pedig nem mint szedett-vedett rendetlen tömeget, hanem organisálva és felruházva azon hatalommal és tekintéllyel, mely őt nehéz munkája teljesítésére képesítse. Politikai tekintetben teljesen megbízható az az elem; nemcsak nemzeti irányánál fogva, mely a külföldi fejedelmekhez hajló urakkal szemben Hunyady Jánosnak és fiának zászlajához vonta őket, hanem azért is, mert a főúri góg és törvénytenség nemcsak személyöket és birtokukat sértette, hanem nemesi önérzetöket is. Törvénytudomány dolgában is megvoltak már a köznemesség körében a szükséges elemek. Már Mátyás első decretumában hat »eszes előkelő nemes« rendeltetik az országos főtörvénytörvények tagjául. Az a mód, melyet Mátyás követett, legjelentékenyebb emléke politikai szervező tehetségének.

A nádori vándortörvénytörvényt mindenkorra eltörli. »De hogy úgy ne tűnjék fel a dolog, mintha ez által a gonosztevőknek szabadságot adott volna, szükség esetén a király felhatalmazza a megyét az elszaporodó bűnösök kinyomozására és kiirtására«. Más szóval: a nemesi megye, a törvénytelen elemek elnyomására, a statarium jogát nyeri.

Sz. István ideje óta a királytól kinevezett ispán áll a megye élén. Most a király »főpapjai és zászlósi tanácsával és akarataival«, minden megyében köteles egy főurat, vagy más kiváló és jómódú birtokos férfiút ispánnak kinevezni. Az ispán pedig a megye nemesei közül választ egy kiváló férfiút alispánnak; hol kell, többet is. (60.)

Addig, mint a törvény panaszkodik, »többnyire rangra és tehetőségre nézve a többenél alantabb állókat szoktak szolgabíráknak megválasztani. Ebből következik, hogy félelemből, kedvtelésből, vagy jutalom fejében sok léhaságot követnek el. Ezért határoztuk, hogy mint Zsigmond császár úrnak és más királyoknak idejében, úgy ezentul is, ne ilyeneket válasszanak, hanem jókat, méltókat, jómódú birtokosokat, minden megyében, az ott lakók közül« (9. cz.). Hasonló gondoskodás történik a királyi emberek vagyis esküdtek felől, »mert a végrehajtásoknál igen sok függ attól, hogy viselkednek a királyi emberek, és milyenek ők«. Mindakét tisztség igazi nobile officium: a ki a választást el nem fogadja, 50 — illetőleg 25 márka (200, illetőleg száz arany forint) birságot köteles azonnal fizetni.

Ez tehát a megye tisztikara; az, melytől a törvény életbeléptetése, végrehajtása függ. A király helytartója, az ispán, vezetése alatt, a megyei nemességnek legfüggetlenebb, legkiválóbb elemeiből alakuló. Mindannyit szoros eskü fűzi a királyhoz. Tisztök teljesítésében a legfontosabb állami érdeket szolgálják. A törvény szelleme szerint így a köznemesség természetes vezetői és képviselői, mint az állami és királyi hatalom eszközei vannak az oligarchiával szembe állítva. A törvény betűje, annak erkölcsi tekintélye ott nem elég. A király szándéka szerint valóban hatalom áll szemben hatalommal. Mert az ispán, ki legtöbb esetben maga is főúr, az alispánnal, a szolgabírákkal és esküdtekkel együtt, kiket a nemesség egyeteme is támogat, legtöbb esetben oly fegyveres hadat állíthat sikra, mely félelmes a leggazdagabb, legelszántabb törvényszegőre nézve is. Így a helyi önkormányzat a végrehajtó hatalom legfőbb attributumával rendelkezik. Hátvédés és biztosítás gyanánt szolgál magának az uralkodónak óriási tekintélye és fegyveres hatalma. Így valóban remélni lehetett, hogy Magyarországon nem lesz más úr, mint a törvény, mint az államilag biztosított jogi rend.

És mivel minden a végrehajtáson, az ellenállás megtörésén, sőt lehetőségének is megakadályozásán mulik, a törvény a lehető legnagyobb oltalma alá fogadja azokat, kik a bűnösökkel szemben az állam méltóságát, az igazság karját képviselik.

»Mivel a fönnebbi czikkelyekben bőven kifejeztük, mennyi dolga van a megyei ispánnak az igazság végrehajtásában, azért, hogy tisztében kellő módon és minden akadály nélkül eljárhasson, elhatároztatott és végeztetett: 1. Hogy a kik az ispán vagy alispán ellen ilyenmő végrehajtásban fellázadnának és ellene erőszakoskodni mernének, és így meggátolnák abban, hogy az igazságot, melyet végre kell hajtania, végrehajthassa: az ilyenek (kiderűlvén a tiszta valóság) a

hűtlenség büntetésével lakoljanak. 2. Ha pedig szolgák vagy parasztok voltak, azokat uraik, 25 márkányi büntetés alatt, az ispán kezébe tartoznak adni, hogy méltó büntetéssel lakoljanak. Azonfelül pedig az ország szokása szerint, kötelesek ártatlanságukat igazolni, t. i. arra nézve, hogy az nem az ő akaratukból és megbízásukból történt. 3. Ha pedig a szolgák vagy parasztok a bűn elkövetése után megszöktek, az ispán a rajta elkövetett sérelem miatt nyomozza ki őket és uraik épp úgy tartoznak ártatlanságukat igazolni.»

Ha még volna reá szükség, ez a cikk egymagában is bizonyítaná, hogy itt nem közönséges, legalább nem közrendű bűnösökről van szó. Ellenállók, lázadók gyanánt csakis az urak szerepelnek, kik szolgákat és parasztokat állíthatnak az igazság útjába.

A nota infidelitatis lényegében nem más, mint az állam megsértésének megtorlása. Eleinte csak a király maga képviseli az államot, később azok, kik a legfőbb egyházi és állami méltóságok ellen vétének, vagy a kik az állam erkölcsi és anyagi alapjait megtámadják, hasonló beszámítás alá esnek. Az 1462. törvény mutatja, mennyire és minő irányokban fejlődött addig az állam hatásköre. Most, hogy az igazság szolgáltatása lőn az államnak legfőbb feladata, világos, hogy ezen téren működő eszközeit a leghathatósabb védelemben kellett részesítenie. A törvény szövegében ugyan nem áll, de a fejezet címe szerint ez a védelem nemcsak az ispánt és alispánt illeti meg, hanem épp úgy a szolgabírákat is. Mai felfogás szerint mindenkit, ki »ő felsége a király nevében« jár el.

Csakugyan, modern rossz szóval élve: a jogállam határozott körrajzait látjuk kidomborodni a törvény minden megállapításából. Ezt a célt szolgálja az immunitások megszüntetése, a világi és egyházi törvényszékek szoros hatáskörének meghatározása és megállapítása, az állami felség érvényesítése Rómával szemben is, a mennyiben javadalom vagy fővesztés büntetése alatt tilos pert a szentszéknél megkezdeni, a hiteles helyek és tanuvallomások rendezése. Még a jobbágyokra is kiterjeszkedik az állam gondoskodása. Legtöbb régi törvényünk, mely a jobbágyok elhurezolását tilalmazza, voltaképp nem az ő érdekeket, hanem a földesúrét tartja szem előtt. Ilyen még az 1470 : 2. t. cz. is. De már az 1471 : 16. t. cz. elrendeli, hogy ha valaki jobbágyait szabadon el nem bocsátaná, az ellen minden nemes tartozik felkelni az ispán segítségére, ha az maga nem bírná keresztülvinni a végrehajtást. Most pedig, az erőszakos elhurezolás újabb tilalma mellett, egyenesen ki van mondva a költözés szabadsága »úgy, hogy szegényeknek szabadságukban álljon, akár megmaradni, akár eltávozni«. A ki pedig mégis visszatartaná, akár zaklatással, akár valami koholt ujtással, akár úgy, hogy új taksát ró reájuk, mikor megtudja, hogy el akarnak költözni, vagy pedig a régit, melyet addig nem hajtott be, csak akkor követeli rajtuk, hogy ezáltal magától függőkké tegye és megmaradásra kényszerítse őket, az olyant az ispán 6 márka bírságban marasztalja el. E bírságban és így a jobbágy védelmében pedig közvetlen

érdeke van a megyei igazgatás vezetőjének, mert fele őt illeti (39. t. cz.). Oly erős a törekvés a törvény uralmának megállapítására és a jogi élet kinövéseinek kiirtására, hogy Mátyás még a lehetetlenre is vállalkozik: az ügyvédi furfang megszorítására. Az ügyvédben ő a bajvivő egy nemét látja, ki csak úgy mint amaz, gyakran inkább a maga érdekét tartja szem előtt, mint ügyfeléét. Ezért megtiltja, hogy egy ügyvéd több személyt képviselhessen, mint 14-et.

De nem a ravaszság, hanem az erőszakoskodás, a törvényt el nem ismerő fegyveres hatalom az igazi ellenség. Ennek leküzdésére eltiltja, igen kevés, pontosan megszabott esetet kivéve, a törvény a párviadalt is, és még azon esetekben is, a midőn megengedi, előírja, hogy az kizárólag csak a király katonai törvényszéke előtt mehessen végbe. (18.) Ezért eltiltja, hogy akár nemes, akár nem-nemes — mert az urak oda is elszokták vinni csatlósait — fegyveresen jelenjék meg a törvényszéken. Hagyják a fegyvert szállásaikon; fegyvertelenül lépjenek a törvényszékhez, és tudják meg, hogy nem fegyverrel, hanem joggal kell ott megvívni. De még a vásárokon, heti vásárokon és a korcsmákban is sok verekedés, sebesítés és emberölés szokott esni, mert »a fegyvereket a düh szolgáltatja«. Ezért, bármilyen rendű és rangú ember legyen, tegye le minden fegyverét szállásán, mielőtt vásárra, piacra vagy korcsmába megy és fegyvertelenül adjon vegyen, vagy igyék (65. és 66. t. cz.).

Így a törvény végcélja az, hogy csak egy kard legyen az országban és azt az államhatalom forgothassa, bárki ellen, ki a közrendet megsérti.

Az általános lefegyverzés, a törvénynek, mely a király hatalmának eszköze, korlátlan uralma, mindig a korlátlan uralomra vezetett. Másik természetes következése pedig a főnemességnek, a feudalitás katonai ereje képviselőjének politikai megsemmisítése, vagy legalább megalázása.

Mátyás törvénye azonban oly bölcs, oly mérsékelt, hogy valóban nem egyes rendnek vagy osztálynak izen hadat, hanem csak a meggyökerezett visszaéléseknek. Másrészt pedig oly erős alapra akarja állítani a törvény uralmát, hogy az még a királyt is lekösse.

Két módja volt a királynak, hogy alattvalóinak, és éppen az előkelő, kiváltságos osztálynak vagyonával és életével rendelkezék. Az egyik a nota infidelitatis eseteiben való ítélkezés, a másik a per alatt levő jószágoknak elfoglalása. Akár magának tartja ezeket, akár párthívei közt osztja fel, hatalma mindenkép veszedelmessé válik az ország szabadságára, az élet és vagyon biztonságára nézve.

De a törvény épp úgy útját akarja állani az absolutistikus, mint a feudális jogtalanságnak. Az utolsó évben történt királyi adományokat, ha azokat a jog, törvény és szokás ellen foglalták el, az elfoglalók egy hónap alatt kötelesek visszabocsátani. Ha azonban azt vélik, hogy a király adománya nekik erre jogot adott, ezt a jogot az ország törvénye szerint kell keresniök. Ha ellentállanak, az ispán köteles őket megfékezni; ha nem bír velök, az egész megye

köteles fölkelni. »Ha pedig a foglalók oly hatalmasak, hogy az ispán az egész megye segítségével sem jut célhoz«, akkor a királyi felség köteles, az ispán értesítése után, a javakat elfoglaltatni és az előre bocsátottakat végrehajtani. Ime, nemcsak a közigazgatás és az önmagát kormányzó nemesség, hanem maga a királyi hatalom is a törvény szolgálatában áll a korlátain túlmenő királyi önkény-nyel szemben.

Egy más cikkely megtiltja a királynak, hogy, bárminő súlyos panasz alapján is, elfoglalhassa valakinek jószágát. Az ilyen esetekben írjon az illető megye ispánjának és választott nemescinek és csak azok jelentése alapján határozza el, hogy jószágaik megszállásával, vagy pedig másképp büntessék a vádlottakat. (46. t. cz.) Ugyanazon cikk a leghatározottabban megtiltja a királynak, »hogy a báróknak és főpapoknak tanácsa nélkül bárkit a rendek közül a hűtlenség bűnében elmarasztaljon«.

De az előkelő osztályt nemcsak a törvény védi meg a király haragja, vagy kapzsisága ellen, hanem a bírósági szervezet is. A megyei bíraskodás mellett, mely az ispán vezetése alatt lényegében köznemesi, határozott szervezetet nyer az országos, udvari főtörvényszék is. Az octavalis törvényszékeken, kell, hogy legalább ketten legyenek jelen az ország rendes birái közül. Ezek a rendes bírák pedig, a 68. t. cz. szerint, »először a nádor, másodszor az országbíró és végre a titkos kancellár«. Igaz, hogy ezek mind kinevezéstől függő tisztségek, de viselőik egyúttal az egyházi és világi aristokratia természetes fejei és vezetői. Oly nagy a tekintélyök és hatáskörük, hogy »mindenben szabadon ítélnének a király távollétében is«. A főbíró tehát rendi marad; semmi esetre sem olyan, mely segédkezne a királyi absolutismus megalapításában a nagy történelmi családok rovására.

Nemcsak a főurak vagyoni és társadalmi állása, és így közvetve attól függő jogosult politikai befolyása élvezi a törvény oltalmát, hanem még feudális érzelmök, gondolkodásuk is, a mennyiben ennek bizonyos tekintetben erkölcsi kötelesség a forrása. Mátyásnak nemcsak igazságszeretetét, hanem igazi lovagiaságát örökíti meg a 47. cz., melyben a magyar törvényhozás méltányosságának egyik legszebb emlékét látom. Először is kimondja, hogy senki se merje a királyhoz hűtlenséget várába, városába vagy valamely birtokába befogadni és védelme alá venni. De ha valaki urához vagy barátjához menekült, az 12 napig büntetlenül magánál tarthatja. És ha az illető kegyelemért, vagy ártatlansága igazolására a királyhoz akarna jönni, gazdája királyi menedéklevéllal elkísérheti, vagy embereivel odavezetheti. »Szabad neki érette esedezni, fáradni és közbenjárni.« Ha nincs kegyelem, akkor többé nem fogadhatja be. De ha ez ellen vétene, sem esik a hűtlenség bűnébe, csak az illető várát, vagy birtokát veszti el. Mintegy kiengesztelődése ez az állami felség rideg formulájának a vendégszeretet és baráti hűség nagy erkölcsi kötelességeivel.

Államunkat a királyság alapította meg; alkotmányunkat a kiváltságos rendeknek, a papságnak és főnemességnek szabadságszeretete. Ez a törvény velők egyenlőrangú tényező gyanánt állítja be közjogunkba a birtokos köznemességet. Egyenlőrangúnak nemcsak a nemesi szabadság és a rendi kiváltság alapján, hanem, a mi történeti szempontból ennél sokszorta fontosabb, a nemzet szolgálatában teljesítendő kötelességnél fogva. A közigazgatás és a bíraskodás vezetése és ellenőrzése, helyi önkormányzatának eszközei által, jutnak neki állandó osztályrészül a törvény szellemében.

Ez a nagy állami functio oly tulajdonságok kifejtését követelte meg, a melyek addig csirában meglehettek ugyan, de a melyek igazi megnyilatkozására addig nemcsak az alkalom hiányzott, hanem a nevelés is. A törvény bevezetése szerint az országokat épp úgy tartja fenn a törvény, mint a fegyver. Most mindkettő a megye kezébe van letéve. A jómódú birtokos nemes, ha közpályára lép, pedig arra kényszeríthető is, kell, hogy jártas legyen a törvényben. De a mellett a törvény a végrehajtással is a nemest bizza meg; tehát a köznemesnek a főúrral vetekednie kell katonai készség és vitézség dolgában is, mert ha nem, hiábavaló a törvény és jelentéktelenségbe süllyed vissza megye és köznemesség egyaránt.

Ha egy törvényhozás igazi értéke fölött itélni akarunk, mindig azt kell néznünk, arányban vannak-e a benne biztosított jogok a kötelességekkel, a haszon a teherrel. E törvénynek világosan a köznemesség fölemelése a célja. De ennek fejében mennyi kötelességet, mennyi terhet és felelősséget ró reá! Mert nemcsak fáradságával, szellemi munkájával, ha kell, vérével és életével is szolgálja a nemes a közügyet, hanem vagyonával is. A 64. t. cz. elrendeli, »hogy ezentúl a birtokok, bárminő rendűek és rangúak, a község által megállapítandó költségekhez, jóságaik és birtokaik arányában mindnyájan és egyenkint, járulni tartoznak«. Az igazi önkormányzat épp oly kevésbé lehet meg anyagi függetlenség, mint erkölcsi erő és áldozatkészség nélkül.

Meglesz-e a magyar köznemességben az az áldozatkészség, az a politikai szellem, melyet e törvény föltételez? Mert ha azt nézzük politikai szellemnek, mi állandó, maradandó eredményeket biztosít, másban nem találhatjuk meg, mint az erős fegyelmezettségben és a közügy szolgálatában.

Hatalmas király, fegyverben, tudományban, igazságban a világ csudája, kit csak a törvénynek még magasztosabb felsége korlátoz; büszke, harczos, pompakedvelő főnemesség, mely duzzadó erejének feleslegét nagy nemzeti vállalatok győzelmes kivívására fordítja; jómódú, tanult és vitéz köznemesség, mely egyik kezében karddal, a másikban törvénynyel tartja fenn a közbékét: ez Magyarország képe, ha ennek a törvénynek lelkét megtaláltuk. Ilyennek kellett, hogy lássa a jövőt főnkelt szellemű alkotója. Lelki szeme előtt e képet még kiegészi-

tette a pap és szerzetes, ki szigorúan hivatásának él; a tudós, ki Európa szellemi kincseit hozza e hazába és azoknak új bányákat nyit a szittya földön; a polgár, ki ezentúl békén élhet munkájának, növelve az ország s a király gazdagságát; a jobbágy, kinek vérét és verejtékét a törvény védi meg a zsaroló önkény ellen, és a ki nyugalomban szánt, vet, arat és szüretel a német és lengyel határoktól a törökig és a tengerig.

Így kellett látnia és nem túlzás vagy rajongó előszeretettel irányozta tollunkat e kép vázolásában. Így kellett látnia, mert e törvény elfogadásától és végrehajtásától teszi függővé e haza boldogságát. »Mi-magunknak és az egész birodalomnak becsületére, üdvére, jólétére, hasznára és nyugalomára, törvény és írott jog gyanánt örök időkre meghagyandók és tiszteletben tartandók e törvények és cikkelyek« mondja a bevezetésben. »Azok tiszteletben tartására oly módon kötelezzük minden királyi utódunkat és az egész birodalmat, hogy soha semmi időben, sem új király választásánál vagy koronázásánál, de országgyűléseken vagy más gyűléseken sem, ne lehessen bennök semmit változtatni vagy megmásítani, hanem azokat minden záradékukban és pontukban rendületlenül és sértetlenül fenn kell tartani.«

Örök időkre tervezett munka, a nemzet fölemelésére. És már öt év múlva alig maradt nyoma. A trónon tehetetlen király, az országban pártoskodás; igazság sehol. A magyar történet tragikus vonása, a folytonosság hiánya, melyet külsőleg is jelképez az, hogy nagy királyaink futód nélkül hunytak el, tán sehol sem lép oly megdöbbentően elénk, mint ebben az esetben.

Vannak e törvénynek oly kifejezései és fordulatai, melyek szinte a forradalom szellemét lehellik. Igazi modern vonás benne a külföldre való hivatkozás. A kihirdetett gyűlések biráskodása »ezen a birodalmon kívül hallatlan«. A párhaj, mint az ítélet egy neme, »ezen a birodalmon kívül a világon hallatlan«. De ha a szellem, a mely lelkesíti, ujtató is, az eszközök, melyekhez fordul, conservativusok, a magyar történetben gyökerezők.

Csakhogyan ezek közt az egyik, a királyság, gyöngye, idegen uralkodók alatt csakhamar megtagadja a szolgálatot. A másik, a köznemesség nemzeti eleme, fejlődik ugyan, fejlődik részben abban az irányban, melyet az 1486. törvény jelölt ki részére; de fejlődése egyoldalúvá válik. Nem Mátyás király, hanem Verbőczy lelke szállott belé. Kezeli ugyan a törvényt és a megye igazgatását, de mindjobban megfelelkezik arról, hogy a joggal kötelesség áll szembe és elhanyagolja a fegyveres szolgálatot. Ha későbbi történeti fejlődésünket meg akarjuk érteni, soha sem szabad felednünk, hogy a XVI. század nagy rablólovagjainak sásfészekait nem a nemzeti erő rombolta le, hanem Habsburgi Ferdinándnak külföldi serege, idegen vezér alatt.

Törvényhozásunk és így egész közéletünk történetében, két véglet vív egymással áldatlan harcra: az idegen intézmények átvétele és az ősi, vagy legalább

annak tartott gyakorlatnak megőrzése, akkor is, midőn már idejét múlta. Gyökeres reform a hazai viszonyok alapján, a nemzeti erő tudatos tovább fejlesztésével a legkritikább kivétel; és ennek Kálmán decretumán kívül Mátyásnak e törvénykönyve a legnevezetesebb példája.

A nagy szellemi alkotásoknak az a kiváltságuk, hogy ha hatásuk nem is gyors, de annál folytonosabb és maradandóbb. És bárminő más irányban fejlődtek is viszonyaink, most sem tartom hiábavalónak visszatekinteni Mátyás művére, melyet öröknek akart, mint nemzetét.

Az igazság istennője.

(A bécsi Korvin-kódexből.)

MÁTYÁS AZ IGAZSÁGOS.

IRTA: GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

Mátyás trónra emelése annak a politikának a győzelme, a melylyel a nemzet konok balvégzete ellen férfias kitartással küzdött. Dicső látvány és a végső eredmény daczára valósággal bámulatos, hogy a mostoha sors ellen, soha nem csüggedve, miként küzdenek a nemzet tág rétegei. Királyaink gyorsan egymás után elhalnak; egyikök sem bírja föladatát megoldani; a nemzet azonban résen van és mindig rátalál a helyes útra. Hibákat is követ el, de soha nem feledkezik meg róla, hogy mindenekfölött erős vezetésre van szüksége. Ebből az általános érzésből merített erőt Hunyady János, és ez juttatta kedvező helyzetbe V. Lászlót. Reá támaszkodhatik most a nemzet leventéje, dicső királyunk.

Mátyástól várják, hogy a belső rendet helyre állítsa s hogy kifelé halhatatlan atyja munkáját befejezze. A nagy Hunyady fia köré sorakoznak a hazafiak, hogy vezetése mellett kövessék a hivatást, a melynek atyja élt s a melyet ők nem tévesztenek szem elől.

...

Nézzük, miként cselekszik az új király ebben a kritikus helyzetben. Belső politikájának a céljai helyesek. Sasszeme tisztán s messze lát.

MÁTYÁS KIRÁLY ARCZKÉPE.
(Miniatúra a londoni Corvin-codexben.)

Ex Bibliotheca Regis Mathiae
Dono R^m Episcopi Lingonecensis
D. Antonij Verantii Aulici Honor
Cons. Constantinopol.

Az ország jól fölfogott érdekeire alapítja törekvéseit, s ügyesen választja meg eszközeit. Nem igyekszik absolutus hatalom megalapítására.

Irányadónak mindig azt tartja, hogy miként képes a legtöbb szabad erőt a külactio számára állandóan biztosítani.

Ehhez képest törekszik a társadalmat szervezni. Legyen mindenki erős és harczra képes; de teljesítse is kötelességét. A fölfegyverzett társadalom fölött őrkdjék a király; nem azért, hogy régi versenytársait gyöngítse, hanem azért, hogy erőfeszítésöket közhasznú irányba terelje, hogy a nemzeti erőket egyöntetű vezetés mellett az ország dicsőségének növelésére fordítsa. A király hivatása arról gondoskodni, hogy a társadalom elemeinek egymással való versenye ne bénítsa meg az államot s hogy a nemzeti erő minden porcikája a nagyhatalmi érdeknek szolgáljon javára.

Erős akarata, nagy önbizalma, a harczok közben természetté váló szokások, a nemzet egyes nagy érdekeinek egyoldalú méltatása Mátyásban autokratikus hajlamokat támasztanak.

Nagy tehetségeit hazája javára és a maga dicsőségére, apró embereknek zavaró beavatkozásától menten, szeretné kifejtetni.

Volt-e, lehetett-e valaha nagy ember, a ki néha nem érezte földhöz bilincselve geniusát attól a kényszerűségtől, hogy kis elméket és önző szíveket kell tervei számára megnyernie?

Különben is Mátyás kortársa XI-ik Lajosnak, katolikus Ferdinándnak, III. Ivánnak. Hozzájuk hasonlóan teljes hatalom után vágyik. Saját szemével látta, hogy mennyire vészthozó a korona gyöngesége. Főadata is, hogy helyreállítsa a királyság tekintélyét.

Meg lehet tehát érteni, hogy nagy súlyt vetett jogaira.

Parvenunek is tekintik. A lenézés tőszúrásaival izgatják. Nagyravágyó, büszke természetét ez is lánggra lobbantja. Már ezért is azon van, hogy mindenütt féljenek tőle, hogy mindenki alázatosan engedelmeskedjék neki.

Mégsem tűzi ki céljául, hogy absolutismust alapítson. Gyakorlati helyes érzése erőt vesz hajlamain. Önkénykedésével fölhagy, mihelyt észreveszi, hogy oly ellenállást kelthet vele, a mely erejét lekötné és kifelé való imponáló föllépésében zavarná. Erős ítélete rátalál a határra, a meddig az önkény útján haladhat, s megérti, hogy mikor és mennyire kell a szabadság követeléseivel megbékélni.

Belátja, hogy az olyan nemzettől, mint a milyen a magyar, szokásai és jogai tiszteletben tartásával és szép szóval több erőt kaphat, mint ellenszenvet keltő új kormányzati módszerrel, parancssal és kényszerítéssel. A mire csak kevesen képesek, a külső szín alatt meglátja a lényegét; megismeri, hogy a mi a papíron kevésnek tetszik, az életben több. Sohasem küzd, mint annyi király tette, pusztá formásokért.

A szellemi áramlat, a mely trónjának kedvez, nem téveszti meg. Hasznát igyekszik venni, de nem épít reá többet, mint a mennyit elbír.

Reális politikus, a ki nem indul elmélet, dogma után, hanem az élet tapasztalataiból merít tanulságot.

Ha absolutismusra tör, csak egy módja van reá: minden erejét arra kell fordítania, hogy legyőzze a nagyhatalmú főnemeseket. De ez esetben tétlennek kell maradnia kifelé. Ha kifelé szabad erőkre akar szert tenni, rászorúl a nagyok segítségére és nem lehet absolutisticus úr.

E két út közül kell választania.

Mivel az ország actióképességének fokozását helyezi minden más érdek fölé, kísérletet sem tesz reá, hogy az arisztokráciát gyengítse.

Híveiből új főnemességet is teremt. Szapolyai, Kinizsy stb. neki köszönhetik nagy állásukat és óriási vagyonukat. A régieket is föntartja. Még ellenfeleinek is megkegyelmez, ha azt hiszi, hogy ezentúl megbízhatik bennök. Így tesz Garával, Ujlakival, Szilágyival, Vitézzel. Törekvése kizárólag arra irányul, hogy hívek legyenek hozzá az ország főurai. A daczoló oligarchiát, a rablólovagot üldözi. A főnemesség erejét azonban nem akarja megtörni. Legyen áldozat hozatalára képes, de kész is. Midőn egyikkel-másikkal összetűz, a mennyire csak lehet, tartózkodik az erőszaktól.

Még Giszkrát, a hirhedt rablólovagot is kiméli és szolgálatába fogadja.

Módszerét jellemzi az 1471-iki eset. Vitéz érsek a lengyel király érdekében nagyarányú összeesküvést sző s a félelmet nem ismerő harcos, az önérzetes király ellenségeivel nyájasan bánik, megajándékozza őket, színleli, mintha semmit sem tudna gonosz tervökről, s őket küldi a lengyel király ellen. Persze, ha nem félnének tőle, s nem tudnák, hogy bársonyos kezének élesek a körmei, Mátyás nem érne célra.

Így az utolsó perczben is meggondolják, hogy visszautasítsák a kezet, a melynek aczélos izmaitól remegnek.

Ha absolutismusra törne, másként járna el. A zsarnok az ártatlanban is vétkest keres, hogy láb alól eltehesse a veszedelmesekké válható alattvalókat. A ki aranyhidat épít a hűtleneknek, a ki megbocsát annak, a kit sújthatna és meghagyja erejében azt, a kinek hatalma mindig fenyegeti az ő önkényét, azt más szempontok irányozzák, mint a maga egyeduralma.

A főurak jelentőségét Mátyás azzal növeli, hogy a törvényt és saját ígéreteit forma szerint való kezességökkel látja el.

Midőn 1459-ben Frigyessel gyúlik meg a baja, a nagyokat maga köré gyűjti és kérdi tőlük, hogy akarják-e még királyuknak? Különben kész a trónról lemondani.

A mit büntetés terhe mellett követelhet, hűségüket azon ígérettel váltja meg, hogy beleegyezésük nélkül az ország törvényeit nem módosítja.

A legfontosabb állami ügyekben a nagyok tanácsával él, a szabad szót eltűri.

Ha azonban elkerülhetetlennek tartja, Mátyás vaskézrel csap a rakoncátlanok urakra. Tartsák magukat a törvényhez és hozzanak áldozatot a trónért és hazáért. Ha szép szóval és adományokkal célzott nem ér, az engedetlenek ellen ostorhoz és erőszakhoz nyúl. Senkit sem kímél, a legnagyobbat is összetöri, ha vele másként nem boldogul. Jótevőjét, legközelebbi rokonát, a hatalmas és népszerű Szilágyit is megalázza, mihielyt meggyőződik róla, hogy dőlyfével más módon nem bír; a törvény betűjén is túlteszi magát, ha így gyorsabb és feltűnőbb példát mutathat.

Jó dolga legyen annak, a ki kötelességét teljesíti; de szenvedjen meg érte, a ki nem szűnik meg a rendet megbontani, a ki az állam fölé akar emelkedni. A nagy vagyon és rang ingyen nem jár. A közjóra fordítsa a birtokosa, különben veszélyben forog.

Nem üres szó, hanem politikájának tettekben nyilvánult egyik alapgondolata az, a melyet 1486-ban törvénybe iktatott, midőn azt mondja, hogy »azokat, a kik a nekik engedett mentességgel és kedvezményvel visszaélnek, ettől méltán meg kell fosztani«. Jog és kötelesség, boldogulás és áldozatkészség együtt járjanak.

Célhoz jut-e Mátyás a főnemességgel szemben követett ezen politikájával?

Hatalmát korlátozza, hogy óriás vagyonú, várakban és katonákban bővelkedő főnemesei veszik körül trónját. Régi állásukkal régi becsvágyukat is megővták. Sőt talán még fokozódik is önérzetük. Maga Mátyás is főnemes volt. Közölők nem egy lenézte atyját és nála nagyobb úrnak hitte magát. Ujlaki is király lett s így a koronát sem tekintették a magyar nemestől el nem érhető magasságban levőnek.

Mátyás diadalai szintén növelik a főnemesei tekintélyét. Egy Báthorinak vagy Szapolyainak barátságát a külföld fejedelmei is keresik.

Ilyen alattvalók jogait semmibe sem venni, őket az állam ügyei intézésénél mellőzni, még Mátyásnak sem lehet. Főleg azért, mert külügyi terveinél fogva rászorúl, hogy mind a két keze szabad legyen.

De Mátyás szellemi felsőbbiségének mindezek mellett is sikerül a büszke arisztokráciát rendben tartani és erejét az állam javára értékesíteni. A politikát vezeti, a nagyok véleményét meghallgatja, de ő határoz. Igaz, néha ellenállanak neki, néha elégedetlenségök komoly veszedelemmel fenyegeti trónját; de mindent egybevetve, eléri akaratát.

A főnemesei váraikkal és pénzökkel szolgálják. Hathatós támogatásuk nélkül nem is lett volna képes a szélrőzsa minden iránya felé folytatott küzdelmeit sikeresen befejezni. Dóczy egymaga, saját seregével és pénzével, kétszer menti ki urát szorongatott helyzetéből.

Mátyás a köznemességgel szemben is hű marad politikája alapgondolatához. Magához akarja lánczolni, erejét az állam hasznára kívánja fordítani, a nélkül, hogy jogaitól megfosztaná. Helyzete vele szemben kedvezőbb, mint a főnemességgel szemben, de nem olyan könnyű, mint volt a Tudoroké az angol közeposztálylyal szemben.

A főnemesség egy része ellenségét látja benne. Érzi, hogy azért választották meg királynak, hogy véget vessen garázdálkodásának. A köznemesség ellenben érdektársa.

A közelmúltban tapasztalta, hogy a királyi hatalom elgyöngülését a belső békével kellett megfizetnie s hogy az oligarchák rakoncátlanságait csak erős kormány bírja megfékezni. Ezért nagyhatalmú királyt óhajt. Másfelől azonban nem lakik benne félelem, a mely arra bírhatná, hogy, hagyományaitól eltérve, a belső béke biztosítását helyezze minden más érdeke fölé s habár csak ideig-óráig, vakon annak a parancsait kövesse, a ki veszélyes helyzetéből kimenti, mint a hogyan Angliában tette a gentry a Rózsák harcza után. A királynak megbízható szövetségese lehet, de nem engedelmeskedő szolgája. Egy-egy túlkapását elnézi, egyik-másik erőszakos cselekedetét helyesli is, föltéve, hogy nem ellene irányul; de ragaszkodik az alkotmányos szokásokhoz s a maga jogait és érdekeit a királylyal szemben is megvédi. A magyar köznemesség magatartása Mátyás trónrajutása előtt is más volt, mint az angolé a Tudorokat megelőzőt korban.

Az angol gentry megoszlik a főnemesség töredékei között, a nélkül, hogy önálló politikája lenne; holott a magyar, mihelyt az arisztokrácia egyes tagjainak önzése a nemzet békéjét zavarni kezdi, mihelyt a trónkövetelőkhez csatlakozva, pártoskodásuk polgárháborút von maga után, sorompóba lép és Hunyady János köré sorakozva, védelmébe veszi a nemzeti érdekeket. Táborában van Magyarország. A királyság helyett ő karolja föl az egység és a rend nagy érdekeit. László halála után az ő iniciatívája menti meg az államot.

A Szilágyitól vezetett nemesség találja meg az utat, a melyen a hínárból menekülhetni.

A megyékben katonailag szervezett nemesség együttes föllépése dönti el a királyválasztást.

Angliában a trónkövetelők és a főnemések hadi erejének egymáshoz való aránya szerint dől el a harc. Nálunk a köznemesség bátor közbelépése juttatja a sokat hányatott hajót a biztos révbe, mielőtt a vészfelhők pusztító árja megindúlna. De éppen ezért nem hajlandó letenni róla, hogy része legyen a kormányzásban. Magának tulajdonítja az érdemet, hogy Mátyás lett a király. A hasznáról sem akar lemondani.

Nemcsak azért emelték Hunyady János fiát a trónra, mert tőle várják a rend helyreállítását, hanem azért is, mert remélik, hogy a ki az ő vérökből való,

a ki szabad választásuknak köszöni fölmagasztalását, jogaikat és érdekeiket fogja szolgálni.

Nagy a hasonlatosság a nemesség ezen szelleme és azon szellem között, a mely III. Endre és Hunyady János idejében megnyilatkozott. E férfiak érdeke is azonos volt a nemesség érdekével; őket is a nemesség segítette nyeregbe; de nem adott nekik elég hatalmat hozzá, hogy betöltsék feladatukat.

Most is fenyeget a veszély, hogy a nemesség megkötí a kezét, a melytől kemény munkát vár.

A sok nemesi szabadság nem teszi-e tehetetlenné a királyt?

A nemesség első tette bizonyítja, hogy nem halt ki belőle a régi szellem. Annak ellenére, hogy Mátyás már tizenöt éves, beleegyezése nélkül öt évre Szilágyira ruházza a kormányzás jogát.

Olyan törvényeket is hoznak, melyek békóba verik a királyságot.

A lábra kapott szokás ellenére kötelezőnek mondják ki a nemesség személyes megjelenését az évenként tartandó országgyűlésen, s ezzel elvetik a desorganisatio csiráit.

Az ilyen tömeg nem maradhat együtt annyi ideig, hogy fontos és bonyolódott állami ügyeket megértsen; a komoly tanácskozás, a helyes vélemény képződése benne lehetetlen. A villám gyorsaságával kell előzetes megfontolás nélkül a dolgokhoz nem tudó embereknek oly kérdéseket megoldaniok, a melyekhez a tapasztaltabbak is csak gondolkodás után szólhatnak hozzá. Az ország ügyei így prédául vannak vetve a chaoticus zúrzavarnak és a rhapsodicus rögtönzésnek.

Az ilyen tömeg vagy egyszerű bábja lesz a színpadok mögött dolgozó erőknek, játékszerévé az ügyes vezetésnek, a mely mindent már előre megállapított; vagy az anarchia rabjává és terjesztőjévé.

Ugyanaz a törvény a királyt egyébképpen is tehetetlenségre kárhoztatja; mert egyfelől azt mondja, hogy az országot saját erejével tartozik megvédeni és csak ha ez nem mutatkozik elégségesnek, fordulhat a nemzethez, — másfelől meg minden adó követelésétől eltiltja.

Nehéz lehetett az új király helyzete, a kinek hivei is ilyen nézeteket vallottak.

Mátyás megérti, hogy mi a tennivalója. Irányában jórészt ellenséges érzésű nagyhatalmú főnemességtől és hozzája szító, de a szabadsághoz szokott, követelő és a politikai nagy kérdésekben tájékozatlan köznemességtől környezve, mérsékli becsvágását.

Mindenekelőtt azon iparkodik, hogy a nemesség igaz érdekeit kielégítse. Midőn a rablók fészkeit elpusztítja; midőn a jogtalan foglalókat szigorúan megbünteti és birtokaikat visszaadja törvényes tulajdonosainak; midőn a helyi vámokat ellenőrzi s a gyengéket az erők ellen megvédi; midőn igazságos

kormányzatot alapít meg: a nemzet zömének érdekét szövetségesévé teszi. Régi idő óta az első király, a ki a hatalmaskodókkal tud is, mer is elbánni.

A köznemesség érzelmeire szintén úgy bír hatni, mint előtte senki. Népszerűsége talán még mélyebb rétegekig tör magának utat, mint Nagy Lajosé. Az Anjou-király a vezető elemeknek volt a bálványa. A külföld szokásához képest feudális minta szerint nemesi és főnemesi rendet alkotott, a lovagok példaképe lett; de a régi magyar szellem hatása alatt állott köznemesség alig érzett úgy vele, mint Mátyással.

Mátyásban minden magyar és különösen minden köznemes ráismer a maga képére. Az ő sikerei mindnyájuk dicsósége; ő a fajra és az osztályra, a melyből való, világtörténeti fényt áraszt.

Nevének örökölt népszerűségéhez, rettenthetetlen vitézségéhez, fényes hadi tetteihez járult képessége a tömegek képzeletének a foglalkoztatására. Kevés fejedelem volt, a kinek egyénisége a legtágabb rétegek szívéhez annyira hozzá tudott férközni, mint az övé.

Az engedményeket, a mikre kénytelen magát elszánni, oly formában és időben adja meg, hogy szabad elhatározásának tulajdonítják és hogy hálát várhat értök. Nagy mesterség ez és jó, ha a fejedelmek tudnak hozzá. Minden időben sokat tanulhatnak e részben is Mátyástól.

Nagylelkűséget is, szigorúságot is tud kifejteni. Mindegyiket úgy, hogy vele a nemzet képzeletére hat. Mikor Nagy Simont megverik, a sereget, a mely megtizedeltetésétől tart, megvigasztalja és régi vezérével az élen küldi újra az ellenség elé. Bizalmát azzal hálálják meg, hogy győzelmet vívnak ki.

Tele marokkal oszt jutalmat. Ha az ország érdekében valónak látja, ellenfeleinek is megbocsát, bizalmával tünteti ki őket és kegyeivel halmozza el. Oly erős, hogy elnéző lehet. Engedékenységét nem magyarázzák gyengeségnek.

Tettei annyira kiválóak, a maguk nemében olyan tökéletesek, hogy csodálat fogja el az embereket, a hogy a szellemeket magához lánczolja. Molnárlegényből hadvezért és nagyurat, egy főúrból királyt farag. Másfelől, midőn büntetni akar, erre a leghatalmasabbat szemeli ki; azt sújtja, a kiról a közvélemény úgy vélekedik, hogy érinthetetlen. Annál nagyobb hatása van a példának. Szilágyi esete után ki merne vele szembeszállni, ki hihetné, hogy az igazság büntető keze utól nem éri? Vitéz megalázása is elrettentő példa. Mással szemben aztán annál engedékenyebb lehet. A kis embereket félelem is, öröm is szállja meg annak a láttára, hogy a király hogyan bánik el a legnagyobbakkal.

A népet meghatja, hogy közönséges emberként vegyül közéje s hogy közvetlen tapasztalásból igyekszik ügyeivel-bajaival megismerkedni és rajtuk segíteni. Másfelől elkábítja a pompa, a melyet kifejt.

Kápráztató fényességű udvartartása, párosulva művészi ízlésével, növeli nimbusát.

A kit ma paraszt ruhában látnak a nép között forgolódni, azt másnap fejedelmi bíborban, a rang és a hatalom tündöklő jelvényeiben bámúlják.

Mátyás nemcsak igazán nagy ember, de ért hozzá, hogy nagynak lássék is. Belső értéke mellett alakja külsőleg is ragyog. A látszat pedig a nép szemében a valóságnál is nagyobb hatású. Mátyás igazán rátermett, hogy a nép kedveltje, hogy mondák és költemények hőse legyen. Nincs fejedelmünk, a kiról a nép többet, szebbet, vonzóbbat tudna regélni, mint róla, a kit az igazságosnak neveztek el.

Az érzelmek kapcsával ekként hozzáfűzött köznemességet szabadságai elismerésével és hiúsága legyezgetésével még szorosabban köti magához. Máskülönben nem számíthatna reá. Bármennyire szeretik Mátyást, bármennyire felel meg kormányzata közvetlen anyagi érdekeiknek, a köznemességet nem lehet kielégíteni, ha kizárják az állami életből, ha az alkotmánynak régtől fogva megszokott törvényeit mellőzik. Még Mátyással is összetűzne, ha absolutismust akarna meghonosítani. De ő többre becsüli az érzések hűségét joga szaporításánál.

MÁTYÁS KIRÁLY PÉNZÜGYEI.

IRTA: CSÁNKI DEZSÓ.

Mint a középkorban általában, a Mátyás idejében is ugyanazon jövedelemforrásokból fedezték az állam és az udvartartás költségeit. Magukat a jövedelmeket újabb vagy régibb keletű *törvények* szabják meg; azt azonban, mennyi fordítassék azokból az állam s mennyi az udvar szükségére, a XV. század végéig sohasem mondta ki az országgyűlés. Hallgatag magára a királyra bízta. Ha tehát egy-egy királynak volt tehetsége, hogy nagy összegeket szavaztasson meg a rendekkel s be is tudta szedetni a kivetett adókat: *csupán rajta állt, hogy fényes udvart tartson.*

Mátyás ilyen király volt. Kitünően érté a módját, hogyan kell fenékgig kiaknázni a jövedelem-forrásokat s hogyan lehet újakat teremteni, ha a szükség úgy kívánja. Nem tudjuk ugyan, mennyit költött évenként udvarára, minthogy az ő idejéből királyi számadások nem maradtak fenn; azt azonban látjuk a szét-szórt adatokból, hogy *gazdag jövedelmei voltak.*

E gazdag jövedelmek alkoták a Mátyás fényes udvartartásának alapjait. Mivel az államnak és a királynak jövedelmeit ebben az időben nem különböztették meg, mi sem választhatjuk el egymástól. De éppen ezért nem is szükséges.

Vizsgálódásunk eredménye néhány átlagos szám leendő; oly számot, mely Mátyás uralkodásának minden évére ráillenék, hiába keresünk a kútfőkben.

Mátyás 32 évig uralkodott. S e hosszú időszak kezdete nagyon elűt végétől. Egy szerény és — mondhatjuk — szegény jövedelmű trónra ültették őt. Mint látszik, V. László idejében az évi bevétel alig haladta meg a 110—120 ezer forintot. És e jövedelem nem igen szaporodott Mátyás korában sem az első évek alatt. 1459-ben még elég csekély volt. Ez év tavaszán Gentilis de Curte, a milanoi hercegnek Bécsben időző követé, urához írt jelentésében azt állítja, hogy Mátyás királynak nincs több jövedelme 200,000 arany-forintnál s ebből is tulajdonképp csak 135,000 forint az övé. De már körülbelül egy évtized múlva, midőn a cseh, majd később, midőn az osztrák háborúk beköszöntenek, a zsoldos hadsereg állandósúl s egyidejűleg Beatrix jövetelével az udvartartás is mind nagyobb összegeket emészt fel, — a mily mértékben növekednek kiadásai, azonképpen szaporodnak a jövedelmei is Mátyás kincstárának. Nem úgy tett, mint utódai, a Jagellók, kik *ha megszorultak, kölcsön vettek; Mátyás — jövedelmeit fokozta* ilyenkor.

Háromféle tudósításunk van a Mátyás kincstárának évi jövedelméről. Oly tudósítások, a mik részletekbe is bocsátkoznak, végösszeget is mondanak. Az első,

Mátyás arany-forintjai.

a pápai nuncius-é, a hatvanas évekből való; a második *Surriano* velencei követé 1516-ból; a harmadik pedig *Bon Alajos*, ugyancsak velencei követé, 1519-ből.

A pápai nuncius jelentése szerint a király rendes jövedelme 200,000 arany-forintra rug *évenként*. De magából e jelentésből kitűnik, hogy a végösszeget a nuncius csekélyre mondá. Mert ha tételeit csak nagyjából összeadjuk is, nem 200,000, hanem 260—270,000 forintot nyerünk. Hogy pedig Mátyás valóságos jövedelme nem ennyi volt, az is mutatja, hogy a nuncius, a mi fő, az adót nem számítja.

Nagyobb összeget mondanak a velencei követek. *Surriano* nem kevesebb, mint 940,000, *Bon* pedig 800,000 arany-forintot. Jellemző, hogy ugyanazon állam két követé 3 évi időközben 140 ezer forint különbséggel referál. Világosan mutatja ez, hogy Mátyás jövedelmei évről-évre nem voltak egyenlők. Egyszersmind, hogy mindkét követ kerek számokat ad s adatait mindkettő Mátyás uralkodásának utolsó korszakából veszi, melynek bevételei csakugyan nagyobbak lehettek s melyről az emlékezet még legélénkebb vala. Egyébiránt lehetetlen föl nem ismernünk

mindkét jelentésben azt a törekvést, hogy a Mátyás és a Jagellók jövedelmei közt levő különbséget, az utóbbiak rovására — minél rikítóbb színben tűntessék fel.

De vizsgáljuk a részleteket.

A nuncius szerint a *sóbányákból* folyt be a legtöbb jövedelem; néha 80, legtöbbször 100 ezer forint körül. Bon Alajos ugyanezek jövedelmét 100,000, Surriano már 140,000 arany-forintra becsüli. A különbség a három összeg közt 40—50 ezer forint. E nagy számokból mindenesetre láthatjuk, hogy a sóbánya-jövedelem ingadozott; de viszont azt is, hogy Mátyás gondozása következtében rövid két-három évtized alatt kétszeresen, sőt háromszorosan is megnövekedett.

Másik fő jövedelem-forrás az arany, ezüst és a többi *fémek bányászata*, mely czímen a nemes fémek beváltásából, a bányabérből (urbura) s egyúttal a pénzverésből befolyó hasznot is érthetjük. Eme jövedelmeket az úgynevezett pénzverő- vagy bányakamarák kezelték. A nuncius szerint a pénzverő házakból 44—54,000 forint szokott befolyani. Bon ugyane jövedelmet 100,000, Surriano pedig már 400,000 forintra teszi. A különbség e czímnél óriási s alig magyarázható csupán a jövedelem hullámozásából. Annyi bizonyos, hogy a nunciustól mondott összeg igen csekély, a Surriano-féle összeget pedig, ha elérte is valaha egy-egy jó esztendő, az bizonyára nagy ritkaságok közé tartozott. Egyébiránt ne feledjük, hogy Mátyás, kivált eleinte, sok rossz pénzt is veretett, mely visszaélés több ezer forintnyi jövedelemnek lehetett forrása; s másfelől, hogy 1476 óta a bányák jó része Beatrixnak és nem Mátyásnak jövedelmezett.

A *harminczadból* a nuncius szerint szintén 80—100,000 arany folyt be a Mátyás kincstárába. Surriano a harminczadot a huszaddal és a negyveneddel foglalja össze s azt állítja, hogy e három forrás összesen 50,000 aranyat szokott jövedelmezni. Bon egyáltalán nem is említi. Jellemző, hogy e czímnél Surriano mond felényi összeget, mint a pápai nuncius. Valószínűen utóbbinak van igaza, és Surriano talán valamelyik háborús évről szerezte adatát, midőn e jövedelem rendszerint meg szokott csappanni. Külömben abból, hogy Surriano oly sokfélét együvé markol, látszik, hogy nem tájékozódott eléggé. Mátyás a harminczadot 1467-ben rendezvén, bizonyára jövedelmezőbbé tette s ettől fogva (néhány évig) korona-vámnak nevezték.

A nuncius végül a *rézeldást, a zsidók adóját és más forrásokat* összefoglalván, azt állítja, hogy ezekből mindössze 30,000 forint jövedelme van évenként a királynak. Hasonló tételt a velencei követek tudósításaiban természetesen hiába keresünk.

Surriano még egy jövedelmi forrást említ; az úgynevezett *koronajavakat*. A mit mond, becses dolog. Tizenkét várból és négy földterületből állnak szerinte e birtokok, köztük három sziget a Dunán: Mária, Csepel (Zopodia) és egy harmadik. Eme koronajavak évenként ötvenezer forintot jövedelmeztek Mátyás királynak.

Következik az *adójövedelem*, melyről már törvények intézkednek.

Uralkodása elején Mátyás rendszerint beérte az elődeitől örökölt s immár évszázados szokás és törvény által szentesített kamaranyereséggel. De már a második évtizedben (1467) a nagyszámú mentességek miatt alászállt eme jövedelmi forrást újjal cserélte fel, az úgynevezett királyi kincstári adóval, melyet a nemeseken és a papokon kívül mindenki fizetni tartozott. Ez adó egy-egy kapu után husz dénár vala s bizonyára szaporitá néhány százalékkal az eddigi jövedelmet. A hatvanas évek végén pedig, a cseh háborúk ideje óta, rendessé válik egy másik, már eddig is több ízben előfordult, jóval jövedelmezőbb adónem, az úgynevezett *subsídium*. A király annak fejében, hogy a nemesek nem vesznek részt a külső hadjáratokban, esetről-esetre szavaztatja meg a segélyt a török ellen: minden jobbágy-kaputól egy arany-forintot. Ha ezt megszedeté, rendszerint békét hagyott a kincstári adónak.

E segélyt a nuncius is említi, de összegét nem ismeri. Surriano az adó-jövedelmet 300,000, Bon Alajos 200,000 arany-forintra becsüli. Úgy látszik, e tételnél Surriano jár közelebb az igazsághoz, — a mint ezt egyéb tudósítások mutatják, melyek szavahihetőbbek, mert *egykorúak*.

Mátyás ezüst-dénára.

Roverella Florius, a ferrarai herczeg követe, 1475-ben azt írja Budáról urának, hogy a rendek a most lefolyt országgyűlésen minden füstre (*foco*) egy aranyforintot vetettek ki s hiszik, hogy e révén több mint 500,000 forint fog befolyni.

A következő 1476. év elején pedig, a hazánkat és az udvart jól ösmerő Lupus Lukács, Mátyás király tanácsosa arról tudósítja a milanói herczeget, hogy a magyar országgyűlés *szokás szerint* (*secondo l'usanza*) 300,000 arany-forint adót vetett ki a török elleni háborúra. Ugyancsak Lupus ugyanez év (1476) okt. 27-éről azt írja a milanói herczegnek, hogy a Pécsen tartott országgyűlésen a bárók beleegyezésével minden füstre (*foco*) egy forint adót vetettek ki. Szerette volna megtudni, mennyi lesz e czímen a jövedelem; de senki sem mondhatja vala meg bizonyosan. Némelyek 300,000, mások 400,000 arany-forintot emlegettek.

Az évi adó összegét tehát már az egykorúak sem tudták pontosan meghatározni; annyi azonban világos, hogy a subsidialis adózás a hetvenes évek közepén már rendessé vált s jövedelme ha ingadozott is évről-évre, aligha szállt alább 300,000 forintnál s néha elérte a félmilliót.

Mindezekhez járult még, — a miről azonban fentemlített kútfóink megfelekeznek, a *városok adója*. Az a forrás, melyből, mint általában minden középkori fejedelem, Mátyás is legtöbbször és legkönnyebben merített szorultságában. Nem tudjuk ugyan, mily összeg folyt be e czímen évenként, de a városok e korbéli virágzó állapotából s Mátyás szigorúságából következtethetjük, hogy nem kevés. Külömben, ha a szükség úgy kívánta, a rendesnél nagyobb összegekkel is meg-

róttá őket. Ime, ezek valának főbb *rendes* jövedelem-forrásai a Mátyás kincstárának. A fentebbiek után átlagosan mondhatjuk, hogy belőlük évenként mintegy *nyolczszázezer* forintot vett be. Körülbelül ennyi *rendes* jövedelme volt ez időben a többi elsőrangú európai hatalmasságnak is.

De teremtett Mátyás — nagyrészt alattvalói panaszára — *rendkívüli* forrásokat is. A cseh háború első éveiben rá-rátette kezét az egyházi vagyounra s megadóztatá a papokat. E rovásra ment, hogy a Szécsi bibornok által az esztergomi bazilika építésére hagyományozott 8000 forintot is a saját kincstára számára foglalta le. Jövedelmet csinált az úgynevezett nádori vagy országos törvényszékek megváltásából; s birtokügyekben is gyakran vezette a jövedelem-csinálás szempontja. Hamar megfosztott egyeseket birtokuktól, s gyakran nem szívesen tett új adományt.

1488-ban pedig a szarvasmarhának kivitelét — a miből a legtöbb földbirtokos pénzelt — Olaszország felé teljesen betiltotta, a míg az ő — Velenczébe küldött — ökrei el nem kelnek. »Nem szereshetünk készpénzt másunnan« — mentegeti magát a különös rendszabály miatt.

De a mi fő, nem rettent vissza kétszeresen, háromszorosan, sőt néha négy-szeresen is megszedetni az adót. S holott az országgyűlés határozottan »portánként« veti ki, Mátyás — ha a szükség követeli — »fűstönként« (azaz kéményenként) hajtja be. Hiába szólalnak föl ez ellen a rendek 1474-ben; ha a jelenlevő külföldi urak fentidézett jelentéseinek hinnünk szabad, — bizony megszedette ő az egy aranyat 1475-ben és 1477-ben is minden fűsttől. S valószínűen más években is. Sőt Bonfini azt állítja, hogy volt olyan év, melyben a subsidiumot már nem is a fűstre, hanem a személyekre vetette ki s így a sokszorosan jövedelmezőbb *fejadót* szedette. S ha kivette, volt rá gondja, hogy be is folyjék. A törvénykönyv és egyes okmányok is bizonyítják, hogy e részben elég rendezettek valának a viszonyok. Pedig a dolog éppen ezen fordult meg.

Hogy azután egy-egy év jövedelmét mily nagyra növelték eme törvényellenes szívattyúzások, — könnyen hozzávethetünk, ismerve a dicajövedelmet. Lehetett év, midőn kevés hiányzott a *két millióból*. Kivált ha még a hódított tartományok adóját is számítjuk.

Erről azonban csak fogyatékos adataink vannak. Tény, hogy a háborúk roppant költségei fedezésére Mátyás gyakran vetett ki Ausztriában nagy sarczokat. A mi pedig a *rendes* adózást illeti, eleinte az alsó-ausztriai rendek által megszavazott Frigyes-féle adókat tartá fenn. Az 1487. évi márcziusban összehívott tartománygyűléssel azonban mind ez adókat eltörölteté s a borra, sóra, ökörrre, juhra és minden be- és kiviteli cikkre vettetett ki megszabott mennyiségű adót. Mint látjuk, ez adóalap teljesen elűt a hazánkban divottaktól s általános természeténél fogva tág tért nyitott a visszaélésekre. A miket az osztrákok annyiszor felpanaszolnak Mátyásnak: az adóemelések is nagyrészt e körülményből magyarázhatók. S nem is ez volt a fő baj a tartományra nézve; hanem az, hogy Mátyás,

mint hazájában, itt is kérlelhetetlen szigorúsággal hajtatá be a megajánlt adókat. Holott Frigyes alatt, kinek nem volt elég ereje, hogy szigorú is lehessen — éppen az ellenkezőhöz: a folytonos húzás-halogatáshoz voltak szokva.

Mennyit vett be Mátyás évenként készpénzül e tartományból, — adatok hiányában nehéz eldönteni. Tény, hogy egyedül Bécs város a 2000 font fillért fizetett évenként, a mi mintegy 20—22,000 magyar forintnak felelne meg. Ez összegből ítélve, e tartomány adója bizonyára elérte évenként a Mátyás által követelt váltságdíj (700,000 forint) 10%-át.

A cseh tartományok pedig (Morvaország, Szilézia és Lusatia), melyeket Mátyás minden felségjoggal birt, már a hatvanas évek vége óta adóznak; valószínűen szintén a váltságösszeg (400,000 frt.) hasonló százaléka arányában. E részben az átlagos számításnak Eschenloer egyik elbeszélése szolgálhat alapjául. Mátyás ugyanis 1479-ben 12,000 magyar forintot követel Boroszlón. A város erre követséget küld hozzá, hogy inkább rendes (de kevesebb) adót vessen ki rájuk; ezt szívesebben és könnyebben megfizetik, mint azelőtt is tévők. Végre hosszas alkudozás után abban állapotodnak meg: fizessen a város 10 éven át évenként 3000 forintnyi sör- és bor-adót; a 10 év leteltével pedig ne fizessen többé sem Mátyásnak, sem utódainak soha.

Még a török elleni külföldi segély mehetne jövedelem-számba. Mert látjuk, hogy Mátyás a pápától és Velenczétől pénzül többet kapott, mint akármelyik előde vagy utóda, — ámbár különben éppen nem sokat. Eleinte Velence, majd a pápák küldözgetnek kisebb összegeket. 1464-ben II. Pál pápa — előde hagyományát megpótolva — 50,000 aranyat, 1475-ben IV. Sixtus 50,000, Velence 43,000 forintot; 1478-ban ugyancsak IV. Sixtus 100,000 forintot küld. A 400,000 forintos gyűjtés azonban megmaradt ígéretnek; s Mátyás bosszankodhatott miatta eleget, ha egyáltalában bízott benne.

Végre ne feledjük, hogy Mátyás mint magánember is, atyja után egyike az ország leggazdagabb földesurainak. Magyarországon és Erdélyben a legjővedelmezőbb vidékeken bányái és roppant terjedelmű birtokai vannak. Igaz, hogy eleinte anyjának, később János fiának számos nagy birtokot adományoz; de ezek egy részét nem is magán-vagyonából, hanem a koronajavakból szakítja el. Utódait egyebeken kívül az is teszi koldusokká, hogy Magyarországon semmi magán-vagyonuk sincs s a koronajavak egy része szintén a János herczeg kezén maradt. Ők azután mintegy utalva voltak rá, hogy maradványait is elpusztítsák.

Mátyás ezüst-garasa.

Capitula concordie dudū inter Glo
 riosissimū Principē dñm Fridericū
 Romāorū imperatorē semp augu
 stū etiā p suis heredib⁹ expresse nominato
 inclitissimo Romanorū Rege nemō cla
 re memorie Mathiā Hūgarie Regē ac
 regni Hūgarie Prelatos ⁊ pceres super
 successiōe in eodem regno conclusa Hincin
 de acceptata et bulle cōfirmatorie .se. re.
 pij. ppe secūdi infra scripte inserta.

Az 1462. évi békeszerződés nyomtatott kiadásának czimlapja.

MÁTYÁS ÉS A NYUGAT.

IRTA: GRÓF ZRINYI MIKLÓS.¹

Mihelyt az ország botját kezébe vette Mátyás és nem is szoríthatta volt jól is össze a markát, mindjárt oly három ellensége és hada támadta, a ki mindenik elnyelni gondolta országostúl. Két világbiró császár, német és török; harmadik a Giszkra, cseh, maga országában, kit nehéz volt kiveszteni. Nosza most, vitéz király, lássuk, vagy-e olyan mint Hercules, Jupiter fia, a ki, bölcsőben még, két sárkányt ölt meg egyszersmind, mindenik kezével egyet. De a te állapotod annál is nehezebb volt, mert mindenik kezedre egy ellenség jutott; a harmadikat mire számlálad, az áruló szolgálodat? Tedd hozzá országodnak szegénységét, tárházadnak ürességét és a közönséges tébolyodást az országban ilyen nagy ellenségnek félel-métől: mit fogsz csinálni, hová fogsz kapni? Nagy Simon nagy harczczal győ-zettetik meg, szabadon fut a te vitéz sereged a német előtt, Vasvármegye füstöt vetett, füstölög: távolról is megláthatod.

De mit érne az arany, ha a tűzben füstté lenne; mire való volna a kormá-nyos, ha csak jó időben tudna hajókézni? Ezeket a zavarokat, háborúságokat a

¹ Mátyás királyról írt és e könyv külön czikkében méltatott halhatatlan tanulmánya után, a mai helyesíráshoz alkalmazva.

sors mind Mátyás szerencséjére hozta és fordította. Azért összeszedi a király minden elméjét, minden erejét; kegyelmet és tiszteket ígér az árulóinak s magához hódítja. Ráküldi ugyan ismét Nagy Simont és gróf Szent-Györgyi Zsigmondot, a ki az előbbeni harczban ellensége volt, a római császárra, kit meg is vert s

Podjebrád cseh király.

kirázza a császárnak a kevély német gondolatokat a fejéből. Félni kezd, a ki azelőtt ijesztett; fél a maga zsákmányától, kit házában tartott, ugymint a koronát; örömet ellenne nála nélkül, ha tisztességgel lehetne; gondolja, hogy a miatt lesz neki romlása, ha sokáig lesz nála. De a király nagylelkűsége megmenti ettől a félelemtől; a császárnak kalácsot vet a torkába, mint Aeneas a Cerberusnak; hetvenezer aranyat vet néki, kivel a fősvény szemét befedte. (1462.)

Cseh királyra s országára támad a had ennekutána; ösztönözték erre a királyt a római pápa s római császár: a vallás ürügye alatt. Nem tudom, miképpen kell dicsérnünk azt a vállalatot; igazságáról nem, annál kevésbbé szükségéről.

Király lévén, más királyra ment és azt a kardot, kit az isten az ő kezébe igazságnak tételére tett, olyan könnyen kirántotta és vérbe bocsátotta, mások hitegetésére, — nem lévén semmi nagyobb oka a csehekre támadni, hanem a pápa és császár rábeszélései és ígéretei, miket azután meg nem tartának. De a királynak ugyan nem vala káros, holott ezzel a szép színnel ugyan sokat nyere: Morvát, Silésiát, Lusatiát. Nézze meg minden ember már, ha igazán volt-e vallás ennek a hadnak czélja, holott a vége országoknak nyeresége és szerzése. Azonban míg a király husszítákra hadakozék, a török eljárja dolgában; sok ezer lelket elvive fogságba. Sabáczot megépíté.

Ennekutánna az esztergomi érsek sok főurakkal, sok vármegyékkel a királytól elpártolkodék; királyt választának maguknak bolondjában. Az összeesküvés a király ellen nagy volt és minden más szívet elijeszthetett volna a királyon kívül; ő csak egyedül kíváncsi matériának gondolá az ő halhatatlan nevének öregbülésére. A magyarok Kázmér király fiát, Kázmért, az országba hozák, magyar királynak nevezék; de az igaz király ráment és beszorítá Trencsénbe minden hadastul ezt az éjszakai királyt. Azért itt a lengyel királynak értelmét megszólhatni, a ki oly könnyen ezeknek a megháborodott uraknak szavára beléereszté magát ebbe a tengerbe, a kiből hajótörés nélkül ki nem mehet. Ismét feltámad a lengyel király a fiával, László cseh királylyal, kik nagy országos két hadat összehozván, Boroszlót megszállák. De a magyar király előbb, noha kevés néppel ugyan, jóval, belé szálla, a hol sehol semmit nem tehetének neki csehek és lengyelek; ő pedig viszontag számtalan rabot fogata, úgyannyira, hogy elijedének a magyar szerencsétől, Lengyelországban lett károktól és az éhségtől; békeséget kéreinek tőle, oda engedvén neki Morvát, Silésiát, Lusatiát, és hogy a csehországi királyság titulussal ő is éljen.

A király megházasodék; a nápolyi királynak leányát, Beatrixet, hozatá el magának. Mivelhogy az Isten magának tartotta a nagy emberek házasságát, nem szólhatni hozzá; a mint mondják az olaszok: Nozze e magistrato dal cielo è destinato. Egyébiránt a magyarok sententiája sem volna rossz: messze komaságot, közel házasságot kell keresni. Véghez vivén a király a házasságot, nem nyughatik, de a német császárra való bosszúság annyira eltöltötte vala a szívét,

Kázmér király, neje és fia Kázmér hg.

hogy magával sem bírhatta. Mesterkedék ugyan a Bonfinius előszámlálni az okait ennek a háborúságnak; de maga is megvallja, hogy hívságosan. Ki lesz, a ki általláthatja annak okait, hogy sem ez a dicsőségre termett király, tudván hogy méltóbb hadakozása lehetne a török pogány ellen, sőt inkább szükséges, mégis hátrahagyván azt, sőt elszenvedvén a nagy károkat, kiket a hadakozások alatt Ali bég Dalmatiában tett, mégis inkább mene a német császárra. Hihető bizony, hogy nem kicsiny ok volt, sem pedig egy; mert valamint a nagy hajókat nem evezhetik egy evezővel, szintén úgy a nagy országos dolgok nem indulhatnak egy okkal, hanem sokkal. Bizonyos, hogy a császár sok bosszút tesz vala néki és hogy, noha fiának hívá a királyt, ugyan gyűlöli azért és irigylő tündöklő vitéz hírét. Tehát a királynak nem lehetne elszenvedni egy bosszúját, a mint a Bonfinius írja. Adjuk hozzá azt is, hogy a két fejedelemnek természete éppen különböző vala. Ugyanis német és magyar fő sohasem lehet egy fő.

Ha egyéb ok nem volna is, de az elmének hasonlatlansága indíthat egyenetlenséget két szomszéd fejedelemben. Minden ember eszébe veheti, a mi királyunknak mennyi számtalan királyi erényei valának, a kik őt tündöklővé tették és mindenek felett dicséretessé. Nemesak egy lelki jószág teszi az embert fényessé. Nem is lehet oly erény e világon, a ki csak maga emelje föl és tegye érdemessé az embert. Soknak kell ottan concurrálni; az egeket nemesak egy csillag fényesíti és a kit mi tejesútnak hívunk, nem egyéb, hanem sok apró és láthatatlan csillagnak összegyűlése és világossága. Mikor azért sok ilyen lelki jó egy emberben érkezik, nem lehet az setétségben; az ő erényeinek világossága előmutatja őt, a mint a mi jó királyunkat minden időben, cselekedetben és hasonlatosságban megmutatja. Hogy Bonfinius nagyobb áhítatosságot tulajdonít a császárnak, szüntelenebb isteni szolgálatot, én elhittem, azt is csak azért cselekedte, ne tota comparatione vilescat Caesar az olvasóknak; és hogy ennyi keserűség után adjon a császárnak valamit, a kivel édesedjék császári méltóságos hire-neve. De bizony az én ítéletem szerint azzal nem kevélykedhetik császár a király felett.

Méltó elmélkednünk és megállapodnunk egy kevéssé a király tanácskozásán: hogy ha *jó-e Ausztriára menni haddal avagy nem*. Báthori István nem javallá, sőt éppen ellenző véleményt ada erre a hadakozásra, sok jó okokat előállatván, kik között egy méltó gondolkodásra; így mond vala: »Ha Ausztriát elfoglalod (már pedig semmi sem állhat ellen Corvinus virtusának és szerencsájének), hidd el nekem, ritkán, hej, nagyon ritkán lát téged a te Magyarországod, mely özvegy-módjára elhagyatva marad, emez pedig meggazdagodik. Vajha hamis jóslatot hallanátok tőlem, de bizony elragadják tőlünk az ausztriaiak a mi urunkat és királyunkat.« Igazán nagy punctum, és nem tudom mi módon felelhetni meg neki, mert kettő a következtetése; egyik: az ország a király távollétével megkárosodik és árván marad; másik: hogy a király Bécsben lakván, ellágyúl természetében és megtompul vitézségében, mint Hannibal Capuában, Nagy Sándor Baby-

loniában. De ezeket a nagy okokat a király kívánsága, világbiró császár ellen hadakozni, kicsinynyé tette és semmivé. Meghallá azért a többi urak ítéletét is,

III. Frigyes császár.

kik között Kinizsi Pál ellentmonda Báthori Istvánnak, és czáfolá okait, csak a maga vitéz bátorságától viseltetvén és nagy szívetől. Itt azt kell mondanom, hogy egy mélységes tanácskozásban nem jó a vakmerőszívű embereket hallani, mert

az bizonyos, hogy ők sohasem fogják mondani, hogy *ne*, hanem mindenkor: *neki*. Ilyen bátor szavú és szívú ember, mint Kinizsi Pál, ha szólhat tanácsban, a többit is a maga véleményére hozhatja könnyen, a jó okoknak veszedelmes elbomlásával.

Rámene azért a király Ausztriára, és azt erősen megrablá, sok városokat benne megveve. Bécsset megszállá és ha hamar követek a császártól nagy alázattal, hízkeléssel, ígéréssel el nem érkeznek, oda lett volna akkor az egész Ausztria. De a király azoktól megenyhődék, végeze a követekkel, hogy bizonyos határidőre, bizonyos összeg pénzt a császár neki letegyen, addig a király a megvett városokat bírná, a császár a koronát és jogát eleresztené. Így azért meglón ismét a szövetség; a király itt is megmutatta nagylelkűségét, mert noha nem vala a végezésben, a császárnak a megvett városokat visszaadá és Ausztriát épen visszaereszté.

A király a császárt úgy mint fegyverrel meggyőzé, úgy királyi méltóságos nemeslelkűséggel is akará. De a császár hamissággal felele neki, az ígéretekben semmit meg nem állá; ez lón azután méltóbb bosszúja a királynak az elsőnél, kívül magára a császár bűt, veszedelmet és gyalázatot hozá. Ha a német császár a magyar nemzettel Mátyás király alatt törökre egyenlőképpen ment volna, bizony általúzték volna a tengeren. Hogy a két elme nem egyezhetett, Isten dolga.

Mátyás király csehországi királylyal újabb szövetséget szerze; nem akará sok ellenséggel magát megterhelni felettébb. Nem ravasz, hanem böles a török közmondása: ha tíz ellenséged van, a kilenczcel békélj meg, a tizedikkel hadakozzál. Mátyás királynak más nagyobb ellenséggel való hadakozásra gondja volt, azért szövetséget szerze egygyel, hogy szabadabb legyen a másikkal. A király azért nem szenvedheté tovább a római császár hitetlenségét és szavának meg nem állását, holott kit ígértek vala a követei, semmit sem állá meg benne. Igen nagy készüllettel lón reá és Ausztriára s maga akara magának végrehajtást tenni vitéz kardjával. De azonban a török császár is, mint az ólálkodó éhes farkas, látván a királynak messze voltát, Sléziában való hosszú gyűléseit, ráküldé országára, és azt igen megraboltatá és dulatá, harminczezer lelket belőle elvive. Nosza most, magyar király, megválík állandó-e szíved, helyen van-e bátorságod? Két világbiró császár ellenséged; elég volna egy is, hogy elnyelne. Tudniillik a Hercules nem vétetett istenek számában, meddig a sokfejű hydrával meg nem harczola; így a mi dicsőséges királyunk is, míg a két császár erejét egyszersmind meg nem próbálá, nem nyughaték meg. Az ő élete merő bátorság volt és minden gondolatja vitézség; az ő elméjében és szájában mindenkor ama híres római generalisnak szava volt: Bátorság és cselekvés erősítette a magyart, nem habozó tanács, mit a félénkek óvatosságnak neveznek. Utána indula a töröknek; Jajczáig úzé, de el nem érheté, hanem kiválogata tizenhatezer lovast, a kik visszanyerék a zsákmányt; Verbaszint Boszniában megvevék, és sok számtalant a törökben

levágának. Így állá azért bosszút a király egy császáron. A másikkal mit csinála azután, íme, megmondom. Nagy kénytelenségét írja Bonfinius a királynak német császár ellen való hadakozására; csaknem üstökén fogva vonattatott reá, holott önéki mind okai, mind kedve nagyobb volt a török ellen való harcizásra, de

Mátyás bevonulása Bécsbe.

(A bécsi Philostratus-kódexből.)

a császár minden igyekezetében meggátolá. Sok volna mind ebben a hadakozásban való történetekről való észrevételeket írnom, mert hosszú is vala és sok történt. Mivel én hadi observatiókat most nem ex professo írok, elhagyom azért; a ki örömet látná, tekintheti a históriát; ottan meglátja a király vitézségét, szorgosságát és hadakban való fáradhatatlanságát, kiket ő mind úgy cselekszik, valamint más emberek valami kedves mulatságot. Tanúlhat innen

mindentemű hivatalú ember, hogy a maga dolgaihoz ne nyögve, ne megunva nyúljon, hanem jó vig kedvvel és teljes lélekkel. Így azért a mi királyunk is gyönyörűségül vevé minden hadi fáradságait; nem esuda tehát, hogy soha meg nem uná, hanem halála órájáig vitézségben fáradozék, szintén mint régenten Archimedes a maga figuráinak szemlélésében életének utolsó fuvallásáig marada.

Azt írják a krónikák, hogy Mátyás király halála előtt csaknem az egész ázsia- és európabeli fejedelmektől vala követség nála, kik mind barátságot és békességet kérének tőle. De szintén úgy nem örülhete neki sokáig, mint Nagy Sándor, kinél az egész világi követek harmadnappal halála előtt összegyűlének. Így van e világi dicsőség, így a benne való reménység; mikor az üveg legfényesebb, eltörik. Ilyen állapotjában azért meghala a vitéz Mátyás király, kinek sok csodálói, kevés követői voltak, maradának. Bízvást boldog életűnek mondhatjuk, kinek annyi testi és lelki jókat és szerencsákat az Isten ada. Élete nem rövid. Nem rövid, mert ennyi dolgot vive véghez; két császárt, két királyt megzabolázhata, velencei respublicát adóztatá és ez egész világot jó hírével nevével betölté. Egynéhány nappal azután megége Bécs városa, mint Turnus veszedelme után Ardea. Talán ennek a királynak nagy geniusa nem szenvedhette az ő halálát valami bosszú nélkül, avagy onnan kezdte el az ország többi veszedelmét, mintha immár nem kellenének többé ezek, elhalván Mátyás király.

Az osztrák háborúk emlékére vert érem.

MÁTYÁS KELETI POLITIKÁJA.

IRTA: GRÓF KUUN GÉZA.

I.

A HADJÁRATOKNAK okai nem mindig önzók, a milyen a haszonvágy, valamely tartomány gazdagságáról, jeles terményeiről szóló hír, a remélt jólét, a kecsegtető alkalom stb.; hanem önzéstelen pszichologiai okok is lehetnek, az erkölcsi világrend tényezői, melyek azonban elég gyakran nem az egyedüliek, hanem másféle történelmi okokkal szövetkeznek.

Ilyen önzéstelen ok: a szabadság védelme, a sértés megtorlása, melyre a nemzeti becsület kellő megóvása indít, a közjogi tekintet, — valamely uralkodó szellemi áramlat s mélyre ható érzés, minő a vallásos eszme, vallás-politikai tekintet, — az ethnographiai összefüggésnek vonzóereje, — a multak utánhangzata, visszaemlékezés és az őshaza iránt viseltető kegyeletos érzés. Helyes politikát követ az, ki az ethnographikus vonzódást s hagyományos törekedéseket, az előbbi nyomán járó lehetőleg gyors áthasonítást, az érdekek közösségét, népének előnyére helyesen használja fel; de helytelen politikus az, ki czéltévesztetten s idétlenül mindezekkel visszaél. A vezetőt azonban nem az egyes tényekről ítéljük meg, hanem a tények folytonosságáról, közreműködő hatásaikról, a megfutott pálya összpontos vonalairól s végeredményéről.

II.

A családi hagyományok még a nemzetiéknél is közvetlenebbek, a hagyomány éltető vizeinek ősforrásai, s épp közvetlenségüknél fogva, nagy mértékben hatályosultak; azonban a nemzedékek rendjén, néha rövid idő alatt, elerőtlenednek, meglankadnak. A nemzeti hagyomány felettébb szívós; az eshetőségeket nem latolgatja, a változás esetén elérhető hasznokat számításán kívül hagyja, az új állapotok derús képét meg nem alkotja, nem politizál, hanem a különmemű

áramlatokkal szemben nagy és bámulatra ragadó ellenállásra képes. A családi hagyományok elég gyakran a nemzeti hagyományok hatályosult kifejezései s némely kiváló egyén lelkében nyilatkoznak meg leghatározottabban s legtisztábban ragyogó fénysugarakként. Nagyratörő lélek, bátor szív kell az erős érzések fölnevelésére s ápolására, a nemzeti s családi hagyományok termékenyítő befogadására. Az ilyen kellékekkel felruházott egyén mintegy a hagyományi letét őre s nagyban gyarapítója. Ilyen volt nemzetünk történetében »Krisztus győzhetetlen athletája«, mint a hogy III. Calixtus pápa Hunyady Jánost nevezi; ilyen volt fia, Mátyás, kinek nagysága nemcsak kora történetét töltötte be ragyo-

Hunyady János.

(Thuróczy krónikájának budai kiadásában.)

gással, de a népek költészetét is. Az őrizetükre bízott letét, melyet oly igen nagy mértékben gyarapítottak, nemcsak saját családjuk s nemzetük drága hagyománya volt, hanem az a kereszténységnek rég-től fogva ápoló hó óhajításait, törekedéseit is magába zárta, melyeknek megvalósítását nyugat népei Magyarországtól várták. De itt a Hunyady-háznak a török világbiro hatalma iránt táplált ellenséges indulatáról szólva, külömbiséget veszünk észre Hunyady János és fia, Mátyás közt. Az előbbinek lelkét a gyűlölet teljesen betölti, éjjel-nappal a harcziás török ellen bosszús terveket forral, míg az utóbbi ugyan a keresztény hitnek kiváló bajnoka, de hadi tervei megalkotásában nem-

csak kelet felé néz, hanem keletnél még sokkal inkább nyugat felé, mert lángeszze távoli céljai tetőpontját a nyugati császárság elnyerésében, kivívásában látja.

III.

A nagy példák vonzva-vonzanak s Mátyás király lángeszét bizonyára atyjának tündöklő példája hathatósan élesztette. Mátyásnál — mint a hogy oly szépen s helyesen jegyezte meg Fraknói Vilmos, — a lángelme azon legritkább alakjában jelentkezett, mely birtokosát az eszmék világának magas regioiban otthonossá és egyúttal a közélet gyakorlati problémáinak megoldására is alkalmassá teszi.

Az idealismus és realismus ugyanezen kapcsát látjuk Hunyady Jánosban is; és példája ezen főpontra nézve bizonyára nagy mértékben hatott fia lángelméjére.

Hunyady János nemcsak a törökök megrontó porölye volt, hanem Oláh- és Moldvaországban is éreztette fegyverei hatalmát s azon igyekezett, hogy azoknak birtokában Magyarországot minél inkább megerősítse. Fényes hadjáratainak elején Mátyás is fölismerte, hogy a melléktartományok fejedelmeinek megoltalmazásával Magyarország megmentésére a legbiztosabb védőbástyákat emeli. Ezért

Jajcza.

(Rajzolta Dörre Tivadar).

elhatározá, hogy az oláhországi vajda (Vlád) segítségére fog menni. Ez igen helyes politika volt s nemcsak a törökre való tekintettel, hanem a magyar közjog értelmében országa állami fenhatóságának megóvására is; mindezekben Mátyás a nemzeti hagyomány útján járt. De abban is helyesen cselekedett, hogy a mint megtudta, hogy Vlád kegyetlenségeivel gyűlöltté tette magát alattvalói előtt,

Amo summi in omnia mea parva et exigua, fidei Natantare dandi
 Anno 1526. Martii 10. Jajcza. János Jajczai Vajda

At Jajczai János
 Jajczai János

Mátyás jajczai levelének záradéka.

elejtette pártfogoltját, sőt fogva küldte Budára; vetélytársát azonban, Radult, megerősítette a fejedelmi méltóságban. Az erkölcsös, igazságos politika, ha talán más sikerre nem is vezet, nagyban gyarapítja az azt követő egyén vagy kormány tekintélyét és ez magában véve is nagy siker. Őszinteség és politika, egymással bármennyire egyesíthetőnek találta is a kettőt Niebuhr, Bunsen s felejthetlen emlékd barátom, báró Goethe Farkas, a nagy költő unokája, mind a három kiváló tudós és porosz diplomata, bizony, már alapértelműnkél fogva divergens fogalmak; s a középkorban őszinte politikáról már éppen nem lehet szó.

Mátyás király 1464-diki hadjáratának Boszniában a török ellen, egy közte s II. Pius pápa közt történt megállapodás szerint, egyenesen Konstantinápoly felszabadítására kellett volna irányulnia. A pápa Anconából személyesen vezette volna az olasz hajóhadat Konstantinápoly megszállására s egyidejűleg Mátyás a másik oldalról intézte volna a támadást; de a hajóhad csak nem indult meg s aug. elején Mátyás arról értesült, hogy a török császár személyesen Jajcza alá jött s már is löveti a várat. A mint a leverő hírt vette, azonnal Jajcza felmen-

II. Mohammed.
(Giovanni Bellini festménye).

tésére indult s erről a pápát értesítette. De már néhány nap múlva megrendítő gyász hír állította meg útjában. A pápa, mikor élete leghőbb óhajának valósulását biztosítva, a szemei előtt horgonyozó hajóhadat indulásra készen láthatta, — sorvasztó lázok áldozata lett. Aug. 15-dikén elhunyt. Mátyás a hadjáratot magára hagyatva is megindította s október 19-dikén Zvornik alatt tábort ütött; s míg vezérei a várat ostromolták, ő maga egyik hadosztályát Szreberník alá vezette s azt néhány napi ostrom után bevette. Zvornik azonban keményen tartotta magát,

s az őszi esők a járhatatlan utakon az élelmiszállítást annyira megnehezítették, hogy Mátyás november második felében az ostromot abbahagyta és visszatért Magyarországra azon szándékkal, hogy a jövő évben alkalmasabb évszakban ott újból megjelenik. Török források szerint Mátyás az érkező török segédhadak hírére hagyta volna el Zvornik várát és indult volna haza nagy gyorsasággal.

A hivatalos követi jelentések a török historikusok előadásának ellenmondanak. Hogy félelem készítette volna Mátyást a hazatérésre, rettentetlen bátorságáról fel sem tehető; hiszen Mátyás kereste a veszélyt, nem hogy előle kitért volna s képtelen állítás az, a miről Szead-eddin tudósít, hogy a magyarok hallották volna az utakat ismerő emberek beszélgetését a várbeliekkel s ebben meg nem akadályozták.

1467-ben Mátyásnak ismét alkalma volt keleti ügyekkel foglalkoznia. A lengyel király Moldvaország vajdáját, Bogdánovics Istvánt, reá vette, hogy Erdélyt Magyarország királya ellen fellázítsa, a mi a vajdának sikerült is; de Mátyás a lázadást még idejében elfojtotta s Erdélyből Moldvába nyomult, hogy bosszút álljon István vajdán, ki a magyar korona fenhatósági jogainak nyilvános sérelmére idegen fejedelem védnöksége alá helyezkedett s ezen felül még a törökkel is szövetségzett. Mátyásnak Moldvaországban főérdeke lévén a magyar állam fenhatóságának biztosítása, szerencsétlen hadjárata után a hódolattal egyelőre beérte, noha a moldvabányai öldöklés megtorlásáról nem mondott le. Váradon fényes török követség járult Mátyás elé, hogy vele hosszabb fegyverszünetet kössön. Mátyás azonévi politikai actiója Csehország felé fordult; mégis úgy tett, mintha keleti hadjáratra készülődne. Az ilyen politika többnyire sikerrel szokott járni.

IV.

1473-ban Mátyás követeket küldött *Uson-Hassan*-hoz, Perzsia uralkodójához, erzingani táborába. Perzsia fejedelme, ki a törökökkel évek óta háborút folytatott, kapott a kecsegtető alkalmon s 1475-ben szintén követséget küldött Budára. Mátyástól kétségen kívül igen helyes politikai kezdeményezés volt, hogy érintkezésbe lépett Perzsia uralkodójával azon célból, hogy vele szövetséget kötven, egyidejűleg támadják meg a törököt: keletről a perzsa, nyugatról Mátyás. — Ezen közben István moldvai vajda közel százezernyi török sereget győzött le s a zsákmányul ejtett török zászlókat s más becses tárgyakat követei által Mátyásnak felajánlotta. A királyt biztosította, hogy fenhatóságát elismeri s magát seregétől rendelkezésére bocsátja. Mátyás nagy örömmel fogadta a biztosítást; felejtette a moldvabányai éjjelt, személyes sérelmét, kapott súlyos sebeit s a vajdát kegyelmébe fogadta; mert mindezeknél előbbre tette országa s a kereszténység érdekeit. Ezen önmehtagadásában nemcsak politikájának jelessége, hanem nagylelkúsége is fényesen megnyilatkozott.

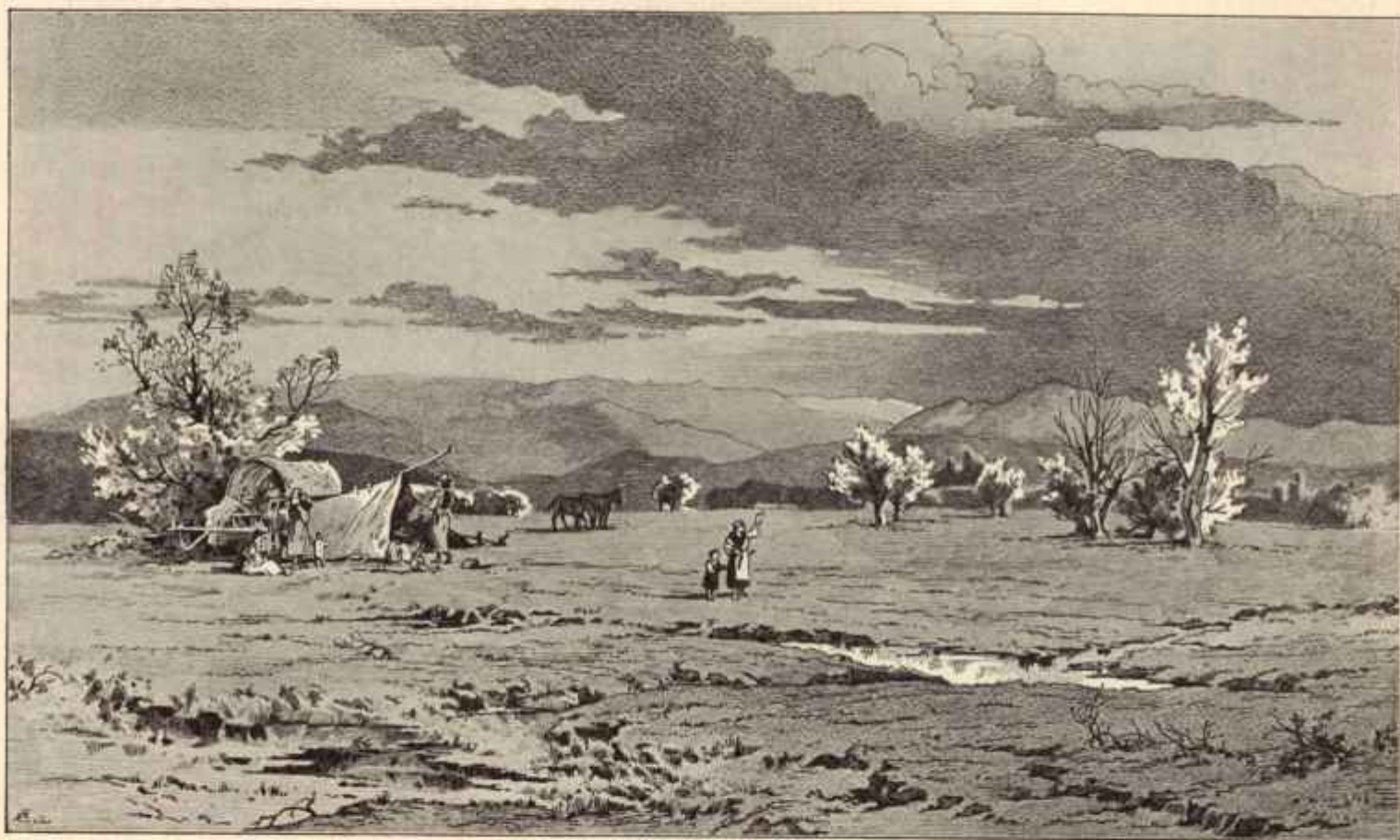
Leodunum galliarum clarissima et potētissima ciuitas hoc anno m. cccc. lxxv. a carolo burgundiorum duce ca-
pta et ingenti edita cede, dirupit. Euphorisus enim annus inter leodienses et burgundionū ducē marie pren-
tiones agebant. q̄a cū leodiensis ep̄s extingere tēptasset a p̄ciis suis vrbē pulsus fuit. id eo sumis ponti-
fex tricaricem ep̄m legatū eo misit. Is in carcere tradit. Quā ob rē indignatus dux vrbē in germania po-
pulosissimam presente et fauente ludouico fr̄corū rege acerrimo ip̄em ac p̄io vrbē expugnauit ac eā euerit.
Matthias inclitus rex hungarie bohēse regnū hac tēpēstate aggressus castrū saytha in loci natura tū vo-
mumior altitudine munitissimū reditione cepit. Inter hec sacro regni hungarie diademate a manib⁹
friderici romanorū cesaris magna cū difficultate reb̄ abito. rex seruo sui regni. Anno xvi. m. cccc. lxxv. in die
cene dñi assantib⁹ p̄cibus cū solenitate maria coronatus. Post hec mahumetē turchorū ingratore in expu-
gnatione dicti castrū saytha in fugā venit. relicto machinis et tormentorū generib⁹ inglori⁹ in turchiā rediit.
Tandē post aliqua t̄pa castrū siue castellū turchorū sabatz cēnoiam ad lit⁹ fluminis saue vel saui p̄ eodē ex li-
gno sc̄ra et multū curiose p̄forti ope p̄paratū (vt sequēs figura p̄ omne diametru ac formā ostendit) turrib⁹
ac fossatis ac vallibus. necnō minus militibus munitū dyro biemis sub rigore obsecut. in quo lignea menia
ex tabulis fabricata sunt. quarū tabularū cōpago ita solidū est vt vt ab intento posset auerura p̄p̄cendi.
Duntax̄ tridua ambitu p̄xiore distincta portis in oī decore dispositis. Arca vo curtis ingenti ambitu cū
vt amplitudo ip̄a regis aulā ostendat. Quā rex actus p̄io insisteret. turchi raptō comite iohāne de witeb̄is
ob exeratū regis ad castellū. eo interfecto caput ei⁹ absciderūt cū flauescēte copiosaq̄ coma hāste suffragis ad
terrorem expōni iusserunt. Matthias rex indignatus vt aggressus reditione cepit ac expugnauit ingenti glo-
ria. Bonissime turchi anno m. cccc. xxi. iterato castellū inuasērūt. ab hungaris repulsi ad propriā redierunt

Babatz

Szabács vára.

(Schestel 1497. évi világhronikájából.)

A kenyérmezei diadal helye.
(Rajzolta Székely Árpád).

Még ezen évben II. Mohammednak egy hosszabb fegyverszünetre irányuló ajánlatát visszautasította. Megtette nagymérvű előkészületeit egy ellene indítandó hadjáratra, majd Szabács alá vitte seregét s egyszersmind fenyegető állást foglalt el Nándorfehérvárral szemben. Az 1476-dik év első napjaiban kezdette meg az ostrommunkálatokat, a melyeknél egy új találmányt alkalmazott. Elvégre a törökök megadták magukat s február 15-dikén megnyitották a vár kapuit. Mátyás a megrongált építmények kiigazítását elrendelvé, Budára visszatért azon szándékkal, hogy a háborút mielőbb folytatni fogja. Azonban a nyugati újabb constellatiók egész figyelmét nyugat felé irányították.

1479-ben az Oláhország felől Erdélyt megrohanó törököket Mátyás két jeles hadvezére, Báthory István erdélyi vajda s a molnárlegényből vezérré emelkedett Kinizsi Pál Szászváros közelében a Kenyérmezőn teljesen megsemmisítette.

Otranto felszabadításának emlékére vert érem.

Ez egyike volt Mátyás legfényesebb hadjáratainak.

A következő évben Mátyás Bosnyákországban verte meg a törököket öt napig tartó véres csata után s Kinizsi Pált egyidejűleg Szerbiába küldte, hol a nagy hős a törökön többször vett diadalmat. Bosnyákországban Mátyás, hasonlóan Zsigmond királyhoz, a bogumil hitfelekezetűeket erőszakkal is igyekezett a róm. kath. egyházhoz téríteni s ezzel épp úgy, mint Zsigmond, náluk nagy elkeseredést idézett elő. Egy régi horvát krónika megjegyzi, hogy a bosnyákok a vallásüldözés miatt inkább hódoltak meg a töröknek, mint a magyarnak. Ez nem volt helyes politika, de pszichologiailag teljesen megokolt; csodálkoznunk kellene, ha Mátyás király, a nyugati egyház hitbuzgó bajnoka, a bogumilismus iránt közömbösnek mutatkozott volna.

Még ugyanezen évben Mátyás, hírért vevén annak, hogy a török Dél-Olaszországba rontott s Otranto városát hatalmába ejtette, Magyar Balázst egy kis

esapat élén nagy gyorsan oda küldi s ez elfoglalván a várost vízzel ellátó forrást, a törökök kénytelenek voltak megadni magukat. A forrást mai nap is »a magyarok forrása«-nak nevezik.

Mátyás keletre irányuló politikájának keretében Dsem herczeg története

Bajazád szultán.

(A *Historia Imperatorum Turcicarum* miniatüreje.)

érdekes közvetít, a melyről azonban itt nincs helyén bővebben szólni. Csak azon megjegyzésre szorítkozom, hogy Mátyás azért óhajtotta annyira Dsemnek hozzá való küldését, mert alkalomadtával fel akarta használni az oszmán birodalom ellen.

1483 őszén Geréb Mátyás horvátországi bán a császár területére tört török sereg felett fényes győzelmet vívott; majd Bajazád követei jelentek meg Mátyás előtt s vele öt évre fegyverszünetet kötöttek. De már a következő év nyarán (1484-ben) a szultán elárasztotta hadaival Moldvaországot s ugyanekkor kétezer török fegyveres Temesvár vidékét rohanta meg. Kinizsi Pál ezúttal is döntő csatát vívott s a török hadat szept. 13-dikán teljesen megsemmisítette. Így vezetett Mátyás fényes pályája a félhold hatalma ellen győzelemről győzelemre!

Mátyás király.

(A wolffenbütteli Cortesius Korvin-kódex miniatüreje).

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS AZ OLÁH VAJDASÁGOK.

IRTA: JANCsó BENEDEK.

V. László király 1457. márczius 21-én kiadott oklevelében Hunyady János vétkei között felsorolja, hogy »a hűséges havaselvi és moldovai vajdákat hol megölte, hol elkergette s helyökbe olyanokat tett, a kik neki lekötölezettjeik valának«. Ez oklevél Hunyady János iránt való ellenséges indulattal ugyan, de oly kétségbevonhatatlan igazságú tényt hoz fel, melynél hívebben Hunyady politikáját az oláh vajdaságokkal szemben semmi sem jellemezhetné.

Az oláh vajdaságok politikai magatartását úgy a török birodalommal, mint Magyarországgal szemben saját érdekek határozta meg. Gyenge erejű, kicsiny országok voltak s azért a két hatalmas versengő fél között csak ravasz és két-színűen egyensúlyozó politikával vélték a maguk különállását úgy a hogy meg-tarthatni. A román történetírás e politika atyjául és mesteréül I. Mircea havas-alföldi vajdát dicsőíti, olyan politikai felfogást és szerepet tulajdonítván neki, mint a magyar történetírás Fráter Györgynek, az erdélyi fejedelemség politikája

megalapítójának. Ez alkalmazkodó ravasz politikájának volt eredménye az a szerződés, melyet 1411-ben Mohammed szultánnal kötött s mely azután századokon át alapja volt Havasalföld függő viszonyának szemben a török birodalommal. Ez a szerződés nagyon előnyös volt Havasalföldre, mert benne a szultán az ország egész állami függetlenségét meghagyta; csupán csak azt kötötte ki, hogy évenként 3000 garast vagy 300 ezüst tallért fizessen adóba.

Mikor Mátyás király 1458-ban a trónra lépett, a két oláh vajdaságban két olyan vajda ült a trónon, kik ellenségei voltak Magyarországnak, még pedig nemcsak érületben, de tettben is. Mind a két férfiú a maga módja szerint első rangú és jelentékeny alakja a román történelemnek.

IV. Vlád vagy Tzepes vajda, trónra jutván, valószínűen azért, hogy pártfogóinak, a törököknek kegyébe behízelegje magát, üldözni kezdte az országában élő magyar alattvalókat. Román történetírók¹ beszélnek róla, hogy miután odahaza biztosította uralkodását, betört Erdélybe. Feldulta a Barcaságot, Fogarast, hamuvá égetvén a falvakat és kolostorokat. Felégettette Brassó külvárosait és egy templom előtt a szászok közül igen sokat karóba huzatott, nyugodtan reggelizvén a karóba huzottak jajkiáltásai és nyögései között. A szászokra azért haragudott, mert azt hitte, hogy a szászok egy trónkövetelőt rejtegetnek és hajlandók alkalomadtán tettel is támogatni.

A szászok az éppen most trónra lépett Mátyásnál panaszt tesznek Tzepes dulásai miatt. Mátyás azonban nem ér rá a brassaiakkal és az oláh vajdák ügyeivel foglalkozni. Fontosabb ügyekkel van elfoglalva; de tudja is, hogy Tzepesnek volt némi oka a szászokat a maga módja szerint megrendszabályozni.

A moldvai vajda, István, követi Tzepes vajda példáját; betör Háromszékre, hogy ily módon az erdélyi vajdát az előzőtt Áron Péter moldvai vajda kiadására kényszerítse. Dulásainak nem lesz meg a kívánt eredménye. Mátyás királynak tudomására jut a moldvai vajda betörése, de ellene sem tesz semmit.

Mátyás rendkívül türelmes magatartása összefügg keleti politikájával, melynek atyjáéval ellentétes volta első tekintetre annyira szembeötlő.

Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy Mátyás támadóan sohasem lépett volna fel és nem fejtett volna ki annyi buzgalmat és erélyt, mennyit, politikájának vezérelveit ismerve, tőle jogosan meg lehetett várni. Mikor azt tapasztalta, hogy az oláh vajdák magatartása, a kisebb szabású szomszédi torzszalkodás kereteit meghaladva, birodalmi politikájának féltékenyen őrzött határvonalait érintik, határozottan és cselekvően lépett föl ellenök.

Ilyen tetteleges beavatkozásra csakhamar megjött az alkalom. Tzepes kegyetlenségei miatt a boérok Tirgovisten gyűlést tartottak s helyébe öcsesét, a szép Radut (Radu cel frumos) választották. Miután Tzepest leghívebb emberei is

¹ Tocilescu: Istoria româna. Bucuresti 1887. 48. és köv. lapok.

elhagyták, Erdélybe menekült azzal az elhatározással, hogy Mátyás királynál keres pártfogást, ki őt Kilia visszafoglalásáért már előbb a maga emberének tartotta s kitől már a háború kitörésekor segítséget is kért. Mátyás személyesen akarta Tzepest visszahelyezni, de követei útján Radu szintén meghódolt Mátyásnak. Ezek a követek arról is meggyőzték Mátyást, hogy a havasalföldiekre nagy sérelem lenne Tzepes visszavitele, mert kegyetlenkedései miatt az egész ország ráunt és irtózik tőle. István vajda is igyekezett közreműködni abban, hogy Mátyás vissza ne vigye Havasalföldre Tzepest. A ravasz Tzepes, mikor Erdélybe jött, hogy Mátyásnál pártfogást keressen, azt a mondást követve: két vasad legyen a tűzben, Resinárról a szultánnak egy levelet írt, melyben azt az ajánlatot tette a szultánnak, hogy Erdélyt a kezeire játszsza, ha visszafogadja kegyelmébe. Levelét a nagyvezir István vajdának adta át, ki Radu követi útján Mátyás király kezébe juttatta. Mátyás ezután szándékát megváltoztatta; Tzepest magával Budára vitte, hol tisztességes fogságba helyezte.

Tzepes vajdának csakhamar társa is akadt Moldva elűzött vajdájában, Áron Péterben. István vajda törökkel való szövetkezése Mátyás figyelmét a moldvai ügyekre fordította; annál is inkább, mert ez a vajda nemcsak a törökkel szövetkezett a havasalföldi vajda ellen, hanem Lengyelországnak is meghódolt, mi a Moldva felett praetendált magyar felsőség megsértése volt. Mátyás megparancsolta az erdélyi vajdának, hogy Áron Pétert Budára küldje; valószínűen azért, hogy vele, mint trónkövetelővel, István vajdát épp úgy féken tarthassa, mint Tzepessel Radut.

István vajda meg is érdemelte Mátyás különösebb figyelmét, mert egyáltalán nem maradt nyugton. 1465-ben Radutól elfoglalta Kilia várát. Időközben történt, hogy az erdélyiek az 1467-ki adóreformok miatt Veres Benedek vezetése alatt fellázadtak Mátyás ellen, sőt István vajdával is összeköttetésbe léptek. Mátyás tekintélyes sereggel gyorsan Erdélyben termelt, hol a meglepett lázadók meghódoltak. Némelyek azonban István vajdához menekültek, ki szívesen fogadta őket. Mátyás az erdélyi zavargások lecsillapítása után elérkezettnek látta az időt a moldvai vajda megfenyítésére is. 1467. november végén az ojtozi és gyimesi szorosokon át betört Moldvába. István mindjárt kezdetben békét ajánlott, de Mátyás, nem tartván őszintének béke-ajánlatát, tovább ment. Midőn Moldva-Bánya helységben seregével együtt gondtalanul tanyázott volna, István éjnekidején rátört és seregéből nagyon sokat levágott. István diadala ugyan nem volt oly szörnyűségesen nagy, mint azt a román történetírók hirdetik, de mivel maga Mátyás is súlyosan megsebesült, kénytelen volt seregével visszatérni Erdélybe.

István vajda a nyert zsákmány egyik részét Kázmér lengyel királynak küldötte s egyúttal panaszt is tett Mátyás hadjáratáért. Kázmér felvilágosításokat kért emiatt Mátyástól. Mátyás 1468. április elején azt felelte, hogy azért tört be Moldvába, mert István vajda nem tartotta meg ígérését, a hozzá menekült

lázadókat pártfogolta, a törökkel szövetséget kötött és Mátyás tartományait több ízben pusztította. A mi pedig Magyarországnak Moldva felett való jogát illeti, »a moldvai vajdák mindenkor a magyar királyoknak szolgáltak; e tartománynak soha más vajdája nem volt, csak olyan, kit a magyar király küldött oda. Hisz a mi atyánk is, a ki csak kormányzó vala, tetszése szerint egymásután nevezett ki több vajdát anélkül, hogy valaki ellent mondott volna«.

Hogy Mátyás király 1468-ban István vajdát nemcsak meg nem ajándékozta Küküllő és Csicsó várakkal, sőt formalis békét sem kötött vele, bizonyítják Istvánnak ezután következő tettei. 1468-ban szerződést köt a lengyel királlyal, melyben a lengyel királyt urának ismeri el, csak hogy az őt megvédelmezze minden ellenségtől: törököktől, tatároktól, magyaroktól stb. 1469-ben pedig 8000 lovassal pusztítja a Székelyföldet azon ürügy alatt, hogy Áron Péter ott időzik; sőt Áron Pétert becsalatra Moldvába és kivégezteti. Mindez lehetetlen lett volna, ha Mátyás formászerint való békét köt vele; sőt ezenfelül még két várral is megajándékozta. Lehetetlen, hogy Mátyás a Székelyföld földulása után is meg hagyta volna a szóban forgó két vár birtokában.

Mátyás és István kibékülése, illetőleg István meghódolása későbbi dolog. István, miután látta, hogy Magyarországtól nincs mit tartania és Lengyelország biztos pártfogását is megszerezte, Havasalföldre vetette tekintetét. Belekötött Radu vajdába s azt több csatában megvervén, helyébe Laiot Bassarab-ot ültette (1471.). Radu a törökhöz menekült s ily módon a török hatalmat is bevonta a két vajda közötti harcra. István a veszedelem közeledtére nemcsak segítséget kér a keresztény fejedelmektől, de Mátyásnak egyenesen meg is hódol. Mátyás Magyar Balázs erdélyi vajdát küldi segítségére. István Berlád mellett megveri a törököt; de tudja, hogy a török a szenvedett vereséget nem hagyja boszulatlannal, azért Mátyásnak 1475-ben újra meghódol, ki e tényről augusztus 15-én oklevelet ad ki, mely igen érdekes világot vet az oláh vajdaságoknak Magyarországhoz való viszonyára.

Mivelhogy István vajda — mondja az oklevél — Mátyás királyt természetes urának ismerte el és neki, valamint a szent koronának is tartozó hűséget ígért, Mátyás őt és boérjait s az egész Moldvát kegyelmébe visszafogadja. István megígéri, hogy mindazt teljesíti, mit jog és szokás szerint az előbbi vajdák is tenni tartoztak a magyar koronának. Mátyás nemcsak megbocsátja, a mit eddig ellene a moldvaiak vétettek, hanem ígéri azt is, hogy senkit sem fog országában megtérni, még kevésbbé pártolni, a ki Istvánnak ellensége. A két tartomány közötti határokon is a király mind István moldvai, mind Vlád havasalföldi vajdákat azon kiváltságok szerint erősíti meg, miket Sándor és Mircea kaptak a magyar királyoktól. Minthogy István személyesen és országával együtt kötelezi magát segítségre nemcsak a pogányok, de a királynak minden ellensége ellen, a király is István vajdát személyesen fogja védelmezni, valamikor szükség lenne

rá, hacsak az ország nagyobb ügyei nem foglalnék el, a midőn lehetőleg nagy segítséget fogna neki küldeni. Ha pedig megesnék, hogy István és boérjai a királynak birodalmába kényszerülnének menekülni, itt jó fogadtatásra találnak; szabadon vissza is mehetnek, sőt a király tehetsége szerint elő is mozditja visszamenésöket.

E szerződés Havasalföld tényleges vajdájául Vlădot, azaz Tzepest nevezi meg, holott ekkor tényleg még Laiot Bassarab volt a vajda.

Tzepes vajdát Mátyás valóban visszahelyezte trónjára azért, hogy Havasalföldön is hű embere legyen, ki az utóbbi esztendőkből a török ellen szép sikerrel és nagy dicsőséggel hadakozó István vajdát mindenben segítse s így a hozzá hű oláh vajdák segítségével a török hatalmat meggátolja a Duna vonalának átlépésében.

Alig hagyta el azonban Báthori Havasalföldét, vége lett Tzepes uralkodásának is. Miután volt egy Tzepelus vajda, s utána egy Calugarulnak nevezett Vlăd vajda is, a román krónika-írók e három vajdából egyet csináltak: *Calugarul Vlăd voda Tzepelus-t*, a ki nem lett volna senki más, mint Tzepes vajda, ki első uralkodásának kegyetlenségeit megbánva, nemcsak jámbor és istenes férfiúvá lett, de bűnbánata külső jeléül kaluger öltözetet is viselt volna. E hagyományt csak a különböző vajdáktól kiadott oklevelek pontos vizsgálata alapján sikerült legújabbán azzal a homálylyal egyetemben eloszlatni, mely éppen e hagyomány következtében az 1477—1493-ig uralkodott havasalföldi vajdák egyénisége felett borongott.

Tzepes vajdát két hónapi másodszori uralkodása után megölte Laiot Bassarab öcscse, Mlăd Bassarab, kinek *Tzepelus* melléknevet adtak s a kit emiatt a román krónika-írók éppen az általa megölt Tzepessel tévesztettek össze. Ez a Tzepelus vagy ifjabb Bassarab természetesen a törökök szövetségese volt. 1479-ben Alibég társaságában berontott Erdélybe, de a híres kenyérmezei csatában vereséget szenvedtek. Tzepelust is utólérte az oláh vajdák sorsa. A Calugarulnak nevezett Vlăd személyében trónkövetelő támadt, ki István moldvai vajda segítségével a tróntól megfosztja, elfogja és kivégezteti. E Calugarul Vlăd vajda inkább kolostor- és templomalapításairól nevezetes, mintsem hadi vállalatairól.

De egy más fordulat is áll be, a mi Mátyás figyelmét ismét elvonja az oláh vajdaságoktól. Bajazid szultán a Dsem hercegtől támasztott zavarok miatt szükségesnek látta Mátyást öt évi fegyverszünettel kínálni meg. Mátyás el is fogadta, de oly feltétel alatt, hogy a török nem fog egyetlen keresztény országot sem megtámadni ez idő alatt. Így tehát egy kis időre csendesség lett keleten. Nem sokáig tartott, mert Bajazid 1484-ben elfoglalta Kiliát és Dnjeszterfehérvárat. Mátyás, bár el volt foglalva Bécs ostromával, mégis észrevette, mekkora veszedelem rejlik abban, hogy a török a Duna vonalán átjőve, befészkelte magát e két erősségbe. Mátyás szemrehányásaira a szultán azt feleli, hogy ő nem szegte meg a békét, mert Moldva és Havasalfölde nem voltak a kötött békébe foglalva,

mit bizonyít a béke-oklevél szövege; különben ígéretet tesz, hogy a két oláh vajdaságot többé nem fogja bántani. Mátyás látva, hogy a szultánnak formailag igaza van s hogy a baj a szerződés szövegét fogalmazó Várdai Péter érsek vigyázatlanságából származott, a történt dolgokba belényugodott s István vajdát, hogy a veszteségért kárpótolja, ekkor ajándékozta meg Csicsó és Küküllő várakkal.

Várdai érsek vigyázatlanságának igen súlyos külpolitikai következménye lett. István vajda egyenesen Mátyást okozta, de látva, hogy Mátyástól a törökkel kötött béke lejártáig, 1489-ig, a török ellen az elfoglalt két vár visszafoglalására nem remélhet semmi segítséget, Kázmér lengyel királyhoz fordult s neki 1484 szeptember 15-én személyesen meghódolt. Biztatást és némi segítséget nyervén a lengyelektől, István vajda megkísérlette a két vár visszafoglalását. Az eredmény az lett, hogy a török elpusztította Moldvát. Mátyás István vajda e tetteiben a magyar állam Moldva felett gyakorolt fennhatóságának megsértését látta. Érdekesen tárgyalja e kérdést abban a levelében, melyet Zsigmond ausztriai hercegnek írt.

Mátyás semmi szín alatt sem akarta megengedni, hogy a Moldva felett való védnökség átmenjen Lengyelországra. Miután az osztrák dolgok teljesen lekötötték erejét, diplomáciai úton igyekezett Moldvára való jogát sértetlenül fentartani. 1486-ban III. Inceze pápánál bepanaszolta a lengyel királyt, hogy Moldvát elvonta a magyar király iránt tartozó hűségtől. A pápa még ez év júniusában azt felelte, hogy az ügyet a szent szék döntése alá bocsátotta s igyekezni fog megóvni Magyarország minden jogát. 1489-ben vissza is ítélte a pápa Moldvát Magyarország hatalma alá. Mátyás el lévén a nyugati ügyekkel teljesen foglalta, megelégedett e diplomáciai diadallal, melyet teljessé és gyakorlatilag értékessé csak úgy tehetett volna, ha alkalomadtán diplomáciailag elismert jogait úgy Kázmérral, mint Istvánnal szemben fegyverrel érvényesíti. Erre azonban sem idő, sem alkalom nem volt; mert a nagy király egy év múlva 1490 április 6-án meghalt.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS AZ OROSZOK.

IRTA: MÁRKI SÁNDOR.

Harmadfélé századig fizetett adót Oroszország a *kipsaki* tatár kánságnak, míg végre III. *Vasziljevics* Iván hadai 1487 május 18-án bevették *Kazánt* s megfordították ezt a viszonyt. Barátságban maradt azonban *Krimmel*, mindamellett, hogy azt 1475 óta II. Mohammed szultán vetette fenhatósága alá s hűbérül adományozta *Mengli-Giráj* tatár kánnak. A kán nyíltan szövetekezett a nagyfejedelemmel s a közbenjáró szerepét játszotta közte és a szultán közt, kinek növekedő hatalma kezdettől fogva aggasztotta ugyan, ellenséges föllépésre azonban még nem ösztönözte a nagyfejedelmet. Iván czár a kán s a szultán követeit épp oly szívesen látta fényes fővárosában, Moszkvában, mint Ázsiából Perzsia és Dsagatáj, Európából a pápa, Velence, Dánia s Német- és Magyarország küldötteit. *Vjetka*, *Novgorod*, *Perm* és *Tver* elfoglalása s a svédekkel, lengyelekkel, litvánokkal vívott harcrai után büszkén fogadhatta azt az üdvözlést, a melyben örömet fejezte ki *Mátyás* magyar király, hogy hatalma így növekedik. Néhány évvel a magyar király halála után a magyarok őshazáját, *Jugriát* is birodalmához kapcsolta a czár, az oroszok ura, a hogy ettől fogva a külföldiek is nevezték.

Iván czár most már újból azt a politikát kezdette követni, a mely félezredéves volt éppen, mint maga az orosz birodalom s melynek nyíltan ki nem mondott célja Bizáncz elfoglalása. Bizánczi hercegnőt vett feleségül, a bizánczi kétféjű sast fogadta el egynek és oszthatatlannak nyilvánított birodalma czimeréül s 1464 óta az ő metropolitája kezdte gyakorolni az egykori konstantinápolyi patriarcha jogait. 1498-ban az első orosz követ, *Pletsej* Michail éppen oly nyersséggel lépett föl a szultánnal szemben, mint pl. 1853-ban *Mencsikoff*. S 1503-ban II. *Ulászló* magyar király már nyíltan szemére vetette Ivánnak, hogy a magyarok és lengyelek csak azért nem támadhatnak teljes erővel Törökországra, mert Oroszország egyre fenyegeti őket; VI. *Sándor* pápa pedig arra kérte, béküljön ki a lengyel királylyal, hogy az és szövetségese, a magyar király, egyesülten nyomúl-hassanak a megdöbbentően terjeszkedő török ellen.

Valóban, Oroszország újjászületése új korszakot jelöl a *keleti kérdésben* s vele Magyarország történetében, ha *Vasziljevics* Iván és *Mátyás* király közt még

voltak is oly barátságosak a viszonyok. Lengyelország hatalmának növekedése épp oly alkalmatlan volt Orosz-, mint Magyarországra nézve. Oroszországot a litvániai, Magyarországot a cseh kérdés hozta meghasonlásba Kázmér lengyel királylyal, ki már 1472-ben is azért nem segíthette szövetségét, *Ahmet* kipcsaki

III. Iván cár.

kánt az oroszok ellen, mert erejét Mátyás kötötte le. 1482-ben, mikor újabb cseh-lengyel támadás fenyegette *Mátyást*, a két szláv ellenében egy harmadiknál, az orosznál keresett szövetséget.

1482-ben követül küldte hozzá *Iván deákol*, kétségkívül ugyanazt, ki még 1511-ben is aradmegyei tisztje volt a szerb származású Jaksiesoknak s mint ilyen,

jártas lehetett a szláv nyelvekben. III. Iván szívesen látta őt Moszkvában s nemcsak elfogadta a felajánlott szövetséget, hanem egy titkos okiratban még abban is megegyezett, hogy az első alkalommal egyesülten támadjanak a lengyelekre. A kölcsönösen aláírt szövetséglevelet *Vilnában* cserélték ki az uralkodók; a nagyfejedelem azonban Iván deákkal együtt *Kuriczint* is beküldte Magyarországra, hogy személyesen üdvözlje a királyt.

Kuriczin előtt a szent keresztre esküdött a király, hogy hű szövetségese lesz Ivánnak s azután a szövetséglevél aláírt példányával bocsátotta vissza. A követ azonban útközben a törökök fogságába esett. Mátyás sürgette szabadon-bocsátását s a porta meg is nyugtatta őt, hogy azonnal útnak indította *Kuriczint Mengli Giráj* krimi tatár kánhoz, Iván czár szövetségesehez, ki éppen ekkortájban foglalta el *Kijevet* a lengyelektől. Az orosz-tatár-szövetségnek erre a diadalára *Kázmér* kénytelen volt abbahagyni az oroszok ellen nagy garral kezdett hadjáratát s hosszabb tárgyalások után békére lépett a czárral. Mátyás király egy *Kelemen* nevű követe által figyelmeztette a czárt, hogy nemsokára haddal támad *Kázmér*ra s kérte, hogy megkötött szövetségek érdekében majd segítségére legyen.

Követe, *Kuzminszkij Fedecz* által meg is ígérte ezt a czár, kijelentvén, hogy ragaszkodni kíván szövetségökhöz, egyúttal azonban bővebb felvilágosítást kért a hadjárat tervéről. Iván, úgy látszik, nem bízott Mátyás ígéreteinek őszinteségében s követe, Fedecz, ismételtén kifejezte abbeli gyanúját, hogy a szövetséglevél s *Kuriczin* dolgában valami álnokság történt. Már-már feltűnt a czárnak, hogy kelletténél tovább marad ki második követe, Fedecz is, midőn 1487 szeptemberében hozzáérkezett *Iván deák*, a király követe s hírül hozta, hogy *István* moldvai vajdánál, a magyar király hűbéresénél s a czár nászánál (menyének apjánál) tartózkodott *Kuzminszky* egészen mostanig, midőn vele együtt érkezett Moszkvába s hogy Mátyás szorosan ragaszkodik a szövetséghez.

Teljesen megnyugodhatott erre nézve a czár, midőn végre-valahára *Kuriczin* is megérkezett s magával hozta a szövetséglevélnek régen aláírt példányát. III. *Iván* abban bízva, hogy ennek értelmében Mátyás segíteni fogja, azonnal megkezdte hadjáratát *Kázmér* ellen, hogy elfoglalja s birodalmába kebelezze *Tvert*. Értesítette a királyt, hogy helytartói már is több sikert értek el s hogy szövetségese, *Mengli-Giráj* kán, szintén nagy károkat tett a közös ellenség földén. A király azonban, ki Bécs elfoglalása óta minden pillanatban ébren órkodott III. *Frigyes* német-római császárral szemben, időt akarván nyerni, bővebb tudósítást kért tőle, egész haderejével tört-e *Kázmér*ra, mely esetben azonnal megkezdí támadását; egyébként pedig szerencsét kívánt neki uralma terjedéséhez. Mátyásnak aligha volt egyéb célja az orosz szövetséggel, mint az, hogy megakadályozza *Kázmér*t III. *Frigyes* megsegítésében; s *Kázmér*, kit a tveri hadjárat lekötött, nem is jelenhetett meg a nyugati csatatéren. 1488. júl. 29. kegyesen bocsátotta ugyan el a czár *Iván deákot*, vele küldött követével, *Stiborral* és *Karamiszovi* Vaszilijjal

azonban elég érthetően adta Mátyás tudtára, hogy többet várt volna s vár is tőle ebben a dologban. Ő erősen áll a szövetség mellett; csak erősen álljon mellette a király is és megtámadván, addig meg se béküljön Kázmérral, míg bosszút nem állhatnak rajta, a közös ellenségen. »Bárcsak megtudná a mi ellenségünk, — szólt Iván deákhoz is, — hogy a mi testvérünkkel, Mátyás királylyal, mi ő ellene egy ember vagyunk.« Tudatta különben vele, hogy *Mihály* tveri nagyhercegtől, Kázmér szövetségesétől, már el is vette Tvert s hogy a nagyherceg elmenekült Kázmérhoz, kitől különben szintén több vidéket elfoglalt. Kázmér követei gyakrabban megfordulnak ugyan nála, ő azonban nem szándékozik békére lépni vele. Titokban arra utasította követét, járjon végére, milyen viszonyban van Mátyás a törökökkel, németekkel, csehekkel, lengyelekkel, hogy végre meggyőződjk, komolyan számíthat-e rá.

Mátyás átvette a nagyfejedelemtől, az »egész Oroszország urától« érkezett első fejedelmi ajándékot s Bécsből, 1488 decz. 16. azt válaszolta, hogy mindenestre fenntartja a kötött szövetséget, a hadjárat megindítása ügyében pedig külön követet küld hozzá. S mivel a III. *Frigyestől* izgatott Cseh- és Lengyelország már a következő évben szövetkezett ellene, valószínű, hogy az orosz-magyar szövetségnek sokáig csúrt-csavart eszméje csakugyan megvalósul, ha Mátyást a halál váratlanul el nem ragadja.

A két uralkodó közt való diplomatai érintkezéseknek mellékes céljaik is voltak. 1488-ban a nagyfejedelem megparancsolta *Zagrjaszki* Dimitrijnek, hogy Kolivánig kísérje el Iván deákot. Ez és *Kuzminszkij* Fedecz általa a czár nevében arra kérte Mátyás királyt, »mutatná meg hozzánk való barátságát és küldene nekünk *ágyúöntő mestereket*, a kik értenének ágyúkat önteni és a kik értenek az ágyúkkal való tüzelést és a városok megszállását. És küldene hozzánk olyan mestereket, kik értsenek az *érczmunkához*, az arany- és ezüstművességhez és a kik értsék az érczet elválasztani a földtől; mert az én földemben arany és ezüst van ugyan, de nem tudják azt elválasztani a földtől. Azután küldjön nekünk *ezüstműveseket*, a kik tudjanak jó ezüstedényeket, végre pedig *építő kőműveseket*, kik értenek a templomok és paloták építéséhez — és a városok csinálásához«. Alkalmasint küldött is egy-két mestert a király; ebből az időből vannak ugyanis orosz aranypénzek, melyek a magyar aranyokon ábrázolni szokott Szent László arczképét tüntetik föl, az orosz-magyar szövetség emlékére vert érmen pedig egyik oldalon Iván czár képe, a másikon Magyarország és Mátyás király egyesített czimere látható. Tudjuk azonban, hogy *Aristotele Fioravanti*, a bolognai művész, ki 1467-ben Mátyás udvarában időzött, 1475—79 közt Oroszországban tartózkodott, hol mint építő, pénzverő, ágyú- és harangöntő, tehát éppen aféle munkákkal foglalkozott, a minőkre Iván kért embereket Mátyástól s más európai

III. Iván aranyforintja.

uralkodóktól. Lehet, hogy ő vitt be néhány magyar vonást a gyermekkorát élő orosz művészetbe; s hogy az ő befolyásának kell tulajdonítani azt a hasonlóságot, mely az orosz és a magyar *sodrony-zománczolás* közt mutatkozik.

Egyáltalán élénkülni kezdett a *kereskedelmi összeköttetés* a két ország közt. *Mátyás* király pl. orosz kereskedőktől hallotta, hogy magyarok laknak a Don eredete táján; felesége, *Beatrix* királyné, 1488-ban Muszkaországból s Erdélyből hozatott betanított solymokat, hogy azokat *Herkules* ferrarai hercegnél olaszországi betanított solymokért cserélje be; az orosz prémeket pedig rendesen Krakkón át hozatta. A czobolybőr darabja 17, a hölgymenyét csomagja 28—42, a nyuszt-suba 100—150 frt volt, a mi a gyarmatárúczikkekhez képest még olcsónak is mondható.

S ha Vasziljevics Ivánban meg volt az a büszke törekvés, hogy *minden orosz urának* mondja magát, ki tudja, nem törekedett-e arra Mátyás is, hogy *minden magyart egyesítsen* uralkodása alatt, vagy hogy legalább összeköttetést eszközöljön a magyarságnak századok óta elvált elemei közt? Hagyomány szerint *Kelemen* és *Iván deákoknak* az állítólag a Don eredete táján, tehát Nagy-Bolgárország délnyugati határán lakó magyarok visszahívása lett volna egyik feladata. Híre járt, hogy egy veronai ember a Don eredetéig jutván, ott magyarul beszélő népre talált s II. *Pius* pápát már meg is kérte, hogy ferenczrendi barátokat adjon melléje, kikkel a pogány magyarokat megtérítse; a dolog csak azon múlt volna, hogy az oroszországi görög egyház világi feje, a czár, nem tűrhette a pogány magyaroknak a katolikusokkal való egyesülését, a hittérítőket nem eresztette hozzájuk. *Jugoriát*, Szibéria éjszaknyugati részét, hol a magyarok őshazáját keresték, a czár végképpen 1499-ben csatolta birodalmához. »Ez az a Juharia — szólt félszázad múlva »Oroszország szellemi felfedezője«, Herberstein, — melyből a magyarok kivándoroltak, hogy Pannoniát vagy Magyarországot és Európának több más országát Attila alatt elfoglalják. Azért az oroszok ma is nagyon dicsekszenek vele, hogy alattvalóik hajdan Európa nagyobb részén uralkodtak.« Mikor Muszkaországban először (1517.) volt követ, hogy a moszkvai fejedelemnek Lívóniára való jogát bizonyíttassák, azt beszélték neki, hogy a juhrok, a nagyfejedeleme alattvalói, egykor Moszkvában laktak és a Maeotis-tavánál tanyáztak, azután pedig elfoglalták a Duna mellett levő Pannoniát s még most is ungaroknak nevezik őket. Majd meghódították Morvát és Lengyelországot. »Mondják — teszi hozzá, — hogy a juhrok nyelve ma is egy a magyarokéval. Azt azonban nem tudom, igaz-e, vagy sem. Mert akármilyen gondosan kerestem is, senkit se kaphattam meg azon országból, kivel a magyar nyelvben teljesen jártas szolgám beszélhetett volna.« Előtte különben már *Miechow* is terjesztette ezt a hitet a két Sarmatiáról írt könyvében, melyet *Thurzó* Szaniszlónak ajánlva, még 1518-ban adott ki s melyet Magyarországon nagyobb mohósággal olvastak, mint az Amerika fölfedezéséről szóló tudósításokat.

Mátyás királynak 1490-ben történt halálával úgyszólván egyszerre megváltozott az a politikai helyzet, melyet Magyarország Oroszországgal szemben teremtett. II. Ulászlónak magyar királylyá választása egyértelmű lett volna a magyar-cseh-lengyel szövetséggel. Vasziljevics Ivánnak nagyon érdekében állt, hogy ezt a szövetséget szétrobbantsa s hogy Magyarországon olyan trónkövetelőt támogasson, kinek uralomra-jutásával délfelől is folytonosan bizonytalan-ságban tartsa Lengyelországot.

MÁTYÁS KÖVETEI PERZSIÁBAN.

IRTA: VÁMBÉRY ÁRMEN.

Mielőtt a magyar-perzsa követségről szólnék, szükséges, a perzsa birodalom történetének azon korszakát érintenem, melyben a Szofi-család, mely a siismust legelőször hirdetvén, az iszlám közt nagy szakadást idézett elő s egyszersmind családját Irán trónjára helyezé, Uzun Haszán személyében azon magasra törő, bátor katonát és fejedelmet találá, ki az akkor már jó nagy hatalomra kapott oszmán birodalomnak keztyűt vetve, folytonos háborúskodásra adott okot. Uzun Haszán, miután Timur utódjait Turkesztánban legyőzte, azon kedvező perczet vélte találni, melyben az őt hódítói tervei kivételében leginkább gátló törököket is megtámadhatja; ezeknek hatalma akkori időben Tebrisz és az összes transkaukazusi tartományok fölött kiterjedt és II. Mohammed, kit Európában nyert győzelmei egészen elkábítának, kimondhatatlan dühvel látta, miként sérti őt először keleti vetélytársa egy dölyfös levélben és mint támadja meg ezután merészen saját birodalmát.

1473-iki márczius hó végén személyesen indult Uzun Haszán ellen egy százezerre menő sereggel, melynek vezénylesével Chasz Murád basát, a Palaeologus-család egyik utódját bízta meg; a két sereg az Euphrates partján ütközött össze. Uzun Haszán — a mint a törökök állítják — csel által, vagy — mint a perzsák beszélnek — kiváló bátorsága által, az oszmánlit rútul megverte, a főbb vezérek közül három az ellenség kezébe került és győztes előrenyomulását egészen a pontusi hegységig terjesztette.

Ezen hadjárat alatt és előtt azonban fegyveres erő mellett még diplomatikai módszerekhez is fogtak, hogy a szunniták hatalmát képviselő oszmán birodalmat megtörve, siita felekezetüknek hatalma alapját megvethessék. A perzsák jól tudták már akkor, hogy Európa a félhold hatalmától rettegve minden alkalmat megragad, hogy Konstantinápoly birtokába jutott veszedelmes ellenségének

árthasson. — A mint a karamáni hercegek hajdanta, úgy a perzsák most, az európai keresztény fejedelmeket a török ellen való szövetségre hívták. Az első követség, mely e célból nyugat felé indult, egy a velencei köztársasághoz küldött követ vala, ki az ádriai szigetvárosból Rómába is ment, hogy IV. Sixtus pápát, vagy jobban mondva annak befolyását megnyerhesse. A pápa Bessarion, Bembo és Borgia bibornokokat, mint Hammernél olvassuk, Francia-, Német- és Spanyolországba küldé, hogy a fejedelmeket keresztes hadra buzdítva, a közös ellenség egyik hatalmas vetélytársával — a perzsával — szövetségbe vonja. Micsoda eredménye volt a pápai követségnek a perzsa szövetségre nézve, arról hallgat a történet; mi csak annyit tudunk, hogy a velencei köztársaság, mely már ezelőtt is diplomatikai összeköttetésben volt Uzun Haszánnal, Catarinus Geno (vagy mások szerint: Zeno) szónokot az ezelőtt kötött barátsági viszonyok megújítására küldé; őt egyszersmind a pápánál, a római császárnál, sicíliai Ferdinándnál, Kazimir lengyel királynál és Mátyásnál is megbízta. Hogy Mátyás királyunk ezen alkalmat meg nem ragadta, hogy általa veszedelmes szomszédjának árthasson: mindig feltűnt előttem, annyival is inkább, mivel tudjuk Dsem, vagy, mint az európaiak nevezik, Zizim szultánnal való levelezéséből, hogy ő Bajazid ezen Rómában tartózkodó öcsését érdekében felhasználni iparkodott.

Tarikh-i-Szefevi nevű kéziratban ugyan, mely Uzun Haszán életét részletesen leírja, említés tétetik, hogy Velence, Freng és Madzsarországból követek érkeztek: de én ezt inkább keleti dicsekvés valami jelének tartottam, és Mátyás királyunknak perzsa követségéről csak azóta tudok valami biztosat állítani, hogy »La republica di Venezia e la Persia« című, Berchet Vilmos által kiadott okmánygyűjtemény jutott kezemhez. E mű, mely a velencei köztársaságnak a keleten levő diplomatikai összeköttetésére és kereskedésére fényt akar vetni, mindazon követségi jelentéseket és diplomatikai levelezéseket tartalmazza, melyek a nevezett köztársaságnak Perzsiával való érintkezéséből keletkeztek.

Itt documento XII. szám alatt »Relazione della bataglia di Terdshan« című levélre akadunk, melyet Catarinus Geno Erzinganból 1473. augusztus 8-káról intézett a tizes tanácshoz. Geno elbeszéli először a perzsákra szerencsétlen kimenetű terdshani ütközet folyamát, folytatja a perzsa király jövőbeli terveinek elbeszélését és a táborban lakó udvar eseményeit érintve ezt beszéli:

»A folyó (julius) hó 7-kén érkezék a táborba Magyarország felséges királyának két követe, kikkel együtt a kihallgatáson jelen voltam és miután az intézett választ is meghallgattam, azon kérést tevém Ó Felségéhez: engedtetnék meg nekem egy emberemet a főkapitánysághoz (Velenczébe) küldeni és hogy Ó Felsége ennek egyszersmind a tetszésében levő rendeletet is átadhatja. Ó Felsége azt felelé, hogy nem küld senkit sem, hanem azt akarja, hogy saját magam induljak útnak a felséges magyar király követeivel együtt. A mint mindnyájan tudják, nekem sajátképpen tervem abban állott, hogy még egy évet itt időzzek, hogy lássam,

mire bírhatom a királyt; de most, miután elbucsúztattam, nem teheték egyebet, mint hogy elutazzam és a magyar királynak ezen nagyságos követeivel útnak is indultam.

Mátyás királynak a perzsa udvarhoz való követségéről tehát kétség nem lehet. Hammer a szokott magyarellenes indulatával, nagy királyunknak, messze Kelettel való politikai összeköttetéseit készakarva elhallgatja; mert alig szenved kétséget, hogy ezen okmány neki, ki a velencei archivumokat többször forgatta, figyelmét kikerülte volna.

A magyar olvasót, vagy jobban mondva a magyar történést, talán az is érdekli, hogy mely úton haladt a magyar-perzsa követ messze célja felé; és noha e tekintetben semmi bizonyosat nem állíthatnánk, mégis, az akkori viszonyokból ítélve, mondhatjuk, hogy a követség, valamint a velenceiek szokták tenni, először Lengyelországba ment, innét déli Oroszországba, a Kaspi-tenger északi partjára; vagy pedig, mi követünknel valószínűbb, a Kaukazuson és Araxesen át Tebrisnek és innét az akkor még nagy hírnek örvendő Erzingának tartott.

Igaz, hogy ezen út sokkal fáradságosabb volt mint az, melyen később utaztak Iránba. Ma rendszeren Trebizont és ázsiai Törökország örmény részén át alig kerül két hétbe, hogy az ember Tebriszt elérhesse, mi pedig akkori időtájban legalább hat, sőt nyolcz hónapig tartott. Okát ezen nagy kerülésnek leginkább abban találjuk, hogy a törökök, kiknek hajói a Fekete-tengert ellepték és kiknek befolyása Transkaukázus nyugati részén igen nagy vala, éber szemmel kísérték a nyugati hatalmak Perzsia felé irányuló politikáját; és ha esetlegesen ily perzsa követet elfogtak volna, az mint veszedelmes kém, bizonyosan halállal lakolt volna küldetéséért.

Ha ezen magyar-perzsa követség, mint történelmi tény, már eléggé érdekes magában véve, úgy hiszem, még érdekesebb volna, ha a küldetéssel megbízott személy neve, főképpen pedig a perzsa udvarnál eszközölt válasz nyomába juthatnánk. Ennek kutatását a magyar történészek figyelmébe bátorodom ajánlani.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A PÁPASÁG.

IRTA: ÁLDÁSY ANTAL.

»Soha fejedelem, soha nemzet nem volt engedelmesebb, odaadóbb a szentszék iránt, mint a magyar nemzet és a magyar király.« E szavakkal találkozunk Janus Pannonius azon üdvözlő beszédében, melyet II. Pál pápához tartott, mint annak a hódoló követségnek szónoka, melyet Mátyás király Pál pápához küldött,

hogy őt megválasztása alkalmából üdvözölje. E mondást Mátyás uralkodása is igazolta. A magyar király és a szentszék között a viszony mindvégig benső volt; az a feszültség, mely a magyar király és VIII. Incze pápa között támadt, nem volt oly mélyreható, hogy nyílt szakításra vezetett volna.

Midőn Mátyás a magyar trónt elfoglalta, a pápai széken III. Calixtus ült, az elhunyt Hunyady János igaz tisztelője és bámulója, ki Hunyadynak a török ellen vívott harczeit a rokonszenvnek nem egy megnyilatkozásával kísérte. E rokonszenv az apáról a fiúra szállott. Mátyás trónraléptekor a pápa siet őt üdvözölni, ki trónrajutását a pápának bejelentve, hódolatát mutatta be neki, mint a kereszténység fejének. Maga Mátyás a pápa rokonszenvét már előre megnyerte magának azzal a kijelentéssel, hogy apja nyomdokaiba lépve a török ellen való harcot fogja legfőbb feladatának tekinteni. A jó viszony fentartására mindkét részről megvolt a kellő biztosíték, s jóllehet III. Calixtusnak néhány hónap múlva (1458. aug. 6.) bekövetkezett halála a

III. Calixtus pápa.

II. Pius megválasztása.

(Pinturichio freskója a sienai székesegyház könyvtárában.)

viszony bensőbbé alakulását megakadályozta, Mátyás a pápa jóindulatát abban az irányban mégis tapasztalhatta, hogy III. Frigyes a pápa életében nem merte kezét a neki felajánlott magyar korona után kinyújtani, jól tudván, hogy a pápa támogatására e törekvésében nem számíthat.

Mátyás királynak az az elhatározása, hogy, mint apja tette, a török elleni háborút fogja élete legfőbb feladatául tekinteni, biztosította neki III. Calixtus utódjainak jóindulatát is. A szentszék Konstantinápoly eleste után a török ellen való hadjáratot politikai programjába fölvette s II. Pius pápa, Calixtus utódja mindjárt trónralépte után az összes keresztény fejedelmek részvételével tervezte az ozmán elleni háborút. Ennek a tervnek a megvalósítására volt hivatva az 1453. évi mantovai congressus, melyre Carvajal bibornok legatus a magyar királyt is meghívta. A török ellen való hadjárat kérdésében a szentszék és Mátyás politikája találkozott s a kettő közti jó viszonynak kulcsa épp a terv közösségében feküdt. A viszonyok akkori alakulása következtében Pius egyedül csak a magyar királytól várhatta tervének sikeres keresztülvitelét s e körülmény befolyásolta a pápa magatartását a magyar királlyal szemben. A mantovai congressus a török elleni hadjáratot elhatározván, Mátyás arra előkészületeit azonnal megtette s Pius pápa, hogy a királyt e terv megvalósításában semmi se akadályozza, maga igyekszik elhárítani az esetleges akadályokat. Ezért nem talált III. Frigyes császár támogatásra a szentszéknél, midőn a neki 1458-ban a magyar főurak egy része által felajánlott magyar korona megszerzésére lépéseket tett. Viszont Mátyásnak is érdekében volt a szentszékkel jó viszonyban állani a török elleni terveire nézve; hiszen a török elleni harczaiban a szentszék nem egyszer anyagi támogatásban részesíti őt. S midőn 1464-ben Pius pápa, hogy a sok huza-vonának véget vessen, maga áll a keresztes sereg élére, az európai fejedelmek közül egyedül Mátyás karolja fel a hadjárat ügyét, melynek azonban a pápa hirtelen halála egyszerre véget vet.

A szentszék és Mátyás közti jó viszonynak kulcsa azonban nem tisztán a török elleni tervek közös voltában rejlett. Nagyban befolyt erre Mátyásnak a cseh kérdésben tanúsított magaviselete; s a támasz, melyet a pápaság e kérdésben a magyar királyban nyert, megbecsülhetetlen, mert egyedüli volt.

A cseh kérdés teljesen csak II. Pál pápa alatt ért meg. Csehországban a prágai compactaták formális megsemmisítése a curia részéről még mindig nem történt meg s ezért az ország egyesülése a katolikus egyházzal még mindig függőben volt. Podiebrad György trónrajutása után koronázási esküjében ugyan erre ígéretet tett, de tekintettel arra, hogy a cseh nemzeti kiváltságok megtartását is, melyhez a compactaták is számítottak, megígérte, előbbi ígéretének nagyobb súlyt tulajdonítani alig lehetett. A cseh király magatartása a curiával szemben világosan mutatta, hogy a szentszéknak tett ígéretei beváltását komolyan nem veszi; s midőn 1462-ben a cseh király követség útján Rómában

hódolatát bejelenti és a compactaták megerősítését kéri, a pápa azokat megszünteknek jelenti ki. A cseh király erre oppositioha lépett a szentszékkel s egy pápaellenes szövetség létesítésén fáradozott, melynek tagjaiul XI. Lajos francia és Mátyás magyar királyt igyekezett megnyerni. Ámde Mátyás apósa minden igyekezete daczára sem volt hajlandó a szentszék ellenében a cseh királylyal szövetkezni, s ezért Podiebrád tervei is egészen más irányba terelődtek. II. Pius pápa különben a cseh király ellen megindított eljárásnak csupán első szakaszáig jutott; a cseh királyt megidézó bullát kiállította ugyan, de közzétételét már nem érte meg.

Pius utódja, II. Pál pápa alatt a jó viszony a szentszék és Magyarország között a régi maradt. Első sorban ez ismét a török ellenes harc tervének közös voltában feküdt, melynek megvalósítása végett Pál pápa hazánkat főleg a pénzügy terén támogatta. A két uralkodó közti jó viszony szabályozója azonban Pál pápa idejében Mátyásnak a cseh kérdésben tanúsított magaviselete volt.

II. Pál pápa pecsétje.

A hitszegő cseh király ellen a curia végre kiméletlen szigorral lépett föl, jórészt Carvajal bíbornok befolyása következtében. Az 1465. december 8-án kibocsátott pápai bulla, mely a cseheket a király iránti hűség alól feloldja, végrehajtóra várt. Sem a császár, sem a lengyel király nem voltak erre alkalmasak; egyedül a magyar király jöhetett tekintetbe, ki a pápa felszólítására erre készségesen vállalkozott; s 1468 márczius 31-én a hadüzenet magyar részről meg is történt. A szentszék, melynek kezdeményezésére e háború megindult, maga részéről került mindent, mi a jó viszonyt a magyar királylyal elhomályosítaná. A szentelt kard Mátyás részére való megküldését udvariassági ténynek tekinthetjük. Politikailag fontosabb, hogy a szentszék, jóindulatát kimutatandó, nemcsak 1469-ben ismeri el Mátyást cseh királyul az olmützi választás után, hanem Podiebrád halála után is (1471 márczius 23.) Ulászló helyett újból a magyar királyt ismeri el mint cseh királyt. Ez elismerést nemcsak Pál pápától nyerte Mátyás; Pál utódja, IV. Sixtus is mindjárt trónralépte után megerősíti Mátyás cseh királylyá választását.

E megerősítés a jó viszony megszilárdításának újabb tényezője volt s arra célzott, hogy Mátyást a szentszék régi politikájának, a török ellen való háborúra, továbbra is megnyerje. Sixtus pápa, e tekintetben az elődei által inaugurált politikát folytatva, Mátyás közreműködését magának biztosítani igyekezett. Hogy ez megtörténjék, ezért igyekezett Sixtus pápa a feszültséget Mátyás, a császár és a lengyel király között is kiegyenlíteni. Nem rajta mult, hogy a háború a lengyel

IV. Sixtus pápa.

király és Mátyás között 1474-ben mégis kitört; igaz, hogy már 1475-ben békekötéssel ért véget, de a török elleni hadjárat, a pápa pénzbeli áldozata dacára, csakhamar abbanmaradt. A török elleni hadjárat erélyes megindítását a III. Frigyes császárral kitört viszály is ellensúlyozá, melynek békés megoldása a pápa minden igyekezete dacára sem sikerült.

A míg ily módon a szentszék Mátyás elől a török elleni háború érdekében az akadályokat elhárítani igyekezett, addig az olaszországi viszonyoknak Sixtusra nézve kedvezőtlen alakulásában Mátyás király a pápa érdekében emeli fel szavát. Sixtus rossz viszonya Toskanához szakításra vezetett s egy nagy szövetség alakulását mozdította elő, melyben XI. Lajos francia király is részt szándékozott venni Lorenzo di Medici szövetségese gyanánt, sőt Frigyes császár bevonását is megki-

sérlették. Ezen, a pápa letételét célzó szövetség ellen, lép fel Mátyás király, szövetségben Ferrante nápolyi királlyal és érintkezésben Károly burgundi herczeggel. Gyakorlati téren Mátyás föllépésének eredménye nem volt; mert mielőtt a magyar király hadait a pápa érdekében sikra állította volna, a pápa és Firenze között a béke lassankint helyreállott, míg a két fejedelem barátságos viszonyát Mátyás magatartása csak bensőbbé fűzte.

II.

A Mátyás és a szentszék közt való viszonyban VIII. Incze pápa alatt változás áll be; a kettejük viszonya főleg az olaszországi események alatt kezd elhidegülni, a mihez még, noha alárendelt szerepben, a magyar királyi kegyúri jog körül fölmerült súrlódások is járultak, a mik azt eredményezték, hogy Mátyás végre nyíltan állást foglalt a pápa ellen.

A két fejedelem közti feszültségnek kiinduló pontja az a háború volt, melybe a szentszék Ferrante nápolyi királylyal 1485 október havában az évi adó lefizetésének megtagadása és a nápolyi királynak az egyházi téren tett túlkapásai miatt keveredett. A magyar királynak támogatására s kipróbált karjára a szentszék e küzdelemben nem támaszkodhatott. Mátyás apósának felszólítására hozzá állott, megígérve, hogy nejének apját a pápa elleni küzdelemben elhagyni nem fogja, sőt neki fegyveres segílyt is fog küldeni. A gyakorlatban azonban Mátyás a szentszékkel szemben túlmerev álláspontot nem foglalt el. Fenyegetőzött ugyan, hogy Ferranteval együtt a pápa ellen egy általános zsinathoz fog föllebezni, de ugyanakkor a szentszéket a törökök részéről várható támadás ellen megvédelmezni késznek nyilatkozott. A későbbi események azonban a viszonyt Mátyás és a pápa között elmérgesítették; elsősorban Ancona elpártolása, mely a szentszék fennhatósága alól magát kivonva, a magyar király fennhatóságának aláveti magát, a mit Mátyás elfogad, részint, hogy esetleges olaszországi hadjáratában magában Olaszországban egy kikötő legyen birtokában. Növelte a feszült viszonyt továbbá Dsem török hercegnek ismeretes ügye, kit Mátyás mindenáron kezei közé szeretett volna kapni, hogy őt Bajazid szultán ellen felhasználhassa. Mátyásnak erre célzó lépései azonban eredmény nélküliek maradtak, Dsem 1485-ben a szentszéknek adatott át s Rómában telepedett le. Ekkor Mátyás király a pápához fordul, hogy az a török elleni háború érdekében adja ki neki Dsemet. Fáradozásai eredményre nem vezetnek s Mátyást ez annyira elkedvetleníti, hogy Pecchinoli Angelo pápai követ előtt a törökkel való kibéküléssel is fenyegetőzött s hogy azzal együtt fog hadat indítani Olaszországba. Azonkívül a pápa helyzetét még azzal is súlyosbítja, hogy Giulio Cesare Verano condottieri-vezérrel érintkezésbe lépve, magában az egyházi államban gyámolítja a pápaellenes mozgalmat. Befolyt Mátyás kedvezőtlen magatartására az a körülmény is, hogy Incze pápa az ujonan választott cseh királynak, Ulászlónak és Miksa császárnak követeit ünnepélyesen fogadva, a cseh királyt ezzel mindegy elismerni látszott. Az ingerlékeny természetű Mátyásra e körülmény is nagy befolyással bírt; ez által megszegve látta a II. Pál pápa által neki tett ígéretet, hogy a szentszék csak őt fogja cseh királyul tekinteni. S nem is késett neheztelését Pecchinoli Angelo pápai követtel éreztetni, egyenesen üres szavaknak nevezve a szentszék ígéreteit.

A politikai téren támadt feszült viszonyt a magyar király és a pápa között a magyarországi főpapi javadalmak betöltése körül támadt bonyodalmak növelték. Mátyás a királyi kegyúri jog értelmezésében az 1450. évi országgyűlés határozata alapján állott; az összes magyarországi egyházi javadalmak adományozásának jogát a korona jogkörébe tartozónak tekintette s e jogot gyakorlatilag érvényesítette is. A szentszék e felfogásban nem osztozott ugyan, mindazonáltal nem foglalt ellene nyíltan állást és a Mátyás által előterjesztett főpapoknak a megerősítést megadta, ha mindjárt nem is ment ez mindig simán, mint pl. a zágrábi püspöki székek betöltésénél, melynek hosszan húzódó ügye 1466-ban végre is a királyi kegyúri jog diadalával végződött. II. Pál pápa alatt különben komolyabb feszültségre ok nem merült fel; épp így IV. Sixtus alatt sem. Csak a Beckensloer szökése által 1476-ban megüresedett esztergomi érsekség betöltése adott okot vizályra, melyben Mátyás akaratát nem tudta teljesen érvényre juttatni. Az általa kinevezett Aragoniai János bibornokot, Beatrix királyné testvéröccsét, a szentszék csak az esztergomi érsekség kormányzójává nevezte ki. Aragoniai Jánosnak 1485-ben bekövetkezett halála újból összeütközést támasztott a pápa és Mátyás között. Az utóbbi által esztergomi érsekké kinevezett Estei Hippolytot, a gyermekprimást, a szentszék semmi áron sem akarja megerősíteni, jöllehet a király bemutatási jogát ekkor is elismerte. Hippolyt ügye különben a magyar király diadalával végződött. A magyar királyi kegyúri jog kérdéséből azonban erősebb összeütközés a két fél között nem támadt, az ideig-óráig tartó feszültség többé-kevésbbé gyakran kiegyenlítődött, jöllehet Mátyás kegyúri jogának megvédésében nem egyszer erős fenyegetőzésre engedte magát ragadtatni, mint a modrusi püspökség betöltése ügyében, midőn azzal is fenyegetőzött, hogy nem retten vissza a kettős keresztet hármassal keresztte átalakítani.

Komolyabb természetű feszültség Mátyás és a szentszék között tehát csak VIII. Ince pápa alatt állott be s ennek kiegyenlítésére is maga a pápa tette meg a kezdeményező lépéseket. Az olaszországi viszonyok veszélyes alakulása 1488 elején, Ferrante nápolyi király előnyomulása és az egyházi állam egyes részeinek lázadása bírják erre Ince pápát, ki 1488 szeptember havában követte, Pecchinoli Angelo ortei püspök által igyekszik apósától elvonni és a szentszéknek megnyerni. Kész volt ennek fejében Mátyást a Korvin János trónöröklésének biztosítására célzó törekvéseiben támogatni, ez által vélvén őt magának legkönnyebben megnyerhetni. S Mátyás a tárgyalásokat nem utasította el magától, sőt 1489-ben Drágfi Tamás királyi személynököt küldte Rómába. A kibékülés ára Dsem herceg átengedése volt, mitől Mátyás nem tárgyalt. S a pápa, tekintettel, hogy ugyanakkor ő maga is újból felvette a török ellen való háború eszméjét, erre hajlandónak mutatkozott. A míg Pecchinoli Angelo a pápa és Mátyás közti kibékülésen munkálkodik, addig Raimondo Perandi a török elleni actio érdekében a császár és Mátyás közt igyekszik a kibékülést létrehozni. A viszonyok kedvezőtlen

alakulása okozta azt, hogy Pecchinoli működése a várt gyümölcsöt nem termé meg. A Miksa római király és Mátyás közt való érintkezések a linzi értekezlet előtt egyenesen oda irányultak, hogy Mátyást Miksa pápaellenes politikájának megnyerjék. Mátyás határozott nyilatkozatát ugyan a linzi értekezlettől tette függővé, de mégis mintha újból a szentszék ellen foglalna állást. Legalább Pecchinoli Angelo minden befolyását latba veti, hogy Mátyást a szentszék irányában kedvezőleg hangolja. Hogy ez neki nem sikerült, 1490 január 6-i jelentéséből világosan kitűnik, hol abbeli aggodalmának ad kifejezést, hogy Mátyás a pápa és Ferrante közt esetleg újból megindulandó háborúban ismét a pápa ellen fog állást foglalni. Úgy látszik, hogy teljes javulás a Mátyás és a szentszék közti feszült viszonyban már nem állott be. Mátyás maga még január folyamán elhagyta Budát és Bécsbe ment. Hogy Pecchinoli a következő hónapokban Mátyással tárgyalásokat folytatott-e, vagy sem, nem tudjuk; jelentései ily irányban nem maradtak fenn. Formális kibékülés azonban Mátyás és Incze között létre nem jött. Mátyásnak 1490 ápril 6-án bekövetkezett halála, mint sok mást, ezt a kérdést is megoldatlanul hagyta.

VIII. Incze pápa érme.

II. PIUS PÁPA ÉS MÁTYÁS KIRÁLY.

IRTA: PÓR ANTAL.

Ugyanazon évben, melyben Mátyást magyar királynak, Enea Silviiót római pápának megválasztották. (L. a 109. lapon.) Mint ilyen, II. Piusnak nevezte magát.

II. Pius pápa ekkor ugyan csak ötvenharmadik életévét haladta meg, de már törődött ember volt; szellemének elevensége azonban szakadatlan háborúságot viselt lankadt testével. Nem tartozott azokhoz, kik abban a véleményben vannak, hogy a nyugalom és kényelem az aggkor jutalma. Midőn a conclavében mint pápa a bíborosok első üdvözlését fogadva mereven állá és könyei megere-

dének, így válaszola barátai biztatására: »Csak azok örvendhetnek a hatalom e magas fokának, kik annak fáradalmaira és veszélyeire nem gondolnak.« E gondolat, hogy immár önmaga van hivatva mindazt elvégezni, a mire másokat annyiszor buzdított, egész súlyával nehezedett lelkére. A kisszerű hiúság, mely az író tollában perczegett, a nyugtalan ambitio, mely sarkallá, most, midőn a legfelsőbb polczra tévé lábát, tárgytalanul szétpattant, mint a szappanbuborék.

A Szent-Péterben, szeptember 3-án fogadá Pius a bíbornoki fődékán kezéből az apostoli tiarát.

Mindenki feszülten várta a pápa első hivatalos nyilatkozatát, mert híre szárnyalt, hogy a titkos consistoriumban nagy dolgok folytak. Valóban, Pius nagyszerű programmal kezdette meg pápaságát. Mint a keresztény hit előharczosa az ozmán hitetlenség ellen lépett föl s e földadatát helyezte összes működése középpontjába. Ő, ki a fejedelmek késedelmeskedését oly keményen korholta, most elragadó hévvel és erélylyel vette kezébe a kereszténység ügyét, hogy Bizáncz elestét megbosszúlja. Bevezetésül az összes európai fejedelmeknek congressust hirdetett Mantovába, hová 1459. januárius 29-én maga is elindult.

Útját szülőföldjének, Sienának vette. Itt fogadá az Itálián kívüli fejedelmeknek trónfoglalása alkalmából érkezett üdvözlő követek közt az elsőket. Közöttök kiváló diszszel Mátyásnak, Magyar-, Dalmát- és Horvátország dicső királyának követeit,

II. Pius.

(Pinturicchio falfestménye.)

küldőjök azon nagyszerű érdeménél fogva, melyeket atyja és ő szerzének, és — tegyük hozzá — azon meleg ajánlat következtében, melyet nekik a nagytekintélyű Carvajal adott.

A pápa válaszában, melyet a követségnek adott, Magyarországot, a legnemesebb és terjedelmes birodalmat, mely hetven éven felül folytonosan harczol a katolikus hitért a törökök ellen, a kereszténység kelet felé fordított pajzsának

nevezi. Főlemlíti, hogy Zsigmond, Albert, a most uralkodó Mátyás, valamint ennek atyja, a hadi tudományokban kitűnően jártas Hunyady János, számtalanszor megverték a pogányt és rút futásra kényszerítették. Megérdemli tehát a király, hogy az apostoli szentszék különös kedvezésében részesüljön, mit nem is fog elhanyagolni. Hogy Magyarországon segítsen, már is egybe hitta a mantovai congressust, hova immár útban van.

A megígért kedvezmények a következők valának: értesülvén a pápa, hogy némely főurak és mások, kik velök egyetértének, áskálódásaikkal Mátyást hadi készületeiben gátolják, meghagyja követének, hogy egyházi fenytékkal sújtsa ezeket az országon belül vagy kívül élő gáncsvetőket, akár királyi, akár egyházi vagy világi méltóságokat viselnek. Ezt a brevét a német-római császár ellen intézettnek tartották.

A pápa igen óhajtotta ugyan, hogy Carvajal megjelenjék a mantovai congressuson, mivel azonban a magyar király követei igen kérték a pápát, hogy ebbeli rendeletétől elálljon, mert a pápai követ jelenléte Magyarországon fölöttebb szükséges: meghagyja neki, hogy ez országból ki ne mozduljon. Gondoskodjék mégis, hogy Mantovába az esztergomi bíboros, vagy más nagytekintélyű főurak mielőbb megérkezzenek; továbbá, hogy mindenről kimerítően tudósítsa. Nem hagyható figyelmen kívül, a miről Pius ugyane levele végén értesíti követét, hogy a magyar király követeit, kiket Carvajal neki oly igen ajánlott, tisztelettel fogadta és hallgatta; nem is volt szándéka őket másként mint királyi követeket fogadni, mivel a magyar király működése a szentszék atyai szeretetét megérdemli. Ezért áldását küldi és szolgálatait ajánlja neki. Szentelt zászlót is küld Pius pápa az ő magyarországi követének, hogy az — mint hallja — a tavasszal megindítandó török hadjáratban buzdításul a harez éle előtt kibontsa. — Kieszközött végre a magyar követség a pápától a császárnak szóló brevét, melyben Pius inti Frigyeset, ne hallgasson arra a néhány magyar főúrra, kik önérdékből és nem iránta való szeretetből pártütésben törík fejüket, mert ebből nagy botrány keletkezhetnék. Megeshetnék ugyanis, hogy a magyar király, midőn külről a török, belül pedig a császár hozzájárultával egy töredék szorongatja, a törökkel kötne inkább békét, és ez esetben bizonyára nem a nemes szándékáról ösmeretes magyar királyt, hanem a császárt okolnák. Magyarország megszűnnék pajzsa lenni a kereszténységnek, és tárt kapuja nyílnék a török kegyetlenségnek. Inkább hallgasson tehát a pápa az egész világ ítéletére, mint néhány lázadó ígéretere.

A császár követei, kiket Pius üdvözlétére küldött, ekkor már Firenzében valának; de késlekedtek, értesülvén, mily kegyességgel fogadta a pápa Mátyás követeit, mintha uruk igényeit a magyar koronára semmibe se venné. Eljöttek végre mégis és neheztelve szemrehányásokat tettek a pápának, hogy a császárra és érdekeire semmi tekintettel se volt; vetélkedő társát magyar királynak elismerte, követeit kitüntetéssel fogadta, kegyeit rájuk pazarolta, holott a császár

is hajlandó a török ellen föltámadni és jelenben, mióta Magyarország egyházi és világi főurai királyukká kikiáltották, kötelessége is, hogy ez országot minden ellenséggel szemben megvédelmezze.

Nehéz állása volt a pápának. A császárt, ki iránt a hála sokféle kötelékével volt lekötözve, mint az egyház világi fővédőjét, kimélnie kellett. Mátyást, a törvényesen megválasztott és tényleges magyar királyt, kit ilyenek Calixtus is

III. Frigyes.

elismert, annál kevésbé sértette, mert több reményt nyújtott a kereszténység ótal-mára, mint az aluszékony Frigyes, ki a maga érdekeit se bírta megvédeni. Pius e dilemmában kényes és hálátlan feladatául tűzte maga elé a két fél kibékítését, vagy legalább az ellenségeskedés megakadályozását, főleg most, midőn a császár részvételétől a mantovai gyűlésen sokat remélt. Oly csínján bánt tehát a császárral, hogy el nem kerülhette a határozatlanság, sőt kétértelműség vádját. Kitűnt ez mindjárt a congressus megnyitó ülésén (szept. 26.). Az egybegyűlt fejedelmekhez és követekhez gyűjtő beszédet tartott. Élénken festé, hogy Mohammed Magyarországon, Európa belső részeiben forgatja meg vasát; hogy csak a hű magyarok tartanak

még ki, de már nem sokáig állhatnak fenn segély nélkül. Kelet felől ők szolgálnak fal gyanánt, mely ha ledől, nem lesznek biztonságban sem a németek, sem a csehek, sem a lengyelek. A magyarok legyőzötven, a világuralomra vágyó töröknek nem vetnek gátat sem a rideg bércek, sem a mély folyók. A magyar követek is megszólaltak. Dicsérték a pápát, gyalázták a császárt, ki hazájokban a visszavonás és békétlenség burjánját veti el, midőn annak a török ellen kell küzdenie. Általános zúgás támadt a császár ellen. Senki sem vállalkozott védelmezésére, úgy,

hogy Piusnak magának kellett a kedélyek csillapítására szót emelnie. Nincs itt helye — úgymond — a czivakodásnak. Ő a császárt és magyar királyt egyaránt igazságszerető emberekül ismeri és kibékíteni reméli őket. Egészben véve a mantovai congressus eredményei nem elégitették ki sem a pápát, sem a magyarokat. Tényleges és hathatós segély helyett csak biztatásokat kaptak.

A mantovai gyűlésnek egyetlen határozatát sem hajtották végre. A pápa tehát azon volt, hogy Frigyes császárt a törökellenes vállalatnak megnyerje és hogy — mi e vállalkozásnak szerinte leginkább útját állotta, — az egyenlenséget a német császár és magyar király közt megszüntesse. Viszont Mátyás királynak az ország akkori helyzetében mindenekelőtt pénzre volt szüksége. Őszintén beszélt a pápa, midőn 1459. július 6-án azt írta a segélykérő Mátyás királynak, hogy ha telnék tőle s a római egyháztól, a magyar király érezné első sorban jóindulatát. Mantovai útja, ottani hosszas időzése, az itáliai béke helyreállítása sok pénzbe került. Hogy készségét mégis kiténthesse, huszezer aranyat küldött Magyarországnak. De mi volt ez a szükséghez képest! A következő év elején tehát a Sienában időző pápának a magyar követ őszintén megmondta, hogy királya fegyverszünetet köt a törökkel, ha ő szentsége hathatós segélyt nem küld neki. A pápa huszezer aranyat küldött, de Mátyás a megígért tizenkétezer lovas eltartását követelte. A pápa azt válaszolá, hogy ígéretét mindig csak azon föltétel alatt tette, hogy azok, kiknek e célra adózniok kellene, ígérete megtartását lehetővé teszik; késedelmességök miatt azonban maga sem tudja, mikor válthatja be szavát. — Hosszú fáradozás után, mikoron már három pápai követség fáradt bele a császár és magyar király közt való békeszerzésbe, az alkudozás végre eredményre vezetett. A pápa igen örült a békének és jó előjelnek tartá, hogy uralkodása ötödik évét a béke megerősítésével fejezhette be.

A rég óhajtott béke a török háborúnak nagy gátját mosta el. Bosznia feltartóztathatlanul ment azon végzet elé, mely Szerbiát már elérte, hogy t. i. az ozmán igába jusson. Mátyás Budán vette azt a hírt, hogy tönkre jutott az utolsó bosnyák fejedelem, a magyar koronának — mint annyi elődje — kétes hitű bérése. Szövetségre lépven tehát Velenczével, késedelem nélkül az Al-Dunához sietett. Azon a napon, melyen Jajczavár megadta magát, 1463. karácsony ünnepén a pápa Rómában kardot szentelt s azt a magyarok dicsó királyának küldé. »Még mindig el van tőkélve ő szentsége, hogy személyesen indítson hadat a törökök ellen?« kérdé Mátyás az udvari tisztet, ki neki a pápa ajándékát meghozá. »Minden bizonynyal, volt a válasz; ebben csak Isten akadályozhatja.« Mire a király megindulva így szólott környezetéhez: »Mit szölatok tehát, urak? Ha az agg és beteg főpap harcra kel, én, az erős ifjú, nem fogok honn vesztegelni. Ez a szablya fog nekem utat nyitni az ellenség rendjein keresztül.«

Ez időben Velence, mint Magyarország kívánságainak tolmácsa, sokszorosan közbejárt, hogy ne csak jó szóval tartsák Magyarországot. Mátyás királynak

40—60 ezer katonára volt szüksége, hogy a kereszténység ügyét a Dunánál sikeresen megvédje. Arra kérte tehát a pápát, hogy ezeknek a katonáknak tartását a keresztény fejedelmek fizessék legalább hat hónapra, aztán megélnék a zsákmányból is. Velence ezt a kívánságot méltányolta s a magyar követ ügyét a pápához intézett levéllel támogatá, javasolván, hogy a magyar királynak havonként tizenkétezer aranyat adjanak Olaszország hatalmai úgy, a hogy azt rájok a pápa kiveti. Velence 18—20 ezer aranyat nemcsak felajánlt, hanem előlegül mindjárt tizezer aranyat is küld a magyar királynak. Pius pápa kétezer aranyat ígért. A többi olaszországi udvarok azonban semmit sem adtak. Sok álmatlan éjet okozott ez a pápának. Láttá a mindenfelől tornyosodó akadályokat, a fejedelmek lelketlenségét, melylyel önhasznukat lesik és irtóznak a háborútól. Olyasmire

Hajóhad a XV. században.

határozta el tehát magát, mit csakis a veszély és felelősség nagyságának súlyos érzete sugalmazhatott neki.

Magához kérette hat legbizalmasabb bíborosát és föltárta előttök gondolatait. Ne higgyék, mondá nekik, mit sokan hisznek, hogy Mantovából visszaérkezte óta nem törődik a török háborúval; hallgatását ne gondatlanságának, hanem a kétségbeesés bizonyos nemének tudják be. Mindig azon tanakodik, miképpen lehetne a kereszténységet a háborúra egyesíteni. Nem talál módot benne. Gyűlést híjon egybe? Megtanította Mantova, hogy ez hiú gondolat. Követeket küldjön szét a fejedelmektől segílyt kérni? Üres szavakkal tartják. Tizedet vessen a papságra? A jövő zsinatra hivatkoznak. Bűcsüt hirdessen? Kapzsiságról vádolják. Csak egy módot lát még, az utolsót: Ő, a pápa, agg és beteg testével síkra száll a török ellen. »Elhatározásunk mint a villám fogja a népeket álmukból fölriasztani s a hívek keblét a vallás oltalmára tüzelni,« fejezé be a pápa. — A bíbornokok

helyeslék szándékát, mert méltó a Krisztus helytartójához, hogy kövesse a mester példáját.

II. Pius pápa 1464. június 18-án kora reggel Sz. Péter templomába ment, hogy a kereszt jelét fölvegye. Július 18-án vonult be Anconába a szövetséges hadak gyülekező helyére. Miközben a velencei dogét és hajórajt várta, betegsége ijesztő mérvben súlyosodott. — Végre augusztus 12-én napköltekor föltúntek a a velencei hajóhad árboczhegyei. E hirre fölvonatta Pius a zászlókat gályáira és a doge üdvözlétére küldé azokat. Négy bíboros fogadá az érkezőt, a többi főpapok és városi hatóságok a révparton várakozának reá. Harsogó zene és üdvölvések közt közeledett a kikötő felé a velencei hajóhad. A szegény beteg pápa hallván a zajt, nagy bajjal hálóterme ablakához viteté magát. Gyöngesége óráról-órara nagyobbodott; maga is érzé végpercei közeledtét. Még utolsó perceiben is arra kérte a bíborosokat, hogy föl ne adják a keresztes háború eszméjét; aztán éjfél után három órakor (aug. 15.) minden tusa nélkül elszunnyadt ... Augusztus 16-án a velencei hajóhad a dogeal együtt haza távozott. A pápa gályáit a bíborosok Velence rendelkezésére bocsáták. A mit Pius pénzben hátrahagyott, mintegy 48 ezer aranyat, mint a török háborúra szánt hagyatékot, a magyar királynak küldék. Mátyás ekkor már Boszniában Jajeza felé haladt, melyet a szultán nagy erővel ostrom alá fogott. A pápától ugyan azt az utasítást vette, hogy táborba ne szálljon előbb, míg Anconából el nem indul az olasz hajóhad, mely a közös ellent Konstantinápolyban fogja fölkeresni. A határidő június elejére volt kitűzve; de most, a határidő elteltével, azt kellett tapasztalnia, hogy míg a szultánt hátulról senki sem támadja meg, ez minden erejét ellene fordítja és megrohanja Boszniát, »a kereszténységnek kulcsát és kikötőjét, honnét nyugatnak, éjszaknak, mindenfelé nyitva áll az út«. E miatt levelében keserű szemrehányást tett a pápának. Levele már halva találta II. Piust.¹

¹ Kimerítőbben irtam e tárgyról a *Budapesti Szemlében* XX. kötet, 225—278. l.

II. Pius érme.

BEATRIX KIRÁLYNŐ.

IRTA: BERZEVICZY ALBERT.

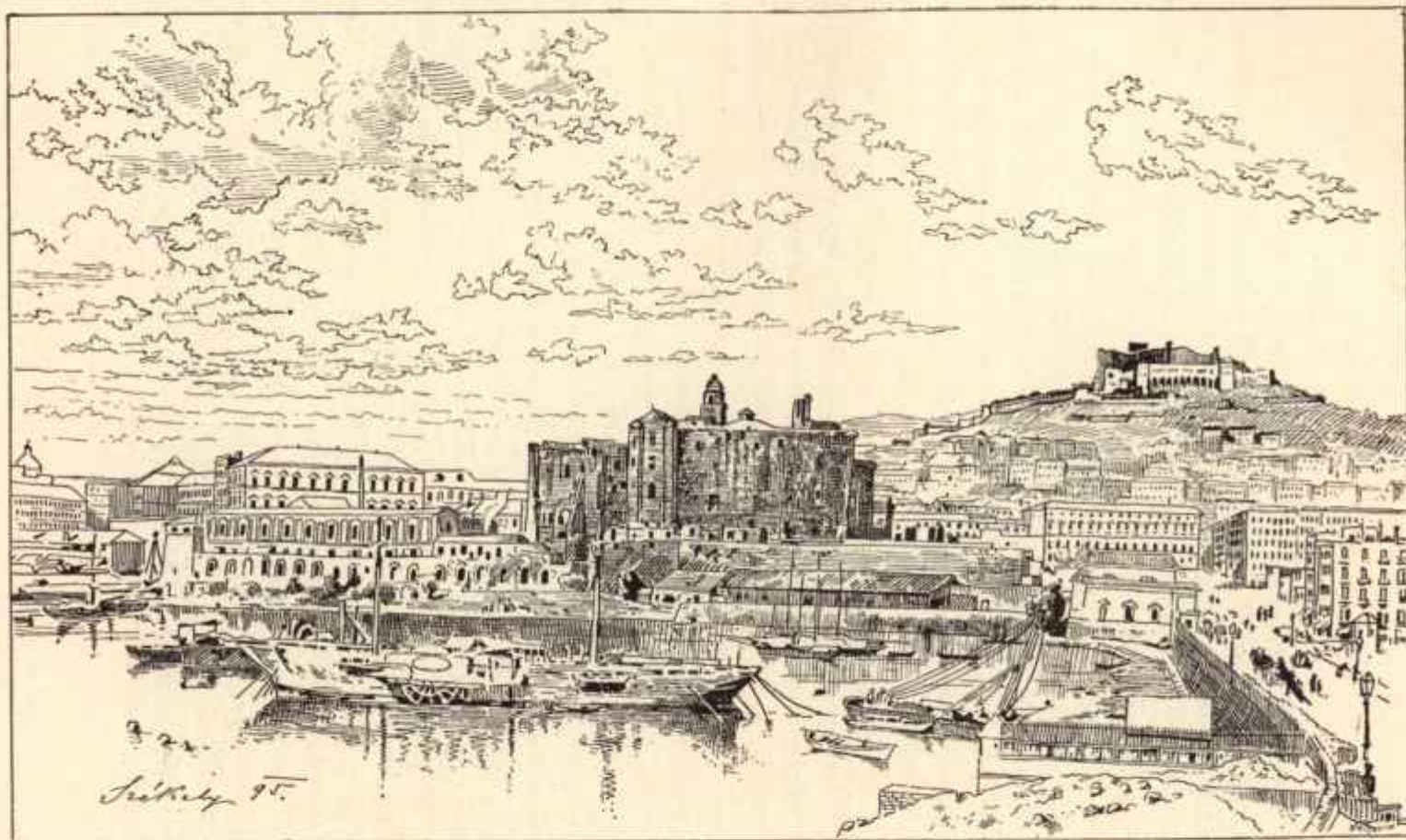

BZ OLASZ királyleánynak, a ki hivatva volt Magyarország legdicsőségesebb uralkodójának élete társává lenni, bölcsőjét ott ringatták a Sirének tengerének partján, valószínűleg a Castello Nuovonak nevezett várban, melynek sötét, mogorva bástyáit most is körülzsongja egyik oldalról a tenger hullámmzése, a másiktól Partenope városának, Nápolynak soha sem szűnő kikötői és utcái zaja.

Gyermekkorában még láthatta nagyatyját, a »nagy« Alfonsot, a ki szerette a tudományokat és művészeteket, de szerette népét is és a kiról kortársai nem mondhattak nagyobb dicséretet, mint azt, hogy őrizetlenül és fegyvertelenül járhatott alattvalói körében,¹ a mi szinte példátlan volt a tizenötödik század olasz fejedelmeinek történetében. És később a hajadon királyleány láthatta a szép diadalkaput, melyet dicső nagyatyja emlékére állítottak a Castello Nuovo bejáratánál: »a jámbornak, a kegyesnek, a legyőzetlennek« emlékére; itt erényeit symbolikus nőalakok példázzák, győzelmeit egy diadalmenet ábrázolása örökíti meg, egészen a római triumphatorok bevonulásainak mintájára, mint a hogy az olasz renaissance egyáltalán nem tudta a dicsőséget másképp elképzelni és átérezni, mint azokban a formákban, a melyekben a régi rómaiak ünnepelték nagyjaikat.

A gyermek és hajadon aragoniai Beatrix gyakran hallhatta a magyar név és a magyar hatalom említését. Nápoly szomszédságában buján termő ligetek és mezők közepén ott fekszik Aversa, a melynek várában egy magyar herceget, a ki királyi korona reményében jött ide, saját hitvese tudtával csúfosan meggyilkoltak; e tett hírére egy magyar király, a ki ugyanabból az Anjou-vérből való volt, melyből az Aragoniaiak előzőtt elődei származtak, hatalmas sereg élén vonúlt be tengereken és hegyeken túl fekvő távoli országából, rettentő véritéletet tartani a nápolyi tartományba, kemény bosszút állott öcsese gyilkosain s hosszas háború vérengzéseit és pusztításait idézte föl déli Olaszországban. A véres kezű

¹ *Pasquale Villari: Nic. Macchiavelli e i suoi tempi. Introd. 79. l.*

A nápolyi Castello Nuovo.

Johannát is utólérte, bár későn, az igazságszolgáltatás keze; kötél által veszett el ő is, mint áldozata: férje, a szerencsétlen magyarországi Endre.

A nápolyi királyság közéletében már az Anjou-ház Johannái óta nagy szerepet vittek a nők; befolyásuk elől a nagy Alfonso sem zárkozott el; a renaissance nevelési rendszere is, mely a nőknek a férfiakéhoz teljesen hasonló szellemi műveltséget igyekezett adni, hozzájárult Olaszország szerte ahhoz, hogy az előkelő osztályok leányai a nyilvános életben s így a politikában is fontos helyet foglaljanak el. Alfonso törvénytelen fiának és nápolyi trónja örökösének, Ferranténak leányai s unokái úgy természeti hajlamaiknál, spanyol-olasz vérük hevénél, mint képzettségöknél fogva hatalmas női típusok voltak mind s alkalmasak arra, hogy különböző országok politikai és művelődési viszonyaira befolyást gyakoroljanak.¹ Ferrante legidősebb leánya, Eleonora, Ercole d'Este ferrarai herceg neje lett, középpontja annak a ferrarai udvarnak, mely a quattrocento finom életélvezetének, vakító fényűzésének, sima udvaronc-műveltségének példányképeül volt elismerve s mely köré Bojardo, később pedig Ariosto költészete vont dicsfényt. Eleonora leányai közül Beatrice Lodovico Moro milanoi herceghez ment nőül, Izabella pedig — korának egyik legszebb és legeszesebb fejedelmi hölgye² — Francesco Gonzaga mantovai őrgróf hitvese lett; Ferrante fiának s utódjának, Alfonso calabriai hercegnek leánya Izabella Gian Galeazzo, trónjától megfosztott milanoi herceg sanyarú élete sorsának lón bátorlelkű osztályosa.

A nápolyi királyleányok közül Beatrix lett az a »várt leány, a ki várat nyer«; királyi trónra csak ő emelkedett közülök.

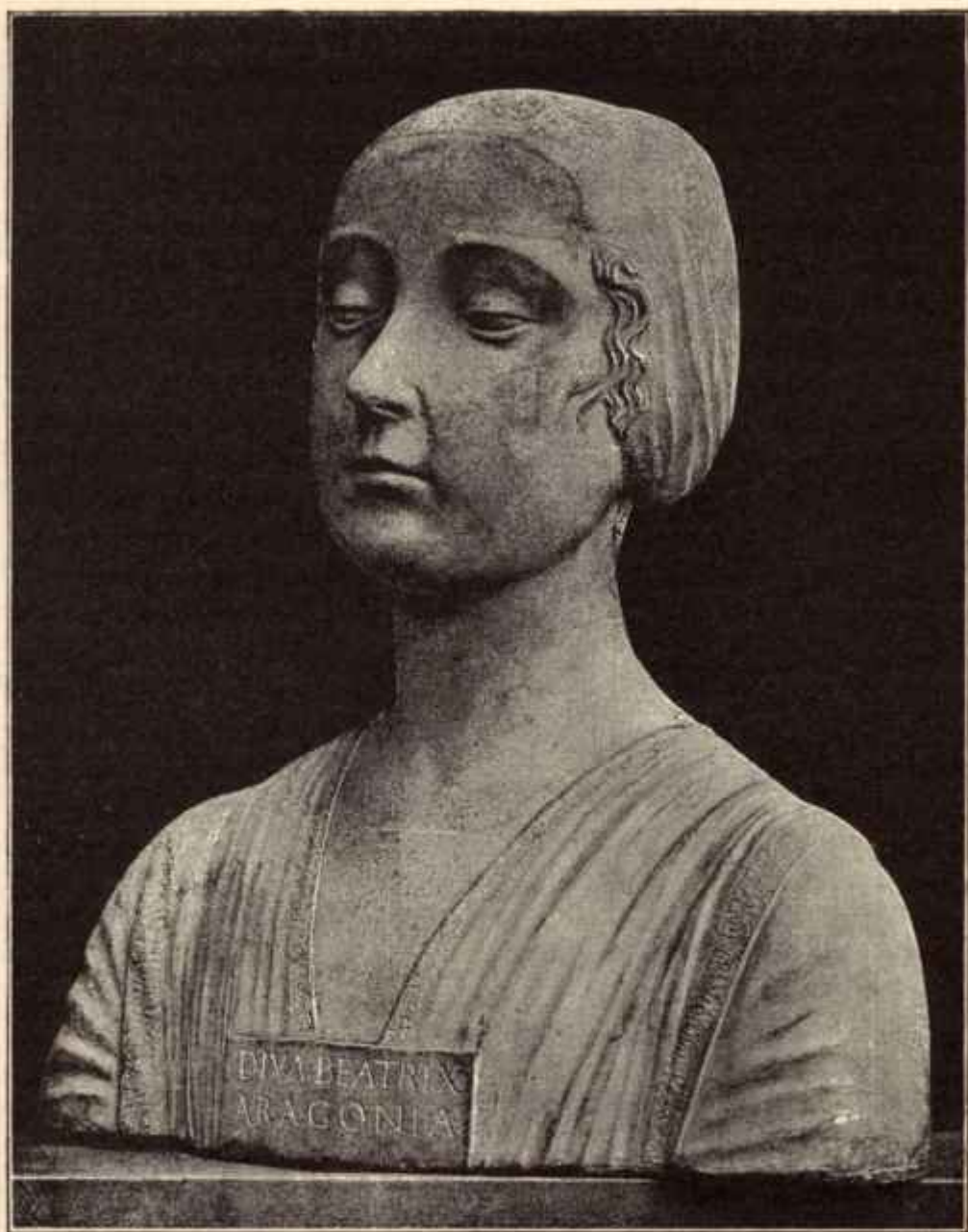
Sajátságos volt a középkori fejedelmi házasságokban a férjhez adott leányok sorsa. Rendszeresen már gyermekkorukban jegyezték el őket politikai érdekből valami távoli idegen ország trónja örökösének, a ki szintén gyermek volt. Évek multával azután egy idegen küldöttség jelent meg a fejedelmi ara szülői házában: sohasem látott alakok, sohasem látott öltözetekben, idegen szokásokkal, idegen nyelvvél ajkukon, a kik dús ajándékokat hoztak, mintegy mutatóul hazájok kincseiből, s azután magukkal vitték leendő úrnőjüket néhány honi kísérelőjével együtt messze világba, veszedelmes utakon, hogy ott élettársává legyen egy embernek, a kit sohasem látott, a kinek arcvonásairól legfőlebb megbízhatatlan képek vagy érmeek után alkothatott fogalmat magának s a kivel sok esetben egyetlen közös nyelvet sem beszélt.

Az aragoniai Beatrix sorsa, helyzete sok tekintetben kedvezőbb volt az ily házasságkötések részeseinél. Ő, Olaszországban szinte szokatlanul érett korban ment férjhez; körülbelül 21 éves lehetett, mikor Mátyás eljegyezte és 23 éves,

¹ L. Eugen Müntz cikkét (*La renaissance en Orient*) a *Gazette des beaux Arts* 1894/5. évi évfolyamaiban.

² *Gregorovius*: *Lucrezia Borgia* 54. l.

a mikor nejévé lett; tehát ehhez a frigykötéshez módja volt saját, jól megfontolt elhatározásával járulni. Férjét ugyan ő sem látta egybekelésök előtt, de egyéni-

Beatrix ifjúkori mellképe.

ségét, rendkívüli tulajdonait és tetteit bőven ismerhette hírből. Mátyás nevét akkor már — 1474-ben — mint hadverő hősét, mint a kereszténység hatalmas védőjét, mint a német-római császár veszedelmes vetélytársát s mindenekfölött

mint a tudomány és művészet bőkezű pártfogóját és terjesztőjét a »barbár«-nak tartott Pannoniában, mint »Olaszország új műveltségének kedvenczét«¹ szárnyára vette a hír. Személyét éppen olasz földön vetélkedve kezdték dicsőíteni költők és művészek. Az iránt sem kellett aggódnia Beatrixnak, hogy férjével való érintkezése kedélye és szelleme igényeit legalább kezdetben nem fogja kielégíteni, mert ő — épp úgy, mint Mátyás — teljesen bírta a latin nyelvet, sőt annak használatát a classicusokból vett idézetekkel is tudta ékesíteni,² a mi ama kor magasabb műveltségének próbakövéül volt elismerve.

Mindazonáltal Beatrix útja a szülői házból Magyarországra nem csekély elhatározást igénylő vállalkozás lehetett. Mátyás fényes követséget küldött érte Nápolyba 1476 nyarán, Filipecz János újon kinevezett váradi püspök vezetése alatt s a király két rokonának, Geréb Péter és Dengelegi Pongrácz Jánosnak, valamint több magyar, cseh és sziléziai főúrnak és főpapnak részvételével, nyolcyszáz lovas, köztük húsz pompás öltözetű fogoly török vitéz kíséretében;³ a csapathoz még a zenészek és bohócok sem hiányoztak. Beatrixot Magyarországra elkísérték

Filipecz János aláírása.

a nápolyi érsek, aragoniai Péter, a Ferrante király természetes fia, számos főrangú olasz hölgy és úr. Október 2-án szállottak hajóra a Manfredoniai kikötőben s kedvezőtlen szelek miatt csak 13-ikán köthettek ki gályáik ferrarai területen, a hol Beatrix nővére, Eleonora hercegnő vendégszeretetét élvezték.⁴ Innen már szárazföldön folytatták útjukat Krajnán

és Stírián át, folytonos rettegésben a portyázó törököktől, kik útjukban mindent elpusztítottak s valószínűleg szerették volna az egész utazó társaságot hatalmukba ejteni.⁵ Pettauban, Magyarhon határához közel, Mátyás anyja, Hunyady János özvegye fogadta előkelő hölgyek kíséretében leendő menyét s vezette őt Székesfehérvárra, a hol a királyi mátkapár találkozása december 10-ikén a város falain kívül diszes sátrak alatt ment végbe. Beatrix térdre akart ereszkedni Mátyás előtt, de ez előzékenyen fölemelte s karját nyújtotta neki. A király s az ország nevében veronai Rangoni Gábor egri püspök — maga is olasz — fogadta olasz beszéddel a királynőt, ki rövid, de választékos beszédben felelt s köszönte meg a királynak iránta való jószágát.

¹ *Droysen*: Geschichte d. preussischen Politik II. 319. I.

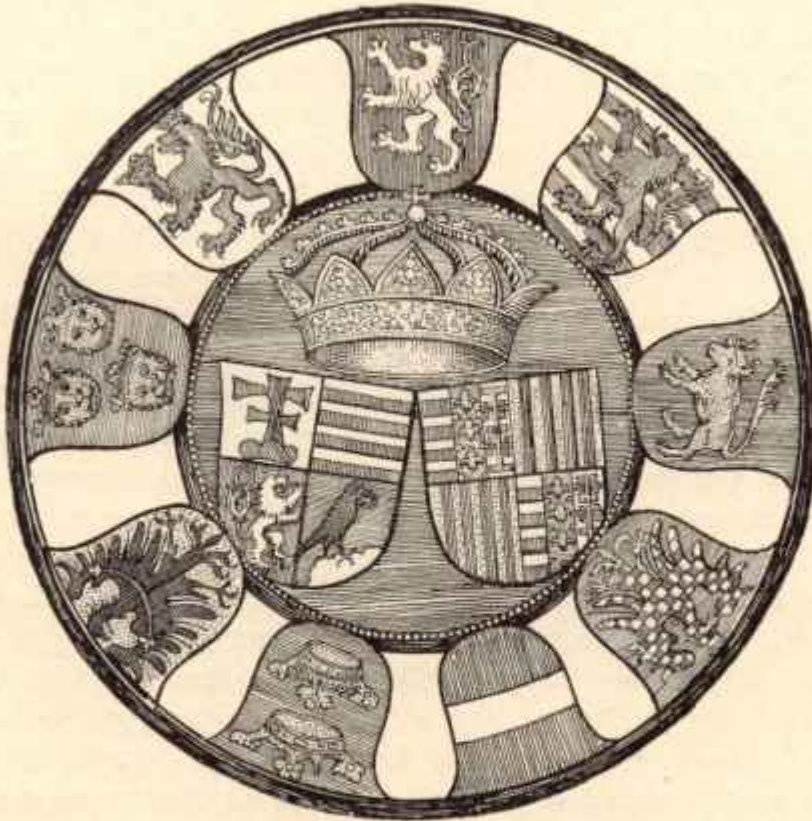
² *Marzio Galeotti*: Mátyás kir. bölcs és jeles mondásai s tettei (Kazinczy Gáb. Mátyás kir. kortársai tanúsága szerint) 47. I.

³ *Fraknói*: A Hunyadyak és Jagellók kora (az Athenaeum millenáris magyar történelmében). 263. I.

⁴ *Fraknói*: Mátyás király (a Történeti Elettörzsek 1890-iki köt.) 248. I.

⁵ *Ant. Bonfini* Rerum Hungaricarum Decades 597. I.

Mátyás, ki akkor hatalmának és hírnevének majdnem delelőpontjára emelkedett már, szembetűnőleg igyekezett megjelenése, környezete s a fogadtatási, lakodalmi és koronázási ünnepélyek fényével elvakítani aráját s annak kíséretét; és nem kevésbé iparkodott kellemesen hatni rájuk azzal, hogy mindenben az akkor egész Európaszerte legelőkelőbbnek és legműveltebbnek ismert olasz szokásokhoz, ízléshez, divathoz alkalmazkodott.¹ A lakodalmi menetben a király »fehér paripáján túlragyogott mindenkit; lovának valamennyi ékszere arany volt, palástját, saruit elborították a gyöngyök és drágakövek«.²

Mátyás és Beatrix czimere Thuróczy krónikájának augsburgi kiadásában.

A Székesfehérvárott deczember 10-én kezdődött és Budán január 1-én végződött ünnepélyek, — melyeknek részletes leírását főleg a pfalzi választófejedelem követe jelentésének köszönhetjük — pazar fényökkel, a mai nemzedék előtt szinte kiállhatatlanul fárasztónak látszó hosszadalmasságukkal és gazdag változatosságukkal csakugyan bámulatot kelthettek az összes vendégekben és fogalmat

¹ *Csánki Dezső*: I. Mátyás udvara (Századok 1883. évf. 563., 619. és 655., 751. l.).

² *A pfalzi követ* hivatalos jelentése. (Kazinczy Gáb. Mátyás kir. kortársai tanúsága szerint, 125. l.)

nyújthattak Beatrixnak férje hatalmáról és gazdagságáról épp úgy, mint pompa-szeretetéről. De ha büszkeség, önérzet s bizonyos tekintetben politika is volt az, a mi Mátyást addig ismeretlen arája s most immár neje, valamint ennek családja és nemzete iránti figyelemre s ily tüntető pompakifejtésre indította, kétségtelen, hogy csakhamar ezeknél sokkal melegebb érzelmek jutottak új hitvé-sével szemben való magatartásában uralomra.

Mátyás abban az időben 36-ik életévét töltötte be;¹ egy gyermekkorában Cilley Erzsébettel kötött névleges és egy trónraléptekor Podjebrád Katalinnal politikai érdekből kötött, de ez utóbbinak előbb zsenge kora, majd meg hirtelen bekövetkezett halála miatt tényleg csak rövid ideig tartott házasság után tizenkét évi özvegység állott mögötte. Özvegységének ideje nem nélkülözte a szerelmi kalandokat, — hiszen erre vall Korvin János eredete is, — de azért mégis elmondhatjuk, hogy Mátyást fiatalkori erkölcsi valóságos erényhősnek tüntetik föl a renaissance-kori Olaszország nagyjainak életpéldáival szemben. Nincs tehát kétség felőle, hogy Mátyás amaz időben még teljes mértékben megőrizte fogé-konyását egy szívbeli vonzalomra alapított házassági viszony iránt.

Másrészt Beatrixnak úgy testi, mint lelki tulajdonai a kortársak tanúsága szerint valóban alkalmasak lehettek ily vonzalom fölkeltesére. Galeotti és Bonfini a humanistáknál megszokott dagályos túlzásokkal magasztalják a királynő bájait és erényeit. Galeotti azt mondja, hogy az ő »szertelen szépsége« mellett a többi nők rútaknak látszottak;² Bonfini jellemzése szerint az ő »nemes homloka, magasan ivezett szemöldjei, telt halántéka, piruló orczái, szemének nyájas derű-jével, orrának és szájának kellemével annyi bájít egyesítettek, hogy szépségre Venushoz, szemérmességre Diannához, bölcseségre és ékesszólásra Pallashoz lehetett őt hasonlítani. Szóval olyan volt, hogy még Sokrates szívét is lángoló szerelemre gyújtotta volna.«³ Akármennyire szállítjuk le a dicséret értékét a tárgyias igazság kedvéért s bár Beatrix egykorú képmásai szépségéről épp oly kevésbé nyújtanak fogalmat, mint például a Lucrezia Borgia arczképei: tekintve a történetileg igazolt benyomást, melyet kortársaira s különösen magára Mátyásra tett, nem kételkedhetünk benne, hogy ez esetben az udvaronc-történetírók panegyrikusai nem voltak pusztán képzelődés és hízélgés szüleményei.

De a mi a királyt ifjú neje iránt oly szenvedélyes odaadásra indította s ennek oly nagy befolyást, majdnem, mondhatni, uralmat biztosított hosszú időre férje lelkülete s elhatározásai felett, az talán az érzéki ingeren és szívbeli rokonszenven s vonzalmon fölül álló értelmi, szellemi hajlamok, ösztönök, irányok találkozá-sának a lelkeket összeforrasztó hatásában is keresendő.

¹ L. *Fraknói*: A Hunyadyak és Jagellók kora 180. l.

² *Mátyás király jeles mondásai* stb. (l. Kazinczynál 8. l.)

³ *Decades* IV. Lib. IV. 598. l. 606. l.

BEATRIX KIRÁLYNÉ DOMBORMŰVŰ ARCZKÉPE.

MÁTYÁS KIRÁLY DOMBORMŰVŰ ARCZKÉPE.

Mátyás mint minden, korszakára alakító hatást gyakorló nagy ember, egészen korának gyermeke volt s föltétlen odaadással vette föl lényébe amaz idők uralkodó szellemi áramlatát. Az Olaszországban megindult renaissance legcsodásabb varázsát éppen akkor árasztotta az európai népek kimagaslóbb szellemeire. Azok az addig nem is sejtett perspektívák, melyek az emberi értelem előtt a classicus ókor hagyományai elterjedésének s az ember és a természet elfogulatlanabb megismerésének hatása alatt megnyíltak; az a gyökeres átalakulása az egyéniségében fölszabadult ember világnézetének, mely a keresztény hit tanításának s az ókori irodalom eszmekörének megkísérlett összeolvasztásából bontakozott ki; az a pogányosan szilaj életkedv, mely a középkor ascetismusát háttérbe szorította s míg egyfelől az élet legfinomultabb örömeinek, legszingdagabb pompájának élvezetére tanított, másfelől az antik műemlékek becsének s az emberi test bájjainak felismerése útján a művészeteknek szinte káprázatos föllendülését idézte elő: mindez ellenállhatatlan erővel vonzotta, ragadta magával Mátyás lángeszét, égő képzeletét, határtalan becsvágyát. Mind ennek az igéző női báj symbolumában való megnyilatkozását, megtestesülését láthatta ő a Beatrix személyében.

Kétségtelen, hogy a nápolyi királyleány nemcsak személyének vonzó tulajdonaival, de a renaissancenak s az akkori olasz nemzeti geniusnak belőle Mátyásra átáramló delejes hatásával is megbűvölte a király szívét és esztét.

Rövid idő alatt nyilvánvalóvá lett, hogy Mátyásra nézve valódi életszükséglet a folytonos együttlét nejével, ennek folytonos részvétele minden munkájában, vállalkozásában s hogy a király még kormányzati tettei, politikai tervezései legnagyobb részében is szinte rabja lett neje akaratának, rabja szerelmének Beatrix iránt, melyet ő maga egy adománylevelében »halhatatlan«-nak mondott.¹

A menyegző utáni időről Bonfini azt mondja, hogy a király egy óráig sem tudott neje nélkül ellenni, s azután is az első években még hadjárataira is mindenüvé magával vitte, hogy a nap fáradaimai után a nyugalom óráit vele tölthesse; 1478-ban — fölhasználva a fegyverek nyugvásának idejét, — Mátyás nejével hosszabb utazást tett a felvidéken, megmutatni akarván neki országa egy részét, a bányavárosokat, a pénzverdét, a kincstárába folyó aranyak sokaságát.² Házasságuk harmadik évében a firenzei követ már azt írhatta kormányának, hogy »az asszony (t. i. a királynő) mindent ki tud vinni a királynál, a mit akar«.³ Mátyás nem is titkolta Beatrix befolyását; úgyszólván társuralkodói szerepet adott neki. A királynő folytonos, élénk részt vett nemcsak az olaszországi, de a németországi diplomatiái tárgyalásokban is. A királyi adománylevelekben gyakran

¹ *Fraknói*: Mátyás király 333. l.

² *Decades*, IV. lib. IV. 597. 606. 614.

³ *Fraknói*: Mátyás király 345.

fordult elő oly megjegyzés, hogy ez az intézkedés a királynő jóváhagyásának és beleegyezésének hozzájárulásával vagy a királynő kérésére, kívánságára történik.¹

Beatrix befolyása Mátyás kormányzati tényeiben leginkább rokonainak pártolása, magas állásokba emelése által nyilvánult. Testvérei közül Ferencz és Péter már házasságának első idejében megfordultak Magyarországon. Ferencz egy ideig a királyi kancelláriában is működött;² de nagyobb szerepet vitt

Mátyás és Beatrix.
(A brüsszeli Korvin-kódexben).

testvéröccse, János, és ennek korai halála után unokaöccse, estei Hippolyt, kik mindketten egymásután az esztergomi érsekséget bírták.

Azonban nagyobb mértékben, mint Mátyás belkormányzati tetteiben, érvényesült Beatrixnak és a hozzá tartozóknak befolyása a külügyi kérdésekben s még inkább az udvari életben, a király kedvteléseiben és fényűzésében, a divatnak és szokásoknak az udvaron is túlterjedő némely változásaiban.

Bonfini elégtétellel emeli ki, hogy Mátyás Beatrix eljövetele óta a »szittyá erkölcsökbe olasz elemeket vegyítette«, »Magyarországot megtisztította a paraszti szokásoktól«, sőt belőle »második Itáliát igyekezett alkotni«.³ Az udvari szokások mindenesetre gyökeresen megváltoztak. A fegyveres őrizet, melyet Mátyás azelőtt

Beatrix emlékérmé.
(A nemzeti múzeumban).

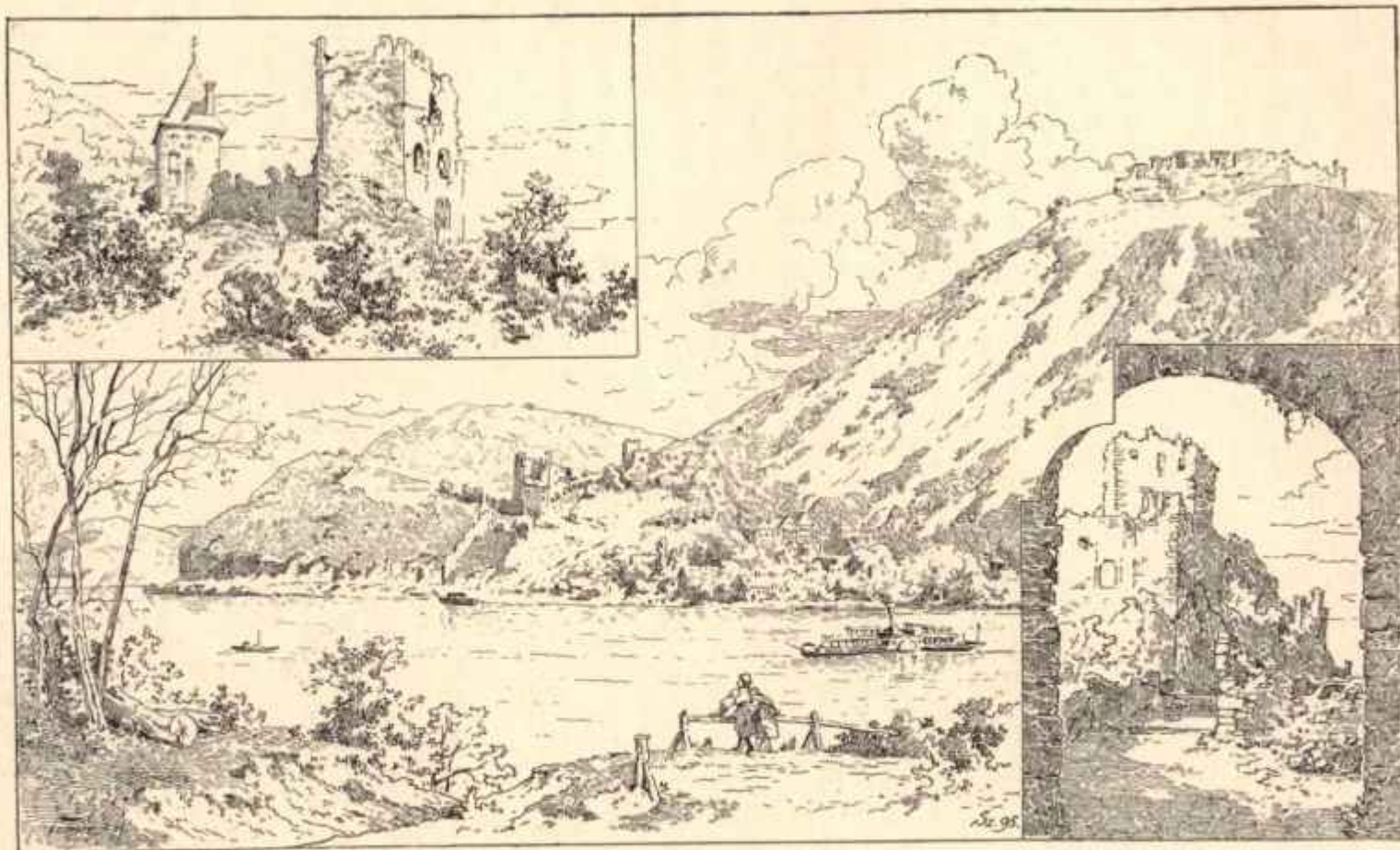
szükségtelennek tartott, az udvarnál állandóvá lett; a király nem volt többé mindenre nézve olyan könnyen megközelíthető, mint azelőtt;⁴ a szabad asztalok, a királynak majdnem állandó együtt étkezése országnagyjaival, vezéreivel, sőt másokkal is, az inkább a katonai tábori élethez, mint udvartartáshoz

¹ Teleki József: Hunyadyak kora, 12. köt. 397. l.

² Csánki id. művében, 576., 580. l.

³ Id. m. dec. IV. lib. VIII. 646. 670. l.

⁴ Kazinczy Gdb. id. m. Jegyzések 178. l.

Visegrád romjai.

hasonló fesztelenség és egyszerűség eltűntek. A magyaros hagyományt és gyakorlatot olaszos etiquette váltotta fel;¹ de a mindenben való szertelen bőség a királyi udvar és különösen a királyi asztal jellemző tulajdona maradt.

A finomúlt életmód a királyi lakásnak is nagy átalakulását vonta maga után. A pfalzi követ ugyan már Beatrix menyegzője idejében is káprázatos színekkel festi Mátyás budai palotáját, de nem tudjuk, hogy mekkorák voltak azok az átalakítások és díszítések, a melyeket a király éppen Beatrix fogadtatása céljából eszközöltetett rajta; s az kétséget sem szenved, hogy az ő nagy építkezési kedvét — mely szintén a renaissance-kori fejedelmek egyik jellemző tulajdona volt — nejének hasonló hajlama még táplálta.

Maga a budai várak a Zsigmond királytól épített részhez csatolt új, a Dunára néző palotával bővült ki s Mátyás az egész épülettömböt nemesak együvé foglalta, hanem művészi díszszel, szobrokkal és faragványokkal, márványlépcsőzetekkel és padlóval s a legfényűzőbb berendezéssel látta el; ehhez csatlakoztak a Budán a vár alatt — a mai Krisztinaváros területén — lévő pompás királyi kertek és egy márványból épült nyaraló-palota, míg a pesti oldalon szintén üdülő-kertek terültek el s még ezeken kívül a budai hegyekben kiterjedt vadaskert és nyárilak, úgyszintén Buda közelében a sóház mellett egy harmadik nyaraló állott a királyi udvar rendelkezésére. A király kertjei lugasokkal, útvesztőkkel, kilátástornyokkal, halastavakkal, állatok, különösen madarak őrzésére szolgáló kaliczkákkal, — egy szóval a szórakoztatás és gyönyörködtetés mindamaz eszközeivel el voltak látva, a melyeket a renaissance az olaszországi horticulturában meghonosított s a miket bizonyára azok az olasz kertészek hoztak be, a kiket Mátyás és Beatrix tényleg foglalkoztattak az országban.²

Budavár fényével a maga nemében vetekedhetett Visegrád. Itt Mátyás szintén nagyszerű építkezéseket és kertalakításokat végzett; a hegytetőn levő régi váron kívül, melyben a koronát őrizték s a Duna partján levő úgynevezett vízi várhoz csatlakozva a pazar fényű palotáknak, függőkerteknek, lépcsőzetek- és emelt-tereknek, ugróutaknak és medenczéknek egész kis tündérvilága keletkezett itt, melytől elragadtatva, a pápai küldetésben Magyarhonban időzőtt castellai püspök Visegrádról mint »földi paradicsomból« kelteztette levelét, s a melyről még a mohácsi vész után is Oláh Miklós primás mint a világon példátlanul álló fejedelmi otthonról emlékszik meg. Vajda-Hunyad és Diósgyőr, úgy látszik, Mátyás uralkodásának ideje alatt háttérbe szorultak. Kedvelt tartózkodási helye volt Mátyás udvarának Tata vára és Komárom, a hol a király pompás berendezésű s a velencei dogék diszhajójáról Bucentaurusnak elnevezett dunai hajója horgo-

¹ Csánki id. m. 644. 655. l.

² Bonfini id. m. dec. IV. lib. VIII. 646—648. l. Kazinczy G. id. m. jegyz. 167—168. l. Csánki id. m. 765—777. l.

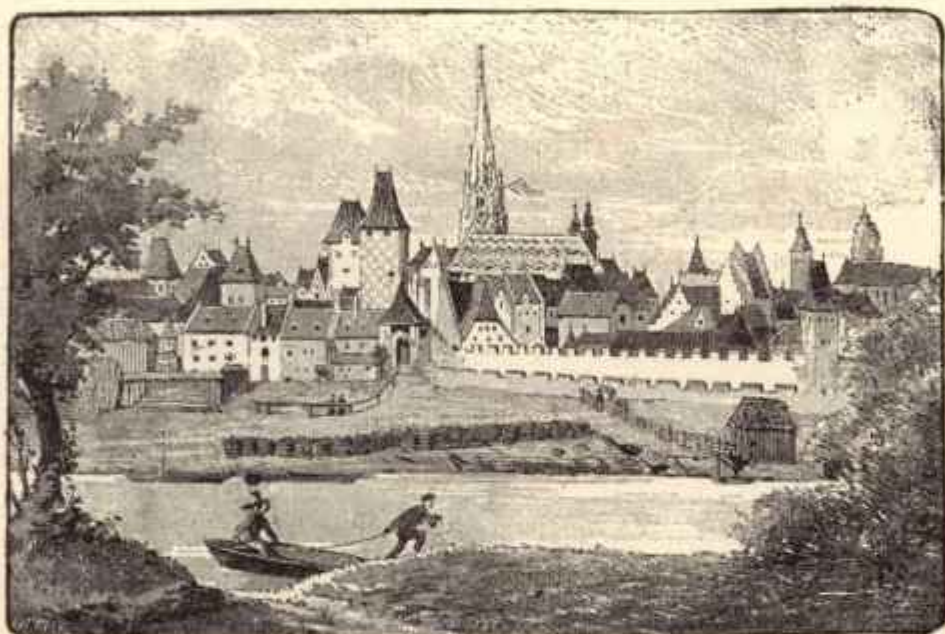
GUINÉE 259
Az Athenaeum igazgatója.

MÁTYÁS KIRÁLY TRÓNKÁRPITJA.

(Galgócron, a gróf Erdődy család birtokában.)

nyozott, nemkülönben Pozsony s végül a meghódított Bécs, melyben a király kivált végéveiben szívesen lakott s a hol szintén fényes építkezések hirdették az ő teremítő erejét.¹

Ezekhez az építkezésekhez mindenkép méltó volt a királyi paloták és nyaralók berendezése is. A mit a behozott művesek által előállíttatni nem lehetett, azt Mátyás és különösen Beatrix Olaszországban rendelték meg és onnan hozatták el; így különösen a pompás edényeket és aranyozott evőszereket, fegyvereket, a drága szövötteket, szőnyegeket, ékszerneműeket, a sok mindenféle selymet és selyemhímzést, — ez utóbbit főleg Beatrix honából, Nápolyból, a hol

Bécs Mátyás korában
(egy 1483. évi festmény után).

az aragoniaiak idejében a selyemipar oly rendkívüli lendületet nyert, hogy egykorú krónikások szerint ott majdnem minden ember selyemben járt.² És nem szenved kétséget, hogy a tudományt és művészetet oly lelkesen pártoló nápolyi udvarban nevelkedett Beatrix hatalmas ösztönzője s istápolója volt Mátyás ama törekvéseinek is, melyek a renaissance-kori olasz művészet s a humanistikus tudomány és költészet termékeinek hazája részére való megszerzésére, sőt olasz művészek és tudósok ide telepítésére irányultak. Volt ama kor szellemi áramla-

¹ L. Bonfini (648—649. l.) Kazinczy G. (169—173. l.) és Csánki (777—784. l.) id. műveit.

² Eug. Müntz cikke »A nagy magyar királyról« a P. Napló 1895. márcz. 30. számában. G. Weber: Allg. Weltgeschichte 9. köt. 710. l.

tában valami, a mi kedvezett annak, hogy fejedelmi nők legyenek a nyugati civilisatio közvetítői kelet felé; Mátyás kortársát, III. vagy Nagy Iván czárt is egy Olaszországban nevelkedett hercegnő: Palaeologos Tamás leánya, Zsófia avatta be az olaszos civilisatio titkaiba s ő is az olasz építészek, mérnökök, ötvösök egész telepét gyűjtötte maga köré.¹

Mátyás udvarában ezenfelül »az olasz renaissance fényűzése a magyar pompa-szeretettel vegyült«. ² A király határtalan személyes bőkezősége is nyilvánult ebben, a melyet különösen a jövevény olaszok nem győztek csodálni és magasztalni, szokva lévén oly fejedelmek költekezéséhez, a kik talán kiművelt ízlés tekintetében Mátyás fölött állottak, de pénzforrásaik bőségében csak ritkán állhatták ki a versenyt vele. Tőle senki sem mehetett el megajándékozatlanul. Olmützben a megkötött béke alkalmából vendégeiül fogadván a cseh és lengyel királyt s a békeközvetítőkként szerepelt szász herceget és pfalzi grófot, ezeknek lakásaik összes berendezéseit, minden asztalkészlettel, szőnyeggel és ágyneművel együtt, sőt az aranyhímzésű ruhaneműeket is odaajándékozta.³

A Beatrix jövetelével összefüggő olasz befolyás térfoglalása természetesen sok lappangó ellentétet is hozott felszínre a szokásokban, a kedvtelésekben s a dolgok felfogásában. A királynő elborzadt, mikor a menyegzői ünnepélyek alatt minduntalan ismétlődő lovagtornáknál a bajvivók mindannyiszor iszonyú zuhanással a földre terítették egymást; bizony a magyar lovagtornák — melyeknél hegyes lándzsát is használtak — valamivel komolyabb küzdelem képét nyújtották az olaszokénál, mint a hogy a magyarok csatái is komolyabbak voltak azoknál a harcoknál, melyeket a XV. századbeli olasz bérhadak gyakran valóban csak mutatványképpen s az emberéletet kölcsönösen lehetőleg kímélve, vívtak egymással. Még jellemzőbb e tekintetben Mátyás levélváltása apósával, a nápolyi királylyal a lóidomító ügyében, kit ez utóbbi küldött hozzá. Mátyás természetesen ezt a jövevényt is gazdagon megajándékozta, de mindjárt haza is küldte s válaszában kedélyes nyíltsággal adta tudtára apósának, hogy csodálkozik fölötte, miért küldött neki olyan embert, a ki lovak idomításával foglalkozik, holott tudhatta volna, hogy neki ilyenre szüksége nincs. »Mert mi — úgymond — gyermekkorunktól fogva a fegyvert forgatjuk, sokféle nemzetek ellen viseltünk háborút és mindig saját lovainkat, melyeket a mi népünk idomít, használtuk . . . Olyan lovakat, a melyek spanyol módra tánczolnak, soha sem kívántunk birni, azokkal sem komoly dolgokra, a minők nálunk folynak, sem játékokra élni nem akarunk . . .«⁴

¹ L. Müntz fentebb idézett cikkét.

² Csánki id. m. 636. l.

³ Csánki id. m. 751. l. Óváry Lipót a modenai és mantovai levéltári kutatásokról. Századok 1889. évf. 397. l.

⁴ Fraknói, Mátyás kir. levelei, külügyi oszt. II. köt. LXIX. és 367, 368. l.

Beatrix királynő olasz színészeket is hívott be, kiknek előadásait módfelett szerette s a kik aligha találtak itt versenytársakra; ellenben a zeneélvezet dolgában a hazai hagyomány és a hazai — bár valószínűleg kezdetleges — művészet, nem engedett oly könnyen tért az idegennek. A magyar hegedősök sohasem maradtak ki Mátyás udvarából s különösen a lakomákat élénkitették a hősi harczokat dicsőítő magyar énekőkkel és lant- vagy kobozjátékkal; de valószínű, hogy mindinkább megosztani kényszerültek a tért a Beatrix hívására bejött külföldi, különösen olasz zenészekkel, a trovatorékkal és hárfásokkal, kiknek zenéjét a királynő annyira kedvelte, hogy betegsége alatt is abban keresett üdülést és szórakozást.

A honi szokás és idegen befolyás mérkőzésének egy másik tere a ruha-viselet divata volt. Beatrix nemcsak kelméket hozatott külföldről, de olasz szabót is, ki Mátyás számára is dolgozott; valószínű tehát, hogy némely neme az olaszos öltözködnék legalább az udvarnál nem volt éppen szokatlan, bár viszont jeleit látjuk annak, mintha némely tekintetben a bejövő olaszok lettek volna kénytelenek a magyarhoni öltözködés szabályaihoz alkalmazkodni. A milanoi herceg titkára 1489-ben azt írja urának, hogy a Maria Bianca hercegnővel küldendő kíséret tagjai készíttessenek hosszú ruhákat, mert a magyar udvarnál ez a divat; az olaszos rövid szabású öltönyökön ott megbotránkoznának.¹

Ellenben legalább udvara, főnemesei, főpapjai és vezérei körében teljesen meghonosította Mátyás a hosszú, szabadon lehulló hajfűrtök és a borotvált arc ama divatát, mely még a XV. században Olaszországban s Közép- és Nyugati-Európa nagy részében általános volt az előkelőbb osztályokban. Maga Mátyás összes egykorú képeinek tanúsága szerint sohasem viselt bajuszt és szakállt,² csak későbbi korok képirői festették le őt képzeletből szakállosan. Épp úgy borotvált arcot mutatnak a Szapolyaiak, Ujlaki Lőrincz, Telegdi István, Tarczai Tamás képmásai síremlékeiken, holott a század hetvenes éve előtt meghalt országnagyok sírszobrai bajuszosan, szakállosan tüntetik fel őket; világos ennél fogva, hogy ez a divat Mátyás második házasságának idejével kezdődött.³

Tehát, a mint látjuk, a külsőségek tekintetében Bonfini álma: az olasz világ Magyarországon, Beatrix befolyása alatt mintha csakugyan közeledett volna a megvalósuláshoz. A belső, szellemi és erkölcsi assimilatio munkásai sem hiányoztak azonban a Beatrix környezetében: azok az olasz diplomaták, a kiket nem annyira az olasz államok tartanak a Mátyás udvaránál, mint inkább Mátyás tart magánál, hogy tanácsukkal éljen az olasz vonatkozású ügyekben, melyek második házassága óta mind fontosabb helyet foglalnak el külügyi politikájában s hogy őket

¹ Csáki id. m. 659. l.

² L. Csontosí cikkét az Arch. Ért. VIII. évf. 97. l.

³ Fraknói: A Hunyadyak és Jagellók kora. 631. l.

külföldi kiküldetésekre használja fel. Azok a tudósok és írók, a kik nemesak könyveiket ajánlják fel az uralkodónak, de egyéb megbízásokban is részesülnek, mint hercegi nevelők, könyvtárnokok, néha mint diplomaták is és a kikkel nemcsak a királynő, de a király is legszívesebben társalog és vitatkozik még asztal felett is; végül pedig azok az olasz orvosok, a kik a király és királynő testi jóléte fölött őrködtek, valamint azok az olasz gyóntató-atyák, kik legalább a királynő lelki életének mindenesetre legrejtettebb titkait is ismerték.¹

Hogy az olaszszágnak ez a zajtalan, de biztos terjeszkedése a magyar királyi

Ranzano kihallgatása.

udvarban és a magyar előkelő világban ellenhatást idézett elő, az természetes; de a Mátyás erélyes kormányzata azt is megmagyarázhatóvá teszi, hogy ez az ellenhatás az ő életében többnyire csak csendes zugolódásra szorítkozott; a »durae cervicis ungari« — a keménynyakú magyarok — Mátyásnak engedtek ebben is; de hogy nem szívesen engedtek és hogy a lappangó ellenszenv és féltékenységi főleg Beatrix ellen irányult, az kétségtelen. Heltai Gáspár száz évvel később talán a Mátyás korabeli magyar nép nagy részének hitét fejezte ki, midőn elmondta,

¹ *Cadnki* id. m. 540, 557—560, 619, 645. l.

hogy Mátyást Magyarország elolaszosítására irányzott törekvésében egy olasz nő vitte tévutakra, ki őt mindenféle »pogány üzelmekre« csábította.¹ Jellemző tény, hogy 1483-ban a külföldön az a hír terjedt el, hogy a királynő, férje minden kincsével s koronájával együtt, a lengyel királyhoz menekült; a mit azzal magya-

Bergamoi Fülöp felajánlja munkáját Beatrixnek.

ráztak, hogy bár a király nagyon szereti nejét, annál jobban gyűlölik olasz erkölcei miatt a magyar főurak.² A közhit a Váradi Péter kalocsai érsek rejtélyes

¹ Márki Sándor: Math. Corvinus u. die Renaissance, 6—7. 22. l.

² Csánki id. m. 578. l.

kegyvesztése és bebörtönöztetése értelmi szerzőjét is Beatrixban kereste, kiról maga Mátyás elismerte már élete végéveiben, hogy alattvalóinak szeretetét nem bírja és talán arra, hogy iránta rokonszenvet tápláljanak, okot sem igen szolgáltat.¹ Mátyás halála után a magyar nemzetnek a trónöröklés kérdésében Beatrixszal és Korvin Jánossal szemben való állásfoglalásába is kétségkívül beléjátszott az olasz befolyás megújulásától való félelem s különösen a Beatrix uralomvágya és tékozlása miatt való nehezitelés; sőt nyoma van II. Ulászló uralkodása alatt 1496 nyarán Pesten egy zavargásnak, mely az idegenek s különösen az olaszok üldözésének jellegével bírt.²

Külömben az olasz befolyás és példa mód feletti lábrakapásának volt két természetes gátja: az egyik a magyarok és az olaszok jellemének, gondolkodásának, erkölcsi felfogásának lényeges ellentéte, a másik Mátyásnak magának tiszta és erős magyar érzése.

Akármennyit dicsérték az olasz diplomaták és humanisták Mátyást, az ő magyarjait, azért többé-kevésbé mégis csak barbároknak nézték, a minthogy viszont a magyarok legnagyobb része is őket aligha tartotta egyebeknek simanyelvű udvaroncoknál és léha ingyenélőknél. De ha ezek az idegenek találtak is alkalmat arra, hogy a magyaroknál »a hatalom és bírvágy kinövéseit, az önkény és erőszak tényeit, a fényűzés és lakomák kicsapongásait« korholják időnkint, nem volt módjuk a ledérségnek, a megromlott családi életnek, a courtisaneok uralmának olyan jelenségeit megfigyelni nálunk, a minőkre saját hazájukban szokva lehettek.³ Fölötte jellemző az a csodálkozó magasztalás, a melyben Galeotti Mátyás királyt részesíti azért, mert a szószegésre és méregkeverésre irányuló politikai tanácsokat magától elutasította s büszkén azt vallotta, hogy »fegyverrel vivunk mi itt, nem méreggel;«⁴ Galeotti bizonyára akárhány olyan fejedelmet vagy kényurat ismert, a ki az ily ajánlatokat ha nem is nyíltan elfogadni, de titokban követni hajlandó lett volna. Lodovico Carbo Mátyás király dicséretére írt párbeszédében Ernest Zsigmond pécsi püspök által azt mondatja magának, hogy »méltán lobbant haragra királyunk a ti olaszaitokra, kiknél ama hazánkiai (a pártütő püspököket érti) ily aljas elveket sajátítottak el s alig volt visszatartható, hogy törvényes rendeltként ne mondja ki, hogy magyarnak tudományos képzése végett ne legyen többé szabad Olaszországba mennie«. A mire Carbo, vitatkozva, megjegyzi, hogy »Nem olasz hazánknek rovandó fel az, ha némely embereitek hálátlanok és hit-szegők lettek. Mi a tudományokkal együtt az erkölcsök feddhetetlenségét is tanítjuk Nem a tanultság vétke az, ha valaki a szabad tudományokban

¹ *Fraknói*: A Hunyadiak és Jagellók kora, 292. l.

² U. o. 363. l.

³ *Fraknói*: Mátyás király 347. l.

⁴ *Jeges és bölcsh. mondások* L. XV. Kazinczynál 6, 33. l.

kiművelve elveteműl és megromlik, hanem azoké, a kik a jóval visszaélnék; mert van-e bármi oly hasznos dolog, a mit valaki, ha visszaélni akar, balul is ne használhatna fel? . . . »¹ Nyilvánvaló, hogy itt az olasz humanista az akkori magyar közvéleménynyel szemben iparkodott nemzete becsületét megvédelmezni.

A másik gát: Mátyás személyes, erős magyar érzése volt; láttuk ennek jeleit már a felsorolt jelenségek egynémelyikében; nyilvánúlt az főkép a magyar nyelv megbecsülésében az udvarnál is, még Beatrix s a többi olaszok részéről is. Igaz, hogy a kormányzat s a diplomácia hivatalos nyelve a latin volt; Mátyás maga teljesen bírta ezt a nyelvet, bár néha hibákat is követett el használatában, mert

Mátyás és Beatrix térdelő alakjai.

mikor latinul írt vagy diktált, magyarul gondolkodott s gondolatát szó szerint fordította le latinra.²

Hogy azonban Mátyás nejének anyanyelvét, az olasz nyelvet bírta volna: ezt az eddig kiderített történeti adatokkal kétségbenvonhatatlanul bebizonyítottak nem látom. Bonfini azt mondja ugyan róla, hogy »omnia Europae glossemata calluit,« — az összes európai nyelveket ismerte,³ — sőt egy pápai követ jelentése

¹ *Párbeszéd*, Kazinczy G. id. művében 79—80. l.

² *Mátyás kir. levelei*, II. köt. LVII. l.

³ Id. m. dec. IV. lib. VIII. 670. l.

szerint ékessszólása azt a benyomást keltette, »mintha mindig az olasz és latin nyelvvel foglalkozott volna;«¹ de viszont tény, hogy Mátyásnak egyetlen beszédét vagy levelét sem ismerjük, mely olasz nyelven lett volna mondva, illetőleg írva, sőt ellenkezőleg Bonfini még Mátyás uralkodásának későbbi éveiről is följegyzí, hogy a király számára ezt meg azt a könyvet olaszból latinra lefordította. És végül feltűnő, hogy udvari krónikásai sehol az ő olasz nyelvismeretét külön és kifejezetten ki nem emelik; valjon ők, a kik oly szívesen találtak csodálatra és dicsőítésre valót a királyon, a kik szükségesnek látták megemlíteni, hogy Mátyás törökül, görögül, németül beszélt s elősorolták mindazokat a szláv nyelveket, a csehtől egész a »roxolán«-ig, a melyeken magát az illető nemzetiségbeliekkel megértetni tudta,² magasztalták azt a könnyűséget, a melylyel a lengyel követeknek az ő saját nyelvükön válaszolt, jobb rendbe szedve beszédjében az ő zavaros előadásukat;³ valjon ők dicséret nélkül hagyták volna-e azt, ha a király az ő saját honi nyelvöket folyékonyan beszéli s beérték volna-e azzal, hogy ezt csak a többi »európai nyelvek« gyűjtő megjelölése alatt értessék?

Valószínűbbnek tartom tehát, hogy Mátyás maga nem bírta teljesen az olasz nyelvet, mely rá nézve az olasz nemzeti irodalom akkori fejlődése szakában amúgy is kevésbbé szolgált volna kulesul az olaszországi renaissance szellemi világához, mint a humanistikus irodalom latin nyelve.

Ez a föltevés pedig magában véve kizárja azt a másikat, hogy t. i. Mátyás udvarában Beatrix befolyása alatt az olasz nyelv uralkodóvá vált, udvara nyelvileg is egészen elolaszosodott volna. Ellenkezőleg okunk van hinni, hogy a magyar udvarhoz jött olaszok igyekeztek a magyar nyelvet elsajátítani s kétségtelen, hogy e tekintetben maga Beatrix királynő adta meg a példát.⁴ Diomede Caraffa, a nápolyi király főudvarmestere, már hazulról való elindulásakor azt a tanácsot adta Beatrixnak, hogy utazása közben, — mely akkor természetesen hónapokig tartott, — igyekezzék magyar kísérete tagjaival minél többet beszélni magyarul, mert csak így tanulhatja meg e nyelvet, melyre oly nagy szüksége lesz. A királynő meg is fogadta e tanácsot, ezt kortársai is bizonyítják; de tanúsítja az a körülmény is, hogy ugyanezt kötelességévé tette az udvarnál huzamosabban tartózkodó olaszoknak s elsősorban unokaöccsének, az estei hercegnek, a mi nővéréhez intézett leveléből kitűnik, s minden bizonyynyal testvéreinek is.⁵

Hogy estei Hippolyt értett magyarul, arra abból is következtethetünk, hogy magyarhoni egyházi javadalmait kezelő tisztjei a későbbi években hozzá

¹ *Teleki* id. m. 5. köt. 527. l.

² *Galeotti* id. m. Kazinczynál 53. l.

³ U. ott 9—10. l.

⁴ *Márki* id. m. 19. l.

⁵ *Fraknói*: A Hunyadyak és Jagellók kora 326—327. l. *Csánki* id. m. 580—581. l.

Olaszországba küldött jelentéseikben minduntalan magyar kifejezéseket használtak.¹

A Mátyás és Beatrix házasságának ege ugyanakkor kezdett elborulni, a mikor tűnni kezdett a remény, hogy e házasság gyermekekkel lesz megáldva. A királynő, mintegy kárpótlásául anyai szeretetének, nővére fiát, Hippolytot dédelgette, kit, ha a maga közelében látott úgy érezte, mintha saját magának volna gyermeke;² Mátyás vigasztalását természetes fiában, Korvin Jánosban kereste, ki a király második házassága előtt három évvel született s kit hat éves korától — 1479-től — kezdve Mátyás különböző uradalmak, czimek és rangok adományozásával igyekezett a trón közelébe emelni.

Nincs semmi történeti nyoma annak, hogy a Korvin János ismeretlen anyja, — ez a rejtélyes, eddig minden történeti kutatás elől kisiklott alak — lépett volna mint békerontó a fejedelmi házastársak közé; sőt annyira eltűnt Beatrix jötte óta, hogy a hagyomány őt kolostorba költöztette.³ De a sors könyvében mégis úgy volt megírva, hogy az ő s a Mátyás szerelmének gyermeke legyen a meghasonlás oka a hitvestársak közt.

Mátyást arra a gondolatra, hogy törvénytelen fiára, a római Corvinusokról nevezett Jánosra, Hunyad grófjára, Liptó herczegére, — trónját is örökül hagyja, az atyai szeretet természetes ösztönén kívül komoly politikai megfontolás is indíthatta. Jól tudta ő, hogy életének műve az ő halála órájában a véletlen esélyek kockáján forog, ha nem sikerül örökét már életében egy, az ő véréből származó nemzeti király számára biztosítani. És éppen ez a törekvése volt az, mely Beatrix ellenkezésével találkozott, azért, mert a nagyravágyó királynő ily módon férje halála esetére önmagát a hatalom minden kilátásától megfosztottnak látta; holott az ő vágya az volt, hogy, ha férjét túléli, maga jusson trónja birto-

Diomede Caraffa intelmei Beatrixhez.

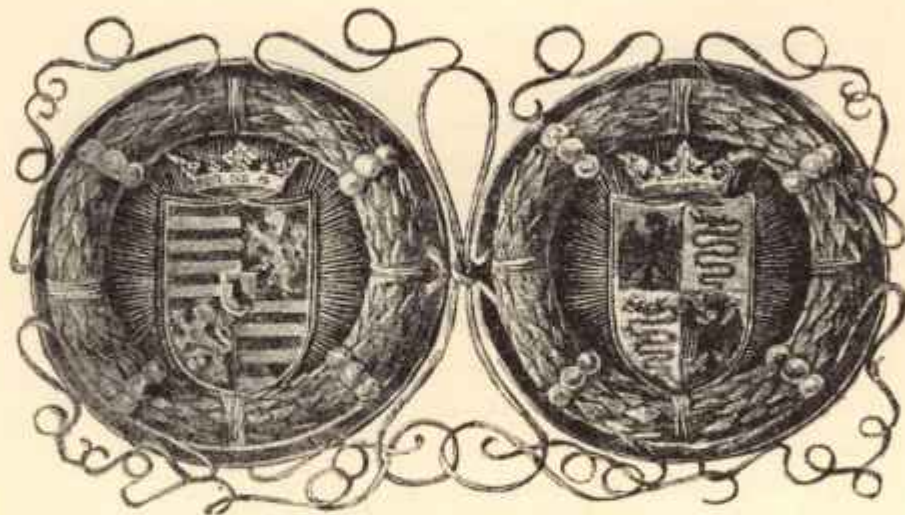
¹ Óvári id. m. 393. l.

² Csánki id. m. 577. l.

³ Schönherr Gyula: Korvin János (Tört. életrajzok 1894.) 21. l.

kába s legfőlebb az ő kezével együtt kaphassa meg más király Magyarország koronáját. Rövid időre sikerült Mátyást tervétől eltántorítania s annak az eszmének megnyernie, hogy János fiát a papi pályára szánja s neki hét éves korában a győri püspökséget adományozza.¹ De idő haladtával s különösen mikor Mátyást korán hanyatló egészsége, gyötrő köszvénye sürgetően ösztönözte a fiáról s trónjáról való gondoskodásra, eredeti szándéka mind határozottabban lépett előtérbe s ő mindinkább igyekezett intézkedéseivel, kormányzati tényeivel a János herceg útját egyengetni, népét a trónöröklés e szokatlan rendjével megbarátkoztatni s annak előnyeit kedvező házassági összeköttetéssel is növelni.

Ez a házassági terv: Korvin János eljegyzése Sforza Mária Bianca hercegnővel, mely ellen Beatrix a cselszövés minden fegyverét mozgásba hozta, még az okmányhamisítástól sem riadva vissza, melynek megdöntésére egész olasz-

A Hunyady- és Sforza-házak cimerei.

(A vollenai Korvin-kódexben.)

országi atyafisága szövetkezett vele; ez a terv juttatta aztán úgyszólván nyílt kitérésre a lappangó meghasonlást. Bár Mátyás azután sem szűnt meg szerelme jeleivel halmozni el hitvesét, bár ez utóbbi férje végéveiben már-már belényugodni látszott a változhatatlanba, kétségtelen, hogy a régi bizalom többé helyre nem állhatott közöttük s hogy Mátyás szívének ez az ellenséges magatartása győgyíthatatlan sebet ütött.

Az 1490. év tavaszán a Bécsben tartózkodó Mátyást éppen fiának — az ekkor már 18 éves hercegnek — trónöröklése s küszöbön álló házassága foglalkoztatta,² a mikor mint derült égből a villámcsapás, hirtelen, váratlanul bekövetkezett a katasztrófa: a még csak ötvenéves nagy király halála.

¹ *Fraknói*: A Hunyadyak és Jagellók kora. 289. l.

² *Fraknói*: Mátyás király. 389. l.

a személyi képességek és sikerek voltak mértékadók, sohasem a származás törvényessége; hogy Francesco Sforza, Sigismondo Malatesta, Federigo di Montefeltre, Borso és Lionello d'Este, maga az uralkodó nápolyi király és ennek Magyarországon járt fiai: Péter és Ferencz mind törvénytelen szülöttek voltak: a magyar nép felfogása a családi élet szentségéről és a dynastikus elv tisztaságáról be nem fogadta az e példákra alapított elméleteket s elébe helyezte a tiszta

vérből származott Dobzse Lászlót a törvénytelen viszonyból született Korvin Jánosnak.

Mátyás fiának sorsa még annyiban enyhébb volt, hogy nagyratörő reményei hamar és mindenkorra szétfoslottak; ellenben Beatrix éveken át csapongott remény és kétségbeesés közt, míg végre a teljes kiábrándulás megtörte.

Meg kellett érnie, hogy ő, a ki kora egyik legnagyobb eszelszövőjének, atyjának, Ferrante királynak iskolájában nevelkedett föl, rút ámitás áldozatául essék. Korvin bukásakor s Ulászló megválasztatásakor diadalmaskodni látszott, mert a választási föltételeknek megfelelően az új király házassági ígéretet tett neki; de ez az ígéret a főrendek tudtával azzal az utógondolattal volt megadva, hogy a házasság soha érvényesen létre ne jöjjön; s így következett be Beatrixra nézve az a siralmasan lealázó szerep, hogy egy házasság fennállása mellett kellett erősködni, melyet saját férje

*Johannes Corvinus
dux. Hungarorum*

Korvin János pecsétje és aláírása.

elismerni nem akart, míg végre hosszú, keserű küzdelem után mint egy királynő, a kit országa, — hitves, a kit férje visszautasít, nagyravágyásában, női hiúságában, önérzetében egykép meggyalázva, tönkre téve, életének ebből a teljes hajótöréséből nem menthetett meg semmit, csak a múltak fájdalmasan fényes emlékét.¹

¹ Bonfini id. m. 680—753. 1. Fraknoi: A Hunyadyak és Jagellók kora. 334—349. 1.

Miután a pápa ítélete 1500-ban feloldotta Beatrix házasságát Ulászlóval,¹ a minden reményét veszített királynő Esztergomból, hol özvegységének majdnem egész idejét töltötte,² a következő évben visszatért hazájába, Olaszországba.

De mekkora változást kellett ott is találnia!

Atyja s nővére, a ferrarai hercegnő, néhány évvel Mátyás kimulta után elhaltak; bátyját, Alfonsot, az új nápolyi királyt, kegyetlensége és népszerűtlensége miatt amúgy is ingadozó trónjáról elűzte VIII. Károly francia király, és sorsában osztozott bátrabb lelkű fia, Ferrandino is. Ez utóbbinak sikerült ugyan még egyszer, rövid időre helyreállítani az

aragoniaiak nápolyi uralmát s az ő korai halála után nagybátyja, Federigo, Beatrix egy másik testvére, jeles uralkodói tulajdonokat is hozott magával a trónra; de a pápával egyesült francia hatalomnak egy újabb támadása végkép megpecsételte az

II. Ulászló emlékérmé.

aragoniaiak sorsát, úgy, hogy mikor Beatrix Nápolyba érkezett, ott már a győztes francziák és spanyolok osztozkodtak az ő családja egykori uralmának területén.³

Ischia szigetén vonult meg az elhagyott özvegy s kínos testi és lelki szenvedések után halt meg 1508 szeptember 13-án, mintegy ötvenöt éves korában.⁴

¹ Horváth Mihály : Magyarország tört. 3. köt. 283. l.

² Schönherr id. m. 197. l.

³ G. Weber id. m. 9. köt. 781—787. l. Pasqu. Villari id. m. 1. köt. 265—268. l. Add. Symonds : Renaissance in Italy I. köt. 429. l.

⁴ G. Weber id. m. 9. köt. 219. l.

(1507. évi képről.)

Esztergom.

Nápolyban temették el fényes pompával a nagy kikötő közelében levő San Pietro Martire-templomban, melyben anyja tetemei is nyugosznak, s melynek szerzetesei jótéteményeit élvezték. Siremléke ma is látható itt, a falba illesztett egyszerű fehér márványkoporsó alakjában, két czimmerrel és ezzel a felirással:

»Beatrice Aragonea, Pannoniae Regina, Ferdinandi I. Neap. Regis Filia. De Sacro hoc Collegio optime merita. Hic sita est. Haec religione et munificentia se ipsam vicit.« (Aragoniai Beatrix, Pannónia királynője, I. Ferdinánd nápolyi király leánya, ki e szent gyülekezet körül kiváló érdemeket szerzett, itt nyugszik. Ő valóságossággal és jótékonysággal önmagát győzte le.)¹

Ez a sokat sejtető sírirat igaz lehet; de kétségtelen az is, hogy a Beatrix nagyratörő becsvágyának már csak roncsa lehetett az, a melyet a sorssal való kétségbeesett küzdelemből megmentett s a melyet saját lelke erejével kellett leküzdenie.

Beatrix.

(A bécsi Agathias Korvin-kódexből.)

MÁTYÁS ÉS A RENAISSANCE.

IRTA: EUGÈNE MÜNTZ, A FRANCZIA ÉS A MAGYAR AKADÉMIA TAGJA.

I.

Mátyás király trónralépte előtt azok a fáradozások, a melyeknek célja a civilisációnak minden alakjában való felujtása volt, többé-kevésbbé töredékesek voltak. Hiányzott belőlük az egység s inkább csak az irodalom vagy a művészet egy-egy pártolója szeszélyének, semmint valamely határozottan megállapított programnak a kifolyásai voltak. Azonkívül nem támaszkodtak sem a kormányzat szentesítésére, sem azokra a jelentékeny segédforrásokra, a melyeket csakis az uralkodó bocsáthatott rendelkezésükre. Ellenben, a mi Mátyás királyt — nem tekintve az olaszokat — valamennyi versenytársától megkülönbözteti, az éppen a rendszeres jellege annak a propagandának, a melyen fáradozott. Sem a jó Anjou René király, sem II. Mohammed szultán, sem III. Iván cár, sem a császár,

¹ *Óvári Lépőt*: A nápolyi magyar műemlékek (a Bpesti Szemle 1874. évfolyamában).

sem a francia, angol, spanyol király nem hasonlítható ő hozzá. Világosan tudta, hogy mit akar; el volt tökéltve arra, hogy a maga elé tűzött cél elérése végett

minden kísérletet megtesz, és így biztosan és gyorsan haladt előre a maga útján, teljes tudatában az eszközöknek és a célnak.

II.

Bármilyen gondos volt legyen is Hunyady Mátyásnak a neveltetése, bármennyi készsége volt is ahhoz, hogy a tudomány, az irodalom és a művészet pártfogójának a szerepét játssza: tanulmányainak az igazi irányt csak egy olasz hercegnővel, arragóniai Beatrix-szal való házassága adta meg és csak ennek a révén tette magáévá olyan szenvedélyesen annak a forradalomnak az elveit, a melyet az utókor renaissancenak keresztelt el. Nem magában álló jelenség ez; ugyanakkor III. Nagy Ivánt, az oroszok urát, szintén egy Rómában nevelkedett hercegnővel,

Műkincsek a Hunyadyak korából.

Paleologos Zsófiával való házassága avatta be annak az oly tökéletes civilisatiónak a titkaiba; és miként Mátyás király, ő is az olasz építómestereknek, mérnököknek és ötvösöknek egész gyarmatát gyűjtötte maga köré. Keresd az asszonyt, mondja egy modern párisi szólás. Ez a tanítás már a tizenötödik században is igaz volt.

Beatrix, a nápolyi király leánya, félig spanyol, félig olasz természet, a jellem erősségét az elme élességével egyesítette magában. A mellett, hogy szemelőtt tartotta a családja érdekeit (unokaöcscsét, a ferrarai herczeg fiát, esztergomi érsekké nevezttette ki, s általában királyi kegyekkel halmozta el a hozzátartozóit), fenköltebb czélok is lelkesítették. Testvérével, Eleonóra ferrarai herczegnével való levelezése, a mely a Monumenta Hungariae Historica-ban látott napvilágot, megismerteti velünk az ő asszonyi szeszélyeit épp úgy, mint politikai becsvágyát. Ábrándja az volt, hogy a Duna partján olasz ízlésű fővárost teremtsen, hogy udvara a legpallérozottabb elmékkel, a legelőkelőbb művészekkel legyen tele és meglegyen benne mindaz a fényűzés és finomultság, a mely a renaissancenak jellemzője. Majd selyembimző munkásokat, majd egy aranyszövőt, majd szabókat hívott az udvarába. Ugyancsak Olaszországból hozatott kelméket, fegyvereket, farsangi álarczos öltözeteket, sőt még olajbogyót, parmezánt és gesztenyét is. Föl lehet tenni, hogy az ő befolyása alatt a ferrarai, firenzei, római, vagy nápolyi divatok beférkőztek Magyarországra és versenyeztek a nemzeti viselettel. Beatrix olykor — de ritkábban — a franczia ipar termékeihez is folyamodott; így vásároltatott 1489-ben a lyoni vásáron 500 arany ára finom cambrai-i vásznat.

Beatrix rokonai és az olaszság előharczosai között külön említést érdemel unokaöcsese, Estei Ipoly bíbornok, esztergomi érsek, a ki épp olyan művelt ízlésű, mint erőszakos természetű ember volt. Hol a legnemesebb szellemi élvezetekben látjuk gyönyörködni, hol a legocsmányabb dührohamokba esni. Így például, féltékeny haragra gerjedve egyik öcsese ellen, a ki Borgia Lukréczia egyik hölgyének a kegyeit elvadászta előle, kiszuratta a szemét. Pártfogoltja, Ariosto, szép emléket állított neki az Orlando furiosoban; idegeneket ir le, a kik hosszú mentében és hosszú hajzattal jönnek Hunyady Mátyástól a ferrarai herczeghez, Ipoly fia felől kérdezősködvén, a ki akkor még csak nyolcz éves. Azután leírja a gyermeknek szüleitől való bucsuzását és a Dunához érkezését, ahol a nép elibe sereglik, hogy lássa és Istenként imádja őt. A király, teszi hozzá a költő, nem győzte eléggé csodálni ezt a rendkívüli ítélőképességet és érettséget ebben a zsenge korban, a melyben az erő és a bölcs értelem rendszerint még hiányozni szokott; és fölibe helyezte őt az udvar összes főurainak. Mindjárt attól a pillanattól fogva, nem nézve ifjúi voltát, reábízta Esztergom kormánypálczáját, és az ifjú herczeg elkísérte őt mindenhova, palotáiba, táboraiiba.

Török vagy német ellen harczolni megy bár a hatalmas uralkodó, ő mindenkor mellette van, megfigyelve nagylelkű cselekedeteit és tanulván az ő vezetése alatt az erényt.

Érdekes látvány lehetett ennek a finom, művelt, hivalkodó és csakis szellemi életet élő idegen gyarmatnak a vitéz, de nyers magyar nemességgel való egybe-

Sforza Bianca Mária.
(Ambrogio de Predis festménye.)

olvasztása, vagyis inkább csak párosítása. Összeütközés, úgy látszik, ritkán fordult elő. Mátyás király sokkal nagyobb erélyű és tekintélyű egyéniség volt, semhogy

rá ne erőltette volna akaratát a környezetében levőkre. De mihelyt ő meghalt, ez a nagyon is mesterkéltséggel műveltség nyomban el is tűnt, mint az a homokra épített ház, a melyről az evangélium beszél.

III.

Mátyás király törekvései és vállalkozásai szélesebb látókörűek voltak és messze fölötté állottak a felesége és unokaöccse, Ipoly bíbornok műkedvelőségének. Először is emeljük ki e fejedelemnek ritka tanultságát és nagy dialektikai erejét; hat nyelven beszélt, az agya tele volt klasszikai emlékekkel, gyorsan és élesen tudott visszavágni s így, miként kortársa, Alfonz nápolyi király, vagy Frigyes urbinói herceg, inkább feje lehetett azoknak a tudós gyülekezeteknek, a melyek körülte csoportosultak, semmint csodálásra könnyen hajló hallgatójuk. Kedve telt abban, hogy valami hibán kapja rajta e latinos nevű tudósok bőbeszédét vagy logikáját; állhatatosan erre törekedett s ez sokszor sikerült is neki.

Az idegen fejedelmek elárasztották Mátyás királyt rokonszenvők tanújeleivel. Hol VIII. Ince pápa küldötte hozzá követül Barbo bíbornokot; hol Moro Lajos, a milánói hercegség kormányzója bocsátott hozzá fényes követtséget és ajánlotta föl fia, János számára unokahugának, Bianca Máriának a kezét; hol pedig Firenze ura ajándékozott neki oroszlanokat (1469. és 1471.). Mátyás király, úgy látszik, különösen kedvesen vette a VIII. Károly francia király figyelmességeit; ajándékokkal halmozta el a követeit. De abban az időben Magyarország királya egész Európa szemében leghatalmasabb ellenfele is volt a töröknek, a közös ellenségnek; az ő éberségére számítva, nyugodtan viszálykodhattak egymással a többi keresztény fejedelmek.

Különösen hízogó volt a Mátyás király iránt nyilvánuló hódolat az Örök-városban. Egy római polgár lefesttette őt monumentális arányokban a Via del Pellegrinón levő háza homlokzatára: a festmény lóháton ábrázolta a királyt, hajadon fővel, győzelmes kardját magasra emelve; fölötté angyal lebegett, koronát bocsátva a fejére, más angyalok pedig táblácskákat tartottak, melyeken hangzatos latin versek dicsőítették erényeit és hőstetteit. Ez a festmény, a melyről Paolo Giovio említést tesz, a tizenhetedik században még megvolt. Le is másolták akkor egy rajzban, a melyet megtaláltam a Barberini-könyvtárban és van szerencsém azt be is mutatni (ez album 19. lapján).

IV.

Ha átsikamlunk a minden heves törekvéssel együttjáró túlzásokon és a talán pedantériával határos formalismuson és úgy igyekszünk behatolni abba a szellembe, a mely Mátyás királyt vállalkozásaiban vezérelte, olyan következte-

tésre jutunk, a mely szerfölött megnyugtató. Mátyás király a klasszikai művelődésben, a mint azt a tizenötödik századbeli Olaszország képviselte, felsőbb elveket ismert föl: a rendszer világosságát, a következtetés biztosságát, a beható kritikát, egyszóval a haladás leggyümölcsözőbb tényezőit. Az olaszok, a régiek tanításait magukévá téve és folyvást kutatva Athénnek és Rómának azt a csodálatos civilisatióját, nemesupán a forma kultuszát merítették belőle, hanem egyúttal mindennemű feladat megoldásának a titkát is. A multból nyert tapasztalatokhoz csatlakozván az önálló kezdeményezés is, oda jutottak, hogy egyaránt kitüntették magukat az iparban, kereskedelemben, államtudományban, diplomatiában, hajózásban, mérnökségben és a hadviselés mesterségében is. Nagyon is feledésbe ment már, hogy ha az olasz katona erőre nem mérkőzhetett is északi versenytársaival, az olasz hadvezérek és tengernagyok egészen a tizenhetedik század derekáig hosszú sorát vívták ki a győzelmeknek az idegen uralkodók számára. Pescara márkától, Pavia legyőzőjétől, Andrea Doriától, Strozzi tábornagytól, a Farneséktől, Gonzagáktól, Spinoláktól kezdve a harminczéves háborúbeli vezérekig, a Piccolominikig és Montecuccolikig, nem hagyva említés nélkül azt a híres diplomatát sem, a ki ebből a véres küzdelemből Franciaország számára a legvilágosabb hasznót szerezte: Mazarini bíbornokot.

Így magyarázható meg, hogyan keresték a tizenötödik században még az elszakadt oroszok és hitetlen törökök is olyan hévvel annak a nemzetnek a képviselőit, a mely folyvást szellemi életet élén, oly nagy felsőbbiséget ért el a szellemi dolgok mezején. Maga II. Mohammed is, Konstantinápoly bész meghódítója, nem olasz mérnököket, érczöntőket és orvosokat hívott-e magához? Még a tizenhetedik században is látunk egy livornói renegátot, bizonyos Musztafát az ottomán birodalom kincstárosi állására és a tengerészeti építkezések igazgatóságára emelkedni. Mindezt nagyon jól felfogta Mátyás király; az irodalmat és a művészetet pártolva, nem feledkezett meg arról, hogy ezek a tudás fájának csak a virágai, de hogy a nyomukban termő gyümölcsök annak a nemzetnek, a mely meg tudja őket becsülni, épp annyi hasznót fognak hozni, mint a mennyi gyönyörűséget okoznak az irodalmi és művészeti remekek. És anélkül, hogy messzire kellene mennünk, látjuk is, hogy a király agronómusokat hív magához, a kiket azzal bíz meg, hogy meghonosítsák Magyarországon az olasz földművelésnek leginkább tökéletesített módszereit.

Szónokokat, bölcsészeket, költőket, tudósokat gyűjteni maga köré, hogy tolluk szétvigye dicsőségének a hírét a világ négy sarkára, vagy megörökíttesse cselekedeteit a késő utókor számára — ez volt Mátyásnak első és legközelebbi célja. A leghíresebb olasz írók telepedtek meg a Duna partján s találták ott a legjövendőmezőbb állásokat, királyi titkárságot, professzori, lectori, könyvtárnoki és egyéb hivatalokat. E messze földről jött vendégek jegyzéke sokkal ismeretesebb, semhogy itt föl akarnám sorolni; megtalálható egyebek közt a Fraknoi Vilmos

könyvében. Azt sem fejtegetem, hogy mi értéke volt munkáiknak, melyeket mind azon a holt nyelven írtak, a melynek a használata igazolva van, ha theologiai, bölcsészeti, jogi vagy egyéb tudományos tárgyakról van szó, de a mely semmiképp sincs helyén, ha olyan érzelmeket kell kifejezni, a melyeknek az üdeség adja meg legfőbb értéküket. A mely nyelvvel nem gyermekkorunk óta bántunk, — ha nem azon dadogtuk el első szavainkat, ha nem azzal fejeztük ki a családi élet összes benyomásait vagy lángoló érzelmeinket — annak a nyelvnek hogyan adjuk meg azt a melegséget, hajlékonyságot, színt, a mely nélkül nincs költészet? Az inkább csak buzgó, semmint felvilágosodott propaganda révén csakhamar csupa versfaragót és rhetort lehetett látni a magyar király körül. Elképzelhetni, hogy mily hidegséggel és unalmassággal lehettek tele azok az elucubratiók. Ámde a szándék jó volt és Mátyást csak dicséret illeti meg érte.

Az olasz humanisták betódulása sokkal rohamosabb és uralmuk sokkal kizárólagosabb volt, semhogy zúgolódást ne támasztott volna; nem egy főúr

Galeotto Marzio emlékérmé.

nem egy derék vitéz tiltakozott az irodalomnak eme túltengése ellen; Bonfini, a király történetírója azzal felelt nekik, hogy szittyáknak és barbároknak nevezte őket. A titkos tudományok művelőinek adott buzditás még inkább ingerelte a hazai lakosságot; így Galeotto Marziotól erővel elvettek és nyilvánosan elégették egy Olaszországból hozott kéziratot, a mely a magiáról szólt.

A klasszikai kor emlékei iránt való előszeretet annyira ment már, hogy 1473-ban latin betűkkel nyomtatták ki a *Chronica Hungarorum*-ot. Pedig abban az időben mindenütt, Franciaországban, Németországban, Angolországban egyaránt csak a gót betűket használták.

V.

A munkások eme hadserege számára fegyvertár kellett; minthogy a humanisták kiválóképpen a multból éltek és a görögök és rómaiak tanításai főképp könyvalakban jutottak az utókorra: a legelső feltétel könyvtár alapítása volt.

Ezt a feladatot a legelején kellett kezdeni s ez csak annál inkább feltűzelte a magyar király buzgalmát. Csakhamar bizvást mérkőzhetett a kor legkiválóbb

Ad uenerandum dñm Ladizlaū prepositū ecclesie
buden: pthonorariū apostolicū: necnon uicecācel-
lariū serenissimi regis Matthei i cronica hūgarorū
Andree prefatio.

Quoniam in superiori tempore uenerande dñe in latio uersarer:
quiderēq; quāto emolumento ac decori hoīm generi hī uiri
forēt: q; magno pstantes ingēio suā diuinā industriā compmē-
dis libris adhibebant: placuit mihi tam dignū tamq; excellens
studiū mea pro uirili capeffere: ut siquid demū assequi possem:
id non in meam dūtaxat: uerū etiam pluriū mortaliū utilitatē
conuerterē. Vnde cū dei benignitate p uoto meo aliquātisper
profecissem: & ob id rei ad inclytum hungarie regnū tua gratia
accerlitus uenirem: essemq; nō parum ociosus: sulcepi laborem
ingentem dieꝝq; plenū: imprimendi uidelicet cronicū pānonie
opus: laborē inquā: quē omnibus hungaris gratū atq; iocundū
fore putauī: quādoquidem: ut quisq; natale solum unice diligit:
reliquisq; orbis terrarum partibus longe antepōnit: ita & suorū:
qualem uitam egerint: quicq; uernaticus scire plurimū exoptat:
ut siqua preclara: memoratuq; digna cōspexerit: imitari debeat.
siqua uero minus feliciter gesta compererit doctus precauere
possit. Sed cum animaduertērem: & diu mecum ipse uolūtārē:
cui meam primam in hoc sedulitatē pluribus diebus lucubratā
dirigerē: te preter domine mi obseruandissime inuenio neminē.
Quippe & tu de me optie meritis es: & sine te susceptus labor
neq; iniri: neq; expleri potuisset. Accipe itaq; hoc munusculum
nostrum iure quodam tue excellentie dedicādū: ut q; uidelicet
potissima laboris causa extitisti: ipsius quoq; operis particeps
esse debeas. Et siqua indies maiora excudemus: tuo etiā illustri
nomini dedicanda putabimus.

Incipit prima pars cronice de origine hūgarorū:
de descensu de scitia in pānoniam: de bellis cōtra
diuerfas natiōes habitis: ac de expulsiōe eorūde
& re. litu in scitiā.

A Budai Krónika ajánlólevele.

könyvbarátjaival: V. Miklós és IV. Sixtus pápával, Alfonz arragóniai királylyal, Frigyes urbinói herczeggel, Bessarion bibornokkal, a Mediciekkal.

Könyvtára megalapításában, mint minden egyéb vállalatában, ugyanaz a biztosság és határozottság nyilvánul, a mely Mátyás királynak igazi jellemvonása. Amellett, hogy a firenzei másolók jól berendezett műhelyeihez folyamodott, maga köré is egész sereg másolót gyűjtött (állandóan harminczat foglalkoztatott). Így aztán, mint annak előtte Cosimo de Medici, pár hónap alatt több száz kötetre rugó gyűjteményt rögtönözhetett. Nem vonatkozott el attól sem, hogy régi kéziratokat kutattasson mindenfelé. Kiküldöttjei bejárták egész Európát, sőt Kiszíasiát is, hogy a nagy könyvbarátnak oly kedves írásokat fölhajszolják.

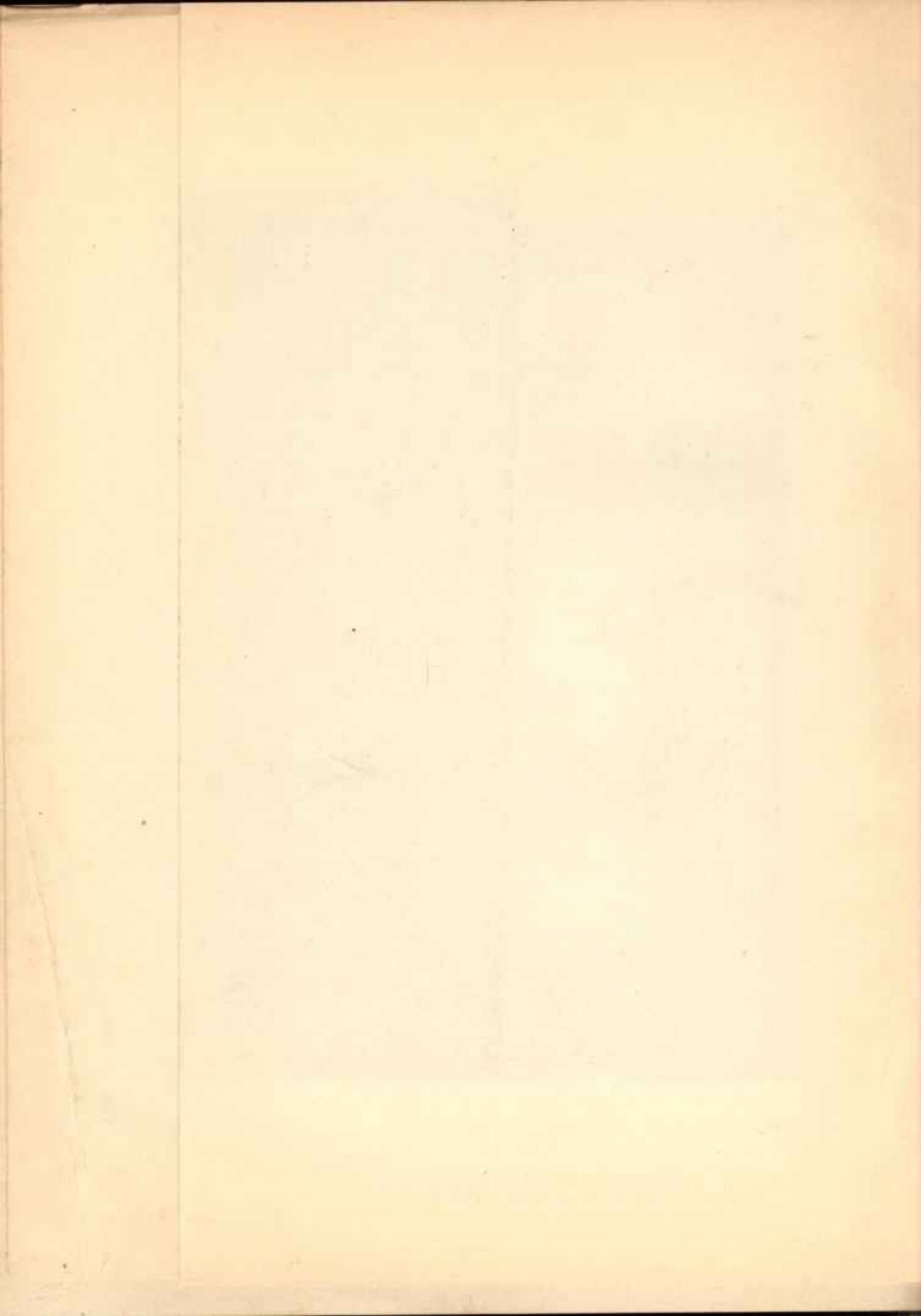
Mátyás király a művészetet a tudománytól és az irodalomtól elválaszthatatlannak tekintette. Ezzel is, a formacultus révén, a renaissance emberének, a görög és római művelődés igazi örökösének bizonyította magát. Beérhette volna a hibátlan szövegű kéziratokkal; de ő azt akarta, hogy a disztimények gazdagsága megfeleljen a tartalom érdekességének. És izlésének nagy dicséretére válik, hogy köteteinek illusztrálásával a kor legnagyobb miniatűr-festőjét, a firenzei Attavantét bízta meg. Szükséges-e említeni, hogy az izlésnek és tökéletességnek mily csodáit remekelte ez a híres mester azokban a munkákban, a melyek a vatikáni könyvtár *Breviárium*a vagy a brüsszeli könyvtár *Missale*ja néven ismeretesek? Ihlettel és hévvel teljes, olykor kissé beteges színezetű alakjai mintegy testvérei azoknak, a melyeket ugyanabban az időben Sandro Botticelli festett. A mi a disztiményeket illeti, azok páratlan vegyületei a gazdagságnak, finomságnak és kecsességnek. Kevésbbé szerencsés Attavante a párisi *Bibliothèque Nationale*ban található miniatűrjeiben. A *Breviarium Ecclesiae Strigoniensis* (8879. szám) nemcsak a színek pompájával tűnik fel, hanem a kivitelnek bizonyos szegénységével is. Az arany pazarul van benne elhintve; a 285. levél második lapján az arany-betűk kápráztatóan gazdag bíbor-alapról válnak le. Attavantének egyik jelessége az is, hogy sötét alakokat vet fehér alapra, így hozva ki — mint a kaméákon — az ellentétet, a mely szerfölött hatásos. Ilyenek az apostolok mellképei a 10. levél második lapján, meg a 11.-en. Viszont a 198. levél első lapján a főképp virágokból álló disztimény inkább gótikus. A rajz rendszerint meglehetősen szegény; a génuszok csúf kis gnómokhoz hasonlítanak. Valjon nem az-e ennek az oka, hogy Attavante, kinek a stílusa a brüsszeli *Missale*ben olyan tiszta, többször folyamodott egyik-másik kevésbbé ügyes munkatársnak az ecsetjéhez?

A párisi *Bibliothèque Nationale*nak egy másik kézírata, Szent Jeromos Zsoltármagyarázata (16,839. szám) közel áll a velencei Szent-Márk-könyvtár Marcianus Capellájához, mely szintén ennek a művésznek köszönheti ékítményeit. Ennek a kéziratnak, a mely 1488-ban készült Firenzében, nincs jelentékeny miniatűrje, csak a címlapján. Féltestű alakok, meztelen gyermekek, különféle emblémák, homokórák, hordók stb. láthatók rajta.

Az áldozatok nagyságát, a melyeket Mátyás király magára rótt, megítélhetni egyetlen adathból is: egy bibliáért meg egy missaléért, a melyet a Mediciek

MÁTYÁS KIRÁLY BREVIARIUMA.
(A. vülkánt. könyvtár. Korvin-kódex.)

másoltattak neki, ezerötszáz aranyforintot fizetett, vagyis legalább hatvanezer koronát, ha számításba vesszük a pénz értékében való különbséget.

A Corvina-könyvtárra vonatkozólag a legellentétesebb állításokkal találkozunk: némelyek szerint a könyvtár épp olyan nagy volt, mint becses; mások szerint a kéziratok számát nagyon is túlozták, s a könyvek többet értek disztés, semmint a szöveg régisége és szabatossága tekintetében. Ezt az utóbbi állítást Fraknoi Vilmos valódi értékére szállította le. A mi a gyűjtemény nagyságát illeti, fogalmat alkothatunk magunknak róla a következő három számadatból: 1878-ban 62 kötet volt ismeretes, a melyek kétségtelenül a Corvina-könyvtárból eredtek, és 53 olyan, a melyeknek az eredete nem oly egészen bizonyos; összesen tehát 135 kötet;¹ körülbelül 115 másik kötet még Budán volt 1686-ban, a mikor a várat a törököktől visszafoglalták. Ezt az adatot gróf Marsigli tábornok szolgáltatta, a ki akkor inventariumot vett föl;² végre körülbelül 150 kötet volt munkában Firenzében akkor, a mikor Mátyás király meghalt (de az is igaz, hogy ezekből több kötet számítható az 1686-iki 115 kézírathoz). Íme tehát összesen körülbelül 400 kézirat, a mely a királyi könyvtárban volt, vagy oda volt szánva.

Még ha csak ezt a minimális számot vesszük is alapul, akkor is kitűnik ez adatokból, hogy Mátyás király könyvtára versenyezhetett a legkiválóbb olaszországi könyvtárakkal; a Vatikán könyvtára 1443-ban csak 340 kötetből állott, a Medicieké 1464—1465-ben 158-ból, az urbinói 772-ből, a Bessarion bíbornoké 800—900-ból. Csak a század vége felé érte el a Vatikán, IV. Sixtus buzgólkodása következtében, a 3650-es roppant számot.

Ámde az említett 400-as szám nyilván jóval alatta marad a valóságnak. Megdönthetetlen bizonyítékot hozhatok föl e mellett: Fischer szerint 62 olyan kötet közül, a melyek kétségtelenül a budai könyvtárhoz tartoztak, csupán egyetlenegy volt görögül írva, egy Konstantinos Porphyrogenita; és másik, bizonytalanabb eredetű 53 kötet közül csak 8 volt görög nyelvű. Már pedig tudjuk a jól értesült Oláh Miklós tanúsága alapján, hogy a görög kéziratok számára egy egész terem volt fentartva!

Duae aedes concamerata, altera voluminibus graecis, partim e medio Graeciae, partim ex aliis Orientis regionibus, per Regem non minori cura quam labore eo congestis, referta erat.

A következtetést már most könnyű levonni. Ha a kérdéses teremben volt összes kéziratok közül csak 9 jutott el reánk, ebből az arányból megítélhetni, hogy mennyi vesztetett el az egész nagy könyvtárból.

¹ Csontos 1882-ben 110-re tette az ismert Corvinus-kéziratok számát. (Lásd *Revue critique d'Histoire et de Littérature*, 1882. II. kötet, 494. lap.) 1895-ben ugyanő a Pallas Lexikona X. kötetében (a Corvináról szóló melléklet XXIV. lapján) 145 kétségtelen Corvina-kódexet ösmert el.

² M. L. Trati cikke a *Rivista delle Biblioteche*-ben, IV. köt. 7—16. l.

Oláh Miklós, a ki tudományával és erényeivel az esztergomi érseki széket érdemelte ki, azt erősíti továbbá Magyarország történetében, hogy 1526-ban, Budavára elfoglalása után, a könyvtár egy részét a törökök összeszaggatták, másik részét szétszórták: *partim dilaceravit, partim in alios usus, argento detracto, dissipavit.*

Ezek után bizvást mondhatni, hogy a konstantinápolyi szerájban megtalált és a szultán által Ferencz József királynak nagylelkűen visszaajándékozott kéziratok azokkal együtt, a melyek számos más könyvtárba hányódtak el, csupán kicsiny részét teszik a Corvinának. Tudjuk egyebek közt gróf Marsigliótól, a kinek a tanúságára már hivatkoztam, hogy egész halmaz kézirat, a melyet a törökök elhordtak s néhány brassói könyvkedvelő összeszedett, a tizenhetedik század utolsó harmadában elpusztult a brassai nagy tűzvészben.

De mindeme pusztítások után is a királyi könyvtár 1686-ban, Budavár visszafoglalásakor, Marsigli tanúsága szerint, még 274, részint kézírásos, részint nyomtatott munkából állott; a theológiai kéziratok körülbelül 70, a profánus kéziratok mintegy 45 kötetre rugnak. Ezeknek nagyobbrésze minden bizonynyal még a Mátyás gyűjteményéből eredt.

Ma, mint ismeretes, a Corvinának maradványai a bécsi, olmützi, berlini, wolfenbütteli, drezdai, erlangeni, lipcei, müncheni, római, bolognai, modenai, velencei, milanoi, párisi, besançoni, brüsszeli, londoni, cheltenhami, holkhami s még más könyvtárak közt oszlnak meg, a budapesti Corvinákról nem is szólva.

Úgy hiszem, némi örömet okozok olvasóimnak, ha felemlítek három kéziratot, a melyek kikerülték a Corvina-kutatók figyelmét. Az egyik Lord Laicesternek a könyvtárában van Holkhamben (Norfolk). Egy tizenötödik századbéli evangélium ez, *secundum usum Tramontanorum*, és 138 pergament-levélből áll. A folióján pompás keret van, a melyen Mátyás czimere kétszer fordul elő, előbb részenként, azután czimerpajzsba egybefoglalva. A többi miniatűr a négy evangélistát ábrázolja. A másik két kézirat — szintén a XV. századból — Cheltenhamban van, a Sir Thomas Phillips könyvtárában. Az egyik: *Liber de habitu Virginis*, Caecilius Cyprianustól, a másik Titus Livius könyve: *De secundo bello punico*, a melyet Johannes Franciscus Martius de San Gimignano másolt.* A két könyv díszítésén semmi kivételes sincs (az első Mátyás király czimerével van ékítve, a másiknak keretbe foglalt címlapján alúl ugyanaz a czimer és az M. A. betűk láthatók két angyaltól vitt koszorúban); de mindakettő igen szép s megvann az az előnyük, hogy régi, aranylapú, festett metszéseik teljesen érintetlenek.

* Durrjeu, *les Manuscrits à Peintures de la Bibliothèque de Sir Thomas Phillips à Cheltenham*. Paris, 1889. p. 39.

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRA.

IRTA: ERDÉLYI PÁL.

Mikor Mátyást mind ez ország királyságra választotta, gondolatai között már ott lebeghetett a magyarországi renaissance ábrándja. De uralkodásának első éveit a trón biztosítására folytatott küzdelmei foglalták le; s mégis az a hat esztendő, mely megválasztatása és megkoronáztatása között elmult, vetette meg a magyar renaissance alapját, mert annak küzdelmeiből emelkedett ki Mátyás hatalma és a királyi szék tekintélye. E küzdelmes évek alatt rakta le az imperátorság alapját, a mely azután lehetővé tette, hogy az előbb szegény kincstár megteljék és fődözni tudja a fényes udvar költségeit. Ez évek alatt tette le tehát a Bibliotheca Budensis alapját is, ha a formális alapítás minden valószínűség szerint 1467 előtt, a koronázást követő évek valamelyikében történt is. Eddigi értesüléseink szerint a könyvtár meglétének legkorábbi adata 1467-ből való s nem valószínű, hogy míg ő a pártok ellen itthon s a szent koronaért ottkint küzdelmet folytatott, a békés időnek való művelődési intézmények alapozásán fáradhatott volna.

Mátyás és a renaissance szorosan össze voltak forrva, a mit legjobban a budai könyvtár bizonyít, a mely épp oly kedvencz eszméje volt neki, mint a milyen jellemző alkotása a renaissancenak. E művelődési áramlat hullámai Itália felől fodrosodtak Magyarország felé, de jótékony árja csak alatta lepte el az országot. Nyilván, mert benne nemcsak fogékonyság volt a renaissance iránt, hanem valódi lelki szükség kívánta a tudomány és művészet fölkarolását. Sem az Anjouk fényes udvarában, sem Zsigmond hatalma árnyában nem tudott a renaissance hódítani, mert inkább a divat, mint a szomjú lélek kielégítésére szolgált. Mátyás alatt azonban az udvar, mint Pomponius Laetus írja, a tudomá-

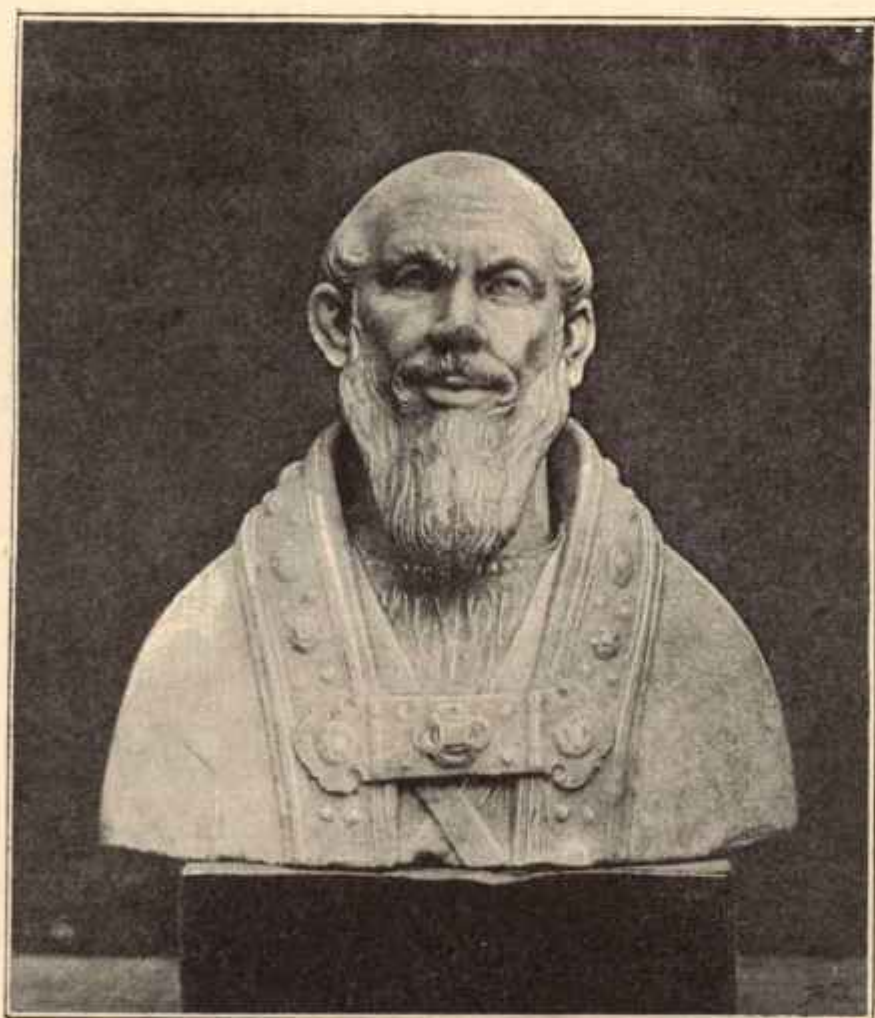
Középkori könyvtár.
(1497. évi metszet).

nyok és művészetek második Itáliája lett s annak Firenzéje Buda, Cosimója Mátyás maga volt. A renaissance Magyarországon a politikában mint imperialismus, az ország belső állapotában mint rend és vagyonosodás, a külföld szemében mint tekintély és dicsőség, az udvar életében mint fényűzés és pompa jelent meg; Mátyásban, mint a szépművészetek kívánása, csúcsosodott ki. De a mi idegen volt elődei alatt, idegen maradt alatta is. A magyar szellemre általánosságban mélyebb hatást gyakorolni nem tudott, mert, egyéb okokat nem bolygatva, idegen szellem és nyelv hódítására a magyar renaissance ideje igen is rövid volt. Mátyásban az új műveltség átültetője, főgondja-viselője élt, halálával éltető napja hunyt el s oly korán, hogy az udvar tömör bástyáin és zárt körén túl alig hathatott. Virágzása így csupán az udvari élet fényét emelte, de azt azután beragyogta s annyira, hogy a külföld szemét káprázatba tudta vonni, a magyarság szemét szinte bántotta. De alkotásai, emlékei s köztük a budai könyvtár, a századok kódén keresztül világítanak, fényök még ma is melegít s Budavárát és Mátyás alakját annyi idő múlva is beragyogja.

A király maga is renaissance-alak, a mint már apjában is az új idők emberére ismerünk. A vajdát a viszonyok nevelték, Mátyást a renaissance. A fiatal Hunyadyra nézve Vitéz János képviselte ezt a nevelő szellemet; Vitéz, a kit lelki jósága és nagy tudománya kitűnő mesterré avattak, Vitéz, a kit két híres tanítványa dícsér, Janus Pannonius és Mátyás király. Amaz a magyarországi latin költészet koszorúsa, a klasszikus tudományok és költészet titkait sajátította el a mestertől, és kitűnő latinságával és nemes költészetével Guarinus barátságát vívta ki; emez az augustana historia szellemét leste el s atyjának merészen előre törő és hatalmasan érvényesülő pályája által csábítva, Augustus hatalmáról és dicsőségéről ábrándozva, a független és hatalmas Magyarország utolsó képviselője lett. Ezekből az ábrándokból bontakozott ki, mikor királylyá választották s még trónja biztonságáért küzdött, Mátyás egész dicsősége, melyet politikai sikerei, hadvezéri diadalai és művészi törekvései egyformán jellemeznek. Mátyás uralkodásának két nagy eredményét jegyezte föl a történelem: a magyar királyság hatalmi szerepét s a renaissance virágzását. Úgy tetszik, hogy e kettő szorosán összefügg s hogy míg a királyság hatalmát a renaissance fénye megnagyította, a renaissance csak egy gazdag és hatalmas király fényűzése lehetett. Összetartozott mind a kettő Mátyás fölfogásában is, a ki előbb a maga ura akart lenni, hogy urává lehessen az országnak s meczenása a renaissancenak.

E politikájának biztos nyomait látjuk törekvésein. Budát, mely addig a nemzeté volt, a magáévá tette, közjogi jelentősége helyére lassankint a királyi hatalom fogalmát állította. Védelmi szempontból sásfészekké erősítette, hogy személyének és hatalmának biztos támasza legyen, de egyben gazdag építkezéseivel, templomaival, palotáival s udvarának fényével leplezte. A budai vár inkább mulató kastélylyá vagy múzeummá látszott átalakulni, noha voltaképpen

hatalmas urának védelmi eszköze volt. Főképpen a vár déli sarka, melyet különös gonddal erősített meg és kiváló fényűzéssel valóságos múzeummá épített át. Buda ily módon a királyi hatalomnak zálogává és a fényűző udvar körében felvirágzó renaissancenak otthonává lett. A várkastélyban a legjobban védett helyen, a déli part fölött emelkedett a könyvtár, a mely az udvari életben meghonosodó új műveltségnek középpontja, büszkesége és jelképe volt.

Vitéz János.

A könyvtár, mint Oláh Miklós tudósításából értesülünk, a királyi kastélytól délre feküdt, Alamizsnás János kápolnája mellett. Habár voltaképpen mindig csak a bibliothecáról van szó, kétségtelen, hogy Mátyás király könyvtára nem egy épületben volt elhelyezve. Hisz utóbb már arról értesülünk, hogy a latin könyvek számára emelt épület szűknek bizonyult, az újabb gyarapodások elhelyezésére a régi thékák alatt is alkalmaztak szekrényeket s tudjuk, hogy Oláh két épületről

szól; mind a kettő könyvtár volt. Nevezetesen: »Két nagy egymással szemben álló épület tűnik szembe, melyek közül egyikben a görög könyveket tartották, melyeket részint Görögországból, részint más keleti tartományokból nem kis fáradsággal gyűjtött össze; a másikban az egész latin irodalom kódexei voltak, szekrényekben és polczokon jó renddel elrakva, az alapvető munkáktól, a minden tudományok csúcsáig (theologia) való iratok. Valamennyi aranynyal átszőtt, színes selyem takaró alatt, valamennyin ama tudomány és szakma jelzése, melyhez tartoztak. A kódexek legnagyobb részben selyemmel összefűzött hártlyából valók voltak, táblájukon arany, ezüst köldökökkel s aranyozott ezüst csattokkal, selyem kapcsolókkal.«

Minden valószínűség szerint e két nagy épületben őrizték a királyi könyvtár javarészét; s általában ha könyvtárról volt szó, ezeket, főként a latin kódexek épületét értették. De ugyancsak Oláh leírásából két más könyvtartó helyről is van tudomásunk, úgy, hogy Mátyás könyvei utóbb négy helyen voltak elrakva. Naldius, ki a könyvtárról egész nagy négy énekes panegyrist, költői katalogust ír, s abban versbe szedi a könyvtár klasszikus íróinak műveit, azt mondja, hogy négyszögletű, erős kőfallal kerített s magas boltíves épület volt, melyet az elején két színes üvegű ablak világított s a két ablak között állott egy aranyos szőnyeggel leterített lócza, a nagy királynak kedves pihenő helye; ugyanezen a falon nyílt a két ajtó, melyek közül egyik közönséges bejárásul szolgált, a másik egyedül a királynak volt fentartva; a terem három falát a könyvtartó-szekrények foglalták el. A könyvtár épületeinek e leírásából különösen az tűnik ki, hogy a múzsák e hajlékában sok könyv számára volt hely s hogy a könyvek pazarul, nagy pompával voltak diszítve. Az insignis bibliotheca a századok folyamán csakugyan arról volt különösen nevezetes, hogy benne nagyszámú és gyönyörűséggel teljes könyv volt. Az Oláh és Heltai által táplált hagyomány, a diplomaták híradásai, az utazók följegyzései és később a történetírók legkorábbi tudósításai a budai könyvtárnak ezt a két vonását emelik ki és hirdetik a művelt világban. Az ennyire eltérő forrásokból támadt és táplálkozó hír azután századokon keresztül változatlan hűséggel kísérte a budai könyvtárt és szokásához híven megnagyította, úgy hogy 50.000 kötetről regélt. A könyvtár azonban, ha csakugyan rendkívüli fényűzéssel, fejedelmi bőkezűséggel s művészi ízléssel volt is berendezve, nem pusztán pompája által nyert jelentőséget a nemzeti művelődés történetében. E jellemző vonások csupán arra voltak jók, hogy belevésvén magukat az egykorúak és szemtanúk emlékezetébe, folytonosan ébren tudják tartani a hagyományt és foglalkoztatni az utódok képzeletét.

A renaissance-műveltség alakulásában a könyvtárak nagy szerepre voltak hivatva s a mint az egész új iránynak fővonásaként a tudományok és művészetek fölszabadulása, a szellemnek megfiatalodása, az irodalom újjászületése mutatkozik, a könyvtárak alapítása a renaissance történetének jellemző és az új

NALDI NALDI EPISTOLA DE LAUDIBUS AUGUSTAE BIBLIOTHECAE.

(A thornai gymnasium könyvtárában őrzött Korvin-kódex csműlapja.)

szellemnek szükségszerű következése volt. És csakugyan Itáliában a XV. század második felében egymásután rakják le a nagy könyvtárak alapjait s Itálián túl hazánkban, amazokkal csaknem egyidejűleg, meg van már alapítva a *harmadik nagy és az első nyilvános renaissance-könyvtár*. A vatikáni (1447—1455), a cesenai (1452) után a Corvina (1464—67) következik, melyet a velencei (1468), a firenzei (1475) követnek; a míg azonban az olasz könyvtárak nem a nyilvánosság számára szolgáltak, a budai már, a mint a róla szóló tudósításokból megállapították, nyilvános jellegű volt. S a mellett a Corvina nemcsak itthon, hanem egész Európában is a renaissancenak legnagyobb ilyenmű alkotása volt s nemzetközi jelentőségre emelkedett, a melynek dicsóságát a renaissance-műveltség körébe tartozó irodalmak hirdetik. Ötödfél századja annak, hogy a Corvina-kérdés a nemzetközi tudományosság piaczára van állítva s ez idő alatt a Corvina emlékeiért, emlékeinek megszerzéseért tudósok, könyvnyomtatók, katonák, diplomaták, fejedelmek, sőt hódító nemzetek versengenek. Mindez egyaránt kitüntető a XV. századnak nagy magyar könyvtárára s annál értékesebb, mert a Corvinát a renaissance hatása alatt ugyan, de egy magyar humanista példájára s egy magyar király művészi szellemének legsajátabb ösztönéből alapította s fejedelmi bőkezűségével gondozta.

Oláh Miklós följegyzéséből tudjuk, hogy a görög kódexeket Görögországból s Keletről gyűjtötte; egykorú levelezésekből, hogy ágensei, tarsolyaikat jól csengő magyar aranyakkal bőven megtöltve, vásárolták össze az olasz könyvpiaczkok diszeit; hogy állandóan foglalkoztatta Itáliában, főként Firenzében, a könyvfestők és másolók műhelyeit; s Oláh arról is tudósít, hogy Budán maga állandóan 30 könyvmásolót foglalkoztatott, a kik a könyvfestésben is gyakorlottak voltak; a latin és görög kódexek javarészét ezek írták össze. Élükön a dalmát Raguzai Felix volt, a kit vén korában, valamint a másolók egy részét Oláh személyesen ismert, s a ki nem csupán görögül és latinul tudott, hanem tudós a khald és arab nyelvekben s tanult ember vala a könyvfestésben is és serényen ügyelt, hogy a leírandó könyvekbe valamelyes hiba ne csúszszék be. Az a gondosság, utánajárás és áldozatkészség, a melyet Mátyás könyvtára gyarapítására, gondozására és könyveinek valóban fejedelmi díszítésére fordított, nem fakadhatott másból, csupán a könyv s a tudomány megbecsüléséből, tehát egy nemesebb és mélyebb szenvedélyből, a mely kizárja azt, hogy csak hiúsága és fényűzési hajlama kielégítéseért tette volna. Amazok mindenikére bőséges alkalma nyílt dicsőséges pályafutása alatt; s ha könyvtárára mégis annyit áldozott, tette azért, mert a könyvet nagyon megbecsülte s mert királyi udvara fényéhez, művészi környezetéhez és saját izlése kielégítésére könyvtárát is illően akarta felszerelni.

Nagyon idevágna az adataink, a melyek a király műveltsége, tudományossága felől tudósítanak, különösen azok, a melyekből értesülünk, hogy üres óráiban a könyvtárnak selyem takarós nyugágyán olvasgatott, hogy könyveiről

a tábori élet zajában sem feledkezett meg, hogy a táborban s a budai várban folytonosan olvasgatott. Ez adatok közül különösen egy nyer nagyobb jelentőséget, az időpontnál fogva, a melyről szól. 1463-ból jegyzi föl róla Philippus Bergomensis, hogy reggelenként gyakran ott találják ágya vánkosai között Curtiusnak, Liviusnak vagy más történetírónak munkáját. A tanulás vágya, mely 1463-ban ilyen módon megnyilatkozik nála s az ágya vánkosai között talált klasszikus történetírók művei már eleve kizárják, hogy az idegen, főként olasz fölfogás a Corvina alapítása idejéről megállhasson.

Az olaszok Mátyás renaissanceát, könnyen érthető hiúságból, főként Beatrix befolyásának szeretnék tulajdonítani s a Corvina alapítását is 1476-ra teszik. Kétségtelen a királynénak ily irányban való határozottabb befolyása, de az új műveltség szellemét nem ő, hanem Vitéz János és a vajda ébresztették föl Mátyásban s a király maga nevelte nagygyá és fejlesztette nemes szenvedélylyé. Hogy csakugyan mennyire szerette a könyvet s mennyire megbecsülte, tanúnk ama három történelmi tény, hogy ő nem csupán gyűjtötte, hanem el is tudta ajándékozni a könyvet. A gyűjtő, az amateur, a sóvárlelkű könyvszerző ily áldozatra nem képes. Különben is az a tény, hogy a Corvina maradványainak jó része az 1467—75 közötti évekből való, egyszersmindenkorra eldönti a kérdést, és pedig a nemzeti fölfogás javára.

A mint általában, a könyvgyűjtés szenvedélye is, erősödik az idővel s a gyűjtemény szaporodásával. Mátyásnál is így volt. Nemcsak abban kereste a virtust, hogy nagy könyvtárat szerezzen össze, hanem abban is, hogy művészi díszszel gazdag könyveket halmozzon rakásra. Vespasiano Bisticci, maga is humanista és egy híres könyvmásolói műhely vezetője, Mátyás királynak egyik legszorgalmasabb munkása volt, a műhelyéből kikerült darabok a kényesebb igényeket is kielégíthették; s mégis Mátyás, a mint a finomabb ízlésű illuminátorokra szert tehetett, sietett nálok dolgoztatni s Gherardo, del Chierico mellett főként Attavantest pártolta. Föl van jegyezve, hogy később ez utóbbit úgyszólván egészen magának foglalta le. Könyvtárának e rendkívül becses kódexei s a könyv illusztrálásának művészi becsére való törekvés arra az időre esik, a mikor Budán Beatrix királyné hatása alatt a magyar renaissance virágzásának magas fokára emelkedett. Ez az időszak, 1478 után, volt a könyvtár történetének is a fényesebb kora s ez mutatta őt nem csupán mecénásnak, hanem valóságos humanistának, kinek tudományos műveltsége és művészi ízlése teljesen kora színvonalán állott. Mert Mátyás a könyvtárat elsősorban a saját használatára szánta, szinte azt lehetne mondani, magán könyvtárául. A maga igényei szerint rendezte be, a legvilágosabb helyen, a két ablak alatt, de mégis úgy, hogy az egyenesen betűző fény a szemet ne fárasztja, állíttatta föl olvasó kerevetét. A kódexeket úgyszólván személyéhez fűzte, királyi czimereivel és családi madarával s a hagyomány gyűrűjével ékesíttette. Kódexeit, hogy megbízható szöveget olvashasson, emendáltatta.

Uralkodásának első felében János püspök emendálta, később a dalmát Félix, a ki gondosan őrködött, hogy a másolt könyvekben valami hiba ne essék. Kódexeit Budán, a saját könyvkötő műhelyében köttette be, vagy, ha már be voltak kötve, ott köttette át, úgy hogy a korvin-kötés, mint önálló kötési stílus a XV. század könyvművészetében külön helyet foglal el. Ez a korvin-kötés ily módon Mátyás szellemi hagyatékához tartozik. Ránk nézve kiválóan értékes, már azért is, mert benne a renaissancenak bizonyos nemzeti vonással való meg bővülését ismerhetjük föl, s így művészi iparunk történetében is szerepet játszik. Szóval, Mátyásban nem szabad egyszerűen gyűjtőt, hanem kitűnőleg a könyvek barátját kell látnunk.

A budai könyvtár történetének legbeszédesebb s legjobban megbízható emlékei a Korvin-kódexek. Ezek a fényes kiállítású, díszes kéziratok egyaránt mérői a könyvtár művészi értékének és a budai renaissance fényének. S annál nagyobb jelentőséget nyernek e szerepükben, mert a Budán összehalmozott műkincsek legnagyobb része nyomtalanul pusztult el. Csodálatos fatum üldözte Mátyás alkotásait. Halála után, mintha csak személyéhez lettek volna kötve,

*q̄ fienat sola tradit p̄ melhi q̄ demoliturua partes h̄t duas lude 1. m
tupationem - utrumq; tamen ex attributis p̄sonae TRACTATV
ideo gr̄as 1. em̄dam q̄m̄ fieri potuit
2. finit. C. l. m. 2. A. scriptorib; 1462*

Vitéz János bejegyzése az általa javított Victoria-kódexben.

minden romlásnak indult. A mi maradandónak készült — csupán néhány törmelékben hagyott maga után emléket. Palotái, mulató kastélyai, a budai szobrok stb. szinte nyom nélkül tűntek el; a mi megmaradt s a renaissance fényét hirdeti, néhány műipari tárgy s valami másfél száz Korvin-kódex. E kódexek fénye, dísze, pompája után következést vonhatunk a budai udvar fényére.

Mert mindössze ennyiről tudjuk, hogy kétségtelenül a budai könyvtárból valók; sejtjük azonban, hogy e szám, Európa gyűjteményeinek rendszeres átvizsgálása után, jelentékenyen növekedni fog, még pedig oly arányban, a mint a kutatások eddig a kétségtelen Korvin-kódexek számát gyarapították. Fischer 1878-ban 62 kétségtelen s 53 kétes kódexet sorolt fel; a könyvkiállítási katalógus 1882-ben 112 hiteles kódexet említ, míg Csontos 1895-ben 145 kétségtelen Korvin-kódexről számol be. A kutatónak aránylag könnyű munkája van, mert e kódexek kiállítása és diszitése szigorúan megtartott stílusukban állandó és biztos kritériumokat hordják magukon.

Kötésükben önálló könyvkötői stílus fejlődött ki, a mely egyaránt közel áll a kelethez és a nyugathoz: a bőrkötés inkább emehhez, a bársonykötés inkább ahhoz. A bőrkötés alapttechnikája a nyugati eljárason nyugszik, inkább a diszítés

egyes elemeiben s némileg a dísz alkalmazásában hajlik a kelethez. Sötétvörös maroquinnal borított fatáblájukon feltűnő a budai műhely sajátossága: hogy kereteli a táblát és a középrészt keleties gazdagsággal díszíti. A díszítés elemei általában közösek; mindeniken ugyanazok a minták vannak használva, csak hogy elrendezésükben és alkalmazásukban végtelenül változatosak és gazdagok. A bőrbe kötött kódexek eredetileg polichromok voltak, ma azonban az egyes mintákba ragasztott s eredetileg színes betétek az idők folyása alatt oxydálódtak vagy

Az erlangeni Korvin-kódex kötésének részlete.

lekoptak, hanem azért, mint az erlangeni biblián, ily polichrom kötés bizarr díszét még érezhetjük ma is. A bőrkötésű kódexek rendszerint aranymetszésűek s metszési lapjukon vagy a könyv címét, vagy szabályos mértani díszítést hordanak. A másik eljárás szerint selyembe, bársonyba kötötték a kódexeket, s akkor a metszésre válogatott színekben tartott virág- vagy lombdiszt alkalmaztak, a mely sokban emlékeztet népies ornamentikánk elemeire.

A kódexek ily módon már külsejükkel elárulják eredetüket, de azonkívül

tartalmazhatnak valamely följegyzés alakjában hiteles tudósítást hányt-vetett sorsukról, rendesen pedig a lapszéli keret alsó szalagjában elhelyezett címerrel leplezik le magukat. Mert a könyvfestők e koszorúkat üresen szokták hagyni a megrendelő címere vagy színei számára. Néha ugyan az eredeti címeret átfestik s ily esetben a jó szemű s éles tekintetű kutatót csak a véletlen segíti biztos eredményre. A kódexek fölismerésének persze gyakran útját vágják a barbár gyűjtők s az oktan könyvkötők; amazok azzal, hogy a színezett címer, a címlapot leszelik, emezek, hogy a régi kötést lefejtve, modern kötést tesznek rá. Látni kell a kódexeket, hogy a rajtok előmlő báj és gazdagság a maga igazában elragadhasson. A mi elsősorban meglep, a színeknek csodás harmoniája s az aranydísznek bámulatos épsége. Mintha csak most kerültek volna ki a firenzei művészek, Attavantes és társai műhelyéből. A kódexek díszítése főleg a címlapon halmozódik fel, de azonkívül az előlapon s bent a szövegben, mint initális és a kötet testében az egyes lapokon, mint széldíszítés is sűrűen előfordul. A Nemz. Múzeumnak egy Augustinus-kódexén minden levél finom fonalas díszszel van ékítve, egy másik kódexben, melyet Attavantes festett, négyszáznál több kezdőbetű van művészileg rajzolva és pompásan kifestve. E címlapok, lapszéli szalagok, kezdőbetűk, homlokléczek és záró vignetták a maguk csodálatos gazdagságában, színharmóniájában, rajzuk finomságában és alkalmaztatásuk szellemességében a mai néző szemében szinte érthetetlenek. Jól vissza kell mennünk a művészet történetében s az ízlésnek általános fejlődése fonálán, míg a renaissance könyvdísz a maga valóságában fölfoghatjuk. A régebbi kódexek díszítése részint egyhangú, részint nehézkes volt. A néző csak a barátot látta maga előtt, a ki veres és fekete, vagy később kék, lila, zöld festékeivel idomtalan cifrákkal és bántó színezéssel izzadta meg a díszítés óráit. A renaissance dísz mást mutat: művészi érzékű, gazdag képzeletű és jó színharmóniájú illuminátort, a ki kedvvel és becsvágygyal dolgozik. A részletek már a pogány művészet ismeretén és elemein alapulnak. Génuszok és amorettek, a növényi és állati világ alakjai és füzerei között, működésben lévő emberi alakok, történeti jelenetek, csoport- és arc képek váltakoznak, néha egy-egy épület előterében, vagy valami oszlopos csarnokban elhelyezve. Mindez a természet szemléletén alapul s elemeit az élet, a természet gazdagságából meríti. Gazdag képzelet és gyakorlott kéz ily módon s a színek fölhasználásával bájos és harmonikus guirlandokat varázsol a levelek szélére, főként a címlapokra. Rajzát és díszét emeli az arany ragyogása, mely néhol az össze nem illő színeket tompítja, a halványabbakat kiemeli, az erősebbeket enyhíti s az egész szalagot valami kellemes ragyogással vonja be. Még a mikor vonaldíszszel, szíjfonattal vagy keskeny szalagdíszszel dolgozik, vagy arabeszkekkel díszít is, mindig változatos és iparkodik eredeti lenni. A Korvin-kódexek ily díszítésében a rajz uralkodni, a szín érvényesülni kezd s a művész a mesterember helyére lép. Érezzük az új művészi irány közeledtét,

melynek hőszai a Korvin-kódexek festése idején még gyermekjátékaikat kergették. A kódex-ornamentika a művészet történetének egyik fejezetévé s a nagy művészet úttörőjévé válik; s míg ennek előtte azt nyomon követte, ezután már útját egyengeti. E szempontokból a Korvin-kódexek, általában a renaissance könyvdiszítés művészi beccsel dicselkedhetik s a könyv, a mellett, hogy irodalmi, még művészi emlékké is lesz. A Corvina e tekintetben azért volt nevezetes, mert Mátyás király ágensei a legdiszesebb kéziratokat vásárolták össze.

Az 1882-iki könyvkiállításon s az ezredév ünnepén, rövid idő alatt kétszer volt alkalmunk a Corvina maradványait nagyobb számban összegyűjtve látni. S alkalmunk nyílt ily módon arra is, hogy a róla szóló hagyományt s a rávonatkozó kutatások eredményeit, az ismeretté lett anyaghoz viszonyítva, kellően értékelhessük. A Korvin-kódexek nem csupán a könyvek közül tűntek ki, hanem diszük, jelentőségük és gazdagságuk által a renaissance fényét is éreztetni tudták. Megokolták egyfelől a Corvina tanulmányát, másfelől megadták annak a tárgyi ismeretek apparátusát. Mert addig sem a história-írás adatait, sem a hagyomány elbeszélését kellően nem tudtuk mérlegelni. Ily gyűjtemény láttára könnyű elképzelni, hogy Mátyás évenként 33.000 aranyat költött könyvtárára s még könnyebb elgondolni azt, hogy milyen lehetett az a könyvtár, melyre a király majdnem egymillió aranyat fordított. S még tovább menve, mily szédületes arányokban költhetett a renaissancera, ha csupán a könyvtárra ennyit áldozott. Valóban, a Corvina tanulmánya nem csupán gyönyörűséget, hanem, eszméltető és irányító jelleménél fogva, a magyar renaissance megismerésére mély tanúságokat nyit meg.

A Corvina maradványai hirdetik nekünk azt a fényes és pompázó udvari életet, a mely Mátyás alatt Budán uralkodott, mértékét adják a király hatalmának és gazdagságának, megismertetik művészi tevékenységét és az ízlés fejlettségét, kiegészítik a história adatait és igazolják a hagyományt. A budai renaissance fénye beragyogta Európát s dicsősége lelkesítette a történelem bűvárait mind e mai napig. E lelkesült munkálkodás eredménye, hogy a Corvinát fővonásaiban teljesen, jelentősége szerint alaposan s egyes részleteiben meglehetősen tájékozottsággal ismerhetjük. Minden kérdése nincs megoldva, de kellően elő van készítve arra, hogy a Corvina emlékeit megfelelő diszszel publikálhassuk. Ez a kötelesség, valamint a Corvina-kérdés teljes megfejtése, a mi feladatunk. Elég leczke lehetett volna, hogy a budai könyvtár tudományos föltárásában a külföldiek adtak ösztönt, útmutatást és példát. Mert a könyvtár és alkotója a miénk volt, bárha dicsősége Európára szólt is.

A Corvina föladatát a jövőben mi teljesítsük. Eddig megőrizte és emlékeztetébe véste Európának az M. A. betűket, a melyekkel *Mathias Augustus* a kódexeket jelölni szokta, a melyeket belevésett a történelem márványtábláira is. Ha erővel teljes egyéniségét, pártatlan igazságosságát, kemény szigorúságát, hatalmas akaratát az ars emolliens nem mérsékli: úgy e két betű goromba

pergamenre, a rideg barátnak tompa nádja alól fekete és veres színekben szögletesen írva, merev vonalakkal, hideg cizfrázattal maradt volna ránk. Talán hirdette volna a nemzet hatalmát és nyers erejét! Holott így, mert az új műveltség embere volt, az illuminator finomra csiszolt hártáján, gazdag színezésű, arannyal ékes rajzával, arabeszkekkel, virág- és lombdíszszel festett medaillonokban maradt ránk. Így az M. A. a magyar renaissance virágkorát hirdeti, melynek ő maga örök dicsősége marad.

Mátyás képe.

(A brüsszeli Corvina-kódexben).

MÁTYÁS ÉS A KÖNYVNYOMTATÁS.

IRTA: DÉZSI LAJOS.

Nem volt magyar király, a kít a tudomány igaz és őszinte szeretete oly kiváló mértékben jellemzett volna, mint Mátyást. Nagy lelkek kiváltsága, hogy tehetségük sokoldalú fejlődésre képes a nélkül, hogy egyik lelki tulajdonság vagy nemesebb szenvedély a többi rovására érvényesülne. A fejlődés legmagasabb fokát elérhetik az egyensúly, a harmonia bármilyen megzavarása nélkül.

Ilyen szellemi kiváltság tette Mátyást nemcsak Magyarország, hanem kora legnagyobb uralkodójává. Nehéz volna eldönteni, hogy úgy-e nagyobb, mint hadvezér, úgy-e, mint törvényhozó, vagy pedig mint politikus. Ha ugyan ezzel ki volna meritve tehetségének sokoldalúsága. De a hadi dicsőség, a politika és országhelytartás nehéz gondjai távolról sem foglalták le minden idejét, nem töltötték be egészen lelkét; a tudomány és a művészet érdeklődését nem kevésbé foglalkoztatták. Ugyanezen szellemi kiváltság bizonyága, hogy e nemes szenvedélyek nem élte egy bizonyos korszakában, a könnyen hevülő ifjúság vagy a meglett férfi korában léptek föl, hogy azután egyik a másiknak adjon helyet, hanem mindannyian állandóan megtartották uralmukat.

Különösen áll ez tudománykedvelő hajlamairól s a mi ettől elválaszthatatlan, könyvgyűjtő szenvedélyéről. Mint a legtöbb könyvbarátnál, úgy nála is a zsenge ifjúkorba nyúlik ez vissza. Már ekkor nagy kedvvel olvasgatta a római klasszikusokat s egy kortársa emlékezetben hagyta róla, hogy ágyában gyakran találták párnái között Curtius, Livius és mások munkáit.¹ Ha szembetűnő is a párhuzam, melyet a hízogó humanista író Mátyás és Nagy Sándor közt akart vonni, a ki gyakran Homeros olvasásán szenderedett el, mégis elhíhetjük ezt ezúttal neki, mivel Mátyás maga is írja, hogy már ifjúkorában is tetszett neki Silius munkája.²

A ki ily korán és ennyire szerette a könyveket, természetesen gyűjtötte is azokat ifjúkorától kezdve haláláig. Hiábavaló kísérlet megállapítani akarni az évet, a melyben Mátyás könyveket kezdett gyűjteni. Talán azon könyvek tették könyvtára alapját, melyekkel még Poggio Bracciolini kedveskedett hős atyjának.³ Épp oly hiú törekvés a Corvinának mint »nyilvános könyvtár«-nak alapítási évét vagy nagyságát meghatározni.⁴

Mátyás egyaránt gyűjtött kéziratokat és nyomtatványokat. Mily arányban volt képviselve a könyvtárban az egyik vagy másik gyűjtemény, a rendkívül csekély maradványokból hozzávetőleg sem tudjuk megmondani.⁵ Valószínű, hogy a könyvtár túlnyomólag kéziratokból állott; következtethetjük ezt abból, hogy Mátyás ezek gyűjtésén kezdte s ebben a megkezdett irányban folytatta a gyűjtést mindinkább fokozódó hévvel; továbbá abból is, hogy, kivált kezdetben, ezekből sokkal nagyobb volt a kínálat s egy fényűző király ízlésének jobban is megfelelték Attavante, Francesco de Cherico, Gherardo, Girolamo dai Libri stb. művészi kivitelű művei, mint akár a nürnbergi, akár a velencei nyomdatermékek.

De vannak azért adataink arról is, hogy Mátyás a könyvnyomtatást is kellő figyelemre méltatta.

A Corvina maradványai közt két ősnymtatvány is van. Az egyik egy velencei nyomtatvány, Nicolaus de Ausmo »Supplementum Summae Pisanellae« című munkája, mely a pozsonyi ferenczrendi szerzetesek könyvtárában maradt fent;⁶ a másik, Reynerus de Pisis »Anterior Pars Pantheologiae« című műve az

¹ J. Ph. Bergomensis: Erem. Aug. Lib. XV. Suppl. Chron. ad an. 1463.

² Julius Pomponius Laetushoz Budán 1471. szept. 13-án írt levelében. Közli Teleki: Hunyadiak kora, XI. köt. 451. l.: »Placuit namque et in juvena nostra Silius et nunc, dum nos quoque bellis occupamus, placet eo magis, quod bella canat...«

³ Poggio Bracciolini levelét kiadta Mai: Spicilegium Romanum. Roma 1844. X. 248—50 és Fraknoi: M. Könyvszemle 1878. 4—5. l.

⁴ A Heltai adata (50,000 kötet) semmiképpen sem fogadható el. Fraknoi 1000—3500 kötetre, Csontos 16,000 kötetre becsüli a könyvtár nagyságát.

⁵ Fraknoi, e kor legnagyobb buvára, 136-ra, Csontos 145-re teszi a Corvina maradványait.

⁶ Nyomt. hely és év nélkül. Böven ismerteti a M. Könyvszemle 1878. 59—79. l.

esztergomi főegyházi könyvtárban, mely 1477-ben Nürnbergben nyomtatott.¹ Hogy nem csupán e két mű képviselte Mátyás könyvtárában a nyomtatványokat, azt a kevés számú fenmaradt Corvina-történeti adatokból is constatálhatjuk. 1471-ben egy rendkívül érdekes levélben köszöni meg a király Julius Pomponius Laetusnak

idcirco torpescemus: sed memores illius
sentencie: oportere uidelicet unumquemque
uita pbatissimā eligere: expectare autem
ut consuetudo illam faciat esse iocundam
atque dulcem uideri: ea seque aggrediemur.
Turpe est. n. cum tempus per secordiam
abierit tunc demum illud reuocare: cum
propter dolorem nihil sit aliud uocati redi-
turus: ¶ go igitur quod optima esse rebar: partim
nunc uos admoneui: partim omni uite tempe
admonebo: Vos autem cum tria sint morbi
genera: utinam nec ues ei simile profectis: quod
insanabile est: ne uita mente egrotetis: ut
plerique solent corpore egrotare nam hi qui
parua ualitudine agunt ipsi proficiscuntur ad
medicos: qui uero grauiori morbo premuntur
ad se curantes accersunt. at hi qui in atram
bilem insatiabiliter transuecti sunt: nec ue-
nientes quidem medicos recipiunt. quod uos
non patiamini nunc recta consilia aspernantes.

Sic finis libelli Basilij ē.
per .A. .H. Bude.

Hess budai kisebb nyomtatványa.

Rómában nyomtatott Silius Italicusát, melyet neki ajándékba küldött.² Ugolleti egy levelében pedig ezt írja többek közt Mátyásnak: »B. (onfini) Antalnak, ki

¹ Knauz Nándor hívta föl rá először a figyelmet.

² Teleki: Hunyadiak kora, XI. 454. I. M. Könyvszemle 1878. 70—71. I. Vespasiano Bisticci feljegyzése Janus Pannoniusról (1469), hogy Rómában és Firenzében minden latin és görög könyvet, a mit a könyvpiaczon talált, megvett Mátyás és Vitéz János könyvtára számára, szintén magyarázható úgy, hogy a megvásárolt könyvek között nyomtatványok is voltak.

nemsokára Magyarországra megy, adtam könyvtárad számára néhány Rómában nyomtatott művet...¹

Mátyás korához fűződik az első magyarországi könyvnyomda felállításának dicsősége is. Uralkodása alatt (1471 körül) hívta be Karai László budai prépost Hess András német származású könyvnyomtatót, a ki egy kisebb művön kívül a »Chronica Hungarorum«-ot nyomtatta ki Budán 1473-ban.² Habár Hess bizonyos, előttünk ismeretlen körülmények miatt elhagyta Magyarországot, még mielőtt Mátyás figyelmét magára vonta s aztán megbízásaival támogatta volna, azért az ő hatása és pártfogása alatt működő Karai préposté mellett az ő nevére is dicsőség sugárzik abból, hogy előbb jelent meg nálunk nyomtatott könyv, mint Ausztriában, Lengyel-, Angol-, Spanyol-, Dán- és Svédországban.³

Magyarországon ez időben a könyvnyomtatás gyökeret nem verhetett. Hogy ennek oka Hess személyi körülményeiben rejlik, leginkább abból is kitetszik, hogy Budán ettől kezdve folyton működik könyvárus (Feger, később Ruem, Paep vagy Pap stb.), kik megrendeléseiket magyar könyvnyomtató híján kénytelenek

**Illustrissimorum hungarie regū chronica In
inclita terre Moranie ciuitate Brunnēsi lucu
bratissime impressa finit felicius. Anno sa.
lutis. M. LXXX. lxxxviii. die. xx. Martij.**

Thuróczy krónikája brünni kiadásának kolophonja.

voltak külföldön megtenni, annyival is inkább, mivel a külföldön működő magyar könyvnyomtatókban (Septemcastrensis, Corvus, Magyar Péter, Garai, Basai) hiányzott a vállalkozási kedv új könyvnyomda alapítására.⁴

Hogy Mátyás a könyvnyomtatás jelentőségét felfogta, az is bizonyítja, hogy 1479-ben megbízta Mihály milkói püspököt, hogy az esztergomi egyház javított Breviariumát nyomassa ki,⁵ mely csakugyan megjelent a következő évben

¹ Budik: Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek. Wien 1840. 8. l.

² Fraknoi: Karai László budai prépost, a könyvnyomtatás meghonosítója Magyarországon. Bpest 1898. (Tört. ért. 7.) és »Chronica Hungarorum impressa Budae 1473. Typis similibus reimpressa Budapestini 1900«. (Fraknoi bevezető tanulmányával.)

³ Meisner—Luther: Die Erfindung der Buchdruckerkunst. Bielefeld u. Leipzig 1900. 109—110 l.

⁴ Gr. Kemény J. Tört. és irod. kalászatok. Pest. 1861. 18—46. l.

⁵ Az idevonatkozó rész az említett Breviarium 7^b lapján a püspök előszavában: »Superioribus diebus recepimus in mandatis a serenissimo principe domino Mathia Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croacie etc. rege invictissimo, domino nostro gratiosissimo, quatenus de modo et

Velenczében és második kiadásban a nyomtatási hely említése nélkül 1484-ben;¹ erről tesz tanubizonyságot Feger Theobald is Thuróczi krónikájának Mátyás királyhoz intézett magasztaló ajánlólevelében.²

Kétségbe nem vonható tény, hogy első sorban Mátyás király példája és tudománypártolása serkentette főpapjainkat s főurainkat is a tudománynyal való foglalkozásra; rendkívüli szellemének hatása, hogy Buda egyidőre tudományos középpont lett, melynek tudományos kincseire a külföld is irigykedve tekintett. A nagy király halála után e dicsőséggel is szegényebb lett a nemzet s alig maradt meg más számára belőle vigasztalásul és kárpótlásul, mint annak emlékezete!

**Serenissimorū hungarie regū chronica be
ne renisa ac fideli studio emendata finit fe/
liciter Impressa erhardi ratdolt viri soler/
tissimæ et industria et mira imprimendi
arte: quia super venetijs nūc Auguste ex/
cellet nominatissimus. Impensis siquidem
Theobaldi feger concinis Budensis An/
no salutifere incarnationis millesimo q̄drin/
gentesimo octogesimo octavo tertio nonas
Junij.**

Thuróczi krónikája augsburgi kiadásának kolophonja.

MÁTYÁS ÉS AZ ISKOLA.

IRTA: BÉKEFI REMIG.

A nemzetek művelődésének alapja és fokmérője az iskola. Egyes korok és nemzetek előhaladásának megítélésénél tehát első sorban az iskolaügy esik a mérleg serpenyőjébe. Hunyady Mátyásról a történelem fönнен hirdeti, mennyit áldozott ő a magyar nemzet szellemi életének emeléseért. Kiválóan tanulógos

rubrica ipsius alme ecclesie Strigoniensis Breviarium correctum pro exemplari super horis canonicis peragendis de tempore et de sanctis, diurnis et nocturnis circumspetto *Johanni de Ratispona librario* ad imprimendum plura breviora pro horis canonicis juxta sanctiones canonicas peragendis traderemus . . . »

¹ E kiadásban Miklós milkói püspöknek ugyanezen előszava áll, azzal a különbséggel, hogy a regensburgi könyvkiadó (Johannes Cassis) helyett itt Feger Theobald neve van. Ez utóbbi előszót Knauz is kiadta »Libri Missales 1870« cz. műve 78—79. lapján.

² Az általa velenceinek tartott kiadás ajánlólevelét újra kiadta Toldy: Új Magyar Múzeum 1850—1. II. 389—90 l.

és fontos feladat tehát azon kérdés megfejtése: *Minő volt az iskolázás nálunk Hunyady Mátyás király korában?*

Iskoláink életfolyama Mátyás király alatt az előző idők medrében haladt, de gazdagabb tartalommal. A plébániai és városi, a székesegyházi (káptalani) és kolostori iskola, a királyi udvarban és a lovagvárban való nevelés, a nevelőtartás és az egyetemi oktatás már örökségül maradt a renaissance, vagyis a humanismus századára, a tizenötödikre.

Plébániai iskola a XIV. és XV. században — általánosságban szólva — minden plébániai székhelyen volt. Hiszen a zsinatok meghagyták, hogy egy pap se misézzen egymaga; hanem legyen mindegyikkel egy klerikus, vagy egy tanuló, a ki neki a misénél válaszol és a kívül, ha akarja, a zsoltárokat mondhatja. Az erdélyi szászoknál még ott is volt iskola, a hol plébániának hire-hamva sincs. A népoktatás ügyét szolgálták még az egyházi beszédek és a hitelemzés vásár- és ünnepnapokon.

A *városi iskola* a városi szervezettel együtt született meg, mert az iparosnak más ismeretekre volt szüksége, mint a papnak. A város iskolájában tanították a vallás elemeit, az imádságot, a számolást, írást, olvasást és fogalmazást anyanyelven, továbbá az éneket. A városi iskolát íróiskolának hívták; sőt az egyház iskolájának is, mivel gyakran a szentegyház szomszédságában emelkedett. A város tanítóját rendszeren rector vagy iskolamester néven emlegetik. Városi tisztviselő számba megy s a város választja. Fizetése elég tisztességes. A segédtanítót a rector fogadja fel. Városi iskola mindegyik városban volt.

Forrásaink Mátyás király korából még külön megemlítik a brassói, budai, csütörtökhelyi, késmárki, nagyszebeni, prázsmári, székesfehérvári és kolosvári iskolát.

Ezen utóbbiról írja Heltai: »Mert az Erzsébet asszony akkor *Kolozsvárott* szállott vala, jöven Szilágyból, egy szállóműves kazdag embernél, ki lakik vala az Óvárba, egyenest arról, mikoron bemennek az Óvárban, egy kóházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülésnek utánna egynihány esztendeig. *És ott vitték a fiát, Mátyást, legelőször is az iskolába.* Hogy annakutánna magyar királylyá lón Mátyás, nagyon megajándékozá a gazdát és jeles szabadsággal meglátogatá.«

Kolostori iskolákat a férfi szerzetesrendek — benedekrendiek, ciszterciek, prémontreiek, ágostonosok, karthausiak, domokosok, ferenczesek, pálosok és Jánosvitézek — továbbá az apácák állítottak és tartottak fenn. Névszerint tudjuk, hogy Mátyás király idejében *Stropkai Lőrincz* domokos Budán tanárkodik; *Tornai András* a karthausiak segedelemvölgyi tárkányi kolostorában, *Bertalan* pálos Gyulán (Baranya vm.) tanít. A híres *Temesvári Pelbárt* a ferenczesek budai iskolájában találkozunk, mint a hittudomány tanárával. Ő még egészen a scholasticus rendszer híve. Vezérfonalul Lombardiai Péter »Quatuor libri Senten-

Pomerium de sanctis.

fratris Pelbarti ordinis
sancti Francisci

Temesvári Pelbárt Pomeriumának czimlapja.

tiarum«-ját használta s ennek szellemében írta meg »Aureum Rosarium«-át és az »Expositio Compendiosa et Familiaris«-t.

Az *ágostonosok* pataki (sárospataki) iskolájában 1489–1490-ben *Kisvárdai* János baccalaureus a rector. Itt járt ekkor iskolába *Szalkai* László, a későbbi esztergomi érsek. Ő az előadásokat lejegyezte; s így tőle megtudjuk, mit és hogyan tanítottak ekkor a kolostori iskolákban.

A *grammatikai* oktatáshoz *Theodolus* eklogáját használták, a melyet nyelvtani és tárgyi magyarázattal világosítottak meg. Ezen pásztorköltemény szerint, midőn a nap »égznek tyzenkettőd rízyben« volt, *Psewstes* fiatal pástor, »görög országnak athenas nevű városából«, »hásfának kyessyge alá« telepszik. Rajta párduczbor van; »popháyáth« síp fűjja föl s ebből »zóknak ezer lychán« hájos hang ömlik el. Hozzá közel, »kwthfw melleth« juhokat őriz *Alatia* leány. Ez oly kedvesen »kynthornála«, hogy »ydes zaw kynthornának zawayth« hallván, a patak megállt folyásában, a nyáj nem legelt tovább, *Psewstes* meg »bánathnak myrghéwel« ... »az más parthnak magasságáru« ... »vetekedésre« szólította a leányt. »Egybeszerkezzwnk«, mondja *Psewstes*; s a ki győz, az kapja meg a másik hangszerét. A versenyben a leány győz.

Ladislaus Archy
Strigo: Mann

Szalkai László aláírása.

Psewstes kéri, hogy hagyjanak fel a mérkőzéssel, hiszen már »estellik« és a »föld alá vetteteth hydeg« fölszáll.

Nyelvtani, de egyúttal erkölcsi oktatásra szolgált *Szent Bernátnak* »A világ megveté-

séről és az isteniek kívánásáról« című munkája, melyet versebe szedtek.

Tybinus retorikája kettős célú szolgált. Egyrésről a nyelvtani oktatás segédeszköze. Hiszen van benne sok szófejtés, és pedig etymologiai alapon s kiterjed mind a latin, mind a görög szókra. Ez bizonyítja egyúttal, hogy a latin nyelven kívül a görögöt is tanították. Másrésről feladatúl tűzték ki a *szónoklattan* elé, hogy megtanítsa a beszéd tárgyához szükséges anyag kiválasztására, elrendezésére, felosztására, szókba és mondatokba foglalására, illedelmes kiejtésére és elszavalására. A szónoklattan keretében adták elő a képleteket, alakzatokat, vagyis — mint nevezték — a színeket, továbbá a czímtant és a levélírást.

A verset ez a kor nagyon kedvelte. Még a *számiant* és a *csillagászatot* is versben tanították. A »Computus«-ra sokat adtak, mert az ünnepek kiszámításához és az egyházi naptár készítéséhez mindegyik papnak kellett értenie.

A csillagászat terén nagy részt kötött le magának a *csillagjóslás* (astrologia).

Még az erkölcsi világrendet, az erényt és a vétkeket is a csillagokkal és az égi jelenségekkel látták kapcsolatban. De itt azért a keresztény felfogás is érvényesül. Egyrésről ugyanis elismerik, hogy az erények és a vétkek a szokást, vagyis a hajlandóságot tekintve, függhetnek ugyan a csillagoktól, mivel az időjárás és az

égi jelenségek hatnak a testre, ez meg a lélekre. De másrésről nyíltan hirdetik, hogy az erények és a vétkek, az elhatározást tekintve, tisztán az ember akaratától függnének. Ez pedig független, szabad. Tehát a cselekvés, a tett is beszámítható. Ha az ember tetteinek létrehozói az égi jelenségek volnának, megszűnnék az emberi beszámíthatóság, — a jóban az érdem és a rosszban a bűnösség.

Tanították Szalkait Patakon *zenére* (musica) is, a melyről azt tartották, hogy a szabályos éneklésnek Isten dicsőségére feltalált művészete.

Mindebből kitűnik, hogy a kolostori iskolákban akkor is a triviumot és quadriviumot tanították.

Ugyanezeket adta elő a sublector és a succentor a *székesegyházi (káptalani) iskolákban*, melyekkel mindegyik püspöki székhelyen találkozunk. Névszerint szó van ezen időben az esztergomi, váradi és veszprémi székesegyházi iskoláról. A lócsei zsinat 1460-ban elrendeli, hogy az iskolások (scholares) hosszú és illendő ruhában járjanak s arany és ezüst gyűrűt ne viseljenek.

Az 1458-iki országgyűlés kimondja, hogy a miséspapok, a tanulók (scholares) és a nemesek vámot és tizedet — az ország régi szokásjoga szerint — nem fizetnek.

A gazdag nemes családok a gyermekek mellett *nevelőt* is tartanak. A fiúk azért járnak nyilvános iskolába is; a nevelő még külön is oktatgatja őket; sőt még egyetemi hallgató korukban is mellettök van. Így tudjuk *Kállay Lókösről*, hogy egyetlen fia mellé fogad nevelőt is. Ez már hat évig foglalkozott a fiúval, midőn túl akartak adni rajta. Ő ezt nem tudja elhinni. Elmondja, hogy a hat év alatt mennyit tett a fiúval. Erkölcseileg és szellemileg úgy akarta nevelni, hogy családjának büszkesége legyen. Midőn Budán járt iskolába, még súlyos betegségében is egyedül ő ápolta. A mint meg Pozsonyba került az egyetemre, mindig vele volt, óvta a veszedelmektől s nehéz fejű levén, még az előadások anyagát is megmagyarázta neki s belőle ki is kérdezte. Ő szívesen megmaradna a családnál továbbra is. De ha nem akarnák megtartani, számít ura nagylelkűségére s hiszi, hogy érdemeinek megfelelően fogja díjazni.

Ez az eset érdekes vonásokban mutatja be a XV. századbeli nevelő sorsát.

Az *egyetemi* oktatásnak szintén kiválóan érdekes emlékei maradtak ránk. Mátyás király 1465. jun. 1-eje előtt írja II. Pál pápának, hogy Magyarországon, jóllehet ez nagy is, meg termékeny is, egyetem (studium generale) virágzásáról szó sincs. Így azután az ország lakói közül azoknak, a kiknek van tehetségük és tanulmányokra alkalmasak, külföldre kell menniök, hogy egyetemet látogathassanak. Csakhogy közülök sokat a szegénység, az utak hosszúsága s veszélyes volta és a nyelvbeli nehézségek visszatartanak. Ebből azután az egész egyházra, a keresztény vallásra és magára az országra nagy kár háramlik. Pedig éppen itt, a hol a hitetlenek a szomszédságban élnek, tanult emberekre van szükség. Ezért kéri Mátyás király a pápát, engedje meg, hogy országában egyetemet állíthasson és szervezhessen.

II. Pál pápa jun. 1-én *Vitéz János* esztergomi érseket és a pécsi püspököt utasítja, hogy azon városban vagy mezővárosban, melyet a király alkalmasnak talál, állítsanak egyetemet valamennyi fakultással és kancellárral. A tanárok fizetését határozzák meg; a szokásokat, törvényeket és intézményeket a bolognai egyetem mintájára állapítsák meg. Ha a törvényeket megalkották, terjeszszék megerősítés végett a római szent-szék elé. A kancellár megkapja a jogot, hogy alkalmas és érdemes embereket egyetemi fokozatra előléptethet s ennek jelvényeit nekik megadhatja. Egyáltalán a kancellárt mindaz a jog megilleti, melyet a bolognai egyetem kancellára gyakorol.

A választás *Pozsony* városára esett. Itt jött létre az egyetem azon telken, mely egykor *Gmaintl István* tulajdona volt s az ő magtalan halála után a királyi kincstárba szállt. Az épület egyik fele tanterem, a másik meg a tanárok és tanulók lakása. A régi egyetem telkén ma a kir. jogakadémia áll.

Az egyetem tényleges megalapítása, úgy látszik, 1467. jun. 20-án történt, mivel *Vitéz* esztergomi csillagvizsgálójában ezen napra kedvező csillagállást jeleztek. E szerint délután öt órakor a nap Jupiterhez közel, az ikrek jegyében nem messze van a nyugtától; a *Mercurius* meg, »a tudósok sorsdöntő csillaga« delel. *Vitéz* saját korának a fia volt; érthető tehát, hogy adott a csillagjóslásra.

Az egyetem kancellára *Vitéz János* lett. A tanárokat ő fogadja fel s a szervezés nehéz munkáját ő végzi. Egészen érthető tehát, hogy a bécsi egyetem a pozsonyi egyetemet *Vitéz* egyetemének tekintette.

Vitéz János.
(A bécsi udv. könyvtár
Plautus-kódexéből.)

Vitéz a tanárok egy részét 1467. július 18-án indítja útnak Esztergomból. Tudtára adja a városi hatóságnak, hogy a király akaratából küld néhány tanárt.

Igéri, hogy rövid idő alatt még majd más doktorok is érkeznek, a kikért már elküldött Olasz- és Franciaországba. Végül kéri a várost, fogadja a tanárokat tisztelettel; legyen irántuk becsüléssel és humanitással; védelmezze meg őket is, meg a hallgatókat is; s ne engedje, hogy bárki is akadályokat gördítsen eléjük. Pozsony városa átértékelte azon tény fontosságát, hogy kebelében egyetem alakul. A tanárokat ünnepélyesen fogadja és csibével, hallal, zsemlyével, borral, körtével és más gyümölcsöcsel megvendégeli. Most már azután még 1467-ben megkezdődött a tanítás az új egyetemen, az »*Academia Istropolitana*«-n. Tanárai közül többet ismerünk. Itt tanárkodott korának legelső csillagásza, *Königsbergi Müller János* (*Joannes de Monte Regio, Regiomontanus*) s tanította a quadriviumot. *Vitéz* őt Esztergomban bízta meg a »*Tabulae Directionum*« megkészítésével. *Regiomontanus* a váradi tabellákat *Vitéz János*nak ajánlotta. A pozsonyi egyetem tanára volt még *Ilkusch Márton*, jobb keze *Regiomontanus*nak; *Péter* az orvosi tudományok doctora; *Gattus János* hittudós; *Hittendorfi Schricker Miklós*, a ki

éppen mint pozsonyi tanár kölcsönöz könyvet a bécsi egyetem könyvtárából; s Krompachi Koch Lőrincz, a kinek a bécsi egyetem csak Vitéz János kérésére engedi meg, hogy a megszabott idő előtt taníthasson.

Az egyetem kebelében levők pereit nem a rector, hanem a kancellár bírálta el; 1469-ben azonban az alkancellár, Schönberg György lesz az egyetem bírása. Ha azonban ügyét valaki az esztergomi érsekhez akarta föllebbezni, megtehetette. Maradt ránk két kézirat, melyeket Schönberg György használt.

Mátyás király kívánságára II. Pál pápa megengedi, hogy a pozsonyi prépost, vagyis az egyetem alkancellára mise, litánia és más ajtatosság után áldást adhat, ha más főpap vagy a pápai követ nincs jelen; főpásztori süveget, gyűrűt és pásztorbotot, vagyis főpapi jelvényeket viselhet. VIII. Ince pápa engedelmeiből meg feladhatja a kisebb rendeket, megáldhatja az egyházi ruhákat, fölszentelheti az egyházakat és temetőket és negyven napi búcsút engedélyezhet.

Az egyetem legjelesebb tanárai igen rövid ideig tanítottak Pozsonyban. Gattus Jánossal már 1469-ben Siciliában találkozunk. Regiomontanus rá két évre hagyja el hazánkat s Nürnbergbe távozik. Ugyanekkor Krompachi Koch Lőrincz a bécsi egyetemre megy. Ők tehát Vitéz János halálakor (1472) már nincsenek Pozsonyban. Ez lehetett az oka azon felfogás kifejlődésének, hogy a pozsonyi egyetem Vitéz halálával szűnt meg. Ez azonban tévedés, mert a pozsonyi egyetem Hunyady Mátyás halálakor még fennállt; s végső órája csak az I. Miksa és II. Ulászló közötti háború idején ütött. Az egyetem egyik felét II. Ulászló és Korvin János 1492-ben elajándékozták, másik felének tetejéről pedig a város ugyanekkor leszedette a cserepet a »Schusterthurm« kijavítására.

A budai studium generale címere

(Reichenthal Ulrik krónikája 1483-diki kiadásából).

Carbo Lajos szerint Mátyás király 1475 körül Budán is akart egy új iskolát (studium) állítani. Ennek létrejövéséről Niger (Schwarz) Péter »Clypeus Thomistarum« című munkájának ajánlásában (dedicatio) értesít bennünket, midőn Hunyady Mátyást imígyen dicsóiti: *Buda városában, a te virágzó székhelyeden a Domokosok részére »universale gymnasium«-ot szerveztél, a hol bővebben elő lehessen adni mindenféle tudományt — a philosophiát, theológiát és szentírást. De nemcsak kezdeményezője és megalapítója vagy, hanem fentartod és tekintélyt is adsz neki. A tanárok és az elöljárók bőven kapnak királyi felségedtől aranyat; a tanulóknak meg bőven adsz ételt, ruhát, ágyat és a mi csak éjjelre s nappalra szükséges.*

Ez az iskola azonban *nem egyetem, hanem a Domokosok rendi hittudományi főiskolája, »studium generale«-ja volt.* Állt pedig a Boldogasszony-templom közelében, a mai Iskola-téren.

Heltai szerint Mátyás király Budán negyvenezer tanuló részére akart iskolát,

egyetemet alapítani. Ő ezt Brodarics váci püspöktől hallotta, »kinél vala az egész épületnek jedzésének a képe is«. Ennek nyomán Heltai leírta az egész épület tervezetét, a melynek fundamentumát egyébként ő saját szemével látta is.

A negyvenezres létszám rengeteg nagyítás. Salamon Ferencz ebből kiindulva, s tekintettel az épület tervrajzára, azon meggyőződésre jutott, hogy Mátyás király Budára nem egyetemet, hanem »állandó elsánczolt táborn (castrum)« tervezett. De bárminek szánta is Mátyás ezt az épületet, Heltai szerint száz év is ráment volna, míg elkészülne vele.

A tengődő pécsi s a negyedszázados életű és csakis pár évig virágzó pozsonyi egyetem a tanulni vágyó magyarok igényeit nem elégítette ki. A régi szokáshoz híven, nagy számmal keresik föl a *külföldi egyetemeket* is. Bécs, Róma, Krakkó és Prága egyetemén kívül különös előszeretettel látogatják Olaszország egyetemeit. Bécsben az 1453—1499 közötti években 1285 magyar járt az egyetemen. A *bolognai*

A pécsi egyetem
czfmerének töredéke.

egyetemen Mátyás király idejében szigorlatot tett: Miller János, Yzpei Benedek, továbbá Simon, Balázs, Kelemen, Tamás és a nemes vérbeli István, királyi titkár. Ugyanitt János 1461-ben az orvostan, Dénes 1471-ben a logika és Gergely 1472-ben a mennyiségtan és csillagászat tanára; Bodó Miklós meg ugyanekkor rector. A bolognai egyetemet kereste föl Slantzi Stoltz Miklós váradi püspök is heted magával, a kik között volt Kassai János kánonjog-doktor, az ő paedagogusa is. A *pádovai* egyetemen tanul Csezmiczei János (Janus Pannonius), Hantó György és Brodarics István. A *ferrarai* egyetemen az artisták (bölcészethallgatók) rectora 1481-ben a magyar Albert. Itt végzi tanulmányait 1467-ben Geréb László, Palóczy Zsigmond és Perényi Miklós; néhány évvel később meg Erneszt Zsigmond, már mint kinevezett pécsi püspök.

Az iskolák ilyen fokozatain gyűjtötték ezen kor gyermekei azon *ismereteket*, melyeket az élet tőlük megkövetelt. A papi pályára lépőknél a kisebb rendek fölvételekor megelégedtek azzal, hogy jól tudjanak olvasni és énekelni. A nagyobb egyházi rendeket azonban csak olyan egyénnek adták fel, a ki értett a szentségek kiszolgáltatásához, az egyház kormányzásához, a ki értette és fejből tudta a mise oratioit, praefatioit és canonját s az egyház egyéb imádságait. Elvárták a paptól, hogy a szent-leczkéből, az evangéliumból vagy a szentírás más helyéből vásár- és ünnepnap egyet-mást okosan tudjon fejtegetni. A bártfai, körmöczbányai és szepes-megyei plébániai könyvtárak a világi papság tanultságát hangosan hirdetik. A szászoknál meg 1444 óta csak az kap plébániát, a ki tanulmányait egyetemen végezte. A világi emberek között azonban — Hunyady Mátyás korában — még egy Báthory István, Ország László és Rozgonyi László sem tud írni.

MÁTYÁS ÉS A CZISZTERCZIEK.

IRTA: BÉKEFI REMIG.

Hunyady Mátyás trónraléptekor, a többi szerzetesrendekkel és egyházi férfiakkal közösen, a czisztercieknél is megfogyatkozott az egyházas szellem. A magas felfogású király egész erejével iparkodik új életet és szellemet lehelni a cziszterczi kolostorokba. Jól ismeri a cziszterczi rend szervezetét. Tudja, hogy az egész rendre kiható intézkedés joga a cisteauxi nagykáptalanl illeti. Ez előtt azon határozott kívánságát fejezi ki, hogy a magyarországi apátságok élén jeles és a tudományokban jártas egyéneket szeretne látni.

A királyi beavatkozásnak csakhamar meglett az eredménye. A cisteauxi nagykáptalan 1471-ben a pilisi és borsmonostori apátot megbízza a magyarországi rendi kolostorok reformálásával. Ez a két férfiú a kitüntetést saját egyéni tulajdonainak köszönhetette. *Ferencz* pilisi apátot a nagykáptalan jó irányúnak és vallásos buzgalmúnak ismeri; *Lénárd* borsmonostori apát meg okos, körültekintő, megbízható és erényes ember hírében áll. Megbízó levelökben, mely Szlavoniára, Horvátországra és Karinthyára is kiterjedt, ilyen utasítást kapnak: Az apátságokat a világi emberek kezéből vegyék vissza s élőkire rendtagokat állítsanak. Ha szükségét látják, a cél elérése végett a hatalmasok és a bíróság támogatását is kérhetik. Azon rendtagokat, a kik kolostorukat elhagyták s akár a benedekrendieknel, akár másutt tartózkodnak, kényszerítsék visszatérésre, censura vagy bármely büntetés alkalmazásával.

A tapasztalás arról győzte meg Mátyás királyt, hogy a kiküldött két apát elégtelen a magyarországi kolostorok újjászervezésére. Nem hagyja abba a dolgot, — gondolkodni kezd a baj orvoslásáról. Érdeklődik az ügy iránt új felesége, Beatrix is. Mindkettejük lelkében erősen él a cziszterczi apátságok új életre keltésének gondolata. S ez még csak nyer erőben, midőn házasságukat magtalannak ismerték föl. Mint házastársakban megszólalt bennök az ember, a ki a családi élet örömforrását a magzatban szemléli. De nem maradt néma énjöknek az a fele sem, mely a trónon vérszerinti utódot kívánt látni. Azt tudták, hogy házasságuk természetes úton meddő marad. Egyben reménykedtek még, — Isten áldásában. Úgy vélekedtek, hogy a rendi szabályzat szerint élő cziszterczi

rendtagok majd buzgón fognak imádkozni a királyi pár házassága termékenységéért.

Hogy az újjászervezés minél könnyebben menjen, Mátyás király a világi kézen levő kolostorok közül hetet nyomban visszaad a rend kezére, a többiekre meg kilátást nyújt. Együttal ő is, meg felesége is a cisteauxi nagykáptalanhoz fordul. Elmondják, hogy a cisztercezi rend Magyarországon nyomorúságosan tengődik s már majdnem kipusztult; miért is mulhatatlanul szükséges az egyes kolostorok újjászervezése, a szerzetes-fegyelem alapján. Erre pedig csak a rend maga vállalkozhatik. S éppen ezért kéri a nagykáptalant, küldjön kellő számú és a nagy munkára alkalmas rendtagokat a magyarországi kolostorokba. A nagykáptalan mély tisztelettel fogadja Mátyás király felhívó sorait s kebeléből nyomban hármias bizottságot küld ki. Ez azután utasításul kapja, hogy az egész rend nevében, Németország határain belül, a hol tetszik, hívja össze tanácskozásra azon apátokat, a kiknek megjelenése a cél érdekében szükségesnek látszik; s rajzolja előttük hű vonásokkal a bajokat, melyeknek orvoslása közös rendi cél. Ennek alapján szólítsa fel őket, hogy, a magyarországi kolostorok életének megjavítása és biztosítása végett, küldjenek kebelükből becsületes és jámbor rendtagokat olyan számmal, mint a szükség kívánja. Ha a felhívásnak lesz eredménye és az egyes apátok ajánlanak rendtagokat, ezeket a bizottság átveszi s akár személyesen, akár megbízott útján Magyarországra vezeti és a királynak bemutatja. Ezután az új tagokat az egyes kolostorokban elosztja; az apáti és a többi rendi hivatalokat saját belátása szerint betölti; a lelki és anyagi ügyekben mindazt életbe lépteti, a mit szükségesnek talál; s a király, az ország főurai, nemesei, községei és lakói körében egész erővel azon lesz, hogy az apátságok ingó és ingatlan birtokai, melyek idegen kézen vannak, a hozzájuk fűződő jogokkal és kiváltságokkal együtt a rendre visszaszálljanak.

A cisteauxi nagykáptalan azonban nem elégedett meg a biztosok kijelölésével és felhatalmazásával, hanem működésük sikeréről is gondoskodik. Ezért fordul most az egyes apátokhoz és rendtagokhoz. Lelkők elé állítja azon köteleket, melyeket a rendi közszellem ró rájuk. Majd meg biztatja, serkenti, kéri s esdekelve buzdítja őket, tárják föl szívöket a felhívó szózat előtt, hallgassanak rá és kövessék, hogy a rendi közös cél, a magyarországi kolostorok megmentése biztosítva legyen. Az egyes apátoknak még azt is lelkőkre köti, hogy a Magyarországra kiszemelt rendtagokat kellő ruházattal és útiköltséggel is ellássák. Figyelmezteti őket, hogy van Magyarországon a ciszterecziek között egy kiváló ember, — *Márton*, a ki imént köszönt le a szentgotthárdi apátságról. Ebben megbízhatnak s bármily dologban és alkalommal hozzá fordulhatnak. S végül, a mit a jövő évi összejövételig végeznek, részletes jelentésben közölgék.

Szép világot vet a rendi közszellemre, hogy az apátok egy része már a nagykáptalan tartama alatt száznál több rendtag küldésére saját keze aláírásával

kötelezte magát. A hármass bizottság is híven eljár küldetésében. A rendi apátokat Würzburgba hívta össze tanácskozásra. A gyűlés idejét azonban rosszul választotta meg, mert ekkor éppen sok teendő akadt s így a meghívottak jó része meg sem jelent. Mélyreható tárgyalásról tehát szó sem lehetett. Végre is abban állapodik meg a gyűlés, hogy a kérdést döntés végett a nagykáptalanhoz teszi át.

Az 1479-iki nagykáptalan tárgysorozatában tényleg megtaláljuk a magyarországi apátságok ügyét. Itt úgy intézkedtek, hogy az ügyet maga a cisteauxi apát vegye a kezébe. Megbízták őt, menjen el Németországba, az apátokat hívja össze tanácskozásra és intézkedjék. Ha pedig őt a megjelenésben bármiféle ok gátolná, helyette hármass bizottság fog működni. A bizottsági tagok megbízó levele elrendeli, hogy a németországi és a közel lakó apátokat hívják össze gyűlésre. Tanácskozásukat érett megfontolás, körültekintő okosság, óvatosság és szerető kimélet vezérelje. Határozat nélkül szét ne oszoljanak; a Magyarország részére felajánlott rendtagok összegyűjtéséről, útiköltségéről s útnak indításáról gondoskodjanak; figyelemmel legyenek, hogy a magyarországi kolostorok között az elosztás arányosan és a szükségnek megfelelően történjék; állapítsák meg, hogy az újjászervezett apátságok fölött kit illet meg az atya-apáti jog. Megállapodásukat közöljék a cisteauxi apáttal, hogy a további eljárásra nézve tanácsát megadhassa. De ha ez kellő időben nem válaszolhatna, haladéktalanul intézkedjenek, a mint elhatározták. Sőt ha szükségesnek látják, a végrehajtásnál még világi karhatalmat is alkalmazhatnak. Végül figyelmezteti a nagykáptalan a tanácskozásra egybegyűlő apátokat, hogy a hármass bizottság a nagykáptalan nevében s ennek tekintélyével jár el; miért is, a ki neki nem engedelmeskedik vagy vele közre nem működik, egyházi kiközösítés alá esik.

A nagykáptalan előrelátása csakugyan helyén volt, mert a cisteauxi apátot gyenge egészségi állapota megakadályozta a kérdés megoldásában. Előáll tehát a bizottság s Würzburgba gyűlést hirdet.

Apát vagy negyven jelenik meg. Cisteaux apátja *János* rendtagot küldi követül s levelében hó óhaját fejezi ki az ügy gyors és sikeres lebonyolítására nézve. Buzdító felhívásának meg is lett az eredménye. A jelenlevő apátok áldozatkészségükben igazi czisztercieknek bizonyúlnak. Kijelentik, hogy a felső-németországi kolostorok négy, az alsó-németországiak meg három magyarországi apátság betelepítésére vállalkoznak.

Mielőtt a megajánlott rendtagok Magyarországba indultak volna, Lehninben (Brandenburg) nagy tanácskozásra gyűltek össze. A búcsúzó testvérek előtt az elöljárók meggyőzően ecsetelik a fontos okokat, melyek magyarországi működésüket követelik. Ha eddig lett volna is valamelyikükben gyanú a távozásra nézve, most egyszerre eltűnt minden aggodalom. Mindenki tisztán látta a rendi célt és szívesen meghajolt előtte. Alt-Zelleben (Szász kir.) búcsúznak el rendi

rendtagok majd buzgón fognak imádkozni a királyi pár házassága termékenységéért.

Hogy az újjászervezés minél könnyebben menjen, Mátyás király a világi kézen levő kolostorok közül hetet nyomban visszaad a rend kezére, a többiekre meg kilátást nyújt. Egyúttal ő is, meg felesége is a cisteauxi nagykáptalanhoz fordul. Elmondják, hogy a cisztercezi rend Magyarországon nyomorúságosan tengődik s már majdnem kipusztult; miért is mulhatatlanul szükséges az egyes kolostorok újjászervezése, a szerzetes-fegyelem alapján. Erre pedig csak a rend maga vállalkozhatik. S éppen ezért kérik a nagykáptalant, küldjön kellő számú és a nagy munkára alkalmas rendtagokat a magyarországi kolostorokba. A nagykáptalan mély tisztelettel fogadja Mátyás király felhívó sorait s kebeléből nyomban hármas bizottságot küld ki. Ez azután utasításul kapja, hogy az egész rend nevében, Németország határain belül, a hol tetszik, hívja össze tanácskozásra azon apátokat, a kiknek megjelenése a cél érdekében szükségesnek látszik; s rajzolja előttük hű vonásokkal a bajokat, melyeknek orvoslása közös rendi cél. Ennek alapján szólítsa fel őket, hogy, a magyarországi kolostorok életének megjavítása és biztosítása végett, küldjenek kebelükből becsületes és jámbor rendtagokat olyan számmal, mint a szükség kívánja. Ha a felhívásnak lesz eredménye és az egyes apátok ajánlanak rendtagokat, ezeket a bizottság átveszi s akár személyesen, akár megbízott útján Magyarországra vezeti és a királynak bemutatja. Ezután az új tagokat az egyes kolostorokban elosztja; az apáti és a többi rendi hivatalokat saját belátása szerint betölti; a lelki és anyagi ügyekben mindazt életbe lépteti, a mit szükségesnek talál; s a király, az ország főurai, nemesei, községei és lakói körében egész erővel azon lesz, hogy az apátságok ingó és ingatlan birtokai, melyek idegen kézen vannak, a hozzájuk fűződő jogokkal és kiváltságokkal együtt a rendre visszaszálljanak.

A cisteauxi nagykáptalan azonban nem elégedett meg a biztosok kijelölésével és felhatalmazásával, hanem működésük sikeréről is gondoskodik. Ezért fordul most az egyes apátokhoz és rendtagokhoz. Lelkők elé állítja azon köteleket, melyeket a rendi közszellem ró rájuk. Majd meg biztatja, serkenti, kéri s esdekelve buzdítja őket, tárják föl szívöket a felhívó szózat előtt, hallgassanak rá és kövessék, hogy a rendi közös cél, a magyarországi kolostorok megmentése biztosítva legyen. Az egyes apátoknak még azt is lelkőkre köti, hogy a Magyarországra kiszemelt rendtagokat kellő ruházattal és útiköltséggel is ellássák. Figyelmezteti őket, hogy van Magyarországon a ciszterciek között egy kiváló ember, — *Márton*, a ki imént köszönt le a szentgotthárdi apátságról. Ebben megbízhatnak s bármily dologban és alkalommal hozzá fordulhatnak. S végül, a mit a jövő évi összejövételig végeznek, részletes jelentésben közölgék.

Szép világot vet a rendi közszellemre, hogy az apátok egy része már a nagykáptalan tartama alatt száznál több rendtag küldésére saját keze aláírásával

kötelezte magát. A hármass bizottság is híven eljárta küldetésében. A rendi apátokat Würzburgba hívta össze tanácskozásra. A gyűlés idejét azonban rosszul választotta meg, mert ekkor éppen sok teendő akadt s így a meghívottak jó része meg sem jelent. Mélyreható tárgyalásról tehát szó sem lehetett. Végre is abban állapodik meg a gyűlés, hogy a kérdést döntés végett a nagykáptalanhoz teszi át.

Az 1479-iki nagykáptalan tárgysorozatában tényleg megtaláljuk a magyarországi apátságok ügyét. Itt úgy intézkedtek, hogy az ügyet maga a cisteauxi apát vegye a kezébe. Megbízta őt, menjen el Németországba, az apátokat hívja össze tanácskozásra és intézkedjék. Ha pedig őt a megjelenésben bármiféle ok gátolná, helyette hármass bizottság fog működni. A bizottsági tagok megbízó levele elrendeli, hogy a németországi és a közel lakó apátokat hívják össze gyűlésre. Tanácskozásukat érett megfontolás, körültekintő okosság, óvatosság és szerető kimélet vezérelje. Határozat nélkül szét ne oszoljanak; a Magyarország részére felajánlott rendtagok összegyűjtéséről, útiköltségéről s útnak indításáról gondoskodjanak; figyelemmel legyenek, hogy a magyarországi kolostorok között az elosztás arányosan és a szükségnek megfelelően történjék; állapítsák meg, hogy az újjászervezett apátságok fölött kit illet meg az atya-apáti jog. Megállapodásukat közöljék a cisteauxi apáttal, hogy a további eljárásra nézve tanácsát megadhassa. De ha ez kellő időben nem válaszolhatna, haladéktalanul intézkedjenek, a mint elhatározták. Sőt ha szükségesnek látják, a végrehajtásnál még világi karhatalmat is alkalmazhatnak. Végül figyelmezteti a nagykáptalan a tanácskozásra egybegyűlő apátokat, hogy a hármass bizottság a nagykáptalan nevében s ennek tekintélyével jár el; miért is, a ki neki nem engedelmeskedik vagy vele közre nem működik, egyházi kiközösítés alá esik.

A nagykáptalan előrelátása csakugyan helyén volt, mert a cisteauxi apátot gyenge egészségi állapota megakadályozta a kérdés megoldásában. Előáll tehát a bizottság s Würzburgba gyűlést hirdet.

Apát vagy negyven jelenik meg. Cisteaux apátja *János* rendtagot küldi követül s levelében hő óhaját fejezi ki az ügy gyors és sikeres lebonyolítására nézve. Buzdító felhívásának meg is lett az eredménye. A jelenlevő apátok áldozatkészségükben igazi cziszttercieknek bizonyulnak. Kijelentik, hogy a felső-németországi kolostorok négy, az alsó-németországiak meg három magyarországi apátság betelepítésére vállalkoznak.

Mielőtt a megajánlott rendtagok Magyarországra indultak volna, Lehninben (Brandenburg) nagy tanácskozásra gyűltek össze. A búcsúzó testvérek előtt az elöljárók meggyőzően ecsetelik a fontos okokat, melyek magyarországi működésüket követelik. Ha eddig lett volna is valamelyikükben gyanú a távozásra nézve, most egyszerre eltűnt minden aggodalom. Mindenki tisztán látta a rendi célzt és szívesen meghajolt előtte. Alt-Zelleben (Szász kir.) búcsúznak el rendi

testvéreiktől s megkezdik útjokat Magyarország felé. Chemnitz (Szász kir.), Lunckwitz, Zwickau, Olssnitz, Éger (Csehorsz.), Waldsassen (Bajororsz.), Tirschenreut, Neustadt, Weiden, Pframt, Nabburg, Schwandorf és Regenstauf érintésével megérkeznek Regensburgba, a hová egybegyültek a többi kolostorok küldöttei is. Itt a fáradságos szárazföldi utazással felhagytak. Hajóra ülnek s a Dunán leveznek Magyarországra, — leendő hazájukba. Az új telepeseket szétosztották az egyes kolostorok között. Egyik helyen az egész konvent közülők került ki; a másikon meg a hiányzó tagok helyét pótolták s az elöljárói hivatalokat viselték. Így *Rosner* Jodok a pilisi, *Scholl* Henrik a szent-gotthárdi, *Mulich* Henrik meg Ebrachból a pásztói apátság élére került.

A kolostorok újjászervezése tehát már az új rendtagok megjelenésével megkezdődött. Mint kipróbált és edzett erők új életet teremtenek hazai apátságainkban. A reformmunkában a pilisi apátnak jutott a vezérszerep. Bejárta az egyes apátságokat, változtat, javít, szóval intézkedik.

A cisteauxi nagykáptalan örömmel értesült a reformálás szülte előnyös változásokról. S hogy az új viszonyokat állandósítsa, óvó intézkedésekre gondolt. Tudja nagyon jól, hogy a rendi fegyelemnek az évenkénti hivatalos látogatás az egyik biztosítéka. S mivel ennek végzését a messze lakó külföldi apátoktól várni nem lehetett, a pilisi apátra ruházta a vizsgálat jogát. Ezzel azonban a nagykáptalan nem akarta sérteni az atyaapátok hatáskörét. Mert ha ezek helytálltak, minden akadály nélkül gyakorolhatták azon hatalmat, mely a rendi szabályok szerint őket megillette. A szép remények azonban Hunyady Mátyás király halálával egyszerre meghiusultak. Intézményei bomlott kéveként hullottak szét. Az elernyedés általános folyamata az új életnek induló czisztercei kolostorokat sem kímélte. Nagy részök commendatori kezekre jutott. Már ez is csak tengődés volt. A halálos dőfést a reformatio és a török hódítás adta meg nekik.

MÁTYÁS ÉS DANTE.

IRTA: CS. PAPP JÓZSEF.

A humanismus áramlatában sem kerülhette ki egymást ez a két nagy szellem. Ha egyetlen biztos adatunk sem lenne arra, hogy Mátyás ismerte a középkor lehanyatlott eszményi világának hőskölteményét: a személyi természetű okoknak egész sora feljogosíthatna arra a következtetésre, hogy ismerte azt a költőt, a ki ugyan maga nem volt még a renaissance embere, de a ki halhatatlan dalának általános emberi érdekű mozzanatain kívül bőségesen gondoskodott arról is, hogy egy *magyar* ember különös figyelmére méltassa.

Kézzel fogható bizonyítékunk csak egy van, az igaz, — t. i. a Divina Commediának az a XV. századbeli kézírásos példánya, melyet a török szultán 1877-ben ajándékba visszajuttatott és melyet most a budapesti egyetemi könyvtárban őrzünk. A két hatalmas lélek ismeretségének ez a kódex az egyetlen tanúja. Mátyásnak forgatnia kellett ezeket az avatag lapokat. Az isteni költő elévülhetlen eszméit, mély gondolatait ebből a könyvből ismerte meg. Ezt föl kellett nyitnia, hogy beszélgetésbe eredjen azzal a bujdosó vándorral, kinek földi hüvelyét már akkor régóta lezárta a ravennai koporsó, de a lelke él a késői nemzedékekben is.

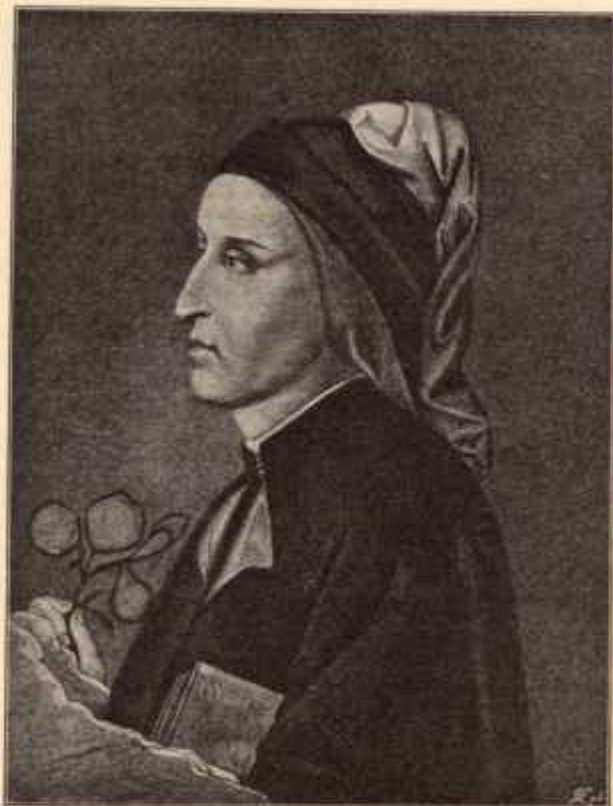
Mátyásnak, a magyar királynak megvoltak a saját külön okai arra, hogy foglalkozzék azzal a hőssel, kinek csodás ereje ma is megnyilatkozik a költők remekeiben és a művészek ihlettségében. Ez a rettenetes erő forrt az olasz katona szívében is, valahányszor kardot rántott, ha idegenek fenyegették szabadságát, vagy ették el a kenyeret előle. Tény, hogy Mátyás idejében sokat veszthetett már korszerűségéből egy olyan világrend, mely a hittől nyert tartalmat és célt, melyben a hitet hirdetik az üdv kezdetének s a csalódásokból kiábrándult lélek békességét az igazi jutalomnak. A vallás-erkölcsi ujjaszületést hangoztató elvek kissé idejüket múlták már abban a században, melyről Alfieri csak annyit akar tudni, hogy gazdag volt nyelvtani hibákban.

Elmerülni az istenség titkaiba: nem igen ízlett az új iránynak. A legtöbb czéhbeli tudós nem sokra becsülte ezt a szívet és észet foglalkoztató olvasmányt, mely azt a »botlást is elkövette«, hogy a nép nyelvén beszélt, azon az együgyű nyelven, melyet még az asszonyok is megértenek. A hírnév és dicsőség vadásza, a klasszikus tudományok szerencse-lovagjai olyan, mély tanulmányokkal járó munkával nem szerettek bibelődni, hol olyan ember az eposz hőse, ki elveszett szabadságát a bűnbánók irgalmas istenénél, saját nyugodt lelkiismeretében találja meg. Századok mulnak el nem egyszer, a míg a »különös versek fátyola alatt« rejtőzködő igazságokat többen is megértik, nemesak itt-ott egy-két különcz.

Hiszen csak a minap olvastuk, hogy a D. C.-ban sokan csak »a kiváló író« alkotását látják. Nyelvéről elismerik, hogy az összes korok és népek bámulhatják és hogy e tekintetben fölötte áll minden vitának; de már azzal nincsenek tisztában, hogy mely más egyéb tulajdonságnak köszönhetné nagyságát. Annak a keresztény erénynek-e, a mely hisz; vagy a pozitivisták erényének, a kik nem hisznek? Ma is hallhatjuk róla elvétele, hogy benne csupán egy magános párt-ember szenvedélye lángol és a szűkkörű, egy emberre szorítkozó világban csak az író érdemli meg, hogy figyelemre méltassuk. Nem akarja tudni mindenki még ma sem, hogy a tudásnak nincs olyan oldala, melyet ő új világításban nem mutatott volna be; hogy nincs az a tudomány, mely ne köszönhetne neki egy-egy eszmét legalább, de olyan eszmét, mely tovább vitt a haladás útján. A humanisták zöme meglegedett rendesen az izlelítővel, pedig ez az étel — a

költő szavai szerint — csak a megemésztés után válik életszükségletté. Dante »komor« lelkével nem tudott megbarátkozni a ledér életfelfogás.

De az ellentétek több helyt érintkeznek itt is. Janus Pannoniusnak szintén eszményképe Vergilius, mint Danténak. A keresztény siralomvölgy lantosát sokszor éri az a vád, hogy a pogánysággal paktál, mint az a miniator, ki a British Muzeum egyik kódexében dicsfényt fest Vergilius feje körül. Ezeknek meg ezért nem kellett Dante. A legérdemesebb humanisták mégsem tartják méltóságukon alul valónak a vele foglalkozást.

Dante.
(Giotto festménye után).

Francesco Filelfo nemcsak abban fáradozott, hogy »halottakat támasztgasson fel«. Budán is megfordult Zsigmond idejében. Európa-szerte elsőrendű görög és latin tudósnak tartják, ki azt hiszi, hogy a szónok Cicerót és a költő Vergiliust ő egymagában egyesíti. A czéh leggőgösebb tagja, ki tagadja az olasz nyelv irodalmi jogosultságát; Dantét magyarázza olaszul és elsőnek áll be a költő apologistái közé. Felolvasásait a firenzei dómban tartja, az istennek és pogány műzsáknak szentelt oltár előtt, hol Mátyás születése előtt két évvel tudósok és költők azt a kérdést szeretnék eldönteni, hogy egyenlő rangú-e hát a nép nyelve a tudósokéval? A kérdés egyelőre eldöntetlen marad. A tény azonban jellemző a klasszikus latin nyelv uralmára;

mintha már akkor érvényesülni kezdett volna, a mit Dante pengetett először (De Vulg. El. I. 1.), hogy már nem csupán szerelmes gógicsélésekre képes a si-vel beszélő nyelv.

Giammario Filelfo megírja Dante életrajzát. Forrásműnek annyit ér, mint akár Don Quixote. Boccaccioval együtt ő is hiszi, hogy Dante a Div. Commediát latin hexameterekben kezdte írni. Tulajdonít neki egy levelet is, melyet állítólag »a hunok legyőzhetetlen királyához« címzett; sőt még azt is tudja, hogy így kezdődött a levél: »Magna de te fama« ...

Mátyás kortársai közül ott van továbbá Marsilio Ficino. Míg egyfelől Plato-

fordításán dolgozik, másfelől ő fordítja le először olaszra a »De Monarchiát« s postillákat ír a D. C.-hoz. Matteo Palmieri »Città di Vità«-jában költőnket utánozza, mint előtte Petrarca, a humanismus atyja, vagy Boccaccio. Antonio Pucci, a bargellobeli Dante-képhez írott szép sonett költője, egyike ama »Lamenti« szerzőinek, melyek közül két magyar vonatkozásút ismerünk. Az egyik »La morte di Andrea d' Ungheria« címet viseli; a másikon pedig, az »I Reali di Napoli nella rotta di Montecatini« címűben a magyar Mária, II. Károly özvegye tudakozódik csatában elesett fia, Pietro után. Malpaghini Dante sirja előtt esküszik meg, hogy az ő szellemét követi. A római klasszikusok mellett Dantét is magyarázza templomban és iskolában. Vagy vegyük Giovanni Ghirardit, a »három firenzei

Baccio Baldini rézmetszete Landino első képes Dante-kiadásából (1483).

korona« aspiránsát. Tudjuk róla, hogy az isteni költeményt és Dante erkölcsi irányú canzoneit magyarázta a nagy közönségnek, mint később Gelli, a cipész, vagy akár Panfilo Sasso, a híres latin rögtönző. Valamennyi humanistát nem ragadta el tehát annyira a klasszikus régiségek iránti rajongás, hogy tudomást se vegyenek az »édes új stilus« atyamesteréről. El-elhangzott ugyan Mátyás idejében is az a jelszó, hogy Dante »a csizmadiák poétája s könyve legfeljebb arra jó, hogy a szatócs sós halat takarjon bele«.

Leonardo Bruni, Xenophon és Polybius átdolgozója, Plato és Aristoteles ismerője, megírja a költő életrajzát. Komoly munkát végzett vele és bár hamis egyik-másik adata, vagy legalább kétes hitelességű, mégsem másolja le Boccacciót, vagy Villani »rubrica dantesca«-ját; nem fogad el készpénznek minden mende-mondát, így pl. nem hisz abban sem, hogy a Frangepánok családjával rokon

lenne a firenzei költőé. Tőle való az »Opusculum«, a budai krónikán kívül az egyetlen budai nyomdai termék. Mátyásnak kortársa volt Gianozzo *Manotti* is, Dante másik életrajz-írója. Összes adatai közül eredeti és értékes csak egy van, az, hogy tud költőnk *santacrocei* és *bargelloi* arczképéről. Guiniforte delli *Bargigi* kommentárt írt az *Inferno*hoz, még pedig olaszul. Mátyás halála előtt hét évvel készült el az első nyomtatott olasz kiadáshoz Cristoforo *Landino* olasz nyelvű magyarázata, a renaissance műveltségének ez a ma is nélkülözhetetlen tükré. A híres humanista a firenzei főiskolában 300 aranyforint tiszteletdíjért felolvasásokat tartott Firenze legnagyobb fiáról. Könyve 1483. jelent meg, először »csak« 1200 példányban, a város és a Mediciek czimerével, a czimlapon költőnk megkoszorúzott arczképével. Alig tudjuk elképzelni, hogy abból az 1200 példányból Mátyásnak ne küldött volna, ha más nem: Lorenzo, kit szoros barátság fűzött a magyar királyhoz. Ezt a viszonyt Machiavelli a »*Storie Fiorentine*« utolsó fejezetében (VIII. könyv, 36. fej.) így jellemzi: »Fece Mattia re d'Ungheria molti segni dell'amore gli portava.« A viszonzás bizonyára nem maradt el Lorenzo részéről. A nyomtatásnak ezt az elsőrendű művészeti büszkeségét nem nélkülözhetette a Corvina, bármennyire kedvelte is Mátyás a pompával írott könyveket a nyomtatottak rovására. Landino tisztelte meg először a költőt az »istení« jelzővel, a mit később, vagy 70 év múlva a velencei Dolce az egész költeményre kiterjesztett.

Maga Angelo *Poliziano*, a klasszikus írók éles kritikusa, ki a Corvina számára megrendelt könyvek közül sokat közvetített, szintén merit a D. C. forrásaiból, ha nem kérkedik is vele. *Talice* 1474. írt magyarázatot a költeményhez. Rá három év múlva Jacopo della *Lana* kommentárját ki is nyomtatják. Poggio *Bracciolini*, humanista kortársai közt a legtöbb kézirat fölfedezője, Aristotelesnek, az Új-Szövetségnek és a Zsoltároknak fordítója, a legőszintébb elismeréssel nyilatkozik a könyvről, »melyre ég és föld rátette a kezét«. Trágár adomáin kívül, melyeket 1450 körül szedett össze, költőnk iránti hálájának azzal is kifejezést adott, hogy 3 adomát jegyzett fel róla. (Facezie 39, 40, 66.) Az a kiadás, melyből Papanti gróf »Dante secondo la tradizione e i novellatori« cz. gyűjteményébe átvette, csak 1531-ben jelent ugyan meg, de nem lehetetlen, hogy a korában nagyon olvasott Faceziét Mátyás is olvasta kéziratban.

Lodovico *Carbone*, a »De laudibus rebusque gestis Mathiae regis« írója, ki Mátyás udvarában is megfordult és feljegyezte Hunyady »Janco«-ról, hogy csatáit görög versben és prózában dicsőítették, — három adomát őrizett meg a költőről. (Papanti id. mű 110. l.) Vespasiano da *Bisticci*, Mátyás firenzei könyvárusa, hasonlóképpen megőrkötött Dantéről egy jóízű adomát. (Papanti i. m. 116. l.) Lorenzo de' *Medici*ről tudjuk, hogy az »édes új stilus« mestereinek, főképp Danténak hatása alatt írta sonettjeit, canzoneit és sestináit. Még Lucrezia Donati iránt érzett szerelme is költőnk Bicéjét juttatja eszünkbe. Környezetében nemcsak az új-platoi bölcsészet találta magát otthon; a politikán és a mindennapi élet apró-

cseprő baján és bolondságain kívül a komoly terzinák zenéje is meg szokott csendülni. Beatrice királyné városában, melyet szintén útba ejtett az új irány, mielőtt átlépte az Alpokat, 1465-ben Marino *Jonata* »Giardeno«-ja kelt szárnyra. Határozottan Dante utánzata.

A magas műveltségéről ismert királyné bizonyosan elhozta magával az akkor még újdonságszámba vehető versek hírét.

Papok a templomokban széltere-hosszára idézték Dantét. Erről Lodovico Sforza titkárjának egyik levele is kedves adalékkal szolgál. II. Pius Astesivel magyaráztatja magának a költőt, IV. Jenő pedig másolatokat készített a költeményéről. Elkezdve Accorso de' *Bonfanti* inquisitorral, a ki azért fogott a tanulmányozásába, hogy kisűsse rá az eretnekséget; vagy pisai *Guido* karmelita baráttal, ki a D. C. tartalmát nyolcz énekben s terzinákban foglalta össze; vagy *Da Colle* ferenczrendi baráttal, kinek latin kommentáriusából egy 1480-iki példányt a vaticani könyvtárban láttam, — a legszigorúbb szerzet sem lehetett közömbös a középkor hattyúdala iránt.

Egy igen elterjedt könyvről, Franco *Sacchetti* novelláiról bizvást föltehetjük, hogy Mátyásnak olvasmánya volt csak úgy, mint az említett Dante-magyarázatok és életrajzok egynémelyike. Költőnk földije s politikai dalaiban utánzója, 300 novellát gyűjtött össze, de csak 223 maradt reánk. (Legújabb kiadása: »Le Novelle di Franco Sacchetti«. Firenze, 1888. Két kötet.) Sacchetti családjában hagyományos volt ugyan az Alighierekkel való ellenségeskedés, több helyen mégis a legnagyobb rokonszenv hangján emlékezik meg költőnkéről. A 8., 114., 115., 121. novella egészen róla szól; azonkívül a bevezetésben és még tizenegy helyen találhatni reá vonatkozásokat. A 4-ik novella, némi eltéréssel, éppen azt az adomát mondja el, melyet mi Mátyás király nevéhez fűződve ismerünk; ott azonban Bernabo Visconti, Milano zsarnok ura szerepel, a mi czinkotai kántorunk helyett pedig egy olasz molnár felel meg a kérdésekre. Térszükében csak azt a kis részletet mutatjuk be, a melyben Dantéra hivatkozik a molnár. »Az volt a harmadik kérdésed, úgymond, — hogy mit csinálnak a pokolban? Biz ott marakodnak, ölik-vágják, akasztják egymást azon módon, a hogy te bánsz itt mivelünk.« — »Hát aztán mivel tudod ezt bebizonyítani?« — »Beszéltem olyan emberrel, a ki ott járt. Ettől tudja a firenzei Dante is, a mit a pokolról leírt. De már meghalt. Ha nem hiszed, a mit mondtam, hívasd ide!« Ebben az alakban olvashatta Mátyás azt a különben régi keletű és másutt is elterjedt adomát, a melybe később a néphagyomány Visconti helyett őt csúsztatta be, de a harmadik kérdést kiméletesen kihagyta, mert a köztudatban igazságosnak ismert magyar királyra nem illett, a mi a kigyó-czimeres kényúrra valóban ráfért, kit nemcsak a népe és felesége, a »szép és büszke« Beatrice, II. Scala Mastino leánya átkozott meg, hanem még az a 34 gyermek is, kikkel neje meg a szeretői megajándékozták. Sacchetti könyvében a 193-ik novella Dantén és Bernabo Viscontin kívül meg-

emlékezik a mi országunkról is, melynek koronáját egykoron, Apuliával egyetemben, »Carlo Terzo« viselé, míg »ó vele is egyet fordúlt a szerencse kereke«.

Ismételjük, hogy Mátyás napjaiban nem volt ugyan olyan divat Dantét olvasni, mint többek közt abban az időben is, melyről Falloux írja, hogy mielőtt XVI. Lajost kivitték a vesztőhelyre, a szerencsétlen király utoljára is a D. C. Grangier-féle fordítását olvasta s a 624. lapon találták felütve a könyvet; de a mondottak után lehetetlennek tartjuk, hogy Mátyás az isteni költő terzináit ne olvasta volna, még pedig nemcsak a mi fogyatékos szövegű, magyarázatok nélküli kódexünkől. A Dante-tanulmányok kultusza megkezdődött már a költő életében. Fia, Jacopo maga kivonatolta először terzinákban a költeményt. Mátyás idejében sok példány foroghatott közkezen, mit abból következtetünk, hogy később, a XV. században nyomtatott könyvek legtöbbször alig maradt ránk egy-két példány. És bár sok kézirat elkallódott a D. C.-ből, mégis ma 600-nál többet ismerünk s ezek közül a legrégebb, a piacentzai, a költő halála után alig tizenöt évvel készült.

Dante nem hiányozhatott több példányban sem olyan nyilvános könyvtárból, melyet száz meg százezer aranyra rúgó költséggel, 26 éven át, öntudatos rendszerességgel gyarapítottak és melylyel csak a vaticani, urbinoi és cesenai volt összehasonlítható. Be kellett szerezni a Corvinába egy olyan költőnek valamennyi megszerezhető munkáját, kinek híre akkora darab földet bejárt. 1465-ben már a firenzei székesegyházban függött a költő arczképe, melyet Domenico Michelino festett. Azóta a mai napig milliók csodálták. Akkortájból van róla egy metszet a bécsi udv. könyvtárban, egy másik a firenzei Laurenziana 148. sz. kódexének a táblájába van beragasztva. Mátyás századának a második feléből ismerünk egy bronzérmet. Ennek egy példánya a berlini érem-gyűjteményben van. Felhivhatták rá a király figyelmét Sandro Botticelli gyönyörű rajzai is az említett 1483-iki fejedelmi kiállítású editio princepsben. Mátyás halála előtt három évvel készült el az első fametszetes, bresciai kiadás, 68 képpel; még előbb a Vindeliniiana és Nidobeatina 1477-ből. Valószínűnek tartom, hogy ezek mind szeme elé kerültek a tudós királynak.

Csak röviden utalhatunk a magyar vonatkozású és királyunkat kiválóan érdeklő helyekre. Az ő napjaiban még szerepet játszott családok ősei közül a túlvilág birodalmában találkozunk a Malatestákkal, Montefeltrókkal, da Polentákkal, kik 1441-ig maradtak Ravenna birtokában, továbbá a Viscontiak, a Habsburg-, Anjou-, Aragoniai és Este-ház tagjaival; Venus egében ragyog Carlo Martello, kinek »homlokán ott ékeskedett egykoron ama földnek koronája, melyet a Duna öntöz, miután elhagyta a német partokat«; ott találjuk a sorok közt a »boldog« Magyarország királyát: III. Andrást, illetve a költemény írásakor értett Róbert Károlyt; Máriának, a magyar királynénak férjét, II. Anjoui Károlyt, »istennek ellenségét«; Habsburgi Rudolfot, a »szeretet nélkülít«, a ki elmulasz-

ho suo pur in leno parole degno.
dime se men di ferno odi qal ch'osha.

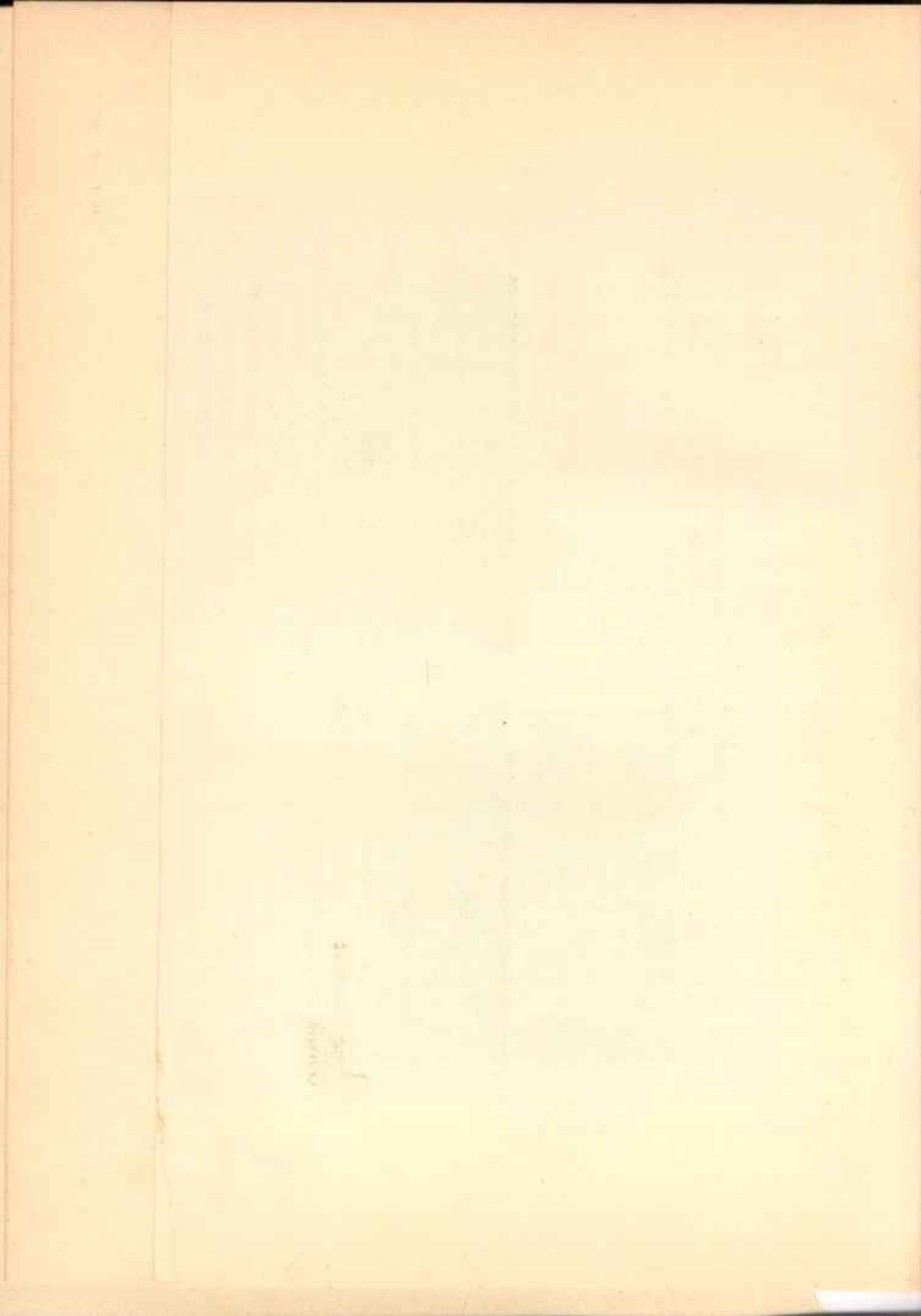

Per tutti i cerchi del tolente regno.
rispuose lui sono di qua uenuto
uerti da la el mi mo se 7 9 lei uegna.
Nò p far map nò far io perduto.
aneter lalto suol chetu disim.
echesu tardi p me cono siuto.
2 uocho ela qu nò esto da martiri.
madi tenebre suolo ed i lameta.
nò suona chome guai masuò sospin.
Quam stoio cò paroli ino cieti.
darenti mor si dal amorte anate
che foser dala humana colpa eseti.
Quam stoio cò que che lenre sante.
uerti nò siuestaro 7 sanca uicio.
conoter laltre 7 segui tute quate.
O ase tu sai epuoi alchui indigio.
danoi p che uenir poshan pui tosto.
latou purgatorio adito uicio.
Rispuose mocho certo p es posto.
licato me a dar isu citorno.
p quito ir pso aguida mi ti acosto.
O ailedi qa chnome di chinal corno.
andare in dinote nò si pnote.
po el el p far diti sognno.
A nime suono a teltra qua nnote.
lemi o senti io ti mero ad ele.
eno sanca dileto te her note.
Chome cio fun sposto chi uolese.
satur dinote foralin p dito.
daltui ino sana cheno p tate.
E l buon sortello iterra fregoldito
dicendo uedi suola quella nra.
nò uarix resti du o p sol partito.

Non però ch'altra cosa tesse briga.
che la noturna tenebre an-fuso.
quela lo chin pter lanolia i turcha.

Ma aa loza chenolael d'isio.
amangati ei tenen sel ch'ore.
lodi c'adito aitolce amia adio.
E che lo buono pleggi damore.
ponce seote schilla dal ontano.
che para piacer el corno che si more.
Quadio cominciar anender uano.
ludir el amur una telalme.
sarta che la scoltare ch'etra cò mano.
E la quise 7 leuo anlo lepalme.
ficato lochi uerso loziente.
chuome dicele adio altro nò ch'alme.
Telucis ante si diuota mente.
in ho ditochi 7 cò si tola note.
che fece me ame usir dimento.
E laltre poi tolce mète 7 diuote.
seguitar lei p tuto limo intero.
anento lochi ale supne rote.
il giuci qui letor ben lochi aluero.
che luero e ora len ta to futile.
certo chel trapasar dentro el cetero.
E indi quello eprato ciente.
tacato posia n guardar in sue.
quasio a fpetanto palito 7 umile.
E indi usir telaltre 7 sienter aue.
due anceli cò due spate afogate.
tronche i priuate tele ponte sue.

totta begyógyítani Itália sebet; az egyedülit, a ki akkor sem nyitja fel a száját, mikor a többiek mindnyájan éneklék a *Salve Reginát*; ott van II. Ottokár és névtelenül a mi Venczelünk; aragoniai Fülöp III. Alfonzzal; estei II. Obizzo, kit a saját fia fojt meg ágyában párnával.

A Frangepánok a D. C.-ban nem fordulnak ugyan elő, de Boccaccio költőnk őseiként emlegette. A mint tudjuk, Korvin János, atyja halála után három év múlva, Frangepán-leányt vett feleségül. Beatricenek hívták, mint Mátyás nejét és mint a firenzei dalmok kedvesét. Négy Beatrice is fellép a D. C.-ban. Az egyik Dante órangyala; létezését már Filelfo tagadta. A második talán Sánta Károly leánya; a harmadik Beatrice határozottan ő, kit kapzsi atyja pénzért ad el Estei Azzo örgrófnak. A negyedik pedig Estei Obizzo leánya, Nino Visconti neje. Végzetes név különben Dante és Mátyás király életében egyaránt. Hazánkat kétszer is említi a költő, egyszer név szerint, másszor körülírással, valamint a magyar korona gyöngyét, a Quarnerot. A magyar névvel találkozunk még a Vulg. El.-ban is (I, 8, 22, 27.).

Nagyon valószínűnek tartom, hogy Mátyás Dante kisebb prózai munkái közül legalább a *De Monarchiát* lapozgatta. Ama nyolcz kódexből, melyekről Witte tudott, három Mátyás századából való. A római császárság gondolatával tépelődő király, a ki annyiszor beavatkozott a versengő olasz államok ügyeibe s a kinek zászlaját ki is tüzték már egyszer az anconai városház tornyára, — lehetetlen, hogy ne olvasta volna ezt a politikai röpiratot akár eredetiben, akár annak a Marsilius Ficinusnak az olasz fordításában, kivel gyakran váltott levelet. Mátyásnak a Curiával szemben tanúsított határozott magatartása oly elvekből leszármazott meggyőződésnek a kifolyása, melyeknek egynémelyikét örök időkre érvényes érvekkel éppen Dante állapította meg először.

E politikai hitvallásnak csupán egy példányát lehetett elégetni, különben pedig »durva latinsága« mellett is annál több kézben forgott. Reklám volt neki a máglya, ugy szintén az index is, a honnan csak 1900-ban, a szent év utolsó hónapjában törölték ki.

Az itt mellékelt kép a mi Dante-kódexünk 37. levelének második oldalát mutatja be. A Purg. XIII, 19—115. sorig terjed a szövege. A két tollrajz közül az I. hasábon levő kép Dantét és Vergiliust ábrázolja, a vendégszeretet asztalához hívogató két lélekkel; a II. hasábon a két költőt és az irigy sienai Sapiát akarná bemutatni. A szövegből kihagyta a másoló a 22—24, 31—33, 64—66, 73—84, 88—90, 94—99. sorokat, tehát csak ezen az egy oldalon 30 sort. Ki tudná megállapítani ma, hogy egész sorok és terzinák milyen természetű okból maradtak ki. Azonkívül az illusztrációk is hiányzanak a kódex vége felé. A Paradicsomhoz érve, kifáradtak a miniatorok rendesen. Bizonyára nem a hiteles, kritikai kiadások közül való. Könyvészeti szempontból Csontosy írta le a M. Könyvszemlében, műtörténeti méltatásáról pedig röviden olvashatni Kraus F. Xaver »Dante«-jában

(586. l.), Volkmannál (»Iconografia Dantesca« 35. l.) és Bassermannál (»Dantes Spuren in Italien« 597. l.).

Az ismeretlen címerrel ellátott kódex provenientiájának kiderítése nem lesz könnyű. Keletkezésének idejéhez mérten is kezdetleges munka. Anatómiai ismeret és perspectiva tekintetében mögötte marad sokkal régibb kódexeknek, nem is szólva a mester mythologiai tájékozottságáról, a mely nem ütközik meg azon, hogy Charonban ördögöt, a centaurusokban koronás férfialakokat lásson. Messzire áll a mestere attól a Mantegnától, a ki Mátyás arczképét lefestette; még a saruját sem oldhatja meg annak az Oderisinek, a kit maga Dante »Agubbio büszkesége«-nek nevezett.

És mégis kedves emlékünknél, kegyeletet fakasztó ereklyénk ez nekünk. Akár csak mintha egyik őspéldánya lenne annak a mesebeli kétezer kódexnek, a melyeket Dumas komoly állítása szerint (*Revue des deux Mondes*, 1836. évf. 532. l.) maga Dante másoltatott volna Ravennában. Drága ereklyénk ez nekünk, mert láttára egymás mellett jelenik meg lelki szemeink előtt a rég eltemetett időkbeli két halhatatlan hős, koruk eszményeinek leghatalmasabb képviselői, két testvér-nemzetnek elsíratott gyermekei. Mert Mátyás és Dante az idők végtelenségéig ... sovra gli altri com'aquila vola.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A LATIN KÖLTŐK.

IRTA: HEGEDŰS ISTVÁN.

Mátyás neve messzire elhangzott Európában. Fenkölt szelleme, mély bepillantása, a fenyegető török ellen szervezkedő közvélemény előtt tetteivel, férfias jellemével és a kereszténység nagy lovagjától, édes atyjától örökölt harczias készségével kivívott tekintélye a legtávolabbi országokban is ismertté, jóhangzásúvá tették a Korvin nevet. Lehet-e csodálni, ha a latin renaissance-költők lantján is megszólalt az ő dicsósége? Az a fény, az a pompa, melyet Mátyás kifejtett udvarában, az az izlés, melyet tanusított palotájának építésében, berendezésében, még jobban fölébreszté a költők figyelmét, kik a humanisták panegyrikus iskolájába járván, hőst kerestek, kit magasztaljanak, vagy még inkább pártfogót, kiknek támogatásával maguknak kényelmes állást, bő jövedelmet, kedvteléseik kielégítését föltalálják. De legnagyobb hatással a latin írókra és költőkre Mátyás azon elhatározása volt, hogy nagyszabású könyvtárt teremtett, melynek fényes kiállítására pazar kézzel szórta a pénzt. A tudós világot valóságos lelkesedésbe hozta a nagy király, ki ezzel a renaissance-fejedelem mintaképévé vált.

Mert mi egy renaissance-fejedelem? Legyen hős, legyen bátor, legyen merész, szolgáljon nagy célokat; de mindez a latin költők szemében még nem tesz egy fejedelmet nagygyá. Maecenas éleslátása észrevette, mint lehet az erőszak, ravaszság és talán bűn útján megszerzett hatalmat erkölcsi tartalommal fölruházni, a tekintély fényével venni körül. Beulé szerint aranykalitkába zárta a zengő madarakat. Ezek az Augustust dicsőítő költők. A ki a római irodalom fejlődését figyelemmel kíséri ez időponttól kezdve, az adulatio huzódik végig a költészet alkotásain; a költők lantján egy alaphang csendül meg: a panegyris hangja. Szónoki formát Plinius adott a panegyrisnek Trajanus magasztalására írt szónoki beszédében, de a panegyris megpendül már Horatius, meg Vergilius, Ovidius lantján. A régi latin költészet utánczó, a sirjából föltámasztott antik szellem fanatikus hívei, az utánczók túlzásával ápolták ezt a szellemet. Az olasz föld apró kényurai Caesarokká lettek. Minden kis érdem hihetetlen mérvet öltött az antik nagyság tükörében.

Azután volt a renaissancenak egy majdnem beteges ábrándja. Ez a római egység: a latin császárság feltámasztása. A darabokra szaggatott Olaszország vérző sebeinek panaceaja volt ez ábránd.

Nem jellemző-e, hogy Janus Pannonius, az alig 18 éves ifjú, III. Frigyeshez írt panegyrisében esdekel, vagy inkább Italia megszemélyesített alakját szólaltatja meg, hogy egyesítse a széteső tagokat; és *Carbo Lajos* 1475-ben *Dialogus de laudibus rebusque gestis regis Mathiae*¹ című, Janus Pannonius utódával, Ernest Zsigmonddal szőtt párbeszédében így nyilatkozik: »Oh bár mielőbb eljőne az a nap, melyen Mátyást mint a rómaiak királyát és császárat üdvözölhetjük. Ezt kívánják atyjának, ezt saját érdemei; és valamint tudjuk, hogy a Mátyás apostolsága felett sorsot vetettek, úgy eme második Mátyásra nézve szabad remélnünk, hogy a császárság fog neki osztályrészül jutni. Oh milyen beszédet fogunk akkor tartani!«

Még egy hatalmas érdek, mondhatni az európai közvélemény megnyilatkozása, különös fénynyel vette körül Mátyás alakját. A nagy Hunyady történelmi küldetését: a török hatalom megtörését a nagy magyar halála után kezdték fölfogni.

Mátyást egy mozgalom középpontjává tévé az atyjától nyert nagy örökség. II. Pius pápa a mozgalom élére áll. Új keresztes hadjáratot hirdet a török ellen. Mátyás Janus Pannoniust és Rozgonyi Jánost küldte követségbe, hogy fessék le a veszedelmet, mely a keresztény Európát fenyegeti és föl ajánlják a király készségét a nagy küldetés betöltésére. Képzeltetni, hogy Janus Pannoniust, az elsőrangú latin költőt költőtársai mily örömmel fogadták és Janus Pannonius a költőknek a lelkesedésre és lelkesítésre új tárgyat, új alkalmat nyújtott.

¹ Megjelent: Olaszországi XV. századbéli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Budapest, 1890. Irodalomtörténeti emlékek, 2 kötet. Kiadta Ábel Jenő.

Az akkori költői felfogás, a Vergilius Aeneise legszebb helyeinek kizsákmányolásából eredő képek, hasonlatok, fordulatok, sőt motívumok fölhasználásával Mátyást a dicsőítés tárgyává tette és a keresztény leventét a római imperator nimbuszával környezé.

Ha végig olvassuk a magasztaló költeményeket, melyek szünni nem akaró bőbeszédűséggel halmozzák a dicséreteket Mátyásra, megérezzük a bántó hízélesen keresztül is, hogy az egész kornak hősré volt szüksége; és e kor szellemében a középkor hitbuzgalmát a renaissance-gondolkodás merész szabadságával Mátyás egyesíté magában.

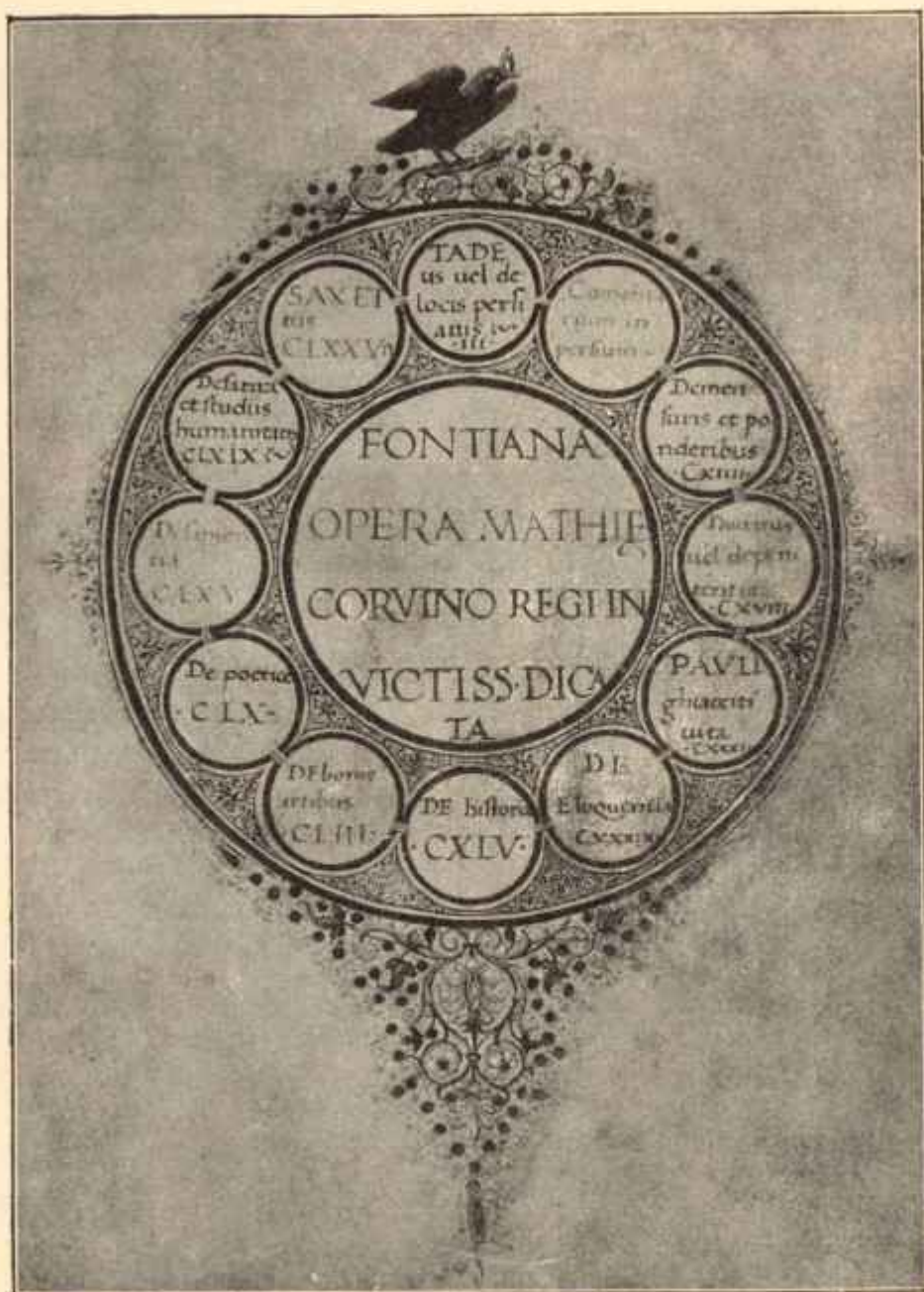
Kiérzik az »éhes« költő magasztalásából, hogy jutalmat, kitüntetést áhít; de nemzeti elfogultság nélkül érezhetjük azt a fényt, azt a bűvös hatalmat is, mely Mátyást e korszak hőségé, legpregnansabb kifejezőjévé tette.

Mátyás halálának 400-ik évfordulójára a renaissance-kutatás fáradhatatlan és elévülhetetlen érdemű buvára, Ábel Jenő egy kötetet bocsátott közre, melyben a Carbo Lajos prózában írt dialogusán kívül, mely maga is Mátyás dicsőítését tartalmazza, megtaláljuk *Cortesi* Sándor római, *Naldi Naldus* és *Ugolini Verini* firenzei költők magasztaló verseit. *Janus Pannonius*nak több epigrammja szintén Mátyást magasztalja, habár e költemények hangjából nem érzik ki az a melegség, melyet egy Guarinus, egy Marcellus iránt érez és bár a Guarinusra írt panegyrisében ígérkezik, hogy valaha Hunyady János fényes tetteit megénekli: az a meghasonlás, sőt párttűzés, melybe költőnk nagybátyja, Vitéz János révén belesodortatott, mindennek véget vetett. Ha valaki, ő lesz vala hivatva arra, hogy Mátyás valódi nagyságát a közvetlenség melegével, a hazafi büszkeségével örökítse meg; és ha végig olvassuk minden sorát, mely Mátyásra vonatkozik, a költői feldolgozás csínján, a verselés könnyű folyásán, a szellemes, ötletes, fordulatos apróbb gondolatokon kívül a mélyebb felfogást, a nagyszabású conceptiót hiába keressük.

Fölhasználtam néhai Ábel szellemi hagyatékában talált egynéhány költeményt, köztük Mátyás halálára írt sirverseket: *Strozza*, *Paulus Jovius junior*, *Tebalde*, *Marullus*, *Constantius Phanensis*, *Bonfinius* epigrammjaikat. Távolról sem merítik ki az itt felsorolt költemények a Mátyást dicsőítő irodalmat. Az a sűrű érintkezés, melyet Mátyás az olaszországi írókkal fentartott, a könyvtára számára keresett könyvek érdekében kifejtett nagy buzgalma, melyet *Ugoletti Thaddeus*, *Bartholmaeus Fontius* egész odaadással szolgáltak, az írókat versenyre hította, hogy Mátyás pártfogását műveik ajánlásával megnyerjék. De ez alkalommal egynéhány jellemző részletet mutatok be műfordításban a nagyobb költeményekből és bemutatom Janus Pannoniusnak Mátyásra vonatkozó költeményeit, egyúttal az egykorú latin költők epigrammjaikat.

Vegyük sorra a jelzett három vonást, melyek Mátyás eszményített arcát jellemzik. Ő a tudományok pártfogója, tehát a korszellem képviselője, a kereszt-

ténység védője és imperatori méltóságra hivatott. *Naldus Naldi* firenzei költőt nagyobb szabású költemény írására lelkesíté *Ugoletti Thaddeus*nak, *Korvin János*

Bartholomaeus Fontius munkájának ajánlati lapja.

herceg nevelőjének közleménye Mátyás páratlan áldozatkészsége felől, melylyel palotájában fényes könyvtárt alapított.

Ugoletti Thaddeus levele¹ szerint »eljövend a boldog költő, ki a te halhatatlan érdemeidet a Muzsák iránt költeménynyel fogja magasztalni.« E boldog költő *Naldi* volt. Valóban boldog. A renaissance költők költészetében talán az egyetlen igaz hang: hódolat a szellem, rajongó lelkesedés az antik kor ereklyéi, szellemi hagyatéka iránt. Naldi költeményét épp ez átérzett boldogság teszi meleggé, majdnem közvetlenné.

Ott látja a lángeszű uralkodót, a szellemi műveltség rajongó tisztelőjét abban a fényes teremben, melynek ragyogása az olympusi lakások fényével vetélkedik, melynek butorai a kényelmes, a gondtalan tanulásra vannak berendezve, az arany himzésű, drágakövekkel kirakott takarókkal fedett tripusok épp arra jók, hogy rájok a lefüggönyözött könyvpolczokról a művészi kézzel diszitett Corvinák elhelyeztessenek, hogy a nagy király az ó elefántcsontból faragott nyugvóágyára ülve tanulmányaiba mélyedjen.

Naldi költeményének második éneke így kezdődik:

»Négyszög-alak terem áll benn a palotának a mélyén.
Sziklából fejtett kő s téglafalakra merészen
Bolthajtásnak az íve hajol le alá a magasból.
Két magas ablaka déli verőfényt messzi sugároz.
Rakva vagyon sok színes üvegből, képeket ábráz.
A csoda fogja el azt, a ki látta művészi tőkélyét.«

Itt szeret a fejedelem tartózkodni. Leírja a könyvtárt. Attalus, Ptolemaeus Philadelphus, Eumenes, Mithridates, Lucullus, Caesar, Asinius Pollio könyvtárait túlszárnyalja a Mátyásé. A mennyi görög vagy latin író, az egyházi atyák iratai, a szent irodalom termékei, gazdag gyűjteményben vannak együtt. Otthont szerzett a Muzsáknak:

Ott hagyván a Muzsák Helikonnak a bérezi tetőjét,
Ott Aonia régi honát, hol laktanak egykor,
Ottan a Permessus forrását és úde habját,
Cyrrha magaslatait, hol örömmel időztek idáig
Bellerophon paripája nyomán fakadott vizet abban:
Mert, Corvinus, ohajtva siettek szép palotádba,
Nálad akarván venni lakást és lenni tevéled,
S átültetni honodba borostyán-berket is egyben,
Mely, a hol áll palotád, zöldelve körulte virúljon.

Itt Mátyás két kútát is állít.

Corvinus, hogy túlszárnyalná minden elődjét
Diszben is úgy mint érdemével, két kútát is állít;
Egyet, Apollo, neked szentelt s a Muzsáknak is egyet:

¹ Budik, Entstehung und Verfall der berühmten von König Matthias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen. (Jahrb. der Litteratur. Wien, 1839. p. 41. 42.) Én Ábel másolatában találtam.

Márványból faragák ki amazt, Etruria önté
Tiszta ezüsből emezt és hozta sietve a gálya.
Vésésében a pannon, a germán gondja, tudása
Szép versenyre kel és ime egybe is olvada rajta.

E könyvtárra vonatkozik Giorgio Anselmo da Parwa¹ epigrammja, mely együtt magasztalja Mátyást és Ugoletti Thaddeust.

•Nőttön nőtt a becses könyveknek birtoka, kincse,
Győzhetlen király büszke, királyi műve.
Büszke királyi műve; de tudósnak a tette egyúttal,
Taddé lángesze volt, mely segíté a királyt.

A király történetírója, *Antonius Bonfinius*² is írt egy epigrammát:

Szép fejedelmi lakodban az ércszobrodnak a fénye
Tükrözi, nagy Korvin, meszire lángeszedet.
És, ki olyan sokszor nyertél a csatán diadalmat,
Ércz, márvány és könyv nem hagy enyészni soha.

Mátyás tudományszeretetét hirdeti *Marullus Mihály*³ hírneves költő is, kinek verseit a mi Balassánk is meglepő híven ülteti át, mint a Szilády Áron kiadásához csatolt jegyzetek kétségtelenné teszik. Tőle van a következő epigramma:

Békében törvényt, a csatákban szerze hatalmat,
Több dicsőségnek nem vala helye se' már.
Még tudományt hozza ő az aoni hazából.
Hittem, többet már nem tehetett maga sem.

Mégis többre menél, gyarapítva, növelve hazádat
Új néppel, készíts új lakot, új palotát.
Igy nő általad egyre a nép, te hazád igaz atyja:
Nép, föld, műremekek mind gyarapodnak együtt.

Cortesius római költőnek, ki Mátyást négy évvel élte túl és halálakor csak harmincz éves volt, egy 1198 sorra terjedő költeménye⁴ Mátyást, a hőst, a nagy Hunyady János küldetésének örökösét magasztalja. Csupa áradozó dithyrambikus dicséret. Vergilius Aeneisének helyeiből kitűnő mozaikot állít egybe, melyek együtt a Mátyás képét tükrözik. Az olasz költő épp úgy összeköté a *Corvinus* név mondáját az ós római Valerius Corvus mondájával, mint Janus Pannonius

¹ Közli C. Marchesi: Bartholomeo della Fonte. Catania, 1900. 80 l. jegyzetében.

² A 428. sz. lat. m. müncheni kéziratból Ábel hagyatékában.

³ Poetae tres elegantissimi. Paris, 1852. Mar. Epigr. IV. fol. 80. Ábel jegyzete alapján.

⁴ T. Alexandri Cortesii Liber unus de virtutibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae Regis invictissimi. — Az Ábel-féle kiadásban (Irod. tört. Emlékek 1890. II. 302 és köv. lapjain) használtam e sok kiadást ért költeményt.

a velencei hős Jacobus Ant. Marcellusre írt dicsőnekében a régi Claudius Marcellusokra vitte vissza hősének eredetét. Ez eredeti renaissance-eszmekötést, melyet Vergiliustól tanultak, ki az Aeneas fiához (cui nomen Iulo) csatolta a Julius-család eredetét és így az imperatori méltóság jogzímét.

Cortesius a holló regéjét úgy adja elő, hogy az áldott állapotban levő Erzsébet bágyadtan szunnyad el. Álmában születendő gyermeke játékközben a duzzadó folyam árja felé halad. Az anya siet megmentésére; gyűrűje lesiklik ujjáról, a holló elkapja és egy magas fáról ölére hullatja, mire fölébred. Meg is jelen Mátyásnak, midőn a török ellen tábornok útjának a csendjében a Corvinus család latin őse és csodálatos anachronismussal kéri Mátyást, hogy családjuk régi fényét állítsa vissza.

Drága utód, ne habozz a dicső pályán, csak előre!
 Ím', az utat föltárta előtted most a szerencse.
 Nagy dolgokra övezd föl a kardod' szép diadalra...
 Kedvez az ég, harcoldj hát bátran, mentsd te meg újból
 Rómát és új fényt, ragyogást adj ősi nemednek.
 Nézz rám, én vagyok az, ki neved viselő legelőszőr,
 Mert sisakomra szállt ama Holló, jósszáva hangzék,
 (És hollós sisakát megrázta) no rajta, ne késsél,
 Édes vérem, — előre, hová hív téged a Végzet!

És a holló-mesét lépten-nyomon megtaláljuk. Így Ranzanus, a nápolyi király követe, ki Székesfehérvárról Mátyás király felett a halotti beszédet is tartá, kinek történeti műve, mely több kiadást ért, meg van diszpéldányban a Nemzeti Múzeum 294. Quart. Lat. sz. kéziratában, Mátyáshoz intézett beszédében szintén megemlékezik a Korvin-családnak római eredetéről. Bizonyítékul hozza föl a Hollót, mely a király czímerében megvan, sőt a Duna egyik szigetéről is megemlékezik, mint a mely őseinek hosszasan birtokában volt. Még nagy Constantinus hittá volna a Korvin-család több elődjét Italiából magához és ő adta volna nekik a Corvina szigetet.

Így szövődik össze a Korvin-család homályos eredete a renaissance mesemondó-történet képelmében is a római ősökével.

De bár a hizelgés édesmézű ajkán is ömlik a szó, nekünk még is jól esik Cortesius költeményében az a fordulat, mely, mondhatni, Vergilius Aeneisének VI. énekéből van átírva, de mégis csak a magyar nemzet európai hivatását hirdeti.

Hunyady János halálát írja le. Hagyakozik fiának. Rábizza a hun népet:

»Rád bízom én e veszélybe' s a harci viharba' megedzett
 Népet, a mely a hősi tusába' kíválk, a hithez
 Hű örökön s ha merészet akarnál, tenni merészel.

E nép hivatását egy vergiliusi helynek átvételével rajzolja:

Mást hadd fedje puhább ruha, mint a tyrusi bársony,
Másnak az ajkán zengjen a szó, a beszéd csoda bájjal,
Lágyan verjen más cziterát és lejtse a tánczot,
Más fényes lakomát lakják ujjongva, örömmel:
Ám teneked harczolnod kell s diadalmat aratnod.
Ez legyen, ez gondod, gyarapítani hazádnak a fényét,
Küzdeni szent hitedért, tettel megvívni a mennyet.

Fest csodaképeket a megszokott keretben, szónokias nyelvvel, minden jellemző erő, drámai igazság nélkül. A költemény Mátyás halhatatlan hírnevét jósolja meg és esdekléssel végződik, hogy viharok között, a sötét égbolton jelenjék meg mint ragyogó nap, mely szétűzi a fellegeket.

Mauzoleum leomol, megemészti a hosszú idő majd
A márvány-pyramist, mit bérczi magasra emeltél;
Ám rólad fog zengení ének messzi jövőben;
A késő unokák is hirdetik egyre a fényed,
Fényes példa gyanánt ragyog életed és neved egykor.

Ugyaníly magasztalás zeng *Ugolini Verini* (Ugolino de Vieri) firenzei költőnek 1484-ben *Epigrammatum libri septem* cím alatt Mátyásnak és Beatrix királynénak ajánlott költeményeiben is.

Ez a költő a szegénységet sűrűn emlegeti, a király adakozó kedvére igen érthető alakban célozgat egyes epigrammjaiban. Kapott is gazdagon jutalmat. De fiát, ki a költő kézirati példányát átadta, útközben kirabolták, mint egy levélből kitetszik, melyet dr. Weisz Ignácز másolt le a firenzei állami levéltárból és Ábel hagyatékából Fraknoi egész terjedelmében is közöl.¹ Ő is megemlékezik az Erzsébet álmára vonatkozó mondáról, de ő önkényes allegoriává változtatja. Halljuk magát a költőt:

Megjósolta anyád, mi dicső leszen egykor erényed;
Áldott állapotába' te rólad álmoda egykor.
Gyémánt pajzsot láta, a mely megvédte hazádat;
Szerte, szilánkra törött a török kelevéze e pajzson.
S látta, a mint lágyéka világra viszont kelevézt szül,
Melytől megriadott Germánia büszke hatalma,
Megszaladott a velenceiek, thrákok hadi népe
S messzi a Fekete-tenger előtté simúlt meg ijedten.*

¹ Irod. tört. Közl. II. Bevezetés XIV. lapján.

* *Triumphus et vita Mathyae regis admiranda versu heroico percursa* 7. és köv. sorai.

E költemény elmondja Hunyady János halálát, Mátyás királyválasztását, Mátyás boszniai hadjáratát, Frigyes ellen való küzdelmét. Valóságos verses compendiuma annak, a mit hallott Mátyásról, azzal a szeretetre méltó időtévesztéssel, mely az összes renaissance-költők állandó jellemvonása. Érdekes e versben az Oranto ostromáról való megemlékezés. Mátyást magasztalja, hogy Italiát menti meg azzal az ezer vitéznek a küldetésével, kik apósát megvédték.

A *holló*, a cseh háború után az oroszlánnaal együtt Mátyás címerébe fölvetett holló, Verininek a Coronis regéjét juttatja eszébe, kit Apollo szeretett. A renaissance-költők az etymologia játékában gyönyörködtek. Verini verse így hangzik

Zeusnak a sassa felett diadalt ül mostan a holló;
Phoebus előtt kedvesb, mint Coronissa vala.
Szárnya fehér ismét, mint hó ragyog aetheri fényben,
Mert hiszen a madarak disze, királya leve.

II. Pius pápa nagyszerű terve, hogy a keresztény haderők együttesen verjék ki a törököt Európából, a költőknél is visszhangzik.

Legérdekesebb költeményt Constantinus Antonius Fanensis írt. E költeményre Janus Pannonius, mintegy Mátyás megbízásából, válaszolt egy szép költeménnyel, mely legjobb alkotásai közé tartozik. Midőn e költeményt fordításomban közzétettem az Erdélyi Múzeum-Egylet Mátyás-ünnepi számában 1896,¹ még nem ismertem magát az eredeti költeményt. Olaszországi tanulmányutamban kutattam e költemény után és nem találtam mást mint Constantinus egyik régi kiadásában fölvetett költemények sorában egy Európa fejedelmeihez írott hosszabb költeményt.² Most azonban Ábel hagyatékában megtaláltam azt a költeményt, melyre Janus Pannonius költői levélben megfelel. A kézirati hagyományról nem szólva, idézem a költeményből azokat a részleteket, melyek Mátyásnak, mint a kereszténység védőjének küldetésére vonatkoznak:

»Méltán élvezé égben az üdvöt Blancus atyád már,
Égbe utat törsz te, hős fia itten alatt.
Hogyha halántéknak az ékét, szent koronádat
Látjuk, az istenség fénye sugárzik elénk.«

És a renaissance-költő forma-érzéke észreveszi, hogy ily elegiás mérték nem talál az ódai szárnyalást kívánó tárgyhoz.

Észre te Nestor és a korodra vagy isteni Achill',
Meg nem mérkőznék földi erő te veled.
Hejh, nem ily elegiás versekben kellene szólnom,
Hozzád méltókép illik a hősi ütem.

¹ Erdélyi Múzeum, XIII. 8. f. 377—383. l.

² Közltem az Irod. tört. Közlemények VIII. kötetében 1898-ban.

Mátyást mint világszabadítót üdvözli.

Hogyha a föld kerekén van még csak is egy szabad ember,
Mint szabadítóját tégedet emleget az.

Álljon itt a költemény befejező része:

Új Sándornak s új Caesarnak néz a világ már,
Égi atyádnál is így te dicsőbb fia léssz.
Majd ha szemed lehunyod, koszorút tűzz büszke fejedre
S áldott csillagként tűnj föl az égnek ölén.
Ég veled, ámde a míg csata közt elhallgat a kürtszó,
Kérlek esengve, király, Antoniust ne feledd.

És a király nem feledte. Bizonyára megjutalmazta egyébbel is; de nem nagy jutalom-e, hogy a kancellári teendőkkal megbízott Janus Pannonius által verses választ küld a költőnek?

És e ponton legalkalmasabb helyen fűzöm egy virágcsokorba Janus Pannoniusnak Mátyásra, illetve Mátyáshoz írt verseit.

Vincenzo *Reforgiato* Janus Pannonius epigrammjairól írott tanulmányában¹ helyesen jellemzi költőnknek Mátyásra vonatkozó verseit. »Mátyás iránt a költő nem mutat valóban mély vonzalmat, sem őszinte bámulatot, de dicséretére mindig megtalálja a királyhoz méltó formát.«

A Teleki-féle 1784. utrechti kiadást követem. Az *I. 1.* epigramm:

Mátyás királylyá-választásáról.

Látva a Holló, mint jutha föl Mátyás a magyar trón
Szép polczára, legott szóla magában eképp:
Én a madár, kit az atyja dicső zászlói vivének,
Most a keresztnek eképp boldogan engedek, im.
És ha alatta kivésnek avagy lefestnek alatta,
Nékem e soh'se remélt dics diadalmi öröm.

I. 3. Panaszodik Mátyás hosszas távolléte miatt.

Szörnyű csikorgó bár ez a szél, te, dicső fejedelmem,
Hadba' maradsz, nem tart vissza se hó, sem a jég.
Ebben a zordon időbe' befagyhat a kard hüvelyében,
Fogni se' bír kantárszárat a dermedő kéz.
Mégis harczolsz, várfalakat döntszt ostromerővel,
Benned egészen eként él maga Mars nagyatyád.
Jer pihenésre; találsz te időt még táborútásra
Jobbat, hogyha beáll majdan a szép kikelet.

¹ Gli Epigrammi di Giano Pannonio. Catania, 1896. 14. l.

I. 5. Panaszkodik, hogy Mátyás sokáig marad Moldvában.

Sarmata bércek s kék Duna, mely két ágra szakadva
Fekete-tengernek habzó ölébe rohansz,
És ki valál egykor még szép nevű római gyarmat,
Most a neved barbar, barbar a nép ajaka:
M'ért tartjátok ilyen sok időig vissza királyom?
Tán hogy igyék csak a Don jéghideg árjaiból?
Négyszer telt meg Hold, ugyanannyi hónap is eltelt,
Mégse' kiálthatjuk boldogan: Itt a király!
Vaj' mikor is tér vissza? Mikor fogadandja ujongva
Buda e drága urát, ezt a Neoptolemust?
Jöjjön, o jöjjön vissza, ha van még földön igazság,
Férjhezadó hajadon lett a kicsiny Katalin.

Ha Katalinról, mint Mátyás kiszemelt menyasszonyáról emlékezik meg Janus Pannonius, igen érdekes költeményt írt a heroidák stílusában *Callimachus Buanacorsi Fülöp*, III. Kázmér lengyel király titkára, a várnai csata történetének megírója, a Mátyás után epedő Beatrixról. Ovidius retorikájának pathosát adja a költő Beatrix ajkaira, ki szeretettel teljes szemrehányással illeti Mátyást, hogy a harci dicsőség miatt oly hosszan hagyta magára ifjú nejét és nem engedte meg, hogy a táborba maga is elmenjen. E költeményt olaszországi tanulmányutamban találtam és az Irodalomtörténeti Közlemények VIII. kötetében közöltem. Egy pár versszak érdekes világot vet a renaissance-költők finom leleményére, melylyel az uralkodók kegyét megnyerni törekedtek. Maga e költemény mint költemény nem oly becses, hogy e helyen vele bővebben foglalkozzam.

Janus Pannonius megemlékezik Katalin Magyarországba-jöveteléről is:

I. 6. Katalin, Magyarország királynője.

Első szerelmünk, a cseh királyi családnak a sarja,
Anyja hogy elsiratá, atyja hogy elbucsuzott!
Pannon földre hogy ér, a midőn meglátta határán,
Calliopé hozzá szólva beszéle eképp:
»Rajta, cserélj nevet is, ha már ma hazát te cseréltél,
Légy Katalin, ki előbb még Kunigunda valál.«

I. 8. Üdvözli Mátyást kettős diadala után.

Nosza Muzsák, diadalra ma zengjen fennen az ének,
Hasson a csillagokig vigan ujongva a dal;
Phlegra minőt Zeusnek, Bacchusnak Lydia zengett,
Mikor az ind' tigris vitte körül fogatát!
Mert ha dicsó vala Zeus, pompás Bacchus diadalma,
Am kettős diadalt még se' nyerének ezek.

Két győzelmet arat Mátyás és egymaga állít
Messzire tündöklő két diadaljelet is.
Mert Erdélynek utána, imé, nyújt Moldova pálmát.
Nem ejtő meg a csel, ám leigázta a vas.
Két föld két módon veretett le, hajolt rabigába;
Ezt a vitézi erény ejti el, azt az eszély.
Ott az eszével vér nélkül harczolt maga Pallas
És a merész gétát Bellona törte meg itt.
Első napod van, o Janus; ugyan mit kérne szívünk még,
Mint a mi jól indúlt, fusson az év le aként.

*I. 10. A moldvaiaktól elvett és a Boldogasszony templomában fölaggatott
hadijelvények.*

E zászlókat a Szűz Anya szerzé néked, oh Mátyás,
Moldvai harci mezőn vette erős keze el.
Es a melyek barbar hadak élén lengve lobogtak,
Most im' a szentélynek függnek a boltozatán.
Údv a vezérnek, a ki egyedül mert törni e földre
És a getát leveré épp a saját mezején.
Ámde, oh Szűz Anya, halld meg, oh halld a királynak imáját:
Hozzon még többet, győzve pogány törökön!

I. 2. Fohász az istenekhez a törökök ellen induló Mátyás érdekében.

Most, hogy a szent lobogót Mátyás viszi a török ellen,
Jertek olympi lakók, hozzatok égi segélyt.
Hercules, add buzogányod, az ijádat add te, Apollo:
Kardodat add Mars és Pallas a gorgoni főt;
Castor, hozz paripát, Vulkán oly fegyvereket gyárts,
Milyet Achillesnek s dardani hősnek adál.
És őt majd a csaták viharos mezején sebek ellen,
Jupiter, aegissel fedve, te véd, te magad.
Ám, ha az ég gyönyörét élvezve pihenni kívántok,
Fenről szálljon alá egymaga nagy Hunyady:
Egymaga majd megvédi fiát a tusák közepett' és
Égből alá villám csap, hol a jobbja lesújt.

Majd Frigyes császárhoz fordul, ki visszatartja a magyar szent koronát;
figyelmezteti, mi végzetes volt családjában e korona birtoka.

Később Mátyást vendégül hívja és kedves kötekedő hangon így tréfál:

I. 46.

Nagy böles vagy te, király, ha Venusnak a tábori élet
Közt is áldozol; Ó Mars kegyeit nyeri meg.

A Firenzéből küldött oroszlánokban a jogcímet és a jó előjelt látja Mátyás cseh királyságához. A befogott szarvas jelképezi Mátyás csodás hatalmát a természet felett is. A költők lantján a végső accordokban Mátyás haláláról szól az ének. A renaissance kedvelt formája: a sírvers alakjában.

Thebaldeo¹ olasz költő két sora sokat mond:

Ím, e csekély urnába' pihen Corvin', ki ha nézed
Tetteit, isten volt s ember a sorsa szerint.

*Titus Strozzi sírverse.*²

Győzelmes Mátyás, mely nép nem hall a nevedről
S mely rólad hallgat, lesz oly idő valaha?
Hogy jó csillag alatt szüle a természet e földre,
Általad új diszt nyert, új ragyogást a világ.
Mig te valál királya, az északi égöv alatt a
Pannoni nép messzibb tolta hatalma körét.
Téged a géta, a dák s a heves cseh rettege gyáván,
És remegett tőled déli Liburnia is.
Hogy mi hatalmad a harczban, a bős Germánia érzé,
Ellened állani nem bír vala semmi erő.
Nagy tervek' közepette ragadt el téged a Parca
Égbe a földről, hogy égne a disze legyél.

Ide iktatom még a már idézett 428. sz. müncheni kéziratból egy névtelennek következő epigrammját.

Itt nyugszom Mátyás, a királyok disze, virága,
Marsnak a fénye; korán elragadott a halál.
Morva királyokat és a vitéz cseheket leigáztam
És le a lengyelnek büszke levente hadát.
Sok nép meghódolt s meg a fényes Bécs is előttem;
Egy magam, én a világ ostora, réme valék.
Két Caesáron arattam örökre dicső diadalmat,
Volt eme két Caesar római és a török,
Többre törekvém, ámde a sors irigylte hatalmam;
Összeomoltam, imé: árny vagyok és hamu most.
Nézd, mi valék, mily nagy! Szólnak majd messzi jövőben
Késő századok is: létre a percz hoza csak.

Mátyás dicsósége még a következő században is viszhangzik. Paulus Jovius Novocomensis: *Elogia virorum bellica virtute illustrium*³ cz. műve hirdeti harczy

¹ Ábel hagyatékából a 428. l. XV. századbeli müncheni kézirat nyomán, bár megvan a »Delitiae poetarum Italum« cz. nagy anthológiában is.

² Strozzi poetae Pater et Filius. Parisiis 1530. Ábel kéziratát használtam.

³ Megjelent Firenzében 1551.

erényét, kiadja a képét, közli Thebaldeo siriratát és Paulus Jovius junior asclepiasi mértékben szép verset zeng, melynek utolsó részét közlöm:

Ha tán van ki magába biz'
És Pindári merész szárnyakat is felölt,
Korvint zengve dicsérje az,
A ki Pannonia fénye, virága volt.
Hisz' ha szállna e földre még
Tisztes maeoni agg s Vergilius Muzsád,
Ott hagyván az örök sötét

Gyászos Persephone árnyborított lakát:
Alig bírna elég dicső
Verset zengeni, mely érdemével fölér.
Korvint, ezt a jeles vezért
Apollói borostyán se növelheti,
Sem Piéria szűz kara
S élén Calliopé bájszavu zengzete...

S ezzel szemlémet elvégeztem.

Midőn Mátyás ércszobra állni fog Kolozsvár főterén; a lovon ülő király ércalakját körül zsongják a múlt csendjéből láthatatlan újjak érintésére a költők dicsőítő hangjai és ezt nekünk öröm és büszkeség hallani.

Janus Pannonius.

KÖLTÉSZETÜNK MÁTYÁS KIRÁLY IDEJÉBEN.¹

IRTA: SZILÁDY ÁRON.

Midőn a XV. századi latin nyelvű költészet magyarhoni termékei közé tévedünk, rendesen úgy érezzük magunkat, mint a sűrű erdő azon vándora, a ki hűvös árnyékban ugyan nem szenved hiányt, de a kit mégis epesztő szomjuság éget. Egy-egy csekély vizű forrás csak nagy ritkán csillámlik meg itt-ott az erdő mélyében; — némelyiken megismerjük, hogy még László s Mátyás királyok harczy paripája nyomán serkedett fel. — Ma is virul felette az az élőfa, mely századokon keresztül árnyékát vetette reá, melynek gyökere szálait ez öntözte és táplálta, hogy sudárba szökkenhessen s el-kilássék messze földre. A kinek sze-

¹ Kivonat szerzőnek a M. T. Akadémia Évkönyvei XVI. kötetében hasonló címmel megjelent beható és nagybecsű tanulmányából.

mébe tűnt és oda járult, fáradsága éppen nem esett hiába; mert a mit a fák levelén írva talált, olyan ékes latinsággal olvashatta, a milyennek nem egyhamar lelte párját. Ezekkel a forrásokkal ki sem gondolt. Igen sokat eltemetett közülök a televény; saját nevelésű fája hullatta reá levelét, míg elapadt vagy elrekkent; azoknak a neveknek pedig, melyek ama fák kérgébe vannak vésve, némelyikét kételkedve merjük magyarra visszafordítani. Nem a hazafi-érzés gyengesége, nem is a nemzetiség megvetése; hanem csupán azon kornak ilyen divatú szokása és a tudós hivalkodás járványszerű nyavalyája mellőzte az anyanyelvet. Ennek ma feledés a büntetése; csak hogy sokkalta súlyosabb, mint akár ők érdemelték, akár a jelen nemzedék s tudomány érdekei szempontjából helyeselhető volna. Meg kell nekik bocsátanunk s a mi szépet és igazán költőit latin nyelven írtak, irodalmunk iránti kötelesség nyelvünkre visszaváltani. Ha a római irodalom harmad- s negyedrangú poétái lefordításától sem sajnáljuk a fáradságot; akkor legalább *Janus Pannonius* válogatott műveit nem szabad tovább a latinság porában hevertetni. Csak legyen, a ki méltó módon szólaltassa meg magyarul, a mostani nemzedék is kellő becsülésben fogja részesíteni ezen, a maga korának legnagyobb költőjét. Ismeretes műveiből nem tűnik ki, hogy a bosnyák táborozás alatt magyar nyelven írt dalokkal is buzdította volna Mátyás király hadseregét; sőt inkább úgy látszik, mintha műzsája éppen csak az előkelő s latin műveltségű vezérekkel, hadnagykokkal állott volna szóba.

Mindamellett is azon körülmény, hogy a »Szabács viadalá«-ról szóló, csak 1872-ben előkerült egykorú ének mind nyelv, mind verselés tekintetében oly fejlődési fokot mutat, a milyentől igen messze szoktak lenni az első kísérletek, nagy valószínűséggel engedi azon hitet táplálnunk, hogy XV. századi latin költőink, vagy legalább olyanok, a kik latinul is tudtak vagy tudtak volna írni, nem kivétel nélkül tartották a magyar verselést méltóságukon alul valónak. — *Budai Simon*-ról tudjuk, hogy hét nyelven mondta vagy írta verseit, csak hogy egy sor nem sok, de annyit sem ismerünk magyar költeményeiből. Szabács viadalának nyelvén is azonnal észrevehető, hogy írója az akkori műveltségnek nem közönséges fokán állhatott s aligha került volna nagyobb fáradságába latin hexameterekben mondani éneket. Ezen megbecsülhetetlen költői maradvány szerzője ugyan nem jegyezte föl nevét, de abból, hogy az Ungmegyei Csicsery-család levéltárában talált eredeti kézirat fogalmazványnak látszik, hihető, hogy azon család egyik tagjának műve. Lehet, hogy azon *Csicsery Andrásé*, a ki mint a szepesi káptalan ügyvéde, az 1477-dik évi szentmihálynapí törvényszakon Mátyás király személyes törvényszéke előtt Budán megjelent.

Mátyás király idejebeli magyarnyelvű költészetünkről azonban bizonyos az, hogy mind a népies, mind az úgy nevezhető műköltészet egyaránt virágzott. Ezt a különböztetést a ránk maradt töredékek alapján joggal tehetjük, bár nem juthat eszünkbe a kettő közt valami magas választó falat emelni. Mint ugyan-

Akár a mennyiséget, akár a különféleséget vegyük, vakmerőségnek tetszhetnék magyar töredékeinket az ezen korbeli — ha mindjárt csak a hazai termésű — latin költészeti irodalom dúsgazdagságával is egybe hasonlítani akarni; két hiányzó vonásnak megemlítése azonban kétségtelenül emeli s jellemzi őstől maradt édeskevéis örökünknek becsét. Egyik az, hogy a görög és római mythologia alakjaival való kaczerkodásnak sehol se hire, se nyoma, a mi annak idejében, sőt még nem olyan régen is lenézésre indíthatta mindazokat, a kik különben talán többet mentettek volna meg számunkra a magyar költészet azon korbeli énekeiből.

A másik hiányzó vonás, azon — a cynismus nevezettel még nagyon kiméletesen illethető — póriasság, melyben a XV. század legkiválóbb latin költői is igyekeztek magukért minél inkább kitenni. Ilyenmű trufákban maga Mátyás király is sokszor találta gyönyörűségét, midőn a köznéppel érintkezett, de sehol sincs említve, hogy ily tartalmú énekek előadását hallgatta volna; sőt Galeotus világosan mondja, hogy »asztal felett a hősök tetteit, honi nyelven, lant kíséretében éneklék. Az ének tárgya pedig — így folytatja — mindig valami jeles tett, a miben ott nincsen hiány. De szerelmi dalokat ritkán énekelnek, mert többnyire a törökök elleni haditettek fordulnak elé, nem éktelen előadással«. Ily hős énekek voltak azok is, melyek Mátyást már gyermek korában annyira elragadták, hogy »ételitalról megfeledkezve, reggeltől estig semmi egyébbre nem gondolva, elámúlva hallgatta a szörnyű csatákról mondott éneket«.

Ama merőben hiányzó két vonás helyett komoly vallásos hangulat és tiszta erkölcsi érzet hatja át az ezen korból ránk maradt töredékeket. S ebből bátran vonhatjuk azon következtetést, hogy ha voltak is a népies humornak szilajabb kitörései, ha egyesek olykor gyönyörködtek is a kedély szertelenkedéseiben: a költészet nyilvánosnak mondható gyakori szereplései kivétel nélkül magukon viselték azon ünnepies komoly színt, mely minden egyes töredéken maig felismerhető. Arról, hogy ez nem valami nagy erőbe kerülő viselkedésnek mesterkelt színe, hanem a nemzeti szellemnek valóságos naiv nyilatkozata, — minden sor, minden szó bizonyosságot tesz. A nyelven kívül ez is egyik oka volt annak, a mit Galeotus mond, »hogy a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép- és főrangú egyaránt megértette« és hogy *Gábor diák* oly »gyönyörű dalokat, verseket szerezhett anyai nyelvén, honfitársai örömeire, oly szerencséivel, hogy azokban — Arnoldus de Bavaria szerint — Mátyás, a pannónok tudós királya is kedvét találá.«

A királynak és nemzetnek ily ízlésbeli találkozása minden bizonyynyal rendkívüli szerencse volt; és ha azon idők költői maradványai mindenestől oda veszttek volna is, Mátyásnak világszerte elismert tudományossága s műízlése akkor is fényes bizonyíték lenne az idejebeli magyar költészetnek mind belbecsére, mind alaki értékére nézve. A mit a király és udvara meghallgatásra méltónak tartott, nem csuda, hogy mások figyelmét is magára vonta. — Ha úgy fogjuk is fel ezt

a dolgot, a hogy valósággal van, hogy t. i. Mátyás már élő nemzeti szokásnak hódolva nyitott tért udvarában a magyar költészet virágzásának, — akkor is a nemesülve továbbfejlés eszközlőjeként kell őt tekintenünk; ha pedig e kitüntetés egyszersmind példaadás is akart lenni, akkor is fényesnek mondható a siker, mert elegenden találkoztak, a kik a példát követték.

Hogy a püspökök udvarai már elébb is bel- és külföldi tudósok gyülekező helyei voltak, arra egyetlen példát is elég felhoznunk. Kallimachos írja *Szánoki G.* életrajzában, hogy Vitéz János váradi püspök korában nem nyugodott addig, míg az udvarába gyűjtött tudósok körébe a Hunyady gyermekek nevelőjét, Szánokit is be nem vonta. Ezt csak akkor sikerült elérnie, midőn Hunyady Jánosnak azon tanácsot adta, hogy fiait sokkal helyesebben taníttathatja magyar születésű, mint idegen származású ember által. Ezt Hunyady elfogadta és Szánokit Vitéznek engedte át. — *Dóczy Orbánról* Galeotus írja, hogy gyakran példával mutatta meg, mint kell a főuraknak királyuk szokásait követni. Ugyancsak ez beszéli a szintén nagy tudományú s műveltségű váci püspökről, *Ecsedi Báthory Miklósról*, hogy midőn egyszer meglátogatta, »nagy mértékben megnyerte tetszését a vendégszerető püspök háztartásának méltóságos és ékes mivolta; — minthogy nála mindig vagy szónokolnak, vagy tanulmányoznak, vagy lant kíséretében énekelnek, vagy komoly beszéd foly; nem ismerik ott a renyheséget, hivatkozást s az idő haszontalan tékozlását«. Ha a tudós vitatkozások nem is annyira, a lant mellett éneklés, a magyar nyelven előadott hős dalok, vitézi énekek hallgatása a világi urak lakomáinak is kiegészítő része volt.

Ezen nemzeti szokás általános elterjedése tette lehetővé, hogy költészetünk Mátyás idejében oly fényes virágzási kort ért el, a milyennek talán előtte sem, utána pedig sohasem örvendhetett. S ha mind összevesszük, a mi e korból ránk maradt, a roppant hézagok mellett is azt látjuk, hogy oly körvonalozzható kép áll előttünk, melyen még a kezdő és bezáró pont is meg van jelölve.

A királyválasztási vallásosan naív *gyermekdal* képezi ehhez mintegy az előhangot.

A nép éneke nem hallgatott el a választás örömjajának lecsendesültével. Nyomon követte a hadilárma, melynek éktelensége világszerte dalban, énekben szokott gyönyörködtetővé olvadni. A költő Zrínyi írja »Mátyás király életéről való elmélkedéseiben«, hogy a jajczai vereség után »még a kis leánzók is köz énekkel éneklék vala akkor Mahumet császárral:

Mikor magyar király zászlaját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.«

Ennyi az, a mi ezen *másik gyermekdalból* reánk maradt. Hihető, hogy ennek egészén is azon vallásos hangulat ömlött el, mely a választási dalon érezhető, s a melylyel Zrínyi e töredéket az esemény előadása folytán felemlíti. — Ha ezt

a két sornyi csekélységet szemügyre vesszük, nem kerülheti el figyelmünket az a plasztikai egyszerűség, mely szóban s kifejezésben egyaránt tartózkodik mind a halmozottságtól, mind a szertelenségtől.

A gyermekdal körülményes leírás nélkül csupán két vonással állítja elé a képet, mely a hallgató figyelme és képzelme előtt mégis nagyszerű teljességében tűndököl. Akaratlanul is azon balladáink nyelvére, előadási sajátságaira tesz bennünket ez a két sor figyelmessé, melyekért első sorban Kriza emlékezetére kell áldást mondanunk, hogy gyűjtő szorgalma azokat az elzülléstől meg kezdte menteni.

Az ős idóktól fogva kétségtelenül létezett magyar epika megállapodott hangja ez, mely az anyag feldolgozása közben, ha nem akarjuk is mondani, hogy öntudatosan, de mindenesetre biztos érzéssel óvakodott a szükséges tömörség és szabatosan kitetsző kül- és belalak rovasára egymást nevelő lyrai buborékoktól. Ennek, legalább ebben a korban, még semmi nyoma. Nem lehet tagadni, hogy erről a tárgyasnak nevezhető színvonalról tehetség híjával, tompúlt érzékkel, az ízlést és modort uralkodva fejtő és szabályozó, nemzeti szellemmel és műízléssel párosult fejedelmi gyámolítás nélkül könnyű volt XVI. századi lantosainknak alácsuszamlani. Hogy azonban ez Mátyás idejében még nem történt meg, arra nézve bizonyosságunk Szabács viadala.

Ezen verses maradványunk, melynek egykorúsága kétségtelen, szintén csak töredék. Azon régi szobrok sorsában osztozik, melyeket fej nélkül talál meg és hoz napfényre a fáradhatatlan kutatás, de a melyeknek csonkasága, bár sajnálkozással tölt el bennünket, cseppet sem gátol abban, hogy az épségben maradt tagoknak ha művészi tökélyét nem, legalább természetes hűségét s az alkotás ódonszerű jellegét felfoghassuk s érdeme szerint becsülhessük.

Az egész ének jelleme és hatása az, a mi a hallgató magyar zenéé; egyetlen olyan motívum se vegyül bele, mely hűsan andalító menetét megszakítaná vagy zavarná. — Mint a hogy hazánk nagyobb folyói, zuhatagok, vizesések csattogó lármája nélkül méltóságos hömpölygéssel vonulnak át rónáinkon, nemzeti költészetünk is úgy haladt át a századok síkságain. A lejtőkön sikamló ér, hegyeink közt csergő patak bizonyosan akkor is volt; azonban a magyar földnek fő folyói akkor is csak azok voltak, a melyek ma, és a mint ezeket, ha egyszer elapadnak, soha ki nem pótolhatják a csermelyek, csörgetegek s mesterséges figurákkal ékesített szökőkutak: nemzeti költészetünk főága is az ősi hagyományok megtagadásával s mellőzésével vagy elapad, vagy — mint látszik — annyira el fog sekélyesedni, hogy ereinek itt-ott vékonyan szivárgó forrását hétről-hétre, napról-napra felülcsapós dara-órló malmok zsilipjei gyűjtik össze, hogy a kerék éppen meg ne álljon.

A hóstettekről szóló ének-töredékek során volna felemlíthető *Gergely diák* siralom-éneke, urának »Both Jánosnak veszedelmén«, Messze marad Janus Panno-

nus elragadóan gyönyörű elegiáitól; de azért az igaz hűség hangján búsongó egyszerű soraival nem méltatlan képviselője e fajbeli elenyészett társainak.

Az irodalomtörténet érdekében sokszor szinte örülnénk, ha ezek a nem magukat éneklő szerény lantosok subjektivebbek tudtak volna lenni; de mind hiába! Bessenyei fülemiléjeként ők is »meghaltak mást gyönyörködtetve!« — Ez az objectivitas annyira jellemző vonása azon kornak, hogy például a szerelmes Török Imre: »száz jó napat, kétszáz jó ét« kíván köszönve jegyesének, Krisztinának s óhajtja, hogy »legyen kenvebb inhának« azaz szívének, — talán a várakozás az esküvőig; de egy szóval sem említi, hogy addig ő se legyen elfelejtve! Ily felfogás és ízlés bátoríthatta a jogtudó *Nyírkólai Tamást* a gyakorlati hasznon kívül arra, hogy jogi szabályt is foglaljon versbe.

Különben, ha a középkor hangját s modorát általánosságban tekintjük is, annyira egynek vehetjük azt a didaxiséval, hogy nincs rajta mit csodálnunk. Ez hatotta át az irodalom összeségét, a szó és írás kizárólag csak ennek tekintetű használatra álló eszközéül; a célhoz és eszközhöz viszonyítva majd semmi szerep sem jutott az író és szónok személyes egyéniségének. — A XV. század latin költői közül e tekintetben is Janus Pannonius válik ki legkülönösebben; s az ő genialitásának sikerült a lyra hurjai által érzelmeit oly bensőséggel tolmácsolni, hogy a szokott kifejezési módok és eladdig szigorúan megtartott korlátok felett magasan szárnyaló hangban senki sem fedezte fel a hagyományos irány mellőzését s a vakmerő újítást.

Hihetően klasszikus nyelve s ennek mesteri használása némitotta el azokat, a kiknek muzsája természetes bájai ellen sok kifogásuk lett volna. Nem éppen helytelenül lehetne őt költői egyénisége némely fővonásaira nézve Petőfihez hasonlítani; hatásának azonban a korabeli és későbbi magyar nyelvű verses maradványokon semmi nyoma.

A másnemű világi énekek és a himnuszok közt a »Sz. László himnusa« képezi a kapcsolót. Latin és magyar szövegét két kódexünk tartotta fenn: a Peer és gyöngyösi kódex.

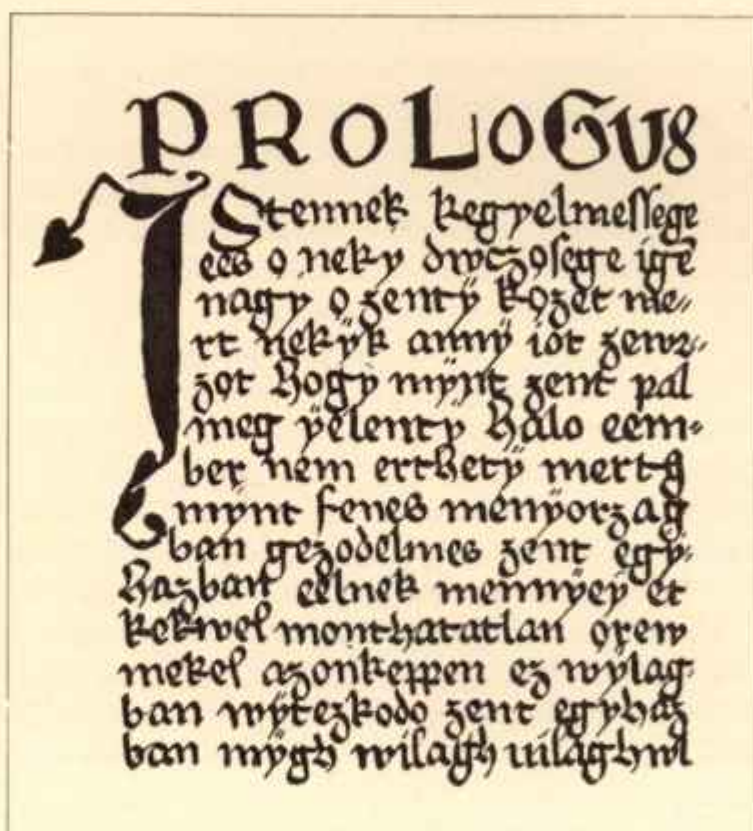
A »szent jobb kézről« szóló töredéknek rhythmusa és rimelése egyaránt figyelemreméltó, a mit kevésbé mondhatunk a többi latinból fordított himnusról. Mindamellett nem lehet tagadni, hogy a Döbrentei- és Festetics-kódexbeliek némelyike nyelv és rhythmus tekintetében nem merőben haszontalan küzdelméről tanuskodik a jó igyekezetű fordítónak. A Conditor. Ex more docti. Vexilla regis. Pange lingua és Ave maris stella kezdetű himnuszok magyarításai eddig is megérdemelték volna, hogy az elsőnek egyetlen elavult szava (húgy = csillag) miatt ne hagyassanak a rejtő véka alatt.

A mi már különösen az 1508-ból ránk maradt Döbrentei-kódexbeli himnuszok korát illeti: habozás nélkül helyezhetjük azt Mátyás idejébe.

Az önálló felfogás, alkotás és kivitel; a nyelvnek erőltetés nélküli tisztasága

és törzsökös magyarsága; a verselésnek természetes, könnyed folyása s az eszmékkel fakadó kifejezéseknek helyzethez és tárgyhoz illő hangja a legszorosabb rokonságot tünteti föl egyrészről a Bernát-hymnus, másrészről vallásos epikánk megbecsülhetetlen drága gyöngye, — a Katalin-legenda közt. Nyelvezetők, a későbbkori másolók által ejtett hibák s elkövetett ujtások daczára is egyidejűnek bizonyúl; szerzőjöknek *Temesvári Pelbártot* tartom.

A mi a nyelvet és verselést illeti, a természetes átmenetek, fordulatok, eredeti magyaros kifejezések, olykor-olykor kellő helyen alkalmazott találó képek

Alexandriai Szent Katalin verses legendájának első lapja.

és hasonlatok mind olyanok, a melyek Pelbárt latin műveihez viszonyítva mindazon hasonlóságot feltűntetik, a mely az erős logikájú és önállóságuk megtartásával fejlett írók különböző nyelven írt művein legtöbbször észrevehető.

A legendában kifejezett dogmatikus felfogás nemcsak, hogy azonos Pelbárt műveivel, hanem az okok és azoknak érvényesítési modora is Pelbárténak mondható a szereplők párbeszédeiben.

Rövidre vont szemlénket még csak azzal kell kiegészítenünk, hogy azon Alphorabius, a kit Pelbárt görög bölcsesé tesz és Sz. Katalin életirójának mond,

de a kinek históriáját rajta kívül senki, még a debreczeni kódex másolója sem ismerte, mert csak úgy említi, mint Pelbárt atyánk által használt néminemő írást: névleg, valósággal senki más, mint egy hírneves philosophus, a kinek élete és viszonyai — bármint álljon is a dolog, — ügyes inventióval vannak a legenda számai közé szöve. Az ez által elkövetett anachronismus megfejtése ez: Alexandriai Szűz Sz. Katalin martyrságát közönségesen a 310-dik év tájára szokták tenni. Alphorabius élete a 870. és 950-dik év közé esik, a mi a mohammedán időszámítás 257-dik évétől annak 339-ik esztendejéig terjed. Ugyanezen időszámítás 310-dik esztendeje a mi 922-dik évünknek felel meg, a mikor Alphorabius 54 éves volt. A két különböző időszámítás 310-dik éve tehát azon anachronisticus pont, melyből Pelbártunknak kiváló költői tehetséggel és szerencsével sikerült megalkotni Katalin-legendánkat.

...

Ha ezen hézagos vázlatban van némi valószínűség, akkor talán nem lesz okunk irodalmunk történetének dicső megalkotójával Mátyás koráról szólva azt mondani, hogy »e dicső énekvilág letűnt; korunkra belőle egy hangocska sem jutott, kivéven azon egyszerű imadalt, melyet a nép Mátyás választásakor Pest utcáin öröm-zsibongva hangoztatott«. Szabács viadalának felfedezésén még örvendhetett ifjúi hévvel buzgó lelke, de e virágot már nem illesztheté úgy, mint akarta, költői maradványaink koszorújába. Talán a jövő tartott még fenn számunkra a Toldyéhoz hasonló örömet!

Mátyás korabeli költészetünk utóhangja gyanánt tekinthetjük a nagy király haláláról zengő emlékdalt. Ez az egyszerű felemlítés legyen egyúttal befejezés is.

És ha végül fájo szívvel gondolunk is vissza, hogy mily nagy része veszett el annak, a miről p. Liszti János írva hagyta, hogy az ő korabeli erdélyi lantosok még sokkal másképpen és igazabban énekelték a kenyérmezei átközetet, mint a hogy azt Bonfini megírta; és a mit még Nyéki Vörös Mátyás szerint a XVII. század elején a paraszt csakúgy mint a katona és lantos minden alkalommal széltére énekelt: mégis van okunk örömeire; mert abból a kevésből is, a mi reánk maradt, azok apró töredékein által is, mint a kristálydarabokon keresztül, láthatjuk költészetünk napjának délszínben tündöklését.

Nemcsak ez a nap, hanem, az emlékdal szerint, »Magyarországnak fényes világa« is gyászba és homályba borult Mátyás király halálakor.

Örökre viraszszon felette a hazafi-gond, a tudomány és emlékezet!

MÁTYÁS KIRÁLY A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN.

IRTA: VERSÉNYI GYÖRGY.

A magyar népies és műköltészet szeretettel fordul a nagy király felé. Négy-száz év zivataros, szenvedésekkel, megaláztatásokkal teljes idején gyakorta jól esett a fényes multra visszatekinteni s Mátyás nagy alakját fel-felidézni. Az eféle felsohajtás: »Meghalt Mátyás király, oda az igazság!« Vagy: »Hol Mátyás, az igazságos? Te láttad őt boldog Rákos!« — egy-egy vonatkozás, vagy uralkodása eseményeinek háttérül való felhasználása mindennapi. Az ilyeneknek se szeri, se száma. De foglalkozik vele sok önálló költemény is. A dal végig kíséri élete minden mozzanatában, meghatja a költőt a nagy király minden erénye.

Jókai a *Régi dal*-ban szépen dalolja uralkodásáról:

Fényben úszott az úri nép, bőségben a szolga,
Az utolsó parasztnak is öröm volt a dolga.
Igazságot a szegénynek, diadalt a hősnek,
A gyöngének oltalmazást, harczot az erősnek.

Örömmel jött a jó barát, örömek házába,
Reszkette jött az ellenség síralom harczába;
Fejedelmek kezeit nyújtják szövetségre,
Ki meg dugta mind a kettőt háta mögé, félve.

Tudós urak tudományát aranynyal fizették,
Magyar nemzet virulását világnak hirdették.
Merre nap jár, merre hír jár, három tengerpartnál,
Boldogabb nép, délczegebb nép nem volt a magyarnál.

Korvin Mátyás király című ódájában pedig, melyet a kolozsvári Mátyás- emléktábla leleplezésére írt, kiemeli Mátyás legnagyobb tetteit, legfőbb jellemvonásait. A végén Rudolfot siratja, kiben új Mátyást reméltünk. Épp így dicsóíti Tóth Kálmán *Mit végzett az Isten Magyarországról?* című költeményében. Az ő uralmát, boldog korát sovárogták vissza, mikor a büszke királyi palota újra fénynek, hatalomnak, magyar dicsőségnek hajloka, hol a király nem vendég, hanem állandó lakó. (Rudnyánszky: *A budai várban.*) Ez a hang rezdül meg Rudnyánszky

Visegrád című költeményében is. Őt dicsóíti *Hunyady Mátyás emléke*; mint híres ideált dalolja a *Nemzeti király*-ban.

Dalmady Győző *Mátyás szülőháza*-ban szintén a nagy király dicsőségét zengi. Magasztalja a hőst, szegények gyámolát, a törvény és igazság igazi őrét, tudományok istápolóját.

A nép annyira szereti, hogy magáénak vallja. Czuczor egy ilyen mátyusföldi népmondát dolgoz fel *Mátyás királyá*-ban. Kisfaludy Sándor *Hunyady János* című öt felvonásos drámájában fényes, ragyogó képet akar rajzolni nemzete multjából. Ebben Mátyás epizód-alak ugyan, de úgy festi a 12 éves gyermeket, a ki már anyja öléből elvágyik, el férfias csatákba, tele önbizalommal, a dicsőségre való vágyással. A régi görög és római világ hőseinek példája lelkesíti a *korán érett* gyermeket. Lelkét égeti, tettekre sarkalja apja vakító dicsősége. (I. 5. III. 5. 6.) S már itt megnyilatkozik benne az erős nemzeti, faji érzés. Midőn Ágnes, a király szeretője, ezt mondja neki: Te is magyar vagy! — így felel:

Az vagyok.	A földtekéről. Hajdan én ezek közül
Örvendek is, hogy az vagyok.	Egyik szerettem volna lenni.
Nem is szeretnék én magyar nem lenni.	Most senkivel már nem cserélnék
Mióta eltűnt a görög s a római	Én nemzetet, hazát. (IV. 3.)

Ezt fejezi ki Tóth Kálmán *Szilágyi Erzsébet* című ismeretes és népszerű szép költeményében, mikor a gyermek Mátyás harcza vágyik, de felsóhajt, mikor kitűnik, hogy nem bírja még el apja vérrózsákkal kirakott súlyos kardját:

Istenem, csak nagyobb volnék!

Vitéz is azt mondja Szentjóni Szabó Lászlónál (*Mátyás király*): »Nyolcz éves korában keservesen sirva jött egyszer előmbe, hogy az édes atya kardját a hüvelyéből ki nem tudta húzni.« Vörösmarty *Czillei és a Hunyadyak* című ötfelvonásos drámájában azt a hagyományt is feldolgozza, hogy Capistrano ihletett ajakkal megjósolja Hunyady János sírjánál Mátyás trónra-jutását:

Hunyadnak háza s a hon egy leszen.
Merész kezekkel nagy Hunyad-flú
Kikûzdi a bitorlott koronát.
Kicsiny lesz e hon tündöklő nevének,
A fél világ fog róla zengeni. (II.)

Pálóczi Horváth Ádám *Hunniás*-a végén a haldokló Hunyady Jánossal megláttatja a jövőt. Megjelen álmában Nagy Lajos király; ő lebbenti fel a fátyolt s a hős bölcs tanácsokkal látja el fiát. Erdélyi János pedig *Mátyás, a szántó* című költeményében azt a mondát beszéli el, hogy Mátyás még iskolásfiú korában a háztól elszökött, suhancznak öltözött s beállt napszámba egy szántóvetőhöz,

a ki beteg szolgája béréből fizette ki. Mátyás (mert már akkor kitört belőle, mily nagy lesz ő egykor, visszaadta a pénzt a szolgának s megdorgálta a gazdát:

Nem jó igazság ez, nem így kell
Bánnod, ha szolgád is, beteggel.

Arany V. *László*-jában az esküszegő királyt rémek gyötrik. A viharban a két Hunyady lánczcsörgését hallja. Fél a gyermek-fogolytól, megkettőzteti az őrt előtte. De így sincs nyugta. Magával víve a foglyot, menekül hű csehei közé, hol őt, a hűtelent megmérgezik. »De visszajó a rab!«

Mátyás anyjában az aggódó, szerető anya szólal meg, a ki nem hiábavaló sírással várakozik, de munkához lát.

S feldolgozza a hagyományt, hogy az epedő, türelmetlen anya kezéből a Hunyadyak mondás hollója kikapja a levelet, viszi Mátyásnak s hozza a választ.

Királylyá választják.

Székely István XVI. évszázbeli krónikájában ránk maradt az a versike, melyet Mátyás királylyá-választásakor a pesti gyerekek énekeltek az utcán.

Erdélyi János a *Választógyűlés*-ben az öreg harczossal beszélgeti el tábornok mellett a király-választást. A Mátyás deák képében jelenlevő király távoztakor megajándékozza. Szigligeti pedig szindarabot ír Mátyás királylyá-választásáról: *Mátyás király lesz*.

Politikai okokból a gyermek-leányt, Podjebrád Katalint eljegyezvén, csak 1463. májusában vehette nőül, mikor Katalin a kellő kort elérte. A költészet idősebbé tette a nőt; ezt a viszonyt is megmaranyozza gyöngédségével. Tolnai Lajos *Hunyady Mátyás, király*-ában a fogoly Mátyás és Katalin szerelmét rajzolja. Ezt tette Szentjóni Szabó László is *Mátyás király* című háromfelvonásos nemzeti érzékeny játékában. (1792.)

Jósika *A csehek Magyarországon* című regényében tulajdonképpen Zokoli Mihály történetét beszéli el, de Mátyás az egész cselekvényen keresztül fontos szerephez jut. Igazságos, nemeslelkű, mindenről jól értesült. Leírja a költő Mátyásnak királylyá-választását. Fogságát, melyben a számító s a bekövetkezendő eseményeket sejtő Podjebrád jól bánik vele s leánya kezével kínálja meg. Rajzolja később, kivált Katalin halála után, szerelmét Bretisláv csillagász leánya, Izabella iránt, kitől János fia születik. Festi az ifjú király összezördülését önféjű és gyámkodó nagybátyjával és Szilágyi kiszabadulását hű szakácsa segedelmével. Beleszövi Holubár legyőzését is. P. Szathmáry Károly *Magyarhon fénykora* című regényében Mátyás korának köztörténetei mellett szintén a király szerelmét rajzolja Korvin János anyja iránt, a kit ő Krebil Máriának nevez, a boroszlói polgármester leányának. Korvin János anyjáról dalol Csengey Gusztáv is *Mátyás király kedvese* című költeményében. A boroszlói polgármester leánya, Vitéz János érsek rábeszélésére, megöli magát, hogy a királyt visszaadja hazájának és:

Szép menyecske a virágos sír ölén,
 Vitéz János sötét börtön fenekén.
 Magyar király karjai közt az árva,
 Ólélgeti, fölneveli
 A magyarok királya.

Jósika *A hat Uderszky-leány*-ában meg Korvin János és Frangepán Beatrix szerelmét és összekelését festi. De szépen festi Mátyás szeretetét, gondoskodását fia iránt, a királyné eselszövéseit s Mátyás halálát. *Mátyás fiá*-ban Szigligeti szintén azt írja le, a haldokló király mint gondoskodik fiáról, hogy a trónon utódjává tehesse. Kisfaludy Sándor pedig *Döbrönte* című regéjében Mátyás természetes *leányát*, a szép, kedves Flórát véteti el Himfyvel, Döbrönte urával.

Tárkányi Béla a nagy király hazaszeretetét tünteti ki *A honfiak haragjában*. Szilágyit szakácsa kiszabadítván a börtönből, Mátyás békülni akar nagybátyjával. De a találkozón már-már még jobban összezőrdülnek, mikor követek érkeznek, hogy a csehek győzelmet vettek a magyar csapaton s nyakukon a török is:

Szilágyi s Mátyás összenéz
 S kezet fog önkéntelen.
 »Enyém a cseh!« szólt a király.
 »Törökvért szomjaz fegyverem!«
 Felel Szilágyi s elrontanak,
 Többé szivökben nincs harag.

Kisfaludy Károly *Szilágyi szabadulásában* a hű és törvénytisztelő alattvalót rajzolja. Szilágyit megszabadítaná szakácsa, minden elő van készítve; de nem fogadja el, nem tartja törvényesnek. Tárkányi Béla *Mátyás királyról* című költeményében Mátyás koronázását írja le.

Dalmady Győző *Nemzeti ének Mátyás koronázására* (1464), párjául a királyválasztó éneknek (Mátyást mostan választotta) mintegy királyhymnust ad az egykorú magyar nemzet szájába.

Ugyancsak Dalmady a lantosokat szólaltatja meg Mátyás menyegzőjén. *[Lantosok éneke.]*

Szabács viadalát az egykorú énekes nyomban dalba vette, mely, bár töredékben, reánk maradt. A királynak az ellenség iránt való kegyelmességét is rajzolja. A szabácsi diadalért dicsóítt a királyt Kállay István is *Szabács ostromlói*-ban.

Daliás erényeiről szól Kisfaludy Károly a *Budai harczjátékban*, mikor a fiatal király ismeretlenül, leeresztett sisakrostélylyal megvív lovagi játékon az óriás cseh Holubárral s diadalmasan legyőzi. Endrődi szintén ezt a jellemvonását emeli ki a *Lovagjáték*-ban.

Mátyás mondja egy II. Pius pápához írott levelében: »Emlékezetünkbe vessük a jó szolgálatokat, könnyen feledjük a szenvedett sérelmeket.« A történelem is bizonyítja kegyelmességét és gyakran nagy önuralmát. Ez oldalról tünteti fel

Tompa *A budai országgyűlés* című költői elbeszélésében, melyben elmondja, miként hajlítja vissza Kázmér pártutóit. Mire bejött Kázmér, »Ellenség s nem barát várt reá a Rákoson». Ezt dolgozza fel Rudnyánszky is *Mátyás király ítélete* című költeményében. Ehhez hasonló Tompának egy más költeménye: *Mátyás királyról*. A király álarczosan jelen meg a székely lázadók közt. Előbb rájuk riaszt, aztán kegyelmébe fogadja őket, küldvén a lengyelekre.

A lengyel ügyis magyarra felkelt,
Mentek rá rögtön, — nem várva reggelt!
Székely! ha szabtyád megülte rozsdá:
Kifényesülhet majd vérbe mosdva!
De székely, harczolj! harczolj vitézül!
Míg vérpatak foly holtak szívéből —
Előre mindig!

Ám Mátyás hó pártolója a tudományoknak is.

Szeretete a tudományok, a költészet iránt szól ki Rudnyánszky Gyula: *Költők Mátyás udvarában* című költeményéből.

Berzsenyi *Nagy Lajos és Hunyady Mátyás* című ódájában mondja, hogy mindkét nagy királyunk a tudomány és művészet kedvelője volt s hogy csakis ilyenek alatt lehet virágzó egy nemzet. Felkiált:

Mikor ragyogtak tornyait, oh Buda,
Fenségesebben, mint mikor a dicső
Király s Apolló tisztelője,
Bölcs Hunyadynk kezén virágzál?

Szépen írja Tompa a *Király kútja*-ban Mátyásról, hogy

Ha elfelednék is a paloták,
De a kunyhókban mindörökre él!

A hagyományok kifogyhatatlanok a nagy király szerelmi kalandjainak elbeszéléseiben is. A legismeretesebb, legkedveltebb s leghájosabb Vörösmarty *Szép-Ilonkáj*-ja: mikép szeret az ősz Peterdi bájos unokája a deli vadászba. S mikor megtudja, hogy a nyájas ősmertlen a király, hogyan hervad sír felé a titkos bú miatt. Mosonyi Mihály operává dolgozta fel ezt a tárgyat, melynek szövegét Fekete Mihály írta, Orlai Petrics Soma pedig szépen illusztrálta.

Tompa a *Király kútja*-ban az abauji pörleány bús regéjét mondja el, a ki megszerette a szép vadászt s hogy eltávozott, ott sirt, bántódott a kútnál, hol először találkozott vele. Bele halt bánatába, ott temették el közel a kúthoz, melyet azóta Király-kútjának hívnak. Garay *Jánoshegy* című bánatos novellájában a gyermekifjú Mátyás szerelmét beszéli el népmonda alakjában a kibujdosott görög archimandrita szép lánya, Márta iránt. Szintén Garay *Király kaland*-jában beszéli, hogy igen szeretett a király a Csallóközben vadászni. Egy öreg hársfa

alatt szokott pihenni, hol barna leányka várta. De hogy a leány szeretője megsejtette a dolgot, levágta a fát.

Gaal József *Mátyás király Boroszlóban* című ötfelvonásos drámájában a király kegyelmességét s imponáló jellemét tünteti fel. Mátyás és Zsádán egyaránt udvarolnak Ágnesnek, Zvoimir leányának. Zsádán, kit a leány szeret, előbb a király életére tör szerelemfáltésében; de azután megtér s maga menti ki Mátyást az alattomosan szótt veszedelemből, mire a király boldoggá teszi az ifjú párt. Ugyancsak Gaal, a *Peleskei nótárius* hírneves költője, *A király Ludason* című ötfelvonásos vígjátékban Mátyás Ludason találkozik még ismeretlen jegyesével, *Beatrix*-szal. Maga diákképen jelen meg s Lámor adja a királyt. De Beatrixnak is ugyanilyen gondolata támad és szerepet cserél szobalányával. S azután a diák és szobaleány, Mátyás és Beatrix, egymásba szeretnek. Helyettesítőikkel is ez történik, a miből általános busongás és zavar támad, összebonyolódik a helyzet, míg a csel kiderülvén, minden kívánt megoldást nyer. Rákosi Jenő pedig *Színre színt* című vígjátékban azt festi, hogy a király a féltékeny főurat büntetésül miként gyötri meg. Úgy emlékszem, Szász Károly is írt hasonló tárgyú színművet.

Számtalan tréfa kering Mátyás imponáló megjelenéséről, igazságosságáról. Vajda János *Mátyás tréfája*-ban elbeszéli, a szultán ékesszavú követe mint dicsekszik, hogy nincs olyan ember a földön, a kit ő szavával rá ne bírna venni, a mire csak akarja. Mátyás olyan zavarba, félelembe hozza, hogy csak makog előtte, nem tudja elmondani ura üzenetét. A király szégyenszemre visszaküldi azzal, hogy majd ő meneszt egy embert a szultánhoz:

A ki hogyha rábeszélni nem tud éppen
Úgy, miként te, de tud szólni, hogy megértem.

Abból az adomából, melyet Gyulai Pál *A tudós*-ban dolgoz fel, kéri, hogy a király nem szereti a hízelt, s a míg becsüli a tudóst, nem tűri a nyegle hiábavalóskodást. Egy véka borsóval jutalmazza a »tudós«-t, ki

Megáll egy ajtó mellett
És a kulcsnyíláson átdob
Száz meg száz borsó-szemet.

Ugyanezt dolgozta fel hosszabb költői elbeszéléssé Lantos Sebestyén diák (Szabó Endre) *Mátyás király meg az olasz; vagy a lepípált hiábavalóság* címen. (Méhner-féle nóták és históriák, 107. sz.)

Jókaitól van *A czinkotai kántor*, az ismeretes adoma, hogy a czinkotai pap helyett hogyan megy a királyi udvarba a kántor s hogy felel meg a király három kérdésére. Ezt dolgozza fel Balogh István is *Mátyás deák*-jában. (Vígjáték.) Jókai *Mátyás király és a szegény varga* című költői elbeszélésében az ismeretes adomát tárgyalja: Róka fogta csuka, csuka fogta róka, varga fogta mindakettőt.

Szintén a király igazságosságát és a tréfa, humor iránt való érzékét mutatja. Ennek egyik mozzanata, hogy a szegény vargát csak úgy bocsátja az első ajtónálló a királyhoz, ha a remélt jutalom felét neki adja; a második ajtónállónak szintén ez a kívánsága. A varga azután száz botot kér a királytól, a mit híven meg is osztat a két ajtónállóval. A királynak tetszik a tréfa s gazdagon megajándékozza a szegény embert. Ezt tárgyalja Pósa Lajos *A furfangos csizmadiá-ban*. Jókaitól *Mátyás deák és Bente úr*, egy más adoma, elbeszéli, hogy a király, mint Mátyás diák, mint ismeri meg a tönkrement, hű, becsületes székely urat, a nyüző királybíró s mint szolgálatat igazságot. P. Szathmáry Károly *Mátyás király és a gonosz kamarás* című novellájában azt a hagyományt dolgozza fel, hogy Mátyás az offenbányai aranytálakon templomba járó tolvaj kamarást hogyan szégyeníti meg s hogyan bűnhődik a kamarás.

*A bányaré*m című szinmű is az álruhás király igazságosságát dicsóiti.

A szegény nép iránt való szeretete nyilatkozik meg s hogy »a tréfát fölötté kedveli« Garay *Mátyás király Gömörben* című ismert költeményében.

Medgyes Lajos *Mátyás király Kolozsvárt* című költői elbeszélésében a király igazságszeretetéről azt a mondát dalolja el, mikor Mátyás a népet sanyargató főbíró kinzásait, paraszt-ruhába öltözve, nemcsak látja, hanem maga is ütlegek közt hordja a fát. Azután szigorúan bünteti a főbíró. Ezt az adomát dolgozza fel Andrád Elek is *Mátyás király és a kolozsvári bíró* című 4 felvonásos érzékeny játékában. (Először adták Pesten 1807. nov. 20-án.)

Kisfaludy Károly *Mátyás deák-ban* szintén adomát tárgyal. A király álruhában a nép közé vegyül, megismerni óhajtván annak hangulatát s boldogítja Őrsét Balta Matyival, kit a fekete seregből haza bocsátani ígér. Közben Tura bíró Hunyady Jánost dicsóiti, kinek seregében szolgálva vesztette el Belgrádnál jobb karját. Ugyanezt a tárgyat dolgozza fel egy névtelen *János kulacs*a vagy a *hűség jutalma* című verses elbeszélésében. (Méhner-féle Nóták és Históriák.) Valamint hasonlít hozzá Kovács Pál *Álkirály* című vígjátéka.

Láng Ádám *Mátyás deák, vagy a lovászi deputáció* című 3 felvonásos énekes vígjátékában (Kassa, 1824) Mátyásnak álruhában a nép közé vegyülését s igazságszolgáltatását rajzolja.

Kisfaludy Károly *A hűség próbája* című vígjátékában Mátyás gondolkodását, igazságosságát tünteti fel. Álruhában Mátyás egy királyi jószágra megy s kipróbálja a gaz sáfárt s a becsületes ménesmestert. E közben arról is meggyőződik, hogy a ménesmester fia (Endre) szereti a sáfár leányát (Mártát), kit apja a vele egy húron pendülő számvevőhöz akar adni. Mátyás felfedezvén magát, Endrét sáfárrá, apját nemes emberré teszi s a fiatal párt összeadja. Szini Péter *Mátyás király bosszúja-ban* (Méhner Mesemondó) azt meséli el, minő szigorral jár el a király, de hogyan jutalmaz azután. Itt is boldoggá teszi az ifjú párt. Pálóczi Horváth Ádám *A tétényi leány Mátyás királynál* című vígjátékában

szintén egymás karjába vezeti a szeretőket s a király jó szívével, igazságosságával tündöklük. Tóth Kálmán *Kinizsi*-jében Mátyás álruhában jelenik meg Kinizsiéknél s elhárítja Pál útjából az akadályokat, hogy katona lehessen, hol aztán hirre, fényre, dicsőségre emelkedik. Kisfaludy Sándor *A megbosszúlt hitszegő* című regéjében az igazságos király bosszút áll a csélesap hitszegőn, a ki hűtlenségével sirba vitte a szép Jankát.

Kisfaludy Károly a *Barátság és nagylelkűség*-ben, melyet drámai költeménynek nevez, dramatizált lyrai képet nyújt. Mátyás király vadászaton egy kápolnára akad, hol egy remete egy koporsó felett kedves barátja halálának emlékünnepest üli, kit a király méltatlanul száműzött s az egykor hirben, fényben élt mély fájdalmak közt halt meg e titkos magányban. Mátyás megtudván, kit (Cesinge Jánost) rejt e koporsó, a bánat hangján fényes eltakarítást rendez és a remetét barátságába fogadja. A darab Mátyás jó szívét akarja feltüntetni s az alattvaló hűségét, kinek fájt a félreismertetés, de a ki azért nem zúgolódott királyára. Lisznyai Kálmán *Haláltünet és tudomány* című művében szintén Vitéz és Cesinge pártütését s a király kegyelmét tárgyalja. Így Tompa is *A jósfelítő* című költeményében.

Czuczor *A legszebb ének*-ben a királynak azt a jellemvonását emeli ki, hogy szereti az őszinte szót. Nem a dicsőítőt, a hízolgót tünteti ki, hanem az ifjú dalnokot, ki az országnagyokat, királyt és nemzetet egyszerre dicsőíti. Mátyás maga is a nemzetet köszönti fel.

S agg Szécsi szól, a bíboros:
Áldás uram reád!
A nemzet ime néked is
E nap jutalmat ad.
Te mondál legszebb éneket,
S díjul nyerél hű szíveket.

Garay *Mátyás templomá*-ban már Toldit is a nagy király korába helyezi. Azt magyarázza meg, hogy mért van a földbe süllyedve a Mátyás temploma Budán. Mikor kész volt, csak a keresztet kellett volna hegyibe tenni; de senkinek sem sikerült; már nem is mertek vállalkozni. Megjelen az ősz Toldi. Felviszi, rátűzi, de mert egy kissé félre állt, buzogányával ütügeti. A hányat út, mindenikre süllyed a templom, míg észre veszi az öreg s leszáll.

A király diadalai között különösen népszerű és emlegetett Bécs bevétele. *Mátyás dalünnepe* című töredék-stanzáiban Arany is a Bécsbe való diadalmas bevonulást kezdi rajzolni.

A király kora halála mély gyászba borította nemzetét.

Fenmaradt egy egykorú emlékdal Mátyás király halálára.

A gyász felújult a nemzet emlékezetében a nagy király halálának 400-ik évfordulóján (1890).

Rudnyánszky Gyula, ki a nagy királyról egész kis könyvet írt, így szól:

Oh nemzetemnek legnagyobb királya,
Dicsőséged ragyogjon e napon!
Történeted' — ma emlékezve rája —
Mint bűvös ajk regéjét hallgatom.
Nekem nem az vagy most már, a ki voltál,
Nyomod megeste mythos harmata;
Neved nem áldozóé, de az oltár,
— Melyen, rajongók, áldozunk — maga.

S azzal végzi:

Magyarok Istene! hallgass imámra
Adj a magyarnak még egy ily királyt!

Liszniai Kálmán *Hogy hívták Mátyás királyt?* című költeményében azt mondja el, hogy a nép miként hívja hittel a halott királyt, hogy tekintse meg ügyét-baját. Thaly Kálmán szintén arról énekel *Mátyás sírja*-ban, hogy:

„ — majd egykor — mond a rege — még fölébred,
Nem bűra, de meglátni a boldog népet.
Még fölébred s megszakad mély álmodása,
Hogy a magyar népet ismét nagynak lássa. »

Görcsönyi Ambrus már a XVI. évszázban (1577) Mátyás egész életét fel-
ölölő históriás éneket írt az felséges Mátyás királynak, az nagyságos Hunyady
János fiának jeles viselt dolgairól stb. Négy részben Bécs elfoglalásáig viszi a
történeteket. Majd Bogáti Fazekas Miklós folytatja. Bessenyei, később Szelestey
László (kézirathban levő) eposzt írt. Rudnyánszky drámai trilogiát tervez róla.
Emléke folyton folyvást élt. De szobrot nem emeltek neki. Czuczor *Mátyás
szobra*-ban szelid gúnynyal mondja:

Harczban erős, békében igaz bíró vala Mátyás.
Művészet, tudomány hírlí királyi nevét.
Évek századin át ragyogának tettei hozzánk
S a nép ajkain él róla sok úri kaland.
Mátyás annyi dicsó emléket hagyta nevének:
Mily kár, hogy szobor is nem juttat róla reánk!

E sorok írójának szívébe is ez ütődött az évfordulón:

Néhai való jó Mátyás király,	A te nyomodba senki se léphet.
Nemcsak országot, koronát bírál,	Szívünk oltárán ragyog a képed.
Hú néped szíve lángolt éretted.	Érczalakodat hjába keressük...
Visszasír ma is, soh'se feledhet.	Más embereknek van ma keletjük.
Négyszáz év oda eltűnted óta!	Idővel... talán! várj egy kicsinyég...
Támada férfi, jeles azóta,	Pártfogásod ma — hiába! nincs még.

De azután megmozdult a nemzet, meg éppen szülővárosa, Kolozsvár.

Nincs már panaszra ok. A nemzet nemcsak szívében őrzi nagy királya emlékét. Kegyeletének külsőleg is kifejezést ad. Gyönyörködik ércalakjában s lelkesedik érte. S a népszerű nagy király dicsósége nemcsak szájról-szájra jár örökre, hanem lelkesíteni fogja továbbra is a költőket és zeng róla az ének időtlen időkig.

A MAGYAR NYELV MÁTYÁS KORÁBAN.

IRTA: IMRE SÁNDOR.

A kor irodalmi termékeiből kell meritenünk, ha a nyelv akkori állapotát akarjuk bemutatni. Ez a forrás Mátyás korában még nem valami bő, ha minden megmaradt magyar szöveget odaértünk is, jöllehet az előző időknél többet nyújt. A magyar nyelv volt a közigazgatás, a tanácskozások nyelve, magyar énekekkel mulattatták a királyi udvart; de a mi a nyelv fejlődésére leginkább hatott volna, magyar irodalom nem volt. Fel is sóhajtanak 1788-ban a kassai Magyar Museum megindítói a »Bé-vezetés«-ben: »Ha Hunyady Mátyásnak olly nagyon, és valójában méltán, elhiresedett Udvara Magyarul beszéllvén, Vitéz János 's több akkorban virágzott nagy Férjfiak, munkáikat Magyarúl írták volna; ha Törvénynyink, közdolgaink, pereink, Oskolai könyveink ugyan-azon Magyar nyelven készültek volna: bődög Isten! mire nem mehettünk volna! mennyire nem különböznék állapotunk mostani sorsunktól!«

Mátyás uralkodásának évszámait nem jelölnek meggyét a nyelv benső történetében; de kevés megelőző után e korból származnak legrégibb nyelvemlékeink, e kor embereinek a keze nyoma van némely következőn is. Ezek a nyelvemlékek nagyobbára fordítások, ezt a mivoltokat nem egyszer meg is sínyli a nyelv; sok olyan fogalmat kellett kifejezni, a mire nem volt megfelelő szavunk. Sokszor látszik az is, hogy csak másolat, a mi előttünk van. Némely különösség csak a fordítás nehéz voltának, másik a másoló tévedésének, a fordító és másoló nyelvjárása között levő különbségnek a következése. Nyelvünknek csaknem minden

porczikájára nézve idézhetnénk érdekes mondatokat, találhatnánk kisebb-nagyobb eltéréseket. A latinból fordított szövegre például ide igtatjuk az 1466-ból való *Müncheni kódex*-ből a Miatyánk legrégibb magyar szövegét; az eredeti fogalmazásra egy részt a nagy király egyik hadi tényéről; *Szabács viadaláról* 1476-ban írt énekből, s a megmaradt legrégibb magyar nyugtatványt, *Vér András* 1493-ból való *menedéklevelét* az írás és kiejtés feltüntetése végett betű szerint s e mellett úgy is, a mint akkor kiejthették.¹ A *Miatyánkot*

így írták:

Mi atanc ki vag meñűecbèn Seenteltèssee
tenèvéd
Jöyön te orzagod Lègen te akaratód, mi-
kent meñűen es azonkent földön
Mű mendennapi keñűerñocet aggad münè-
kone ma
Es bolassad münèkone mű vétetönkèt
mikent es mű bolatonk nekone vétet-
teenec
Es ne vig münket késértètbe de zabadoch
münket gonoztol Amen.

így ejtették:

Mi atyánk, ki vagy mennyekben, szentel-
tessék tő neved.
Jöjön tő országod. Légyen tő akaratód,
miként mennyen és azonként földön.
Mi mündennapi keñyerönket adjad münè-
künk ma
És boesássad münèkünk mű vétetönket, mi-
ként és mű boesátonk nekünk vétet-
teknek.
És ne vigy münket késértetbe. De szaba-
dócs münket gonosztól. Ámën.

A *Szabács viadaláról* szóló ének 20 utolsó sora (hasonmása e könyv 205. lapján):

Akarattyak zerent twñ kegelmeth
Es nag myltosagos engedelmmeth
Ig meg adak zabacz erwssègeth
Benne hagyak algywnak bwhsègeth
Mely algywtak kiral twbbwhtheto
Es nagyon Sabachoth erwsswhtheto
Hagywan benne vitezeknek yawath
Hogy ne lathna towabba az karath
Ez mynd ezen zerent hat meg lewe
Twrwnak es mendennek kegelmmet tewe
Kiral vygan Budara eredwen
Twrwk Sereg kwrnywlw teryedven
Hat valanak nekyk nagy eswdaba
Hogy Budanak minden wehayaba
Jelennen kiralnak odwaraban
Lathatnak Twrwnepeth kazdagh rwhaban
Kiralnak ekessen odwarlany
Ment kel piaczon varban allani
Ezt meg hallak mynd Twrwkorsagba
Twrwk Chazar lwn nagy bossosagban

Akaratjok szèrènt tòn kegyelmet
És nagy miltóságos engedelmet.
Így megadák Sabács erőssègèt,
Benne hagyák algyának bösègèt,
Melly algyákat király többöjtetè
És nagyon Sabácsot erőssöjtetè,
Hagyván benne vitezeknek javát,
Hogy ne látna továbbá az kárát.
És mind ezen szèrènt hát meglève,
Töröknek és mündennek kegyelmet tewe.
Király vígan Budára eredvèn,
Török sereg környölè terjedvèn,
Hát valának nekik nagy esudába,
Hogy Budának mündèn ueczájába,
Jelennen királynak odvarában
Látnak török népet kazdag ruhában
Királynak ekessen odvarlani,
Mént kel piacon várban állani.
Ezt meghallák mind Törökországba',
Török esászár lèn nagy bossóságban.

¹ *Zolnai Gyula*, Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig (Bpest, 1894). — E kor nyelvét részletesen fejtegeti *Imre Sándor*, A magyar nyelv és nyelvtud. rövid tört. I. (Bpest, 1891).

Vér András menedéklevele:

en ver andras adom en kezem yrassat hog
ados volt volna en nekem erdv hegy balas zaz
forinttal, zyk vdvarnak [zalaga] zalagossag zarent
es az zaz forintnak hvzat meg adta az hvz forint-
rvl en ver andras telyes menedeket adtam ez
erdv hegy balasnak, adatot yenvben kys karacson
estin, 1, 4, 9, 3. ennek masya erdvhegy balas-
nak adtam.

Én Vér András adom én kezem irassát, hogy
adós volt volna én nekém Erdőhegyi Balázs száz
forinttal, Szikudvarnak [zalaga] zalagosság(a)
szérént és az száz forintnak húszát megadta; az
húsz forintról én Vér András tellyes menedékét
adtam ez Erdőhegyi Balásznak. Adatott Jenőben
kiskarácsony estin, 1493. Ennek másját Erdőhegyi
Balásznak adtam.

Az írás szembeötlően eltér a mienktől. A hangokat nem mindig a ma rájuk fordított betű jelöli, sőt a Müncheni-k., a Bécsi- és az Apor-kódexhez hasonlóan egy ma nem használt betűvel *l* jelöli a *cs* hangot. A helyesírás nemcsak a különböző nyelvelmékekben különböző, de sokszor egyben sem végig egyforma.

A kiejtésben nem ily nagy ezek és a mai között a különbség. Igaz, ama kor élő nyelvről, beszédéről határozottan nem ítéltünk; nem tudjuk, hogyan énekelték el Szabács megvívását, mint olvasta el Erdőhegyi Balázs a Vér András kezeírását; de ha a közöltük olvasás hű, akkor Mátyás király óta nincs a magyar beszédben valami nagy változás. Eltérés van; a hangok közelebb voltak az ősi nyelvéhez, a kifejezéseket még nem rontotta meg a fordítások révén is terjedő idegen befolyás, — de a mai és a középkori nyelv között levő mindez eltérések alig nagyobbak annál, a mi némely vidékek nyelvjárása között ma is van. Ez a nyelvjárási különbség meglátszik emlékeink nyelvében is; nem volt irodalmi nyelv, tehát nem alkalmazták, nem változtatták az írók beszédöket az írásban sem.

Érdekes e korban az *u* a mai *o* helyén; húsz forintról szól az írás, *nu* a király *nágatta* vitézeit; *o* az *u* helyett: a budai *odvarban odvarlanak* a törökök, mire a császárvok nagy *bosszóságban fordóla*. Rendesen *mëndēn van minden, mént mint, kémélletlen kiméletlen, késértet kísértet* helyett; a többes 1. sz. névmás *mū*. A szóvégi *-e ō* után *ō*: Török sereg *környölő* terjedvén . . ., Ali bég *jöttő* lön csak ön kára . . ., *környüle* (mai *körülötte*), *jöttte* helyett. A névelő mássalhangzó előtt is *az*; a *-val* rag épen marad: *puskákval, nyilakval* harcznak s Hamza Szabácsból *sietetőségvel* kiszökní *készöl*. A *-szer* sem illeszkedik még: *háromszür* tagadja meg Péter Jézust. A mássalhangzót gyakran kettőztették, a *g-t k* helyettesítette, mikor *ékessen, kazdag* ruhában állottak a törökök Buda piaczn s Vér András keze *irássát* adja, *melly* az adósnak *tellyes* menedék.

Az egyes 3. sz. birt. ragja feltűnő. A maitól sokszor eltér a *j* használata: ennek *másja mássa* helyett, de száz forintnak *húszáról* kiskarácsony *estin* készül a nyugtatvány. A *-j* mindkét helyen teljesen elmarad, olyan helyt is, a hol ma szükségesnek érezzük, pl. pokol tüzének telhetetlen *lánga* (Ehrenfeld-kódex). A többes 1. sz. *-ünk* ragjának is régiesebb *-önk* még az alakja.

Így Vásárhelyi András énekében:

Sírodalmas nekünk mi életünk
És mi nekünk mi sok vétkezetünk,
Rettenetős nekünk vétkezetünk,
Ha te nem léssz nekünk mi nagy segedetmünk.

A többes 3. személyben ma olyan elterjedt *-uk, -ük* rag eredetibbnek látszó *-ok, -ők* alakú: *önmagok, magokat, közzőlők*; a Katalin-legendában:

... azok, kik én értem tégéd kérnek
Szükségőkben és nyavalyádokban
Akárholt ez világban,
Őket, Uram, mőghallgassad.

Az idézett szövegekben gyakran áll a személyes névmás olyan helyen, a honnan ma elhagyjuk. Számnevek dolgában érdekes, hogy Vár András *száz forintnak húszról* ad írást; mai nyelven a *száz forintból húszról* beszélünk. A Miatyánk e szövegében egyetlen névelő sincs; ma e nélkül nem mondanók, jöllehet feltétlen szükség nincsen reá. Ugyanott az is feltűnik, a mi nem kivétel nélkül ugyan, de gyakori jelenség, hogy a ma igekötővel járó igék e nélkül állanak: *szenteltessék, ma: szenteltessék meg, jőjön te országod: jőjön el, legyen: legyen meg, adjad: add meg, bocsássad ma az a kiejtésével: bocsásd meg s bocsátunk: megbocsátunk. A szabadóch nemcsak hogy ma igekötővel jár (szabadíts meg), de egyszersmind érdekes alakja az *-ít* képzős igék felszólító módjának. Mátyás a bőven maradt török *álgyúkat* — a mi *ágyúnk* fegyvernek tökéletlenebb, de szónak teljesebb őse — *többité és nagyon Sabáczot erőssőjté*. Ez az *-őjt* a mai *-ít* képző, rendesen *-úl* képzővel is élő igékhez járul (szabadúl — szabadójt — szabadít). *Erőssít* ma is a magyar, de a *többité* igének a képző régi alakját elhagyó *többitet, többit* alakja is eltűnt vagy legalább is nagyon gyéren jelentkezik *szaporít* mellett. A *-ván, -vén* határozó igenév a *-va, -ve* alaknál sokkal gyakoribb s a hosszabb beszédet kerüli el vele a nyelv:*

Király vigan Budára eredvén,
Török sereg környölő terjedvén,
Hát valának nekik nagy csudába.

A névszóképzők közül nevezetes az *-at -et* a mai *-ás -és* helyén: *bocsássad mű nekünk mű vétetönket* ... és *nő vigy műnket késértelbe*. Itt *vétetönket* = *vétésönket*, ma: *vétkeinket*, mert a *vétet* alak elavult, a *vétés* pedig az elkövetés kifejezésére szolgál (írás — irat); *késértet* is a *késértés, kísértés* régies, éppen a Müncheni-kódexre nézve jellemző alakja, a *megkísértés* felel meg neki teljesen. — Ma ritkábban, inkább valaminek a felszínére vonatkoztatva jelenik meg az *-n* helyrag, a Miatyánkban: *Légyen tē akaratod, miként mēnnyēn és azonként*

földön. Mai nyelvünk szerint ez itt a *-ben* rag helyett van s ha nem a latin *in caelo et in terra* a használata oka, akkor aligha nem a *földön* analogiája. E mondatban van más sajátság is: az *és* az *is* szerepében s a kiemelt szó előtt, a mint itt is: miként *és* *mű* bocsátunk: miként *mi* *is* megbocsátunk. A mai *-képen*-t nem pótolja *azon-* után a *-ként*, itt pedig: *miként* mennyen és *azonként* földön. E példa a *-ként* szűkebb térre szorulását mutatja. A *qui es in caelis*: ki vagy *mennyekben*, e fordításból öröködhett meg nyelvünkben a *mennyek*, *egék* kifejezés.

A Szabács viadaláról való ének sok szavunk történetére szolgál adattal. Csak néhányat sorolunk itt fel: Kinizsi Szabács erős voltát *elméllé*: elmélkedett rajta; a király *bizony hírt* vára: bizonyos, határozott hírt; *külömb-külömb* álgýukval lóttek: különfélekkel; *strumlottak*, ostromoltak; *énaponkéd* sirjon: éj-naponként, éjjel-nappal, az *éj* és *nap* szók összeolvadását, meg a mai *-nként* rag régi *-nkéd* alakját is mutatja; Várdai Simon kegyes *úrfiá* vala, ki pattantyú *miá* ott hala. *Imád* az *imádkozik* régi alakja. Elavúlt, de régi emlékeinkben gyakori: *jelénnen* = világosan, láthatóan. Az *ered* igével jelöljük ugyan ma is valaminek a megindulását, de itt: Király vigan Budára *eredvén*, mégis az *indúl* igét alkalmaznánk. Mátyás *kegyelmet és nagy míltóságos engedelmet tőn* a törökök akarata szerint, a mi azt mutatja, hogy akkor nem *kegyelmet adtak* vagy *megkegyelmeztek* mint ma, de az elkövetett dologért való *megbocsátás* helyett akkor is adtak a jövőre vonatkozó *engedelmet*, akárcsak ma. Átalakult Mátyás kora óta ez a kifejezés is: *valának nékik nagy csudába*, t. i. a budaiak nagyon csodálkoztak a törökökön, megbámúlták őket: *nagy csodálkozásban voltak*. Török császár *lőn nagy bosszóságban*: megbosszankodott. A *lőn* — *leve*, *tőn* — *leve* felváltva fordul elő, ugyanazon szövegben is néha mindkettő; ma a *lőn* és *tőn* nagy ritkán előfordul, *leve* még gyérebben, a *teve* éppen nem. Érdekes még a közölt részben: mind *ezen szerént* hát *megleve*: e szerint, ezen módon. A *szerént* szónak ez a jelentése ma is megvan.

Vér András *menedéket* adott Erdőhegyi Balázsnak. Itt ez nyugtatványt jelent, de a szöveg tanúsága szerint *tellyes menedéket* vagyis felmentést, mentést, *mentes-séget* akart adni a hitelező az adósnak. Így érthető a *menedék-leve*l is, a mi itt adósság, másutt vád vagy büntetés alól való felszabadítást fejezett ki.

A közölt hasonmás bemutatja a Mátyás korából maradt emléken a kézvonásokat, az idézett szövegek feltűntetik a mai és akkori betűk, valamint a kiejtés között való különbséget. E sorok többi része meg némi fogalmat nyújt arról, hogy nyelvünk történetében milyen eltéréseket okozott az utóbbi 400 esztendő. Az említetteken kívül temételen egyes esetet lehetne még felhoznunk; a különbségek főirányai azonban ezek.

A nyelv, mint élő szervezet, folytonosan fejlődik egyes részecskéiben épp úgy, mint ezek összeállítása módjában. Az idők folyamán tehát nemcsak egyes szavak, egyes kifejezések változtak, de ezek változása közben és ez által változott

a nyelvezet is.¹ A régi nyelvben sokszor találunk nehézkességet, homályosságot, a minek oka a mai korra nézve egyrészt a szavak jelentésében előállott eltérés, másfelől az a körülmény, hogy a fordítóknak előttük nem egészen világos dolgokat kellett a csinos mondatfűzésre kissé merev nyelven kifejezni. A megértetésre való törekvés okozza aztán a bőbeszédűséget, a hosszasságot. A *-ság, -ságos* képzők nyújtják sokszor az ünnepélyes beszédre törekvő író szavait: *méltóságos engedelmet tőn* a király *méltó* helyett, az *édes* nem egyszer *édességes*. A világnézet gyermekies voltában rejlik a stilus együgyű érzelmessége, naivsága, a minek a biblia magyar szövegében tág tere nyílt.

Minden írott maradványon — legkevésbé Szabács Viadalán — szembe ötlő a gondolatok kifejezésében való járatlanság s teljesen jogosnak látszik az a feltevés, hogy a ma nekünk alapul szolgáló nyelvemlékek »messze maradtak nyelvökre nézve a nép természetes, egyszerű, de tartalmas és szép nyelvétől s az előkelők beszédétől«. A köznyelvvél változik, fejlődik és romlik az irodalom nyelve is, vagyis az írott nyelvből következtethetünk a beszédre. Mátyás király korában azonban a beszédnek írásban való érvényesülése előtt akadályok voltak s így itt a következtetés nem csálhatatlan.

A CZINKOTAI KÁNTOR ÉS ROKONSÁGA.

IRTA: BINDER JENŐ.

Hunyady Mátyás a magyarnak kétségtől legnépszerűbb királya. Más fejedelmek emléke is él a nép mondáiban s legendáiban, de míg pl. szent királyainak fenséges alakjait ugyanaz a vallásos áhítat, melylyel reájok feltekint, bizonyos tekintetben megközelíthetetlenekké teszi a nép érzületének, addig Mátyással szemben mi sem feszélyezi. Hisz képzeletében a nép fia ő is, ki velük együtt érzi át szenvedéseiket s örömeiket, királyi hatalmával védi igazaikat elnyomóik ellenében, gyönyörűségét leli becsületes szívők jámbor sugalmaiban s játszi elméjük pajzán kedvteléseiben egyaránt; szóval vérökből való vér, kit értenek, mert ő is érti őket, kit közvetlen szeretetök melegével árasztanak el, mert jellemképe egy nagy uralkodó elvont körrajza helyett a rokonszenves emberi vonások szingazdag vegyülékéből alakul ki képzeletükben. E gyermekteleg ragaszkodást és bizalmat mi sem jellemzi inkább, mint hogy akárhányszor a bizalmaskodásba csap át s nem

¹ L. Imre S. i. m. 260—323.

tartózkodik attól sem, hogy a királyt oly helyzetekben tüntesse fel, melyekben az ő rovására nevetünk egyet. Gondoljunk csak pl. arra a jelenetre, mikor a szekeres tót álruhájában Bécsét kémlelő király hátára e szavakkal vág a kapu őre: »Te szotyák! Akkora orrod van, mint Mátyás királynak!« A legtöbb igazán népszerű fejedelem alakjával így pajtáskodik a nép képzelete; így a németeknél az öreg Fritczel, a francziáknál IV. Henrikkel, kinek véletlenül még hosszú orra is épp oly tréfázkodás tárgya, mint Mátyás királyé. (Nerac táján neve még ma is »le roi Grand Nez«.)

A Mátyás királyról szóló történetkéek nagyrésze korán forgalomba került. Nem gondolok Galeotti gyűjteményére. A tudós olasz ékes latinsággal megírt könyvéből, mely számos, sokszor igazán csinos történetkét beszél Mátyás királyról, egyetlen egy anekdota sem ment át a nép ajakára. Már az a »trufa«, mely *Székely István* krónikájában (1558) olvasható Mátyás királyról, népies eredetű s ilyenek a *Heltai Gáspár* krónikájában (1575) följegyzett történetkéek is, melyekhez hasonló már ez időben több foroghatott a nép ajakán s köztük bizonyára több a ma élők közül is. Székely legalább az előbb említett trufának elbeszélése után oda veti, hogy »eféle trufái sokak vadnak a Mátyás királynak, kikről én most többet nem írok«. A mi e mesék eredetét illeti, lehetnek közöttük esetleg olyanok, melyek a nagy király életéből vett epizódon alapúlnak, akadhat egy-egy olyan is, mely már eredetileg magyar népies termék (ilyen lehet pl. a csóri csukáról szóló; legalább ezt gyaníttatja a benne előforduló alliterációs mondás: »Csóri csuka, nincsen mája; palotai pálcza, nincsen száma«); de legnagyobb része a történetkéeknek mégis idegen eredetű. A nép, mint legtöbb meséjét, úgy igen sokat e »trufák« közül is abból a hullámozó meseáradatból merít, mely egyes esetekben talán más kiinduló pontokról, de legtöbbször az árja népek őshazájában eredve, a századok hosszú folyamán át egész Európán végig hömpölygött. A mint e mesetömegben oly történetkére akadt a nép, mely élczes formában tréfakedvelő, a gyengék iránt jóindulatú, igazságos fejedelemről szólott, az illető uralkodó nevét egyszerűen Mátyáséval cserélte fel, idővel talán holmi jelentéktelenebb változtatásokat is eszközölt a kölcsönvett mesén, így alkotva meg magának az ő külön történelmét a nagy királyról.

Egy csomó ilyen Mátyásról szóló külföldi eredetű népies történet vándorlásáról 1893-ban jelent meg egy dolgozatom a brassói állami főreáliskola értesítőjében. Ott e történetkéek egyik legismertebbje, »A czinkotai kántor«-ról szóló mese vándorlásának megvilágítására nem volt terem; hadd kísértsem meg tehát a jelen alkalommal e mese tipikus vándorutjának bemutatását a rendelkezésemre álló, bizonyára még mindig igen hézagos anyagból.

...

»A czinkotai kántor« történetében annak a rendkívül elterjedt mesekörnek egyik tagjával találkozunk, melyben valakinek (rendesen 3, néha több, máskor kevesebb) fogós kérdést adnak fel s ezeket helyette, az ő nevében, egy harmadik személy fejtí meg. — Eredetét keresve, a legtöbb európai népmese őshazájába, keletre jutunk el. Mesénk legrégibb kimutatható forrásának tartom ugyanis a zsidó Achikar-történetet (a Kr. e. I—II. századból), melyből az úgynevezett Maximus Planudes Aesopus-életrajzának második része s az arabs-syr *Haikár*-történetek származtak (Ezer egy éj) s a mely monda Indiába is eljutva, itt kialakult egyik változata a »Çukasaptati« (Egy papagáj 70 elbeszélése) cz., jelen alakjában már a Kr. u. VI. sz. körül ismeretes, meséskönyv 48—49. éjszakájának elbeszélése. — Lássuk e történetet, mely lényeges mozzanataiban leginkább megegyezik a mi mesénkkel s társaival: Pátaliputrában volt egy Nanda nevű hatalmas király. Első miniszterének, Çakatálának, nagy esze és igazságos kormányja a föld minden királyát hatalma alá hajtotta. A király azonban zsarnokoskodott s midőn Çakatála e miatt szemrehányásokkal illette, mély, sötét börtönbe záratta. Sok ideig maradt itt s az a hír terjedt el róla, hogy meghalt. Kerála (a mai Malabar) királya, bizonyosságot szeretett volna a felől szerezni, valjon a bölcs első miniszter csakugyan meghalt-e? Ezért két egyforma kanczát küldött Nandához, azt kérdezte tőle, melyik az anya s melyik a csikaja? Állatorvosok, lócsiszárok hiába törtek a fejüket. Ekkor Nanda Çakatálára gondol s megkérdezi a porkolábtól, él-e még? Majd kivezetik fogságából a király elé s ez feladja neki az említett kérdést. Çakatála megparancsolja, hogy vegyék le a kanczákról a nyeret és kántárt s bocsássák őket szabadon. A mint ez megtörtént, a csikó anyjának emlőjéhez szaladt, ez pedig nyalogatta őt. A kérdés e szerint meg lévén oldva, a király Çakatálát a legmagasabb méltóságra emelte s gazdagon megajándékozta. Nemsokára ezután a bengali király egy botot küldött Nandának, azt kérdezve tőle, a botnak két vége közül melyik a gyökere s melyik a csúcsa? Egy bölcs sem tudta a kérdést megoldani s ekkor a király Çakatálához fordult. A miniszter a botot a vízbe dobta s az a vége, mely a gyökér volt, mint vastagabb s nehezebb, kissé alámerült. A bengali követek a kérdés illetlen megoldásával meg lévén elégedve, visszatértek s mindent elbeszéltek uroknak. A királyok azonban, mikor ezt meghallották, Nanda alattvalói s hűbéresei maradtak.

Messze vinne bennünket, ha ennek a régi mesének változatait nyomról nyomra akarnók kísérni, csak éppen arra szándékszunk rámutatni, hogy a keletről talán — mint Benfey véli¹ — török, vagy román, esetleg szláv közvetítés útján, népünkhöz is eljutott. Erdélyi János »Népdalok és mondák« cz. gyűjteményének III. kötetében található »A titkolózó kis fiú s az ő kardja« czim alatt, egyéb — mesénktől idegen — elemekkel bővülve. E változatban a hős arcul útvén a

¹ L. »Die Kluge Dirne« cz. cikksorozatát az »Ausland« 1850-ki évfolyamában.

magyar király leányát, ki álmának titkát akarta kicsalni tőle, fogságba kerül. Majd a török császár levelet ír a magyarok királyának; a levélhordozó követ hozott még magával három nád vesszőt; a levélben azt írta a török császár, hogy ha meg nem tudja azt mondani, hogy a három nád vessző között melyik az, a melyik a gyökérhez legközelebb termett, melyik volt a nádnak közepe, melyik a legvége, háborút fog vinni a magyar királyra. A király leánya, látva atyja ijedelmét, a toronyhoz siet, melyben kedvesét fogva tartották s tőle kér tanácsot. »Menj haza szívem, szép szerelmem!« mondja az ifjú, »feküdjél le s aludjál el s ha felébredsz, mondd meg a király atyádnak, hogy te azt álmodtad, hogy ha a nád vesszőket lágy meleg vízbe teszi, megtudja, hogy melyik részén állott a náddarab a nádszálnak; mert a melyik a víznek fenekére száll, a nádgyökérhez legközelebb volt; a melyik sem fenekére nem száll, sem a víz színén nincs, az a nád közepe; a melyik pedig a víz színén marad, az a nád vége.« E megoldás helyesnek bizonyul s a török császár nem küld háborút a magyar királyra. Egy esztendő múlva ismét írt a törökök császára a magyar királynak egy levelet és küldött hozzá három csikót; a levélben az volt írva, hogy ha meg nem tudja azt mondani: hogy a három csikó közül melyiket ellették reggel, melyiket délben, melyiket este, hadat fog küldeni Magyarországra. A királyleány kedvese tanácsára ismét lefekszik, majd tettetett álmában felsikolt s atyja kérdezősködésére azt mondja, hogy álmában az a legény, ki őt pofon vágta, kiszabadult valahogy a kőfal közül és megmondta, hogy a csikók közül melyik jött világra reggel, délben, este. A szép legényt erre a király elébe viszik s ott a feltett kérdést következőkép oldja meg: Tétessen a király egy teknőbe zabot, másikba eleven, harmadikba holt szenet; a csikó, mely a zabos teknőhöz fog futni, reggel, mely az eleven szénhez megy, délben, mely a holt szenes teknőhöz siet, estve született. — Egyéb viszontagságok kiállása után a hős és a királyleány egymáséi lesznek.¹

A második kérdés ügyetlen megoldása nyilván arra mutat, hogy változatunk nagyon kései, romlott; rokonsága mindazonáltal szembeötlő a Çukasaptati főnnebbi meséjével.

Bár Benfey a Keletről származott történetek tárgyalásánál »a czinkotai kántor« mesekörére ügyet nem vet; részemről nagyon valószínűnek tartom, hogy az »okos leány« változatain kívül ama mesék is közvetett utódai az említett keleti történeteknek. Közvetítő irodalmi formák ugyan nem állanak rendelkezésünkre, de a nép ajkán itt-ott él még egy-egy mese, mely föltevésünket igazolni látszik. Nézzük pl. Wolf J. W. »Hessische Sagen« cz. gyűjteményének 262. 1. darabját: A török császár egyszer azt izente Lipót császárnak, hogy ha három találós kérdést meg nem old, törökjeivel birodalmára tör. A kérdések a követ-

¹ Mesénknek egy másik magyar változatát találjuk Lázár István »Alsó Fehérvármegye magyar népe« cz. műve 143. s. k. II.

kezők voltak: 1. Hol a világ vége? 2. Mily messze van a mennyország? 3. Mit gondol a jó Isten? A császár ez üzenet hallatára megijed s összehívhatja tanácsosait; de ezek nem boldogúlnak a kérdésekkel, míg végre udvari bolondja vállalkozik rá, hogy császári ornatásban Konstantinápolyba megy s ott megfejti a rejtvényeket. Megfejtései a következők: 1. Ahol lovam áll. 2. Egy napi járó föld s még korcsma sincs útközben. 3. Azt gondolja, hogy én bolond vagyok s az vagy te is.

E mese eleje a haddal fenyegetőző török császárral határozottan a Çukasaptati történetére és társaira utal, míg további mozzanataiban »a czinkotai kántor« körének ismeretes kérdéseivel s feleleteivel találkozunk. Hogy a fejlődés mily nyomokon haladott, míg a szorongatott fejedelemből az európai változatokban legtöbbször apát, a kérdéseket megoldó kegyvesztett miniszterből valamely alacsony sorsú egyén (kántor, molnár, pásztor, szakács, kertész stb.) lett s a rejtvények is bizonyos hagyományos megállapodottságra jutottak, azt, mint említém, pontosan kimutatni nem lehet; de a középkor exempla-irodalma, melynek a keletről Európába származó mesék elterjesztése körül oly nagy szerep jutott, történetünknek is mutatja pár oly alakját, melyek a későbbi fejlődésnek kiinduló pontul szolgálhattak. Így Étienne de Bourbon, XIII. századbeli dominikánus *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus* cz. exemplás könyvének következő története: (Pars I. Tit. II.) Egy király, kinek országában egy bölcse élt, nem tudván egyéb módját ejteni, hogyan csikarjon ki pénzt tőle, három kérdést adott fel neki, melyeket ha meg nem fejt, jó csomó pénzzel kell a királynak adóznia. Első volt a kérdések közül: hol van a föld közepe? Második: Hány veder víz van a tengerben? Harmadik: Mekkora az Ur irgalma? Mikor a kijelölt napon börtönéből, hova váltságáig záratott, a király elé vitték, egy *Auxilium miserorum*-nak nevezett philosophus tanácsára botját a földbe szúrta, így szólván: »Itt a föld közepe; mérjed meg, ha tudod. Ha azt akarod megtudni, hány veder víz van a tengerben, tartsd vissza addig, míg a mérést végzem, a folyókat s egyéb vizeket, melyek belé szakadnak. A harmadik kérdésre meg csak úgy felelhetek meg, ha előbb átengeded köntösödet s királyi székedet. Mikor azután királyi díszben a trónon ült, így szólt: Halljátok és lássátok Isten irgalmának nagyságát. Én, ki kevéssel ezelőtt még szolga voltam, most hirtelen királylyá lettem, szegényből gazdaggá, fogolyból szabaddá, alacsony sorsból felmagasztaltattam. Az Ur kegyelmének nincs határa.

E történetkében, melyet Martinus Polonus és Vincentius Bellovacensis is kiírtak E. de Bourbon művéből, a keleti származás bélyege nem mosódott meg el egészen. A király a gazdag ember vagyonára áhítozik s ez utóbbinak bebörtönöztetése is a Çukasaptati meséjének egyik zavarossá vált motívuma. A mi a föladvott kérdéseket illeti, ezeknek már »a czinkotai kántor« mesekörében akadunk számos mására.

Az első kettő¹ e mesekör leggyakrabban ismételt feladatai közé tartozik s a harmadiknak átalakított mása Sacchetti-nél, továbbá néhány XV—XVI sz.-beli német irodalmi változatban s mai német népmesékben található meg. Pauli J. »Schimpf u. Ernst« cz. gyűjteményében pl. így hangzik e kérdés: »Mennyire esik a szerencse a szerencsétlenségtől?« s a felelet reá: »Egy éjszakányira; mert tegnap még pástör voltam s ma már apát vagyok.«

Étienne de Bourbon történetével keretére nézve megegyezést mutat, de a föladata rejtvényben eltér tőle a XIV. sz. közepén élt Johannes Junior (Gobii), szintén francia származású dominikánus *Scala celi* cz. munkájában található variáns (158 l.), mely szerint egy király alattvalóinak pénzcserzés céljából azt a kérdést adja fel, hogy mennyit is ér ő? Mire azután egyikük »a czinkotai kántor« történetéből ismeretes — szintén gyakorta előforduló — válaszszaal felel. (Huszonkilencz ezüst pénzt, mert Krisztus urunkat 30 pénzen adták el.)

Étienne de Bourbon »Tractatus«-ával körülbelül egyidejűleg már egy profán műben is reá bukkanunk történetkénk változatára. Ez a munka Stricker »Amis pap« cz. facetiás könyve. Itt *elősör pap* az a személy, kihez a találós kérdéseket intézik s kényes helyzete ugyanabból a körülményből származik, mint a legtöbb ide tartozó népmesében; t. i. hogy nagy lábon, bőségben él s ezzel szemet szúr felebbvalójának. Csakhogy amíg Stricker felfogása szerint Amis csak jogával él, midőn így cselekszik, későbbi variánsokban e mozzanat gyakran gúnyos árnyalatot nyer a katolikus papság ellenfelei kezében a klérus fényűzésének s tudatlanságának feltűntetésére. — A püspök külömben őt kérdést intéz Amis paphoz; és ezek megoldásaikkal együtt a következők: 1. Mennyi víz van a tengerben? Megoldása a fönnébbi. 2. Hány nap mult el Ádám óta? Felelet: Hét s mindig elülről kezdődnek, ha véget értek. 3. Hol a föld közepe? Megoldása, mint fönnébb. 4. Mily messze van az ég a földtől? Felelet: Oly messze, hogy a földről föl lehet kiáltani. Menj hát fel, én majd kiáltok s ha nem hallod, ám vedd el tőlem egyházamat. 5. Milyen széles az ég? F.: Ezer öl és ezer róf; mert ha leszeded róla a napot, holdat és csillagokat s azután összeszorítod, bizonyára nem lesz szélesebb.²

E válaszokat maga a pap adja, e vonásban erősen eltérve az óstypustól.

¹ A második, megoldásával együtt görög eredetű. L. Plutarchos, Septem sapientum convivium 8. és a Planudesnek tulajdonított Aesopus-életrajzban. Átment a Syntipas keleti változatainak a santalfa-kereskedőről s három tolvajról szóló meséjébe is. (R. Basset, Loqmán Berbère LXI. l.)

² Teljesen az »Amis pap« kérdéseit és feleleteit találjuk »Ulenspiegel« tréfái között (XXVIII.), hol az egész történet a prágai egyetem tanáraival folytatott disputa alakjába van öntve. — Hasonló tudós disputák: a török Nasr Eddin-é három keresztény szerzetessel, a román Cacavelá-é egy török hodsával (L. Gaster M. Literatura Populara Română. 167. l.) s Lazarillo de Tormes-é (a regény második részében) a salamancai doktorokkal.

Az időszerint Strickerhez legközelebb eső változatban, *Sacchetti* IV. novellájában (1835.) már ismét a keleti formák miniszterének megfelelő alárendelt személy oldja meg az apát helyett a fogós kérdéseket. E novellában találkozunk először a szorongatott papot kisegítő személynek ura helyett, annak ruhájában való megjelenésével is, mi általánosan elterjedt momentumává válik mesekörünknek s alkalmat ad egy új találós kérdésnek (Mit gondolok én?) a czinkotai kántorból ismeretes ügyes megoldására. Ez a kérdés azonban Sacchettinél még hiányzik. A történet nála röviden a következő: Messer Barnabò, Milano ura, kegyetlen, de nem igazságtalan ember. Egyszer egy gazdag apátot, ki a nagyúr két vadász-kutyáját oly rosszul tartotta, hogy rühesekké váltak, négy forint pénzbüntetésre ítélte, mely alól csak oly feltétel alatt mentette fel, ha őt négy kérdésre nézve felvilágosítja. 1. Mily messze van innét az ég? 2. Mennyi víz van a tengerben? 3. Mi történik a pokolban? 4. Mennyit ér ő? — Az apát megijed s időt kér a gondolkodásra. A nagyúr egy napot ad neki s az apát szomorúan tér haza, prüszkölve, mint a ló, ha megbokrosodik. Az apátságba visszaérve, egyik molnárával találkozik s midőn ez kérdezi levertsége okát, elmond neki mindent. Erre a molnár vállalkozik, hogy magára öltve az apát ruháit és szakállát leborotvatva, helyette ő fog a nagyúr előtt megjelenni s ő fogja a kérdéseket megoldani. Válaszai: 1. Az égnek távolsága innét 36.854,072 és fél mérföld meg 22 lépés. Méresd meg. 2. A tengerben 25,982 millió akó, hét átalag, tizenkét iteze és két meszely víz van. Ha másképp volna, négyeltess fel. 3. A pokolban épp úgy csapkodják le a fejeket, négyelnek, akasztanak, mint te itt a földön. Olyantól tudom, a ki ott volt s a firenzei Dante is ettől hallotta, a mit a pokolról írt. Hanem most már meghalt az illető; ha nekem nem hinnél, küldj hozzá kérdezősködni. 4. A szokásos megfejtés. Erre Barnabò szeme közé néz a molnárnak s erősen meg lévén győződve, hogy nem az apáttal, hanem sokkal okosabb emberrel van dolga, vallomásra bírja őt. Megtudván az igazat, felkiált: »Jó! Minthogy apáttá tett s te többet érsz nála, Istenemre mondom, megerősítlek állásodban. Ezentúl te léssz apát s ő a molnár.« — Novellája végén Sacchetti a történetnek egy másik változatát is nyújtja. Ebben Barnabò helyett a pápa, molnár helyett kertész szerepel s a kérdések megoldásai is kissé átalakúlnak; a pokolra vonatkozót pedig a következő váltja fel: Mi életed legnevezetesebb eseménye? Válasz: Az, hogy kertészből apáttá lettem. (L. fönnebb É. de Bourbonnál.)

A Sacchettinél felmerült átöltözés motívuma ezentúl állandó lesz mesénk körében; de érdekes megfigyelni, hogy egyelőre még mindig a hozzá később oly ügyes fordulattal füződő kérdés (Mit érek én?) híján. Ezt a formát mutatja egy XV. századbeli, valószínűleg Folztól származó német Fastnachtspiel is (ein Spiel von einem Keiser und ein Apt), melyet Keller adott ki 1850-ben Tübingában. A császár tanácsosai nem szeretik az apátot, kinek szavára igen is hallgat. Zavargás támadván az országban, a császár tanácsosait kérdi, mi tévő legyen?

(keleti reminiscencia!) Ezek az apáthoz utasítják. A császár ekkor, hogy eszét próbára tegye, három kérdést ad fel az apátnak: 1. Mennyi víz van a tengerben? 2. Kihez áll legközelebb a szerencse? 3. Mit ér a császár? A feladatokat ura helyett itt is a molnár fejt meg és pedig az elsőt sokkal ügyesebben olasz kollégájánál. Megoldása ugyanis az, hogy a tengerben három veder víz van; s mikor a császár ellenvetést tesz, visszafeleli: Bizony, ha elég nagy az a meritó veder, nem marad egy csepp sem a tengerben. — E Fastnachtspiellel rokon forma még a Pauli J. német barát »Schimpf u. Ernst« (1522) cz. gyűjteményének 55. darabja is; de vele körülbelül egy időben találom már Folengo Teofil (1491—1544) »Orlandino« cz. burleszk költeményének VIII. énekében mesénk oly változatát, melyben az utolsó rejtvény s megoldása (Mit gondolok én?) »a czinkotai kántor« mesekörének — az átöltözés mozzanatával kapcsolatos — leggyakrabban ismételt kérdése. A feladatokat (1. Az ég távolsága. 2. A kelet és nyugat távolsága egymástól. 3. A tenger vizének mennyisége. 4. Mit gondolok én?) itt Rajnero adja a sutrii apátnak, ki helyett azokat szakácsa oldja meg.

A XVI. sz. többi irodalmi változatában ezután többnyire az így kialakult typussal találkozunk. Így Nicolas de Troyes *Grand Parangon*-jában, (1535) XXXVI. sz., a spanyol Timoneda *Patrañuelo*-ja (1576) XIV. sz., a portugál Trancoso *Contos e Historias* cz. műve I. 17. sz. és H. J. v. Braunschweig *Comoedia von einem Edelmann stb.* (1594) cz. darabjában. — Mindezekben megvan a »Mit gondolok én?« kérdés és ezzel a typikussá vált kérdéssel terjedt el történetkénk leginkább a különféle népek ajkán is számosnál-számosabb változatban.

E népies variánsok közt hosszasan elkalandozni nincs szándékomban. Csak a költői értékénél fogva legkiválóbbat említem fel közülük, a Percy-féle gyűjtemény »János király és a canterburi apát« cz. balladáját,² mely Bürger »Der Kaiser und der Abt«-jának szolgált forrásául. Némelyek ez ó-angol balladát tartották mesekörünk archetypusának; mily joggal, a fönnebbiekből megítélhetjük.

Áttérve ezek után »a czinkotai kántor« történetére, a bevezetésben mondtak után nem fogunk abban semmi különöset találni, hogy népünk ezt a »trufát« is Mátyás király személyével hozta kapcsolatba; az első magyar mese-mondó, a ki erre gondolt, csak azzal a jogával élt, melylyel angol társa, ki János király nevéhez fűzte ezt a történetkét, vagy mint a pomerániai német, ki azt az öreg Fritz nyakába varrta. Első tekintetre még két sajátos vonást vélünk mesénkben találni. Egyik a király ama kérdése, hol kel a nap? a másik jó kántorunk megjutalmazása a czinkotai itcze méretének kibővítésével. De jobban

¹ E rejtvény itt olvasható megfejtése (Egy ugrásnyira. Az ördög is egy ugrást tett, mikor az Ur az égből letaszította) más összefüggésben a *Legenda aurea* két történetében is előfordul. (L. Grässe kiadása 20. és 545. l.)

² Magyarra Baráth F. fordította le az »Egyetemes Philologiai Közlöny« 1889. évfolyamában.

széttétekintve, meggyőződhetünk róla, hogy ezek a mozzanatok sem állanak teljesen elszigetelten. Az említett kérdés ugyanis meg van a zsidó rabbinikus irodalom egy termékében, a Maasā-könyvben (126 f.); a reá adott feleletnél azonban (A nap keleten kél s nyugaton nyugszik) kétségtől elmésebb a mi kántorunk szájába adott válasz: »Fölségednek Budán, nekem Czinkotán.« A jutalmazás momentumához pedig Trueba A. *Cuentos populares* cz. spanyol népmese gyűjteményének *Gramatica Parda* cz. darabjában találunk rokon vonást, hol ugyanis a király a kérdéseit megfejtő kecskepásztort jutalmul sevillai *archipámpano*-nak teszi meg, a mi magyarul szóról-szóra »főszóllókacsot« jelent s alkalmasint az ivás mesterségének gyakorlataival van valamelyes kapcsolatban.

Végül meg kell említenem »a czinkotai kántor« meséjének három hazai változatát. Az egyik irodalmi variáns és András Sámuel *Anekdótáinak* Bécsben 1789-ben megjelent első részében található »A molnár meg-felel a' négy kérdésre« czimmal. E változat a *Nouveaux contes à rire* (1702) cz. francia anekdotás könyv »Le meunier astrologue« cz. történetének egyszerű fordítása s nincs Mátyás király személyével kapcsolatban; a második egy 1792-ki kalendárium függelékében található hazai tót variáns, mely már Mátyás királyról szól. (Wlislocki H. közölte a »Zeitschrift f. vergl. Litteraturgesch.« 1890-ki évfolyamában.) E történet, mint több társa, a katolikus papság ellen irányul s hőse egy protestáns juhász, ki bátyja, a katolikus molnár helyett felel meg Mátyás király kérdéseire. Ezek közül érdekes az elsőnek (Mily messze van az ég?) ügyes megfejtése: »Csak egy napi járóföld,« feleli a pásztor, »mert Krisztus urunk a keresztfán jobbról mellette függő latorhoz így szólott: »Még ma velem leszel a paradicsomban.« »Ép így oldja meg e kérdést az i. h. ugyancsak Wlislocki-közölte bukovinai örmény változat, továbbá Krauss Fr. *Sagen u. Märchen der Südslaven* cz. gyűjteményében, 2, 112; Bartsch, *Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Mecklenburg* I. 496. s végül egy naszdóvidéki román variáns, melyet Dörfler F. asszony tett közzé a »Zeitschr. für vergl. Lit. gesch.« 1888. évfolyamának 222. lapján.

...

Ezzel megválhatunk gazdagon kialakult mesecsoporthunktól, melynek egy másik ágát, t. i. »a tétényi leány« igen dús mesekörét ezúttal csak éppen hogy említem. A tárgyalt csoportban bemutatott egy típusát annak az ósidók homályában elvesző meseanyagnak, melyet a nép képzelete mindig újra meg újra felfrissít s ha egy kedvelt alakjának imponáló jellemvonásait, esztét, igazságérzetét, jó szívét akarja megőriztetni, a történeti valóságnak is elébe helyez. Az igazi Mátyás király kétségtől sok tekintetben elütő alak volt attól, melyet a névéhez fűződő népies történetkéek feltűntetnek; de mint a nép gyermeketeg gondolkodásának hű tükrei, az ő saját történelmi módszerének példái, mindenesetre számot tarthatnak ezek is érdeklődésünkre s a Szent István súlyos koronáját viselő nagy

politikus, vagy a humanisták koszorújával övezett tudós Caesar mellett szívesen emlékszünk arra a pajzánkodó fejedelemre is, kinek fürtös fejét a népköltés vad virágaiból font füzér ékesíti.

...

»A czinkotai kántor« mesekörének kérdései.

Mit gondolok én? A leggyakrabban feladott, szinte minden idetartozó népmesében előforduló kérdés. *Mit érek én?* Sacchetti, IV. Scala celi 158b.; Keller, ein Spil etc.; Schimpf u. Ernst 55.; Grand Parangon XXXVI.; Scherz mit der Warhey 61. I.; Timoneda, Patrañuelo, 14.; J. von Braunschweig, Comoedia von einem Edelmann; Memel, Lustige Gesellschaft 658. B. Schupp, Schriften, 1, 91. Kurzweiliger Zeitvertreiber 70. I.; D'Ouville, Les contes aux heures perdues, 2, 255.; N. Contes à rire. p. 238.; Percy Collection 2, 305—311.; Bürger, Kaiser u. Abt; Zezza, Settimana Villereccia. IV. — Moncaut, Contes pop. de la Gascogne. 50. I.; Bladé, Contes pop. de la Gascogne III. 297.; Luzel, Contes pop. de la Basse-Bretagne. III. 370.; Pineau, Contes pop. du Poitou, 237.; Revue des trad. pop. VI. 694.; Krauss, Sagen u. Märchen der Südslaven, 2, 112.; Tót vált. (Zeitschr. f. vergl. Lit. gesch. 1890, 108); Bukovinai örmény v. u. o. 106.; Román v. (Rumänische Revue, 1888, 114. I.) A czinkotai kántor. *Hol a világ közepe?* Schimpf u. Ernst, Scherz m. d. Warhey, Parangon, Timoneda, J. v. Braunschweig, Memel, Zeitvertreiber, D'Ouville, Contes à rire, Moncaut, Luzel, Pineau i. h. kívül: É. de Bourbon, Tract. de div. reb. praed. I, II.; Martinus Polonus, Prom. exempl. 9. K.; V. Bellocensis, Speculum morale, 1, 4, 10.; Stricker, Amis 93—108 sor; Ulenspiegel XXVIII.; Trancoso, Contos e Historias I, XVII.; Eyring, Proverbiorum copia, 1, 165 és 3, 23. Rev. des trad. pop. VI, 482.; Wolf J. W. Hessische Sagen. 262, 1 Bartsch, Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Mecklenburg. I, 496.; Campbell, Pop. Tales of the West-Highland, 50.; Veckenstedt, Mythen, Sagen u. Legenden der Zamaiten. II, 36.; Nasr-Eddins Schwänke. 70.; Gaster, Literatura Populara Română, 167. I. *Az ég távolsága a földtől.* Stricker, Sacchetti, Ulenspiegel, Trancoso, Zezza, Bartsch, Wolf, Campbell, Krauss, Zeitschr. f. vergl. Littg. i. h. kívül: Folengo, Orlandino, VIII.; Maas-könyv (Helwig, Jüdische Historien, 39.); Jahn U. Volksmärchen a. Pommern u. Rügen. 27.; Meyer 8. Volksmärchen a. Schwaben. 305. I.; Imbriani, La Novellaja Fiorentina e Milanese. 621. I.; Pitre, Fiabe, Novelle e Racconti Sic. IV. 437.; Naszódvidéki román v. (Zeitschrift für vergl. Litt. gesch. VII. 222. I.); *Az ég távolsága a pokoltól.* Gesta Rom. Grässe ford. 230.; (Legenda aurea 2, 9.; és 123, 5.) *Mennyi idő alatt lehet a világot körüljárni?* Orlandino, Percy, Campbell, Rumänische Revue i. h. kívül Trueba, Cuentos Populares, 285—294. *Mily messze a szerencse a szerencsétlenségtől?* Keller, Pauli, Sch. m. D. Warhey, Eyring, Wolf, Meyer i. h. — *Mekkora az Ur irgalma?* E. de Bourbon, Mart. Polonus, V. Bellocensis i. h. *A legnevezetesebb esemény?* Sacchetti. *Mennyi víz van a tengerben?* Grässe, É. de Bourbon, M. Polonus, V. Belloc., Stricker, Sacchetti, Keller, Folengo, Ulenspiegel, Zezza, i. h. kívül: Burckhard W. Esopus 382—388. (Kurz.); Douce, Illustrations of Shakespeare II. 371. Grimm, Kinder u. Hausmärchen 152.; Braga, Contos trad. 71. *Milyen mély a tenger?* Grässe, Wolf, Meyer, Jahn, Bartsch, Gaster i. h. *Mennyit nyom a hold?* Revue des trad. pop., Bladé, Pineau, Braga, Bartsch i. h. *Hány csillag van az égen?* Schupp, Grimm, Wolf 2, Imbriani, Pitre, Nasr-Eddins Schwänke, Gaster i. h. *Mily széles az ég?* Stricker, Ulenspiegel. i. h. *Hány nap múlt el a világ kezdete óta?* Stricker, Ulenspiegel. i. h. *Rokon: Naszódvidéki román v. Hány perc van az örökkévalóságban?* Grimm. i. h. *Hány levele van a hársfának?* Meyer i. h. *Hány szörzsdí van a szakállamban?* Nasr-Eddin Schwänke i. h. *Hány tojás két tojás?* Moncaut i. h. *Mit csinál az Isten az égben?* Pitre. i. h. *Mit csinálnak a pokolban?* Sacchetti i. h. *Mit csinálnak a vadak Indiában?* Zezza i. h. *Melyik a különb vallás?* Bukov. örm. vált. i. h. *Hol kel fel a nap?* Maas i. h. Czinkotai kántor.

MÁTYÁS KIRÁLY A KRAJNAI NÉPKÖLTÉSBEN.

IRTA: PRÉM JÓZSEF.

Minden nép hálás szokott lenni védői és jótevői iránt. Nem nézi azt, hogy idegen-e a hős; de dicsóíti, ha megfelel az ideálnak, a melyért a nép lelkesedik. Láthatjuk ezt nálunk is, a hol Garibaldi, kiből soká reménykedtünk, a népdal sokat emlegetett alakja. A mi nagy királyunkat, Hollós Mátyást, minden szomszéd nemzet glorifikálja s egyik-másik el is hódítja tőlünk. Így tesz a krajnai nép is. Legkedveltebb hősei között ott van Hunyady János, a kit Jankó vajdának hív, továbbá Mátyás király, a szerelmi kalandok, harci tettek hol elmés, pajzán, hol félelmes, rettegett bajnoka. Az apáról és fiúról, kik a kereszténységet megvédték a pogány török ellen, egész mondakör szól Krajnában; szebb és hővebb, mint az a mondakör, mely a krajnaiak igazi nemzeti hősét, Markó királyt dicsóíti.

Krajna népköltése a roppant szláv nemzetnek majdnem minden fajával rokonságban áll; de leginkább mégis a szerb népköltéssel érintkezik. Nagyobb különbség csak a politikai nótákban mutatkozik; mert míg a szerbek rendszeres eposban magasztalják jeleskedő férfiaiukat, a krajnaiak szaggatott, gyors menetű balladában vagy románczban éneklik meg a hőseiket. És gazdag is a délszlávok e csoportjának népköltése, ha nem is annyira, mint a székelyeké. A szerelmi dalok forrása nem oly kifogyhatatlan; inkább a háborús nóták, a katona-dalok, a verses históriák szaporodtak el. Ezeket valamikor a tábori őrtűzek mellett énekelték.

A XIII. századtól kezdve mostanáig (az 1809—1813-iki rövid időközt kivéve) Krajna egy kormány alatt volt és van egyesítve Ausztriával. A kis tartomány mindig híven segítette az anyaországot. A török háborúk alatt némi önállósága volt a krajnai népnek, a mennyiben sokszor nem csupán német zászlók alatt, hanem a saját vezéreik alatt is csatáztak. Volt idő, hogy minden áldott esztendőben viaskodni kellett az ozmánokkal s a hegyes-völgyes országocskára állandó, véres harcztérre változott át, s nem egyszer sánczokkal körülvett erősség volt az egész Krajna. A szorongatott és hősiesen védekező nép történetében ezek az elkeseredett és dicsó harczok korszaka a legfényesebb. Ehhez fűződik minden költői emlékün; ebből származott a krajnaiak harczias élete és szelleme; ennek köszönheti népköltését is. S a népdal a népet virága, mely hervadhatatlan.

Az oly törökverő hősnek, mint Hunyady Jánosnak a híre Krajnába is eljutott, a hol aztán számos vitéz tettét megénekelték. De van idylli nóta is róla: *Jankó vajda lakodalma* czímmel. A színhely Latinország: azaz Oláhország, a melynek fejedelménél Jankó vajda háztűznézni volt. Az eljegyzést csakhamar a lakodalom követi s akkor a vidám fejedelem azt mondja:

»Híj vendéget, Jankó, sok vendéget,
Csak Hős Székely ne legyen közöttük.
Nem eszik, nem iszik ő kegyelme, —
Tréfa, furfang minden gondolatja!«

A meg nem hívott Székely (Sekol) azonban, anyja tanácsára titkon ott terem a lakodalmas házban. A fejedelem különböző próbákat ró Jankóra, melyeket vagy ő neki, vagy valamelyik vitézének kell megállania. Át kell ugrania három egyenlő lándsát, aztán a fegyver hegyére tűzött almát kell átlónie, végül kilencz, egészen hasonló szűz közül ki kell választania az »igazi«-t, a ki a menyasszonya. A vitézek közül senki sem vállalkozik, hogy az elmés dolgokat véghezvigye. Ekkor előáll a titkon jelenlevő Székely és mind a három próbát fényesen megállja.

Ragyogó nymbusszal veszi körül a krajnai nép költészete Mátyás királyt. Ha végigolvassa az ember ezeket a változatos hangú és tartalmú verseket, melyek mind rajongva és szeretve dicsóítik a legigazságosabb királyt: elszorúl a szívünk, hogy a magyar népköltés mennyivel szegényebb a Hollós Mátyás emlékét megőrző nótákban. A krajnai mondakör afféle »ballada-füzér«, sok tekintetben hasonlatos a Cid-románczok köréhez; de az egyes darabok nem kapcsolódnak oly szorosan egymáshoz, mint a spanyol hősről szólók, a melyek közül egyik a másikat magyarázza s a melyeket egy utolsó simító kéz teljes eposzá forrasztathatott volna össze.

Miként is él Mátyás király Krajna népköltészetében? S miben tér el a történet és a monda? Mindennek kifejtésére ezuttal nincs terem; azért csak futólag mutatom be hősünket. Jellemző egy hosszabb elbeszélés, melynek *Mátyás király és Alenka* a címe. Ez az Alenka a felesége, épp úgy, mint Markó királyé. Mátyás király az eljegyzés után csak három napig marad mátkája mellett; mert a negyedik napon egy madárka harcza hívja őt, hogy a szomszéd népeket a török ellen segítse. Mielőtt elindul, magához hivatja Alenkát s figyelmezteti, hogy a vár kertjében ne sétáljon, hogy a leskelődő törökök kezébe ne kerüljön. Azután elmegy. A harcban úgy forgatja kardját, hogy minden csapásra kilencz fejet vág le. Mig azonban a török ellen harcol, otthon elrabolják a feleségét. Gyorsan haza siet most, s midőn a várhoz ér, egész udvara — elül a varrónó — sirva jön eléje, panaszolva mi történt. De Mátyás király vigasztalja őket:

»Ó híveim ne sirjatok!
Mig harmadszor a nap lemegy:
Asszonytok itt lesz köztetek!«

Azután barátoknak öltözködik, oldalára kardot köt, lóra kap s oly gyorsan, hogy »a patkó szikrát hány«, elvágat Törökországba. A basánál ünnepet ülnek. Mátyás egy zacskó pénzt szór az asztalra s azt mondja, hogy megölte Mátyás királyt, tőle van a pénz. Aztán tánczra hívja Alenkát, ki azonnal ráismer az urára. Tánczközben megsúgja neki a király, hogy az ünnepség végével mindketten lóra ülnek s elillannak Magyarországra. Úgy is tesznek. A törökök erre üldözőbe veszik őket, de hasztalan, nem érnek a közelükbe; s Mátyás átuszván Alenkával a Szávát, szerencsésen haza ér.

Később török rabságba kerül a király. Hadd álljon itt egész terjedelmében a *Mátyás király fogsága* című monda saját fordításomban.

Mátyás király, hős dalia,
Magyarország dicső fia!
— — Már háromszor viselt hadat,
Negyedszer indult s ime rab,
Török toronyban zár alatt!
Sok havat, évet tölte ott,
Nem láthatta a szép napot,
Szép napnak sárga sugarát...
Az ifju szép Marjétizát,
A szultán-lányt láthatta csak,
Bár elzárták a zord falak.
A lány hozzá gyakorta jött
Mulatni s vigasztalni őt.

És szól a szép Marjétiza:
»Mátyás, ha hitvesed leszek,
E toronyból kimentelek!«
És Mátyás hozzá így beszél:
»Nem, égre nem! az nem lehet,
Királyi nőm hazámban él,
Ki nálad háromszorta szebb
És háromszor fiatalabb!«
De él még otthon az ócsém,
Ő is koronát hord fején,
Neve is Mátyás, mint enyém —
Nos az ócsém legyen tied,
Tudom majd érte ver szíved!«
»Isten neki, Mátyás király!«
»Isten neki, az alku áll!«

És szól a szép Marjétiza:
»Várj, várj még hős Mátyás király!
Szent Mária napja ha jön,
Lesz lakoma, hej, sok vitéz

Fenékig a kancsóba néz,
Atyuskám is iszik sokat,
Aztán veszem a kulcsokat.
Egy az istállót zárja fel,
A szép szobát egy második,
Börtön tornyát egy harmadik.
A mennyit mi ketten nyomunk,
Annyi lesz majd az aranyunk,
A szép szobából azt kapunk.
Istállóból három derest,
Toronyból — a mi legbecsesb.«

Epedve vár Marjétiza,
Mig békőszönt szent Mária.
Itatja apját s katonáit
S bizony egy szálig mind elázik...
Gyorsan elő a kulcsokat!
Istállóból három lovat,
S megmentve, ki epedve vár,
Tornyából a fogoly-király.
Mennyit Mátyás s Marjéta nyom,
Egy ló annyi aranyt viszen,
Más kettő ott áll nyergesen,
És — elvágatnak sebesen.

Törökországon mennek át
S egy vén kovácshoz érnek el.
»Fel, fel gyorsan! Száz koronát
Szerezhetsz most, te vén kovács!
Patkold meg a három derest,
Elöl a patkó jó szeges,
Hátul pedig sima legyen!«
Felülnek újra most megint
S a nagy Dunához érnek el.

»Marjétiza! — szól a király, —
Mit teszünk most? S habozva áll. —
»Nem úszhatunk át a Dunán!«
... Kis gyűrűjét bedobj' a lány
S könnyen átnúsznak a Dunán.

Török csapat tör most elő.
»Marjéta vissza! vissza jöjj!
Marjéta, szép szultán-leány!«
Aztán kérdik Marjétizát:
»A Dunát mint usztátok át?«
»A nyakatokba nagy követ —
S átúszhatjátok a vizet!«
S közel nyakában a csapat
Sirját lelé a víz alatt.

Mátyás várába érnek el,
Szép nője az ablakban áll:
»Mátyás sógor, jöjj, nézz ki csak,
Uram karján uj nőt vezet,
Ki nálam háromszorta szebb
És háromszor fiatalabb!«
Üdv fogadja Mátyás királyt,
Zugás és morgás a leányt.
»Mit tegyek? — szól Marjétiza —
Itt gyűlölnek s többé haza,
Vén apámhoz sem térhetek!«
»Fel gyorsan, szép Mátyás öcsém,
Számodra szép nőt hoztam én,
Szultán leányát, bájosat! —
Szolgák! papért fusson el egy,
Az uj jegyes-párt áldja meg!«

A mondakör több darabja Mátyás király más szerelmi kalandjait énekli meg. Mind e történetek természetesen költöttek s érdekes, hogy a történeti kutatások szerint a kalandok voltaképi hőse a Cillei-család egy-egy tagja, kik nagyon léha emléket hagytak hátra a krajnai nép körében. A mit ilyen szerelmeskedő lovag elkövetett, azt idő folytán népszerűbb, közkedveltebb s a nép dalaiban már szereplő emberre ruházták át. Így a nagy magyar király, kit különben a hagyomány nálunk szintén nagy nöhódítónak emleget, egész sor kalandban szerepel, a melynek intézője Cillei Ulrik volt. Így mondja ezt Grün Anasztáz,¹ ki először gyűjtötte össze és fordította németre a krajnai népdalokat. Életét is ilyen kaland alkalmából vesztí el a magyar király. Ide csatolom a *Mátyás király halála* című költeményt, a mondakörnek talán legszebb darabját, szintén az én fordításomban.

Messze, messze van egy város,
Cilli — így hívják e várost.
Hársfa ágát messze hajtja,
Puha jó ág van alatta;
Olyan édes fehér pelyhe,
Hivogató vászna, selyme,
Szép takaró, lágy fej-alja:
Török bárány finom gyapja.
Mátyás király fekszik ottan,
Fényes nappal, félhalottan.
A dobosnéhoz járt gyakran, —
A dobos megleste halkan,

Kardot rántott, reá támadt —
Szegény! többé föl se lábbad.
Sebe kötve, mégis véres,
S Mátyás király beszél, kérdez:
»Nézd meg sebem', jó testvérem:
Piros? barna? mondd meg nekem.
Ha piros: úgy gyorsan, sebtén
Orvosért egy szolga menjen,
A halált, hogy úzze messze.
De ha barna: minden veszve!
A halál jegyez el engem, —
Papért küldj el akkor menten!«

¹ Anastasius Grün (gróf Auersperg Antal Sándor): Volkslieder aus Krain. Lipcse, 1850.

»Sebed szivedig hat, édes!
Olyan barna, olyan véres.
Hajh, be sokszor mondogattam,
Ne ölelj asszonyt titokban.
Más asszonya: szívбай, átok!«

Mátyás király felkiáltott:
»Istenem! csak azt engedd meg,
Hogy még egyszer hozzá menjek!«

Alig mondja, alig, alig,
S im már csendben, nyugton alszik,
S egész Cilli minden hangja,
Péter templom öt harangja
Megkondúl oly búsan, mélyen! —
A dobos ebédelt épen
S felesége kérde félve:
»Ki halt meg, hogy jajgat érte
Egész Cilli minden hangja
S Péter-templom öt harangja
Megkondúl oly búsan, mélyen?«
»Megmondom, kis feleségem!
Mátyás király elmegy messze,
Mielőtt megöregedne,
Harang, ének érte csendül!«
A dobosné most megrendül
S kicsiny kanalát elejti.
A dobos meg újra kezdi:

»Kanaladat m'ért ejtéd le?
A halott bátyád, öcséd-e?
Vagy valami más rokonság?«
»Ej, ugyan milyen bolondság —
Nem vagyok én húga, nénje,
A kanalat *úgy* ejtém le:
Együtt jártunk iskolába
Meg aztán a — szentegyházba!«

A dobos haragra gerjed,
Kést ragad, hogy szinte reszket
És leszúrja feleségét,
Ármányos szép feleségét.
S hogy az asszonyt legvilkolta,
Hú szolgáját hívja nyomba:
»Szolgám siess, gyorsan, sebtén,
Elutazunk egyetemben!
Két paripát nyergelj, siess,
Madár-könnyút, villám-sebest,
Egyik enyém, t'éd a másik.
Vigyél teli tarisznyát is;
Hajdu keze el ne érjen,
A bíró el ne ítéljen!«

És a szolga szól magában:
»Biz' ez furesa igazában,
Odahagyni házat, népet
Ilyen csalfa asszony végett!«

De még halála után is szerepel Mátyás király a krajnai nép dalaiban. A cseh paraszt azt tartja, hogy II. József ma is él épp úgy, mint a magyar nép sok helyütt most sem hiszi, hogy Rudolf királyfi meghalt. Cseh népdalok elmondják, hogy II. József titkos látogatóban van valami távoli tartományban s két gebe vontatja ósdi hintáját. Van francia néprománcz, mely azt hirdeti, hogy a nagy császár még mindig Egyiptomban hadakozik. A krajnai mondák szerint Mátyás király most is él. A messze Magyarország egy barlangjában alszik, mint Barbarossa Frigyes a Kiffhäuserben vagy, mint Nagy Károly a salzburgi hegyek közt, mint a dán Holger a Kronburg egy komor csarnokában s Artus király Britannia egy hegyében. A hagyományos és sokat szereplő hársfa alatt ülve képzeletben a krajnai nép Mátyás királyt, a ki asztalára támaszkodik, míg körülötte »fekete serege«-e (cerna voiska) nyugszik s fölébredését várja a nagy hadverőnek. Mert el fog jönni Mátyás király, hogy megszabadítsa Krajnát minden bajától.

A kedvese is szerepel még a halála után. Szegényke a pokolba jutott s Mátyás király hegedűvel kezében szállt hozzá, mint Orpheus egykor Eurydike-ért, hogy

megszabadítsa. Ám hasztalan fáradt. A lány megszegi lovagja parancsát, hogy ne szóljon egy szót se — s az alvilág szörnyei elkapják Mátyás védő karjai elől.

Ime, ily szeszélyes de mindig érdekes szereplés jut Hollós Mátyásnak azon nép költésében, mely a nagy szláv anyanyelv szlovén, krajnai vagy vend dialektusát beszéli. Ez a nyelv egész Krajnában (a német Gottschee kivételével), továbbá a korábban Krajnához tartozott Istriában, az Adria partvidékén, aztán Alsó-Stíriában, Karinthiának egy részében s Magyarországon Zala- és Vas megyék néhány határos községében van elterjedve. Grün Anasztáz, kinek több adatát felhasználtam, s a ki maga is ott élt a nép közt, még félszázad előtt kerek 1,150.000 lélekre becsülte a krajnai nyelv beszélőit. S ha e nép most ugyancsak gyűlöli is a magyart, sőt a legfanatikusabb politikai ellensége, dalaiban most is hódol Magyarország egykori nagy királyának, kit első nemzeti hőségé emelt.

MÁTYÁS LEGRÉGIBB TÖRTÉNETÍRÓI.

I. BONFINIUS.

IRTA: ZSILINSZKY MIHÁLY.¹

Bonfinius Antalt, az olasz eredetű történetírót Mátyás király udvarába fogadván, megbízta, hogy a magyar nemzet történelmét tudományos szempontból írja meg. Bonfinius nagy erővel fogott a munkához. A forrásgyűjtésben maga a király is segítségére volt, a mennyiben meghagyta az összes törvényhatóságoknak, püspököknek és apátoknak, hogy a levél- és könyvtáraikban találtató történelmi adatokat rendelkezésére bocsássák.

¹ Szerzőnek Bonfiniusról kimerítő tanulmánya jelent meg a Századok 1877. évi folyamában. Mátyás-Emlékkönyv.

Bonfiniusnak az a nehéz szerep jutott, hogy egy idegen nemzetnek multját tüntesse föl a tudós világnak — és pedig kedvező színben. Tényeket kellett elbeszélnie, de nem csupán azért, hogy azokból a történelmi igazság tűnjék ki, hanem főképpen azért, hogy jó hatást eszközöljön először a nemzetnél, a nemzet fényes multjának rajza által; másodsor a nagy királynál, a király tetteinek méltó feltüntetése által; és harmadszor a tudós világnál, előadásának művészete által.

Világnézlete az emberiség rendeltetéséről és a világnak Isten által való kormányoztatásáról való fogalmai alig különböznek kora jelesebb theologusainak és philosophusainak nézeteitől. Szerinte a fejedelmek Isten kegyelméből uralkodnak népeik fölött korlátlan hatalommal. A királyok oly magasan állanak alattvalóik fölött, mint az ember az oktalan állat fölött. És a mily kevés joga van az oktalan állatnak zúgolódní gazdájának eljárása ellen, épp oly kevésé lehet a népnek zúgolódní vagy lázadnía királya ellen — még akkor is, ha a király rossz. A ki a király ellen lázad, az az Isten ellen lázad.

Ezen gondolkozásmódhoz képest Bonfinius történelmi műve tulajdonképpen nem egyéb, mint a királyok és fejedelmek tetteinek és intézkedéseinek festése. A népre, a társadalomra és műveltségre — kivéve Mátyás korában — keveset ügyel. A vallás és egyház iránt való kegyelet művének egész folyamán át kiérezhető.

Egészben véve ő az isteni gondviseléstől teszi függővé az emberiség fejlődését és virágzását, de a mellett tudja és ki is mutatja, hogy ezen isteni kormányzás mellett *emberi tényezők* is szerepelnek, melyeket kicsinyleni, vagy éppen mellőzni, nem szabad. Azért gondosan összeszedi az események összefüggő szálait, kimutatja a cselekvés indító okait, melyeket részint a viszonyokban, részint a személyekben talál föl.

Mily szépen fejtegeti például a Frigyes ellen viselt háborúk okait. Bármely államférfiú sem lett volna képes az összefüggést ügyesebben kimutatni, mint Bonfinius. Éles kritika alá veszi a németek által főlhordott okokat; gyöngédséggel párosult bátorsággal védi Mátyást az ellene főlhozott vádakkal szemben, s végül, mint jeles néppszichológ, főlfejtí a két hatalmas fejedelem és nemzet eltérő jellemvonásait, különböző gondolkozásmódját és kimutatja, hogy már e miatt sem lehetett közöttük béke.

Egyes személyek cselekvésének indító okait többnyire az elbeszélésbe szótt gyakori és hosszas *beszédekben* tünteti föl. E tekintetben utánozni látszék Thukydideszt és Liviust. E beszédek szerkesztésében úgy tűnik föl, mint eszes és tapasztalt férfiú, a ki az általa festett egyének helyzetébe tökéletesen bele tudja magát gondolni. És ezen képesség nélkül valódi historikust alig lehet képzelni. Mindenik beszéd egy-egy jellemkép, egy-egy helyzetmagyarázó okmány. Ezekben tükröződik vissza a beszélő személyek gondolkozásmódja úgy, mint cselekvéseik módja és indító oka.

A források összeszedésében Bonfinius fáradhatatlan volt. Közel száz író és művet idéz, a kiki etámaszkodott. A régi klasszikus korból görög és római tekintélyekre hivatkozik; a középkorban pedig germán, szláv, olasz és magyar krónikásokat használt. És ha a források sokasága és tarkasága elegendő volna a történetírás alaposságához, akkor ezt Bonfiniusnál a legkönnyebben lehetne kimutatni.

Azonban ez nem elegendő; mert a történelmi igazság földerítéséhez mindenekelőtt a meglevő források józan kritikája szükségeltetik. És e részben Bonfinius már nem volt szerencsés. Mert jóllehet az egyes történelmi adatokat sokszor összehasonlítgatja s eltérés esetén saját ítéletével pótolja; jóllehet a történelmi igazság iránt van némi érzéke, sőt előadása közben is igyekszik magától elhárítani a részrehajlás vádját, mégis azt tapasztaljuk, hogy sok hibát követett el és sok alaptalan mesét vegyített előadásába. Azonban akkor még a történelmi kritika jóformán nem létezett. Hihetetlen csodás mesékben hitt és gyönyörködött a világ, úgy, hogy a kritikának azon csekély mértékét is, melyet Bonfinius gyakorolt, nagy merészségnek tartották. Aztán nem szabad felednünk, hogy Bonfinius idegen író és udvari ember volt. Mint idegen írónak nem volt annyi ideje és alkalmja, hogy a magyar viszonyokkal tökéletesen megismerkedhetett volna.

A chronologia szintén gyenge oldala. A maga korához közelebb eső eseményeknek, sőt Mátyás király tetteinek idejét sem jegyzi föl mindig helyesen. Ugy látszik, mintha az adatoknak érdekes, szép, művészi összeállítása körül való munka annyira elfoglalta volna, hogy a chronologiai pontosságról majdnem egészen megfeledkezett. Hiszen a régi klasszikus kor történészei is ebben a hibában szenvedtek leginkább, az előadás művészetével pótolván a hiányt. Bonfinius annyira tisztelte a klasszikusokat, hogy még hibáikat is utánozta; s örült az alkalomnak, valahányszor a magyarok történelmében reájok hivatkozhatott. Innét származik az a másik hibája is, hogy genealogiai származtatásai igen sokszor meséken alapúlnak; de egyik sem viseli magán annyira a meseszerű érdekesség színét, mint a Hunyady-család genealogiája, mely a IX-ik Decas végén olvasható. Itt Bonfinius túlságos részletességgel és bámulatos bizonyosság tudatával beszéli el, hogy a Corvinus-család miképpen jött el Rómából Dáciába, mely utóbbi helyen egész Zsigmond koráig föntartotta magát. S ez nem történhetett isteni akarat nélkül — jegyzi meg hízogó hangon Bonfinius; — mert valamint hajdanában a Corvinusok által a római nép megszabadult a barbároktól, úgy újabban szintén a Corvinusok szabadítják meg a kereszténységet az ozmánoktól.

Mint udvari ember különben sem írhatott eléggé függetlenül. Ez nem azt teszi, mintha valamely megtörtént esemény elbeszélésében akadályozva lett volna, hanem inkább azt, hogy a fényes környezet, az egyes főurak jóvéleményének túlbecsülése és a királyi kegy elnézővé tették némely történelmi dolgok és személyek megítélésében. Zsámboki ugyan azt mondja róla, hogy »néha kissé

megfelelkezik hivatásáról, a mennyiben egyes férfiak magán erkölceseit és életét rágalmak által bemocskolta... sőt még magának Mátyásnak sem bocsátott meg, a kit elég bátor szemérmetlennek, kéjelgőnek, mulatságkedvelőnek, dicsvágyónak, szilajnak, a barátságkötésben vakmerőnek, barátságszakításban könnyelműnek, a hízelgők iránt kegyelmesnek és a jótevők iránt hálátlannak nevezni. Lehet-e — úgymond — ennél szigorúbb ítéletet mondani egy királyról? — E kérdésre azonban ő maga felel meg, mikor folytatólag ezt mondja: »Szerintem itt nem mint történetíró, hanem mint kora vétségeit korbácsoló bölcsész, vagy szónok járt el, a ki inkább akarja az ellentétes korok bűneit túlozva színezní, — hogy az olvasó mintegy mulatva, a háborúk külső és belső okait világosabban lássa.«

E szerint az itt-ott használt szigorúbb hang csak művészi hatás kedvéért van használva. A megrovás nem egyéb, mint szándékosan »túlzott színezés«; talán azért, hogy másfelől annál szabadabban szórhassa a dicsóító és hízelgő kifejezéseket, hogy eképpen kikerülve a részrehajlás vádját, az ellenkező színek feltüntetése által gyönyörködtesse az olvasót.

Hízelgése, részrehajlása, a magyar nép szellemével való ismeretlensége, genealogiai és chronologiai tévedései sokat levonnak művének becséből; de tagadhatatlan, hogy mindezen hiányait elfeledteti előadásának művészete.

Elméje fölfogta és rendezte a roppant történeti anyagot; képzelme szint és életet adott a szereplő egyéniségeknek. A homályból és zűrzavaros távolságból életteljes alakok csoportját teremtette. A legnagyobb mértékben meg volt ama költői történészi tehetsége, mely által az ember a múltban és jelenben, a távollevőben és nem létezőben élni képes. Nem ismerte színről-színre az országot, a népet, a melyről írt, rendező tehetségénél fogva mégis életeleven képeket tudott teremteni azon korról, melyről mások csak zavart adatokat birtak előállítani. A magyar történelemben — fájdalom — oly gyakran felmerült pártoskodásokat, s ezekben az egyes tragikus jeleneteket, a szereplő személyek érzelmeit, beszédeit drámai ügyességgel festi. A magyarokkal érintkezésben vagy harcban élt idegen népek jellemét, szokásait, életmódját, vallását s ehhez tartozó szertartásait, lelki tehetségeit oly elevenen adja elő, hogy az olvasó szinte közöttük érzi magát.

A csaták lefolyásának elbeszélése előtt többnyire leírja a csatahelynek fekvését, hogy szemléletesebbé tegye a történeteket. Ilyen eleven leírásokat csak az újabb kitünőbb történetíróknál lehet találni. A jellemfestésnek, a történeti egyénítésnek oly számos példájával találkozunk benne, hogy valóban nehéz volna a legsikerültebbet kiválasztani. Némely személynek jellemzésében gyakran ismétli magát; például Mátyás királyt három különböző helyen jellemzi bőven.

Nyelvezete egészben véve szép, művészi; de itt-ott szónoki pathosba csapván át, túlrakott és nehézkes. A régi klasszikusoknak nemcsak szokásos fordulatait, képeit és hasonlatait, hanem még tulajdonait és mythologicus alakjait is folytonosan szerepelteti előadásában. Mátyást Caesarhoz és Nagy Sándorhoz hasonlítja.

Mikor a cseh háborúban résztvevő magyar főurakat számlálja elő, lelke a trójai hősöket idézi föl személyeikben, a kik hősi bátorsággal, lovagias erényekben az utókor példányaiul maradtak fenn. Szapolyai Imre az Ulysses, Báthori István az Agamemnon, Kinizsi Pál az Ajax, Csupor a Diomedes, Mihály nádor a Nestor, maga Mátyás pedig az Achilles. Másutt ismét a Fabiusok, Camillusok, Scipiók, Fabriciusok és Aemilianusok harcolnak a magyar hősök képében.

Bonfinius a magyar történetírás mezején új korszakot nyitott, a mennyiben a középkori krónikások szokásos száraz és egyhangú másoló előadásától eltérve, művészebb szempontból, szabadabb felfogással 45 könyvben tárgyalja nemzetünk történelmét a hunoktól kezdve II. Ulászlóig. Ennek tulajdonítjuk, hogy azon korban alig írtak történelmi művet Európában, mely oly sok kiadásban, annyi ideig lett volna kedvence a tudós világnak.

II. HELTAI GÁSPÁR.

IRTA: TÖRÖK ISTVÁN.

Míg a reformatio útát nem tört a nemzeti irodalmaknak, a latin volt a tudós világ nyelve. Bonfinius e tudós világ előtt tárta föl nemzetünk történetét s tévedései mellett is megérdemli hálánkat. — Heltai csak a magyar népnek dolgozott, de munkájának így is van annyi értéke, mint Bonfiniusénak; mert a magyar történet-irodalom alapvetője lett. Ezer meg ezer olvasni tudó magyar honfi lelkében ébresztette föl a nemzet múltja iránt való érdeklődést. Heltai adta át a magyar nemzetnek azt, a mit egykor Bonfinius megteremtett. Heltai neve, ha egyébről nem, azért is megérdemli, hogy a legnagyobb magyar király emlékkönyvében helyet foglaljon.

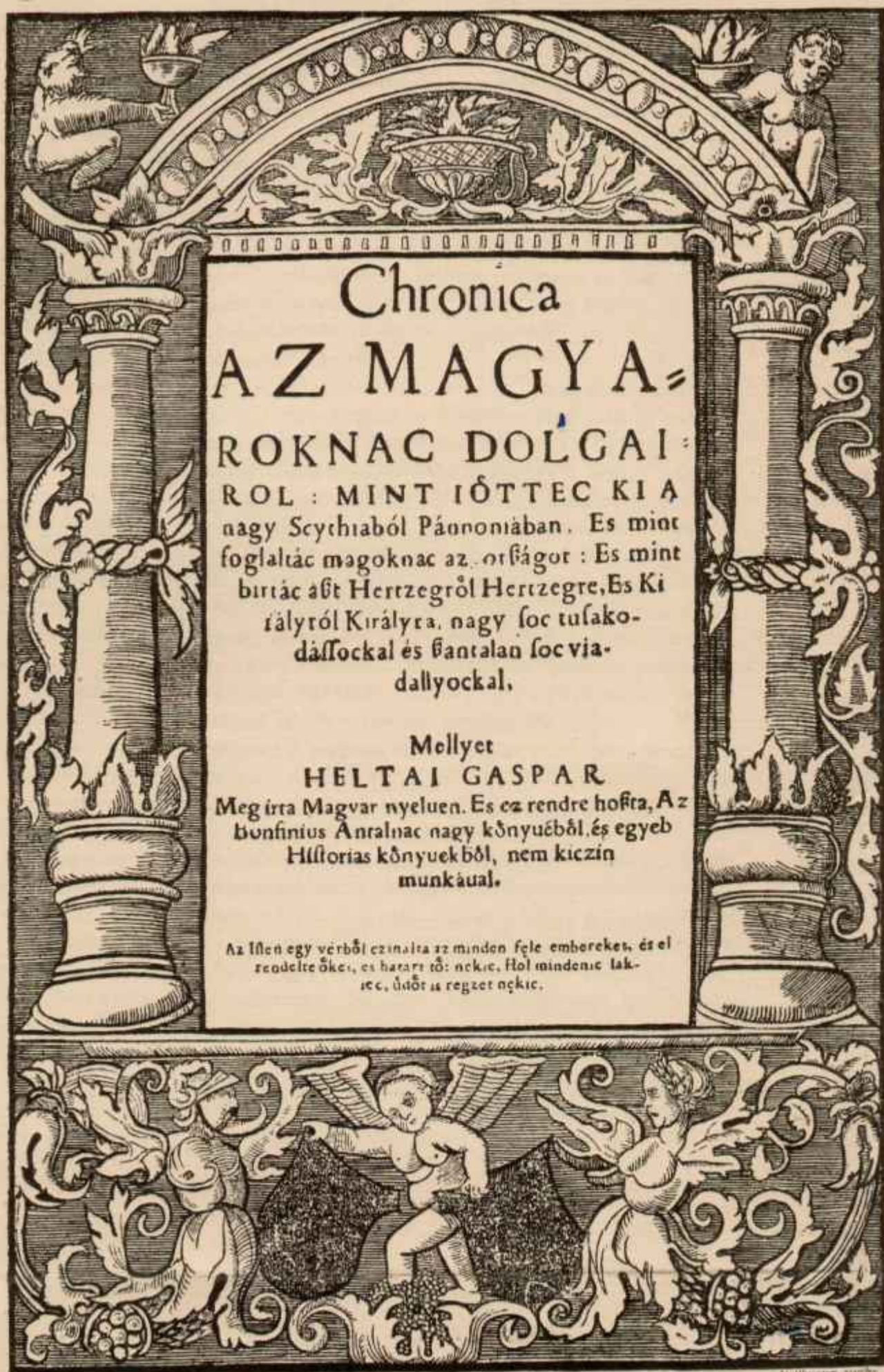
A fordítás természetéről elmondhatjuk, hogy hű és szabad, de Bonfinius nagy kitérései nincsenek meg benne. Mindjárt a munka elején, Scythia ismertetésénél igazolja magát Heltai, így szólván: »Itt immár Bonfinius nagy sok tartományokat számlál elő, melyek mind éjszakra vadnak, és sokféle népeket, igen régieket, és majd az egész Lengyelországot mind megírja. De ennékem úgy tetszik, hogy az együgyű magyarnak nem szükségesek. A finnyás olvasóknak van Bonfiniussok, ott megolvashatják, ha igen nagy kedvek vagyon hozzá. Elhattam ezokáért azzokat: ha kedig az felséges isten éltetne, tehát kiadnám mind az egész világnak megírását: ott megolvashatja annakutána minden ember, hol és mint vadnak. Ha kedig az isten elhozza az én sabbathumat, annálkül lesznek az

emberek.« Az Isten csakugyan hamar elhozta a Heltai életének végét s nem az ő munkájából ismertük meg ama távoli vidékeket.

Egyébiránt a szerkesztésben nyilvánul legkitünőbb érdeme. Az egész munkát nemcsak apróbb részekre osztotta, hanem a tartalom könnyebb áttekinthetése végett széljegyzetekkel látta el. Némely adatokat saját tudásából, másokat idegen írókból szöveget Bonfinius adatai közé; de igazi eredetiségét a széljegyzetekből veheti észre a figyelmes olvasó. E jegyzetekben érezteti protestáns voltát, erkölcsi felfogását, bíráló észrevételeit, melyek néha csipősek, máskor tréfások vagy komolyak. — Magyarország rendeiről szólván, az első rendről, a papságról ezt írja a széljegyzetben: »Az első rendet elsütötte a dér.« — Másutt ezeket írja: »Rókás Kálmán a rókákkal«, »Breviáros Kálmán kegyetlenkedik öcsce ellen;« továbbá Nagy Lajosról: »Ez volt az a Lajos, kit a magyarok ördönges Lajosnak híttanak. Jeles tudós ember volt, és fő astronomus stb.« »Lajos király bolondul nyomorítja az országot.« — Zsigmondról: »A pápa kenegeti Zsigmond királyt.« Itt arra czéloz, hogy a pápa szép arany-rózsát küldött Zs.-nak, mivel megégette a cseh papjait, Husz Jánost és prágai Jeromost. — »Ördögi méreggel rakva a ciliai gróf.« — »A ciliai gróf bolondsága.«

Aránylag legtöbb megjegyzést fűz Mátyás király történetéhez: »Mint hivolkodott Mátyás király.« »Az erdéliek megbolondulnak.« »Az erdéli városok is megbolondulnak.« »Mátyás király kevélysége.« — Az 1471-diki lázadás elbeszélésénél: »Mátyás király ok nélkül megnyomorítja az országot.« »Mátyás király ravaszsága.« »Nagy hejába való költség.« »Az nagy heába való pompaságnak jutalma.« »Egy olasz menyecske megváltoztatja az hatalmas királyt.«

Csekély eredetiséget árul el Heltai a szövegben; ebből is legtöbb jut a Hunyadyaknak. Nem látta helyesnek, hogy Bonfinius, a Mátyás iránt való kedveskedésből, a rómaiaktól származtatta, »és olaszt csinált belőle«. Tehát azt a népmondát vette föl krónikájába, mely szerint Hunyady János Zsigmond királytól származott. Ezzel kapcsolatban beszéli el a gyűrűs holló mondáját is. Mátyás király születéséről szólva, élvezettel mondja el, hogy »örök emléközetre megajándékozta az várast is (Kolozsvárt) igen nagy és jeles privilegiummal és szabadsággal, melynek a drága levele most is ugyan volna: hogy minden kolosvári ember egy-egy kalangyától kihányja a két-két kévét a dézmába, és az ő gabonáját felrakja az ő akaratja szerint, és haza vigye, ott hagyván a dézmát; szüretbe kedig kádba töltse a sajtóknál a szőlő alatt az ő dézmáját és kiki mind haza vigye az ő mustját: hallhatatlan nagy szabadság. De evel akarta a felséges Mátyás király az ő hazáját felékesíteni. Mert nem minden bokorban terem olyan felséges és híres, neves fejedelem.« Szilágyi Mihály elfogásának »rögtönletes históriája« elkeseríti a szelid Heltait s így szól: »Ebből eszedbe veheted, micsoda iskola legyen az udvar és mint kelljen embernek az fejedelmeknek jó akaratjokba bízni. Az okát nem tudjuk, miért haragudt oly igen reá.«

HELTAI KRÖNIKÁJÁNAK CZIMLAPJA.

THE
MAGAZINE

OF THE
LITERATURE OF THE
NINETEENTH CENTURY

EDITED BY
J. H. VAN DYKE
AND
J. H. VAN DYKE

NEW YORK
PUBLISHED BY
THE MAGAZINE COMPANY

10 NASSAU ST. N.Y.
1870

Egyébiránt szigorúan ítél Mátyás és a nemzet fölött. A király második házasságának leírásához ezt fűzi: »Török császár nem bolond.« Mig a király és mind az egész ország e nagy pompaságba foglalatossá volna és az ország dolgaira semmi gondot nem viselnének, a török császár alattomba negyvenezer törököt bocsátá Szendrő alá, ezt elfoglalták, a jegen által mentek Erdélybe s mig az erdélyiek jól lakának Budán a menyeközben, addig a törökök feldúlták Erdélyt s negyvenezer rabnál többet hajtottak ki Törökországba. »És mikoron az urak megöttek volna az bélest Budán a menyeközébe, visszatérven megtalálták az pusztá helyeket hazájokba.« E veszedelemtől elrettent az egész ország; azután nem-igen nagy merészséggel támadának a törökök ellen. »Mert Mátyás király is asszonyiálkodni kezde és annak kezde mindenbe ködvesködni. Úgy hűle meg az előbbeli törökök ellen való tussokodásától.«

Protestáns voltát és felvilágosultságát, a hol teheti, érezteti Heltai. — Hunyady János halálának elbeszélésénél nem fordítja le Bonfiniusból a pápa gyászát; a Hunyady halálára vonatkozó előjelek közül csak az üstökös csillag megjelenését említi, a Bonfiniustól említett többi csudákat elhallgatja. — A Mátyás halálára vonatkozó előjeleket s az elhalálozás után bekövetkezett, Bonfiniusban felsorolt, csudákat szintén mellőzi. A csehek, morvák, sziléziaiak kiátkozásáról szólván, azt mondja, hogy ezek nem féltek a pápától; pedig Bonfinius azt írja, hogy megrettentek. — A pápa követe üdvözölte a brünnieket, hogy a legragályosabb betegséggel (az eretnekséggel) nem mocskolták be magokat; Heltai nem fordította le, stb.

Különben kedélyességgel, adomákkal is fűszerezte egy-egy helyt a komoly szöveget. — Mikor Mátyás király a moldvai hadjárat után Szebenbe ment, egy szegény asszony házába szállott. Harmadnap múlva, egy péntek napon, horért küldötte az asszonyt. A tűznél olajos káposzta volt egy kis csuporban. Mig az asszony odajárt, Mátyás elévette a csuprot, mind megette az olajos káposztát, a csupor fenekére egy aranyat tett s elszökött. Később azt mondogatta, hogy soha életében nem evett jobb ízű étet az olajos káposztánál és a szalonnás káposztánál, melyet Valentiné asszony házában fogyasztott el.

Heltai beszéli el a kolozsvári bíró ösmeretes esetét is. — Mátyás király Erdélybe menvén, Bánffihunyadon elvált seregétől s álrühában sietett Kolozsvárra; itt leülvén egy mészárszékből, csak úgy lógatta a lábát. A mészárszékkal szemben lakott a bíró, ki a jobbágy néppel sok tűzre való fát hozatott, fel is vágatta s éppen ekkor űzte a poroszlókkal a szegény népet a fa mellé, hogy hordják be udvarára. Így talált egyik poroszló Mátyás királyra és hívta: »Jere te síma orrú, hordj fát!« Mit adsz? kérdi Mátyás. »Ebet,« mond a poroszló s botjával jót vágott a vállá közé. A bíró elé érve, ettől is kérdi Mátyás, mit adsz, ha segíték fát vinni? Takarodj! Hordjad a fát, mondá a bíró, mert különben megkékül a hátad. És szegény Mátyásnak váltig kelle hordani. Hordás közben három hasábra fölirta nevét veres krétával, aztán elosont. Harmadnap múlva

kisérétével vonúlt Kolozsvárra; maga elé idézte a bírót és a tanácsot; a bírótól kérdezte, épül-e a város vagy nem? Nyomorgatja-e valaki a szegényeket vagy nem? A bíró azt felelte, hogy ő felsége oltalma alatt békében él a város, a szegénységnek nincs nyomorúsága. Erre a király megrendelte, hogy menjenek a darabontok a bíró udvarára, hányják szét az új asztag fát, megtalálják köztük három hasábot, melyeken az ő neve van felírva veres krétával; ezeket hozzák elébe a bíró poroszlóival együtt. Miután megtaláltak két hasábot, a király kérde a bírótól: Hol vetted ezt a fát? A bíró dideregve mondá: A jobbágyokkal hozattam. — Ki vágta fel? A bíró hallgatott, de a király riasztására megvallá, hogy a városbeli szegény nép vágta fel. — Ki vitte be udvarodra? És az egyik poroszlóhoz fordulva, mondá neki: Tolvaj! nézd az orromat, sima-e? Tolvaj! most is tűzel a hátam ütésed miatt.

Azután a bíróhoz fordulva, így szólt: Te hamis bíró, agebnek nevezte engem, meg akartad kékíteni hátam, hogy fizetést kívántam a fahordásért. E fákat hátamon kelle hordanom, kezem írása rajtok van, nem tagadhatod. — A szent királyok — szól Mátyás szavaiban az adoma tanulsága — nem azért adták a jobbágyokat, falukat a városoknak, hogy a bírák és tanácsok rabul birják, sőt mivel a szegények együgyűek, az ő oltalmazásuknak terhét raktuk reátok. Te hamis bíró! akasztófára volnál érdemes e törvénytelenységért, de ily szegényt nem követek el hazámon, hanem azt rendelem, hogy harmadnapra üssék le a fejed. Annak a poroszlónak, ki ok nélkül ütötte hátamat, vágják le jobbkezeit, azután akasszák fel; a másik poroszlót, ki a szegényeket kergette, állítsák pellengér alá, három pálczával verjék meg a hátát s azután üzzék ki az országból.

Az erdélyi lázadással kapcsolatban megemlékezik Heltai a brassaiak hűségéről, a miről Bonfinius vagy nem tudott, vagy nem méltatta figyelmére s hallgatott róla.

»Az Mátyás királynak nagy dicsireti« cím alatt szintén Heltai szól a budai óriási egyetem építéséről. Azt mondja, hogy Brodarics István püspöktől hallotta, kinél az egész épületnek képe is meg volt. E tudósítás értékéről Emlékkönyvünk más részében (a 178. lapon) lévén szó, itt csak megemlítjük.

Heltai után sokáig kellett várni, míg valaki újból megírta a magyar nemzet összefüggő történetét magyar nyelven.

ZRINYI MIKLÓS MÁTYÁS KIRÁLYRÓL.

IRTA: SZÉCHY KÁROLY.

I.

Zrinyi Miklós, a nemzeti lélek legnemesebb megnyilatkozása a XVII. században, elbeszélő költőnek és hadtudományi írónak, államférfinak és hadvezérnek egyaránt tüneményes volt. *Magyar* minden ízében, vérénél, nevelésénél, eszejárásánál, nyelvénél erejénél és beszédjének eredeti zamatánál fogva: mégis *európai*, a szó legigazabb értelmében. Nagy eposával *első* epicus léte egyszerre a nyugati nagy irodalmak magaslatára emeli költészetünket, mert Homeros és Vergilius, Ovidius és Propertius, Tasso, Ariosto és Marino haladásának alapjára áll, a mikor művelésébe fog; s bár fogékony és hű tanítvány, olykor sikerrel, olykor meg diadalmasan versenyez mestereivel, mert művészetüket elsajátítja, eredményöket értékesíti, a maga önálló egyéniségét mégis mindenütt megőrzi és mindig elevenen érezteti. A mi annál nagyobb csoda, mert azok egy-egy költői aranykor szerencsés örökösei és kifejezői, míg ő magános tünemény izlésünk hajnalának föltetszése előtt, a mint Arany János találóan kiemelte. Hadtudományi műveivel, a *Tábori Kis Tractának* és *Vitéz Hadnagynak* összes fejtegetéseivel, a korabeli nemzeti védelem javítására törekszik, hogy a régi magyar vitézséget föléleszsze és régi magyar hírnevet felujítsa; mert addig nem akar csüggedni, elveszni, »míg csontjainkban velő, ereinkben vér, míg Isten mennyországban az mi bizodalunk lehet, míg karunkban kópját, markunkban szablyát szoríthatunk. Vagy nem azoktól a vitéz magyaroktól származtunk-e mi, kik kevés néppel számtalan sok ezer pogányokat kergettek? S nincs-e Istennek hatalmában *Hunyady* győzedelmeit, *Mátyás* király dicsőségeit kezünkben is még ujonnan megvirágoztatni?« S magasztos czélja sikere végett fejtegetéseit a magyar közönségnek magyar példákkal világítja meg, magyar tanulságokkal szövi át; *első* hadtudományi író léte mindjárt nemzeti múltunk minden nevezetesebb hadi tényét felhasználja: de eszméit és elveit a római és olasz katonai tudósok munkáiból meríti. A mi azonban a római és olasz katonai irodalomban csak szórványosan kapható meg, azt ő éles szemmel megtalálja és összegyűjti; a mi ott még homályos és határozatlan, az ő lelkében megvilágosodik és biztos kifejezésre jut; mert a foganó és fejledező eszméket és elveket jelentőségök kihatá-

sában felfogja és jelentőségök értéke szerint méltatja, a gyakorlati módokat és eszközöket a maga tapasztalásával vizsgálja és fejleszti; s a mik már vagy kiforrtak és megalakultak, vagy éppen megvalósultak és beváltak, azokat fölszedi és helyökre illeszti. Ily módon bírálva és ítélve, tisztázva és megállapítva eredményeit összefoglalja, elméleti ismeretét gyakorlati tapasztalással őrzi ellen, és gyakorlati tapasztalását az elméleti tudás tételeiben összegezi, s olyan világosan és szabatosan, olyan határozottan és erőteljesen vezeti le és fűzi egységbe, hogy még ott is önállónak látszik, a hol nem eredeti; annak látszik egyéniségének erejénél és feldolgozásának módjánál fogva. Mert az eszméket és elveket annyira vérebe szívtá és gondolkozása készletébe olvasztotta, hogy azok egészen az övéinek tűnnek fel, a mennyiben felfogásai ismérveivé lesznek és írásaiban következetesen meg-megjelennek. Az eszmék és elvek ily módon a mívelt nyugathoz fűzik s a mívelt nyugot katonai tudománya legjelesebb képviselőivel vetekedhetik; de lelkének törekvései és megnyilatkozása módjai annyira a magyarságából folynak, hogy az ő nemzedékében nála tüzesebb hazafi nincs!

Mint államférfi éppen európai műveltségénél, tanulmányainál és utazásainál fogva honfitársainak magasan fölibők emelkedett, mert lángeszén kívül tapasztata az övékénél végtelenül nagyobb, szemhatára szélesebb, felfogása egyetemesebb volt; sőt fölibők emelkedett a bécsi minisztereknek is, különösen az emberek szívébe és az idők méhébe ható tekintetével. Hazai szükségleteinket és nemzetközi helyzetünket nála világosabban senki sem látta, helyesebben meg nem ítélte; II. Rákóczy György szereucsétlen lengyel kalandjától a gyalázatos vasvári béke megkötéseig minden bonyodalmat, minden válságot előre megjelentett, hazája szeretetéből kiáltva és üvöltve, hogy elaluvásáért Isten nemzete vérért tőle számon ne kérje. Bizony, a világeseemények logikáját, mondja Salamon Ferencz, korában úgy, mint ő, senki sem ismerte és nem értette!... S mint hadvezért egész Európa rajongva és csodálva emlegette, dalban és prózában dicsőítette, »hősök hősének, népek diadalának« nevezte, kihez a német tábornokok iskolába járhatnának; a legkitünőbb hadvezérnek, legvitézebb katonának, legbajnokabb lovagnak, legnagyobblelkűbb hősnek tartotta, egyenesen a győzhetetlen Achillesnek, kinek dicséretében a pápa, magasztalásában az egyházi fejedelmek, kitüntetésében a királyok, ünneplésében a nemzetek versenyeztek. Hiszen Magyarország vigasza, Szlavónia világossága, Horvátország szemefénye, Dalmácia támasza, Európa szíve, a birodalom bálványja, a kereszténység dicsósége, a császár paizsa, a Vatikán gyönyörűsége, a közjó leghatalmasabb oltalma s minden emberi törekvésnek péltányképe volt. S a mint idegen ember, *András*, a német karmelita barát énekli róla:

Éjjel-nappal szakadatlan
A törökkel küzködött,
Vérét s éltét ontva gyakran
Győzött minden vész fölött!

Mert a mint idegen testület, a spanyol *Valencia* főiskolája zengi, szívében bátorság, nevében diadal, szemében villám, tekintetében fenség lobogott és fegyverével a szerencse járt. A török annyira félté és rettegte, hogy csak a neve hallatára riadozott; s a török anyák síró gyermekeiket a bölcsőben nevével ijesztették és csitították. Híre nem fért meg Európában, de, *Grueber* jezsuita hittérítő atya bizonyosága szerint, ragyogó fényvel túlszárnyalt az Eufratesen és Gangesen, Khinába, a nagy mogul birodalmába és Persiába.

S minden hadi műveletében vitézség, gyors készség és kész gyorsaság, lelemény, előrelátás, tapasztalat és elméleti tudás egyesült!

S ennek a Zrinyi Miklósnak eszménye és példája Mátyás király volt.

Mekkora lehetett akkor Mátyás?

Lehet-e nagyságának megkapóbb, szinte megdöbbentőbb mértéke?!

II.

Ha Zrinyi Miklós tanulmányaiban elmerül s hadi elveinek kifejtésében, megvilágításában biztató és emelő magyar példára akar hitvatkozni: a legörömebb Mátyásra és atyjára, Hunyady Jánosra hivatkozik; »mert mutasson neki ilyen apát s ilyen fiát egy történetíró, a ki ezer esztendőre fonja is némely királynak származását!« A mikor a tanulmányokról értekezik, nemzetünk történetéből követésül a mi dicsőséges Mátyás királyunkat említi, ki alig szabadula ki csehországi királynak fogságából, a hol tanulásnak adta vala magát, hogy mindjárt nagy király, nagy vitéz ember lón belőle. A mikor a hazai képzett katonatisztek lehetőségéről emlékszik meg, mindenekelőtt az ő korára mutat, mert Mátyás király idejében nem keresett a magyar másutt tisztviselőt, hanem Magyarországon. A mikor a vezérnek figyelmébe ajánlja, hogy szerezzen jó értesülést az ellenség minden szándékáról, de a maga seregének hangulatáról is, Mátyás szokásaként felhozza, bizonyosan valahol olvasta, hogy a maga tájékozása végett olykor a tábori szállásokon hallgatózott. A mikor a vitézség sok mesterségéről, fogásáról szól, a mi Mátyás királyunk jut eszébe, kit soha dicséret nélkül nem nevezhetünk. A mikor a hadi ékesszólás hasznát dicséri, a kitűnő nevek közül az ővét nem feledi ki; s a mikor a fegyelmezés és parancsolni-tudás érdemét méltatja, legelőször megint reá utal, mert Mátyás király azt cselekszi vala a magyarral, a mit akart. Általában a mikor a korabeli magyar hadi tudás hiányairól, a régi vitézség és régi dicsőség lehanyaglásáról, a honvédelem javításának föltételeiről és módjairól beszél, gondolkozik és töpreng, az ő alakja, az ő kormányra ragyog fel vigaszul és reményül előtte. Csak oda tér lelke, mikoron elfárad: ott nyugtot találhat!

Csodálkozhatunk-e aztán, hogy a mikor a nemzeti királyság fényét és hatalmát akarja magasztalni és megrajzolni: az ő személyében magasztalja és rajzolja meg?

III.

Zrinyi Miklós 1655. júniusának végén a gyűlölséges országgyűlésről háborogva és kedvetlenül tért meg csáktornyai várába. Nádorságra törekedett, de hiában egyesítette pártjában a horvát-szlavon rendeket, az erdélyi fejedelem révén a felvidéki protestáns követeket, a szabadságszerető és alkotmányféltő köznemeseket s a jelölés biztosítása végett hiában járta meg Bécsset, a hol a német urak nagy tiszteességgel fogadták, — Lippay és az udvar kijátszásából annyi tehetsége, báni és vezéri érdeme, országos népszerűsége és pártja többsége ellenére a jelöltek közül kimaradt: Pálffy Pál gróf örökébe Wesselényi Ferencz, a murányi szerelmi regény hőse ült. A szabad királyválasztás, a magyar alkotmány sarkalatos jogát az örökletes királyság tervével szemközt a hazafiakkal együtt megmentette ugyan; de Lippaynak és társainak hatalmaskodó, fondor, világi urakat tapodó és nemzetet rágalmazó viselete, beszéde még sokáig és mélyen foglalkoztatta. Hogyan is feledhette volna egykönnyen erőszakosságukat, alacsonyosságukat? Hiszen a katolikus papság a »lator, áruló érsek« vezetése alatt Lipót örökletes királysága érdekében az alkotmányos ellenzék, különösen a protestánsok ellen egész féktelenül és szemérmetlenül izgatott, sőt a pozsonyi utcákon gyalázkodó alkalmi iratot szórt el, a miből a pénzverő ház előtt Zrinyi Miklós is talált egyet. Ez az írás a nemzet államfentartó erejét becsmérelte és koronája jövedelmét kisebbitette s az esetleges nemzeti királyságot a köz- és magánérdek romlásának hirdette, Mátyás uralkodásának tetteit és terheit hánytorgatta, hogy mindezzel szégyenszemre arczába vágja a magyarnak, mikép a magunk erejéből sem a végbeli vitézlő népet, sem a rendes sereget fizetni, sem a királyt vagy fejedelmet eltartani, sem az idegenek segítségét megnyerni, sem hadtudományunk hiányában hadat vezetni nem bírnánk. Hiszen kitűnő, tapasztalt vezéreink nincsenek, a kik várakat, városokat, erősségeket megvenni vagy építeni tudnának, háborúban a szervezéshez, csatarendhez, vezényeléshez értenének.

Zrinyi Miklós nagy szívének minden érzése lázongott ezeken a nemzetietlen rágalmakon, s az őszzel, báni dolgainak végzése és a posavinai meg sziszeki lázadó jobbagyságnak leverése után, tollához nyúlt, hogy faji szeretetének fel-felcsapó hevével és a történeti igazságnak büszke erejével megfelelően reájok.

Így született meg elmélkedése, a magyar irodalom *első* tanulmánya Mátyás királyról.

IV.

Zrinyi Miklós Bonfini nyomán halad, annak könyvéből veszi az anyagot, de érdemileg teljesen önállóan méltatja Mátyást; az erkölcsi, állambölcseleti, kormányzati és hadművészeti elvek és követelések szempontjából nézi és ítéli meg; szerkezetileg pedig az események történeti rendjének követése mellett is a bevezetés és befejezés lendületének erejével bizonyos művészibb összhangba hozza.

Bevezetésében meggyőzően hangoztatja, hogy a nagy uralkodók és nagy történetírók egymással összefüggésben vannak, mert azok dicsőséges élete és pályája éleszti az írásra való kedvet és növeli a tehetséget: egy Nagy Sándor, egy Julius Caesar mennyi fényes elmét ihletett és szólaltatott meg? S ha a magyarnak nincsenek ékes tollú történetírói, nem annyira az íráshoz való nemzeti restségének, mint annak tulajdoníthatjuk, hogy meghaltak a Mátyás királyok, mert sok száz esztendeig kell a természetnek fáradni, a míg oly embert alkothat, minő Mátyás volt. S mivel ezen az alkotmányán sokat fáradt, hihető, hogy meg is fáradt, másnak építésére való megnyugvása ez idő szerint inkább kívánható, hogysen remélhető. Ezért veszi ő jegyzésbe Mátyás királyi erkölceit és dicséretre méltó dolgait, hogy alakját legalább elméjében támaszsza föl. Ezzel aztán reátér a Hunyady-ház eredetére és mondáira, Hunyady János ragyogó személyére, mert a magyarok ennél a szép karbunkulusnál, ennek a világosságánál látták meg Mátyást, *ki az apja érdeméért lőn király*. Majd ismerteti a választása körülményeit, különösen a fegyveres kéznek és erőhatalomnak befolyását, minélfogva példának nem kell éppen tartanunk, mert nem jó volna, ha szabad országban ily módon kellene mindenkor királyt választani; de ha a magyar Mátyás királyra találhat, másszor is éljen a választás ilyen módjával. Aztán el- vagy inkább megbeszéli életének és uralkodásának minden nevezetesebb mozzanatát: Frigyes támadását és legyőzését, Giskra megfékezését és megnyerését, Ali beütését és kiverését, Jajcza megvételeit és Mohammed szultán megszabadását, Mátyás hálátlanságát Szilágyi Mihály iránt, annak mentségét és Isten büntetését a zborníki kudarczban; Erdély és Moldva zendülését és lecsillapításának módját, a cseh háború vallásos ürügyét és igazi okát, Vitéz Jánosnak és társainak elpártolását, Kázmér lengyel királyfi behívását és kimenekülését, Mátyás boroszlói hadviselésének mesterfogásait, Szabács megszállását és elfoglalását, Beatrixszal való házasságát, a Frigyeszel való viszály újabb kitörését, a minek oka Bonfini szerint főleg az volt, hogy *német és magyar fő sohasem lehet egy fő*, vagyis sohasem érthet egyet. És szembeállítja egymással a két uralkodó jellemét, megokolja a Mátyás hadjáratát, hibáztatja a tanácsban való szavazatát, megemlíti a velenczések berzenkedését és kemény megfenyítését; a törökök kedvezőtlen helyzetét, minélfogva Mátyásnak és Frigyesnek ellenők kellett volna egyesülten fegyvert fogni; de Isten dolga, hogy a két elme meg nem egyezhetett, a mint a németek és magyarok nem egyezhetnek meg sohasem. Majd rajzolja Mátyás belátását a politikában, sikerét a háborúban, személyes vakmerőségét a veszedelemben, parancsolni-tudását mindenekkel szemben. Végül előadja halálának körülményeit és a nagy esemény csodajelenségeit, magasztalja érdemeit s védelmezi hibáit, különösen a borra és szerelemre való hajlandóságát; hiszen, a szentekről nem is szólva, alig van király, ki ebben nem botlott: Dávid, Salamon, Nagy Sándor, J. Caesar és IV. Henrik, a navarrai. Mátyásnak hirtelen volt a

haragja, de gyors a kegyelme is; a szerencséje pedig nagy, szorgalmatossága véghetetlen, fáradsága untalan, bátorsága győzhetetlen, vigyázása megcsalhatatlan; miért dicsőségben élt és halt, — neve, tisztessége örökké fenmarad!

A tanulmány történeti értekezés, de nem oknyomozó, hanem elmélkedő, mint a címe jelzi. Az író benne a történeti eseményeket és tényeket, Mátyás életének és uralkodásának mozzanatait elemzi, bírálja, magyarázza, megokolja, a maga gondolataival és megjegyzéseivel új színbe, új megvilágításba helyezi. Fejtegetéseiben nem oly rendszeres és mélyreható, mint Macchiavelli, hanem élénkebb és közvetlenebb nála, hangjának változatosságánál és alanyiségénél fogva. Mert míg az ismert dolgok új színében és új megvilágításában Mátyás alakját az ember, király és hadvezér összhangzatos egyéniségével és tüneményes nagyságával a maga viseléséből, eljárásából, hadakozása módjából élénk rajzolja: addig személyes felfogásának, gondolkodásának és érzésének őszinte feltárásával önmagára és saját korára is érdekes sugarakat vet. A Mátyás lelki képe mellett az ő lelki képe is tisztán látható, annak a céljai és törekvései ismertetésében a maga céljai és óhajtsai is megszólalnak; például a magyar Mátyásért rajongva a nemzeti királyságért rajong s bár elismeri, hogy a megválasztása erőszakos volt, egyenesen biztatja a nemzetet, hogy ha Mátyásra találhat, másszor is éljen a választásnak ilyen módjával; például a cseh háborúnak vallásos örve alatt való megindítását elítélve, a korabeli katolikus fejedelmeket ítéli el, kik az eretnokség ellen fegyvert fognak s a korabeli katolikus papjainkat rója meg, kik éjjel-nappal szegény országunkban buzgóság neve alatt lutheránusok és kálvinisták ellen szónokolnak, reájok hadakoznak és kiáltnak, nem meztelen igazsággal és isteni tanítással, hanem haraggal és gyűlölettel, sőt ha lehetne, tüzzel-vassal; holott Krisztus nem tanítja vala a fegyveres térítést és szent Péter a saját oltalmára sem fogott kardot; például Vitéz Jánost a politikába avatkozása miatt kárhoztatva, a korabeli főpapságot kárhoztatja, mely főfeladatának tartja, hogy az ország kormányzásában való ártalmas szereplésével a világi urakat tapodhassa és gázolhassa; holott nem ez volt Szent István szándéka s a főpapság nagyravágyása csak a királyok szelidsége és hanyagsága miatt hatalmasodott el; például a Mátyás elhibázott török politikájáról szólva, III. Ferdinánd rossz tanácsosai ellen fordul, kik a királyt a törökök megtörése helyett a magyarok megrontására ösztönzik. A múlt idő dicsőséges emlékeinek és gyarló tévedéseinek megbeszéléséből így csap át renddel-renddel a maga vágyának, türelmességének, panaszának és bizalmatlanságának megszólaltatásába; elmélkedéseinek tanulságai így lesznek kétszeresen érdekesek: önmagukban és vonatkozásaiknál fogva. S e vonatkozások akár az íróhoz, akár nemzedékéhez fűződnek, mindig korszerűek, és a tanulságok is kétségtelenül korszerűsége vallanak. Mátyás alakját ugyan föltámasztani, az ő királyi erkölcsaire és dicséretes dolgaira emlékezni mindig gyönyörűség, még ha hibáit nem hallgatjuk is el, a mint a

mi írónk el nem hallgatja; de különös gyönyörűség lehetett akkor, a mikor az idő eseményeinek hatása alatt véle önmagáért és fajáért vehetett elégtételt.

S a mi a tanulmányának maradandó értéket biztosít, az különösen az az egyetemes néző és ítélő szempont, melyből Zrinyi Miklós a király alakját és

Matyas Kiraly élete röl való elmélkedések

Az dicsőséges Királyoknak életük és vitéz tetteik
a mai nem csak emálnak az iróknak kívánságot az ő dicséreteket
írni de fői nevelnek bennük ékesszólást. Az Nagy Sándor éle-
te hány ékes beszédű historia vő elméket emélt. Julius Caesar
vitéz Terenységhe hány Panegiristat talál. Ez en vért mint más fő
királyoknak is kinek kinek maga országában való maga vitéze-
sége elméket az irásra indítot. És neha a mi Magyar Nemzetünk
minden korban inkább vitézségnek eseli kedetiben gyönyörködöt hogy
sem a maga dicsőségének le irásában fáradozott volna. Mindazon
által sok vitéz királyunknak tudókilo neve köztünk is indítot
is irókat a kik elég ségesséki voltak a Magyar is nevet örök felede-
kenységből dicsőségbe és világra ki hozni. Ha azért most ékesszól-
ás Historyánk mit emélt nem tudom mit hagyni. Nemzetünk irás-
his való zsefének amora mint amaki hágy meg voltak. Matyas Ki-
rályok s más eméltnek kik más tanarok ny elméket és nevezetesen
okokat adának az ékesszóló iráson. Holot amaki a dicsőségűes
királynak halála után ha lett királynak mások is olyanok a magio-
győzteséges pennánk István fánk nem csak királynal töltöve, vő ma
moz és Resorvet panaszoktól kihal Historyát, hanem talál vő ma
más örömeire is leylul, kívül Quir. Curci. Livius. Plutarchus
ha meg nem győzté volna, de bizony egyaránt jért volna. Vitéz
mi sem hira ingit amiki vitéz elméket, ép vő ma országunk is. Bn-
da köszeptől ma. Ha nem egész köre dicsőségnek le alab bizony Ma-
yar országunk de nem mind emélt Seculumban. *Fülsz. Fenyő és Solt*

Az első magyar essay (Zrinyi értekezése) Mátyásról.

hadakozását szemléli. Nem hazafiaskodik és áradozik nagyzolva, hanem a hadi tudomány vagy hadi művészet legfejlettebb elveit követi bírálatánál és személyes vonzalma ellenére a tárgyias hangot megőrzi, akár csak a *Vitéz Hadnagyban*. Különben is a két munka sokban megegyezik: vagy egészen egybevág, vagy

annyira összefügg, hogy a tanulmány számos állítása a Vitéz Hadnagy tételeire támaszkodik s értéséhez és méltatásához ezek ismerete szükséges. Mert megesik, hogy a mit az író a Vitéz Hadnagyban kifejtett, a tanulmányban csupán pedzi, mintegy emlékeztetésül. A mikor például a jajezaí és zborniki futást szóba hozza és megrójjá, hogy mind a török császár, mind a magyar király vétkezett a hadi szabályok ellen, mert nem szerzett eleve hírt az ellenségről, csak röviden veti oda: mire valók voltak a kémek? — mivel fontos feladatukat és szolgálatukat a Vitéz Hadnagyban már úgyis tüzetesen kifejtette. S a mikor a hír hatásáról, Julian bíboros szerepéről, Fabius Maximus halogatásáról s a parancsolni-tudás mesterségéről emlékszik meg, hasonlóképpen csak röviden, csak hivatkozásként teszi, mivel mindezekről a Vitéz Hadnagyban már ismételve bővebben nyilatkozott. Mostani szavai és példázásai csak ezekből a nyilatkozatokból világosodnak meg, általok érthetők és méltányolhatók teljesen. S a mikor a Mátyás hadviselésében a király serénységéről, az idő jó megválasztásáról, sokféle mesterségéről és fogásáról, mindenről való gondoskodásáról, a diversiója hasznáról, példájának hatásáról, a csatabeli helyéről és személyes bátorságáról, a hadi tanácsban való szavazatáról és életének szerencséjéről beszél, fejtegetése nem egyéb, mint a Vitéz Hadnagy elméleti tételeinek gyakorlati alkalmazása; vagyis Mátyás tulajdonságainak és dolgainak megítélésében azokat az elveket értékesíti, melyeket ott felállított. A Vitéz Hadnagy soraiból csendül meg újra az író kedvenc latin példabeszéde: »Non licet in bello bis peccare«; s a Hypocrates ismert velős mondása is: »Ars longa, vita brevis, occasio praeceps«.

A tanulmány hangja már nyugodt és komoly, írónk háborgó haragja már kiforrt és látása a helyzet megítélésében tisztult: de a gyűlésbeli keserű tanulságainak ize még kiérzik a papság türelmetlenségének ostorozásában és az érsek politikába-avatkozásának kárhoztatásában; s kiérzik a Ferdinánd rossz tanácsosainak megbélyegzésében és a Mátyás haragjáról szóló »német historicus« ellen való ingerültségében is. Minden szó, mely a magyart becsmérli vagy Mátyást bántja, az ő nemzeti érzését sérti. Kedélyének ebben a hangulatában támasztja vala fel Mátyás alakját elméjében; tanulmánya az ő honszerető lelkének megnyilatkozása és vigasztalása; a magyar Mátyásban a nemzeti király vitézségét és dicsőségét magasztalja. Hiszen még annak megemlézéséről sem feledkezik meg, hogy Mátyás milyen méltóságosan és királyi módon vendégeli meg táborában a békére szorított királyokat; nem volt ott semminek hija, nem kellett ott sem futkosni, sem kölcsön kérni másoktól pohárszékeket, poharakat és egyebet. Jól esik történeti ténynyel, példával mutogatnia, hogy Mátyásnak, a nemzeti királynak korában, a magyar koronának dús jövedelme, tündöklő ragyogása volt; udvara Mars iskolája lévén, a hadi tudás, rendtartás és hadviselés virágzott s a nemzetet uralkodójával az idegen népek félték és tisztelték. Természetes ennél fogva, hogy a nemzeti királyság felújítására áhitozott, hiszen egyenesen biztatja a magyart,

hogy ha Mátyásra találhat, másszor is válaszsza meg, másszor is éljen az erőszak módjával; s természetes, hogy az új átalakulás esélyénél magára is gondolt, hiszen ha Mátyás az atya érdeméért lön király, miért ne lehetne ő a szigeti Zrínyi Miklós érdeménél fogva, a kit nagy eposában következetesen atyjának nevez vala. De mindabból, a mit az országgyűlés folyamán az erdélyi fejedelemlről mondott és annak írt, nyilván következik, hogy a nemzeti királyság felújításánál ekkor első sorban mégis a *Rákóczy személye forog eszében*, kinek megválasztására nemcsak az apja, az öreg fejedelem érdeme, de a személyes sikere is elég ajánlatul szolgálhatott! Rákóczy halála után, a gyalázatos vasvári béke korában, *Molin Alajos*, a bécsi velencei követ egyenesen az ő személyére gondolt, bizonyosan nem az ő tudta nélkül, sőt fölkérte a francia követet, *Gremonville* lovagot is az ő rábeszélésére, hogy álljon a magyarok élére és választassa magát királyukká!

A Mátyás-tanúlmány a nemzeti királyság dicsőítése, nemes és hazafias válasz a múlt gyűlölséges országgyűlés nemzetietlen rágalmaira; de egyszersmind a Mátyás királyi és emberi nagyságának fényes rajza, melyet harmadfél század haladása sem sodort homályba. Az első magyar történeti essay úgy vonúl be az irodalomba, hogy az érzelmes, elmélkedő szépprózának ma is, harmadfél száz esztendő után, oly becses termése, melynek sem a polgári, sem a katonai középiskolák olvasó-könyvéből nem volna szabad hiányoznia. Mert kelthet-e magyar ifjában valami fenségesebb benyomást a nagy királyról, mint a tünémenyes Zrínyi Miklós hódolata és magasztalása, mint az ő abbeli vallomása és kijelentése, hogy a természetnek sok száz esztendeig kellett fáradozni, meddig oly embert alkothatott, minő Mátyás, a ki világ és országok bomlásának gyógyítója s a maga nemzetének megvilágosítója legyen?!

AZ ÉPÍTÉSZET MÁTYÁS KIRÁLY ALATT.

— KIVONAT EGY NAGYOBB TANULMÁNYBÓL. —

IRTA: PASTEINER GYULA.

Mátyás király úgy áll előttünk, mint az Olaszországban keletkezett új műveltségnek első s legtokéletesebb képviselője, a renaissance-politikának, az irodalomnak, az úgynevezett humanizmusnak és művészetnek meghonosítója Magyarországon. Minden ízében igazi renaissance-egyéniesség és uralkodó volt; nem lehetett el humanisták és művészek nélkül, kik hírnevét szolgálták és udvarának fényét emelték. Nagy politikai sikerein kívül az irodalom és a művészet fejedelmi pártfogása és ápolása teszi uralkodását történetünk egyik legfényesebb korszakává, mely megfelelően lelkes és alapos kutatás tárgya volt már korábban is, de kivált az újabb időben. A rávonatkozó adatokat történettudományunk fölmutatta, egybeállította és, számos könyvben földolgozva, a nemzet közkinésévé tette.

A hatalmas fejedelemtől meghonosított és ápolat művészetek egyik ágáról, az építészetéről elég hű képet alkothatunk magunknak, ha a rávonatkozó adatokat helyes szempontból vizsgáljuk. Különösen két körülményre kell figyelnünk. Az egyik az, hogy a különféle kútfőkből merített adataink egészen általános természetűek; a másik az, hogy a Mátyástól meghonosított művészetek minden ágára vonatkozó adatokat nem szabad egybefoglalni. Jóval világosabb képet nyerünk, ha a művészet egyes ágait egymástól elválasztva, külön-külön teszszük vizsgálat tárgyává, kivált pedig, ha a művészet egy és ugyanazon ágát illető adatokat természetük különfélesége szerint egymástól elválasztjuk, külön csoportokba osztva maguk közt összehasonlítjuk.

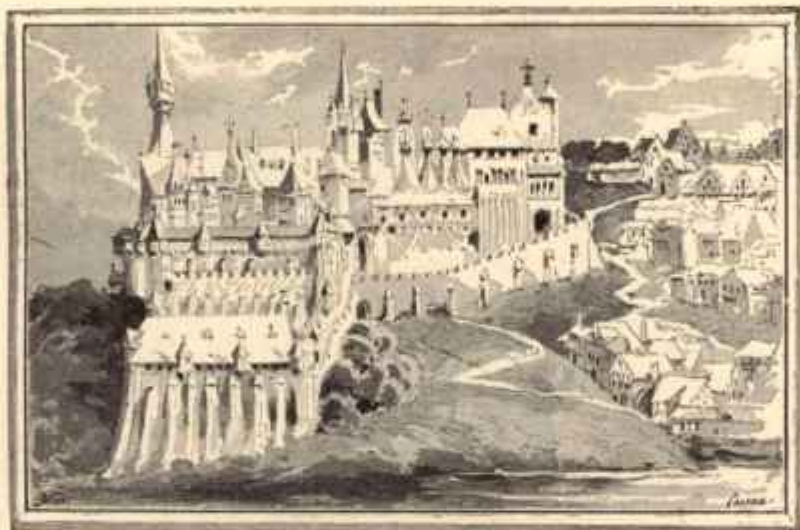
Tubero Commentáriusának első könyvében a 14. §-ban azt mondja Mátyásról, hogy Magyarországot annyira földiszíté építményekkel, hogy majdnem utólérté az építményekben igen gazdag Németországot. Ilyen vagy Bonfiniből kölcsönzött dicsőítő általános szólásokból nem merithetünk helyes ismeretet.

A művészetek történetének legfőbb kútfői az emlékek; ezeknek hiányát semmi sem pótolhatja. A Mátyás király idejébéli csúcsíves építészetnek több emléke maradt fenn, az általa meghonosított renaissance-építészetnek azonban csak csekély töredékei kerültk el a pusztulást. Ennélfogva a rajzolat és az írott

kútfőkre vagyunk utalva. A rajzolt kútfők közt legjelentékenyebb a Schedel-féle Krónikában levő kép, mely Budavárát ábrázolja Mátyás idejében. Ez sem egészen kifogástalan. Van több későbbi keletű rajz, de a milyen értékesek ezek topographiailag, építészeti szempontból annál kevésbbé használhatók.

Az írott kútfők önmaguktól két csoportra oszlanak. Az egyik csoportba tartoznak azok, melyek a Mátyástól emelt építményeket írják le. A másikba azok, melyek a Mátyás idejében Magyarországon járt építő művészekről szólnak.

Hogy a kútfőknek ilyenén két csoportra-osztása mennyire kínálkozik önmagától, arról meggyőző az a körülmény, hogy az egyik és másik csoportbeli adatok nincsenek egymással semmiféle kapcsolatban. Az építményekről szóló kútfők a semmit mondó általánosság eredeti hibáját még azzal sem pótolják,

Buda vára Mátyás korában.
(A Schedel Világkrónikájában levő metszet után.)

hogy legalább egy épületnek az építőjét neveznék meg. Ha ezt csak egyszer nem mulasztanak el, talán az építő művész személyéből lehetne következtetni azt, a mit a leírás elhallgat. Viszont a Magyarországon járt építészekről szóló kútfők nem mondják meg, valjon az illető építész itt épített-e vagy mivel foglalkozott; és csak egyetlen kútfő van, mely megjelöli, hogy az illető építész mit épített.

Az első csoportbeli kútfők között első hely illeti meg Bonfiniét. Mátyáshoz, udvari humanista minőségénél fogva, közeli viszonyban volt, de e viszonyt igazi humanista hizelgés jellemzi, noha ennek gyanuja ellen erősen védekezik. Följegyzései terjedelmesek ugyan, de terjedelmességük üres bőbeszédűség; csak elvétve találunk bennök egy-egy kifejezést, mely az épület művészi alakítását sejteti. Ilyeneknek vehetjük például azt, hogy Mátyás kivált az olyan épületekben

gyönyörködött, melyek a régiekkel, t. i. a klasszikus korbeliekkel versenyeztek. Ez időben a csúcsíves építést tartották újnak; a renaissance-építés, mint a klasszikus folytatása, volt a régi.

Forrásunk elmondja, hogy Mátyás Visegrádon lucullusi villát építtetett, melyben külön lakosztálya van a királynak, külön a királynénak, külön ebédlőik, nappali termeik és hálósobáik, nagyszerű ebédlő-termeik rekeszes, csillogó mennyezetűek. Vannak ott aranyozott folyosók, nagy költséggel márványból épített kútak, nagyszerű rácsos ablakok, gazdag kincstárak, éléskamrák, márványból faragott kúttal készített nyílt pihenőhelyek. Hasonló a tatai várkastély leírása. A budai várról megtudjuk tőle, hogy ott a Zsigmond királytól emelt épületen kívül (Friss-palota) nem volt semmi megtekintésre méltó és hogy Mátyás a várat díszesen fölépítteté. Fölsorolja az épületeket, azok helyiségeit s ismétli, a mit Visegrádról mondott.

E leírások abban is egyeznek, hogy csak elvétve találkozik bennük az épület művészeti mivoltát hozzávetőleg megjelölő kifejezés. Ilyenek: a könyvtár előtt félkörű fülkével bíró boltozatos, kerek szoba, a boltozatos termek, a rekeszes mennyezetű szobák. A díszítményeket nem jelöli meg úgy, hogy az épület művészetére lehetne következtetni; a mit mond, egyaránt illik a román, a csúcsíves, a renaissance-építészetre. Legjellemzőbb adat, hogy Mátyás a Zsigmond-féle palota homlokát az eresz alatt hármassal (triglyphos), tehát a klasszikus építészetből kölcsönzött szerkezeti formával díszítette. Bonfini leírja a Mátyás királytól Székesfehérvárott maga számára építtetett sírkápolnát is; és a leírásból világosan kiderül, hogy a kápolna csúcsíves volt.

Szinte hihetetlennek látszik, hogy Bonfini, a ki Filarete Averulino könyvét az építészetéről olaszból latinra fordította, ily járatlan legyen az építészet terén és ne tudná, hogy egy épület leírásában mi a lényeges és mi a mellékes. Ezt az ellenmondást azonban eloszlatja Averulino könyve, mely az építészetrel nem annyira művészi, mint inkább technikai szempontból foglalkozik. Bonfini irályát egészen természetesnek fogjuk találni, ha tudjuk, hogy Averulino könyvében az összehordott anyag nincs rendezve, hogy a könyv unalmasan bőbeszédű, hogy irályája czikornyás és tele van latinismussal. A fordító teendője az volt, hogy az olasz könyvben levő latinismuszokat bele írja a latin fordításba. Nem szükséges, hogy azokat megértse. Nem is értette meg, a mi azonban nem akadályozta, hogy azokat Mátyás építményeinek leírásában ismét hasznosítsa.

A pfalzi gróf követe, ki jelen volt Mátyás és Beatrix menyegzőjén, jelentésében leírja az ünnepélyeket. Építészetileg csak egy érdekes följegyzés van a jelentésben. Azt mondja, hogy a budai királyi vár nagy ebédlőjének közepén kőoszlop állott és körülé négyszögű pohárszék volt nyolcz polczczal. A jelentés egyébként az ünnepélyek szertartásait és azok külső fényét írja le. Azonban ez az egy adat is becses volna, csak kár, hogy nem mondja meg, valjon a

CONTENTS

THE HISTORY OF THE
CITY OF LONDON
FROM THE FOUNDATION
OF THE CITY
TO THE PRESENT
TIME
BY
JOHN STOW
ESQ.
OF THE MIDDLE TEMPLE
IN LONDON
PRINTED BY I. B. AT THE
PRINTING-HOUSE OF
JOHN STOW
IN LONDON
MDCCLXXII

REVI

Buda urbs hungarie clarissima regum sedes: in litore danubij sita: hungaria enim vltra et circa danubiu latissimas terras occupat: quod circa danubiu est: olim pannonia fuit. que ab oriente meliam ab occidente noricum habuit. septentrione et danubius. austrum illius monges excepere: que transdanubiu hungaria vocatur: pars scythie prius erat: duasque gentes habuit gepidas qui contermini germanis fuerunt et dacos. nō qui nunc daci vocant: quorum rex ad oceanū germanicū: inter suetiam et saroniam latissimū regno: sed palustin potius. nam hii dani melius appellant: sed qui ea loca tenuerunt: que nunc transilvaniam occupant verna malachis in corone specūe montibus cincta. In hac parte engarie que gepidarū fuit adhuc territoriu est quod sepulū appellat: pro gepudio. Hungaria aut terra ferax: ubi aque riuus habet in quo mersa semina materiam cupru veniunt: gleba illic frumentum fructifera. aurum et argenti diuites venerat: salubris: terra opimis copiaranda. nisi sua se ebrietate corrumpere. Cum vero buni in scythia multiplicati essent: in vnu congregati: edificant caputaneos: occidentales regiones ingressi: bellos et cumanos albos: inde ruthenos: terrarū nigros cumanos. et vltimū ad nīcā flumen teysch puenere. Admā longobardus qui pannoniā gubernabat: primo eos repulit. Tandē postea possessione pannonie regionis potuit. Anno dñi quadringentesimo primo Arbila qui hungarico idemate ethele ductus est. et buda fratre eius supruent. Arbila in regni dignitate extulerunt. In ciuitate scymbria sedem elegerunt. Et ex inna et ambione ceteras regiones molestare instituta: bleda fratre suum regiminis parripere fecit. Et in subiectas nationes principē constituit. Interea rex hunorū dum regnū intra pannoniā cū fratre bleda vel bu

da generet. macedoniā misit et achaiā vtriusque tracias: immanissima rabie deuastaret. Inde cū scymbrie terminaret. buda frater eius terminos sui regiminis trāse gisse ac regnū in eius absentia operasse accusat. Et cū scymbria in recessu suo urbem athile vocari cepit. Buda vō illā a suo nomine budamara appellauit. Quod obrem bleda germanū suū regniq. consortē prius manibus tenuit. Et in danubio precipitari fecit. Inde nouo edicto urbem athile vocari iussit. Idem id nō obseruantes illā budamara vocauerunt. Hungari vō usque in hūc diem obuda vocant. Theutonū edictū regio magis formidat: ciuitatē ob metu etzelpurg id est urbem athile vocauerunt. In scymbria deinde arbila quinq. annis quieuit. Speculatores ad varias regiones ordinā. Post prospera deinde tpa buda prima hungarie condita: que ex parte montuosa est: si verbis suis inspicias. Cuius loci conditio ea est: ut nec quicquam inueniatur: nec certe amicus in tota ferme hungaria inueniri possit. In ea nōnulla exant religiosorum monasteria celeberrima. alijsq. publicis priuatisq. edificijs ornatis: ceteris in ea regione vrbib. euasit clarissima. Ideo regia dignitate insignita. et basilica mētib. et arce pulcherrima: quā arcem predarā (sicut et alias arces in tota hungaria: p. cipue miscegradū cultū nobile ubi corona regia obseruatur exornatur) ita adhibitas ex corum rex hungarie miro decore ornauit. Cūq. nūc antiquis monumentis pferendū in qua muri crassissimi: et aule celeberrime esse referunt. hanc pferunt bister germanicus fluminis: qui deinde septē bosijs pontum influit. Septimū in pignū ad palustin specū nō habet: qd anni coparet. Priora quatuor ita magna sunt: ut p longitudinem. xl. milia passū nō misceant equorū: disceq. baulū incorrupto teneant sapore.

BUDA LEIRÁSA SCHEDEL KRÓNIKÁJÁBAN.

gy
Ez
kl

m
n
ny
kí
fa
A
(F
di
Vi

ép
el
m
m
iv
fè
ép
ki
vi

a:
és
el
ai
eg
az
he
h
s
ly

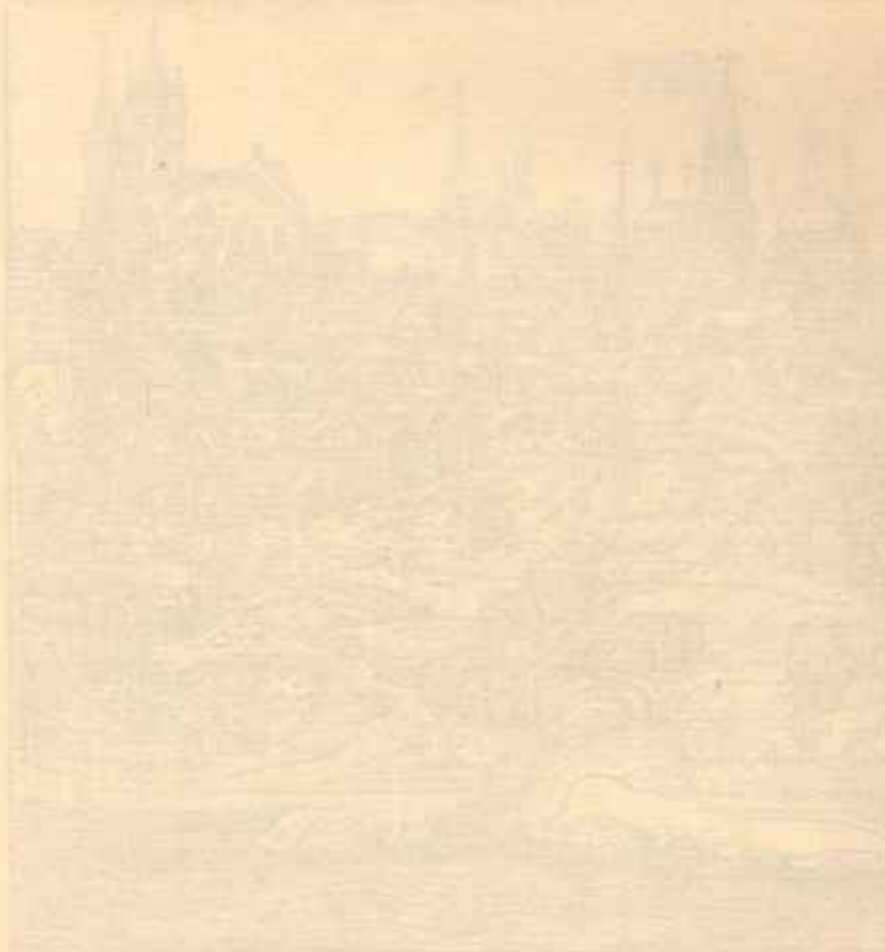
te
a
k
e
e

MEMOIR

1807

WILHELM VON HUMBOLDT

Le 10 Mars 1807. J'ai l'honneur de vous adresser ci-joint le rapport que vous m'avez demandé par votre lettre du 27 Février. J'ai cru devoir vous le présenter sous la forme d'un mémoire, et non d'un rapport, parce que je n'ai rien de personnel à vous dire, et que je n'ai que des faits à vous rapporter. Je vous prie d'agréer, Monsieur, l'assurance de ma haute estime et de mon profond respect.

WILHELM VON HUMBOLDT

Zsigmondtól vagy a Mátyástól emelt épületek egyikében volt-e a nagy ebédlő terem, mely a közepén álló oszlop tanúsága szerint kétségtelenül csúcsíves művészetű volt. A budai királyi palota kibővítése alkalmával ezen oszlop törzsének alsó része eredeti helyén előkerült.

A többi kútfők későbbi szemtanúk följegyzései. Közülök különösen kiválik

Mátyás budai palotájának maradványai.

Ursinus Velius (*De Bello Pannonico*), ki topographiai tekintetben sokkal világosabb képet nyújt, mint Bonfini. Föltűnő, hogy míg egyrészt határozottan azt állítja, hogy a városban, mielőtt a törökök fölgyújtották volna, úgy a kereskedőknek mint az előkelőknek, többnyire olasz renaissance-művészetű nagy házaik voltak (*aedibus plerisque ad Italicorum aedificiorum symmetriam constructis*

perinsignis fuit), másrészt a királyi vár építészetéről sem ezt nem mondja, sem egyébként tájékozást nem nyújt. Visegrád várát szintén csak általános kifejezésekkel dicséri.

Egy másik kútfő, Oláh Miklós (*De Hungaria et Attila*) szintén bámúlja Mátyás építményeinek pompáját és hozzá teszi, hogy egyedül Párisban, a parlament épületében látott egy szobát, ott is csak egyet, mely művészi diszre hasonlít a budai termekhez. Ugyan e szerző a könyvtárról és a könyvmásolókról szólva, följegyzí az utóbbiak főnökének a nevét: Felix Ragusinus Dalmata. Tehát az épületeket bámúlta, de azokat leírni elfeledte s építőik nevét is elhallgatja, a könyvmásoló nevét ellenben följegyzí.

A felsorolt kútfőknek építészeti szempontból való fogatkozásait a későbbiek sem pótolják.

A Mátyás idejében Magyarországon járt művészekről, illetőleg építészekről szóló kútfők éppenséggel nem osztatják el a homályt. Aristoteles Fioravanti, Benedetto da Majano, Chimenti Camicia, Baccio Cellini, továbbá Traui Jakab és János olyan névsor, mely sokat ígér; de ha végig nézzük a magyarországi tevékenységre vonatkozó adatokat, nagy lesz csalatkozásunk. Egyikről sincs följegyezve, hogy mit épített.

Chimenti Camiciáról tudjuk, hogy a magyar király szolgálatában állván, annak palotákat épített, kerteket, szökőkutakat, templomokat, erődítményeket és más egyéb fontos építményeket alkotott, diszítményekkel, vésett művekkel, művészi erkélyekkel és egyebekkel ékesített, melyeket Baccio Cellini nagy szorgalommal készített.

Aristoteles Fioravanti inkább mechanikus, mérnök, vízépítész és ferde tornyokat kiegyenesítő ezermester volt és kevésbbé művészi építő. Hirneve Oroszországba is eljutott. Bologna kormánya Mátyás kívánságára Fioravantit 1467-ben Magyarországra küldte, a hol ez év január havától júniusig tartózkodott és ez alatt Bolognában, mint községi építésznek járó fizetését is élvezte. Mátyás a török ellen erődítményeket akart vele építtetni. Nincs tehát alapja azon állításának, hogy Fioravanti kisebb munkákat végezhetett. Épp oly kevésbé állja meg helyét az a vélemény, mintha Fioravanti egyedül képviselné a Mátyás alatti építészetet.

Istvánfi (*Historiarum de rebus Hungaricis libri*) kétszer említ Traui Jakabot, a ki építész és szobrász volt. A 8-ik könyv végén azt mondja róla, hogy Mátyás király számára Apollo és Herakles szobrát önté bronzból, a 28-ik könyvben pedig, hogy Báthori Miklós váci püspök számára építé Nógrád várát.

Tubero (*Commentariorum de temporibus suis libri*) a 3-ik könyv X-ik szakaszában részletesen elmondja, hogy Traui János sokat épített Mátyás rendeltére és hogy Mátyás ezért neki sokkal tartozott és adósa is maradt.

Salamon Ferencz »Budapest Története« című munkájában megkísérlette

a két csoportbeli kútfők hiányának pótlásául a Budavárát ábrázoló rajzok egyikét, azt, mely Schedel krónikájában van, magyarázni. Az eredmény azonban inkább topographiai jelentőségű. A magyarázat, mihelyt a művészet terére lép, kevésbé meggyőző.

A fentieket összefoglalva, meggyőződünk, hogy a különféle kútfők közt nincs kapcsolat, tehát nem összevalók és hogy a Mátyás-korabeli művészetről helytelen képet nyerünk, ha a kútfők adatait és nagymondásait valóságnak vesszük és mesterséges elrendezésben a fennmaradt nem építészeti emlékekkel egy keretbe összefoglaljuk. És ismét más képet nyerünk, ha a művészet egyes ágait külön tárgyaljuk és a rájuk vonatkozó adatokat is elkülönítve vesszük tekintetbe, tartalmukat megbíráljuk és értéküket meghatározzuk. A két kép különböző; az első kecsesgömb, a második közelebb van az igazsághoz.

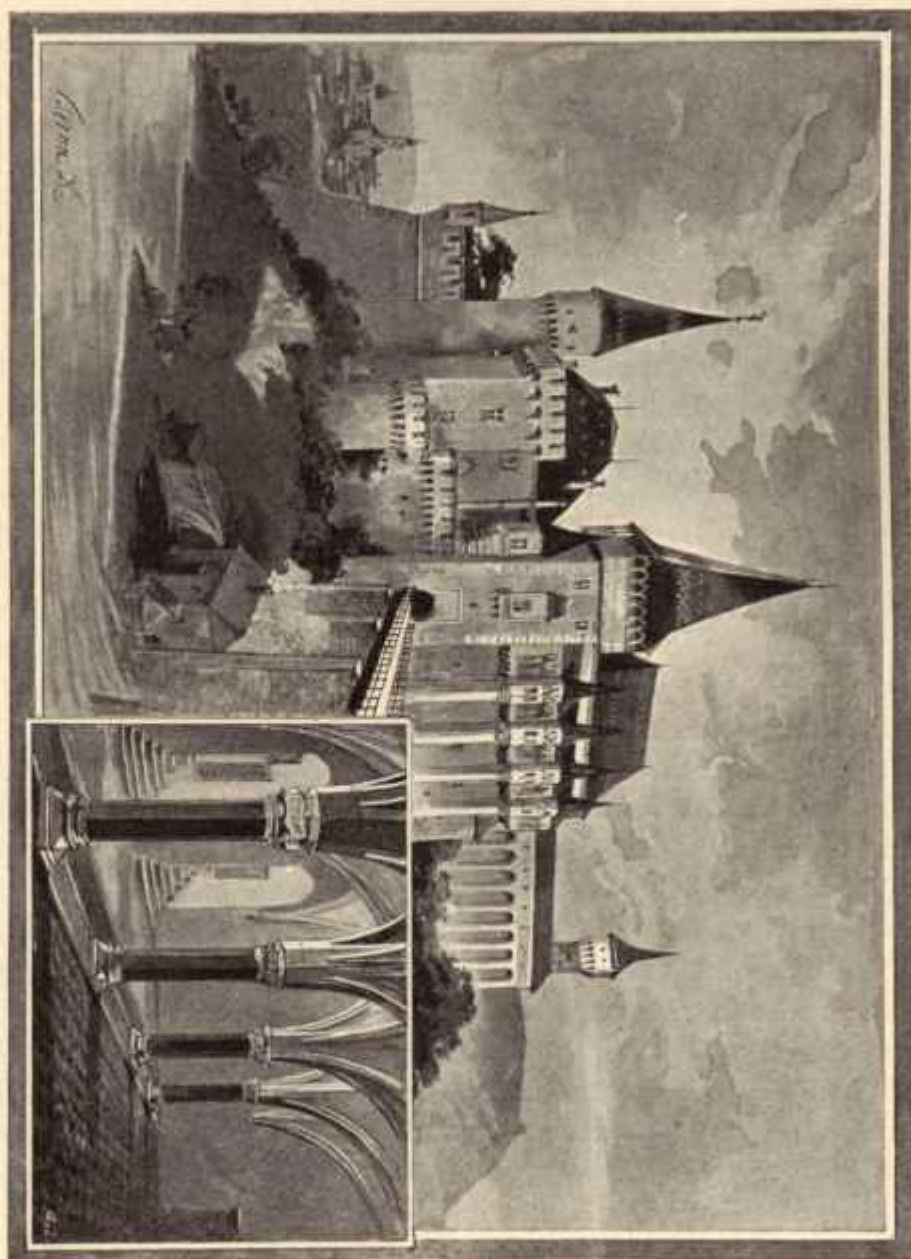
Azonban még nem meritettünk ki valamennyi forrást, a melyből a Mátyás-korabeli építészetre vonatkozó ismeretet vagy legalább képzeletünk számára táplálékot merithetünk. Minthogy emlékek híján arra vagyunk utalva, hogy az adatokból következtessünk, ezt az eljárást tovább folytathatjuk. Még találkozunk egy és más körülmény, mely aránylag elég biztos kiinduló pontul szolgálhat. Keressünk analógiákat; vizsgáljuk például Németországnak és Franciaországnak ez időbeli építészetét, a hol voltak hagyományok, melyekhez ragaszkodtak és olyan körülmények, melyek korlátozták a renaissance-építészet kényelmes megtelepedését.

A renaissance-építészet Franciaországba fejedelmi módon, VIII. Károly király fényes kíséretében vonult be és kezdetben kizárólag a királynak és a társadalom legelőkelőbb osztályának szolgált; Németországban kalmárok révén és Olaszországba vetődött néhány művész vázlatkönyvébe rejtve, szerényen, mondhatjuk szegényesen honosodott meg, a középosztálynak szolgált, leghatározottabban népies jellemű volt. Franciaországban az építészet járt elől; legelső főadata volt a meglevő épületek belsejének átalakítása, díszítése és vele együtt, általa honosodtak meg a renaissance-művészeti elemek; Németországban a kisebb művészeti termékek díszítményei, azoknak rajzai nyitják meg a renaissance-művészet korát. E rajzolt ornamentumokat a szobrászat és festészet követi; legutoljára marad az építészet. Az időt, melyben a renaissance-nak Franciaországban való meghonosodása kezdődik, év és hónap szerint pontosan megjelölhetjük: 1495-ik év október hava, a midőn VIII. Károly francia király, I. Mátyás királynak kortársa, visszatért olaszországi első emlékezetes hadjáratából, mely inkább ünnepi díszmenethez hasonlított. A renaissance-elemek Németországba való behatolásának kezdete Holbein és Dürer nevével és művészetével van kapcsolatban és a XV. század végére esik, a renaissance-építészet azonban csak a XVI. század közepe felé kezd meghonosodni és fejlődni.

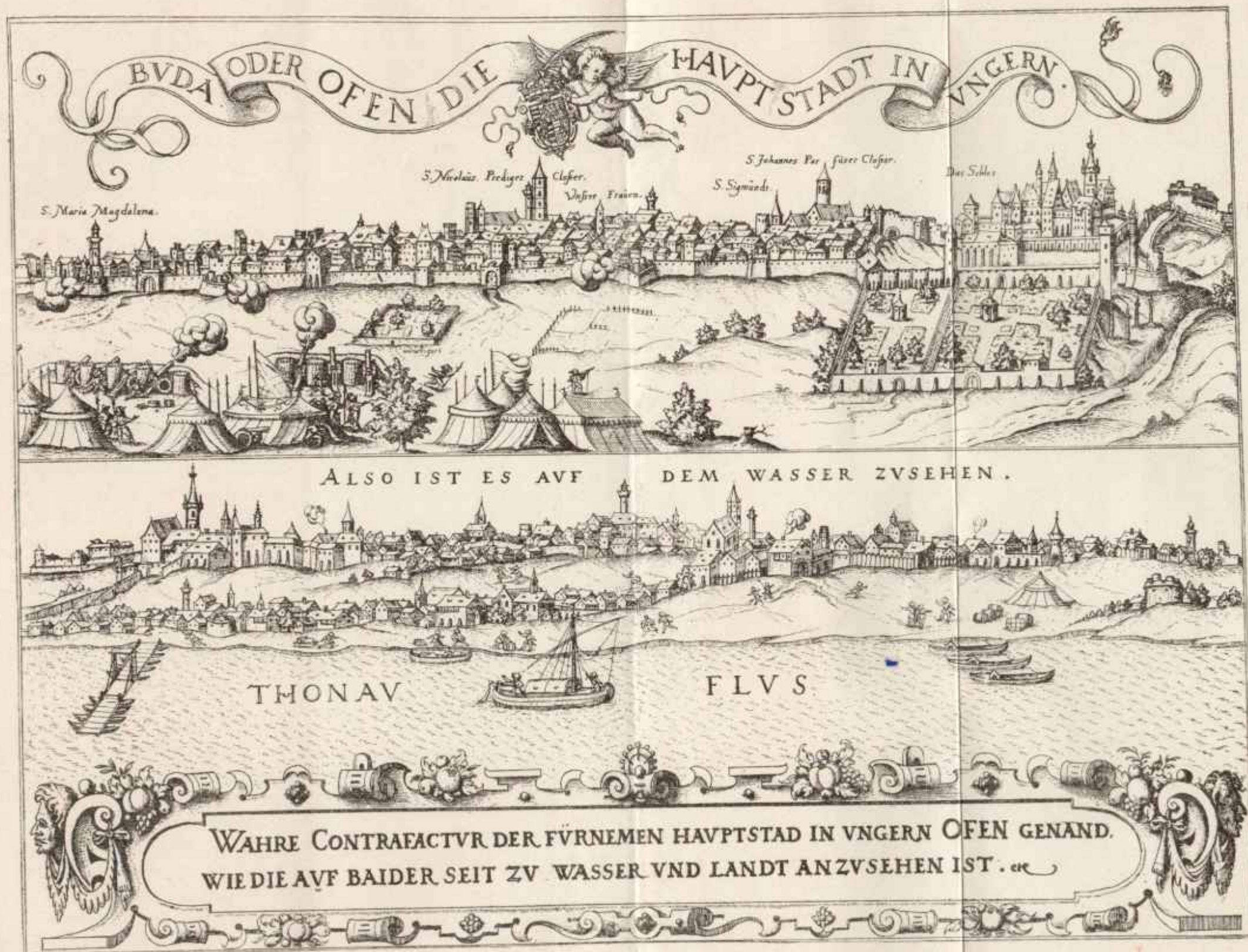
Miként a viszonyoknak nagy vonásokban ide vetett e vázlatából kiviláglik

igen jelentékeny a különbség a franciaországi és németországi renaissance-művészet között; nem csupán a meghonosodás külső körülményei tekintetében,

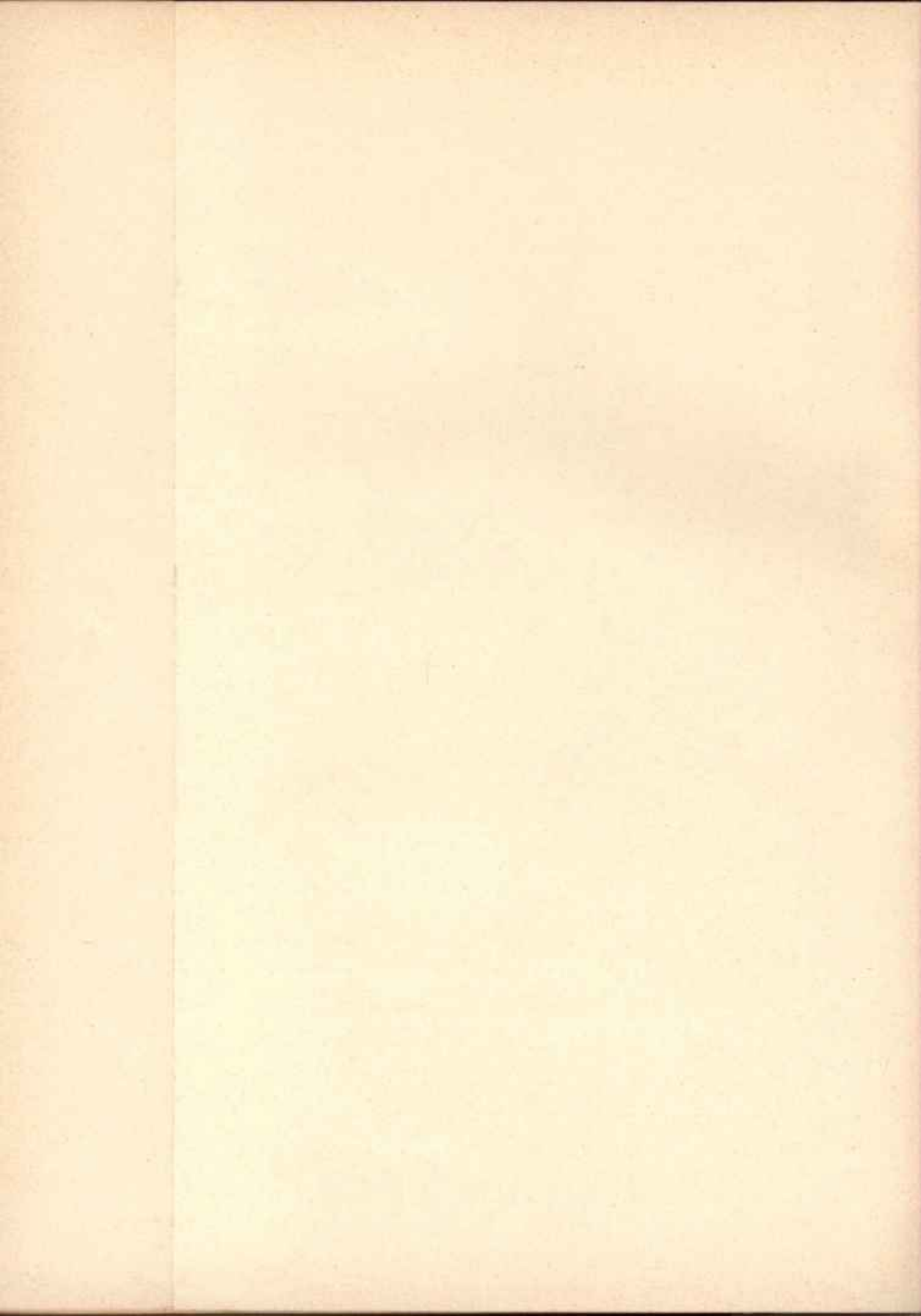
Vajda-Hunyád vára a lovagteremmel.

hanem mindabban, a mi azzal kapcsolatban van, abból származik. Ha mindenben eltérnek a viszonyok egymástól, egyben mégis találkoznak; s ez az, hogy az olasz renaissance-építészet teljesen szabad, korlátlan érvényesülésének a föltételeit nem találta meg sem Franciaországban, sem Németországban. Az olasz renaissance-

BUDA FÖVÁROS EGY 1541. ÉVI RÉZKÁRCON.

építészet egyik legjellemzőbb sajátága, természetének alapvonása, hogy a mult iránt kiméletlen, a meglevővel nem törődik, szereti, megköveteli a szabad, terjedelmes, egyenletes tért, melyen kényelmesen, akadálytalanul alkothat.

Franciaországban a fejedelmek várkastélyokat, Németországban a polgárok városi házakat építettek, tehát egyik helyen sem vették igénybe az olasz renaissance városrendező szenvedélyét és tehetségét. Sőt ott is, itt is gyakorlatban volt még a csúcsíves építés; a meglevő épületeket sem ott, sem itt nem akarták lerombolni, hanem megelégedtek azzal, hogy az új életviszonyokhoz alkalmazták, átalakították. Ennélfogva a jövevény építészet kénytelen volt alkalmazkodni úgy az elrendezés, mint a fölépítés tekintetében a meglevőhöz. Szóval Franciaországban is, Németországban is alkura, megegyezésre volt utalva a főnhéjázó új építészet. A megalkuvás sikerült és az lett a következménye, hogy az olasz renaissance Franciaországban francia és Németországban német nemzeti sajátásokat öltött magára.

Hasonlóképpen Magyarországon is. Mikor Mátyás király hívására ide jöttek Benedotto da Majano, Fioravanti és a többiek, akkor itt is, mondhatni, általános gyakorlatban volt a csúcsíves építés; ekkor épült a budavári templom délnyugati sarkán Mátyás tornya, a kassai székesegyház egyik tornya, Székes-Fehérvárott a sírkápolna és Vajda-Hunyad várának egy része. És miként mindazok a nevezetesebb városok, melyekben Mátyás király megfordult és melyek élettörténetében szerepelnek: Prága, Brűnn, Olműcz, Boroszló, Buda, és a királyi vár is túlnyomóan csúcsíves jellegűek voltak. Önként következik, hogy az idehívott építészek itt sem fejthettek ki a renaissance-építészet természetének megfelelő korlátlan tevékenységet, a viszonyokkal, a meglevővel itt is alkudozni kellett és ennél fogva föladatuk java részben a részletekre, különösen a belső

Mátyás czimere
a budavári Nagyboldogasszony-templom tornyán.

diszítésre szorítkozott. Ezt a véleményt igazolják a budai királyi várpalota építésénél előkerült töredékek is.

Magyarországon I. Mátyás uralkodásának ideje a renaissance-művészet első korszaka volt és a külső körülmények után ítélve, mindenben hasonlíthatott a renaissance-művészet franciaországi első korszakához. És miként Franciaországban XII. Lajos és I. Ferencz alatt folytatódott tovább fejlődött, akként történt volna Magyarországon is Ulászló és II. Lajos után, ha a török hódoltság véget nem vet mindennek. A török veszedelem semmisítette meg a nemzeti jellegű építészet fejlődését, a mire a renaissanceban kínálkozott a legjobb alkalom.

MÁTYÁS A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN.

IRTA: FERENCZI ZOLTÁN.

I.

Mátyás külsejét Bonfini (Decadis IV. lib. 8.) így írja le: »Testének alkata a középszerűnél valamivel nagyobbocska vala, kiválóan szép, nemes tekintetű s a nemeslelkűségre sokat tartó; piros arcú, szőke hajú; szépségének összehúzott szemöldei, eleven és feketéllő szemei s hibátlan orra nem közönséges diszt adának; nézése szabad és egyenes, az oroszlán szokásaként, nézés közben csaknem sohasem hunyoritva. Kegyet mindig állandó nézéssel fejezte ki; a kire azonban kancsal szemmel nézett, ez azt jelentette, hogy az illető kellemetlen neki. Kissé előre-nyúló nyaka és álla volt. Ehhez illett feje; t. i. sem kicsinynek, sem nagynak nem volt mondható, homloka azonban kissé magas. Erős tagjai arányosak voltak: gömbölyű karja, hosszú keze, széles válla és domború melle volt. Ellenben kissé másformák voltak lábszárai; de a lovaglásra nagyon alkalmasak. Tehát teste szép volt, melynek fehér színe rózsapírossal váltakozott, melyből gyakran (mint Nagy Sándorról mondják) csodás illatot árasztott«. A többi rész Mátyás belső tulajdonaira vonatkozván, itt mellőzzük.

Galeotti kevésbbé hízlgón nyilatkozik Mátyás külsejéről műve XXIII. fejezetében azon alkalomból, midőn elmondja, hogy az olmczi országgyűlésen egy elég tehetséges férfi hízlgő német verset szavalt el a király előtt, melyben »a való közé sok valótlanságot is vegyített«. »Mert midőn a királynak a hadi dolgokban való kitűnőségét, nagyságát, tanultságát, emberiségét s bölcsességét hirdeté, igazat szólt. De midőn arra az óriási erőre, vénusi szépségre fordítá a szót, ki ne látná át, hogy mindez koholmány? Ugyanis Mátyás király közepes

erejű és csak férfias szépségű. Mert nem igen dús, kissé göndör, sűrű, leeresztett haja, élénk és tüzes szemei, vereses arczzsine van, kezén ujjai hosszúak, melyek közül a legkisebbiket nem bírja egészen kinyújtani; inkább férfias, mint vénusi szépségű.« Ki is emeli Galeotti, hogy a király a hízlgó dicsóltést visszautasította. Ugyancsak a XIV. fejezetben így szól: »Mátyás király középtermetű s erejű férfi. Hanem van egy, a mit mindenki csudál ó benne s én magam is, ki őt hosszas társalgásból ismerem, úgy, hogy némelykor tévedésbe is eszem iránta. Ugyanis mikor lovagol, egész arasznyival magasbnak látszik, mint járásközbén.« Ugyanezt alább kétszer is említi még.¹

Ezeket előre bocsátva, Mátyás arczképét is szabatosan megrajzolhatjuk. Mert nem hiában állt összeköttetésben Olaszországgal és művészeivel; de meg is örökölték vonásait ércben, pecséten, hártján, vásznon, kőben egyaránt. V. László idejéből elterjedvén nálunk is a hiteles arczképekkel ellátott emlék-

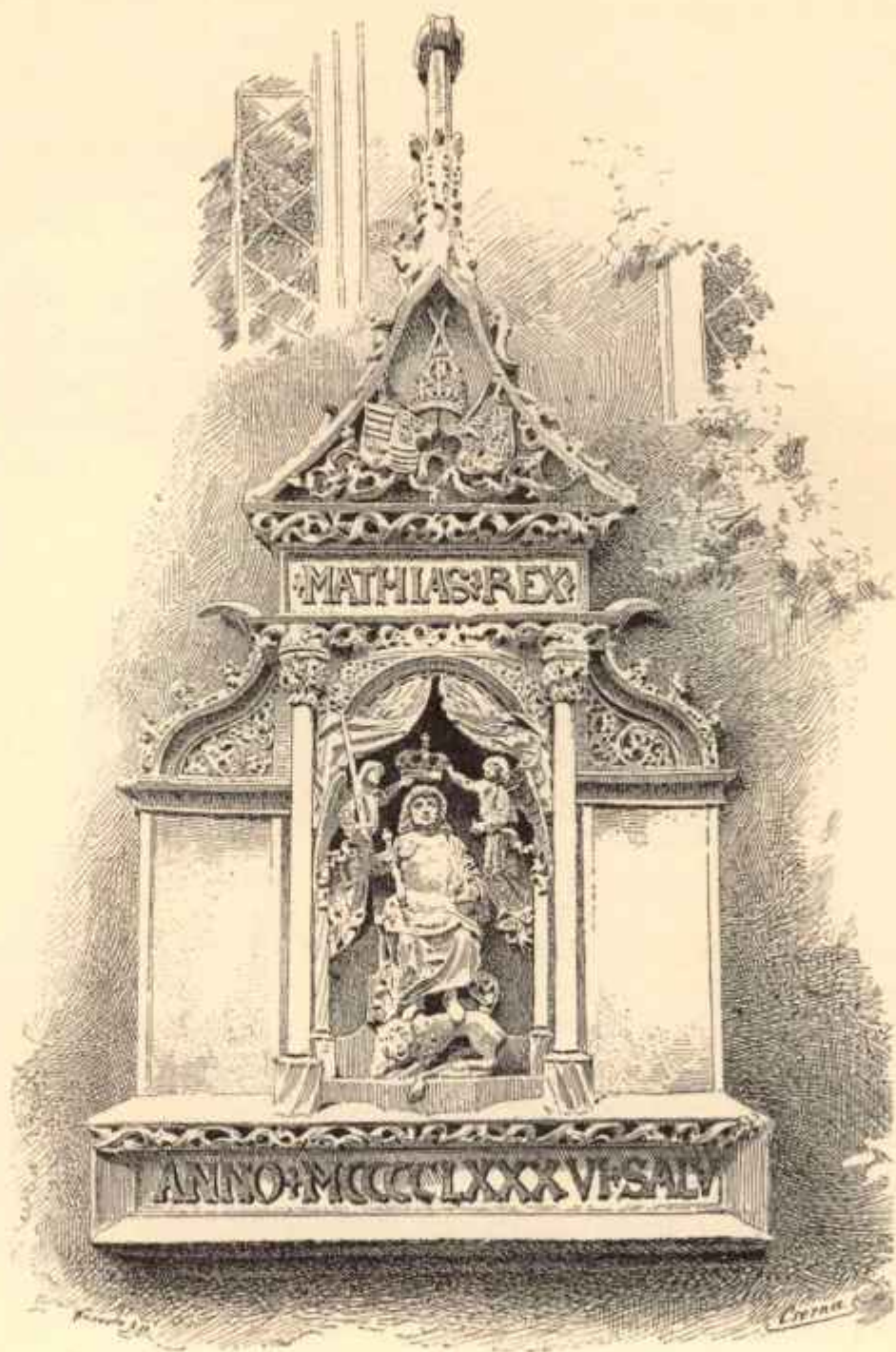
Mátyás király arczképes aranypecsétje.

érmek divata, Mátyástól négy emlékérmünk maradt a király hiteles arczképével: a/ 1460-ból, mely a királyt babérkoszorúsan, tunikában; b/ későbbi időből, mely a királyt olaszos, fűzős öltönyben ábrázolja; c/ harmadik, mely a törökön nyert győzelmek emlékére; d/ végre az 1486-iki, mely a királyt szemben ábrázolja s a Frigyes császáron nyert győzelmek emlékére készült.

Ezek közül az első valódi művészi metszetű; olasz mester műve, a királyt 28 éves korából ábrázolja s arczképjellege egészen világos úgy ennek, mint a többieknek s ezeken alapszik a királynak legtöbb ránk maradt arczképe. Ezek közül kivált a két első igazolja Bonfini és Galeotti leírását.²

¹ V. ö. Barna Nándor és Kazinczy Gábor fordításait.

² Kiadva: Rupp: *Magyarorsz. pénzei* XVIII. tábla és 76. l. 544. sz. 93. l. 551. sz. 548. ábra, 95. l. Henszlmann: *Mátyás egyk. arczk. Archeol. Közl.* II. 119 l. és 1 ábra. *A magy. nemz. tört.* IV. 275. 279. 180. 181. l. Fraknói: *Mátyás kir.* 250. 395. l. Schönwiesner: *Notitia.* 229 l. IV. tábla. *Indices Viennenses.* V. 297. l. *Es jelen emlékkönyvben* 17. 46. 51. 84. l.

Mátyás király bautzeni szobra.

Pecséten kettőn maradt meg Mátyás képe: nagy és arany pecsétjén egész alakban, gótikus metszvényben, a tipikus liliomos koronával és királyi pálczá-

Mátyás király.
(Részlet a bautzeni szoborról.)

val; de ezek, mint arczképek, nem jöhetnek figyelembe.¹ Ezeken kívül a királyról maradt két egykorú szobormű is: a bautzeni (budiszini) szobor s a bécsi relief.

¹ Kiadva: *A magy. nemz. tört.* IV. 191 és 209 l. Fraknói: *Hunyadi M. kir.* 85. l. továbbá 77 l. mellett külön és jelen emlékkönyvben 31. és 267. lap.

Az első közölők Bautzenben, az 1479-iki olmüci békében Mátyás birtokába került Felső-Lausitznak e legfontosabb városában, az Ortenburg nevű vár tornyán a főkaput ékesíti, melyet a király parancsára 1483-tól 1486-ig Stein György kormányzó építtetett föl újra. Ebből ma csak ez a torony áll még. E körülbelül 22 méter magas toronynak legfőbb díszé a szobor, mely a kapu fölött áll. Kemény homokkőből van faragva. Mátyást egész alakban, trónján ülve ábrázolja. Lábai oroszlánon nyugosznak, a király jobb kezében egyenes kard s baljában ország-alma van; feje fölött két angyal nyílt koronát tart. A trón felett függöny-draperia s e felett művészileg kiképzett gót-diszítés, mely azonban már a renaissance hatását mutatja, nyúlik magasra föl »Mathias rex« felirattal, rajta a magyar és cseh címerrel; s a trón alatt olvasható az évszám: »Anno MCCCCLXXXVI. Salv.« Felül a címerek fölött szintén korona van, ugyanolyan, mint a király feje fölött; a királyi trón jobb- és baloldalán címerek vannak kifaragva. Az emlék magassága $23\frac{1}{2}$ szász láb, kb. 7 méter, melyből a király alakja nagyobb $1\frac{1}{2}$ méternél. (5 s az oroszlánnal $5\frac{3}{4}$ szász láb.) Stein György különös súlyt helyezett rá, hogy a szobor hasonlítson s ezért háromszor vették le s végre Budára is elküldték, hogy a művész a szobrot természet után javítsa ki és csak azután tették véglegesen helyére.¹ A szobor szembe fordult képe különben a negyedik sz. a. leírt érem képeire emlékeztet.

A bécsi relief Mátyás összes ránc maradt egykorú arczképei közt a legfontosabb, mely előbb az Ambrasi-gyűjteményben, ma a Műtörténelmi múzeumban van s Budapesten 1876-ban (május hó) a Károlyi-palotában rendezett emlékműkiállításon bemutatattván, Römer Flóris buzgolkodásából számos gipszöntvényben terjedt el. Ez fekete márványalapra erősített fehér márványlapon tünteti föl a király balra fordult s egy másik hasonló lap a Beatrix jobbra fordult életnagyságú mellképét élesen kiemelkedő domborműben, teljes arczélben. Itt a király hosszú fürtökben leomló haját tölgykoszorú ékíti egész és félmakkokkal, nyakán gazdag, gyöngyökkel kirakott láncz, rajta három nagy, gótstílusú medaillon; ruhája olaszos bő, prémes, galléros felső öltöny, alatta himzett, apró redőjű ing. Mindkettő valamelyik olasz mester műve. Ennek ugyancsak olasztól eredő szabad utánzata szintén megvan u. ott a XVI-ik századból.² Ez a királyt ellenkező oldalról tünteti föl.

¹ Wenzel G. *Mátyás k. szobra Budiszinban*. Arch. Közl. I. 229—243. I. U. o. kőrajzban a szobor és torony képe külön táblákon. Legelőször kiadta Grossern Sam. *Lausitzische Merkwürdigkeiten*. 1714. I. r. 152. I. mellett és utána Hoffmann Keresztély Gottfr. *Scriptores rerum Lusaticarum*. 1719. I. 1. rész. 494. I. — L. helyreállított képét *A magy. nemz. tört.* IV. 320. és 323. I. s még nagyobb alakban u. o. 581. I. mellett külön mellékleten. Ugyancsak Fraknoi: *Hungary M. kir.* 136. I. mellett külön lapon. Ezt az emléket a tört. társ. kérésére a szász kormány állíttatta helyre. U. o. 414. I. L. az egésznek képét u. o. a 252. I. mellett külön lapon s egy nagyobb részletét 394. I. mind Cserna rajzai után. *Jelen emlékkönyvben* a 268. és 269. lapon.

² L. *Führer durch die Sammlung der kunstindustr. Gegenstände*. Wien. 1891. 212. I. 5. sz. a. (XXIV. terem. 5. sz. a.)

A király arcza e domborművön hasonló az érmeken látható képhez. Homloka alacsony, mint Bonfininál olvasható; szeme itt kevésbé eleven kifejezésű, mint az emlékpénzek képein; orra egyenes, vége vastag és gömbölyű, szárnyai felhúzottak s meglehetősen nagy, a mi különben hagyományos, egészben nem szép; szája aránytalanul nagy, végei lehajlottak, az alsó ajk kissé lefügg; álla kerek, teljes és arcának ez a része a legjobban s legszabályosabban kifejlett (mint Bonfini mondja: *prono mento*). A mell és váll alkatát e szobormű is, mint Bonfini, szélesnek, domborúnak és erősnek mutatja. Ehhez műalkotásra nézve teljesen hasonló Beatrix jobbra forduló arczképe, mely a királynét magyaros ruhában, meglehetősen érzéki szépségnek ábrázolja.

E szobor s az emlékérem képeinek hasonlata világos; a különbség oka az, hogy a király itt legalább 37 éves; mert Henszlmann szerint e képek Bécs bevételé után készültek. (1477.) E két szobor Belay Imrétől, a pataki, ujhelyi és sajó-ládi zárdák vikáriusától került Bornemisza Gergely címz. csanádi püspökhöz és szépesi préposthoz, mit Miksa király megtudván, 1571 aug. 20-ikán Bécsbe kérte fel őket. Midőn Bornemisza Hibéből (Liptó-m.) felküldte, ezt írta: »nem költöttek, nem a képzelet alkotásai, hanem az arcok hű és igaz másainak mondatnak; jelenlétükben a szobrász keze előbb mind a kettő rajzát készítette el, azután metszette ki ... éppen nem módosítva«. Thallóczy hozzávetése szerint Belaynak Korvin János özvegye ajándékozta, ki férjével együtt pártfogója volt a pálosoknak.¹

E, mondhatni, elsőrangú Mátyás-képeken kívül még a Korvin-kódexek 22 arczképét őrizték meg; ú. m.: 1. Andreas Pannonius: *De regis virtutibus* (1467) művének kezdetétűje; de a kép nem hű, egész alak. (A vatikánban.) 2. *Korvin-Missale* (1469) Bécsben a jezsuita rendházban, a mint Mátyás palástban térdel a Krisztus teste előtt. 3. *Korvin-Missale* Brüsszelben 1485-ből jobbra fordult mellképben, mely a 2. sz. a. emlékérem után készült.² 4. U. itt a kanon előtti képen Mátyás térdelő képe látható. 5. U. itt a 410. levelen Mátyás balra fordult mellképe van. 6. *A Breviarium Matthiae Corvini* (Vatikánban) a második díszlapon Attavantestől Mátyást és Beatrixet számos térdelő alak közt mutatja 1487—1492-ből. 7. Didimi Alexandrini *De spiritu sancto* et Cyrilli Alexandrini *Opera* cz. kódexben

¹ Fraknoi: *Mátyás k. és Beatrix domborművű arczk.* *Iőrt.-hez.* Arch. Ért. 1877. 7. 1. Főv. Lapok 1877. 28. sz. Thallóczy Arch. Ért. 1894. 140. 1. E szoborművek képét l. Teleki: *Hunyadyak kora.* IV. czímk. Tyroler aczélmetszete. U. o. a Beatrixé 480. l. mellett. Fraknoi: *Hunyady M. k.* 378. l. mellett; *A magy. nemz. iőrt.* IV. 288. l. mellett. *Magyarország s a Nagyb.* 1876. 21. sz. stb. V. ö. leírását Sacken-féle katalogusban és *Führer durch die Samml. der kunsthist. Gegenstände.* Wien. 1891. 212. l. (XXIV. terem 4. és 10. sz.) és *Übersicht der kunsthist. Samml.* 255. l. 4. 5. 10. sz. a.; végre *jelen emlékkönyvben* Berzeviczy tanulmánya mellett. Divald Károly hozzávetése szerint Benedetto művei. *Budap. Közl.* 1901. 72. sz.

² L. Henszlmann: *Arch. Közl.* II. 121—23. l. V. ö. Müntz: *La renaissance.* II. 221. l. Hú másolatát özv. gr. Batthyányiné a nemz. muz.-nak adta. *Budap. Közl.* 1868. 22. 25. sz. R. F. czikke.

1488-ból Mátyás és Beatrix térdelő képe látható, hihetőleg Francesco Antonio de Cherico-tól, szintén térdelő, imádkozó helyzetben. (Rómában?) 8. Hieronymus *In Mattheum Marcum et Ecclesiasten Commentarius* kódexében (Bécs, udv. kvt.) 1488—1490-ból Mátyás jobbra fordult mellképe, az előbbi kéztől. 9. S. Gregorii Magni *Dialogi et Vita* (Modena, estei kvt.) kódexe címlapján a király és királyné mellképei láthatók ugyanazon miniatortól, a királyé az első sz. a. emlékérem alapján. 10. S. Hieronymus *Explanatio in epistolas S. Pauli ad Galatas* kódexében (Bécsi udv. kvt.) 1488-ból ugyanazon miniatortól láthatók a királyi pár éremképei. 11. Averulinus *De architectura* kódexében (Venezia) 1488-ból a király mint triumphator látható kétkerekű diadalkocsin. 12. Philostratus *Icones, vitae Sophistarum* (Bécsi udv. kvt.) kódexében 1485—90-ból a címlapon aranyéremben látható a király mellképe az *a/* alatt leírt érem után. Kiadva először: Lambecius: *Commentariorum* Lib. II. 995. l. mellett 1670. s a Kollár-féle kiadás II. 953—4. has. mellett ugyanez.) 13. U. o. a második címlap *N* betűjében a király mint triumphator látható diadalkocsin. 14. Alexander Cortesius *Laudes bellicae Matthiae regis* kódexében (Wolfenbütteli hg. kvt.) a címlapon a király éremalakú mellképe látható. 15. U. o. a lap alján kis alakban lóháton a törökkel csatázva 1488—90-ból. 16. Priscianus Lydus *Interpretatio in Theophrastum* (U. ott) kódexében a királyi pár éremképe van az első címlapon. 17. Marsilius Ficinus *Epistolarum libri VIII.* (u. ott) kódexében 1489—90-ból a királyi pár éremalakú képe látható. 18. Egy *Biblia* a XIV. századból (Korvin-kód. Erlangenben) kötésén a királynak az *a/* alatt leírt érme alapján készült domború mellképét őrizte meg. 19. Agathias *de bello Gothorum* kódexében (Müncheni kir. kvt.) a király mellképe kalappal s rajta nyílt koronával látható, képzelet után rajzolva. 20. Ranzanus *Epitome rerum Hungaricarum* kódexe 1490-ból (Nemz. muz.) a kir. párt mennyezetes trónon egész alakban ábrázolja, a mint Ranzanust fogadja. 21. Joannes Franciscus Martianus *Epithalamium* kódexe (Volterra, Museo Guarnacci) 1487-ből a király jó arczképét őrizte meg az *a/* alatti érem alapján.¹ 22. A british-museum *Horatius*-kódexében a király 11—9 cm. nagyságú képe látható balra fordúlva, fején virágdiszszal, tarka, prémes palástban, szabad nyakkal. (Színesen repr. *A magy. nemz. tört.* IV. 186. l. s ez emlékkönyvben.) Kropf leírása szerint a kép arca el van kenve; de sikerült vonásait híven lerajzolni s fekete nyomatban közli a *Magy. Könyvsz.* 1896. 3. lapján. A kép okvetetlenül Mátyás arczvonásait mutatja; erről kétség nem lehet, ha a közel egykorú reproductiókat figyelembe vesszük. Ugyanis akár e, akár pedig valamely más közös arczkép alapján ugyanez az arczkép látható fametszetben,

¹ Csontos: *Mátyás és Beatrix arczk.* Arch. Ért. 1889. közli mindeniket. Jobb másolatokban közlik: *A magy. nemz. tört.* IV. és Fraknoi: *Mátyás kir. cz. műve.* L. még: Fraknoi: *Andreas Pannonius. Magy. Könyvsz.* 1879. 113. l. *Magyar irod. t. eml.* I. I—XXII. Müntz: *La renaissance.* II. 221. l. 45. l. Ábel: *Két ismerett. Corvin-cód. Magy. Könyvszemle.* 1888. 149. l. és mellékletek.

81. Pflanzschütz, 1844. sz. 1. sz. 1. sz.

MÁTYÁS KIRÁLY.

(A bécsi műtörténelmi Múzeum ambrosi gyűjteményében 139. sz.)

De electione dñi comitis mathie in regem.

Cum aut peregrinis ex relatib⁹ fama obit⁹ ipsi⁹ regis la-
dissai in regnū hūgarie venit: multos tristavit. inaxi-
me aut illos qui eidē regi comitis ladissai psuaserāt ne
ē: cū vltiores effusi sanguinis ipsi⁹ comitis ladissai eo
auditi⁹ eo aiosius insurgere: ac inceptā finē ad optatū
pducere vinctā desiderare videbāt. Quod factū fuisset: si p cō
ponēdis regni reb⁹: p q eligēdo rege: indicta per totū regnū hū

Mátyás arczképe Thuróczy krónikájában.

diszes keretben Paulus Jovius: *Elogia virorum bellicae virtute illustrium* képes kiadásában, u. m. 1575. 174. l., 1596. 113. l. s az ő nyomán készült Beuther Michael von Carlstatt *Warhafter kurtzer Bericht* 1582. 133. l. és 1588. 133. l. Ugyanez a kép látható továbbá: Gerardus de Roo: *Annales od. historische Chronik der ... Erzherzogen zu Oesterreich* (Augsburg. 1621.) 258. l., csak hogy jobbra fordúlva. Ugyanezt a nemz. muz. arczkép-gyűjteményeiben még két más, módosított rézmetszetben láttam a XVII-ik századból¹ s még az sem lehetetlen, hogy a British-muzeum képét utóbb festette valaki Jovius alapján. Mindenesetre erre a típusra vihető vissza a Rubens-féle kép is, melyről alább lesz szó.

Az egykorú képek közé tartoznak továbbá azok a gyöngye fametszetek a *Constitutiones incliti regni Ungariae* (1486?) nyomtatványban s a Thuróczy *Krónikája* 1488-iki brünnei és augsburgi két kiadásában, melyek nem ugyanegy metszótől valók s egyik közlők kézzel színezve is van; de ezekben hűségről szó sem lehet. Végre ezekhez tartozik Filippino Lippi ma ismeretlen képe, melyről Vasari ezt írja: »Felszólíttatván Filippo, hogy menjen Magyarországra Mátyás királyhoz, nem akart elmenni; hanem e helyett Firenzében a király számára két nagyon szép képet festett, melyeket neki elküldtek; egyikre közlők ráfestette ezt a királyt a medaillonok szerint.« Ez tehát vallásos kép volt s a királyt Lippi a kor szokása szerint festette rá. A másik kép az utolsó vacsorát ábrázolta.² Az első képről csakugyan szintén tudjuk, hogy Máriát és más szenteket ábrázolt, a mint ezt Lippi végrendeletében megmondja azzal együtt, hogy az e képekért kapandó pénzt adósságai törlesztésére fordítsák.³

Ezek tekinthetők Mátyás egykorú képeinek, melyek közül azonban csak pár készült természet után.

II.

Mátyás oly népszerű és nagy alak volt, hogy halálával sem szűnt meg a képzőművészet vele foglalkozni. Wohlgemuth Mihály (1434—1519) vagy még a király életében, vagy kevéssel halála után Nürnbergben a Sz. Erzsébet születését ábrázoló képre szintén ráfestette a királyt $\frac{3}{4}$ arczélben, meghajtott fővel, valamelyik érem és leírás után a donator meghagyásából. E kép a kassai főoltár

¹ Az egyik rézm. aláírása: *Matthias Hunniades König in Ungarn*, keret nélkül; a másiké: *Matthias Hunniades Rex Hung.* (Felirat rajta: No 11. Parte III. pag. 13. l. C. Klupffel sc. Nürnberg). Mindkettő a XVII. évsz.-ból. V. ö. *A magy. tört. képcsarnok leírása*. 24. sz. és nemz. muz. *Iconismus regnum Hung.* 3612 — quart. Széch. VII. VIII. sz.

² Ábel: *Irod. tört. eml.* II. 354. l. Éber: *Mátyás és Fil. Lippi*. Arch. Ért. 1898. 394. l. Riedl: *A magyar irod. főbb irányai*.

³ Hegedűs István t. barátom volt szíves e helyet közölni Ábel jegyzeteiből, ki ezt az *Il Buonarroli* 1887. Serie III. Vol. II.-ből írta ki az *Archivio di Stato in Firenze*. Sezione dell' archivio notarile Protocollo del 1490 al 1504. közlésből.

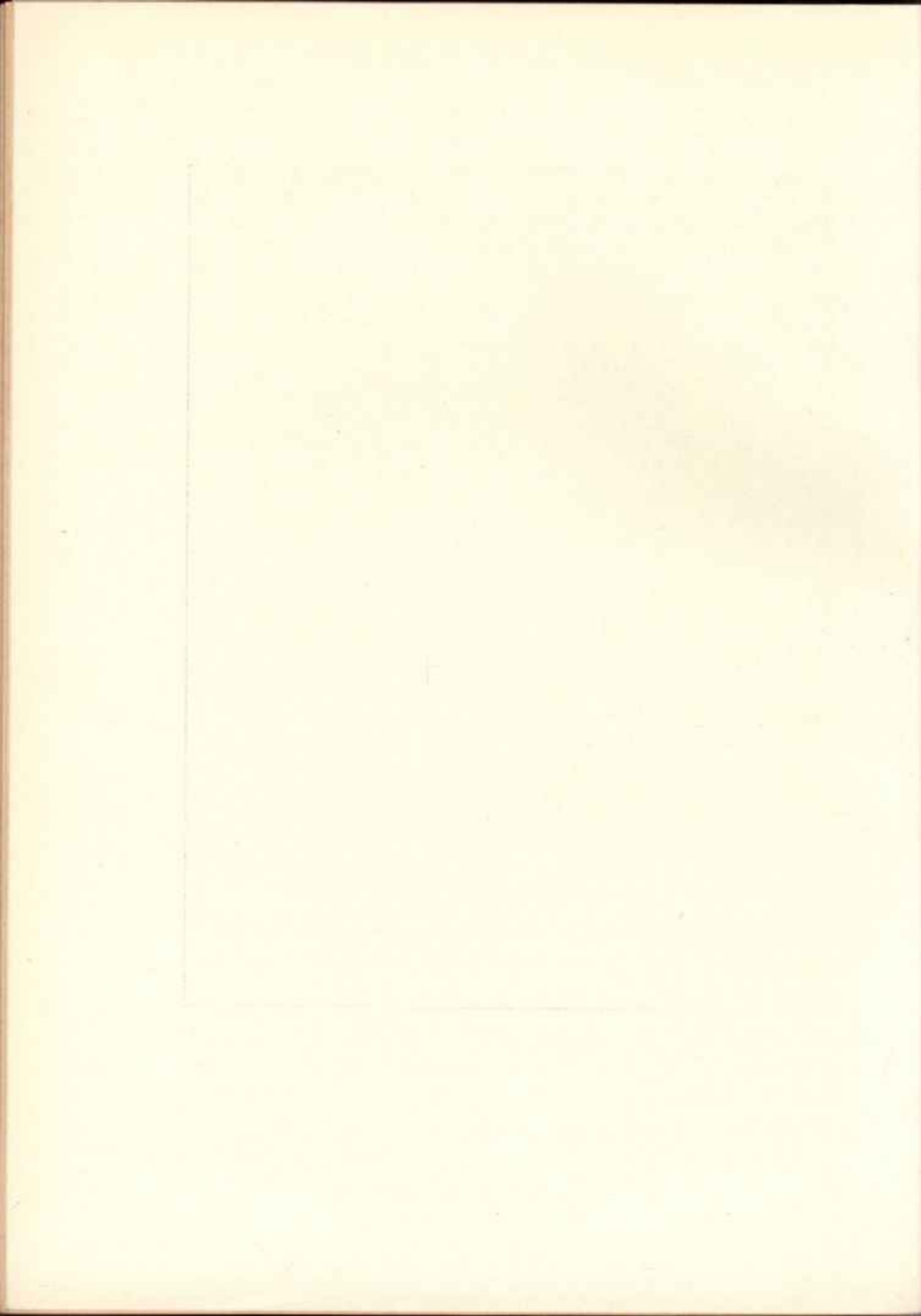

Ar Athenaeum nyomatva.

MÁTYÁS KIRÁLY.
(Rubens festménye.)

Mátyás-Emlékérem.

Ar Athenaeum kiadása.

legfelső baloldali képe.¹ A kép nem hű. Alexi szobrász Mátyás szobrát az 1840-es években ez után mintázta. Éppen így képzelet után készült Pencz György, (élt ca. 1500—1550) nürnbergi festő Mátyás képe, mely számos másolatban terjedt el s többek közt Pesten is meglévén Gaál Ede cs. tanácsosnál olajfestésű másolata, kiadta előbb Császár Ferencz *Nemzeti képcsarnokában* (L. *Divatcsarnok*. 1855. 259. l.) s utóbb Henszlmann az id. helyen. Ez Mátyást magyar koronával idealizálva ábrázolja s innen népszerűsége. Ez után készült némi módosítással az az egész alakú rézmetszet Mátyásról, mely gr. Nádasdy Ferencz *Mausoleum* (1664) művében látható.²

A Mátyás-reliefekre vihető vissza a bécsi műtörténelmi múzeum Mátyás kis olaj mellképe 13·5—10·5 cm. nagyságban, papírra festve. Ferdinánd főherceg Tirolban t. i. († 1595) összesen 913 drb. hasonló képet festetett híres férfiakról s e gyűjteményben a 239 sz. a. kép ez, melyet *A magy. nemz. tört.* szép színes másolatban közölt. (L. ez emlékkönyvben is.) A nevezetes kép a királyt feltűnően erőyes és jellemző arczéllal mutatja be jobbra fordúlva imperator-alakban, szabad nyakkal, vállán hermelinnel. Ez az érmeken kívül a legjellemzőbb Mátyás-arczkép.³

A XVI. száz. elejéről való a laxenburgi csász. palota festett Mátyás-képe is, melyet Fraknói: *Hunyady Mátyás kir.* művében czimképül közöl. A királyt fiatalnak, jobbra fordult arczéllal ábrázolja babérkoszorúsan. A képet legelőször egy 1758. ápr. 5-iki Bécsben kelt jegyzék említi, mely szerint ez 23 más képpel a csász. kincstárból felállítás végett a csász. házi-levéltárba küldetett át.⁴

A XVII. század elejéről való Rubens Péter Pál Mátyás képe is Antwerpenben a Plantin-Moretus muzeumban, mely a királyt balra fordult arczéllal, világos gesztenyeszín hajjal, virágkoszorúval, vállán barna és fehér prémű paláستtal ábrázolja. A kép 0·63—0·49 m. nagyságú mellkép. Mint Max Rooses úr, a muz. őre írta nekem, e képet Moretus Balthasar készíttette 1612—16 közt; került 14 frc 8 souba, s egyszerre készült Justus Lipsius, Platon, X. Leó, Medicis Lőrincz, Picus de la Mirandola, Alphons (arragoniai kir.) képeivel, melyekkel s még összesen 60-nal, egyik termét díszítette, mint a tudomány pártolóival, ki előtt Mátyás is nagy tiszteletben állt. Szemmel látható, hogy Rubens úgy e, mint a többi arczképben, melyeket itt említünk, a Jovius-féle metszetek nyomán dolgozott, mint ezt különben Rooses is megjegyzi Rubensről írt nagy művében. (IV. 150. l. 921. sz. s u. o. 882. sz. a.) Különben egyik tanítványa festette a képet s ő csak az arcot

¹ Henszlmann: *Mátyás egyk. arczk.* Arch. Közl. II. 125. l. és 5 ábra.

² Újra kiadva: Széchy, Zrínyi Miklós. III. 231. l.

³ Először: Blaschke János metszésében megj. a *Hebe* zsebk. (1822) mellett magyar felirattal: *I. Mátyás, M.-orsz. királya. Jahrb. der kunsth. Samml.* XIV. 184. l. V. 6. *Führer durch die Portrait-samml.* etc. 1892. 85. l. és *Führer durch die Sammlung d. kunsth. Gegenstände.* Wien. 1891. 212. l.

⁴ *Jahrbuch d. kunsth. Samml.* XVI. II. Theil. XXVIII. l.

fejezte be. Főleg a király álla nagyon el van rajta lágyítva. Ugyancsak a Jovius-féle metszet után készült a firenzei képtár olajfestésű Mátyás képe, melynek másolatát a *Magyar történeti képcsarnok lajstroma* 20. sz. a. írja le (57—46.8 cm.) s ugyanezt másolja az ugyanott 22—23. sz. a. leírt két rézmetszet is a XVII-ik századból, melyek híres férfiakról szóló művekből valók.

A király ifjúkori arcképe megmaradt Rómában is egy falfestményen a Via del Pellegrinon a Campo de' Fiori mellett egy ház homlokzatán s XVII. századi másolata látható Rómában a Barberini-könyvtár *Cod. Barber.*-ban, mely 32 régi falfestmény másolatát őrzi s ennek utolsó levelén van e kép. Ez lóháton ábrázolja őt, jobbában vágásra emelt karddal, feje fölött koronát tartó angyallal, két oldalon feliratos táblák s az ördög és egy angyal képei. A kép nem hű; de jellemző. Említi Jovius is id. művében.¹

A XVI. század elejéről való Boroszlóban a szt.-kereszttemplomban Saur Szaniszló siremlékén Mátyás relief-arcképe. Saur kanonok e siremléket (3.3 m. mag. 2.65 m. széles) még életében készíttette el s Nagy Sándor, Augustus és Mátyás 55/57 cm. nagyságú domborművű képeivel díszítette. Mátyás arcképe a 2-ik sz. a. leírt érem után készült és számtalanszor jelent meg, mint Ortwein és Bischof: *Deutsche Renaissance für Schlesien* (1884.) *Arch. Ért.* 1891. 14. l. s ez után többször.² Ennek hű másolatát a nemz. muz. régiség osztálya 1892-ben készítette el (*U. o.* 1892. 278. l.)

Már említettük, hogy Nádasdy *Mausoleum*-jának képe a Pencz-féle Mátyás kép után készült Nürnbergben egész alakban 1664-ben némi módosítással, a király fején módosított magyar korona, jobbában jogar. E kép szintén több metszetnek szolgált alapul; így a *Mausoleum* egyik 8-rétű kiadásában levőnek, mely csak a háttért hagyja el. Továbbá megfordítva, jobbra néző alakban s kisebbítve látható: *Der Herzogen u. Königen in Hungarn Leben u. Absterben.* Nürnberg. 1684. 378. l. mellett. Ugyanez a felső czombig tojásdad alakú keretben, rézmetszetben megjelent a XVII. században valamely más műben is 8. számmal jelölve. (Egy plban Nemz. Muz. *Iconismus regum Hungariae.* gyűjt.-ben IV. sz. a.)

Egész új typus s egyik Mátyásképhez sem hasonló a kis szóke bajuszú és szakállú Mátyás kép, melyet Bél Mátyás *Notitia Hungariae* III. köt. mellett adott. A kép mellszobrot ábrázol babérkoszorúval, szemben, barokkízlésű díszes környezetben, a halál, Minerva, Mars alakjaival.³ Ezt adta ki az eredeti bécsi metszet

¹ Kiadva: *Arch. Ért.* 1888. 330 l. Müntz leírása és fényképe után. *U. ez Magy. nemz. tört.* IV. 219. l. és ez *emlékkönyv* 19. lapján. Hegedűs István t. barátom közölte velem Ábel Jenőnek 1880-ból eredő jegyzetét, melyből világos, hogy ő ezt Müntznél korábban ismerte, de nem tette közzé.

² Fraknói: *Mátyás kir.*-ban. *A magy. nemz. tört.* IV. V. ö. Lutsch: *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau.* 181. l. 1884. *Győri tört. és rég. füz.* 1861.

³ Részletesen leírva: *A magy. tört. képcsarnok lajstroma* 34. sz. a.

után a *F.-Magyarországi Minerva* 1831-ben Schmid János kőrajzában (IV. köt.) némileg módosítva, továbbá Svastics *Magyarok históriája* 1805. I. k. mellett (I. Maina sculp.), melynek aláírása tudtunkra adja, hogy a kép eredetije Podiebrad György tulajdona volt s jelenleg a Marczibányi Istváné. E rézmetszet megvan a Nemz. Muz. *Iconismus regum Hung.* gyűjteményében. E képet kiadta Teleki: *Hunyadyak kora* III. címkép gyanánt. Mátyás arczképének e típusát, melynek eredete még fölfejtve tudtommal nincs, a képek egész sora őrzi a *Magyar történeti képcsarnokban*, melynek lajstroma a 21., 28., 29., 30., 31., 32., 33. sz. a. írja le őket. Ezeken a királynak babérkoszorús, göndör, barna haja, szemöldöke, ugyanilyen vagy barnásveres, szőke, ritkás bajusza és szakállá van. Ez olajképek ismeretlen festőktől a XVII—XIX. századból származnak s művészi becsük csekély.

Egy más Mátyásképe látható továbbá az Eperjes melletti fricsi várkastélyban sgraffittó-rajzban, mely a királyt a XVII-ik század első feléből (a kastély 1630 tájt épült) XVII-ik századi öltönyben mutatja a keleti saroktorony déli oldalán.¹

Végre a XIX. században a Mátyás-arczképek egész sora jelent meg különböző művekben, mint láttuk. De ezeken kívül is Marczinkei Elek 1817. után Pesten 2 régi láb nagyságú Mátyás képet rajzolt, Richter Fülöp Antal kőbe rajzolta a XIX. század elején Mátyást, később Walzel A. *Magyar ősök arczkép-csarnokában* adta szintén kőrajzban. Ne feledjük továbbá, hogy különösen a magyar romanticus költészet felkarolván a Hunyadyak korát Kisfaludy Károlyon kezdve s Arany is balladákat írván e korból vett tárgyakkal, a festők ezek illusztrálásában a képek egész sorát rajzolták. Nézzük csak pl. Szép Ilonka illusztrációit Orlaytól vagy Arany balladáit Zichy remek illusztrációiban. De művészeink, függetlenül a költőktől, szeretettel fordultak a magyar történelem Mátyás alatti fényes korszakához. Helyszűke miatt soroljuk fel csupán a műveket, melyeknek tárgya Mátyás a XIX. században, a nélkül, hogy a sorozatot teljesnek tartanók:

1. Schmidt József: *Hunyady Mátyás lovaggá emeltetése atyja által* Belgrád bevétel után. (Az 1840. jun. 7-én megnyílt első képzőművészeti tárlaton a redoutuban Pesten.) — 2. Heinrich Ede: *Hunyady Mátyás*, melyet Geiger dolgozott át. (A Pesti műegyesület műlapja 1847-re.) — 3. Schäffer Béla: *Történeti régiségek Mátyás k. korából* a nemz. muzeumban. (Mátyás korabeli kelyhet, sisakokat s Mátyás mellszobrát mutatja a bécsi relief nyomán. Szana: *Száz év* 56. l.) — 4. Balassa Ferencz süket-néma festőtől: *Corvinus Mátyás halála*. 1845-ből. — 5. Weber Henrik: *Corvinus Mátyás bevonulása Budára* az 1850-es évek elejéről. — 6. Vizkelety Béla: *Mátyás, az igazságos és A Hunyady-ház diadalünnepe* az 1850-es évek végéről. — 7. Liezen-Mayer Sándor: *Hunyady Mátyás, kinek magyar királygyá történt megválasztását hírül adják*. 1896-ból. Megvette az állam a szép-műv. muzeum részére. — 8. Wágner Sándor: *Mátyás diadala a cseh Holubáron*,

¹ Arch. Ért. 1891. 38. l.

falfestmény a budapesti redoutében. — 9. Lotz Károly: *Mátyás kir. tudósai körében.* (Falfestm. az akad. dísztermében.) 10. Ligeti Antal és Wágner Sándor: *Hunyadvár a hazatérő Mátyás királylyal,* melyben Ligeti a tájképet s Wágner az alakokat festette. — 11. Papp Henrik: *V. László esküje a Hunyadyaknak.* (1896.) — 12. Koroknyai Ottó: *Mátyás bevonulása Bécsbe.* Ezek festők művei. Legújabbán Strobl Alajos szobrászunk egy nagyszabású Mátyás- emléken dolgozik a budai várpalota részére, mely egy kúttervezetben a Szép Ilonkából azt a jelet fogja ábrázolni, melyben a király a lányka után megy. A művész egész lelkesedéssel dolgozik művén s különösen a király alakja az, melyet többféle alakban dolgozott át. A mű jelenleg öntés alatt áll.

A 30-as évek közepén fölébredt nemzeti lelkesedés hozta létre az első Mátyás-szoborterveket. Fáy András és mások kezdeményezésére 1839. októberében jelent meg a felhívás, melynek célja Ferenczy István, az első magyar szobrász fölsegítése volt. Széchenyit (*Kelet népe*) kivéve, mindenki lelkesen fogadta az eszmét, nem csekély összeg gyűlt be s Ferenczy elkészíté mintáját, mely Mátyást ugró lovon, mint imperatort ábrázolja egy mauzoleum-szerű talapzaton. A ló lábai alatt hadijelvények, a talapzaton reliefek az igazságos és a tudomány-pártoló királyt ábrázolva. Az egész 37 láb magas lett volna, a talapzat ebből 16 láb. A mauzoleum Mátyás- emlékeket fogadott volna be. Az egész 100 ezer frtot igényelt. A szobor-tervet számos támadás érte; végre a művész több változtatás és keserű vita után a lovasszobrot kétszer is ércbe akarta önteni, de nem sikerült. A szobor iránti lelkesedés lehűlt s Casagrande olasz szobrász is hiába akarta életre ébreszteni; majd Ferenczy Rimaszombathra vonult s ott is halt meg és bírálóinak, a mint ma hiszszük, igazuk volt, hogy ily nagy alkotás meghaladta erejét.¹ Utána Alexy Károly mintázta Mátyás álló alakját, jobbával könyvre támaszkodva, balja csipőjén s fején koszorúval, mely különben közönséges, kifejezéstelen volt; de Henszlmann Imre külön cikkben dicsérte meg. (*Életképek.* 1844-ben.) Engel Józsefnek egy Mátyás-szobra van szintén a nemz. muzeumban, mint arczkép. E szoborkisérletek után csak újabban fordult a figyelem megint Mátyás alakjára a szobrászatban s ezt a kolozsvári Mátyás-szobor pályázat idézte elő. Az 1894-iki pályázaton a legkiválóbb magyar művészek közül többen vettek részt, mint Fadrusz János, ki az első díjat, Bezeredy Gyula, ki a második díjat és ifj. Vastagh György, ki a harmadik díjat nyerte. Rajtok kívül Róna József, Köllő Miklós, Tóth István és Sovánka István vettek részt a pályázaton, kiknek mintái mind Kolozsvárt az iparmuzeumban láthatók. Közülök Tóth István az igazságos Mátyást kívánta első-sorban bemutatni, a mint Justitia Mátyás lovát zablájánál fogva vezeti. A király lovas alakja egyszerű talapzaton áll magyar díszruhában. Sovánka István eredeti alakban mutatja be a királyt, erős törpe lovon, a mint egy sziklás oldalon lefelé

¹ Szana: *Száz év.* 27. 1. Vas. Ujs. 1858. 4. sz. 1859. 19. sz. Berecz K.-tól: *Ferenczy István.*

lovagol s különös tehetség és eredetiség látszik művén. A sziklatalapzaton domborművek vannak a király életéből. Köllő Miklós visszarántott lovon ábrázolja a királyt, magas, renaissance-stilusú talapzaton, melyen az igazság női s a bölcsesség öreg férfialakjai láthatók, melyek jobban sikerültek, mint a meglehetősen conventiónális főalak. Ugyancsak magas renaissance-talapzatra állítja a nehéz fegyverzetű királyt, a Colleoni-szoborra emlékeztető módon, a Róna terve. A király lovát apród vezeti. A talapzatot négy oszlop disziti, két oldalán két szép, művészi domborművel a király életéből. Bezeredy Gyula mintája Mátyást magas, gót talapzaton ábrázolja, lépésben menő lóval, melynek mozdulata kiváló érzékkel van megfigyelve s a rajta ülő alakkal összhangba hozva. A talapzatot a király életéből vett domborművek diszítik. A szobor nem különösen Mátyás-szoborminta, ábrázolhatna bármely királyt vagy hadvezért is. Ifj. Vastagh György mintája nyílt kupolát mutat gót-román stílusban a budavári Mátyás-templom motívumaiból, melynek tetején fáklyát tartó szárnyas nemtó van; alább gyűrűs hollók s lenn sárkány-alakok diszítik a kupolát és talapzatot. A kupola alatt a fiatal Mátyást látjuk lovon, díszben, a mint két apródtól vezetve szülővárosába belovagol. Az egészen kitűnő tanulmány s a részletek finom megfigyelése mutatkozik.

Azonban a feladatot Fadrusz János terve¹ nemcsak viszonylag legjobban, hanem egyetemes szempontból is kitűnően oldotta meg; e mellett egy teljesen eredeti fölfogás vezetése alatt kiváló erővel, biztos kézzel és hatalmas teremő erővel. Szakítva a hagyományos talapzattal, ő a királyt mint győztes hadvezért mutatja be egy bástyafokon állva, melynek éppen ezért építészeti kiképzése teljesen egyszerű s legfőbb dísz a két oldalt félkör alakban elhelyezett feljáró-féle. A király fedetlen, babérkoszorús fővel nyugodtan ül erős harczi ménén teljes fegyverzetben. A mén feje meg van hajtva, mi által a király alakja annál szembeötlőbb. A király győző kardját lova nyakán keresztbe fektetve tartja, rajta nyugszik mindkét keze s messze tekint, mintha képzeletében az egész Magyarország lebegne előtte. Igaz, hogy ez az alak csak a győző nagy királyt, a hadvezért, az öntudatos államférfit, a dicsőség bajnokát mutatja be; de ezt teljes erővel, biztosan, az összbenyomásban főnségesen s a teljes nemzeti öntudat csodálatos érzékitésével. Ilyen az a Mátyás, kit a krónika, ének, régibb és újabb költészet s a néphagyomány dicsőít és emlékezetben megőrzött, a ki képzeletünkben mint a múlt fényes dicsőségének megtestesülése él. E mellett Fadrusz egyebekben is szakított compositiójában a hagyományos requisitumokkal. Eldobta teljesen a symbolistikust, az allegorikust. A király előtt, de mélyen alatta, úgy, hogy a király alakja uralkodik az egész környezeten, négy alakot helyezett el. Jobbra

¹ *Vas. Ujs.* 1894. 19—21 sz. Szana: *Száz év.* 332—34. l. A szoborról különben sokat írtak, így Tóth Béla is tárczáit 1900-ban stb. A párisi 1900-iki kiállításon is a király alakja elsőfokú kitüntetést nyert.

lenn két magyar vitéz a győzelmes csatákban nyert zászlókat teszi a király lába elé, balra egy magyar vitéz tekint rá lelkesen zászlót lobogtatva s egy másik öreg vitéz sisakját kezében tartva csodálattal telt áhítattal néz fel a királyra. Mindez feltűnő egyszerűséggel és világossággal van elhelyezve s azonnal szembeötlő; egyszersmind semmi sem lehet alkalmasabb ennél a nemzeti önérzet, büszkeség fölébresztésére, a nemzeti öntudat emelésére. Minden részéből, de főleg az egész benyomásából szellem beszél hozzánk; s így alkotván meg a király alakját a művész, elmondhatjuk, hogy e műben a művészet és nemzeti érzés kezét fogva vagy még inkább egyesülve arat diadalt.

MÁTYÁSKORI EMLÉKEK

AZ „ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET” ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRÁBAN.¹

IRTA: PÓSTA BÉLA.

Mikor az »Erdélyi Múzeum-Egylet« érem- és régiségtárában Hunyady Mátyás korának emlékei után kutatunk, úgy tetszik, mintha e kutatásnak szükségkép a kegyelettel megőrzött emlékek gazdag sorozatát kellene eredményeznie; mert hisz' egyrészt a kor, mely ez emlékeket létrehozta, hazánknak legfényesebb, leggazdagabb korszaka, a mikor sem a művész, sem a mesterember nem szűkölködött munkában; másrészt az e korból megmaradt emlékek egybegyűjtése és szeretettel való megőrzése mindenesetre annak az emléktárnak kell, hogy legkülönösebb feladatát képezze, melynek székhelye a nagy király szülővárosában van. És a tényleges eredmény mégis jóval alúl marad e várakozásokon. Elenyésző csekélység, egy pár jellemző, de szórványos emlék az mindössze, a mi az idők viharát kikerülve, s az utódok részvétlenségével daczolvá fennmaradt e gyűjteményben a nagy időkből, hogy — mint az árral borított mezőkből itt-ott kimeredő szálfák — sejtessék az egykori virulást, bárha összefüggő képet nem is adhatnak róla.

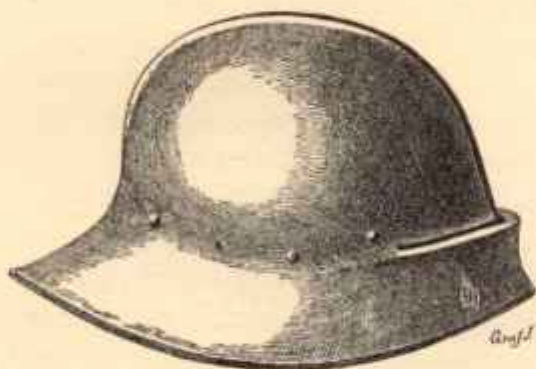
Mert kevés maradt ránk általában s Kolozsvárnak a kevésből is csak egy parány jutott; tekintsük e parányt olybá, mint azt a maroknyi hamvat, mely

¹ Ismertetésünkben nem terjeszkedhetünk ki a gyűjteménynek a párizsi nemzetközi kiállításra küldött darabjaira, de a teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy e kiállításra Mátyáskori emlékeink közül két sisakot és egy kardot küldöttünk ki. — Összes rajzaink Graf J. tanár úr szíveségéből készültek.

elhűnyt kedvesünkéből még megmaradt nekünk s vegyük körül szívünknek elfogódott szeretetével.

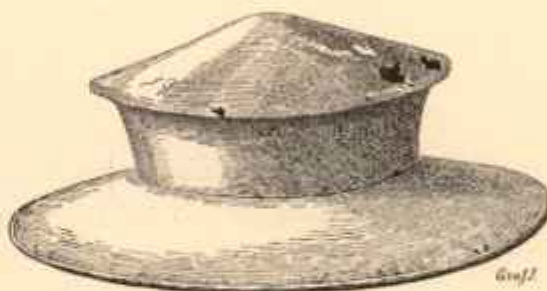
Az »Erdélyi Múzeum-Egylet« érem- és régiségtárának gyűjteményében őrzött Mátyáskori emlékeket négy csoportra oszthatjuk. Az első csoportot az emlékérmek és forgalmi *pénzek* képezik, a melyek azonban sokkal általánosabb érdekek és sokkal nagyobb számmal vannak képviselve a különféle nyilvános és magángyűjteményekben, semhogy azokat intézetünk különlegességeinek tekintetnők s jelen ismertetésünk keretébe tartozónak vehetnők. A második csoportot alkotják a *haditörténelem*, a harmadikat az *iparművészet* s a negyediket az *építészet* emlékei.

Gyűjteményünk Mátyáskori része aránylag leggazdagabb fegyverekben s ezek közt is úgy szám, mint műérték tekintetében leginkább a védő fegyverek válnak ki. Hogy ez utóbbi tekintetben kiválnak, természetes, mert hisz' Hunyady Mátyás

1. sz. rajz.

A természetes nagyságnak körülbelül $\frac{1}{10}$ -oda.

2. sz. rajz.

kora éppen a lemezes páncélz legvirágzóbb korszaka, a mikor úgy az egyes részek arányossága, mint az egésznek tetszetős külseje tekintetében tetőpontját érte el az. Ezen, a XV-ik század folyamán különösen hazánkban szerte dívó csúcsíves műízlés után gótikus páncéloknek elkeresztelt vértékben nyoma sincs a szertelenségnek sem a szerkezetben, sem a díszítésben. Minden darabjuk annak az élénk formaérzéknek bélyegét viseli magán, mely a XV-ik századbeli olasz világot jellemzi, mert ennek akkori viselete és pedig különösebben a firenzei viselet volt a legnagyobb hatással ezen vértetek egyes formáinak kifejlődésére.¹

Mátyáskori lemezes páncélzathoz tartozó darabokból van gyűjteményünkben egy sisak, egy vassalap, két vasmell, egy vashát, a melyek a lovag vértetéhez tartoztak; négy vasholda, melyek a lovag felső lábszárának védelmére szolgáltak ugyan, de minthogy csak a lóraülés után csatoltattak fel, bizonyos pontig a lópáncéllal is összefüggenek s végül egy teljes lópáncél nyereggel együtt.

¹ W. Bocheim: Waffenkunde 149. l.

Sisakunk (l. az 1. számú rajzot) azt a formát mutatja, a melyet a francziák *salade*-nak, a németek *schallern*-nek neveznek s mely a XV-ik század derekán jött igazán divatba. Sisakunk egyetlen darabból készült, bár az e formájúak közt vannak két tagból álló példák is, melyeknek orrvédő része külön darabból készült, le és feltolható, ú. n. lélekvasat képez. Ilyen *schallern*-je van I. Miksa császár 1475-ből származó nürnbergi vértzetének.¹ A *schallern*-ek kiegészítő része volt a vasáll, mely az arcz alsó részét és a nyak elejét védte s melyet a vasmellre srófoltak fel; ilyen azonban intézetünk fegyvergyűjteményében nincs. A lovagi vértzetből 1450 táján kezdik elhagyni a kényelmetlen csöbörsisakot s helyettesítik azt a *schallern*-nel;² azonban bizonyos az is, hogy e sisakforma túlélte a XV-ik század végét, ha mindjárt nem is sokkal. Így p. o. a nürnbergi vértkovácsok 1524-ből származó czimerében még ezt a sisakformát találjuk a czímeralakok között.³ Ez a körülmény kötelességünké teszi, hogy minden egyes példánál egyéb szempontok tekintetbe-vételével állapítsuk meg annak korát. A szóban forgó példa stilisztikus támasztékokat e tekintetben nem nyújt ugyan,

3. sz. rajz.
Term. nagyság.

de nincs híjjával más természetű kormeghatározónak. Előreszének két oldalán, a szemrés alatt levő széles hornyolat széle felé, két beütött mesterjegyet, azaz a készítő fegyverkovács névrejto betűjét látjuk. E mesterjegy, melynek képét 3-ik számú rajzunk mutatja, a rendelkezésemre álló irodalomban ez idő szerint ismeretlen, s biztos megfejtését sem adhatjuk, de a kor, melyből származik, aránylag könnyen jelölhető meg. Az egész mesterjegy ugyanis vértalakú keretben van, és e vért alakja a XV. században használatos olasz formát mutatja. A mesterjegy maga két jegyből áll, melyeket egy faág választ el egymástól s a faág alsó végén ötágú csillag van elhelyezve. A két jegy közül a második kétségtelenül gótikus kis e betű (minuscula) s ez a körülmény szintén a XV-ik századra vall, mert a minusculák alkalmazása ennek a századnak volt divatja. Az első jegy értelmezése kétséges. Ha u. i. minuscula betűjegynek vesszük, akkor csak Z lehet az, csak-hogy megfordított, azaz jobbról-balra haladó állásban, holott a második jegy szabályos állásban van. Ez a szabálytalanság nem példátlan ugyan, de mégis megszívlelendő és pedig annál is inkább, mert ismerünk egy olasz fegyverkovács-bélyeget a XV-ik század végéről, mely sisakunk bélyegének első jegyével meglehetősen egyezik. Ezen olasz fegyverkovács-bélyeg egyenes keresztvassal ellátott szabályt mutat, csillaggal a penge hegyénél⁴ s így nincs kizárva, hogy a szóban forgó jegyben is ezt kell látnunk, de ez esetben is XV-ik századbeli analógiával van dolgunk. Végül, ha mesterjegyünk beosztását tekintjük, jellemzőnek kell találunk a vértszerű keretnek faág és csillagból alakított díszítmény által való

¹ U. o. 150. l. — ² U. o. 148. l. — ³ U. o. 590. l. — ⁴ U. o. 678. l. második bélyeg.

függélyes kettéosztását is. Hasonló kettéosztással egy ismeretlen olasz, valószínűleg milánói vértkovács bélyegén találkozunk, hol a bélyeg kettéosztását eszközlő diszitmény keresztből, golyóból és csillagból alakul.¹ Ezen vértkovács-bélyeg szintén a XV-ik század végéről származik és így azon műizlésbeli rokonság, mely e közt és sisakunk mesterjegye közt világosan meg van, ugyancsak a mellett bizonyít, hogy sisakunkat joggal helyezhetjük a XV-ik század második felébe, azaz Mátyás korának emlékei közé.

A nyugati fegyverzetben, már a XII-ik században jelenik meg egy mély csészealakú, hol szélesebb, hol keskenyebb széllel ellátott vassalap, mely azonban a XIV-ik századig csak a gyalog csapatoknak szolgált fejevédőül. Ez időn túl azonban a lovagi fegyverzetbe is átment. Kényelmessége következtében egy időben nagy kedveltségnek örvendett és csak a XVI-ik század közepe táján ment ki teljesen a divatból.² Nagy Géza azt hiszi,³ hogy őseink ezt a sapka, meg kalapalakú sisakot nevezték *salapnak*, vagy *soapnak*, [L] a mi eredetileg a sisak alatt viselt nemez-süveget jelentette s azért nevezzük mi is így azt a példát, a mely e sisakformából az Erdélyi Múzeum-Egylet régiségtárában őriztetik (l. a 2-ik sz. rajzot). Jóllehet ezen forma használata, mint mondtunk, igen hosszú időre terjed, még sem lehet kétségünk a felől, hogy a szóbanforgó példa a XV-ik századnál nem korábbi, sőt a felől sem, hogy a XVI-ik századba sem helyezhető. Hazánkban u. i. csak a XV-ik század második negyedében fordul elő több emléken,⁴ úgy látszik tehát, hogy nálunk körülbelül ezen időszak jelzi feltűnésének idejét s éppen azért példányunk sem lehet ennél sokkal korábbi. Hogy a XVI-ik századba nem helyezhető, valószínű már azon okból is, hogy ezen sisakforma nálunk aránylag csak rövid ideig volt használatban, s helyette az alacsony sapkaforma divat általánosabban és tartósabban;⁵ de e mellett szól még az a körülmény is, hogy a mi példánk alakja, még a részletek tekintetében is, egyik olyan emlékünkel egyezik, melynek kora a XV-ik század második negyedébe esik. Salapunk koponyarésze u. i. hármasság tagolást mutat, ú. m. egy felső, csónkakúp alakú tagot, egy középső, gömböves-alakút s egy alsó, henger-alakút, mely a középső tag felé hornyolatosan hajlik ki. Széles karima-része ismét csónkakúp formát mutat. Ezen részlet-jellegek közt legjellemzőbb a koponyarész most ismertetett hármasság tagolása, melyet legtisztábban Berekszői Péter czimeres nemeslevelében, a czimeralak egy részét képező vitéz sisakján láthatunk.⁶ E nemeslevél pedig 1448. febr. 29-ikén kelt, tehát mindössze 10 évvel előzi meg Mátyás trónraléptét, s egyébként is szorosan egybefügg úgy Erdély történetével, mint a Hunyadyak

¹ U. o. 677. 1. negyedik bélyeg. — * U. o. 36. és 37. l.

² Nemes Mihály és Nagy Géza: A magyar viseletek története 141. l.

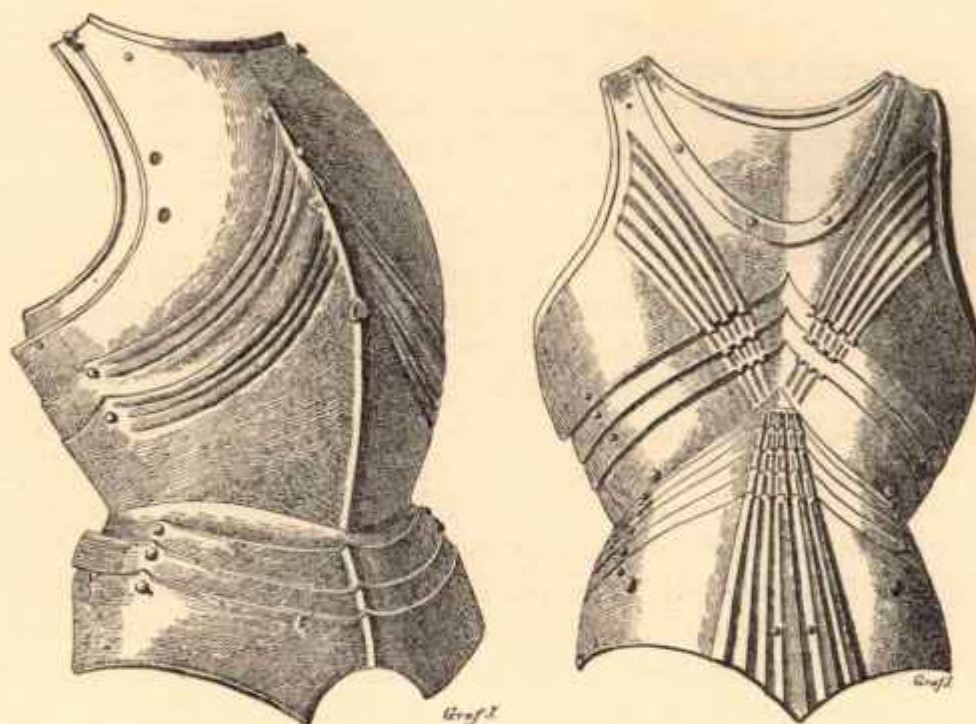
³ U. o. — * U. o.

⁴ Turul 1890. 41. l. Szendrei János: Magyar viseletképek czimeres nemesleveleken. Arch. Ért. 1891. XI-ik köt. 366 és Nemes-Nagy i. m. 35. t. 1. sz.

korával, a mennyiben t. i. Tordán kelt és éppen Hunyady János kormányzó adta ki, hogy az adományosnak a várnai ütközetben és a III. Frigyes elleni harcokban szerzett érdemeit megjutalmazza.¹

A Mátyáskori lemez páncél legválasztékosabb darabjai a gyűjteményünkben őrzött két (l. a 4-ik, 5-ik és 6. sz. rajzot) vasmell és egy darab vashát.

Jóllehet mindkét vasmell azon typushoz tartozik, mely hazánkban a XV-ik század derekától kezdve jött divatba s melyet az jellemez, hogy nemesak a csipőig ér, mint a korábbi typus, hanem azon alúl még rákfarkas gyomor- és

4. sz. rajz.

A természetes nagyságnak körülbelül $\frac{1}{4}$ -oda.

5. sz. rajz.

hasvédővel is el van látva;² mindazonáltal a két darab a jellemzett typusnak két külön változatát képezi.

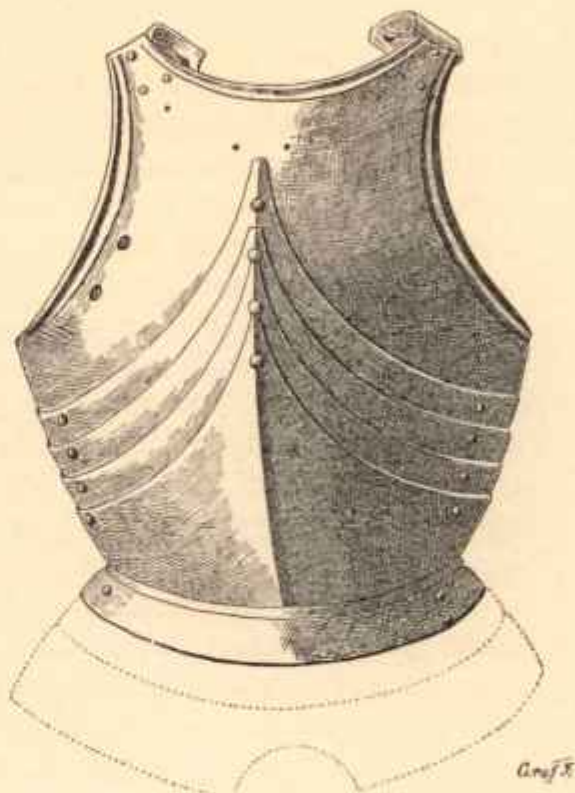
A közös typust golyóalakúnak szokták nevezni, minthogy a mell közepe táján erősen domborodik ki, jóllehet e kidomborodás sokkal inkább megfelel a tojás, mint a gömbszelet alakjának. Első pillanatra fölismerjük a typust, csipőn felüli részének alsó tagjáról. A mondott rész u. i. mindig két tagból áll, ú. m. egy felső, sima és egy alsó, lemezekből összeeresztett tagból. Eféle tago-

¹ Turul i. h.

² E tekintetben, valamint az általános jellemzés tekintetében l. Nemes-Nagy i. m. 138—139. és Bocheim i. m. 86. s köv. II.

lással ennél a typusnál találkozunk ugyan először, de maga e tagolás még sem döntő, mert az későbbi typusokon is előfordúl; de igenis döntő, a mint mondtuk, az alsó tag lemezeinek felső profilja, mely a XV-ik században mindig a század műizlésének megfelelő s rendesen levédiszszel koronázott csücsívet mutat. Kevésbé jellemző az, hogy a felső tagon hiányzik a XVI. század páncéljait jellemző s a vasmellet jobb és balrészre tagoló függélyes középgerincez, mert bár ez a vonás meglehetősen általános, nem hiányoznak a kivételek sem, a mint ezt a mi gyűjteményünk vasmelleinek egyike mutatja (l. a 4. sz. rajzot). Az is jellemzi a közös typust, hogy a harangalakú gyomor- és hasvédőnek középrészén, ahol a testet sodronypánczéltakarta, kerek kivágása van, jobb- és baloldalán pedig egy-egy csattal volt ellátva, mely arra szolgált, hogy azok segélyével kisebb rákfarkas vasboldákat csatoljanak fel arra, melyek a lágyék védelmére szolgáltak; végül pedig, hogy a mell jobboldalán egy vaskampóval (az úgynevezett ordóval) volt ellátva, mely a lándsa megtámasztására szolgált. Az ordó ma mindkét példánkról hiányzik ugyan, de az a két lyuk, melyet mindkettőnél a mell jobboldalán, a hónalj-kivágás közepén látunk, világosan az ordó felerősítésére szolgáló csavarok számára készült s így nem lehet kétségünk, hogy az ordók eredetileg a mi példányainknál is megvoltak.

A most felsorolt közös ismertető jeleket mindkét példánknál megtaláljuk, s így joggal sorolhatjuk mindkettőt a XV-ik századba; de találunk e közösségek mellett két olyan eltérést is, a melyek miatt egyik példánkat korábbi, a másikat valamivel későbbi változatnak kell tekintenünk, természetesen a XV-ik század határain belül. Ezen eltérések egyike a hónalj-kivágásban mutatkozik, mely a későbbi typusnál (l. 4-ik sz. rajzot) egy rákfark módjára mozgatható lemezzel van megtoldva, míg a korábbinál (l. 6. sz. rajzot) ez a lemez hiányzik. A rákfarkas toldalékú hónalj-kivágás u. i. csak a XV-ik század vége felé kezd jelentkezni s tulajdonképpen a XVI-ik században jut teljesen érvényre, a mikor azonban a hónalj-kivágás kerekké és szűkebbé válik. Későbbi változatot képviselő példánk hónalj-kivágása még a XV-ik századi féltojás alakú, túlnagy hónalj-kivágást

6. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/5-öde.

mutatja s így a XVI-ik századba nem helyezhető. A másik eltérés abban áll, hogy míg a korábbi változatot képviselő példán a mell felső tagjának közepén két lyukat látunk, melyek a schallern sisakokhoz viselni szokott *vasáll* felsőrófolására szolgáltak, vagyis míg ez a példa vasállas schallern sisakhoz készült, addig a másik példán e lyukak hiányzanak. Korábbi változatot képviselő példánk gyomorvértjéből csak egy lemez van meg, a többi hiányzik, hacsak egy, a közepén félkörű kivágással ellátott különálló alsó lemez, mely gyűjteményünkben őriztetik, nem tartozik e vasmell gyomorvértjéhez.

A vashát (l. az 5-ik sz. rajzot), melyet gyűjteményünk őriz, egyike a Mátyás-kori vértzet legpompásabb darabjainak, mely korának minden jellemző tulajdonságát egyesíti magában. Az egykorú firenzei viselet testhez álló ránczos kabátjának képét, — melynek példáival a Thuróczy-féle krónika viseletképei közt elég gyakran találkozunk¹ — csaknem teljes hűséggel utánozza vasműben. A nyaknál ugyanazt a mély kivágást látjuk, mely e kabátokat is jellemzi s mely azoknál rendszeren olyan másszínű betéttel van kitöltve, mely az eredeti erős kivágást enyhíti. E betétet vasmellünk sem nélkülözi, s a vasmű a kabátnak a derék felé törekvő ránczait is hiven utánozza. Egyébként a vashát ugyanazon tagokat mutatja, mint a vasmell, csak hogy a gyomorvértnek megfelelőleg itt a farvértet találjuk, mely csak olyan hosszú, hogy nyeregbe szálláskor éppen a nyeregig ér le s így az ülést nem akadályozza.² A rákfark-módra összerótt részek szélei oly csipkézeteket mutatnak, melyek a legjelesebb olasz vértkészítőkre utalnak. Ezen kívül van még egy farvért is gyűjteményünkben, mely egy másik, a most ismertetthez hasonló vashátnak részletét képezte.

A gyűjteményünkben őrzött s a felső lábszár védelmére szolgáló négy vasboldát (Streiftartsche és Dilge) és a lóvértzetet együttesen kell tárgyalnunk. Ezen darabok u. i. az ezredéves országos kiállításon úgy állítottak ki s úgy közöltettek,³ mintha azok összetartoznának és valamennyien egy lóvértzet részeit képeznék; holott ez téves felfogás, minthogy a négy vasbolda sohasem képezte a ló vértzetének semmiféle részét, valaminthogy hibás volt magának a lóvértzet egyes darabjainak elhelyezése is a kiállítás alkalmával épp úgy, mint azok leírása és megnevezése a közlés alkalmával.

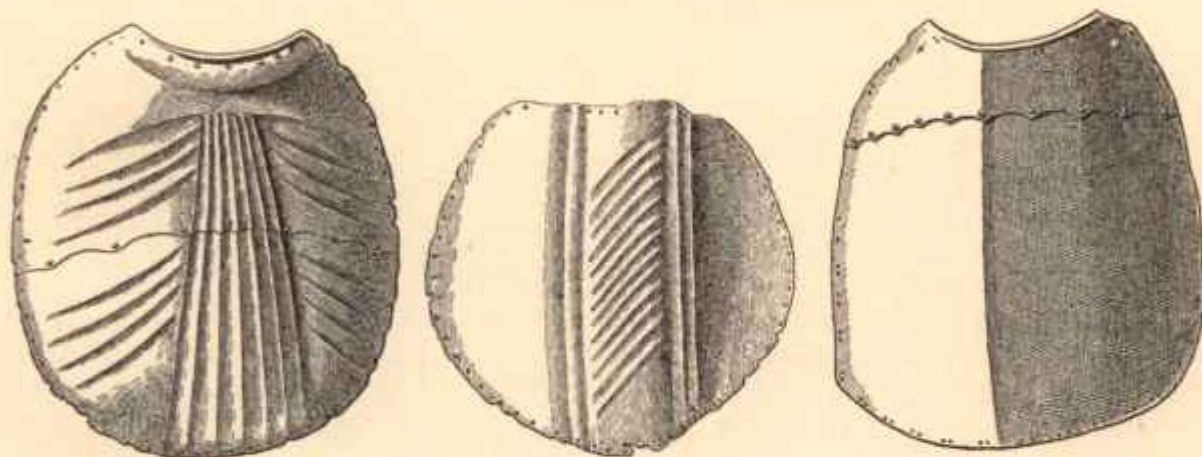
A négy vasbolda — melyek a kiállítás alkalmával, mint a lónak lapoczká-, mell- és nyakvértjei szerepeltek — mint már említettük, nem mások, mint a lovag

¹ 1488-iki augsburgi kiadásban az ifjú Nagy Lajos és V-ik László képe l. Nemes-Nagy ugyaninnen vett képei közt XVII. tábla 4. sz. Továbbá a 35. tábla 5. sz. (Lacroix után) 35. tábla 8. sz. (Froissard krónikájának boroszlói kódexe után), végül a 38. t. 2. sz. Mátyás király szakácsának képe (a Jahrb. d. kunsthst. Samml. I. k. 83. 114. sz. után).

² Boheim: i. m. 106. l.

³ Szendrei János dr.: Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. 227. és 228. l. 787. sz.

felső lábszáranak védelmére szolgáló vértzet-darabok, melyek a nyeregbe-szállás után csatoltattak fel s kétoldalt a nyereg felett függöttek. Használták pedig az eféle boldákat a lovagi tornajátékok többféle fajtájánál, ú. m. a *Geschiftrennen*, a *Scharfrennen* és az *Anzogenrennen* elnevezésűeknél (egykorú magyar elnevezéseiket, fájdalom, nem ismerjük) és pedig azért, mert a lovagtornajátékok e nemeinél a lovagoknak lábvasak nélkül kellett megjelenniök.¹ Ezen rendeltetésüknek megfelelőleg mindig párosával vannak s egyikök mindig a jobb, másikuk pedig mindig a bal lábszár fölé való. A gyűjteményünkben levő négy darab közül csak kettő képez összetartozó párt. Ez a pár mutatja azt a formát, melyet a német szakkifejezés a *Streiftartsche* névvel jelöl (l. a 7. sz. rajzot) s melyet az jellemmez, hogy a lábszár számára külön kiképzett tagolása nincs, hanem egész felülete egyenletesen domborodó sikot alkot. Ugyan e pár egyúttal a legdiszesebb

7. sz. rajz.

A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{2}$ -ada.

8. sz. rajz.

A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{5}$ -ede.

9. sz. rajz.

A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{5}$ -ada.

Graf.

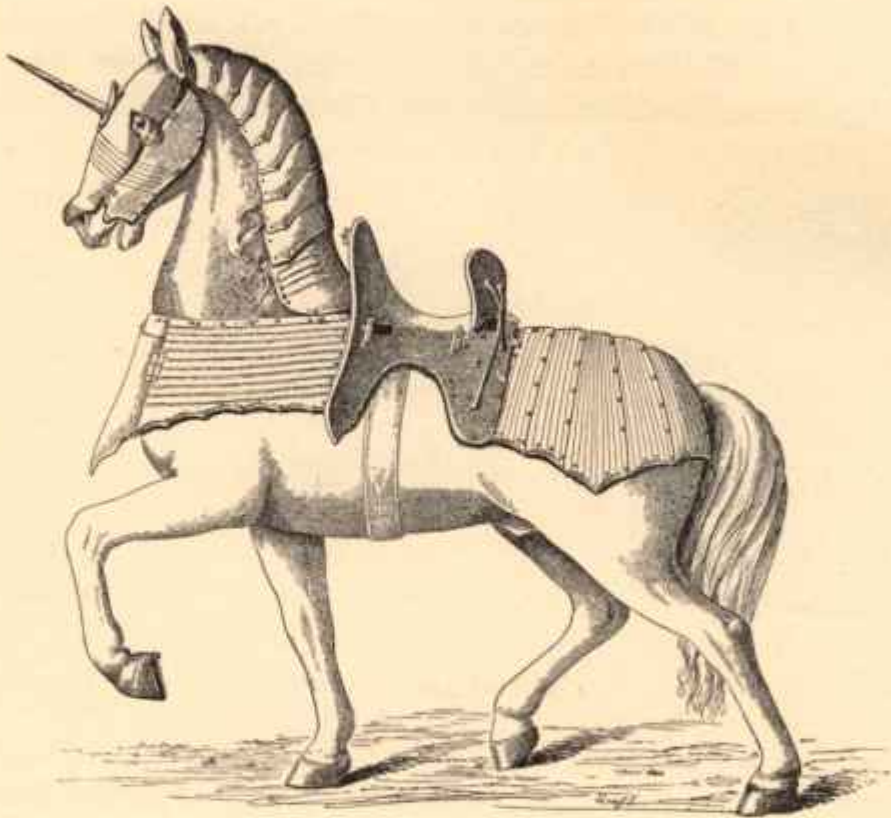
is. Felületét u. i. ugyanaz a redős disztés élénkíti, melyet a fennebb ismertetett vashátnál oly jellemzőnek találtunk s ezenfelül készítője disztésre használta fel azt a körülményt is, hogy a boldák két-két lemezből vannak összeszőgecseelve. A felső lemez széleit izlésesen kicsipkézte és szögeceit a csipkék közepére helyezte.

Másik két boldánk közelebb áll azon formához, melyet a német »Dilge« névvel jelöl, vagyis a melyeken a lábszár helye külön kiképzett tagot alkot. Ez a két darab nem képez egy párt, jóllehet egyik a jobb, másik a ballábra való. Az előbbi (l. a 8. sz. rajzot) egy darabból készült s közepén látjuk a jobb felső lábszár számára kivert fél csonkakúp-alakú, kiugró tagot, melyen készítője korának kedvelt disztéseit helyezte el. A ballábra való példa (l. a 9. sz. rajzot) sokkal felületesebben jelöli meg a lábszár helyét, de erre mégis törekszik.

¹ Bocheim : l. m. 556. 588. és 560. lap.

Technikai előállítására páros boldáinkéval részben azonos, a mennyiben két lemezből készült s felső lemezének szögfejekkel élénkitett csipkézete is részben azokéval rokon.

A most ismertetett négy bolda — mint említettük — tornajátékok alkalmával volt csak használatban. E vértetetrészeknek már kifejlődése is e játékok különös formáival áll összefüggésben, a mi világosan mutatja, hogy a szorosabban vett hadivértetethez nem tartoztak. Ezzel ellentétben az a lópánczélat, melyet gyűjteményünk őriz és melynek részeiül hibásan boldáinkat is alkalmazták a millenaris

10. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{10}$ -ada.

kiállítás alkalmával, egészen hadi jellegű pánczél. Súlyát tekintve a *nehéz*, alakját nézve pedig a *teljes* vértetetekhez¹ tartozik, mely utóbbinak minden alkotó része, ú. m. *vasfej*, a *vasnyak* (Kanz), a *vasszügy* (Fûrbug) és *vasfar* (Gelieger) csaknem teljesen megvan. Mindössze a vasfar jobb- és balfelét összekötő vasgerincz (Krupptheil) hiányzik. Ezen részek megfelelő elhelyezését 10. sz. rajzunk szemléltetően mutatja be s ugyanazon rajz alakjuk tekintetében is tájékozást nyújt. A mi a pánczélat korát illeti, az eddigi publicatióban a XV-ik századba helyeztetett;

¹ U. o. 216. l.

s valóban, erre nézve nem is vagyunk híjával bizonyos támasztékoknak. Nevezetesen szögecskeinek nagy része még eredeti s ezen szögek feje rosettás kiképzésével teljesen egyezik XV. századbeli vasvértjeink szögeinek hasonló kiképzésű fejeivel. Az egyes részek redős diszítése és széleiknek csipke-mintája sem mond ellent e kornak. Egyetlen kételyt e tekintetben a vashomlokra alkalmazott paizsocska alakja kelt, melynek felső széle nem egyenes, hanem szívalakú, bár nagyon enyhe kivágást mutat s ezzel közeledik a XVI. századbeli paizsok alakjához. Ez a körülmény azonban nem elegendő arra, hogy lópánczélunk korát ez utóbbi században keressük, minthogy a mondott paizsocska egyebekben nem felel meg a XVI-ik században diszül alkalmazott vértformák alakjainak. Nevezetesen a XVI. század e nemű paizsocskáit, még pedig már a század elején is, felső sarkaikon tompítottak. Ennél is jellemzőbb, hogy hosszoldalaikat kőrszelvény alakú bevágások tagolják, csúcsos alsó részüknek oldalai pedig nem egyenes, hanem enyhén hajló hullámvonalban futnak a csúcs felé. Mindebből semmit sem találunk vashomlokunk paizsocskáján s éppen azért oly átmeneti alaknak kell azt tekintenünk, mely oly módon keletkezett, hogy a vértkészítő a pánczélzat többi részeinek szélén alkalmazott csipkézést a diszitményül szolgáló paizsocska felső szélén is alkalmazta; aminthogy a paizsocska szélének illetően kiképzése tényleg teljesen azonos a vértzet többi részein látható csipkék alakjával.

Lópánczélunk kiegészítő részét teszi a nyereg (l. a 10. sz. rajzot), mely az u. n. széknyergeknek (Krippensattel) azt a kifejlett alakját mutatja, melylyel az a XV-ik század folyamán bírt és a mely a XVI-ik század első évtizedeiben már teljesen kiment a divatból.¹ Az e fajta nyergeket az a törekvés jellemzi, hogy a lovagnak mentől biztosabb támasztékot nyújtsanak s e végből fejlesztetett ki, különösen a hátsó kápa, előre nyúló székhát módjára, mi által a nyereg mély ülésűvé vált. A hátsó kápanak ily módon való kifejlesztésére már a XII. század végén találunk példákat, míg az előkápa egészen a XIV-ik század derekáig nyitabb, sőt egyes időközökben csaknem teljesen elzsugorodik. A XIV-ik században az előkápa is egészen a hátsónak formáját ölti fel, mint ezt hazai egykorú falfestményeink mutatják² s a kápák felső szélei annyira előre nyúltak, hogy a lovag derekát csaknem teljesen körülfojták. Ez utóbbi forma nagyon kényelmetlen lehetett s e mellett a lovag lábszárainak semmi, gyomrának pedig igen kevés védelmet nyújtott; ennél fogva már a XIV. század végén az előkápa lassanként nyitabbá és magasabbá válik, ezzel együtt a nyereg alsó része is megnyúlik s az előkápa részén kissé felhajlik védelmül a lábszárnak, míg a

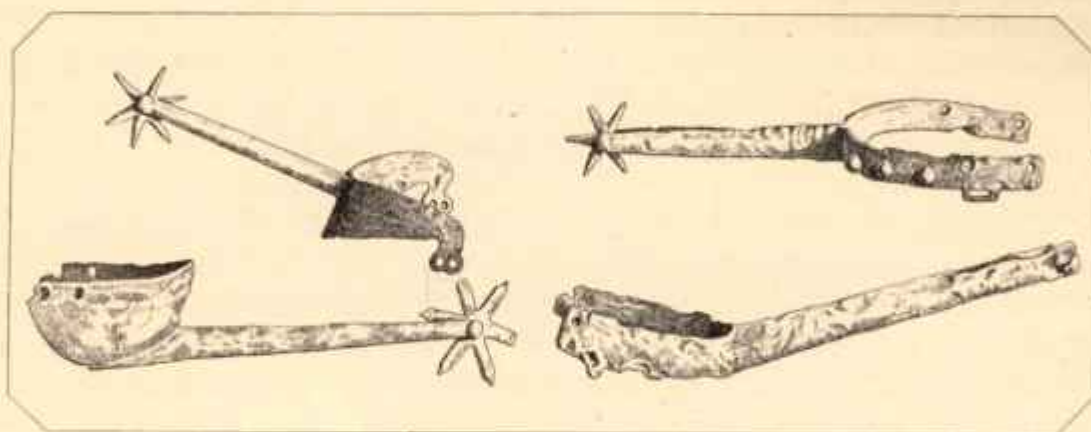
¹ U. o. 199. l.

² Nemes-Nagy: i. m. (Képes krónika után) 26. tábla 1. 2. (a hazai falfestmények után) 30. tábla 1. 31. tábla 2. és Bocheim: i. m. (A Mitth. d. k. k. C. Kommission für Kunst u. hist. Denkmale. Wien, 1874. Jhrg. után) 201. l. Fig. 218.

XV-ik század második felében megnyeri azt a formát, melyet a mi gyűjteményünkben őrzött példa is mutat.

A ló felszereléséhez használt emlékeinkről szólván, meg kell emlékeznünk még azon sarkantyúkról is, melyek a XV-ik századból gyűjteményünkben őrzöttek. Aránylag nem sok példával rendelkezünk, mert mindössze 9 drb. képviseli abban e kort, de ezek legalább elég jellemzők. Általános jellemvonásuk a hosszú nyak s annak végében a hatágú csillagtaraj, mely utóbbival a XV-ik század végétől, vagyis a csúcsíves ízlés vége felé oly gyakran találkozunk, hogy e tarajokat éppen e korra jellemzőknek tekintik.¹ Különböző változataikat I. sz. táblánkon mutatjuk be.

Mátyáskori támadó fegyverekből mindössze két karddal rendelkezik gyűjteményünk.² Mind a kettő nyugati formájú. Pengéjük kétélű és csúcsba futó, középen széles és mintegy a penge félhosszaságáig futó vércsatornával van ellátva. Külö-

I. tábla. A term. nagyságuk kb. $\frac{1}{4}$ -ada.

nösen jellemző keresztvasuknak ∞ alakú formája, valamint a markolatuk végén levő nyolcszögletű gomb, melynek elő- és háti oldala hornyolatos csónkakúp-profilú mutat. E kardoknak alapformája a nyugaton már a IX—X-ik században kifejlett volt s a későbbi századok folyamán mindössze a penge végének formája, a keresztvas formája és hossza és a markolat hossza tekintetében észlelhetünk lényegesebb változást. A XII-ik század végétől kezdve u. i. a markolat kezd növekedni abból a célból, hogy a kardot két kézzel is lehessen kezelni. Ezzel egyidejűleg hosszabbodik természetesen a keresztvas is. A XIII-ik században a pengevég lényeges változása lép fel, t. i. az elébb kerek végződésű penge csúcsos végűvé válik, hogy ez által a páncélzat résein keresztül való szúrásra is alkalmassá váljék. Kardjaink e lényegesen átalakult formát mutatják s e mellett

¹ Bocheim: I. m. 227. l.

² Az egyik kardnak rajzát és leírását közölte Szendrei János dr., I. m. 173. lap 555. sz.

keresztvasuk alakjában elég pontos kormeghatározó adatot nyújtanak. Az ∞ alakú keresztvas u. i. a XV. század második felében divatban volt olasz kardokat jellemzi,¹ melyek abban az időben már a lovagok általánosan elfogadott fegyverzetéhez tartoztak (l. a 11. sz. rajzot).

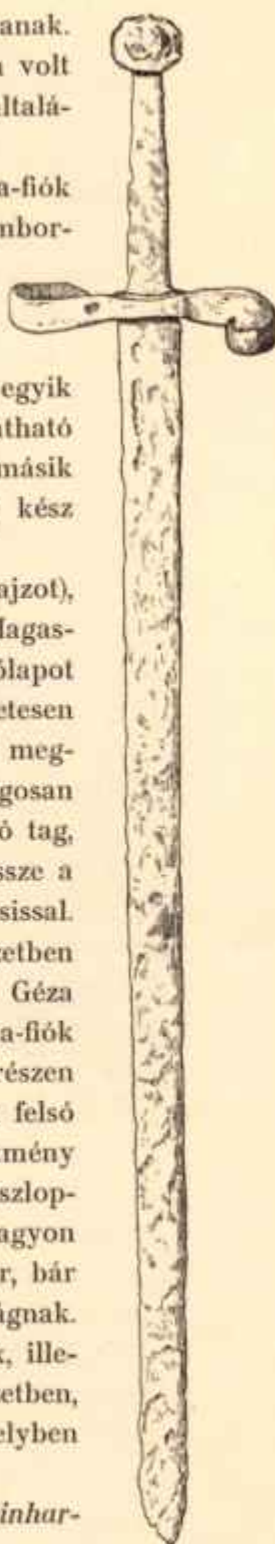
Ipartörténeti emlékeink sorát legalkalmasabban két cserépkályha-fiók bemutatásával kezdhetjük meg, minthogy e két Mátyáskori emlék domborműves díszítményei révén fegyvertörténeti emlékeinkhez csatlakozik.

Úgy látszik, mindkettő egyazon típus két különböző töredékét mutatja, bár nem tartozhattak egyazon kályhához, minthogy az egyik mázas, tehát már teljesen kész darab, mely, mint a háti lapján látható füstfoltok mutatják, használatban volt kályhából származik; míg a másik mázatlan, belső szegélye nincs és így valószínű, hogy mint félig kész darab került a föld alá, talán még a fazekas műhelyében.

Érdekesebb és teljesebb ez utóbbi töredékünk (l. a 12. sz. rajzot), melyből, szélességét tekintve, felénél valamivel több maradt meg. Magasságából felül igen kevés, alul mintegy egynegyedrészt hiányzik. Az előlapot jobbról-balról egy-egy féloszlop szegte be, melyek közül természetesen csak a baloldalinak felső három negyedrésze van meg. E féloszlop meglevő feje a gótikus oszlopfők minden jellemző tagozatával bír. Világosan felismerhető az ú. n. szolgának harangalakú kibővülése s az a kiugró tag, mely a harangalakú kibővülést az oszloptörzsszel összeköti. Mindössze a fedőlap túl magas kifejlésztésében vettette össze a fazekas a főt a basissal. Az oszlopfő fölötti rész hiányzik, de abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy azt legalább részben kiegészíthetjük. Gróf Kuún Géza maros-németii gyűjteményében u. i. egy hasonló díszítésű kályha-fiók töredék őriztetik, melynek megfelelő felső része megvan s ezen a részen két ívezet-bordarészlet támaszkodik az oszlopfőre, mely utóbbinak felső külső széléből egy stilizált tojásdad lombdisz nő ki. Ez utóbbi díszítmény teljesen megegyezik azzal, melyet a mi kályhacserepünkön is az oszlopfőtől jobbra eső téren látunk s mely ebben a töredékes alakjában nagyon alkalmas arra, hogy a sárkányrend jelvényét sejtse benne az ember, bár ez — mint a gr. Kuún-féle cserép bizonyítja, — nem felel meg a valóságnak.

A két oszlop közt levő téren lovagi tornajáték jelenetet látunk, illetőleg egy balról jobbra rohanó lovagot, oly jellemző tornavértezetben, hogy az után meghatározhatjuk annak a tornajátéknak nemét is, melyben lovagunk részt vesz.

A tornajáték e neve a német tornakönyvekben *«Gesteck in Beinhar-*

¹ Nagy Géza: Harecias Fridrik magyar kardja. Arch. Ert. U. f. XIV. k. 322 l.

11. sz. rajz.
A term. nagys.-nak
kb. 1/2-éde.

nisch» (lándsadőfés lábpáncélban) név alatt szerepel.¹ Ezen játékbán résztvevők számára volt előírva az a vért és fegyverzet, melyet lovagunk visel, s melynek egyes részei a következők: A csőrös-sisak (Stechhelm), mely alakra a régi csőbőr-sisakhoz áll közel. Oldalfalai meglehetősen magasak, ellenben teteje alacsony; főjellemzője azonban, hogy a szemrésnél madárcsőr alakban erősen kiugrik. Ezen sisak alá egy szőrméből készült sapkát szoktak felvenni. Magát a sisakot a vasmellen és háton srófokkal erősítették meg. A sisaknak e jellemző alakja kályhafiókunk domborművén félreismerhetetlen. Domborművünkön kevésbé kivehető a vasmell és hát, mely ehhez a játéknemhez kívántatott s mely hasonló volt azon darabokhoz, melyeket fennebb mint Mátyáskori vasmelleket, illetve hátat mutattunk

12. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. fele.

be, azzal a különbséggel mégis, hogy a vasmellnek csak a baloldala volt domború, míg a jobboldala lapos volt, hogy a lándsa kezelésénél ne legyen alkalmatlan s ezen az oldalon egy hátul kampós vassín volt megerősítve, mely szintén a lándsa tartására szolgált. Mindezekből keveset mutat domborművünk, mert a vértzet felső részét a kar, alsó részét pedig egy rövid, merev redőzetű szoknya takarja el, mely szintén szabályszerű kelléke volt az e játéknemhez tartozó vértzetnek. Igen jól kivehető azonban a hónalj fölé helyezett kerek vállfővas, a rákfark alakú vaskar, vagy szerkar felső része és a csúcsos könyökvas. A szerkar alsó részét a lándsa széles csonkakúp alakú ellenzője (Breichscheibe) részben eltakarja, de a könyök-hajlás védelmére szolgáló felső szárnya (Stauche), mely csak a jobb szerkar alján fordul elő, pontosan kivehető. Tisztán látszik a felső lábszárt takaró felső vasszár, mely egy darab vaslemezről készült és kivert díszítésekkel van borítva, továbbá a hármás tagolású csúcsos térdvas. Kevésbé éles, de kivehető a szintén egy darab vaslemezről készült alsó vasszár és a vas cipő, mely nem túlságosan hosszú.

E vértzethez, mint támadó fegyver, a dőfólándsa (Stechstange) járult; védőfegyverképpen pedig a dőfópaizs (Stechtartsche), magyarán: *bolda* tartozott.

¹ Bocheim: i. m. 549. s. köv. II.

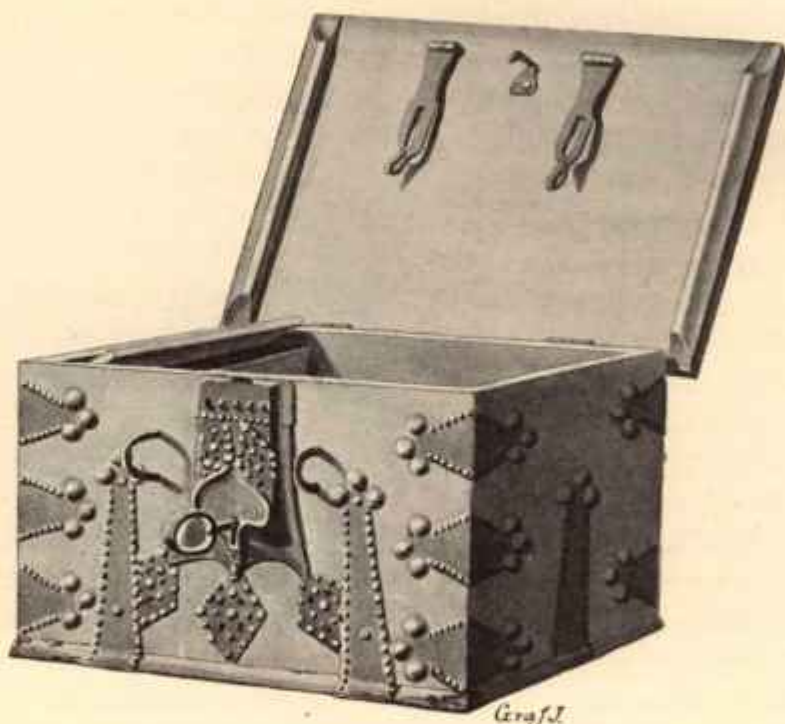
Mátyáskori formájukat híven mutatja domborművünk, bár a lándsa végéről hiányzik az oromvas (Krönig, Krönlein) s a lándsa alsó vége letört. A bolda a mell baloldalán volt zsineggel felkötve, mely utóbbinak végei a nyakszírtet megkerülve, a vasmell jobboldalán levő lyukakba, vagy karikába voltak megkötve.

Igen jellemző a ló felszerelése is. A vitézi tornák e neménél u. i. nem borítják a lovat nehéz vasvérttel, de annak felszerelése könnyű, minthogy ennél a ló lehetőleg szabad mozgása a siker kelléke. Ezen könnyű felszerelésnek több változata volt s ezek egyikét mutatja domborművünk. A ló homlokán vasfej helyett csak a vashomlokot, az ú. n. fél vasfejet látjuk, mely csak a ló szeméig ér le s az orresontot alig feléig takarja úgy, hogy az egész kantár és a jellemző, hajlított oldalrudas zablya (Knebeltrense), mely a szájvas végein rosettás ékítést visel, tisztán látszik. A kantárszárat lelógó színes czafrangokkal szokták ékíteni s ezt látjuk domborművünkön is, melynek e tekintetben kissé gyarló kivitele úgy tünteti fel a dolgot, mintha a kantárszár kettős lenne. Hiányzik a vasszügy is. E helyett egy durva vászonból készült, szalmával bélelt párnát látunk a ló szügyén, mely a nyereg csigás végződésű előképáján van megerősítve. Maga a nyereg a széknnyeregnek azon XV-ik századbéli formáját mutatja, — még pedig a legapróbb részletekig híven, — a melylyel már fennebb, lópánczélunk tárgyalásánál megismerkedtünk. Az ott bemutatott nyeregnél mégis teljesebb ez ábrázolás, a mennyiben a hozzátartozó, körtealakú kengyellel is megismertet. A ló hátulso része töredékünkről hiányzik ugyan, de hogy azon se volt vasfar, azt mutatja azon másik kályhacserép töredéke, mely a most tárgyalttal rokon, s melyen éppen a ló hátulja van meg.

Azon lovagi tornának, melynek egy részvevőjét mutatja domborművünk, kétféle változata volt. Az egyik változat abban állott, hogy a küzdők az ellenfélnek, a balvállról lefüggő boldóját a lándsának egy szabályszerűen irányzott döfésével szertedöfjék, a mikor a puhafából készült döfőlándsa is darabokra törött. Innen ered a magyar lándsatörés elnevezés is. Ennél a változatnál nem volt szükség erős rohanásra. Azért a küzdők közti tér (puneiz) a felállásnál kisebb volt és a küzdők olyan tornanyeregben (Stechsattel) ültek, melynek hátsó kápája nem volt. A másik változat nem pusztán ebben állott, hanem abban is, hogy az összecsapásnál a küzdő ellenfelét egy szabályosan irányzott lándsadöféssel a nyeregből ledöfje és a ló háta mögé vesse. Ez esetben arról lévén szó, hogy a küzdő mentől hatalmasabb döfést adhasson, a döfés erejének fokozására szükséges volt a roham erejének fokozása is és azért a puneizt sokkal hosszabbra vették. Másrészt, hogy e roppant erejű döfésnek mentől jobban ellenállhassanak, a küzdők a széknnyerget használták. Domborművünkön széknnyeregben ül a lovag és így semmi kétség, hogy az említett tornajáték második változatáról van szó.

Kályhafiókunk domborműves ékítése — mint láttuk — úgy általánosságban, mint részleteiben Mátyás korára vall s már ezzel is teljes figyelmünket érdemli

meg. Még érdekesebbé válik az által, hogy a lovag boldáján levő czímeralak — egy hatágú csillag — segélyével szorosabb összeköttetésbe hozhatjuk két erdélyi vajda nevével. A hatágú csillag a Szentgyörgyi és Bazini grófok ősi czimere. Ezen családból pedig 1466 és 1468 közt III. János és testvére, Zsigmond voltak Erdély vajdái, kik ezen méltóságukat Mátyás királytól kapták, miután Frigyes pártjáról a nagy király hűségére tértek. Ugyanezen családból még V. Péter is Erdély vajdája és a székelyek főispánja volt ugyan II. Ulászló korában, 1499-től kezdve; mindazonáltal csak a két elsővel hozhatjuk kályhafiókunkat összefüggésbe, minthogy a lovag boldáján pusztán csak a család ősi czimerét látjuk. V. Péter

12. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{2}$ -ada.

u. i. 1502 és 1514-ből származó pecsétjein már azon czímert használja, melyet Frigyes 1459-ben oly módon bővített meg, hogy a paizsot négyelvén s az 1. és 4. arany-mezőben helyezvén el az ősi czímer vörös-csillagát, a 2. és 3. arany-mezőbe kiterjesztett szárnyú, koronás egyfejű sast helyezett.

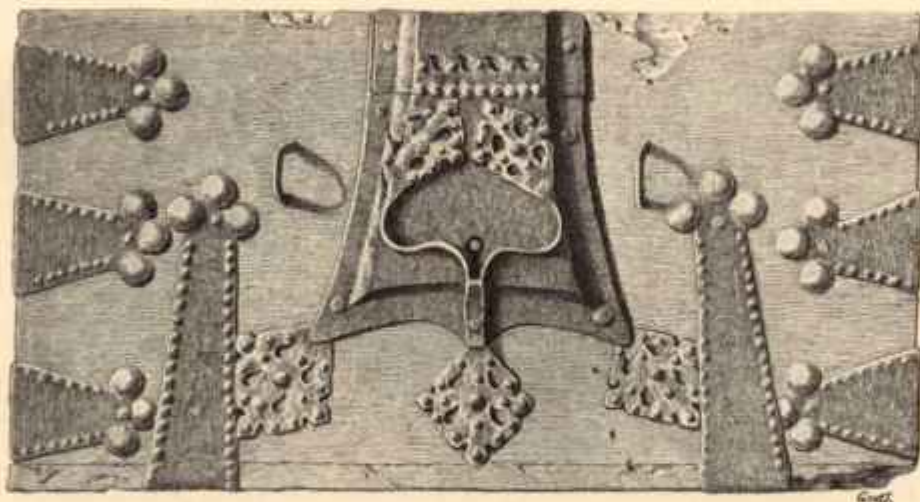
Mindezekből valószínűnek látszik, hogy kályhacserepünk egy kolozsvári Szentgyörgyi-ház számára készült, mely egyike lehetett a kiváltságos háznak épp úgy, mint Mátyás király szülőháza s az ú. n. Kakas-féle ház.² Arra nézve,

¹ Nagy Iván: Magyarország Családai 10. köt. 617. s köv. l.

² Szádeczky: A kolozsvári Báthory-ház legendája. Erdélyi Múzeum XIV. k. 27. és 30. l.

hogy a Szentgyörgyi-ház hol állhatott, némi világot, ha nem is biztos támpontot, nyújthat az a körülmény, hogy kályhafiókunkat Kolozsváron, az Óvárban fekvő Korniss-utcza 6-ik számú házában lelték s ilyenformán egyáltalán nincs kizárva, hogy az egykori Szentgyörgyi-ház azonos azzal, a mely ma is áll az Óvárban, jelenleg Mikes Kelemen gróf tulajdona és a régi Karolina-kórház középső részét tette.

A most bemutatott darabbal azonos typust mutató kályhafiók-töredékünk sokkal kisebb. Az egésznek mintegy egynegyedrésze s a fiók jobb sarkát képezi. Domborművéből mindössze a ló hátsó része maradt meg, a széknyerreg egy kis részletével s a farmatringgal. A ló fölött egy golyócska, a ló alatt egy, a hátán fekvő, csörgősipkás bohóc fej látszik. A jelenet talapzatául keskeny lécz szolgál,

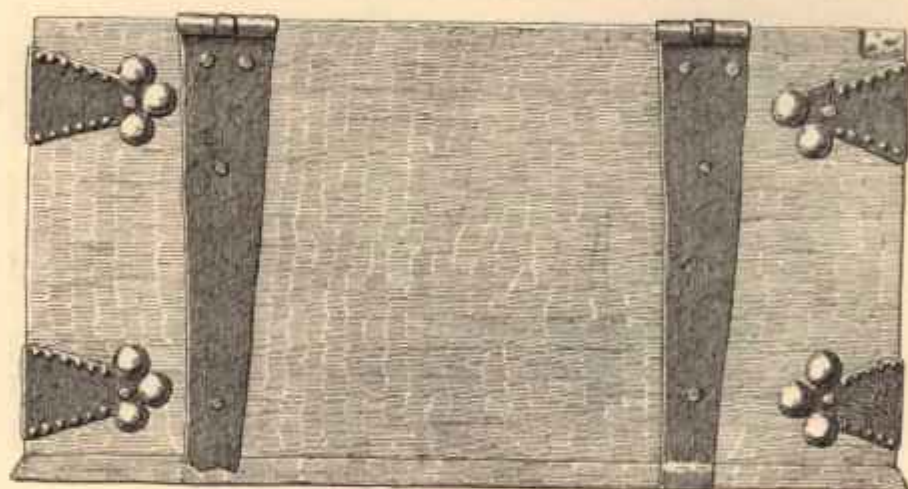
14. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{10}$ -ada.

melyet függélyes vonalakkal elválasztott rosette-k díszítenek. A jobboldali szegélyt képező féloszlophól körülbelül a felerész van meg s ennek basisa teljesen azonos az előbb leírt töredék szegőoszlopának fejével. Kisebb töredékünk is kolozsvári lelet. Vizvezeték lerakása alkalmával találták a Csillag- és Középutca sarkán.

Kidolgozás tekintetében semmikép sem állanak e kályhafiók az egykorú jobb munkák mögött. Hogy a mester előtt egy meglehetősen elterjedt minta állott, mikor a kályhafiókat mintázta, azt valószínűvé teszi, hogy ezen, eddig hiányosan ismert emléksorozatból már is három példát tudtunk idézni és pedig esupán Erdély területéről. Tekintve azonban az egyik darabnak határozottan egyéni vonatkozását; kétségtelen az is, hogy bizonyos pontig önálló mintázással van dolgunk s így e két emlékünk a Mátyás korában virágzott erdélyi agyag-művességnek nem közönséges fejlettségéről tanúskodik.

Kályhacserepeink méltó társa a kolozsvári bodnárok legrégibb czéhládája (l. 13—17. sz. rajzokat), mely Schilling Lajos dr. egyet. ny. r. tanár úr szíves közbenjárásával csak nemrég jutott — az érdemes czéh ajándékaképpen — intézetünk gyűjteményébe. E czéhláda mint asztalos munka nem nagy igényű, bár mint ilyen is pontos és tartós kivitelű; vasalása tekintetében azonban, ha remekműnek nem mondható is, — hisz ezt rendeltetése sem kívánta, — mindenesetre egyik igen jó darabja a XV-ik század iparművészetének s az erdélyi lakatosiparnak legalább is olyan jó emléke, mint kályhacserepeink a fazekasságnak.

A középkorból származó ajtók, ablakok, szekrények, ládák stb. vasalásának van egy általános sajátossága, mely az első pillanatra feltűnik és abban áll, hogy látható vasalásuk rendkívül gazdag. Ez a sajátosság legerősebben éppen a csücsíves ízlés virágzása korában lép előtérbe, úgy, hogy Frauberger összeállítása

15. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{4}$ -oda.

Graf J.

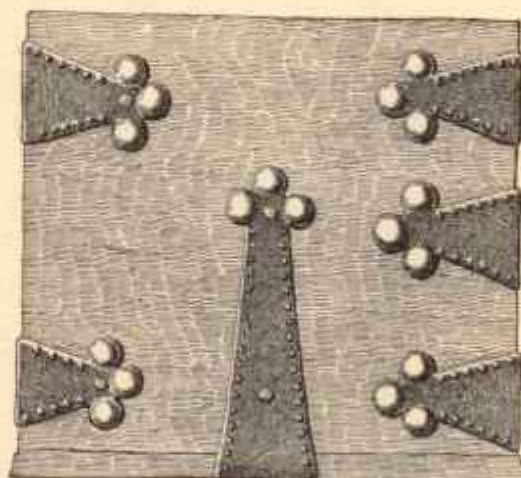
szerint¹ e kor jelesebb emlékein, a szoba- és szekrény-ajtóknál 1 cm^2 látható vasfelületre mindössze csak 70 cm^2 fafelület esik. Ha ládáinkat ebből a szempontból vizsgáljuk, úgy azt találjuk, hogy előlapján (l. a 14. sz. rajzot) 520 cm^2 fafelületre, 223 cm^2 látható vasalás, vagyis 1 cm^2 látható vasalásra 2.33 cm^2 fafelület esik, holott a Frauberger-féle számítás 7 cm^2 -t is megenged. Az előlap vasalása tehát a fafelülethez képest csaknem háromszor oly gazdag, mint a csücsíves kor jobb emlékein s így azt az elvet, mely e kort e tekintetben jellemzi, nemcsak kifejezésre juttatja, de túlságba is viszi. Ugyanezt a túlzást látjuk ládácskánk háti és oldallapjain. A háti lapon (l. a 15. sz. rajzot) 514 cm^2 fafelületre 90 cm^2 látható vasalás, azaz 1 cm^2 vasalásra 5.66 cm^2 fafelület; az oldalakon (l. a 16. sz. rajzot) 297 cm^2 fára 69.5 cm^2 vas, tehát 1 cm^2 látható vasalásra 4.28 cm^2 fafelület

¹ B. Bucher: Geschichte der technischen Künste III. köt. 24. és 25. l.

esik. Egyedül a láda fedelén (l. a 17. sz. rajzot) lép a vasalás háttérbe, hol 814 cm^2 fafelületre 45 cm^2 vasalásnál több nem jut, vagyis 1 cm^2 látható vasalásra 18 cm^2 fafelület. Világos azonban, hogy ládánk fedele irányadó e tekintetben nem lehet, mert a Frauberger-féle arányszámok csak szobák, illetve szekrények stb. *ajtóira* vonatkoznak. Ámde e tekintetben nem tekinthetjük szekrényünk fedelét ajtónak, mert hiányzik róla az ajtók vasalásának két leglényegesebb darabja, t. i. a zár paizsa (fedőlapp) és a fópántok; arányszámait tehát csak az esetben vehetnők irányadóknak, ha fogantyújának két rosettáját a számításból kihagyva, vasalásához hozzászámítanók az előlap zárának paizsát és a háti lap két pántját, mely esetben 814 cm^2 fafelületre 182.62 cm^2 látható vasalás, vagyis 1 cm^2 látható vasalásra 4.4 cm^2 fafelület esnék, mi az elvnek ugyanazt a túlzását mutatja, melyet ládácskánk többi felületein is megállapíthatunk. Hasonló arányszámhoz jutunk végül az esetben is, ha a vasalással borított öt felület összegét a rajtok levő, látható vasalás felületeinek összegével vetjük egybe, a mikor is 2145 cm^2 fafelületre 427.5 cm^2 látható vasalás, tehát 1 cm^2 látható vasalásra 5 cm^2 fa esik.

A látható vasalásnak ez a gazdagsága már egymagában is a XV. századba utalná ládácskáinkat, de ugyane századba helyezi azt a vasalás minden egyes darabjának formája, mely úgy általánosságban, mint legapróbb részletei tekintetében, a csúcsíves ízlés bélyegét viseli magán. Különösen jellemző e tekintetben

a levelek és pántok áttört és hólyagos kezelése, mely 1520-on túl egyáltalán nem fordul elő az emlékeken, de legjellemzőbb az előlapon alkalmazott zár paizsa, mely a csúcsíves ízlés hasonló rendeltetésű darabjainak minden jellemző tulajdonságát egyesíti magában. Trapez alakú szabása, mely csak felül egyenes, míg két hosszoldalán egyszer, alján pedig kétszer ívelt; az aljának három csúcsából kinövő levelek, a felső szélét határoló áttört és hólyagos párta s végül a kulcslyuk aljából kinövő két levél, hasonló formában megvannak csaknem valamennyi zárpaizson, melyek a csúcsíves ízlés korából származnak.¹ Minthogy pedig az egész vasalásnak sem rajza, sem technikai kivitele nem tartalmazza a leghalványabb renaissance-elemet sem, — sőt vasalásának túlgazdagsága míg egyrészt egyenesen

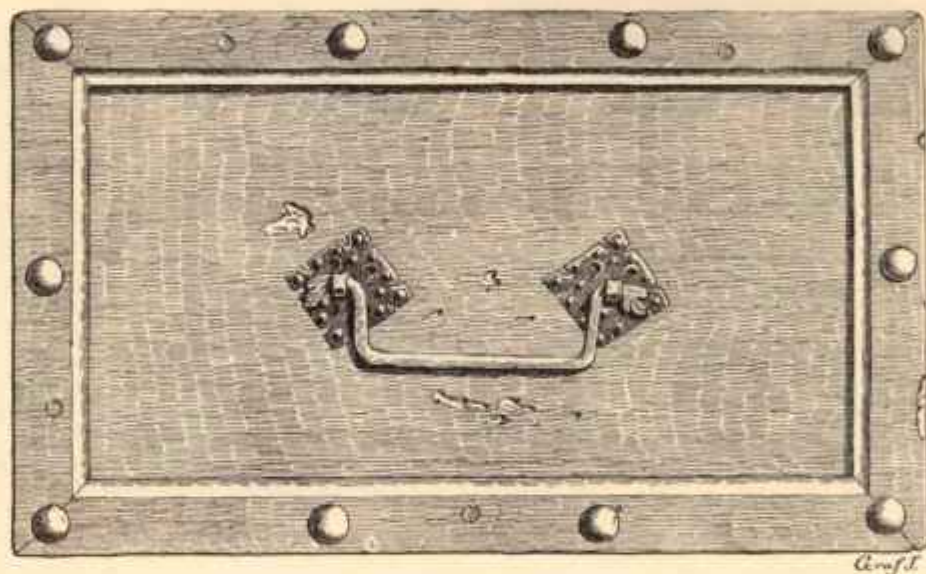
Graf. I.

16. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{4}$ -ada.

¹ V. ö. Hefner-Alteneck: Eisenwerke oder Ornamentik der Schmiedekunst des Mittelalters und der Renaissance Taf. 14. Taf. 41. A. C. Taf. 44. A. B. Taf. 81. stb.

a gótikus idők elvét hangsúlyozza, másrészt éppen ennek következtében ellentétben áll a renaissance azon törekvésével, mely a látható vasalást, különösen szekrényeknél, félannyira csökkenti, — ennél fogva semmi alapunk sincs annak feltételezésére, hogy szekrényünk a hazai gótikának még a XV-ik század végénél is későbbi terméke lenne s éppen azért legnagyobb valószínűséggel helyezhetjük keletkezésének idejét Mátyás korába.

Ipartörténeti emlékeink sorozatát a galambfalvi harang ismertetésével zárhatjuk be. E harang korának megállapítása nehézséget nem okoz, mert a nyaka körül futó feliratnak végére helyezett 1484. évszám világosan megmondja, hogy Mátyás király halála előtt 6 évvel készült. Alakját tekintve a teljesen kifejlett körte alakú typust mutatja (l. a 18. sz. rajzot), mely formának kezdeteivel már

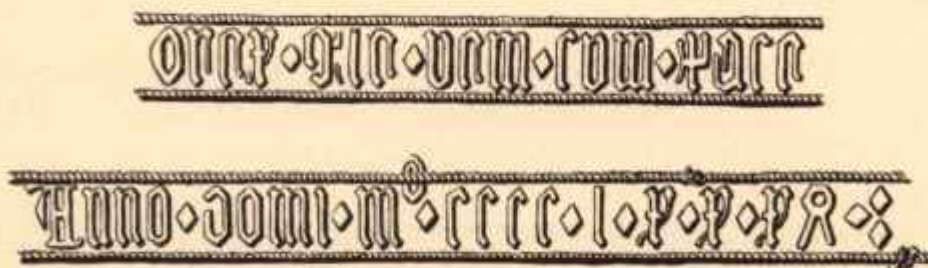
17. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $\frac{1}{4}$ -ada.

a XIII-ik században találkozunk. Legnagyobb átmérője 650, külső oldalának harántos egyenes vonalban lemerített magassága, alsó szélétől felső lapjának széléig, 535 mm. Minthogy pedig 650 körülbelül úgy viszonylik az 535-höz, mint a 14 a 11-hez, vagy 5:4-hez, ennél fogva harangunk a *dur-harangok* közé tartozik, vagyis középhangja a két oktáva közé eső nagy terec. Súlya 2 mázsa 59 font s így mindenesetre a kicsiny méretűekhez kell azt sorolnunk, a mi, tekintve, hogy falusi templom számára készült, — egészen természetes. De ha kisebb méreteken és szerényebb igényű templom számára készült is, kidolgozás és művészi díszítés tekintetében jó mester kezére vall. Már hadtörténelmi emlékeink ismertetésénél kiemeltük, hogy a XV-ik századot a szertelenség kerülése jellemzi. A művész és mesterember kiváló formaérzékkel dolgozik s nincs szüksége arra, hogy ezen érzék hiányát a díszítések túlhalmozásával pótolja. Ennek megnyilatkozását látjuk

a harangoknál is, melyeknél különben az egész középkor folyamán jóval szerényebb a díszítő elem, mint napjainkban. A galambfalvi harang is elsősorban formájának nemességével, egyszerű, de összhangzó vonalaival hat; díszítése szerves és pusztán a harang fontosabb alkotórészeinek hangsúlyozására vonatkozik. Peremét, vagyis azon alkotó részét, melyet a nyelv ütése ér (Schlage), két egyszerű, finom vonalpárkánnyal emeli ki, nyakát pedig a minusculás felirattal. E feliratnak már zsinór-szegélye is érdekes, mert a harang-minták készítésénél követett azon gyakori és hagyományos szokás emlékét őrzi, midőn nyak profiljének vonalpárkány-tagolását a minta körül kötött és összezsomózott *valóságos* zsinór után mintázták. Azon csomók, melyek a felirat alsó és felső zsinórszegélyének végei fölött láthatók, világosan mutatják, hogy ezeknek modellálásakor is ezt az eljárást követték. A felső zsinór csomója az évszám első X betűje után következő pont fölé, az alsó zsinóré pedig éppen a felirat végére esik. Maga a felirat (lásd a 19. sz. rajzot) következőkép hangzik: OREX · G · LE (gloriae) VENI · CVM · PACE ANNO · DOMI · (domini) M^o (millesimo) cccc. (quadringentesimo) L · X · X · X · 4 · (octogesimo quarto), azaz: Oh dicsőségnek királya, jöjj békével Az Úrnak 1484-ik évében; első

18. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/4-ada.

19. sz. rajz. A term. nagyságnak 1/4-ede.

része tehát ima-mintát tartalmaz, a második pedig a harang készítésének idejét mondja meg. Az első rész ima-mintája előfordul ugyan már a XIII-ik században is, de csak a XV-ik században vált harangokon való alkalmazása oly általánossá és kedvelté, hogy némely vidékeken csaknem mindazon harangokon megtaláljuk,

melyeket a XV-ik század utolsó negyedében öntöttek. Nagy kedveltsége okát valószínűleg abban leli, hogy e feliratnak valami különös varázserőt tulajdonítottak a daemonok hatalmával szemben.¹

Technikai kivitelét illetőleg igen jó és tiszta minőségűből áll, melyeket kész betűbélyegekkel vagy sablonokkal nyomtak be a modellbe. Ez utóbbi körülményt kétségtelenné teszi az ismétlődő betűk — különösen az X-ek — formájának minden egyes esetben való teljes egyezése. A nyaknak feliratos mondat-szalag-díszítését valóságos nyakéknek fogta fel harangunk mintájának tervezője, s azt a négy karajos szegélyű medaillont (l. a 20. sz. rajzot), mely a harang védőszentjének domborműves képét foglalja magában, úgy alkalmazta közvetlenül a mondat-szalag alá, mint a nyakéknek csüngőjét. Ebben ugyan nem volt önálló,

20. sz. rajz. A természetes nagyság.

21. sz. rajz. A term. nagys.-nak kb. 1/4-a.

mert ez az elhelyezés meglehetősen általános szokás, de mindenesetre oly tudatossággal járt el, mely vagy teljes rátermettségről tanúskodik, vagy arról, hogy jó mustrakönyvei voltak. A medaillonban egy női szent domborműve foglal helyet, kinek attribútumai egy kerék és egy kard (ez utóbbi a már ismertetett XV-ik századbéli formájú) s így abban alexandriai Szent Katalin vértanúra kell ismer-nünk, kit, mivel a kerékbe töretés után sértetlen maradt, karddal fejeztek le 307-ben. Ennek attribútumai a széttört kerék és a pálma, vagy pusztán csak a kerék, vagy a kard és kerék, mint harangunk medaillonján, vagy pedig pusztán csak a kard.²

¹ D. Heinrich Otte: Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologie I. k. 444—445. l.

² I. E. Wessely: Iconographie Gottes und der Heiligen, 119—122.

A galambfalvi harang nem pusztán ipartörténeti de — mivel a keresztény templom belső felszereléséhez tartozik — egyúttal egyházrégészeti emlék is. Ez utóbbi minőségében csatlakozik azon emlékhöz, mely gyűjteményünkben a Mátyáskori építészetet képviseli. Emlékünk boltozat záró kő, vagyis azon erőteljes építészeti tag, mely a felfelé törekvő boltozatbordákat a boltozat csúcsán egybekapcsolja. Csúcsíves építményből származik; valószínűleg templomból. A zárókő (l. a 21. sz. rajzot) szélein hat négyszögletes mélyedés volt, melyek közül négy még ma is megvan, s ezeknek elhelyezése alapján a letört két lyuk eredeti helye is pontosan megállapítható. Ezen körülményből világos először, hogy a zárókővünkhöz eredetileg tartozott boltozatbordák abba belé voltak eresztve; másodsor, hogy a beléeresztett bordák száma hat volt.

Hat borda felvételére szolgáló záróköveket leggyakrabban az apsisnak és fülkéinek, valamint azon járulékos épületrészeknek boltozatainál alkalmaztak, melyeket — mint p. o. a baptisteriumokat — templomok oldalaihoz szoktak ragasztani. Zárókővünket a kolozsvári Szent Mihály-templom apsisa tájékán találták s minthogy e templom déli falához eredetileg egy, ma már lebontott baptisterium volt építve, igen valószínű, hogy ebből a baptisteriumból származik.

Féldomborművű díszítése balra haladó »Agnus Dei«, jobb mellső lábában a diadalmi zászlóval, feje körül nymbussal. Előtte kehely, melybe vére ömlik. A diadalmi zászló rúdja crux processionalis alakú; a zászló lapja pedig a közepkorban szokásos hűbér-zászló formáját mutatja, melyet a keresztes háborúk idejétől fogva e zászlókon divatba jött kereszt (rendesen vörös alapon fehér) díszít. A husvéti bárány alkalmazása kerek felületeken igen korai keletű szokás a keresztény egyházban. Hazai érmeinken is megtaláljuk a XIII-ik század második felétől egészen Mátyásig¹ és pedig, igen lényegtelen eltérésektől eltekintve, mindig ilyen ábrázolásban. Mindazonáltal a hűbér-zászlónak domborművünkön ábrázolt változata, melyet a zászlólap nyelveinek egyenesen levágott végei jellemeznek, az emlékek tanúsága szerint a XV-ik század divatára mutat, valaminthogy a bárány gyapjának stilizálása is épp úgy, mint a kehelynek alakja a csúcsíves ízlés fejlett korára utalnak.²

¹ Rupp J.: Magyarország ekkorig ismeretes pénzei: Tab. VII. 174. Tab. X. 283—286. Tab. XII. 349—350. Tab. XIII. 351. Tab. XIX. 537—538.

² Igen jellemző példát szolgáltatnak e tekintetben a Jeruzsálemi Szt. János (rhodusi) lovagok érmei. V. ö. I. A. Blanchet: Nouveau Manuel de Numismatique etc. Atlas: Pl. 13. 598.

MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLŐHÁZA.

IRTA: SZÁDECZKY LAJOS.

»Néma borongással megy az őskor lelke fölött« és sokáig hiába kért »oszlopot ércből«.

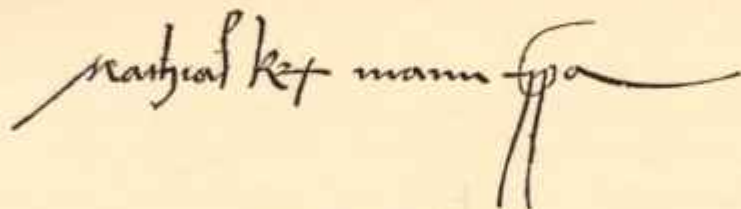
A kolozsvári főtér (újabban Mátyás-király-tér) északnyugati szögletén egy szűk útca nyílik (eddig: Ó-vár-utcza, újabban: Mátyás-király-utcza), s vezet be Kolozsvár legrégibb városrészébe, az Ó-várba, melynek helyén 1800 évvel ezelőtt a rómaiak Dacia egyik városát, Napocá-t építették.

Ezt a Mátyás-király-utczát m. e. száz lépésnyi pályafutása után keresztül vágja a Torony-utcza. A két útca összetorkolásánál megállva, a szemlélő szemben találja magát a Mátyás király születési házával, a melynek jobb fele egészen szembe néz a nagy királyról nevezett utczával, úgy, hogy a ház a főtérről is látható. Ez azért lehetséges, mert a Mátyás-király-utcza a Mátyás király születési háza mellett egy könyökhajlással (a Klostrom-utczával) folytatódik tovább. A ház alkata, a homlokvonal irányának megtörése, a felső ablakok különböző stílusa s belső jelek elárulják, hogy a háznak jobb fele később épült a baloldali régebbi részhez s így jutott az útca tengelyébe.

Ebben a házban született Mátyás király, valószínűleg 1443 (némelyek szerint 1440.) február 23-án.

Erről a legrészletesebb forrás, a száz évvel később élt kolozsvári *Heltai Gáspár* krónikája így szól: Szilágyi Erzsébet »szülé kedig Mátyást Colosvárott Erdélben, mikoron íranak Christus urunknak születése után 1443 bőjt második havának huszonhetedik napján, reggel három órakor. Mert az Erzsébet asszony akkor Colosvárott szállott vala, jöven Szilágyból, egy szőlőműves kazdag embernél, ki lakik vala az Ó-várban, egyenes arczól mikoron bemennek az Ó-várban, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülésnek utánna egy néhány esztendeig. És ott vitték a fiát, Mátyást, legelőször is az oskolába. Hogy annak utánna magyar királylyá lón Mátyás, nagyon megajándékozá a gazdát és jeles szabadsággal meglátogatá. Mostan is a vas ajtókon és az vas táblákon rajta vagyon az Mátyás király czimere, az arany gyűrös holló. És örök emléközetre megajándékozá az várost is igen nagy és jeles privilegiommal és szabadsággal«.

Hogy Mátyás király Kolozsvárt született, ő maga is említi több oklevelében. Hogy ki volt az a szász (?), a kinek házában született és hol állott háza, rámutat maga Mátyás király ama kiváltság levelében, melylyel 1467. szept. 28-án az ő kolozsvári születési házat és a hozzá tartozó összes szőlőket s birtokot adómentesekké teszi. Ez érdekes oklevél szerint: »A királyi méltósághoz illő dolog születése házat és helyét kegyadományokkal és kiváltságokkal ellátni. Mi is azért némelyek közbenjárására *Kolb István* kolozsvári polgár érdekében tekintetbe vévén az ő apósa néhai *Méhffi Jakab hűséges szolgálatait*, az ő érdemeiért amazzal megjutalmazni akarván, azt a kőházat, mely a kolozsvári Ó-várban az új várossal szemben áll, melytől keletre egy útca van, melyen a Boldogságos szűz Ó-vári kolostorához járnak, nyugatra pedig szomszédja Veres Antal háza és a mely házban jelenleg *Kolb István* lakik, minden tartozékaival, ú. m. szőlőkkel, szántóföldekkel, rétekkel minden adófizetéstől és közteherviseléstől mentessé tesszük; úgyszintén magát *Kolb Istvánt*, feleségét *Orsolya* asszonyt, és *Margitot*, a *Méhffi*

Mátyás király aláírása.

Jakab leányait és minden ivadékaikat felmentjük minden adótól a ház és tartozékai után.¹

Ebből az oklevélből eddigelé (Heltaitól Jakab Elekig) azt következtették s úgy ment át a köztudatba, hogy Mátyás király anyja *Kolb Istvánnál* volt szállva, mikor Mátyás született. Én az oklevél szelleméből azt olvasom ki, hogy a ház Mátyás születésekor *Méhffi Jakabé* volt s az ő szállóvendége volt Szilágyi Erzsébet. Az oklevél világosan mondja, hogy *néhai Méhffi Jakab hűséges szolgálataira való tekintettel* mentesíti adótól azt a házat, melyben *jelenleg* (1467-ben, tehát 24–27 év múlva a Mátyás születése után) a *Méhffi Jakab* veje, *Kolb István* lakik. Kolb

¹ Az oklevél közölve a Történelmi Tárban, 1880. 170. l. A »Mátyás-ház« jelenlegi alakjában többszörös hozzátoldás jeleit mutatja. Ős eredeti része a kaputól balra eső rész lehetett, a honnan a homlokzat vonala megtörik. A kapubejárat feletti emeleti szoba eredetileg nyitott erkélyszerű előtér lehetett, a mely két vaskos oszlopon álló nyitott körívvel nézett a Klastrom-utca felé. Ennek padozata jóval alacsonyabban fekszik, mint a baloldali rész padlója, melyre két lépcsőfokkal emelkedik. A kettő közt levő ajtó körámáján 1587. évszám van bevésve. Akkor alakíthatták át szobává a nyitott árkádot, befalazván a körív nyílásait. Az ettől jobbra (keletre) fekvő szélső szoba is későbbi (XVI–XVII sz.) építés, renaissance-stílusú körámás ablakokkal, melyek a baloldali rész ablakaitól teljesen elütnek.

István érdemeiről nincs szó, csak arról, hogy az ő érdekében mások jártak közbe s hogy néhai apósa érdemeiért jutalmazza őt a király.¹ Ha nála született volna a nagy király, alig lett volna Kolb Istvánnak protectióra, mások közbenjárására és az apósa érdemeire szüksége. Nem is egyedül Kolb István kapja az adómentességet, hanem *felesége, Orsolya asszony és ennek nővére, Margit, a néhai Méhffi Jakab leányai* és ezeknek minden maradéka. *A házhoz tehát jussa van a Kolb István sógornőjének, Méhffi Margitnak is*, a mi csak úgy érthető, hogy a ház eredetileg a *Méhffi Jakabé* volt s az ő halála után szállott leányaira s az idősebbnek férjére, Kolb Istvánra. Ebből aztán logikailag az következik, hogy mikor Mátyás anyja ott lakott s Mátyás született (1440—43), *a ház az érdemeiért felemlegetett Méhffi Jakabé volt* s midőn a ház a királylány lett Mátyástól (24—27 év múlva) adómentességet kapott, akkor már Kolb István és neje Méhffi Orsolya és talán a hajadon Méhffi Margit laktak benne.

Igy Mátyás király nem a szász Kolb István, hanem *a magyar Méhffi Jakab házában született*. Ennek az érdemeiért kapja amaz (az ő veje) házára az adómentességet.

Ha Heltai nem téved abban, hogy Mátyás első gyermekéveit Kolozsvárt töltötte és ott vitték legelőször is az iskolába: azt is következtethetjük, hogy első játszótársai talán éppen Méhffi Orsolya és Margit lehettek.

Ezek a Mátyás király születési házáról megállapítható első történeti adatok.

További sorsáról egy 1746-iki tanúvallatásból nyerünk értesülést,² mely arról szól, »hogy a Kolozsvár kir. városban az Ó-várban Mátyás király nevezete alatt levő kőház kiké volt?» mik tartoznak hozzá, s mik a kiváltságai? stb.

A 24 tanú vallomásából az tűnik ki, hogy a háznak első ismert tulajdonosa

¹ Az oklevél szövege eredetiben így szól: Mathias stb. Regiam decet Majestatem domum et locum Nativitatis suae, gratiis, favoribus et libertatibus providere stb. Proinde... nos cum ad humillimae supplicationis instantiam nonnullorum fidelium nostrorum, per eos pro parte fidelis nostri circumspecti Stephani Kolb civis civitatis nostrae Colosvár nostrae Maiestatu propterea oblatae, tum etiam attentis et consideratis fidelibus obsequiis quondam Jacobi Méhffi, socii videlicet ipsius Stephani... volentes huiusmodi suorum meritorum intuitu ipsum aliquo nostro favore prosequi gratioso: quendam fundum curiae, seu domum ipsius lapideam in veteri castro Colosvár ex opposito novae civitatis sitam et habitam, cui ab orientali quaedam platea, per quem itur ad claustram beatae Mariae virginis in eodem veteri castro habitum, ab occidentali vero domus Anthonii Veres contigue vicinari dicuntur, et in qua idem Stephanus Kolb residentiam facit ad praesens personalem, simul cum cunctis suis utilitatibus..., necnon eundem Stephanum Kolb et dominam Ursulam, consortem ejusdem, ac Margaretham, filias videlicet dicti quondam Jacobi Méhffi, cunctosque haeredes et posteritates ipsuum, ab omnibus censibus, daciis, collectis, taxis (stb.), qui et quae ex parte dicti fundi curiae, sive domus, ipsiusque Stephani Kolb, ac Ursulae consortis suae, et Margarethae, necnon haeredum eorundem Serenitati nostrae deberent et possent proveniri, penitus... duximus... absolvendas.

² Közölte Jakab Elek: Kolozsvár története. Oklevelek I. k. 410. l.

Kolb István volt, a kinek Mátyás kiváltságlevelet adott róla. (Az illető valló, Enyedi János, ezt a privilegiumból olvasta ki, nem vevén észre annak messzebb menő értelmét.) Később (a XVII. század elején) a ház vétel útján *Kovács Gáspár*ra szállt, ettől leánya Anna s veje *Ferenczi Antal* örökölte. *Ferenczi Kata* keze révén lett a *Dálnoki János* városi tanácsosé (1700 táján). *Dálnoki János* után két leánya, *Kata* (*Joó Mihályné*) és *Julia* (*Enyedi Jánosné*) örökölték. Ezek (1740 táján történt) halála után örökölte *Joó Borbála*, kinek első férje *Simai János*, a második *Pápai István* volt. *Pápai Istvánné* el akarta adni a házat idegennek, de a város vette meg elővételi jogon »azon okból, nehogy idegen szállván belé, annak szabadsága manutentiojával sok injuriákat szerezzen a városnak«. 1746-ban már a városé volt.

A ház régi kiváltságai a tanúvallomások szerint ezek voltak:

»Azon ház lévén Hunyady Jánosnak ez ország gubernatorának szokott szállása, ottan lett e világra az magyaroknak nagy emlékezetű attyja Mátyás király, ki is azután születése helyét akarván tisztelni szép privilegiumokkal és indultumokkal, azon házat és annak jámbor gazdáját megajándékozta«. Enyedi János (az 1740. körüli tulajdonos) szerint »olyan privilegiuma vagyon, hogy minden adótól és köztehertől immunis legyen azon ház és annak lakosa.« *Kövendi György* szerint »a ház minden teherviseléstől mind a hozzá tartozandó szőlők, szántóföldek az dézma alól ki vannak vétéve«. *Veres Ferencz* azt hallotta, hogy: »ha valamely malefactor oda recipiálhatta magát, nem volt szabad kihozni«.

A kiváltságok az idők folyamán — úgy látszik — megcsontkíttattak. »Eleget igyekezék Enyedi István uram (1746-ban városi bíró) a méltóságos királyi gubernium előtt, hogy azon privilegiumokat helyben állathatná, minthogy megrontották, de nem effectuálhatta.«

1 A Mátyás-ház tulajdonosainak leszármazása:

A házhoz tartozó jószágok voltak: a fenesi és monostori határon szőlők, a kolozsvári határon szőlők és szántóföldek, tőhelyek, kertek és major; ezek között a Harmad-völgy nevű helyen egy vagy két tó, szántóföld a kajántói völgyön, a tartsaházi határszélben egy tó. Ezeken kívül egy »sütő-ház« is tartozott hozzá »a ház végiben«, melyet 1746-ban Hunyady Ferencz birt. felesége jussán.

A házról és birtokokról szóló leveleket egy ideig Kövendi György őrizte, mint a Dálnoki-leányok gyámja. Ő adta férjhez Dálnoki Juliát Enyedi Jánoshoz s átadta az okleveleket is. Ezeket Enyedi János tartotta magánál felesége holtáig, azután átadta Simai Jánosnak, a Joó Borbála első férjének. »A privilegium az ide való tanács kezében vagyon.« (1746.)

Mátyás szőlőháza (az 1900. évi megújítás előtt).

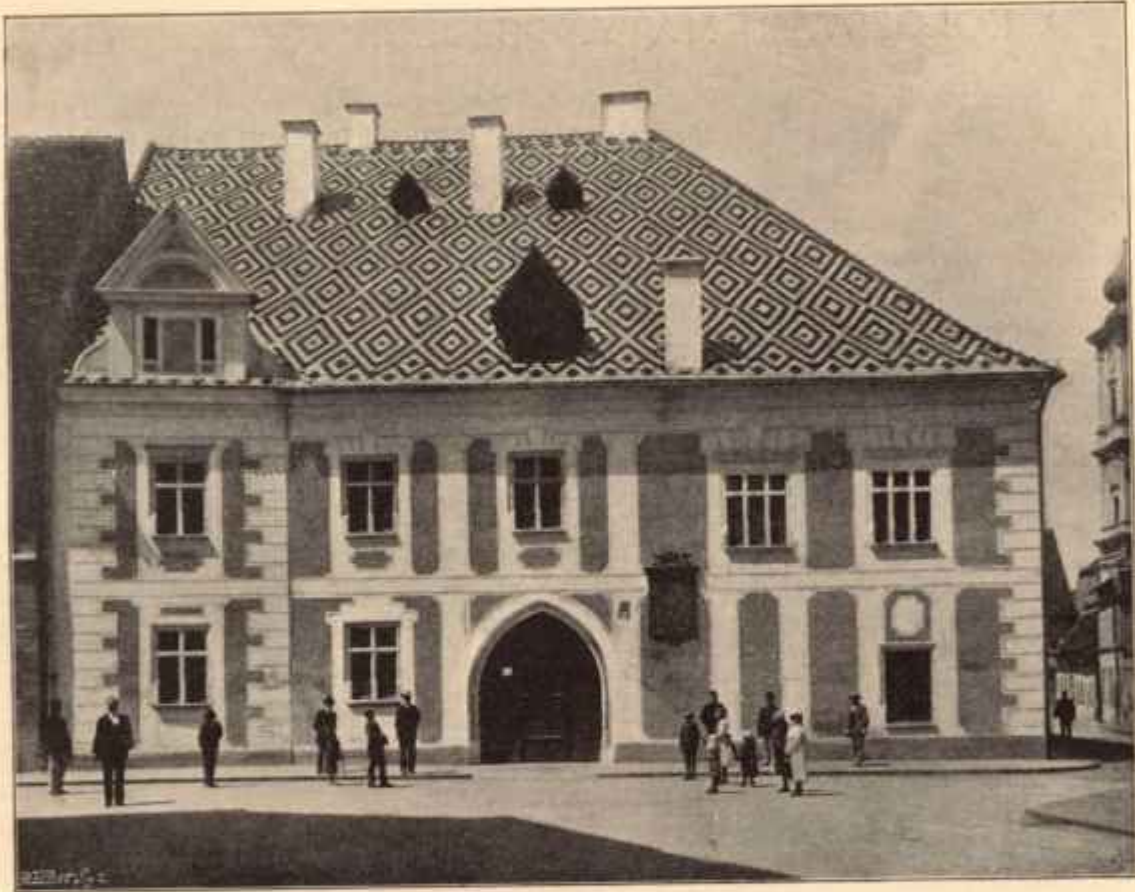
Jakab Elek hiába kereste az érdekes kiváltságlevelet a város levéltárában. Szabó Károly találta meg később II. Rákóczi György fejedelem átiratában 1649-ből a Mátyás 1467-iki kiváltságlevelét, a kolozsvári városi levéltárban.

Ennyit tudhatunk a Mátyás-ház történetéről.

További sorsáról Jakab Elek azt mondja, hogy »e nagy történeti becsű házat a város hosszasan bezárva, használaton kívül, mintegy tiszteletben tartotta. Ma (1870.) katonai laktanya, falai ki- s behajlanak, pinczéi ajtó, ablak nélkül felhagyva, elárvult állapotban, mint a folyosók és udvar is«. »A M. Történelmi Társulat itt-létekor (1868.) azon eszme lón kifejezve, hogy a nagy király emléke iránti tisztelet megkívánná, hogy azon házat, melyen egy ország, sőt a művelt

európai népek figyelme függ, a város, a katonaság további romlásaitól megvédve s eredeti modorában kijavítva, jövőben valamely városi *népies*, vagy polgári és közműveltségi célra használja. Vajha a valóban szép eszmét Kolozsvár művelt közönsége szívvel méltányolva, megvalósítná!

Azóta az ige testté lőn. A város a nagy király szülőházát Ó felsége első kolozsvári látogatása után 1880-ban emléktáblával jelölte meg, legújabbban

Mátyás szülőháza 1900-ban megújított alakjában.

restauráltatta s átadta az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek *egy erdélyi néprajzi muzeum* helyiségül.

A népszerű király dicső emlékéhez méltóbb célra szülőháza valóban alig szolgálhatna, mint az ő szívéhez oly közel állott nép szelleme és munkája alkotásainak tárházául. Hirdesse az idők végtelenségeig az ő dicső emlékezetét s a benne összegyűjtött muzeumi tárgyak az ő forrón szeretett népének a századok folyamán át tanúsított culturalis haladását!

A KOLOZSVÁRI MÁTYÁS-SZOBOR TÖRTÉNETE.

Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósága 1882 évi július 21-én tartott közgyűlésében Nagy Lajos tanár és unit. esperes indítványára és néhai Szász Domokos ev. ref. püspök ajánlatára határozta el, hogy Mátyás király emlékére országos adakozás mellett Kolozsvárt emlékszobrot állít fel. A szobor terve s a kivitel módozatai iránt adandó véleményezésre egy nagyobb bizottságot nevezett ki.

A hazai sajtó melegen üdvözölte az eszmét. Hozzá szólott Lükó Géza országgyűlési képviselő, Sárdi István festőművész, tanítóképző-intézeti tanár. Utóbbi elmondja, hogy 1873-ban Münchenben, mint a képzőművészeti akadémia növendéke, a Schwanthaler híres szobrász műtermébe bemenvén, nagy meglepetéssel, bámulattal szemlélte Mátyás király szobrának nevezett művész által készített mintázatát. E mintázat után készült, kevés változtatással, I. Lajos bajor király lovagszobra Münchenben a Ludwig-Strasse elején. Az Egyetértés (1882 évi július 25-ki számában) egyenesen vezércikkben üdvözli Kolozsvár városát szép és hazafias elhatározásáért. »A mily szép az eszme, — úgymond, — éppen olyan jól van megválasztva az idő arra, hogy megvalósuljon. Néhány év múlva a honfoglalás ezeréves nagy ünnepe elkövetkezik; akkor kell megmutatnunk a világ előtt, hogy a nagy ősöknek méltó utódai vagyunk. Kolozsvár felhívása viszhangot fog kelteni széles e hazában mindenütt, a hol igaz szív dobog. A nagy király szülővárosa büszkén fogja mutogatni nagy szülöttének azt az emléket, melyet oltárkővé fog szentelni a honfui érzelem.«

E közben azonban a főváros gyűjteni kezdett Arany Jánosnak és a Szabadságnak szobrára, Arad a Vértanúk emlékére, sőt megindult helyben Kolozsvárt is az a nagy szellemi mozgalom, mely pár millió koronával megalkotta az »Erdélyrészi Magyar Közmívelődési Egyesület«-et (az Emkét).

A szobor ügyét mégsem volt szabad elejteni, napirenden kellett tartani. Erre szolgáltak a városi közgyűlésben tett interpellációk, egyes adományozások, és a hirlapi felszólalások. Nagy Mór városi tanácsos mindjárt 1882 évben néhány forintot gyűjtött a szoboralapra. A volt »Kolozsvári Kisegítő Takarékpénztár« 1883. évben 25 évi fennállásának jubileuma alkalmával 1000 frtot szavazott meg. A város pedig Nagy Lajos indítványa és Hegedüs István pártoló hozzászólása

következtében 1884 február 6-án tartott bizottsági közgyűlésében évenként 500 frtot szavazott meg 10 évig, összesen tehát 5000 frtot; s az esedékes évi részleteket az időtől kezdve be is fizetvén, ez adományát takarékpénztárilag kezeli. Később a sajtó is kezdett vele újabban foglalkozni. Nevezetesen a »Pesti Hírlap« egyik cikke után a »Kolozsvári Ellenzék« 1887. évi június 1-ről kiadott számában nyilvánosan felhívja a szobor-bizottságot: »Adjon valamelyes életjelt magáról s ha nem képes szolgálni a kitűzött cél, adja át másoknak a szerepet, mert csakugyan ideje volna hozzá fogni komolyan e szép tervhez és nemcsak álmodozni a terv felett.«

Nagyobb lendületet az ügynek király Ő Felsége adott, midőn 1887. évi szeptember havi látogatása alkalmával Mátyás király születési házát megsejmelvén, a következő megjegyzést tette: »Nem nagy kegyeletre mutat Mátyás király iránt szülőházának katonai czélokra használása«. A nemzet lelkiismerete fölébredt; a sajtó még hangosabban kezdte sürgetni a szobor felállítását. Az »Egyetértés« 1887. évi november 27-ki számában Hajnal István emlékezetbe hozza, hogy Pest-vármegye már 1839-ben kimondotta, hogy szobrot kell emelni Hunyady Mátyásnak, a legnagyobb magyar királynak, a haza és emberiség jóltevőjének; — emlékezetbe hozza, hogy Máramaros vármegye vette föl a megakadt fonalat 30 év múlva, 1869-ben; hogy Máramarosba több törvényhatóságtól érkeztek be adományok, melyek a takarékpénztárban kezeltetnek és figyelmeztet, hogy a fővárosi tanács a Mátyás-szoborra való gyűjtéseket a főváros kezelése alá kívánná vonni. Tovább halogatni már nem lehetett. Ha a szobor-bizottság nem tett, tennie kellett magának Kolozsvár város törvényhatóságának, mely határozatilag kimondotta a szoboremelést. A felhívást erre is a szobor indítványozója tette meg. Az 1887 november 29-én interpellatiót intézett a polgármesterhez:

»Akarja-e a Tanács, hogy végrehajtsák a városi törvényhatósági bizottságnak 1882. évi július 21-én hozott végzése, mely szerint Mátyás király szobra Kolozsvárt országos segélyvel felállíttassék? S ha akarja, nem látja-e szükségesnek, hogy a szobor-bizottságnak újra alakításával a pénz-alap gyűjtése iránt intézkedéseit minél előbb megtegye?«

Albach Géza polgármester azonnal felelvén, kijelenti, hogy igen is, a tanács kötelességének tartja a törvényhatósági bizottság kegyeletes óhajának létesítését s nem akarja a szoboremelés dícsőségét más törvényhatóságnak átengedni; miért is haladéktalanul fel fogja hívni a kiküldött szobor-bizottságot, hogy tegyen jelentést az eddig történekről, valamint a működésének eddig útjában állott akadályokról.

Az 1888 januárius 7-én tartott városi közgyűlés a működés megkezdésére az időt elérkezettnek látván, a szobor-bizottság elnöki és alelnöki tiszteinek újból való betöltését elhatározta. Megválasztotta elnöknek Hegedűs Sándor országgyűlési képviselőt, alelnöknek 'Sigmond Dezsőt és a mindenkori városi polgármestert.

Ezzel valahára kezdetét vette a munkásság. Az új szobor-bizottság 1888. évi május 21-én tartotta meg első közgyűlését. Megállapította az előzetesen kidolgozott munkaprogrammot a kellő hangulat előkészítésére az országosan megindítandó adakozás iránt, — megalakította az irodalmi szakosztályt és megalakította a végrehajtó bizottságot a határozatok végrehajtása, az emléktábla leleplezési ünnepélyeinek előkészítése s általán az actio megindítása céljából. Az első felhívást »A Nemzethez« néhai dr. Szabó Károly egyetemi tanár fogalmazta; ezt 1888 végén küldték szét dr. Hegedüs István szobor-bizottsági titkár közreműködésével és feljegyzése szerint 4559 példányban. Visszaküldtek adományokkal 240 példányt, a többi künn rekedt. Mindazáltal az eredmény nem maradt el. Bejött a szoboralap javára Nagy Lajos pénztárnok kezéhez mintegy 60,000 korona. Az első jelentékenyebb adományt ehhez a nemzet őrangyalai — a nők — nyújtották 1888. évi karácsony ünnepén. Br. Kemény Kálmánné, szül. br. Bánffy Polixéna és br. Huszárlona gyűjtöttek és adtak be 1680 koronát, mit később 2400 koronára egészítettek ki. Egyházaktól bejött 324 korona 30 fillér; főpapoktól 460 korona; főuraktól 3084 korona, ez utóbbiak közé számítva néhai Erzsébet királyné udvarmesteri hivatalának 430 és gr. Andrássy Gyula 200 korona adományát. Takarékpénztáraktól bejött 4902 korona; tanintézetektől 2834 korona; hivataloktól, testületektől, honvéd-tisztikartól 3580 korona; vármegyéktől 10,778 korona és a városoktól — bele számítva Kolozsvár 10,000 koronás adományát — 15,054 korona.

Itt van helyén felemlíteni azt a történeti tényt, hogy Mátyás király szobrának felállítása érdekében már a negyvenes években indult bizonyos mozgalom. Pestvármegye felhívására a vármegyék összegyűjtöttek 15,670 frt és 29 arany adományt. E gyűjtés emléke egy lángeszű szobrász: Ferenczi István által készített és a budapesti Nemzeti Múzeumban őrzött szárnyaszegett alkotás; másik emléke a Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye által 1870-ben takarékbba tett 877 korona 88 fillér, a Hevesmegye által beküldött 248 korona. Gyűjtöttek a vármegyék 1869-ben és 1870-ben is, de az első felhívásra készséggel engedték át a Kolozsvárt felállítandó Mátyás-király-szoborra. (Nevezetesen Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye 2092 korona 28 fillér, Gömörmegye 2350 korona 26 fillér, Abauj-Tornamegye 219 korona 86 fillér, Máramarosmegye 11,362 korona 28 fillér, de a mihez más 15 megye és 8 város is hozzá adta adományát.) Az erdélyi részekből Háromszék 1308 korona 16 fillért küldött.

A szobor-bizottság második közgyűlését 1889 szeptember 1-én tartotta meg, melyben jelentés tétetvén az első felhívás eredményéről, a további gyűjtés módját megállapították. Másnap szeptember 2-án megtörtént az emléktábla ünnepélyes leleplezése. A második közgyűlés határozatára második felhívás indult útra és pedig két kiadásban, egyik a törvényhatóságok bizottsági tagjainak nevére kiállított 2 koronás nyugtatványokkal, másik 20 filléres szelvényekkel, melyeknek kiváltása által minden rendű és rangú magyar polgár adhatott a nagy király

emlékszobrára. Az eredmény 2 koronás beváltott nyugták után 28,038 korona, 20 filléres beváltott szelvények után 12,968 korona 60 fillér.

A szoboralap vagyona 1892. évi július 1-én elérte a kamatokkal együtt a 120,000 koronát. Többé tehát nem volt ábrándkép Mátyás király szobrának létesülése.

E közben a bizottság újabb kísérleteket is tett adományok gyűjtésére. Szinigazgatókhoz, főpapokhoz, főnemességhez fordult, de kevés eredménnyel.

Lehetővé vált a pályázati hirdetés 1893. június 11-én. A hirdetés Mátyás királynak a millennium alkalmára emelendő emlékszobrára szólt. A pályázat eredményre vezetett és Fadrusz Jánossal 1894. májusban a szerződés megkötött (előbb 200,000 korona — későbbi pótlással 260,000 korona erejéig). Az alapkö a millennium évében, 1896. szeptember 30-án nagy ünnepélylyel tétetett le. Az a jó hatása megvolt, hogy az újabb felhívások a következő 3 év alatt ismét jelentékeny adományokat hoztak be a szoborra. Maga a király Ő Felsége két ízben 26,000 koronát adományozott. Az 1899. évben a gyűjtés szünetelt. Az 1900. évben 10,000 példányban kibocsátott felhívásra bejött 6000 korona s ezzel a szoboralap kerekében 240,000 koronára emelkedett.

Kolozsvár czimere.

KOLOZSVÁR KEGYELETE MÁTYÁS KIRÁLY IRÁNT.

IRTA: FEKETE NAGY BÉLA.

Kiegészítésképpen azoknak, a miket e műben dr. Ferenczi Zoltán, Szádeczky Lajos és Nagy Lajos elmondottak Mátyás király születési házáról, emlék-szobrairól és a kolozsvári szobor-bizottság működéséről, néhány sorban fölelevenítem, miként nyilatkozott meg ama kegyelet, a melylyel Kolozsvár hálás közönsége legnagyobb szülöttének az elmúlt két évtized alatt áldozott.

Felséges urunk és királyunk 1887 őszén néhány napot Kolozsvárt időzván, szeptember 23-án meglátogatta dicsőült előde szülőházát, melybe akkor katonaság volt beszállásolva. A meglehetősen elhanyagolt épület »fiók-laktanyai« berendezése nem nyerte meg a király tetszését.

— Nem nagy kegyeletre vall Mátyás király iránt — mondá — szülőházának ilyen használása.

Nyomban meghagyta, hogy a háznak *emléktáblával* való megjelölésére magán-pénztára adományt küldjön a hatóságnak. A királyi szónak, a fejedelmi adománynak eredményeképpen a már nyolcz év óta tervezgetett emléktábla csakhamar elkészült s a város közönsége 1889. szeptember 2-án országos ünnepélylyel leleplezte azt. A kormányt Szapáry Gyula gróf képviselte. Az erdélyrészi törvényhatóságok és városok képviselőket küldtek. Az ünnepély a Szent-Mihály templomban megtartott istentisztelettel kezdődött, melyen *Lőnhárt* Ferencz erdélyi r. kath. püspök végezte a szertartást. Utána a küldöttségek, óriás közönségtől kísérve, a szülőházhoz vonultak. Az 51-ik cs. és kir. gyalogezred zenekara eljátszván a Hunyady-indulót, a dalegyletek a szózatot énekelték. Alkalmi beszédet a szobor-bizottság elnöke, *Hegedüs* Sándor orsz. képviselő tartott, majd *Jókai* Mór szavalta el ódáját, melyet e mű első helyen közöl. Erre *Hegedüs* Sándor az emléktábla leplét eltávolíttatva, átadta megőrzés végett *Albach* Géza polgármesternek. Az ünnepély a himnusz eléneklésével ért véget, mire a közönség a katonai zenekar *Rákóczy-indulója* mellett eloszlott. Délben a város a vendégek tisztelésére fényes lakomát rendezett a lövöldében.

Az emléktáblát *Pákei* Lajos mérnök tervezte és *Zala* György mintázta.

Az Athenaeum képe.

MÁTYÁS KIRÁLY KOLOZSVÁRI SZOBRA.

FADRUZS JÁNOSTÓL.

Mátyás-Emlékőrsz.

Az Athenaeum kiadása.

Szövege így hangzik:

Ebben a házban született 1443. márcz. 17-én | Mátyás | az igazságos, | Hunyady János és Szilágyi Erzsébet fia. | Szülőházát a nagy király kegyelethől | minden teher alól felmentette. | II. Rákóczy György erdélyi fejedelem | e ház kiváltságát megerősítette. | I. Ferencz József apostoli királyunk | 1887. szeptember 23-án látogatásával | megtisztelte, | és kegyes adománnyal gondoskodott, | hogy örök emlékezetül megjelöltesék. | A kegyelet és a tisztelet hirdetője | ez az emléktábla, melyet legnagyobb | fiának szülőházára tétetett a tulajdonos: | Kolozsvár sz. kir. városa. | MDCCCLXXXVIII. | Tervezte: Pákei Lajos, | Zala Gy. | Öntötte: Turbán Károly fia.

A fényes ünnepély országszerte fölkellette az érdeklődést Mátyás tisztelete iránt. A szobor-bizottság ismét munkához látott. Országos gyűjtést indított, melyből 1891-ben 19,000 korona, 1892-ben pedig 43,800 korona folyt be, úgy, hogy a szoboralap vagyona 1892 derekán meghaladtá a 120,000 koronát.

A szobor-bizottság ekkor érkezettnek látta az időt arra, hogy *pályázatot* hirdessen a szoborra. Az 1893. évi június 11-én tartott ülésből kiadta a pályázati hirdetést, a mely szerint a szobor-tervek egytized léptékben, 200,000 koronát meg nem haladó költségvetési előirányzattal 1894. május 1-ig adandók be a bizottsághoz. A pályázatra hat művész küldte be munkáját, u. m.: Bezeredy Gyula, Tóth András, Róna József, Vastag György, Köllő Miklós és Fadrusz János. A pályaművek bíráló-bizottsága ekként alakult meg: Kolozsvár sz. kir. város részéről Albach Géza polgármester és dr. Groisz Gusztáv egy. tanár, a szobor-bizottság részéről Pákei Lajos építész-mérnök és Nagy Lajos unitárius tanár, esperes; a kolozsvári Ferencz József tud. egyetem részéről dr. Finály Henrik és dr. Széchy Károly egyetemi tanárok; az országos képzőművészeti társulat részéről Margitay Tihamér festő-művész, az Erdélyi Irodalmi Társaság részéről dr. Ferenczi Zoltán, a társaság titkára. A szobor-bizottság részéről még fölkerettek Strobl Alajos és Zala György szobrászok. A bíráló-bizottság elnökekül 'Sigmond Dezsó országos képviselőt választotta meg s 1894 május 15-iki ülésében ítelt a pályázat fölött.

A bizottság az első díjat (4000 k.) Fadrusz János mintájának ítélte oda, mert a jelentés szerint minden részéből erőteljes, nemzeti jelleg sugárzik s azt eredeti és minden conventionalismustól ment művészi fölfogása, a műalkotás kiválósága, monumentalis jellege, művészi összhangja verseny-társai fölé emelik. A második díjat (3000 k.) szintén egyhangulag Bezeredy Gyula, s a harmadik díjat Köllő Miklós pályaművének ítélte oda, a többiét pedig megvételre ajánlotta.

A bíráló-bizottság jelentése alapján a szobor-bizottság megkötötte a szerződést Fadrusszal a szobor kivitelére, olykép, hogy a szobrot a művész a millenniumi ünnep idejére, 1896-ra köteles elkészíteni.

Közbejött többféle akadály miatt a szerződés e pontjának Fadrusz nem tehetett eleget s ekként a város elesett attól, hogy a millenniumot a Mátyás-szobor leleplezésével ünnepelje meg. E helyett azonban más módot talált arra, hogy legnagyobb fia dicsó emlékének kegyeletével adózzon. A törvényhatóság

1896. május 17-én tartott diszközgyűlésén két határozatot hozott a Mátyás-cultus emelésére. A kiadott jegyzőkönyv ezekről ekként emlékezik meg: Salamon Antal tanácsos előterjesztésére, dr. Török István biz. tag ajánló beszéde után »Közgyűlés nagy lelkesedéssel egyhangulag elhatározza, hogy a Haza ezeresztendő fennállásának örömmünnepe emlékére a város közönségének tulajdonában levő azt a házat, melyben az igazságos nagy király született, hazafias és hálás kegyelete jeléül, örök időkre fenntartja, gondozza, ápolja s e célból kellő módon ki fogja javíttatni, esetleg stílusszerűen restauráltatni fogja és a nagy király emlékéhez méltóan valamely közművelődési célra fogja használni; végre a tanácsot megbizza, hogy e határozat foganatosításául annak idején megfelelő javaslatait terjeszsze elő.«

A másik határozat a Mátyás-szoborra vonatkozik és így szól: »Közgyűlés egyhangulag kimondja, hogy Mátyás király lovagszobrának alapkövét Kolozsvár város főterén ez év szeptember hó 30-án országos ünnepséggel leteszi, ezzel az alkalommal népünnepélyt, lakomát s a nemzeti színházban díszelőadást rendez, és e határozat végrehajtásával a tanácsot és a szobor végrehajtóbizottságát bízta meg.«

Ezen határozatok alapján Kolozsvár közönsége a millenniumot valójában Mátyás király fenséges emlékezetével ünnepelte. Lázasan, mindenre kiterjedő gondossággal, a társadalom minden rétegét átható és fölemelő meleg érdeklődéssel készült egész nyáron át arra, hogy jövőre műkincsének, a Mátyás-szobornak alapkövét országos ünnepélylyel letegye.

Az ünnepélyre meghívta Ő Felségét, továbbá a törvényhozást, a kormányt, a törvényhatóságokat, az erdélyi országos egyesületeket, az egyházak, hatóságok, közművelődési intézetek fejeit, stb.

Valóságos nemzeti ünnep folyt le szeptember 30-án Kolozsvárt. Ő Felsége képviselőjében br. Fejérváry Géza honvédelmi miniszter, mint királyi személynök jelent meg azon. A kormányt br. Jósika Sámuel, az Ő Felsége személye körüli miniszter képviselte.

Istentisztelet után a Főtéren, a Szent-Mihály templomtól délre lerakott talapzat köré gyülekezett az ünneplő közönség. A király képviselőjét Hegedűs Sándor orsz. képviselő, a szobor-bizottság elnöke üdvözölte magas szárnyalású beszéddel, melyben a nemzeti hagyományok és a királyszeretet összeolvadását ünnepelte. Br. Fejérváry válasza szerint Ő Felsége örömmel és megelégedéssel látja, hogy a nemzet Mátyás király dicső emlékezetének szobrot emel.

Br. Jósikának, mint a kormány képviselőjének Kolozsvár közönsége áldozatkészségét és hazafias kegyeletét dicsőítő beszéde után felolvastatott a szobor alapkövébe helyezendő okmány szövege, mely (az aláírások elhagyásával) eképpen hangzik:

Az olvasónak Űdv! Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósági bizottsága 1882. évi július 21-én tartott közgyűlésében Nagy Lajos bizottsági tag és unitárius esperes indítványára egyértelműen elhatározta, hogy legnagyobb szülöttjének, Mátyás királynak, a város főterén az egész haza részvételével emlékszobrot fog emelni. E célra 5000 frtot szavazott meg, egyszersmind egy százas bizottságot küldött ki elébb gr. Esterházy Kálmán Kolozsvár és Kolozsmegye főispánja, utóbb 1887-ben Hegedüs Sándor Kolozsvár orsz. képviselőjének elnöklete, 'Sigmond Dezső, Kolozsvár orsz. képviselője, Albach Géza polgármester és dr. Szabó Károly egyetemi tanár elnöklete alatt.

E bizottság a maga kebeléből egy végrehajtó-bizottságot küldött ki. Ez ismételt országos gyűjtést rendezvén, egyszersmind egyesítvén az egyes törvényhatóságoknál és takarékpénztáraknál őrzött, még a 40-es évek elején e célra történt gyűjtéseket, legfőképen támogatva I. Ferencz József Ő Felsége legkegyelmesebb királyunk 13,000 frtnyi adományával: 1894-ben országos pályázat útján a Mátyás király két életnagyságánál nagyobb lovagszobrának megalkotására Fadrusz János szobrászszal összesen százharmincezer frtban szerződést kötve, Kolozsvár sz. kir. város közönsége elhatározta, hogy az 1896-diki millennaris évben a szobor alapkővét ünnepélyesen leteszi.

Ezt az ünnepet a magyar törvényhozás az ezredéves országos ünnepek egyikéül fogadván el, Kolozsvár sz. kir. városa e nagy és nevezetes évben, midőn a magyar állam *I. FERENCZ JÓZSEF* Ő cs. és apostoli királyi felségének dicsőséges uralkodása alatt, Losonczy báró *Bánffy Dezső* miniszterelnöksége idejében ezeréves fennállását ünnepelte, e szobormű alapkővét Ő Felsége dicsőségesen uralkodó apostoli magyar király képviselője, Komlós-Keresztesi báró *Fejérváry Géza* m. kir. honvédelmi miniszter; a magyar kormány képviselője, Branyitskai báró *Jósika Sámuel* Ő Felsége személye körüli m. kir. miniszter; *Hegedüs Sándor*, a szobor-bizottság elnöke, Kolozsvár város orsz. képviselője; *Uzoni gróf Béldi Ákos* Kolozsvár város és Kolozsmegye főispánja, valamint a magyar képviselőháznak, a szomszéd törvényhatóságok küldöttei, a város törvényhatósága, a szobor-bizottság, továbbá a meghívott egyházi, katonai és polgári méltóságok, hatóságok és nagyszámú ünneplő közönség jelenlétében *Albach Géza* polgármestersége idejében 1896. szeptember 30-án a szokott szertartások és kalapácsütések között letette.

Legyen ez a kő mozdulatlan alapja a rövid időn rajta emelkedő emlékszobornak, melynek hívatala egyrésztől bizonyosságot tenni arról, hogy Kolozsvár sz. kir. város közönsége a nagy királynak, mint legnagyobb szülöttjének emlékéül kegyelettel őrizi; másrésztől egyik nevezetes tanújele lenni annak, hogy e haza fia az ezredik év emlékéül minő alkotások által kívánták megörökíteni; legyen egyszersmind e szobormű egyik romolhatatlan hirdetője nemzeti múltunk nagyságának, dicsőségének és mint ilyen dobogtassa meg a haza minden há fiának szívét s teljesítse e magaslatos hívatalát, míg magyar él ezen a földön.

Az okmány aláírása után elhelyezett alapkőre a királyi személynök tette az első ütést, melyet a hivatalosak hosszú sora követett.

Az alapkőletétel előtti napon az Erdélyi Irodalmi Társaság tartott ünnepi ülést, melyen dr. Márki Sándor »Mátyás és a renaissance« című esszéjét olvasta föl. (Megjelent magyarul és németül.) Az alapkőletételt az EMKE millennaris lobogójának fölvatása és a Ferencz-József-iparmúzeum alapkőletételi ünnepe követte. Délután lakoma, népünnepély, színházi díszelőadás stb. rekesztették be a nemzet kegyeletos ünnepét, melyről a hivatalos lap is megemlékezett a következő sorokkal:

»Hunyady Mátyásnak, az egykor nagy dicsőséggel, fénynyel és igazságossággal uralkodott magyar királynak, szobrot emel a nemzeti kegyelet Kolozsvárt, mely e halhatatlan emlékezetű

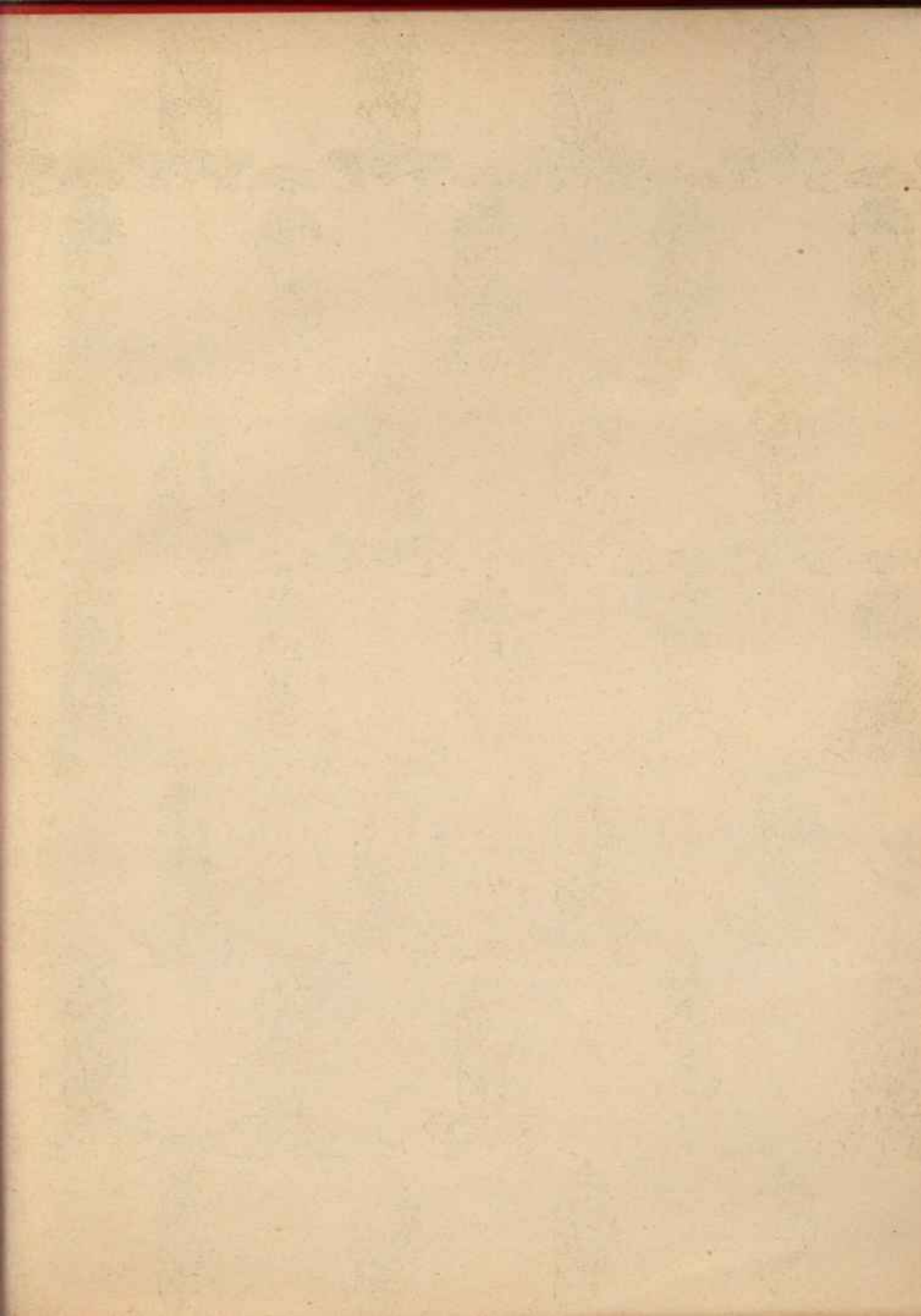
fejedelemeinek szülővárosa. E szobor alapkövetelési ünnepe szeptember hó 30-án, a mai napon megy végbe, a honfoglalás ezredik évfordulójának közhangulatával és szellemével teljesen összhangzó hazafias lelkesedéssel, méltó díszszel és részvéttel. Ő császári és Apostoli királyi Felsége, ki e szobor létrejöttét, dicső elődje iránti kegyeleténél fogva, fejedelmi bőkezűséggel mozdította elő, báró Fejérváry Géza m. kir. honvédelmi minisztert bízta meg legkegyelmesebben, hogy legmagasabb személyét ez ünnepen képviselje. A felelős magyar kormány képviselője báró Jósika Sámuel, az Ő Felsége személye körüli m. kir. miniszter lesz. A törvényhozás két házának tagjai közül számosan vesznek részt az ünnepen.

Három évvel később, 1899-ben, a városi hatóság a Főteret, hol a szobor alapköve letéttetett, Mátyás-király-térnek nevezte el. A millenniumi diszközgyűlés határozata értelmében Mátyás király szülőházát díszesen restauráltatta s az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek engedte át néprajzi múzeum berendezésére.

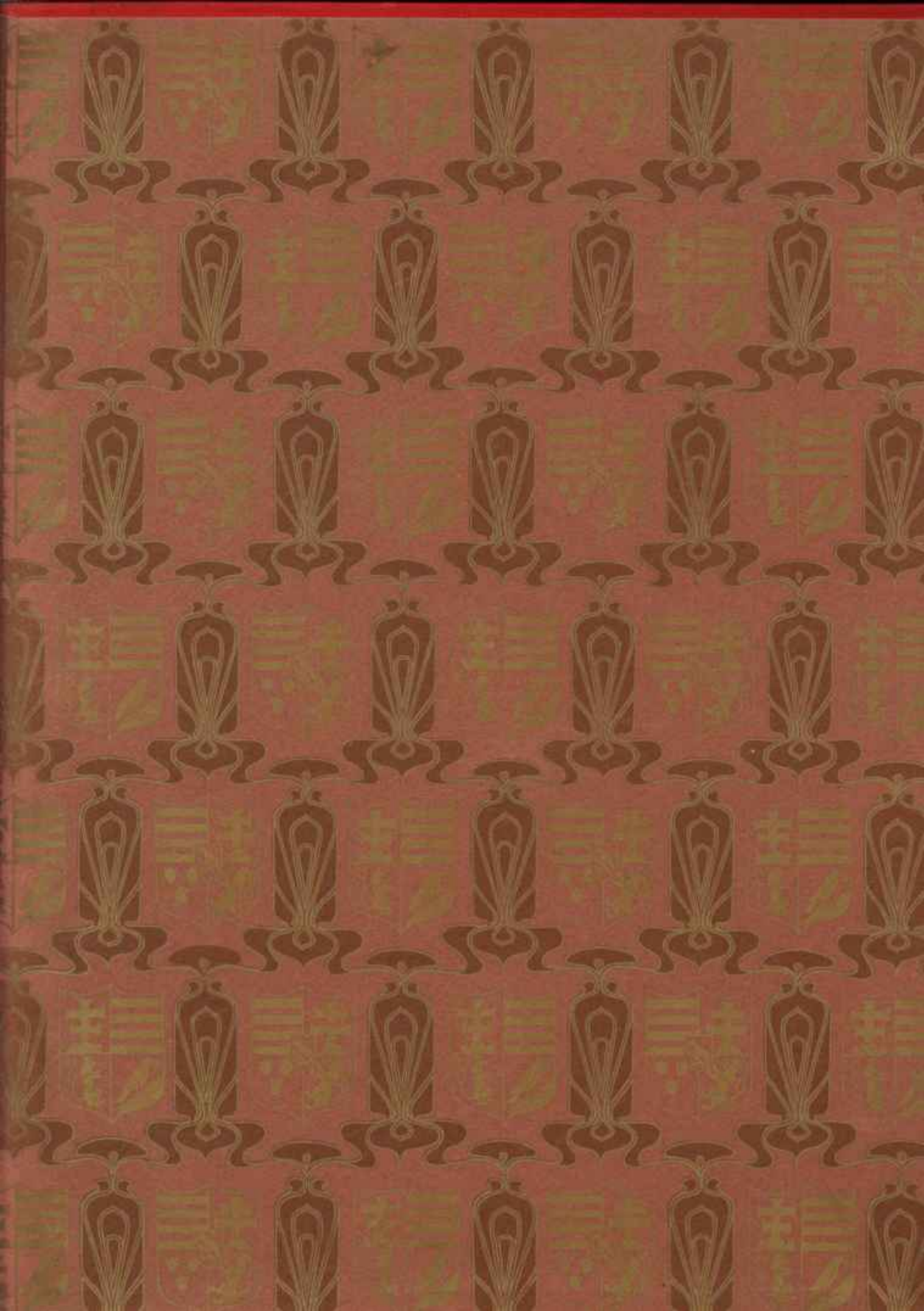
Ha még megemlítem a törvényhatóságnak azt az elhatározását, hogy a Mátyás-szobor leleplezése alkalmából országos ünnepélyt rendez, melyre Ő Felségét küldöttségileg meghívja, felsoroltam ama főbb mozzanatokat, melyekben legdicsőbb nemzeti királyunk magasztos, hazafias tisztelete háládatos szülővárosában az utolsó két évtizedben kifejezésre jutott.

A hol ennyi szeretettel, ily bensőségesen áldoznak a történelmi hagyományoknak, a hol a honfiúi kegyelet ily olthatatlan lánggal lobog, az a város méltó multjához és nagyjához.

For the purpose of the present work

MÁRKI SÁNDOR

Mátyás Király

Emléknyv

